

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ
ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

Δ Ι Δ Α Κ Τ Ο Ρ Ι Κ Η Δ Ι Α Τ Ρ Ι Β Η

Η ΔΙΕΘΝΗΣ ΑΔΙΚΟΠΡΑΞΙΑ

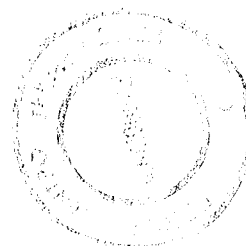
ΩΣ ΠΗΓΗ ΤΗΣ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΚΡΑΤΙΚΗΣ ΕΥΘΥΝΗΣ

ΚΑΙ ΟΙ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΤΕΛΕΣΗ ΤΗΣ

ΜΑΡΙΑ ΚΑΤΣΙΓΙΑΝΝΗ - ΠΑΠΑΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

ΑΘΗΝΑ 1993

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ
ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

Δ Ι Δ Α Κ Τ Ο Ρ Ι Κ Η Δ Ι Α Τ Ρ Ι Β Η

Η ΔΙΕΘΝΗΣ ΑΔΙΚΟΠΡΑΞΙΑ

ΩΣ ΠΗΓΗ ΤΗΣ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΚΡΑΤΙΚΗΣ ΕΥΘΥΝΗΣ

ΚΑΙ ΟΙ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΤΕΛΕΣΗ ΤΗΣ

ΜΑΡΙΑ ΚΑΤΣΙΓΙΑΝΝΗ - ΠΑΠΑΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

ΑΘΗΝΑ 1993

Η έγκριση διδακτορικής διατριβής από το Πάντειο Πανεπιστήμιο
Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν υποδηλώνει αποδοχή
των γνώμών της συγγραφέως.

Νόμος 5343/1932 Άρθρο 202 παρ. 2

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	σελ. 1
Παραπομπές	σελ. 14

Π Ρ Ω Τ Ο Μ Ε Ρ Ο Σ

Η ΔΙΕΘΝΗΣ ΑΔΙΚΟΠΡΑΞΙΑ ΩΣ ΠΗΓΗ ΤΗΣ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΚΡΑΤΙΚΗΣ ΕΥΘΥΝΗΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Βασικές Έννοιες	σελ. 21
-----------------	---------

1. Η φύση των Νομικών Κανόνων της Διεθνούς Ευθύνης του Κράτους	σελ. 27
2. Κυρίαρχη Ισότητα των Κρατών και Διεθνής Κρατική Ευθύνη	σελ. 27
3. Οι Πηγές της Διεθνούς Κρατικής Ευθύνης	σελ. 30
3.1. Το Πρόβλημα των Πηγών της Διεθνούς Ευθύνης των Κρατών	σελ. 30
3.1.1. Η θεωρία του Νομικού θεμελίου της Διεθνούς Ευθύνης του Κράτους	σελ. 32
3.1.2. Η Έννοια της Αντικειμενικής Ευθύνης στους θετούς Κανόνες της Διεθνούς Ευθύνης των Κρατών	σελ. 36
3.2. Η Καθιέρωση της Έννοιας των Πηγών της Διεθνούς Ευθύνης των Κρατών από την Επιτροπή Διεθνούς Δικαίου	σελ. 41
3.2.1. Εγκαταλείπεται η Έννοια του Νομικού θεμελίου;	σελ. 44
Παραπομπές	σελ. 50

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

Η Σχέση της Διεθνούς Αδικοπραξίας με τη Διεθνή Ευθύνη των Κρατών	σελ. 58
1. Η Οριοθέτηση του Ίτηήματος	σελ. 58
1.1. Η Χρήση του Όρου "Διεθνής Αδικοπραξία"	σελ. 60
1.2. Η Νομική Φύση της Σχέσης της Διεθνούς Αδικοπραξίας με τη Διεθνή Κρατική Ευθύνη	σελ. 63
2. Παραδοσιακή Αντίληψη για τη Νομική Φύση της Σχέσης της Διεθνούς Αδικοπραξίας με τη Διεθνή Κρατική Ευθύνη	σελ. 64
2.1. Η Θεωρία και η Νομική Θεώρηση της Σχέσης της Διεθνούς Αδικοπραξίας με τη Διεθνή Κρατική Ευθύνη	σελ. 65
2.1.1. Η Θεωρία και η Νομική Δικαιολόγηση της Σχέσης Διεθνούς Αδικοπραξίας και της Διεθνούς Κρατικής Ευθύνης	σελ. 66
2.1.1α. Η Κατηγορία των Θετικιστών Θεωρητικών	σελ. 66
2.1.1β. Η Κατηγορία των Ιδεαλιστών Θεωρητικών	σελ. 69
2.1.2. Η Θεωρία και ο Νομικός χαρακτήρας <i>stricto sensu</i> της Σχέσης της Διεθνούς Αδικοπραξίας με τη Διεθνή Κρατική Ευθύνη	σελ. 71
2.1.2α. Οι Απόψεις Ελλήνων Διεθνολόγων	σελ. 73
2.2. Η θέση της Νομολογίας και η Σχέση της Διεθνούς Αδικοπραξίας με τη Διεθνή Κρατική Ευθύνη	σελ. 75
2.2.1. Κριτική της Νομολογίας	σελ. 79
2.3. Παρατηρήσεις για την Κρατούσα Θεωρητική Αντίληψη και τη Νομολογία	σελ. 83

3.	Οι Διεθνείς Προσπάθειες για την Κωδικοποίηση Κανόνων Διεθνούς Κρατικής Ευθύνης	σελ. 87
3.1.	Χρονική περίοδος μέχρι το 1962	σελ. 88
3.1.1.	Το "Νομοπαρασκευαστικό" Έργο Ιδιωτικών Φορέων	σελ. 88
3.1.2.	Το Κωδικοποιητικό Έργο Διεθνών Περιφερειακών Οργανισμών	σελ. 94
3.1.3.	Το Κωδικοποιητικό Έργο Παγκό- σμιων Οργανισμών μέχρι το 1962	σελ. 96
3.1.3α.	Η Κωδικοποίηση της Διεθνούς Κρατικής Ευθύνης από την Κοινωνία των Εθνών	σελ. 96
3.1.3β.	Η Κωδικοποίηση της Διεθνούς Κρατικής Ευθύνης από τον Οργα- νισμό Ηνωμένων Εθνών μέχρι το 1962	σελ. 100
3.2.	Κριτική του Κωδικοποιητικού Έργου μέχρι το 1962	σελ. 103
3.2.1.	Γενικές Παρατηρήσεις	σελ. 103
3.2.2.	Ειδικές Παρατηρήσεις	σελ. 114
3.3.	Το Σχέδιο Άρθρων της Επιτροπής Διεθνούς Ευθύνης μετά το 1962	σελ. 118
4.	Γενικές Παρατηρήσεις-Συμπεράσματα	σελ. 125
	Παραπομπές	σελ. 130

Δ Ε Υ Τ Ε Ρ Ο Μ Ε Ρ Ο Σ

ΟΙ ΝΟΜΙΚΕΣ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΤΕΛΕΣΗ ΔΙΕΘΝΩΝ ΑΔΙΚΟΠΡΑΞΙΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

	Οι Νομικές Συνέπειες από την Επαγωγή της Διεθνούς Κρατικής Ευθύνης	σελ. 143
1.	Γενικότητες	σελ. 144

*2.	Οι Νομικές Συνέπειες της Διεθνούς Κρατικής Ευθύνης σύμφωνα με το Ισχύον Διεθνές Δίκαιο	σελ. 146
2.1.	Κλασική θεωρία: Προσδιορισμός, θεωρητική θεμελίωση και Κριτική	σελ. 147
2.1.1.	Έννοια-Χαρακτηριστικά	σελ. 147
2.1.1α.	Η Διμερής Νομική Σχέση	σελ. 149
2.1.1β.	Η "Επανάρθωση"	σελ. 155
2.1.2.	Θεωρητική θεμελίωση της Πρώτης Άποψης	σελ. 158
2.1.2α.	Η Αρχή της Κυρίαρχης Ισότητας των Κρατών	σελ. 158
2.1.2β.	Η "Ενταία Μορφή" της Διεθνούς Κρατικής Ευθύνης"	σελ. 161
2.1.3.	Παρατηρήσεις-Σχόλια	σελ. 164
2.2.	Η θεωρία της Αποκεντρωμένης Δικαιοσύνης	σελ. 167
2.2.1.	Περιεχόμενο-Χαρακτηριστικά	σελ. 167
2.2.1α.	Η Έννοια των "Κυρώσεων"	σελ. 172
2.2.1β.	Οι Απόψεις του P. Guggenheim	σελ. 174
2.2.2.	Η θεωρητική θεμελίωση της Δεύτερης θεωρητικής Άποψης	σελ. 177
2.2.3.	Παρατηρήσεις-Σχόλια	σελ. 179
2.3.	Η Ρεαλιστική θεωρητική Άποψη	σελ. 183
2.3.1.	Περιεχόμενο-Χαρακτηριστικά	σελ. 183
2.3.1α.	Το Υποκειμενικό Δικαίωμα να Απαιτήσει ένα Κράτος Επανάρ- θωση	σελ. 188
2.3.1β.	Η Νομική Δυνατότητα για την Επιβολή Κυρώσεων	σελ. 189
2.3.2.	Η θεωρητική θεμελίωση της Τρίτης θεωρητικής Άποψης	σελ. 191
2.3.3.	Παρατηρήσεις-Σχόλια	σελ. 197
	Παραπομπές	σελ. 201
2.4.	Η Νομολογία και οι Συνέπειες μετά από μία Διεθνή Αδικοπραξία	σελ. 213

2.4.1.	Η Έννοια της "Επανόρθωσης" μέσα στην Νομολογία	σελ. 214
2.4.2.	Η Επιβολή Κυρώσεων και η Διεθνής Νομολογία	σελ. 220
2.4.3.	Το Έννομο Συμφέρον και η Διεθνής Νομολογία	σελ. 224
2.4.3α.	Υπόθεση του Βόρειου Καμερούν	σελ. 225
2.4.3β.	Η Υπόθεση της Νοτιοδυτικής Αφρικής	σελ. 230
2.4.3β1.	Συμπεράσματα-Παρατηρήσεις	σελ. 237
2.4.3γ.	Υπόθεση της Barcelona Traction, Light and Power Company, Limited	σελ. 241
3.	Παρατηρήσεις - Σχόλια	σελ. 244
	Παραπομπές	σελ. 248

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

Ειδικές Περιπτώσεις Νομικών Συνεπειών λόγω Παραβίασης Διεθνών Υποχρεώσεων

1.	Γενικά	σελ. 259
2.	Οι Νομικές Συνέπειες λόγω Παραβίασης Διεθνών Υποχρεώσεων και ο Καταστατικός Χάρτης των Ηνωμένων Εθνών	σελ. 261
2.1.	Η Πρόβλεψη Νομικών Συνεπειών μετά την Τέλεση διεθνών αδικοπραξιών από τον Καταστατικό Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών	σελ. 262
2.1.1.	Τα Χαρακτηριστικά των Δευτερογενών Κανόνων του Καταστατικού Χάρτη	σελ. 269
2.1.2.	Οι Συνέπειες με βάση τον Καταστατικό Χάρτη και η Έννοια της Επανόρθωσης	σελ. 280
2.1.3.	Γενικό Συμπέρασμα	σελ. 291
2.2.	Το Καταστατικό του Διεθνούς Δικαστηρίου	σελ. 295
2.3.	Οι Νομικές Συνέπειες και οι Θεωρικές	

Αποφάσεις των ΗΕ Ι	σελ. 298
2.3.1. Η Προσπάθεια Προσδιορισμού της Έννοιας της Επίθεσης	σελ. 299
2.3.2. Η Διακήρυξη για την Εξάλειψη Όλων των Μορφών φυλετικών Διακρίσεων	σελ. 306
2.3.3. Η Διακήρυξη για την Παροχή Ανεξαρτησίας σε Αποικιοκρατούμενους Λαούς και Περιοχές	σελ. 308
2.3.4. Η Διακήρυξη Αρχών του Διεθνούς Δικαίου που Αφορούν στις Φιλικές Σχέσεις και στη Συνεργασία των Κρατών σύμφωνα με τον Καταστατικό Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών	σελ. 308
2.3.5. Παρατηρήσεις	σελ. 309
2.4. Οι Νομικές Συνέπειες και οι Θεσμικές Αποφάσεις των ΗΕ ΙΙ	σελ. 310
2.4.1. Η Υπόθεση της Νορμπια	σελ. 310
2.4.2. Η Υπόθεση της Νότιας Ροδεσίας	σελ. 312
2.4.3. Παρατήρηση - Σχόλιο	σελ. 315
2.5. Διεθνείς Συμβάσεις που εξειδικεύουν το Περιεχόμενο των Σκοπών του ΚΧ των ΗΕ	σελ. 317
2.5.1. Η Σύμβαση για την Απαγόρευση και την Τιμωρία του Εγκλήματος της Γενοκτονίας	σελ. 318
2.5.2. Η Διεθνής Σύμβαση για την Εξάλειψη Όλων των Μορφών των φυλετικών Διακρίσεων	σελ. 322
2.5.3. Η Διεθνής Σύμβαση για την Καταστροφή και την Τιμωρία του Εγκλήματος του Apartheid	σελ. 327
2.5.4. Γενικές Παρατηρήσεις	σελ. 333
2.5.4α. Η Έννοια του Διεθνούς Εγκλήματος στο Κείμενο Διεθνών Συμβάσεων	σελ. 340
2.5.4β. Τα Χαρακτηριστικά των Συμβάσεων	σελ. 341

2.5.4γ.	Η Νομική Συνέπεια της Ατομικής Ποινικής Ευθύνης	σελ. 347
2.5.4δ.	Ο Όρος Διεθνές Έγκλημα στο Κείμενο Αποφάσεων των ΗΕ	σελ. 350
2.5.4ε.	Ειδική Παρατήρηση	σελ. 357
3.	Οι Κανόνες Jus Cogens και οι Νομικές Συνέπειες της Διεθνούς Κρατικής Ευθύνης	σελ. 358
3.1.	Η "Διαδικασία Πιστοποίησης" των Κανόνων Jus Cogens	σελ. 361
3.2.	Γενικό Καθεστώς για την Παραβίαση Κανόνων Jus Cogens	σελ. 363
3.3.	Ειδικές Ρυθμίσεις για την Παραβίαση Κανόνων Jus Cogens	σελ. 366
3.3.1.	Ο Νομικός Χαρακτήρας των Άρθρων 53 και 64	σελ. 368
3.3.2.	Το Μέτρο της "Ακύρωσης"	σελ. 371
3.3.2α.	Το Μέτρο της "Ακυρότητας" στα Άρθρα 53 και 64	σελ. 376
3.3.3.	Οι Φορείς του Δικαιώματος για Επίκληση της Ακυρότητας των Άρθρων 53 και 64	σελ. 381
3.3.4.	Το Μέτρο της "Ακυρότητας" των Άρθρων 53, 64 και 71 της Σύμβασης της Βιέννης είναι Κύρωση;	σελ. 384
3.4.	Η Επίδραση των Άρθρων 53 και 64 στο Γενικό Διεθνές Δίκαιο	σελ. 388
3.5.	Ειδικά Συμπεράσματα	σελ. 392
4.	Γενικά Συμπεράσματα	σελ. 394
	Παραπομπές	σελ. 404

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

Οι Διεθνείς Νομοπαρασκευαστικές Προσπάθειες και οι Νομικές Συνέπειες της Διεθνούς Κρατικής Ευθύνης μέχρι το 1962

1.	Γενικά	σελ. 415
2.	Το Σχέδιο Άρθρων για τη "Διεθνή Κρατική	

Ευθύνη που Απορρέει από Ζημιές που προκλήθηκαν στο Πρόσωπο ή την Περιουσία των Αλλοδαπών στο "Έδαφος των Κρατών" από το Ινστιτούτο Διεθνούς Δικαίου το 1927	σελ. 416
3. Η Κωδικοποιητική Προσπάθεια της Κοινωνίας των Εθνών	σελ. 419
4. Η Πρώτη Προσπάθεια Κωδικοποίησης της Διεθνούς Κρατικής Ευθύνης από την Επιτροπή Διεθνούς Δικαίου	σελ. 423
4.1. Τα Χαρακτηριστικά της Κωδικοποίησης σχετικά με τις Συνέπειες λόγω Διεθνούς Κρατικής Ευθύνης	σελ. 424
4.2 Σχόλια - Παρατηρήσεις	σελ. 433
Παραπομπές	σελ. 438

Τ Ρ Ι Τ Ο Μ Ε Ρ Ο Σ

Η ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΑ ΚΩΔΙΚΟΠΟΙΗΣΗΣ ΤΗΣ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΚΡΑΤΙΚΗΣ ΕΥΘΥΝΗΣ ΜΕ ΕΜΦΑΣΗ ΣΤΙΣ ΝΟΜΙΚΕΣ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΔΙΚΑΙΟΥ	σελ. 441
--	----------

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Τα Όρια Εφαρμογής του Μέρους 2 της Κωδικοποίησης

1. Τα Χαρακτηριστικά και τα Όρια Εφαρμογής του Μέρους 2 της Κωδικοποίησης	σελ. 443
1.1. Η Αρχή της Αναλογικότητας	σελ. 443
1.2. Ο Χαρακτήρας και η φύση της Υποχρεωτικότητας των Κανόνων του Μέρους 2	σελ. 449
1.2.1. Ο μη Εξαντλητικός Χαρακτήρας του Μέρους 2	σελ. 451
1.2.2. Το Μέρος 2 και το Ειδικό Διεθνές Δίκαιο	σελ. 451

1.2.3. Το Μέρος 2 και το Διεθνές Εθιμικό Δίκαιο	σελ. 453
1.2.4. Οι Περιορισμοί Εφαρμογής του Μέρους 2 της Κωδικοποίησης	σελ. 460
1.2.4α. Το Μέρος 2 και οι Διατάξεις του ΚΧ των ΗΕ	σελ. 461
1.2.4β. Το Μέρος 2 και οι Αναγκαστικοί Κανόνες Διεθνούς Δικαίου	σελ. 464
1.2.4γ. Το Μέρος 2 και οι Διπλωματικές και Προξενικές Ασυλίες	σελ. 470
1.2.5. Ειδικές Εξαιρέσεις Συνεπειών από τις Ρυθμίσεις του Μέρους 2	σελ. 478

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

Ο Προσδιορισμός τους Αδικούμενου Μέρους

1. Η Έννοια του Αδικούμενου Μέρους	σελ. 480
1.1. Γενικά	σελ. 481
1.2. Οι θέσεις του Ειδικού Εισηγητή	σελ. 482
1.2.1. Η Έννοια του Αδικούμενου Μέρους	σελ. 486
1.2.2. Το Αδικούμενο Μέρος μέσα από Διμερείς Σχέσεις	σελ. 488
1.2.3. Το Αδικούμενο Μέρος λόγω Συμμετοχής σε Πολυμερείς Συνθήκες	σελ. 490
1.2.3α. Πολυμερείς Συνθήκες που καθιερώνουν Αντικειμενικά Καθεστώτα	σελ. 493
1.2.3β. Προστασία Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων μέσα από Πολυμερείς Συνθήκες	σελ. 497
1.2.4 Το Αδικούμενο Μέρος στο Διεθνές Εθιμικό Δίκαιο	σελ. 498
1.2.5. Το Αδικούμενο Μέρος και η Έννοια	

του Διεθνούς Εγκλήματος	σελ. 500
1.2.5α. Το Αδικούμενο Μέρος μετά την Τέλεση του Διεθνούς Εγκλήμα- τος	σελ. 505

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

Οι Συνέπειες *Stricto Sensu* από την Τέλεση μιας Διεθνούς
Αδικοπραξίας

1. Οι Νέες Υποχρεώσεις του Αδικούντος Κράτους	σελ. 520
1.1. Οι Νέες Υποχρεώσεις του Άρθρου 6 του Μέρους 2	σελ. 521
1.2. Διεθνείς Αδικοπραξίες κατά Αλλοδαπών	σελ. 526
1.3. Η Σύγχρονη Πρόταση για τα Άρθρα 6 και 7	σελ. 528
2. Τα "Νέα Δικαιώματα" του "Αδικούμενου Μέρους"	σελ. 532
2.1. Η <i>Causa</i> Επιβολής των "Νέων Δικαιω- μάτων" του Αδικούμενου Μέρους	σελ. 534
2.1.1. Η Έννοια των Αντιποίνων δια- χρονικά	σελ. 535
2.1.2. Η Έννοια των Αντιποίνων και οι Συνέπειες λόγω Διεθνούς Κρατικής Ευθύνης	σελ. 544
2.1.3. Η Σχέση των "Νέων Δικαιωμάτων" με το Δίκαιο της Διεθνούς Κρατι- κής Ευθύνης	σελ. 549
2.2. Το Δικαίωμα Αναστολής των Αντίστοιχων ή Σχετικών με την Παραβιασθείσα Διεθ- νών Υποχρεώσεων	σελ. 555
2.2.1. Εξαιρέσεις Διεθνών Υποχρεώσεων από το Δικαίωμα Αναστολής	σελ. 558
2.3. Το Δικαίωμα Αναστολής Διεθνών Υποχρε- ώσεων Άσχετων με την Παραβιασθείσα	σελ. 558

2.4. Περιορισμοί στην Άσκηση του Δικαιώ- ματος Αναστολής Διεθνών Υποχρεώσεων	σελ. 566
2.4.1. Πολυμερείς Συμβάσεις - I	σελ. 568
2.4.2. Πολυμερείς Συμβάσεις - II	σελ. 577
2.4.3. Παροχή Προνομίων σε Διπλωμα- τικές και Πρωξενικές Αποστολές	σελ. 579
2.4.4. Αναγκαστικοί Κανόνες Διεθνούς Δικαίου	σελ. 580
2.4.5. Η μη Εφαρμογή των Άρθρων 10 και 11	σελ. 582
3. Ειδικές Συνέπειες για Κατηγορίες Διεθνών Αδικημάτων	σελ. 584
3.1. Ειδικές Συνέπειες για τα Διεθνή Εγκλήματα	σελ. 586
3.1.1. Κοινά Χαρακτηριστικά των Συ- νεπειών των Διεθνών Εγκλημά- των	σελ. 588
3.1.2. Οι Συνέπειες της Παραγράφου I του Άρθρου 14	σελ. 591
3.1.3. Οι "Υποχρεώσεις Αλληλεγγύης" της Παραγράφου 2 του Άρθρου 14	σελ. 594
3.1.3α. Χαρακτηριστικά των "Υπο- χρεώσεων Αλληλεγγύης"	σελ. 596
3.1.3β. Σχόλια - Παρατηρήσεις	σελ. 602
3.2. Ειδικές Συνέπειες για το Διεθνές Έγκλημα της Επίθεσης	σελ. 603
ΕΠΙΜΕΤΡΟ	σελ. 605
Παραπομπές	σελ. 610
Συμπεράσματα	σελ. 630
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ I	σελ. 644
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ II	σελ. 661
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ III	σελ. 669
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ IV	σελ. 675
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ V	σελ. 678
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ VI	σελ. 682

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

-	AFDI	Annuaire Francais de Droit International
-	AG	Assemblee Generale
-	AJIL	American Journal of International Law
-	BYBIL	British Yearbook of International Law
-	CDI	Comite de Droit International
-	Co	Company
-	Co Ltd	Company Limited
-	GA	General Assembly
-	ICJ Reports	Reports of International Court of Justice
-	ICLQ	International and Comparative Law Quarterly
-	ILC	International Law Commission
-	NILR	Netherlands International Law Review
-	PCIJ	Permanent Court of International Justice
-	RBDI	Revue Belge de Droit International
-	RCADI	Recueil de Cours de l'Academie de Droit International de la Haye
-	RDILC	Revue de Droit International et de Legislation Comparee
-	RGDIP	Revue Generale de Droit International Public
-	RIAA	Reports of International Arbitral Awards
-	S.of N.	Society of Nations
-	SdN	Societe des Nations
-	UN	United Nations
-	UNGA	United Nations General Assembly

-	AID	Αρχείο Ιδιωτικού Δικαίου
-	AK	Αμερικανικά Κράτη
-	ΓΣ	Γενική Συνέλευση
-	ΔΔ	Το Διεθνές Δικαστήριο
-	ΔΔΔ	Διεθνές Διαιτητικό Δικαστήριο
-	ΔΔΔΔ	Διαρκές Δικαστήριο Διεθνούς Δικαιοσύνης
-	ΕΔΔ	Επιτροπή Διεθνούς Δικαίου
-	ΕΕ	Ειδικός Εισηγητής
-	ΕΕΝ	Εφημερίδα Ελλήνων Νομικών

-	ΗΕ	Ηνωμένα Έθνη
-	Κτε	Κοινωνία των Εθνών
-	ΚΧ	Καταστατικός Χάρτης
-	ΟΑΚ	Οργανισμός Αμερικανικών Κρατών
-	ΟΗΕ	Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών
-	ΣΑ	Συμβούλιο Ασφαλείας
-	δ.α.	Διεθνής αδικιοπραξία
-	δδ	δημόσιο δίκαιο
-	εκε	Διεθνής κρατική ευθύνη

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Φαινόμενο σύνηθες, στη διεθνή ζωή των κρατών, η παραβίαση των διεθνών υποχρεώσεων που περιέχονται στις επιταγές των διεθνών νομικών κανόνων. Η παραβίαση αυτή, εφόσον αποδίδεται σε υποκείμενα του διεθνούς δικαίου, δημιουργεί την έννοια της διεθνούς αδικοπραξίας. Άρα, η διεθνής αδικοπραξία, ως έννοια του δημοσίου διεθνούς δικαίου, έλκει τη νομική καταγωγή της από την ύπαρξη του νομικού κανόνα διεθνούς δικαίου. Ουσιαστικά αποτελεί το δίδυμο νομικό φαινόμενο που συνοδεύει την εμφάνιση του διεθνούς νομικού κανόνα ως ρυθμιστικού παράγοντα των διακρατικών σχέσεων.

Γίνεται φανερό ότι υπάρχει άμεση και άρρηκτη σχέση μεταξύ της έννοιας της διεθνούς αδικοπραξίας και του στοιχείου της υποχρεωτικότητας που χαρακτηρίζει κάθε διεθνή νομικό κανόνα (1). Η ιδιότητα της υποχρεωτικότητας που παρακολουθεί την ίδια την έννοια του κανόνα δικαίου ερμηνεύει τη δέσμευση που επιβάλλει στη βούληση των υποκειμένων του δικαίου κάθε φορά. Με τη σειρά της, η νομική δέσμευση συμπεριφορά των υποκειμένων δικαίου στις επιταγές των νομικών κανόνων γίνεται εφικτή και κατοχυρώνεται με την αναγνώριση της υπευθυνότητας, των υποκειμένων του δικαίου. Συμπέρασμα αυτής της συλλογιστικής είναι ότι η αναγνώριση της υπευθυνότητας ή της ευθύνης των υποκειμένων δικαίου παρέχει εγγύηση και ασφάλεια στην υποχρεωτικότητα των νομικών κανόνων (2).

Στα πλαίσια του εσωτερικού δικαίου η υποχρεωτικότητα των νομικών κανόνων διασφαλίζεται ακόμα περισσότερο με την αναγνώριση της δυνατότητας επιβολής των νομικών επιταγών με εξαναγκαστικά μέσα (3). Αντίθετα στο διεθνές δίκαιο η μ ο-

Η αναδίκη σχεδόν διασφαλίση της υποχρεωτικότητας των διεθνών νομικών κανόνων παρέχεται με την αναγνώριση της ευθύνης των υποκειμένων του διεθνούς δικαίου.

Στην εξελικτική πορεία των διακρατικών σχέσεων, η διεθνής ευθύνη, χωρίς να παύει να αναγνωρίζεται ως χαρακτηριστική ιδιότητα του υποκειμένου του διεθνούς δικαίου (4), προσλαμβάνει διαστάσεις θεωρικής λειτουργίας. Το περιεχόμενο της διεθνούς ευθύνης, ως θεωρικής λειτουργίας του διεθνούς δικαίου, δίνεται μέσα από την περιγραφή των νομικών διεργασιών τις οποίες επιτελεί και οι οποίες την αυτοχαρακτηρίζουν. Με αυτόν τον τρόπο μπορούμε να προσδιορίσουμε το περιεχόμενο αυτό, ως το σύνολο των νομικών κανόνων οι οποίοι αναφέρονται στις εξής νομικές πράξεις:

- στο να ρυθμίζουν τις προϋποθέσεις που πρέπει να συντρέξουν για να διαπιστωθεί η τέλεση μίας διεθνούς παράνομης ενέργειας ή πράξης,
- στο να προσδιορίζουν τους όρους και τους περιορισμούς για τον καταλογισμό της διεθνούς παράνομης πράξης σε συγκεκριμένο υποκείμενο διεθνούς δικαίου, και
- στο να επάγουν τις νομικές συνέπειες της διεθνούς αδικηπραξίας.

Μετά την περιγραφή αυτή, φθάνει κανείς στο λογικό συμπέρασμα ότι οι κανόνες αυτοί συναποτελούν την ουσιαστική λειτουργία στο χώρο της διεθνούς δικαιοταξίας, λειτουργία ουσιαστική και απαραίτητη για να επιτελεσθεί ο βασικός σκοπός κάθε νομικής τάξης τόσο της εσωτερικής όσο και της διεθνούς για παροχή νομικής προστασίας και στην προκειμένη περίπτωση για παροχή διεθνούς νομικής προστασίας.

* Τα κράτη για να επιβιώσουν και να συμβιώσουν έχουν αποδεχθεί αρκετούς κανόνες οι οποίοι αναφέρονται και ρυθμίζουν τη διεθνή ευθύνη. Όμως, μέχρι τις μέρες μας, παρά το οημιασιολογικά πρωτεύοντα ρόλο που επιτελεί αυτή η λειτουργία, οι κανόνες που την διέπουν είναι κυρίως εθιμικού χαρακτήρα, συνεπικουρούμενοι ελάχιστα από κανόνες με συμβατική προέλευση για την αντιμετώπιση ad hoc περιπτώσεων διεθνούς κρατικής ευθύνης (5).

Πράγματι, είναι γεγονός, ότι οι νομικοί κανόνες που διέπουν την διεθνή ευθύνη των κρατών ανευρίσκονται μέσα σε δύο διαφορετικούς γεωμετρικούς τύπους, παράλληλα τοποθετημένους και αλληλοσυμπληρούμενους. Στο πρώτο επίπεδο τοποθετούνται εκείνοι οι κανόνες για τη διεθνή ευθύνη των κρατών, οι οποίοι γίνονται γενικά αποδεκτοί από τη διεθνή κοινότητα ότι δεσμεύουν υποχρεωτικά τα κράτη και δημιουργούν την κατηγορία των νομικών κανόνων με εθιμική π ρ ο έ λ ε υ σ η. Στο δεύτερο επίπεδο, το λεγόμενο συμβατικό, ανήκουν οι σχετικές διατάξεις οι οποίες είναι δυνατό να υπάρχουν στα κείμενα διεθνών συμβάσεων και δεσμεύουν έναντι τα μέρη του συγκεκριμένου συμβατικού κύκλου κάθε φορά.

Οι κανόνες των δύο αυτών κατηγοριών δεν διαφέρουν μόνο ως προς την προέλευσή τους αλλά και ως προς τον τρόπο επιβολή τους. Για την έκταση εφαρμογής των πρώτων, η υποχρεωτικότητα είναι παρακολούθημα της ίδιας της φύσης τους, ως εθιμικών κανόνων, ενώ των δεύτερων, καθοριστικό ρόλο παίζει ο βουλησιακός παράγοντας των συμβαλλόμενων μερών.

Από την πρακτική εφαρμογή της λειτουργίας της διεθνούς κρατικής ευθύνης, μέσα στο χρόνο, ανακαλύπτει κανείς, ότι, εκτός, από αυτούς τους δύο αμιγείς κανονιστικούς παράγοντες, άλλοι δύο παράγοντες έχουν συνευφέρει πλουσιοπάροχα στο χώρο αυτό.

Ο πρώτος αναφέρεται στη θεωρητική συμβολή όσων ασχολήθηκαν συγγραφικά με την έρευνα και μελέτη των θεμάτων και των προβλημάτων του δικαίου της διεθνούς κρατικής ευθύνης. Ο δεύτερος αναφέρεται στο πλούσιο ομολογούμενος, νομολογικό υλικό των διεθνών δικαστηριακών και διαιτητικών οργάνων, το οποίο, μέσα από την πολύχρονη δοκιμασία του και μέσα από την περιπτώσιολογία των σχετικών υποθέσεων τις οποίες αφορά, έρχεται να καλύψει με άμεσο τρόπο τα ποικίλα νομικά κενά που δημιουργούνται σε σχέση με το διασπαρμένο και πενιχρό κανονιστικό υλικό που περιγράψαμε πιο πάνω.

Με βάση αυτήν την κανονιστική νομολογιακή και επιστημονική πραγματικότητα, θα περίμενε κανείς να είχαν δημιουργηθεί στη διεθνή νομική συνείδηση οι ουσιαστικές και πραγματικές συνθήκες για μια τελική κωδικοποίηση των κανόνων της διεθνούς κρατικής ευθύνης. Η διεθνής κοινότητα δεν υδρόνησε προς αυτήν την κατεύθυνση. Εξ άλλου είχε ωριμάσει η πεποίθηση ότι η παραβίαση των διεθνών υποχρεώσεων των κρατών, ως αιτία πρόκλησης των διεθνών διακρατικών διαφορών όφειλε να αντιμετωπιστεί με τρόπο σαφή και προκαθορισμένο μέσα από πάγιες διαδικασίες για την παροχή της νομικής προστασίας στα διεθνή πλαίσια.

Εν τούτοις, παρά τις διεθνείς ανάγκες και τη διεθνή συνειδητοποίηση του προβλήματος από την έλλειψη της σχετικής κωδικοποίησης, οι μέχρι τώρα προσπάθειες για τη διεθνή κωδικοποίηση των σχετικών κανόνων κατέδειξαν την εφεκτική στάση των κρατών για μια γενναία, ομολογούμενος, κανονιστική τους ανάπλαση μέσα από μια κωδικοποίηση (6).

Πολλοί είναι οι λόγοι οι οποίοι ερμηνεύουν αυτήν την κατάσταση.

Κύριο εμπόδιο για να προωθηθεί και να υλοποιηθεί ουδεμίαποτε έχει επιχειρηθεί κατά καιρούς σε αυτήν την κατεύθυνση υπήρξε η ετερογένεια των κρατών, ως μελών της διακρατικής κοινότητας. Η ετερογένεια αυτή με τις κοινωνικοπολιτικές καταβολές προκαλεί αντίρροπα συμφέροντα και φυγόκεντρες διαθέσεις στη φάση της αντιμετώπισης μιας διεθνούς θεωρητικής ανάγκης με αρνητικά αποτελέσματα. Αυτή η πραγματικότητα η οποία συντήρησε τον αποκεντρωτισμό στα οργανωτικά πλαίσια της διακρατικής κοινότητας κόστισε στην ομαλή εξέλιξη του θεσμού της διεθνούς ευθύνης.

Έτσι σε μια πρώτη φάση η διεθνής ευθύνη υπό πρόβλημα θεσμικό ή πρόβλημα αρχών αντιμετωπίσθηκε εξατομικευμένα κατά περίπτωση. Οι επιπτώσεις υπό την αέλιση ορισμένων διεθνών αδικηπραξιών και οι αντιτιθέμενες απόψεις των ενεχόμενων κρατών στην επίλυση των σχετικών διεθνών διαφορών οδηγούσαν τις κρατικές αντιθέσεις και συγκρούσεις στο αδιέξοδο ή στην επιδίωξη των πολιτικών λύσεων.

Εξ άλλου, το χαρακτηριστικό της ενδοικότητας (7) που δίδει κατά κανόνα την εφαρμογή των διεθνών νομικών κανόνων ιδιαίτερα στην περίπτωση της εφαρμογής των γενικών εθιμικών κανόνων για τη διεθνή ευθύνη συνετέλεσε αποφασιστικά στην προαναφερόμενη αναποτελεσματικότητα της διεθνούς κοινότητας - μέχρι σήμερα - για την κωδικοποίηση του θεσμού της διεθνούς ευθύνης. Η τέλεση διεθνών αδικηπραξιών προβάλλοντας άμεσα τα συμφέροντα του αδικούμενου κράτους διεγείρει και εντείνει τις διακρατικές έριδες δημιουργώντας όχι σπάνια εκρήξεις κρατικών αυθαιρεσιών ή φαινόμενα άσκησης

* πολιτικής ηγεμονισμού, ιδιαίτερα από τη μεριά εκείνων των κρατών τα οποία διέθεταν διεθνώς ισχυρή πολιτική και οικονομική δύναμη.

Σε ένα, δεύτερο στάδιο τα κράτη βλέπουμε να εγκαταλείπουν σιποραδικά την αντιμετώπιση θεμάτων διεθνούς ευθύνης, μετά την τέλεση διεθνών αδικηπραξιών και να επιλέγουν τη συμβατική πρόβλεψη για την εφαρμογή συνεπειών, μετά από την παραβίαση ορισμένων συμβατικών υποχρεώσεων από τα συμβαλλόμενα μέρη. Η ανάπτυξη της συμβατικής δραστηριότητας των κρατών προς αυτήν την κατεύθυνση επηρέασε το θεσμό της διεθνούς ευθύνης με δύο τρόπους.

Ο πρώτος, πιστεύουμε, θετικά, επειδή μέσα από τη σύναψη των σχετικών συμβάσεων επιτεύχθηκε η σύγκλιση των κρατικών βουλήσεων για μια *a priori* αποδοχή όρων διαπίστωσης διεθνών αδικηπραξιών καθώς και επιβολής εκείνων των συνεπειών που θα επάγονταν στο αδικούν κράτος. Το πολλαπλασιαστικό φαινόμενο της σύναψης συμβάσεων, όπου προβλέπονταν διατάξεις με τέτοια περιεχόμενο, συνέβαλλε στην εξουδετέρωση των κρατικών αντιθέσεων για εφαρμογή της διεθνούς ευθύνης και στην πρακτική της επιβολής συνεπειών λόγω διεθνούς ευθύνης των κρατών, τουλάχιστον στα πλαίσια των σχετικών συμβατικών σχέσεων. Όπως είναι φυσικό, η πρακτική της εφαρμογής της διεθνούς ευθύνης που ακολουθεί μια τέτοια εξέλιξη των διακρατικών σχέσεων, - έστω μέσα από το *jus singulare* ή *jus speciale* -, καλλιεργεί και εμπεδώνει τη συλλογική πεποίθηση για την ίδια τη λειτουργία της διεθνούς ευθύνης γενικά στα μέλη της διεθνούς κοινότητας.

Α ν τ ί θ ε τ α ο δεύτερος τρόπος επηρεασμού του θεσμού της διεθνούς ευθύνης από τη σύναψη συμβάσεων που περιέχουν διατάξεις σχετικές με θέματα διεθνούς ευθύνης, πιστεύουμε, ότι υπήρξε αρνητικός για το γενικό θεσμό της διεθνούς ευθύνης. Οι καθημερινές διεθνείς ανάγκες, που

συνεργούν στη σύναψη των παραπάνω ειδικών συμβατικών σχέσεων με πρόβλεψη για τις περιπτώσεις διεθνούς ευθύνης, συντελούν ταυτόχρονα στην υποβάθμιση του όλου θέματος από γενικό σε ειδικό και στην παραπέρα αλλοίωση της γενικής πεποιθήσης για τη διεθνή ευθύνη ως διεθνούς θεσμικής λειτουργίας γενικά αποδεκτής για όλο το φάσμα των νομικών κανόνων διεθνούς δικαίου.

Έτσι βλέπουμε να προκύπτει το δεύτερο εμπόδιο στην προσπάθεια κωδικοποίησης, που προέρχεται από την παραπάνω συμβατική δραστηριότητα των κρατών, όταν αφορούσε στην πρόβλεψη συνεπειών λόγω διεθνούς κρατικής ευθύνης.

Συγκεκριμένα πρόκειται για τη μονομέρεια των θεμάτων που επιλέγησαν για αντικείμενο της εν λόγω συμβατικής συμπεριφοράς των κρατών. Πράγματι, αποκλειστικό αντικείμενο εκείνων των συμβατικών προσπαθειών ήταν, όπως θα έχουμε την ευκαιρία να δούμε παρακάτω, η ρύθμιση θεμάτων διεθνούς κρατικής ευθύνης τα οποία αναφέρονταν κυρίως στις διαδικασίες επανόρθωσης και αποζημίωσης του αδικούντος κράτους όσες φορές προσβάλλονταν, στα έδαφός του, περιουσιακά στοιχεία άλλων κρατών ή προσωπικά και οικονομικά δικαιώματα των υπηκόων τους.

Επί πλέον η τάση αυτή υποστήριξε ιδεολογικά και θεωρητικά τις προηγούμενες αποτυχημένες προσπάθειες κωδικοποίησης κανόνων διεθνούς κρατικής ευθύνης στα πλαίσια της Κοινωνίας των Εθνών και των Ηνωμένων Εθνών (8), όπως αναφέρουμε παρακάτω:

α) Στη παγκόσμια Συνδιάσκεψη της Χάγης το 1930 για την Κωδικοποίηση του Διεθνούς Δικαίου, από την Κοινωνία των Εθνών, το θέμα της κωδικοποίησης που αναφέρονταν στη διεθνή ευθύνη των κρατών είχε τον ειδικό τίτλο: "Διεθνής Κρατική

"Ευθύνη για Επιζήμιες Ενέργειες οι οποίες Διαπράχθηκαν στο Έδαφος των Κρατών και Πρόσβαλαν το Πρόσωπο ή την Περιουσία Αλλοδαπών".

β) Η Επιτροπή Διεθνούς Δικαίου των Ηνωμένων Εθνών, καθορίζοντας το θέμα της σχετικής κωδικοποίησης, κατά τα έτη 1956-1961, δεν διέψυγε την παγίδα και προσανατολιζόταν στους κανόνες, οι οποίοι ρυθμίζουν την "Ευθύνη του Κράτους για Ζημιές οι οποίες Προκαλούνται στο Έδαφός του στο Πρόσωπο ή στην Περιουσία των Αλλοδαπών".

Μέσα σε αυτό το πλέγμα των εμποδίων και αντιθέσεων που αναφέραμε, προκύπτουν οι δυσχέρειες που συντήρησαν, μέχρι σήμερα, το ισχύον καθεστώς των γενικών κανόνων της διεθνούς ευθύνης.

Αν θελήσουμε να δούμε περτεκτικά τον τρόπο με τον οποίο λειτουργούν οι κανόνες της διεθνούς ευθύνης θα βλέπαμε ότι, σύμφωνα με τα ισχύοντα, εφαρμόζονται με βάση την αυστηρή διμερή σχέση, η οποία δημιουργείται ως αποτέλεσμα μετά από μία διεθνή αδικоπραξία, μεταξύ του "αδικούντος" και του "αδικουμένου" μέρους. Αυτή η διμερής σχέση γεννιέται, μετά από την τέλεση μιας διεθνούς αδικоπραξίας και τελειώνει όταν παύσει να υπάρχει η απαίτηση του αδικουμένου μέρους για επανόρθωση από το "αδικούν" μέρος, ως φορέα της διεθνούς ευθύνης. Η απαίτηση για επανόρθωση στη διεργασία της επαγωγής της διεθνούς ευθύνης θεωρείται ότι λειτουργεί ως α υ τ ο σ κ ο π ό ς. Τα όρια, το περτεχόμενο και το είδος της επανόρθωσης αυτής καθορίζονται με μέτρο τα αποτελέσματα που προκύπτουν από τη διεθνή αδικоπραξία, στη συγκεκριμένη περίπτωση και εξαντλούνται μέσα στα πλαίσια μιας μαθηματικής αντίληψης για εξισορρόπηση και ανταπόδοση των αδικоπρακτικών επιπτώσεων. Οι δύο αυτές παράμετροι του

περιεχομένου των κανόνων της διεθνούς ευθύνης συνιστούν τα χαρακτηριστικά στοιχεία για τη λεγόμενη "ενιαία μορφή της διεθνούς ευθύνης των κρατών" στα διεθνή πλαίσια (9).

Ήδη, αρχίζουν να διαφαίνονται ισχυρές πιέσεις για μείωσή του σχετικού νομικού πλαισίου, που ισχύει σήμερα, οι οποίες προέρχονται από τα νέα δεδομένα στοιχεία της διεθνούς δικαιοταξίας.

Π ρ ώ τ ο, η καθιέρωση διεθνών νομικών κανόνων *jus cogens* δοκιμάζει σοβαρά τη μονοσήμαντη έννοια της "επανάρθωσης" ως μοναδικής συνέπειας που επέρχεται λόγω διεθνούς ευθύνης των κρατών, σύμφωνα με τους γενικούς διεθνείς νομικούς κανόνες. Ερωτήματα ή και αμφισβητήσεις σχετικά με το, αν η παροβίωση διεθνών νομικών κανόνων *jus cogens* συνεπάγεται μόνο την απαίτηση για επανάρθωση στα πλαίσια της παραπάνω στενής διμερούς διακρατικής σχέσης, ή όχι, είναι φυσικό πλέον να τίθενται και να προβληματίζουν τους σύγχρονους εφαρμοστές του διεθνούς δικαίου (κράτη, διεθνή δικαιοτηριακά και διαιτητικά όργανα).

Δ ε ύ τ ε ρ ο, η πύκνωση και επικράτηση του νομικού φαινομένου της σύναψης πολυμερών συνθηκών με κανονιστικό περιεχόμενο επηρεάζει την παραδοσιακή νομική πεποίθηση για το φορέα του δικαιώματος να απαιτήσει επανάρθωση λόγω διεθνούς ευθύνης. Στις συνθήκες αυτές, η αναγνώριση της έννοιας του σ υ λ λ ο γ ι κ ο ύ συμφέροντος για τήρηση των σχετικών συμβατικών υποχρεώσεων μεταξύ των κρατών μερών συνοδεύεται κατά κανόνα από την παράλληλη υιοθέτηση κανόνων διεθνούς ευθύνης που σαφέστατα αποκλίνουν από την παραδοσιακή στενή διμερή σχέση μεταξύ αδικούντος και αδικούμενου κράτους.

Τ ρ ί τ ο, η επανάληψη της συμβατικής απόδοσης του νομικού χαρακτηρισμού του διεθνούς εγκλήματος σε ορισμένες διεθνείς αδικοπραξίες (γενοκτονία, apartheid, επίθεση) πιέζει για τη μεταβολή της "ενιαίας μορφής της διεθνούς

"ευθύνης" η οποία δεσπόζει στο ισχύον σύστημα κανόνων για τη διεθνή ευθύνη. Πρόκειται για διεθνείς αδικοπραξίες που συντελούνται με την παραβίαση καταστατικών αρχών της παγκόσμιας οργάνωσης των Ηνωμένων Εθνών, όπως θα δούμε παρακάτω, για τις οποίες προβλέπεται ειδικό συμβατικό καθεστώς συνεπειών λόγω διεθνούς ευθύνης, το οποίο ακόμη δεν έχει παγιωθεί εντούτοις, ώστε να τυχέι για όλες τις τελούμενες ουσιαστικές αδικοπραξίες.

Ένας τελευταίος παράγοντας πίεσης για τη μεταβολή της παραδοσιακής έννοιας της διεθνούς ευθύνης μετά από την τέλεση μιας διεθνούς αδικοπραξίας προέρχεται από την επικινδυνότητα της χρήσης σύγχρονων μεθόδων εκμετάλλευσης στην παραγωγική διαδικασία (μόλυνση περιβάλλοντος, πυρηνικά ατυχήματα κλπ.). Πρόκειται για τα καταστρεπτικά αποτελέσματα ορισμένων κρατικών πράξεων ή παραλείψεων οι οποίες δεν στοιχειοθετούν διεθνείς αδικοπραξίες αλλά έχουν επιπτώσεις στο έδαφος τρίτων κρατών. Η αδυναμία αντιμετώπισης τέτοιων ενεργειών με την παροχή διεθνούς νομικής προστασίας με βάση τις ισχύουσες προθέψεις του διεθνούς δικαίου, - έτω και αν καταφύγει κανείς στην υπαγωγή αυτών των περιπτώσεων στη ρήτρα της καλής πίστης - αναζητεί και επιβάλλει περισσότερο λεπτομερείς και συγκεκριμένες δικαιοτικές λύσεις.

Εκτός, όμως, από τα παραπάνω φαινόμενα εξέλιξης των ουσιαστικών δομών του διεθνούς δικαίου (κανόνες *jus cogens* διεθνείς συμβάσεις με κανονιστικό περιεχόμενο, έννοια διεθνούς εγκλήματος) και τις σύγχρονες διεθνείς ανάγκες για εκσυγχρονιστικό προσανατολισμό του διεθνούς δικαίου (πράξεις και παραλείψεις κρατών με ζημιογόνα αποτελέσματα διεθνώς), η πραγματικότητα των διεθνών οργανισμών έχει επιβάλλει πλέον μια καθοριστική εξέλιξη των ίδιων των οργανωτικών δομών της διεθνούς ζωής των κρατών. Συγκεκριμένα, αυτή η πραγματικότητα υπερβαίνει τα καθιερωμένα στοιχεία της έννοιας της διεθνούς αδικοπραξίας (κράτος - παραβίαση

Διεθνούς υποχρέωσης) και δημιουργεί την ανάγκη παγίωσης ίδιων κανόνων διεθνούς ευθύνης οι οποίοι χρειάζεται να αυτονομηθούν από τους παραδοσιακούς σχετικούς διεθνείς κανόνες.

Το σύνολο των παραγόντων που αναφέραμε και που ασκούν πίεση στην εντατά μορφή της διεθνούς ευθύνης, όπως ισχύει σήμερα, επέδρασε αποφασιστικά στο πνεύμα της σύγχρονης κωδικοποίησης που επιχειρείται για τους γενικούς κανόνες περί διεθνούς ευθύνης. Έτσι βλέπουμε ότι, στα πλαίσια του παγκόσμιου οργανισμού των Ηνωμένων Εθνών και ειδικά της Επιτροπής Διεθνούς Δικαίου, έχει αναληφθεί η προσπάθεια κωδικοποίησης των γενικών κανόνων που αναφέρονται στη διεθνή ευθύνη των κρατών που προκαλείται μετά την τέλεση διεθνούς αδικοπραξίας. Η ίδια προσπάθεια περιορίζει το έργο της μόνο στην διεθνή ευθύνη των κρατών διακρίνοντάς την από εκείνη των διεθνών οργανισμών.

Το έργο της Επιτροπής Διεθνούς Δικαίου (ΕΔΔ) αρχίζει από το 1962 με το διορισμό σχετικής υποεπιτροπής κάτω από την προεδρία του Καθηγητή Roberto Ago. Μετά τον τερματισμό των εργασιών της υποεπιτροπής ο ορισθείς από την ΕΔΔ Ειδικός Εισηγητής για τη σχετική κωδικοποίηση Καθηγητής Roberto Ago υπέβαλε στην ΕΔΔ επτά Εκθέσεις-Εισηγήσεις, - στο διάστημα μεταξύ των ετών 1969 και 1979 - και αρχικό σχέδιο αποτελούμενο από 35 άρθρα προτεινόμενα για επεξεργασία και συζήτηση. Το σχέδιο των άρθρων αυτών έχει ήδη υποβληθεί σε μια πρώτη συζήτηση και αναφέρεται στην "Καταγωγή της Διεθνούς Ευθύνης". Το έτος 1980, ανέλαβε Ειδικός Εισηγητής ο Καθηγητής Willem Riphagen, ο οποίος, μέχρι το 1986, υπέβαλε επτά Εκθέσεις-Εισηγήσεις που αφορούν το δεύτερο μέρος της κωδικοποίησης και σχέδιο από 16 άρθρα, με τίτλο "Περιεχόμενο, Μορφές και Βαθμοί της Διεθνούς Ευθύνης" καθώς και το τρίτο μέρος της κωδικοποίησης με πέντε άρθρα που

αφορούν την "Επίλυση των Διαφορών και την Εφαρμογή της Διεθνούς Ευθύνης". Ακολούθως, η ΕΔΔ, το έτος 1987, διορίζει Ειδικό Εισηγητή τον Gaetano Arangio-Ruiz ο οποίος υπέβαλε τρεις Εκθέσεις-Εισηγήσεις στα έτη 1988 - 1990, πάνω στο σχηματισμό των άρθρων του δεύτερου μέρους της κωδικοποίησης.

Η Επιτροπή Διεθνούς Δικαίου στη νέα αυτή φάση της κωδικοποίησης παρουσιάζεται με δύο πλευροκρήματα: Το π ρ ώ τ ο είναι ότι αποδεσμεύθηκε εντελώς από τις, μέχρι το 1962, εργασίες της πάνω στο ίδιο θέμα, όπως θίξαμε και προηγούμενα και το ανέλαβε εκ πονο (10). Το δ ε ύ τ ε ρ ο είναι ότι έστρεψε τη μέχρι τότε περιορισμένη θεματική αναφορά της πρώτης κωδικοποιητικής προσπάθειας της ΕΔΔ σε ειδικούς κανόνες διεθνούς δικαίου, η παραβίαση των οποίων επάγει τη διεθνή ευθύνη και την έστρεψε στον προσδιορισμό των γενικών κανόνων οι οποίοι διέπουν τη διεθνή ευθύνη του κράτους.

Έτσι το χαρακτηριστικό στοιχείο αυτής της σύγχρονης προσπάθειας κωδικοποίησης είναι ότι προβάλλει το θέμα της διεθνούς ευθύνης ως α υ τ ό ν ο μ η ς θ ε ο ρ η τ ι κ ή ς λ ε ι τ ο υ ρ γ ί α ς που αφορά γενικά όλους τους διεθνείς νομικούς κανόνες.

Η μελέτη που ακολουθεί ρίχνει το βάρος της στο περιεχόμενο της διεθνούς κρατικής ευθύνης. Συγκεκριμένα θα προσπαθήσουμε ξεκινώντας με την ανάλυση της έννοιας της "επανόρθωσης", όπως έχει παραδοσιακά επικρατήσει, να διαγράψουμε τις σύγχρονες τάσεις τροποποίησης, μεταρρύθμισης ή ακόμα και ερμονής στο κρατούν σύστημα του δδ. Αυτό το εγχείρημα θα έχει δύο κατευθύνσεις, η πρώτη θα στραφεί στο ουσιαστικό περιεχόμενο των συνεπειών που επέχονται λόγω διεθνούς κρατικής ευθύνης, ενώ η δεύτερη θα αναφέρεται στα υποκείμενα του διεθνούς δικαίου που ενέχονται στη σχέση που δημιουργείται μεταξύ αδικούντος κράτους και αδικουμένου κράτους μετά την τέλεση μιας διεθνούς αδικοπραξίας.

Πριν, όμως, από οποιαδήποτε διερεύνηση των παραπάνω θεμάτων που συνιστούν τον κύριο κορμό της μελέτης αυτής, θεωρώ αναγκαίο να διευκρινιστούν ορισμένες έννοιες και να αναλυθούν ορισμένες σχέσεις που προκύπτουν μετά την τέλεση μιας διεθνούς αδικοπραξίας και οι οποίες παίρνουν τη θέση σφαιριότητας για την παραπάνω κύρια αναλυτική μας προσπάθεια.

Κατ' αρχή, στο πρώτο μέρος πρέπει να διερευνηθούν τα αίτια ή οι πηγές που προκαλούν τη διεθνή κρατική ευθύνη (δκε) (11), ώστε να αποσαφηνισθεί η απάντηση στο ερώτημα αν η διεθνής αδικοπραξία είναι ή όχι ο μοναδικός τρόπος πρόκλησης της διεθνούς κρατικής ευθύνης. Σε ένα δεύτερο στάδιο πρέπει να αναλυθεί η σχέση της διεθνούς αδικοπραξίας με τη διεθνή κρατική ευθύνη, ως κανόνας του γενικού διεθνούς δικαίου. Τρίτο, η προσοχή μας πρέπει να στραφεί στο θέμα της νομικής καταγωγής του γενικού κανόνα ότι "κάθε διεθνής αδικοπραξία προκαλεί τη διεθνή κρατική ευθύνη", τόσο με βάση τις θεωρητικές απόψεις όσο και με βάση τη νομολογία και τη διεθνή ή κρατική πρακτική.

Στο δεύτερο μέρος που ακολουθεί, η ενασχόλησή μας θα αφορά στο αντικειμενικό και υποκειμενικό περιεχόμενο της "επινόρθωσης" ως συνέπειας της διεθνούς κρατικής ευθύνης καθώς και στο καθεστώς των ειδικών συνεπειών που ηρυσβλέπονται μετά τη τέλεση ορισμένων διεθνών αδικοπραξιών, ως φαινόμενο καθημερινής πρακτικής των κρατών στις διεθνείς νομικές σχέσεις τους. Τέλος, η μελέτη αυτή θα κλείσει με μια προσπάθειά μας να καταγραφούν και να σχολιασθούν οι σύγχρονες τάσεις που διαμορφώνονται πάνω στο θέμα του περιεχομένου της διεθνούς κρατικής ευθύνης μέσω από τη νομοπαραγωγική διαδικασία που διαδραματίζεται στα πλαίσια της ΕΔΔ για την κωδικοποίηση της διεθνούς κρατικής ευθύνης.

ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

1. Την άμεση σχέση της υπευθυνότητας των κρατών με την υποχρεωτικότητα των διεθνών νομικών κανόνων συναντάμε κυρίως στους: Paul Guggenheim, *Traité de Droit International Public*, II, Libr. de l' Université, Georg & Cie S.A., 1954, Genève, 1-2, Georg Schwarzenberger, *International Law as applied by International Courts and Tribunals*, , Vol. I, 3rd ed. Stevens & Sons Ltd, London, 1957, 562-563, Ian Brownlie, *Principles of Public International Law*, 1979, 3rd Ed. Clarendon Press, Oxford, 431-432, επίσης του ίδιου: *System of the Law of Nations-State Responsibility*, part I, 1983, Clarendon Press-Oxford, 1-3, 26 και *infra*.
2. Απόστολου Γεωργιάδη-Μιχαήλ Σταθόπουλου, *Αυτικός Κώδικς*, II, Γενικό Ένοχικό, Αφού Σάκκουλα, Αθήναι, 1979, 3(10), 12-13(3) (του Μ. Σταθόπουλου). Ε.Μ. Μιχαλάκης, *Εισαγωγή εις τό Δίκαιον καί εις τήν Έπιστήμην του Δικαίου*, Αθήναι, 1966, 52-53, Ι.Π. Άρμθαντινός, *Εισαγωγή στην Έπιστήμη του Δικαίου*, Αθήναι, 1978, 114-115.
3. *Supra*.
4. Κ. Οικονομίδης, *Δημόσιο Διεθνές Δίκαιο*, εκδ. Α. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 1950, 89.
5. Georg Schwarzenberger, *op cit.* 562.
6. Σε παγκόσμιο επίπεδο μπορεί να αναφέρει κανείς τρεις προσπάθειες για την κωδικοποίηση των κανόνων της διεθνούς ευθύνης του κράτους.
α) Η πρώτη επιχειρήθηκε, έπειτα από την απόφαση της Συνέλευσης της Κοινωνίας των Εθνών στις 22 Σεπτεμβρίου 1924 να ζητήσει από το Συμβούλιο τη σύσταση Επιτροπής Ειδικών (Committee of Experts) για την καταγραφή

θεμάτων διεθνούς δικαίου για κωδικοποίηση. Το θέμα της διεθνούς ευθύνης προτάθηκε μέσα στο σχετικό κατάλογο της Επιτροπής των Ειδικών, το 1925, ως εξής:

"The Committee of Experts for the progressive codification of International Law met at Geneva from 1 to 8 April 1925 and appointed several Sub-Committees to deal with the various subjects provisionally selected by it. The subject of state responsibility was one of them; it was referred to in the following terms:

"(f) the Committee appoints a Sub-Committee to examine:

"(i) Whether, and in what cases, a state may be liable for injury caused on its territory to the person or property of foreigners;

"(ii) Whether, and, if so, in what terms it should be possible to contemplate the conclusion of an international convention providing for the ascertainment of the facts which may involve liability on the part of a state and forbidding in such cases recourse to measures of coercion before the means of pacific settlement have been exhausted"....., Document A/CN. 4/96, State Responsibility: Report by F.V. Garcia Amador, Special Rapporteur, 20 January 1956, ILC Yearbook 1956, Vol. II, 177.

Μετά από την προετοιμασία της κωδικοποίησης επί τρία χρόνια διαμορφώθηκαν "Οι Βάσεις για Συζήτηση" (The Bases of Discussion) ως το πρώτο συγκεκριμένο υλικό για την προγραμματιζόμενη Συνδιάσκεψη για την Κωδικοποίηση του Διεθνούς Δικαίου. Η σχετική Συνδιάσκεψη έγινε στη Χάγη από τις 13 Μαρτίου μέχρι τις 12 Απριλίου 1930. Η ειδική 3η Επιτροπή, η οποία είχε αναλάβει την κωδικοποίηση σχετικά με το θέμα "Διεθνής Ευθύνη του Κράτους για Επιζήμιες Ενέργειες οι οποίες Διαπράχθηκαν στο Έδαφός του και Πρόσβαλαν το Πρόσωπο ή την Περιουσία των Αλλοδαπών" (Responsibility of States for Damage Done in Their Territory to the Person or

Property of Foreigners), δεν κατάφερε να ολοκληρώσει το έργο της μέσα στα χρονικά περιθώρια της Συνδιάσκεψης. Οι εργασίες της, όμως, είχαν τεράστια επίδραση στην θεωρία. Έκτοτε η Κοινωνία των Εθνών εγκατέλειψε κάθε προσπάθεια για την κωδικοποίηση του θέματος. op.cit 178.

β) Η Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών, στη διάρκεια της 3ης Συνόδου της, υιοθέτησε την απόφαση 799 στις 7 Δεκεμβρίου 1953 με την οποία έδινε την εντολή στην Επιτροπή Διεθνούς Δικαίου να αναλάβει την κωδικοποίηση των αρχών του διεθνούς δικαίου οι οποίες διέπουν την διεθνή ευθύνη του κράτους (Request for the codification of the principles of international law covering state responsibility), OP.CIT. 174. Από το έτος 1956 μέχρι το 1961 η Επιτροπή είχε στη διάθεσή της έξι Εκθέσεις-Εισηγήσεις (Reports) από τον Ειδικό Εισηγητή του θέματος (Special Rapporteur) μέλος της Επιτροπής F.V. Garcia Amador κάτω από το συγκεκριμένο τίτλο "Διεθνής Ευθύνη του Κράτους για Επιζήμιες Πράξεις οι οποίες Προκλήθηκαν στο Έδαφός του και Πρόσβαλαν το Πρόσωπο ή την Περιουσία Αλλοδαπών", (Responsibility of the State for Injuries Caused in its Territory to the Person or Property of Aliens) και Σχέδιο προτεινόμενων άρθρων (Revised Draft). Η προσπάθεια αυτή δεν επέτυχε να φθάσει σε μία γενική συμφωνία ως προς την αρχή και το σκοπό της διεθνούς ευθύνης του κράτους.

γ) Έπειτα από την πρώτη αυτή αποτυχία της Επιτροπής Διεθνούς Δικαίου των Ηνωμένων Εθνών μία τρίτη προσπάθεια κωδικοποίησης του ειδικού αυτού θέματος ξεκίνησε στη διάρκεια του 1962. Μία Υποεπιτροπή με Πρόεδρό της τον Καθηγητή Roberto Ago ανέλαβε να εξετάσει και επανατοποθετήσει το θέμα σε νέες βάσεις. Μετά από επιτυχή εισήγηση της Υποεπιτροπής και μετά την έγκριση των μελών της Επιτροπής Διεθνούς Δικαίου ο

κύριος στόχος στη νέα αυτή προσπάθεια περιορίζεται στον "Καθορισμό των Γενικών Αρχών οι οποίες Διέπουν την Διεθνή Ευθύνη του Κράτους" (Definition of the General Rules Governing State Responsibility). Από τότε το έργο της κωδικοποίησης συνεχίζεται με Ειδικό Εισηγητή για το θέμα τον Καθηγητή Αγο προς αυτήν την κατεύθυνση. Μέχρι το 1978, είχαν υποβληθεί επτά Εκθέσεις-Εισηγήσεις του Ειδικού Εισηγητή και αναθεωρημένο Σχέδιο προτεινόμενων άρθρων. Το 1980, έπειτα από την εκλογή του Καθηγητή Αγο ως δικαστού στο Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης και την αποχώρησή του από μέλος της Επιτροπής Διεθνούς Δικαίου, διορίσθηκε στη θέση του Ειδικού Εισηγητή ο W. Riphagen.

Σε περιφερειακό επίπεδο:

Στα πλαίσια της Οργάνωσης των Αμερικανικών Κρατών (ΟΑΚ), ενός περιφερειακού οργανισμού με εργώδη δραστηριότητα, μπορεί να επισημάνει κανείς, μέχρι σήμερα, αρκετό αριθμό αποφάσεων, πράξεων, συμβάσεων, οι οποίες αναφέρονται στη νομική κατάσταση των αλλοδαπών και εμπεριέχουν κανόνες για τη διεθνή ευθύνη των κρατών όσες φορές προσβάλλεται επίσημα το πρόσωπο ή η περιουσία τους. Παρά το πραγματικό γεγονός ότι ο ΟΑΚ έχει από πολύ ενωρίς επισημάνει την καθολική αναφορά της ευθύνης των κρατών για όλο το φάσμα των κανόνων του διεθνούς δικαίου, αφού ένα από τα θέματα της τριετίας διατάξης στην 7η Συνδιάσκεψη των Αμερικανικών Κρατών ήταν "η μελέτη του όλου προβλήματος της διεθνούς ευθύνης του κράτους", δεν έχει να εμφανίσει ολοκληρωμένο έργο.

Μέσα από τις εργασίες των Διεθνών Συνδιασκέψεων των Αμερικανικών Κρατών (ΑΚ) λήφθηκαν αποφάσεις και υποβλήθηκαν συμβάσεις από τις οποίες επιλέγουμε τις παρακάτω:

α) Στην πρώτη Συνδιάσκεψη των ΑΚ (Βουαγιγκτον 1889-1890) υιοθετήθηκε "Σύσταση για τις Απαιτήσεις και τη Διπλωματική Παρέμβαση" (Recommendation concerning claims and diplomatic intervention) με αντικείμενο τα ανθρώπινα δικαιώματα και τη δικανική προστασία των αλλοδαπών σε σχέση με τους πολίτες ενός κράτους και τη διεθνή ευθύνη του κράτους.

β) Στη δεύτερη Συνδιάσκεψη (Μεξικό 1902) υιοθετήθηκε κείμενο με "Σύμβαση σχετική με τα Δικαιώματα των Αλλοδαπών" (Convention Relative to the Rights of Aliens).

γ) Στην έβδομη Συνδιάσκεψη (Montevideo 1933) ένα από τα προτεινόμενα για συζήτηση θέματα ήταν "Η μελέτη του καθολικού προβλήματος της διεθνούς ευθύνης του κράτους" (The study of the entire problem relating to the international responsibility of the state). Στη συζήτηση του θέματος, αποφασίστηκε οι σχετικές προσπάθειες των ΑΚ να συντονιστούν και να ευθυγραμμιστούν με τις γενικές κωδικοποιητικές προσπάθειες κάτω από την αιγίδα της Κοινωνίας των Εθνών.

δ) Στη διάρκεια των υπόλοιπων Συνδιασκέψεων και ιδιαιτέρως μεταπολεμικά, δεν έγινε αναφορά στο θέμα. Το σημαντικότερο γεγονός ήταν η απόφαση η οποία πάρθηκε στη δέκατη Συνδιάσκεψη των ΑΚ (Caracas 1954) για "Τις Αρχές του Διεθνούς Δικαίου οι οποίες διέπουν την Διεθνή Ευθύνη του Κράτους" (Principles of International Law Governing the Responsibility of the State) και έδινε την εντολή στο Διαμερικανικό Συμβούλιο Νομικών (Inter-American Council of Jurists) και στη Μόνιμη Επιτροπή του να μελετήσει και υποβάλλει Έκθεση για τη συμβολή της Αμερικανικής Ηπείρου στην προώθηση της κωδικοποίησης των αρχών του διεθνούς δικαίου οι οποίες διέπουν τη διεθνή ευθύνη του κράτους.

Η εν λόγω Επιτροπή εργάσθηκε αυτοπεριοριζόμενη κατά δύο τρόπους. Ο πρώτος ήταν ότι περιόρισε το αντικείμενο της μελέτης της στους κανόνες οι οποίοι διέπουν τη διεθνή κρατική ευθύνη για τις επιζήμιες ενέργειες σε βάρος των αλλοδαπών. Ο δεύτερος ήταν ότι περιέλαβε μόνο την πρακτική των λατινικών κρατών στη σχετική μελέτη της. Το Διαμερικανικό Συμβούλιο Νομικών στο οποίο υποβλήθηκε η σχετική έκθεση, ζήτησε τη διεύρυνσή της με την πρακτική των ΗΠΑ πάνω στα ίδια θέματα. Στη συνέχεια η ίδια Επιτροπή εσαείμισε δεύτερη έκθεση πάνω στη σχετική πρακτική των ΗΠΑ. Έκτοτε ενασχολήθηκε με ένα άλλο θέμα διεθνούς ευθύνης του κράτους, εκείνο του δικαίου του διαστήματος, ILC Yearbook 1969, Vol. II, Doc.A/CN 4/217, 13(23-30) και 129-130(19-24).

Επίσης σε επίπεδο περιφερειακό μπορεί να αναφέρει κανείς την ενασχόληση της Αφροασιατικής Νομικής Συμβουλευτικής Επιτροπής με θέματα σχετικά με τη διεθνή ευθύνη του κράτους όπως:

- Τη διεθνή κρατική ευθύνη ως προς τη μεταχείριση ξένων υπηκόων
- Τη διπλωματική προστασία των πολιτών στο εξωτερικό και τη διεθνή κρατική ευθύνη για δυσμενή συμπεριφορά απέναντι στους αλλοδαπούς
- Το θέμα της νομιμότητας των πυρηνικών δοκιμών, και
- Το δίκαιο του Διαστήματος. OP.CIT.

7. Georg Schwarzenberger, op. cit. 565, Ian Brownlie, Principles of Public International Law, 3rd ed., Clarendon Press, Oxford 506.
8. Yearbook of ILC 1969, Vol II, 137(77), Doc. A/CN 4/217.
9. Βλέπετε, *infra*, μέρος δεύτερο της μελέτης.

10. ILC Yearbook 1967, Vol II, Document A/CN. D/196, 325-327, ILC Yearbook 1969, Vol II, Document A/CN. 4/217, 127, ILC Yearbook 1970, Vol II, Document A/CN.4/233, 179, ILC Yearbook 1973 Vol II, 169-170, ILC Yearbook 1975, Vol II, 55, 36.
11. Στο εξής θα χρησιμοποιείται η συντομογραφία δεκ για τον όρο "διεθνής κρατική ευθύνη".

Π Ρ Ω Τ Ο Μ Ε Ρ Ο Σ

Η ΔΙΕΘΝΗΣ ΑΔΙΚΟΠΡΑΞΙΑ ΩΣ ΠΗΓΗ ΤΗΣ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΚΡΑΤΙΚΗΣ ΕΥΘΥΝΗΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Βασικές Έννοιες

Στο πρώτο κεφάλαιο της εργασίας αυτής καταβάλλεται προσπάθεια να καθορισθούν τα όρια και το περιεχόμενο βασικών εννοιών που μας εισάγουν στο δίκαιο της διεθνούς κρατικής ευθύνης (δκε) και αφορούν:

- α) στη φύση των νομικών κανόνων της δκε,
- β) στη θεμελίωση και σύνδεση της διεθνούς ευθύνης με βασικές αρχές της διακρατικής συμβίωσης και,
- γ) στον προσδιορισμό των αιτιών ή των πηγών που προκαλούν την επαγωγή της δκε.

1. Η Φύση των Νομικών Κανόνων της Διεθνούς Ευθύνης του Κράτους

Το 1963, η Επιτροπή Διεθνούς Δικαίου καθόρισε τις γενικές κατευθύνσεις και τους σκοπούς που θα εξυπηρετούσε η σύγχρονη κωδικοποίηση για τη διεθνή ευθύνη του κράτους (1).

Σύμφωνα με αυτούς αντικείμενο της κωδικοποίησης θα ήταν "οι γενικοί κανόνες που διέπουν τη δκε" και αφορούν στην καταγωγή της δκε, στο περιεχόμενό της και στην εφαρμογή της, καθώς και στην επίλυση των σχετικών διαφορών. Έκτοτε η προσέγγιση στο αντικείμενο της κωδικοποίησης, που επιχειρήθηκε στα πλαίσια της ΕΔΔ, ακολούθησε μια πορεία ανεξάρτητη από τη συνεξέταση ή σύνδεση με τους διεθνείς εκείνους κανόνες, που, παραβιάζόμενοι, προκαλούν τις περιπτώσεις δκε κάθε φορά.

Είναι γεγονός, ότι, μέχρι τότε, οι προηγηθείσες σχετικές κωδικοποιήσεις, τόσο στα πλαίσια της ΚτΕ, το 1930 (2), όσο και στα πλαίσια του ΟΗΕ, από το 1953 μέχρι το 1961 (3), συνέδεαν το θέμα της δκε άμεσα και άρρηκτα με συγκεκριμένους χώρους του διεθνούς δικαίου, όπως είναι η περίπτωση της προστασίας των δικαιωμάτων των αλλοδαπών. Αποτέλεσμα αυτής της προκαθορισμένης σχέσης ήταν η υποταγή των σχετικών κανόνων δκε στους συγκεκριμένους νομικούς κανόνες που παραβιάζονται κάθε φορά.

Αντίθετα, η νέα μεθοδολογική προσέγγιση στο αντικείμενο της δκε, που ακολουθείται από την ΕΔΔ, μετά από το 1963, μας εισάγει στην α υ τ ο ν ό μ η σ η των κανόνων της δκε και στην ι δ ι α ί τ ε ρ η α υ τ ο τ έ λ ε ι α τους στο χώρο του διεθνούς δικαίου. Έτσι γίνεται φανερό, ότι ο θεομός της δκε αποδεσμεύεται θ ε ω ρ η τ ι κ ά από τη συγκεκριμένη παραβίαση διεθνούς υποχρέωσης που την προκαλεί και που στοιχειοθετεί την έννοια της διεθνούς αδικοπραξίας όταν αποδίδεται και καταλογίζεται σε υποκείμενο διεθνούς δικαίου.

Στην πράξη, όμως αυτή η αποδέσμευση δεν φθάνει στα όρια της αποξένωσης. Ο τρόπος με τον οποίο καθορίζεται η παραπάνω αυτοτέλεια αναφέρεται μόνο στο σκέλος της θεωρητικής αντιμετώπισης των γενικών αρχών και κανόνων που διέπουν το θεομό της δκε. Όταν, όμως, είναι εξεταστέα μια συγκεκριμένη

περίπτωση δκε, που προκαλείται μετά από μια συγκεκριμένη παραβίαση νομικής υποχρέωσης εκ μέρους ενός κράτους και όταν πρέπει να ληφθούν υπ' όψη το είδος και η κατηγορία της παραβιαζόμενης διεθνούς υποχρέωσης για να επαχθούν οι συνέπειες λόγω δκε, τότε, μαιρά, επέρχεται η απαραίτητη και χρήσιμη σύνδεση με αυτήν. Έτσι ο θεσμός της δκε δεν αποβάλλει τη γενικότητα και την καθολική της εφαρμογής του, όπως ακριβώς η ΕΔΔ επιδιώκει να καθορίσει με τη συγκεκριμένη κωδικοποίηση. Η νέα αντιμετώπιση του θεσμού της δκε δεν αγνοεί ούτε αρνείται αυτήν τη σύνδεση αλλά την τοποθετεί σε ένα άλλο επίπεδο εξέτασης. Συγκεκριμένα, η παραβίαση της διεθνούς υποχρέωσης θεωρείται τόσο πηγή της δκε (4), όσο και στοιχείο συνυπολογισμού των συνεπειών που επάγονται από αυτήν (5), όπως θα εξετάσουμε παρακάτω.

Στά πλαίσια της νέας αυτής θεώρησης του θεσμού της δκε, από την ΕΔΔ, εισάγεται και υιοθετείται, για πρώτη φορά, από τον πρώτο Ειδικό Εισηγητή, Καθηγητή Roberto Ago (6) και ακολουθείται από τους επόμενους (7), η εριχοτόμηση των νομικών κανόνων του διεθνούς δικαίου με στόχο τη μεθοδολογική διάκριση των σημείων κανόνων διεθνούς κρατικής ευθύνης από το σύνολό τους και την ομαλότερη προσέγγιση στο αντικείμενο της κωδικοποίησης. Συγκεκριμένα, οι κανόνες του διεθνούς δικαίου, σύμφωνα με τη λογική αυτή, μπορούν να διακριθούν σε τρεις κατηγορίες με βάση το εννοιολογικό περικείμενό τους και με κριτήρια διάκρισης το βαθμό εξάρτησης μεταξύ τους: στους πρωτογενείς (primary rules), στους δευτερογενείς (secondary rules), και στους τριτογενείς (tertiary rules) νομικούς κανόνες διεθνούς δικαίου.

Η πρώτη κατηγορία αποτελείται από τους διεθνείς νομικούς κανόνες, οι οποίοι καθορίζουν το ουσιαστικό περιεχόμενο τόσο των διεθνών δικαιωμάτων και των διεθνών υποχρεώσεων των υποκειμένων τους διεθνούς δικαίου, όσο και των νομικών καταστάσεων οι οποίες αναγνωρίζονται και ρυθμίζονται.

Η δεύτερη κατηγορία αποτελείται από εκείνους τους διεθνείς κανόνες, οι οποίοι βρίσκονται σε σχέση εξάρτησης από την ύπαρξη και τη θέση των πρώτων, παρέπονται λογικά από αυτούς και έχουν ως περιεχόμενο να ορίζουν τις συνέπειες και τις επιπτώσεις από την παραβίαση των πρωτογενών-ουσιαστικών κανόνων.

Τέλος, η τρίτη κατηγορία συνίσταται από εκείνους τους διεθνείς κανόνες, οι οποίοι, με τη σειρά τους, παρέπονται από την ύπαρξη των δύο πρώτων κατηγοριών νομικών κανόνων και προδιωρίζουν τους τρόπους και τις διαδικασίες επαγωγής των συνεπειών από την παραβίαση των πρωτογενών κανόνων.

Το περιεχόμενο και η ανάπτυξη των πρωτογενών κανόνων διεθνούς δικαίου εξαρτάται από το σημείο προόδου και εξέλιξης της διεθνούς δικαιοταξίας και το βαθμό ευαισθητοποίησης της διεθνούς κανονιστικής βούλησης των κρατών, αφού αφορά στη νομική ρύθμιση αυτού ή εκείνου του τομέα των διακρατικών σχέσεων, π.χ. η υιοθέτηση κανόνων για τις διπλωματικές ασυλίες ή η καθιέρωση διεθνών νομικών κανόνων *jus cogens* είναι το αντικείμενο πρωτογενών διεθνών κανόνων. Η παραβίαση των διεθνών υποχρεώσεων, οι οποίες απορρέουν από αυτούς τους πρωτογενείς κανόνες αποτελεί την *causa* για την εφαρμογή των νομικών συνεπειών. Οι παρεπόμενοι κανόνες, οι οποίοι ρυθμίζουν αυτές τις νομικές συνέπειες της παραπάνω παραβίασης και διέπουν την επαγωγή τους στο αδικούν κράτος, καλούνται δευτερογενείς νομικοί κανόνες διεθνούς δικαίου. Παραδείγματος χάριν, η

διακοπή των διπλωματικών ή προξενικών σχέσεων ή η κήρυξη ενός μέλους διπλωματικής αποστολής ως ανεπιθύμητου, είναι νομικές συνέπειες που υπαγορεύονται από δευτερογενείς κανόνες διεθνούς δικαίου μετά την παραβίαση διεθνών υποχρεώσεων του διαπιστευόμενου κράτους με τη μη νόμιμη εκπλήρωση των διπλωματικών καθηκόντων του διαπιστευόμενου προσώπου προς το κράτος όπου διαπιστεύεται. Επίσης, η διάταξη του άρθρου 53 της Σύμβασης της Βιέννης για το άκυρο των Συνθηκών που ορίζει ότι συνθήκη είναι άκυρη εφόσον κατά τη σύναψή της συγκρούεται με κανόνα αναγκαστικού διεθνούς δικαίου περιέχει δευτερογενή κανόνα διεθνούς δικαίου.

Το σύνολο των δευτερογενών κανόνων διεθνούς δικαίου αποτελούν το δίκαιο της διεθνούς ευθύνης. Ανάλογα με τα υποκείμενα στα οποία αναφέρονται οι κανόνες της διεθνούς ευθύνης έχουμε διεθνή κρατική ευθύνη, ευθύνη διεθνών οργανισμών και διεθνή ευθύνη ατόμων.

Η υλοποίηση των δευτερογενών κανόνων διεθνούς δικαίου για να επιτευχθεί έχει ανάγκη από την υποστήριξη των πρωτογενών κανόνων που περιέχουν το διαδικαστικό μέρος της εφαρμογής δευτερογενών κανόνων για τη διευθέτηση των σχετικών διεθνών διαφορών.

Συμπερασματικά, η κατηγορία των δευτερογενών κανόνων, που μας ενδιαφέρει, εδώ, άμεσα, ενέχει κυρίως τα παρακάτω χαρακτηριστικά:

- Το π ρ ώ τ ο είναι, ότι οι δευτερογενείς κανόνες βρίσκονται σε π α ρ ά λ λ η λ η διάταξη και αντιστιξη με τους πρωτογενείς νομικούς κανόνες, καθώς και ότι ε ξ α ρ - τ ο ύ ν την εφαρμογή τους από την ύπαρξη και την παραβίαση των πρωτογενών αυτών κανόνων.

— Το δεύτερο είναι, ότι εμφανίζουν μια δομική και συστηματική αυτονομία και ανεξαρτησία από το παράλληλο σύστημα των πρωτογενών κανόνων του διεθνούς δικαίου, η οποία τους επιτρέπει να αναπτυχθούν σε ένα ειδικό ενιαίο κανονιστικό σύστημα. Το ενιαίο αυτό σύστημα νομικών κανόνων θα έχει ως ενιαίο αντικείμενο ρύθμισης να περιλάβει εκείνους τους κανόνες που θα θεσπίζουν τους κατάλληλους τρόπους και τους μηχανισμούς για τη διαπίστωση της παραβίασης των πρωτογενών κανόνων, τον καταλογισμό της σε συγκεκριμένα υποκείμενα διεθνούς δικαίου και τις επιπτώσεις που επέρχονται από μια τέτοια παραβίαση στα ενεχόμενα υποκείμενα διεθνούς δικαίου λόγω διεθνούς ευθύνης.

Από τα παραπάνω γίνεται φανερό, ότι οι πρωτογενείς κανόνες διεθνούς δικαίου για να καταξιώνουν την κανονιστική οπιστολή τους έχουν ζωτική ανάγκη από την ύπαρξη δευτερογενών κανόνων οι οποίοι συστηματικά ενσωματώνουν το απαραίτητο λειτουργικό τους συμπλήρωμα.

Η παραπάνω μεθοδολογική διάκριση των νομικών κανόνων που διέπουν τη δέσμευση από το σύνολο των νομικών κανόνων του διεθνούς δικαίου αποδεικνύει, κατά τη γνώμη μου, τη διαπλοαστική συνεισφορά της ΕΔΔ ειδικά στον καθορισμό του περιεχομένου του σύγχρονου θεσμού της δέσμευσης στη διαμόρφωση και ερμείωση σύγχρονων θεσμών του διεθνούς δικαίου.

Για όλους τους παραπάνω λόγους, η διάκριση των νομικών κανόνων του διεθνούς δικαίου, σε πρωτογενείς, δευτερογενείς και τριτογενείς, κρίθηκε σκόπιμο να χρησιμοποιηθεί κατά την εξέταση και ανάλυση των θεμάτων που θα μας απασχολήσουν στο εξής και που αποτελούν το αντικείμενο της μελέτης αυτής.

2. Κυρίαρχη Ισότητα των Κρατών και Διεθνής Κρατική Ευθύνη

Πρωταρχικό θέμα για εξέταση είναι η δικαιολόγηση της έννοιας της νομικής ευθύνης στο σύστημα των κανόνων του διεθνούς δικαίου.

Επειδή όλων οι θεσμοί γύρω στο διεθνές δίκαιο και στο εσωτερικό δίκαιο υποθετούνται και αναπτύσσονται με μοναδικό σκοπό να υπηρετούν ουσιαστικές ανάγκες κοινωνικής συμβίωσης θα πρέπει να αναφερθούμε σε βασική αρχή διεθνούς οργάνωσης για να θεμελιώσουμε και να δικαιολογήσουμε την έννοια της διεθνούς κρατικής ευθύνης.

Σύμφωνα με τον Καθηγητή Roberto Ago, Ειδικό Εισηγητή της Επιτροπής Διεθνούς Δικαίου για την κωδικοποίηση της διεθνούς κρατικής ευθύνης, στο σημείο αυτό προβάλλει η αρχή της κυρίαρχης ισότητας των κρατών (8). Χωρίς ο ίδιος να επιμένει ιδιαίτερα στην ανάλυση της θεμελίωσης της νομικής ευθύνης του κράτους πάνω στην αρχή της κυρίαρχης ισότητας των κρατών την αποδέχεται ως βασική. Προηγούμενα, όμως, υπορρίπτει υποτιδήπως επίκληση της ίδιας της αρχής με τέτοιο τρόπο ώστε να πρέπει να απολήξει στην άρνηση και απόρριψη της έννοιας της διεθνούς κρατικής ευθύνης, τοχυριζόμενος ότι:

"..... Είναι προφανές, ότι, αν κάποιος προσπαθήσει, όπως ορισμένοι οπαδοί της απόλυτης κρατικής κυριαρχίας έκαναν στο παρελθόν, να αρνηθεί την ιδέα της κρατικής ευθύνης, επειδή συγκρούεται προϋποθετικά με την ιδέα της κυριαρχίας, τότε είναι αναγκασμένος να αρνηθεί την ύπαρξη μίας διεθνούς νομικής τάξης".

Αν θελήσουμε, εδώ, να επεκταθούμε στο ίδιο το θέμα της κυρίαρχης ιδότητας των κρατών (9) ως βάση για τη διεθνή κρατική ευθύνη θα πρέπει να αναφέρουμε ότι η έννοια της κυρίαρχης ιδότητας των κρατών έχει διττό περιεχόμενο (10).

Από τη μία μεριά, εμφανίζεται ως όρος με ιδεολογικό περιεχόμενο που δίνει έμφαση σε κοινωνιολογικά και πολιτικά στοιχεία των κρατών, τα οποία πρέπει να λαμβάνονται υπ' όψη με *lege ferenda* και που αφορούν σε όλο το χώρο του δημοσίου διεθνούς δικαίου και επομένως στη συγκεκριμένη κατηγορία των νομικών κανόνων της διεθνούς ευθύνης του κράτους. Από την άλλη μεριά, στο χώρο του διεθνούς δικαίου, η ίδια έννοια λειτουργεί ως νομικός όρος και εντάχθηκε στις βασικές αρχές του με καθοριστική αποστολή για την ανάπτυξη σε μία πρώτη φάση των διεθνών νομικών κανόνων και, σε μία δεύτερη φάση των διεθνών θεσμών και της διεθνούς οργάνωσης (11).

Έτσι από πλευράς ουσίας, σήμερα, στο διεθνές δίκαιο η έννοια της κυρίαρχης ιδότητας των κρατών λειτουργεί ως νομικό αξίωμα που διέπει σε όλες τις φάσεις της διεθνή νομική ζωή, ως ένα κοινωνικό αγαθό που έχει ανάγκη συνεχούς προστασίας και ως ένα ιδανικό το οποίο εμψνέει τους λαούς και τα έθνη.

Αδιάφορα όμως από τον τρόπο θεωρητικής προσέγγισης ή την οποιαδήποτε θεωρητική θεμελίωση ή ανάλυση της έννοιας της κυρίαρχης ιδότητας των κρατών, εκείνο το οποίο προέχει στα πλαίσια της στήριξης και της εκπόρευσης της διεθνούς ευθύνης του κράτους, είναι ότι η αρχή αυτή ουσιαστικά από τη μία μεριά υιοθετήθηκε και χρησιμοποιήθηκε από ολόκληρο το δικαιοτικό σύστημα του διεθνούς δικαίου για λόγους μεθοδολογικούς και ατιτοκρατικούς και από την άλλη μεριά εφαρμόστηκε και προσαρμόστηκε στην πρακτική της διεθνούς ζωής με τρόπο αμοιβαία αποδεκτό από τους μεγάλους και τους μικρούς, από τους δυνατούς και τους αδύνατους, από τους πλούσιους και τους φτωχούς λαούς της διεθνούς κοινότητας.

Από καθαρά νομική σκοπιά η αρχή της κυριαρχίας ισοδότης των κρατών περιλαμβάνει δύο εννοιολογικά υποκείμενα, την έννοια της κρατικής κυριαρχίας και την έννοια της ισοδότης. Δηλαδή,

- Τα κράτη, με βάση την έννοια της νομικής κυριαρχίας, ασκούν την απόλυτη εξουσία στην επικράτειά τους η οποία χαρακτηρίζεται από την απουσία υποταγής της σε άλλη εξωτερική εξουσία και από την πληρότητα και την αποκλειστικότητα στην άσκηση των κρατικών της αρμοδιοτήτων (12), και
- Τα κράτη ως υποκείμενα του δημόσιου διεθνούς δικαίου ασκούν δικαιώματα σε σχέση ισοδότης μεταξύ τους και επίσης αναλαμβάνουν υποχρεώσεις πάλι σε σχέση ισοδότης μεταξύ τους.

Μοιραία από το συνδυασμό των δύο αυτών εννοιών οδηγείται κανείς στην έννοια της νομικής ευθύνης. Δηλαδή, δεν μπορεί ένα κράτος, ως υποκείμενο δημόσιου διεθνούς δικαίου, να αναλαμβάνει διεθνείς νομικές υποχρεώσεις αν δεν θεωρείται, - ταυτόχρονα και από αυτόν και μόνον - νομικά υπεύθυνος σε περίπτωση που θα τις παραβεί. Χωρίς αυτήν τη νοηματική εξίσωση των όρων του νομικά υπόχρεου κράτους με του νομικά υπεύθυνου κράτους, κάθε στοιχείο υποχρεωτικότητας των διεθνών νομικών κανόνων θα ανατρέπανταν ανενανόρθωτα με τελική συνέπεια να πληγεί και η ίδια η έννοια της κυριαρχίας ισοδότης των κρατών. Επίσης, χωρίς αυτήν τη θέση, κάθε διαδικασία καταλογισμού της οποιασδήποτε διεθνούς παρανομίας θα έπεφτε στο κενό και δεν θα είχε λόγο ύπαρξης.

Επομένως, είναι ορατό, ότι η έννοια της νομικής ευθύνης ερμηνεύεται στην έννοια της διεθνούς υποχρέωσης και αποτελεί στοιχείο εξαόψαλτιο της υποχρεωτικότητας των κανόνων δικαίου.

Η συμπληρωματική αυτή λειτουργία της νομικής ευθύνης σε άρρηκτη συνδυαστική σχέση με την έννοια της νομικής υποχρέωσης προκάλεσε τον Louis Cavaré να γράφει ότι (13):

"C'est là une conception moderne du droit d'après laquelle pouvoir et responsabilité vont de pair".

3. Οι Πηγές της Διεθνούς Κρατικής Ευθύνης

3.1. Το Πρόβλημα των Πηγών της Διεθνούς Ευθύνης των Κρατών

Κάθε ερευνητής του νομικού χώρου της διεθνούς ευθύνης καλείται να συνδέσει το αντικείμενό του επαγωγικά με τις καταβολές ή τις αιτίες της διεθνούς ευθύνης. Με άλλα λόγια, προκαταρκτικό πρόβλημα με τη μορφή υποχρεωτικού ερωτήματος για απάντηση, σε κάθε ερευνητική προσπάθεια στο σχετικό πεδίο, είναι ο καθορισμός των πηγών της διεθνούς ευθύνης και ο οργανικός τους σύνδεσμος με το αντικείμενο που αναφέρεται *ad hoc*.

Ερωτήματα, όπως, το πως και πότε προκαλείται η διεθνής ευθύνη των κρατών, ή πως και πότε δημιουργείται η ειδική ή νομική σχέση μεταξύ κράτους διεθνώς υπεύθυνου και κράτους έχοντος το δικαίωμα για επανόρθωση είναι παραλλαγές του ίδιου θεωρητικού ερωτήματος που αναφέρεται στην καταγωγή της διεθνούς ευθύνης.

Το πρόβλημα των πηγών ή της καταγωγής της διεθνούς ευθύνης έχει αντιμετωπισθεί από τη θεωρία και έχει δοκιμασθεί μέσα από τη σχετική κρατική πρακτική και τη

διεθνή νομολογία. Η λύση όμως στο πρόβλημα αυτό και η απάντηση στο ανάλογο ερώτημα δεν έχει δοθεί ενιαία και πάγια.

Αναλυτικότερα, μπορούμε να πούμε ότι, αν θελήσει κανείς να ακριβολογήσει πάνω στο θέμα των πηγών της διεθνούς ευθύνης, το μόνο που μπορεί θετικά να πει, είναι, ότι μια από τις πηγές της διεθνούς ευθύνης αποτελεί η τέλεση διεθνούς αδικοπραξίας. Με τον έμμεσο αυτόν τρόπο δημιουργείται επιχείρημα εξ αντιδιαστολής, το οποίο αποδεικνύει, αφ' ενός μεν τη σύγχρονη τάση για συγκεκριμενοποίηση περισσότερων της μιας πηγών της διεθνούς ευθύνης, αφ' ετέρου δε εκφράζει τη θεωρητική ασάφεια πάνω στο είδος και το περιεχόμενο των άλλων πηγών διεθνούς ευθύνης του κράτους.

Συγκεκριμένα, έχει εμπεδωθεί στη νομική συνείδηση των θεωρητικών και έχει εφαρμοσθεί από τη διεθνή πρακτική των διακρατικών σχέσεων η αρχή ότι η τέλεση διεθνούς αδικοπραξίας δημιουργεί τη διεθνή ευθύνη του αδικούντος κράτους. Έτσι καθιερώνεται η κλασική πηγή της διεθνούς ευθύνης των κρατών της "τέλεσης διεθνούς αδικοπραξίας" με τρόπο ευθύ, γενικό, απρόσωπο και πάγια.

Αρχικά η θεωρία και η πρακτική δεν ξεκίνησαν, έστω, από αυτήν την αδιαμφισβήτητη μεθοδολογικά βάση, ότι δηλ. η μια, η πρώτη πηγή διεθνούς ευθύνης είναι "η τέλεση διεθνούς αδικοπραξίας" (14). Αναζήτησαν το νομικό θεμέλιο της διεθνούς ευθύνης σε άλλες έννοιες. Περισσότερο επηρεασμένες από το θεσμό της νομικής ευθύνης στο αστικό δίκαιο των κρατών σε συνδυασμό με τα πρώιμα ακόμα στάδια εξέλιξης της διεθνούς νομικής τάξης ως ρυθμιστικού παράγοντα της διεθνούς κοινωνικής συμβίωσης, επέλεξαν το δρόμο της εμφύτευσης και της αναλογικής εφαρμογής κανόνων εσωτερικού δικαίου στις σχετικές διεθνείς σχέσεις.

Στις μέρες μας, η σύγχρονη τάση αντιμετωπίζει την εγκατάλειψη της θεωρίας του νομικού θεμελίου της διεθνούς ευθύνης και την αντικαθιστά με τη θεωρία των πηγών της διεθνούς ευθύνης αναγνωρίζοντας παράλληλα την "τέλεση διεθνούς αδικηπραξίας" ως την πρώτη και όχι, βέβαια, αποκλειστική, αλλά αδιαφιλονίκητη πηγή της διεθνούς ευθύνης του κράτους.

Για να εντοπισθούν τα μειονεκτήματα της παλιάς θεωρίας και να εκτιμηθούν τα πλεονεκτήματα της σύγχρονης επιχειρείται η παρακάτω ανάλυση.

3.1.1. Η θεωρία του Νομικού θεμελίου της Διεθνούς Ευθύνης του Κράτους

Στο παρελθόν, οι θεωρητικοί προσπάθησαν να καθορίσουν τη νομική βάση της διεθνούς ευθύνης (15). Με σκοπό να ανεύρουν και να θεμελιώσουν αυτήν τη νομική βάση ήλθαν αντιμέτωποι και αναλόγησαν στη διαμάχη υποκειμενικής και αντικειμενικής διεθνούς ευθύνης (Subjective or objective state responsibility - responsabilité subjective ou objective) ή στη σχετική διάσταση μεταξύ εννοιών όπως η υπαιτιότητα (fault, faute), ή η αιτιώδης σχέση μεταξύ της επικίνδυνης ενέργειας και του ζημιογόνου αποτελέσματος (risk-damage, risque-dommage).

Η διάκριση της υποκειμενικής με την αντικειμενική ευθύνη έγκειται στην επιβολή του στοιχείου της υπαιτιότητας ή του πταίσματος, για τον καταλογισμό της ευθύνης σε ένα δικαιοϋκτικό σύστημα, ή μη (16). Σύμφωνα με την υποκειμενική ευθύνη, το στοιχείο της υπαιτιότητας (πταίσματος) επιβάζεται ως απαραίτητη προϋπόθε-

ὅτι για την επαγωγή της ευθύνης στο υποκείμενο δικαίου μετά από μία παράνομη πράξη ή παράλειψη. Η υπαίτιό-τητα αναφέρεται στο στενό εσωτερικό-βουλευτικό δεσμό (αποδοχή) που υπάρχει μεταξύ ενός υποκειμένου δικαίου και της παράνομης πράξης ή παράλειψης που τελέσθηκε από αυτό. Διαμετρικά αντίθετη η έννοια της αντικειμενικής ευθύνης θεμελιώνει το περιεχόμενό της στην απόλυτη αιτιώδη σχέση μεταξύ του υποκειμένου του δικαίου και της παράνομης συμπεριφοράς του, χωρίς να συνυπολογίζεται η ύπαρξη πτυσίματος.

Στο διεθνές δίκαιο, αυτή η θεωρητική διαμάχη οφειλόταν σε ένα μοιραίο δανεισμό με έννοιες και εννοιολογικές εξειδικεύσεις από το εσωτερικό δίκαιο των κρατών (17). Αντί, όμως, αυτή η πραγματικότητα, που ανταποκρινόταν σε ζωτικές ανάγκες της διεθνούς συμβίωσης να οδηγήσει σε περισσότερα πρακτικές λύσεις, επέφερε στη διεθνή δικαιοταξία τη θεωρητική σύγχυση ή - στην καλλίτερη περίπτωση - τη θεωρητική διχογνωμία σε τέτοις σημείο ώστε, η διεθνής κρατική πράκτική να παγιδευτεί και η διεθνής νομολογία να αιχμαλωτισθεί στον κυκεώνα της νομικής αμφισβήτησης (18).

Είναι γεγονός, ότι το σύστημα της υποκειμενικότητας ευθύνης αστυναιρέθηκε μέσω της δοκιμασία του χρόνου χωρίς να εγκαταλειφθεί στην πράξη (19), τελείως, ως αποτέλεσμα της δυσπροσάρμοστητάς του στους όρους συμβίωσης της διεθνούς κοινότητας. Το νομικό θεμέλιο του συστήματος αυτού απαιτούσε κάθε φορά τη διαπίστωση της υπαίτιοματικής παραβίασης διεθνούς υποχρέωσης, ώστε να επάγεται η διεθνής ευθύνη του κατηγορούμενου κράτους (the defendant state, l'état defendeur).

Στο χώρο του εσωτερικού δικαίου, το στοιχείο της υπαιτιότητας, με τη συνδρομή των φιλοσοφικών κατακτήσεων της ελληνικής κλασικής αρχαιότητας και με τη θεωρική του καθιέρωση από την εποχή του κλασικού ρωμαϊκού δικαίου, είναι γεγονός ότι ευδοκίμησε και οδήγησε σε περισσότερα έλλογες

Δικαιτικές λύσεις (20). Θεωρείται δεσπόζουσα έννοια στα σύγχρονα εσωτερικά δίκαια για τη θεμελίωση της ευθύνης τόσο στο αστικό όσο και στο ποινικό δίκαιο. Επί πλέον λογίζεται ως θεωρική κατάκτηση το ότι υποκατέστησε εξελικτικά την απόλυτη αιτιώδη σχέση μεταξύ παράνομης πράξης και ζημίας, όπως ίσχυσε, ως η νομική βάση της αντισκευμένης ευθύνης, για πολύ, κάτω από την επιρροή των πρωτόγονων δικαίων και την ηγεμονία των αρχών και των κανόνων στην πρώτη περίοδο του αρχαίου ρωμαϊκού δικαίου (21).

Αυτός ο θεωρητικός προσδιορισμός της έννοιας της ευθύνης στα εσωτερικά δίκαια των κρατών και η μεταπήδησή του στο διεθνές δίκαιο συντελέσθηκε πριν ωριμάσουν και διαμορφωθούν οι αντιστοιχίες - και βέβαια όχι ανάλογες - συνθήκες στη διεθνή κοινότητα. Ιστορικά, μπορούμε να πούμε, ότι αντιστρόφα με ότι συνέβη στα εσωτερικά δίκαια των κρατών, προηγήθηκε χρονικά η προσαρμογή της διεθνούς πρακτικής στις θεωρητικές θέσεις και θεμελιώδεις της υποσκευμένης ευθύνης. Όμως, παρά το γεγονός, ότι έγινε αποδεκτή από την κρατική πρακτική και τη νομολογία η εφαρμογή τους, έπρεπε να συνδυασθεί και να συμβιώσει με τις ιδιαίτερες απαιτήσεις της διεθνούς ζωής και στο σημείο αυτό απέτυχε (22).

Το στοιχείο της υπαιτιότητας και η αναφορά του σε υποκείμενα διεθνούς δικαίου με υπόσταση νομικού προσώπου και όχι φυσικού προσώπου (23) και δη στα κράτη, καθώς και οι εξειδικευμένες και ποικίλες διαβαθμίσεις και μορφές υπαιτιότητας, όπως η πρόθεση ή ο δόλος (dolus), η αμέλεια (negligence, negligence), η έλλειψη επιμέλειας (inattention) αποδεικνύονται με δυσκολία στη διαδικασία διερεύνησης της τέλεσης διεθνούς αδικοπράξης και επαγωγής της διεθνούς ευθύνης (24).

Κλασικά προβλήματα στην επιτέλεση των λειτουργιών αυτών νομικών διεργασιών είναι ότι:

- α) στο σύστημα της υποκειμενικής ευθύνης το βάρος της απόδειξης της υπαιτιότητας του κατηγορούμενου κράτους (the defendant state) φέρει το καταγγέλλον κράτος (the plaintiff),
- β) το αντικείμενο της απόδειξης δηλ. η ίδια η υπαίτια συμπεριφορά (δύλος, αμέλεια) αποβαίνει αδύνατο να διαπιστωθεί, και
- γ) η διεξαγωγή αποδείξεων τις περισσότερες φορές σε εδαφικό χώρο υποκείμενο στην αποκλειστική και κυριαρχική αρμοδιότητα (territorial control) του κατηγορούμενου κράτους συνιστά αξιόπραστο εμπόδιο της αποδεικτικής διαδικασίας.

Ουσιαστική συνέπεια των αρνητικών πλευρών της υποκειμενικής ευθύνης ήταν η μεγάλη συχνότητα περιπτώσεων αναπόδεικτης διεθνούς ευθύνης ή αδυναμίας επαγωγής της διεθνούς ευθύνης (25).

Από την άλλη μεριά η έννοια του ζημιωγόνου αποτελέσματος, η αυστηρή αιτιώδης σχέση του με το κατηγορούμενο κράτος και η όλη θεωρητική δομή του συστήματος της αντικειμενικής ευθύνης δεν κατέκτησαν τη νομική πεποίθηση των εφαρμοστών του διεθνούς δικαίου *latu sensu* (νομομαθών, διεθνών δικαστών, διεθνών δικαστηριακών οργάνων), ούτε ανταποκρίθηκαν στην ιδιαίτερη φύση των νομικών αναγκών της διεθνούς κοινότητας (26). Η διεθνής νομολογία με πολλή διστακτικότητα δέχθηκε το στοιχείο της ζημίας και την έννοια της απλής αιτιότητας με τον απώτερο ή αρχικό παράγοντα πρόκλησής της και το έλαβε υπ' όψη μόνο δευτερογενώς στην επιμέτρηση των ανταποδοτικών μέτρων που καταλόγιζε σε περιπτώσεις διεθνούς ευθύνης (27).

Μετά την παραπάνω αντιπαράθεση των θέσεων και της σχετικής κριτικής στα δύο είδη διεθνούς ευθύνης, η οποία επιχειρήθηκε με γνώμονα την αντιμετώπισή τους από τη διεθνή κρατική και νομολογιακή πρακτική, εισάγεται για εξέταση το θέμα των σύγχρονων απόψεων ως προς τις νομικές θεμελιώσεις της διεθνούς ευθύνης.

3. 1. 2. Η Έννοια της Αντικειμενικής Ευθύνης στους Θετούς Κανόνες της Διεθνούς Ευθύνης των Κρατών

Οι σύγχρονες ανάγκες της διεθνούς ζωής των κρατών επέβαλαν την επαναπαροθέτηση των παραπάνω προβλημάτων της διεθνούς ευθύνης παραμερίζοντας προς στιγμή τη θεωρητική περιπλάνηση πάνω στο ζήτημα της νομικής βάσης ή του νομικού θεμελίου ή της ουσίας της διεθνούς ευθύνης χωρίς να το διαγράφουν ή να το αγνοούν.

Οι ουσιαστικές συνθήκες οι οποίες υπαγόρευσαν τη σχετική αλλαγή πορείας δημιουργήθηκαν από τις κοινωνικές επιπτώσεις της συγκυρίας την οποία αποκαλούμε τεχνολογική επανάσταση. Η εξέλιξη και η πρόοδος των τεχνολογικών εφαρμογών στην εκμηχάνιση της παραγωγικής διαδικασίας και στη λειτουργία των υπηρεσιών και των επικοινωνιών κάθε είδους μέσα στην κοινωνική ζωή των ανθρώπων σε κρατικά και διακρατικά πλαίσια δημιουργούν διαφορετικής φύσεως κανονιστικές ανάγκες. Εν είδει παραδείγματος, πρέπει να αναφέρουμε εδώ, ότι, παρά το γεγονός, ότι η εφαρμογή μεθόδων υψηλής τεχνολογίας στην παραγωγική διαδικασία αγαθών προσέφερε καταπληκτικές δυνατότητες ευημερίας στις ανθρώπινες κοινωνίες και προκάλεσε επαναστατικά αποτελέσματα στην οικονομία των κρατών, δεν εξοβέλησε εντελώς – και πως θα ήταν δυνατό άλλωστε – τις πιθανότητες σφαλμάτων. Όσοι φορές συνέβησαν τέτοια σφάλματα με τη μορφή ατυχημάτων

11
έπέφεραν καταστρεπτικά αποτελέσματα σε περιβαλλοντικά και ανθρώπινα αγαθά ως και σε αυτήν την ίδια την ανθρώπινη ζωή. Σε αυτές ειδικό τις περιπτώσεις η πλήρης αδυναμία να διαπαιτωθεί κάθε είδους υπαιτιότητα δημιουργεί την επείγουσα νομική ανάγκη για προστασία και επανόρθωση από τις οχρεωτικές ολέθριες συνέπειες. Εδώ η ουσία και το περιεχόμενο της νομικής προστασίας εντοπίζεται στην αδυναμία προάσπισης της ισορροπίας της κοινωνικής ζωής των ανθρώπων και των κρατών από την επικινδυνότητα των ενεργειών και των δραστηριοτήτων αυτού του είδους.

Ο νομοθέτης του εσωτερικού δικαίου με την ευελιξία και την προσαρμοστικότητα που τον χαρακτηρίζουν επιτόησε από πολύ νωρίς την ουσία και το περιεχόμενο στις έννοιες "κίνδυνος" και "σοβαρή επικίνδυνη ενέργεια ή παράλειψη" ως βάση πρόκλησης νομικής ευθύνης. Έτσι, λοιπόν, θέσπισε και εφάρμοσε έγκαιρα, στα συστήματα δικαίου, τους κανόνες και θεσμούς της αντικειμενικής ευθύνης παράλληλα με την ισχύουσα υποκειμενική ευθύνη, προκειμένου να προστατεύσει έννομα αγαθά τα οποία διακινδύνευαν ανεπανόρθωτα από δραστηριότητες οι οποίες θα ήσαν βέβαια μη πινατοματικές και θα έπρεπε άλλως να μείνουν ασυμώρητες. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα η έννοια της αντικειμενικής ή απόλυτης ευθύνης και οι ιδιαίτερες μορφές της (γνήσια, νόθος) να γίνουν αποδεκτές και να εφαρμόζονται από τις σύγχρονες εσωτερικές νομοθεσίες των κρατών τόσο στο χώρο του δημόσιου όσο και στο χώρο του ιδιωτικού δικαίου.

Στο διεθνή ή χώρο το φαινόμενο αυτό της νομικής ανάγκης αντιμετωπίστηκε ειδικά και ευκαιρικά μέχρι σήμερα. Στο πλαίσιο εφαρμογής του σύγχρονου διεθνούς δημόσιου δικαίου με τους αδιαμόρφωτους σχετικά ακόμη νομικούς χώρους, - ως προσφορότερος δέκτης μηνυμάτων από πραγματικές καταστάσεις οι οποίες δημιουργούν σύγχρονα νομικά προβλήματα - βρίσκονται οι προϋποθέσεις για μια κατ'

αρχή θεωρητική συζήτηση πάνω στις σύγχρονες έννοιες της αντικειμενικής ευθύνης και της διεθνούς επικίνδυνης πράξης ή παράλειψης των κρατών (28).

Είναι, όμως, εξ ίσου γεγονός, ότι οι ίδιες αυτές έννοιες, παρά το ότι έχουν από καιρό απασχολήσει τη θεωρία του διεθνούς δικαίου, δεν έχουν ακόμη κατακτήσει και τις κρατικές βουλήσεις για τη θεσμική τους καθιέρωση στις μεταξύ τους διεθνείς έννομες σχέσεις, με τρόπο γενικό και ολοκληρωμένο. Παρό' αυτήν τη δυστακτικότητα, η οποία παρατηρείται για τη γενικευμένη και ολοκληρωμένη καθιέρωση του συστήματος της *αντικειμενικής ή απόλυτης διεθνούς ευθύνης* (*objective or absolute international state responsibility*), τα πραγματικά περιστατικά και οι συνθήκες εξώθησαν στη θέσπιση ενός μεταβατικού συστήματος από ειδικούς και εξατομικευμένους κανόνες αντικειμενικής ευθύνης για να ρυθμίσουν καταστάσεις και περιπτώσεις οριομένου περιεχομένου. Η διεθνής κοινότητα, εφαρμόζοντας αυτήν τη μέθοδο για να αντιμετωπίσει συγκεκριμένα προβλήματα, υιοθέτησε την αντικειμενική ευθύνη, π.χ. στα δίκαια της ειρηνικής εκμετάλλευσης του δικαστήματος, της χρησιμοποίησης και εφαρμογής της πυρηνικής ενέργειας, της αεροναυτικής και των διεθνών μεταφορών γενικότερα (29). Όμως η αναγκαιότητα για καθολική θεσμική προστασία από τη διακινδύνευση αγαθών, σε αυτού του είδους τις περιπτώσεις, δεν εξαντλιώσαν περιοριστικά από αυτήν τη μερική και υποραδική απορίθμηση, επειδή ξεπερνιόταν στην πράξη με την εμφάνιση ίδιων καταστάσεων σ' άλλους χώρους διεθνούς συμπεριφοράς των κρατών ή διακρατικών σχέσεων, όπως από την έρευνα και εκμετάλλευση νέων πηγών ενέργειας, π.χ. από την άντληση πετρελαίου, από τη μόλυνση του περιβάλλοντος, από την εκμετάλλευση εξωεθνικών πλουτοπαραγωγικών πηγών, π.χ. του χώρου της ανοιχτής θάλασσας (30).

Αυτό είχε ως συνέπεια να δημιουργηθεί η διακρατική συνείδηση για την προαδευτικότητα και την καθολικότητα του φαινομένου της διεθνούς επικένδυνσης πράξης με βάση το ειδοποιό στοιχείο του κινδύνου, ώστε να γίνει μια κατ' αρχή αποδοχή του ειδικού αυτού προβλήματος ως σημασιολογικά ιδιαίτερου θέματος για γενική εξέταση και αντιμετώπιση μέσα από διεθνείς νομοπαρασκευαστικές διαδικασίες (31).

Πριν αναφερθούμε στο θέμα του διεθνούς πλαισίου για την προετοιμασία της θεωρικής παραδοχής γενικών κανόνων αντικειμενικής ευθύνης των κρατών, είναι σκόπιμο να εξετάσουμε τη θεωρητική ερμηνεία η οποία δόθηκε για τη συμβίωση των κανόνων της αντικειμενικής ευθύνης στο διεθνές δίκαιο. Είναι ένα αναγκαίο ερώτημα το οποίο γεννιέται σε κάθε ερευνητή προσηλωμένο στη σκέψη του νομικού θεμελίου της διεθνούς ευθύνης. Η μοναδική απάντηση σε αυτό το ερώτημα δίνεται μέσα από τα πράγματα (32).

Συγκεκριμένα, μετά τα παραπάνω, αποδεικνύεται ότι, στο θετό διεθνές δίκαιο οι εφαρμοσμένοι κανόνες αντικειμενικής ευθύνης δεν είναι άγνωστοι. Συνιστούν όμως την ιδιαίτερη κατηγορία νομικών κανόνων εξαιρετικού δικαίου, (*jus singulare*) οι οποίοι αναφέρονται σε ειδικές καταστάσεις, όπως ακριβώς περιγράφονται μέσα στα σχετικά συμβατικά κείμενα, χωρίς δικαίωμα ερμηνευτικών αναλογιών σε όλο το χώρο του διεθνούς δικαίου. Η περιοριστική αυτή νομοθετική τους καθιέρωση, επειδή δεν καλύπτει τις πραγματικές ανάγκες της διεθνούς κοινωνικής συμβίωσης, δίνει το έναυσμα για τη γενίκευσή τους και παράλληλα καταρρίπτει την παντοδύναμη, μέχρι σήμερα, θεωρία της νομικής βάσης της διεθνούς ευθύνης των κρατών με αποκλειστικό κριτήριο την έννοια της υπαιτιότητας.

Το γεγονός είναι, ότι στο δίκαιο της διεθνούς ευθύνης των κρατών ενυπάρχουν αποδεδειγμένα και κανόνες αντικειμενικής ευθύνης, οι οποίοι θέτουν το ερώτημα πως

Είναι δυνατό να εντάσσονται μέσα σε ένα καθεστώς το οποίο κυριαρχείται από την υπαιτιότητα. Μήπως οδηγείται κανείς στην άποψη ότι εγκαταλείπεται προοδευτικά η έννοια της υπαιτιότητας και εισέρχεται εξελικτικά η σχέση της αιτιότητας ως κυριαρχική έννοια της διεθνούς ευθύνης; Τίποτα από όλα αυτά δεν συμβαίνουν. Απλούστατα κάθε εμμονή στη θεώρηση ενός μοναδικού νομικού θεμελίου της διεθνούς ευθύνης θα έπρεπε να επιχειρήσει την πλαστογράφηση της νομικής πραγματικότητας την οποία συνθέτουν πολύμορφες κανονιστικές ανάγκες και ρυθμίσεις.

Ουσιαστικά το πρόβλημα αυτό έχει τεθεί πλασματικά και θα ήταν μάταιη κάθε προσπάθεια να το κλείσει κανείς με επιχειρήματα και αντεπιχειρήματα. Με βάση αυτό το σκεπτικό η ίδια νομική θεωρία έδωσε τη λύση της με τρόπο απλό αλλά σοφό.

Η νομική θεωρία, όπως εκφράζεται γενικά μέσα από τις σύγχρονες αναλύσεις και ερμηνείες και ειδικά μέσα από τη νομοπορευσκευαστική της λειτουργία στα πλαίσια των κωδικοποιητικών εργασιών της ΕΔΔ, του πρώτου νομοπορευσκευαστικού οργάνου του παγκόσμιου οργανισμού των ΗΕ, έδωσε προχωρημένες απαντήσεις στα καταστατικά αυτά προβλήματα της διεθνούς ευθύνης των κρατών, προσφέροντας μια σημαντική υπηρεσία, - ίσως τη σημαντικότερη, κατά τη γνώμη μας -, στο δίκαιο της διεθνούς ευθύνης και στα πλαίσια της αποστολής της για την προαγωγή των διεθνών θεσμών.

3.2. Η Καθιέρωση της Έννοιας των Πηγών της Διεθνούς Ευθύνης των Κρατών από την Επιτροπή Διεθνούς Δικαίου

Στη σύγχρονη προσπάθεια κωδικοποίησης της διεθνούς ευθύνης, πρώτο μέλημα της ΕΔΔ, για τη μεθόδευση και πειθάρχηση του ερευνητικού της χώρου, ήταν η αναζήτηση και εξακρίβωση ενός ουσιαστικού κριτηρίου το οποίο θα μπορούσε να διαφοροποιήσει τις μορφές με τις οποίες εμφανίζονται οι περιπτώσεις που προκαλούν τη διεθνή ευθύνη. Ως τέτοιο κριτήριο γίνεται αποδεκτό, χωρίς δυσκολία, η "παραβίαση διεθνούς νομικού κανόνα" από πράξη ή παράλειψη ενός κράτους.

Κάθε διεθνής πράξη ή παράλειψη, για ν' αξιολογηθεί νομικά από πλευράς διεθνούς ευθύνης είναι δυνατό, ή

- α) να παραβιάζει σαφείς νομικές υποχρεώσεις των κρατών και να απαγορεύεται από το διεθνές δίκαιο, ή
- β) να μην απαγορεύεται από κανόνες θετού δικαίου αλλά να θέτει σε κίνδυνο και να προσβάλλει ανεπανόρθωτα έννομο έρπυχα ή άψυχα αγαθά.

Σε αυτό το απλό σκεπτικό στηρίζεται το θέμα των πηγών ή της καταγωγής της διεθνούς ευθύνης (the sources of the origin of state responsibility), βάσει του οποίου έχουμε,

- α) διεθνή ευθύνη των κρατών από τη διενέργεια διεθνών παράνομων πράξεων ή παραλείψεων, και
- β) διεθνή ευθύνη για καταστρεπτικές συνέπειες προερχόμενες από εξαιρετικά επικίνδυνες πράξεις οι οποίες δεν απαγορεύονται από το θετό διεθνές δίκαιο.

Η παραπάνω ποιοτική διάκριση υποτέλεσε τους συγκεκριμένους πόλους στους οποίους χωρίζεται η συνολική προσπάθεια της ΕΔΔ για κωδικοποίηση του όλου φαινομένου της "διεθνούς ευθύνης των κρατών" με απώτερο φιλόδοξο σκοπό να

διερευνηθεί, αναλυθεί και εξανιληθεί το περιεχόμενό της. Έτσι, βλέπει κανείς, ότι τα επώνυμα θέματα μέσα στις εργασίες της ΕΔΔ τιτλοφορούνται ως εξής (33):

- α) Διεθνής Ευθύνη του Κράτους (State Responsibility) από την τέλεση διεθνών αδικηπραξιών (δ.α), και
- β) Διεθνής Ευθύνη για Καταστροφικές Συνέπειες Προερχόμενες από Πράξεις οι οποίες δεν Απαγορεύονται από το Διεθνές Δίκαιο (International Liability for Injurious Consequences Arising out of Acts not Prohibited by International Law).

Μέσα από αυτήν την εκλογικευμένη κατηγοριοποίηση η ΕΔΔ φιλοδόξησε να καταλήξει σε μία ιδεώδη κατάταξη των περιπτώσεων όπου θεμελιώνεται και επάγεται η διεθνής ευθύνη στα κράτη. Στο περιεχόμενο του πρώτου θέματος εξαντλείται το φαινόμενο της διεθνούς ευθύνης των κρατών από τη διάπραξη διεθνών αδικηπραξιών, ενώ στον δεύτερο στοιχειοθετείται η διεθνής ευθύνη των κρατών από πράξεις ή παραλείψεις, που δεν απαγορεύονται, σύμφωνα με το θετικό διεθνές δίκαιο, αλλά διακινδυνεύουν ανεπανόρθωτα έμψυχα ή άψυχα αγαθά. Με άλλα λόγια το κριτήριο της διάκρισης της διεθνούς ευθύνης ανιλήθηκε από έναν παράγοντα εξωγενή, - όπως είναι η παραβίαση ή μη θετικού διεθνούς νομικού κανόνα -, ο οποίος είναι δυνατό να προκαλέσει τις λιγότερες, όσο γίνεται, διχογνωμίες στη θεωρία και στη νομική πράξη. Με το δεύτερο αυτών ερμηνεύεται η ύπαρξη δύο βασικών πηγών διεθνούς ευθύνης στις οποίες υπόγονται και καταχωρούνται ανάλογα και αντίστοιχα οι περιπτώσεις διεθνών ενεργειών ή παραλείψεων που χαρακτηρίζονται είτε ως διεθνείς αδικηπραξίες (international illegal or wrongful acts), είτε ως εξαιρετικά επικίνδυνες διεθνείς πράξεις (ultra hazardous international activities) και επάγουν οπουδήποτε τη διεθνή ευθύνη του κράτους.

Η ομαδοποίηση υπήρξε εξαιρετικά ευφυής και χωρίς να απαλλοδοσεται τελειώς από τα θεωρητικά προβλήματα των εννοιών της "υπαιτιότητας" και του "ηταύματος" ή του "κινδύνου" και της αυτιώδους σχέσεως μεταξύ "αιτίου - αιτιατού", έχει επιτύχει *ab initio* το διεθνές consensus στο βασικό αίτημα για τον προσδιορισμό της καταγωγής της διεθνούς ευθύνης των κρατών.

Στο κεφάλαιο της καταγωγής της διεθνούς ευθύνης, όπου είχε επιλυθεί χωρίς διέξοδο η θεωρία της νομικής θεμελίωσης της διεθνούς ευθύνης δίνοντας το βάρος άλλοτε στα υποκειμενικά και άλλοτε στα αντικειμενικά στοιχεία, οι έννοιες του "ηταύματος" (*fault, faute*) ή του "κινδύνου" (*risk, risque*) περιθωριοποιούνται και είναι εξεταστές μέσα στο ίδιο το περιεχόμενο της διεθνούς αδικοπραξίας, ή της εξαιρετικά επικίνδυνης διεθνούς ενέργειας, στο μέτρο και στο βαθμό, όπου γίνονται αποδεκτές. Δηλαδή, αν ο κανόνας δικαίου που παραβιάζεται απαιτεί υπαιτιότητα του κράτους τότε το ηταύμα είναι στοιχείο απαραίτητο για να τελεσθεί διεθνής αδικοπραξία. Αν κάτι τέτοιο δεν απαιτείται, τότε το στοιχείο της υπαιτιότητας παρέλκει από τη διαπίστωση μίας διεθνούς αδικοπραξίας. Η ίδια συλλογιστική ισχύει και για την περίπτωση της διαπίστωσης του κινδύνου και της ούνδευσής του με το ζημιογόνο αποτέλεσμα.

Στο σημείο αυτό πρέπει να εξηγήσουμε πως κατορθώθηκε η επανατοποθέτηση της θεωρίας του νομικού θεμελίου της διεθνούς ευθύνης, από πρόβλημα πρωταρχικό και προσδιοριστικό της διεθνούς ευθύνης σε πρόβλημα παρεπόμε-
ν ο και εξαρτώμενο από το αρχικό αίτημα της ταυτότητας της συγκεκριμένης περίπτωσης, η οποία βασικά θα στηρίξει την επαγωγή της διεθνούς ευθύνης στη δεδομένη περίπτωση. Αυτή η μηχανιστική και ταυτόχρονα δικανική λειτουργία κατορθώνεται από τη μεθοδολογική διαδικασία κωδικοποίησης την οποία

ακολουθήσει η ΕΔΔ και μπορεί να διερευνήσει κανείς στο στάδιο της νέας πορείας που χάραξε και που αναλύεται αμέσως παρακάτω.

3.2.1. Εγκαταλείπεται η Έννοια του Νομικού θεμελίου;

Συνεχίζοντας στο σημείο αυτό την ανάλυση πάνω στην αντιμετώπιση του θεσμού της διεθνούς ευθύνης από την ΕΔΔ, πρέπει να σταθούμε αναγκαστικά στο θέμα της σημερινής θέσης της θεωρίας του νομικού θεμελίου. Εδώ, κανείς διερωτάται εύλογα, αν η παραπάνω σύγχρονη απαρίθμηση και κατάταξη των πηγών της διεθνούς ευθύνης υπογορεύει και τη μεθοδολογική και θεωρητική εγκατάλειψη της έννοιας του νομικού θεμελίου.

Πραγματικά η αληθινή έννοια της εγκατάλειψης του "νομικού θεμελίου", η οποία αυτοπροβάλλεται, από τις εργασίες της ΕΔΔ, δεν σημαίνει αναγκαστικά και τη διαγραφή του προβλήματος. Είναι γεγονός ότι στη νέα κωδικοποίηση του δικαίου της διεθνούς ευθύνης, οι αμφιλεγόμενες έννοιες της "υπακεινότητας" - "παιίσματος" και της "αντιέντητας" - "κινδύνου", παύουν να ρίχνουν το ειδικό βάρος τους πάνω στο νομικό δόγμα της "υποκειμενικής διεθνούς ευθύνης" ή της "αντικειμενικής διεθνούς ευθύνης" (34).

Συγκεκριμένα, όσο αφορά την πρώτη πηγή της διεθνούς κρατικής ευθύνης, που μας ενδιαφέρει εδώ άμεσα, στο σχέδιο των άρθρων της τρέχουσας κωδικοποίησης της ΕΔΔ, βλέπουμε ότι:

Στο άρθρο I αναφέρεται ότι:

"Κάθε διεθνής αδικоπραξία ενός Κράτους συνεπάγεται τη διεθνή ευθύνη του Κράτους".

Στη συνέχεια το άρθρο 3 ορίζει:

"Υπάρχει διεθνής αδικοπραξία ενός Κράτους όταν:

- α) συμπεριφορά που συνίσταται σε πράξη ή παράλειψη είναι δυνατό να αποδοθεί σε Κράτος σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο, και
- β) αυτή η συμπεριφορά συνιστά παραβίαση μίας διεθνούς υποχρέωσης του κράτους".

Τέλος στο άρθρο 5, όπου καθορίζονται οι όροι καταλογισμού μιας παράνομης συμπεριφοράς σε κράτος, ορίζει ότι:

"Για τους σκοπούς των άρθρων αυτών (του σχεδίου) η συμπεριφορά κάθε κρατικού οργάνου, το οποίο βρίσκεται σε αυτήν την υπηρεσιακή κατάσταση, σύμφωνα με το εσωτερικό δίκαιο αυτού του κράτους, θα θεωρείται ως πράξη του εν λόγω Κράτους σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο, εφόσον το όργανο ενήργησε με αυτήν την ιδιότητα στην προκείμενη περίπτωση".

Από το περιεχόμενο των διατάξεων αυτών προκύπτει ότι η έννοια του πταίσματος ως απαραίτητου στοιχείου για τον καταλογισμό μιας διεθνούς παράνομης ενέργειας (πράξης ή παράλειψης) σε ένα Κράτος παρέλκει από τον προσδιορισμό της

γενικής έννοιας της διεθνούς αδικοπραξίας. Κυρίως, στην παράγραφο 2 του άρθρου 3 η αναφορά στην παραβίαση διεθνούς υποχρέωσης, μας παραπέμπει στο συγκεκριμένο νομικό κανόνα για τη διαπίστωση του στοιχείου της υπαιτιότητας ή μη.

Ιδιαίτερα χαρακτηριστική στο σημείο αυτό είναι και η προτεινόμενη διάταξη του άρθρου 10' του σχεδίου όπου αναφέρεται ότι :

"..... Η συμπεριφορά οργάνου ενός κράτους θα θεωρείται ως πράξη του κράτους σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο, ακόμα και αν, στην προκείμενη περίπτωση το όργανο υπερέβη την αρμοδιότητά του σύμφωνα με το εσωτερικό δίκαιο ή παρέβη τις οδηγίες οι οποίες αφορούν στη δραστηριότητά του".

Εδώ γίνεται ιδιαίτερα φανερό ότι, ρητά πλέον, η υποτιθέμενη διαπίστωση έμμεσης υπαιτιότητας στο πρόσωπο του φορέα κρατικής εξουσίας, ο οποίος ενήργησε την παραβίαση διεθνούς νομικού κανόνα δεν αποχαρακτηρίζει την ενέργειά του, ως διεθνή αδικοπραξία και δεν απαλλάσσει το κράτος της διεθνούς ευθύνης γι' αυτόν το λόγο.

Αντίθετα από την άλλη μεριά η συγκυριακή αιτιότητα από τη δραστηριότητα ενός κράτους και των ζημιογόνων αποτελεσμάτων της στο έδαφος ενός άλλου κράτους ή άλλων κρατών (harmful transboundary consequences) αποτελούν τη μια προϋπόθεση στη δημιουργία της συγκεκριμένης ενοχικής σχέσης για αποζημίωση (liability) για τη δεύτερη πηγή διεθνούς ευθύνης του κράτους (35).

Η δεύτερη προϋπόθεση, η οποία πρέπει να συντρέξει γι' αυτήν την περίπτωση είναι η απόδοση του χαρακτηρισμού ως "εξαιρετικά επικίνδυνης", (ultra - hazardous) ή

"αντικανονικής" (abnormal), ή "ζημιογόνου" (harmful) κρατικής δραστηριότητας με αντικειμενικά και εμπειρικά κριτήρια.

Όμως και σε αυτόν το χώρο, όπου κατ' εξοχή κυριαρχεί το στοιχείο της "αντικειμενικής αιτιότητας", η επαγωγή της διεθνούς ευθύνης δεν μπορεί να επιουμβεί αν δεν συνδυαστεί με ένα άλλο απαραίτητο στοιχείο, εκείνο της "αντικειμενικής επιμέλειας" (due diligence) (36), το οποίο ως ειδική διαβάθμιση της έννοιας της "υπαιτιότητας", αδιαμφισβήτητα στερεί από την πηγή αυτή το χαρακτήρα της ως "αποκλειστικού χώρου αμιγούς αντικειμενικής ευθύνης".

Πράγματι, παρά το γεγονός, ότι η προσπάθεια κωδικοποίησης της δεύτερης πηγής πρόκλησης της διεθνούς ευθύνης του κράτους βρίσκεται στην πολύ αρχική φάση της - αναλήφθηκε επίσημα από την ΕΔΔ μετά την απόφαση της Γενικής Συνέλευσης 32/1516 στις 19 Δεκεμβρίου 1977 και μέχρι σήμερα έχουν κυκλοφορήσει δώδεκα Εκθέσεις-Εισηγήσεις - έχει ήδη υπαγορεύσει με σαφήνεια το μικτό χαρακτήρα αυτής της πηγής (37). Και οι δύο Ειδικοί Εισηγητές για το θέμα (38), τόσο ο G. Guentlin-Baxter - ο πρώτος Ειδικός Εισηγητής στα έτη 1978-1984 -, όσο και ο Julio Berdúza, - δεύτερος Ειδικός Εισηγητής μετά το 1985 μέχρι σήμερα -, έχουν εντοπίσει την ανάγκη να συνυπάρξει η διενέργεια της ζημιογόνου πράξης ή παράλειψης με το στοιχείο της οφειλόμενης επιμέλειας (due diligence) ή προσοχής (care) ή οπωσδήποτε της αντικειμενικής δυνατότητας για την αποτροπή της ζημίας από τη μεριά του κράτους. Με άλλα λόγια, δεν αρκείται στην έρευνα της απλής αιτιότητας (causality) μεταξύ πράξης και ζημίας αλλά επιζητεί τη συνδρομή του συγκεκριμένου συνδέσμου της πράξης ή παράλειψης με την έστω ελάχιστη αυτή πταισματική κατηγορία, όπως είναι ο βαθμός της επιμέλειας ή της φροντίδας ή της επαγρύπνησης, με μέτρο και κριτήριο την αντικειμενική λογική.

Με τα τελευταία αυτά σχόλια, ολοκληρώνεται, κατά τη γνώμη μας, η προσπάθεια ερμηνείας και ανάλυσης του έργου της ΕΔΔ για τη μεθοδολογική πειθάρχηση του μέχρι σήμερα, συγκεντρωμένου ερευνητικού υλικού για τη σύγχρονη κωδικοποίηση του θεσμού της διεθνούς ευθύνης των κρατών.

Το βασικό πλεονέκτημα, που προδιαγράφεται από αυτήν την ιστορική κατάταξη της ΕΔΔ και που ταυτόχρονα τη χαρισματοποιεί, είναι ότι συντονίζεται με τις σύγχρονες απαιτήσεις για δυναμική κάλυψη των σημερινών θεσμικών αναγκών, οι οποίες σφοδρούν στο δίκαιο της διεθνούς ευθύνης των κρατών και προβλέπονται για το άμεσο και ορατό μέλλον.

Από εδώ, αναδεικνύεται ότι η "τέλεση διεθνούς αδικοπραξίας" ουνιστά τη μια, αλλά όχι και τη μοναδική πηγή πρόκλησης της διεθνούς ευθύνης των κρατών. Ειδικά, οι αρχές, που διέπουν την πηγή αυτή, είναι ώριμες να κωδικοποιηθούν, επειδή έχουν δοκιμασθεί και έχουν εξαντλητικά αντιμετωπισθεί από τη νομική θεωρία και τη διεθνή πράξη. Στο σημείο αυτό, σφείλει κανείς να επισημάνει τον τρόπο της καθιέρωσης αυτής της πηγής, μέσα στο χρόνο και να απολήξει στη σχετική αξιολόγηση των καινούργιων θέσεων και αντιλήψεων.

Συγκεκριμένα, από τις εργασίες της κωδικοποίησης της ΕΔΔ, προκύπτει, ότι τόσο οι Ειδικοί Εισηγητές του θέματος όσο και τα άλλα μέλη της, - στην πλειονότητά τους, - έχουν εκδηλώσει την οριστική πρόθεσή τους, - την οποία ως ένα σημείο έχουν αποκρυσταλλώσει στις διατάξεις του Σχεδίου των άρθρων, - ώστε, η παραβίαση διεθνούς νομικού κανόνα, ως στοιχείο απαραίτητο για την επαγωγή διεθνούς ευθύνης σε ένα κράτος, από την επιτέλεση μίας πράξης ή παράλειψης, να καθιερώνεται έχοντας εξοπλισθεί με δύο βασικές ιδιότητες, πρωτοποριακές στο γενικό δημόσιο δίκαιο:

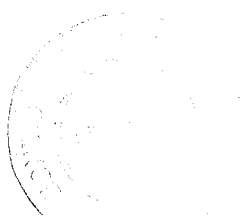
Π ρ ώ τ ο την κ α θ ο λ ι κ ό τ η τ α στην αποδοχή της έννοιας της "παραβίασης" για όλους τους διεθνείς κανόνες οποιασδήποτε κατηγορίας ή επιπέδου και αν είναι. Με

αυτόν τον τρόπο θεσπίζεται η δυνατότητα να χαρακτηριστεί, ως "παραβιαζόμενος", οποιοσδήποτε κανόνας δημόσιου διεθνούς δικαίου και να οδηγήσει στην επαγωγή της διεθνούς ευθύνης.

Δεύτερο, την περιθωριοποίηση του στοιχείου της υπαιτιότητας στον καταλογισμό της διεθνούς ευθύνης από την έννοια της διεθνούς αδικοπραξίας και την εναπόθεσή του στην έρευνα της έννοιας της παραβίασης της διεθνούς υποχρέωσης, όταν και εφόσον ο συγκεκριμένος διεθνής νομικός κανόνας προσπατεί ειδικά τη συνδρομή του ή όχι.

ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

1. ILC Yearbook 1963, vol II, 227-228
2. Βλ. σημ. 6, (α) της Εισαγωγής
3. Βλ. σημ. 6, (β) της Εισαγωγής
4. Βλ. παρακάτω στο 3.2 του κεφαλαίου αυτού
5. Μέρος τρίτο της μελέτης αυτής
6. ILC Yearbook 1963, vol. II, 169(40), ILC Yearbook 1976, vol. II, Part two, 69 - 71
7. ILC Yearbook 1981, vol. II, Part one, 82, ILC Yearbook 1982, vol. II, Part two, 80(80), ILC Yearbook 1983, vol. II, Part two, 7(23), CDI Annuaire 1986, vol. I, 60-61
8. ILC Yearbook 1970, vol. II, p. 179-180(13), Ch. de Visscher "La Responsabilité des 'Etats'", Bibliotheca Visseriana, Leyden 1924, τ. ii, 90, C. Eagleton, The Responsibility of States in International Law, New York, Un. Press, 1928, 5 - 6
9. ILC Yearbook 1970, vol. II, p. 179-180(13), Κ. Ιωάννου, Κ. Οικονομίδη, Χ. Ροζάκη, Α. Φατούρου, Δημόσιο Διεθνές Δίκαιο, Οι φορείς Δικαιωμάτων και Υποχρεώσεων στη Διεθνή Έννομη Τάξη, 1990, Α. Σάκκουλας 45-52
10. Boutros Boutros Ghali, Le Principe d' 'Egalité des 'Etats et les Organizations Internationales, RCADI 1960, T. 100, 12 - 16
11. Georg Schwarzenberger, International Law as applied by International Courts and Tribunals, vol. I, 3rd ed., Stevens & Sons Ltd, London 1957, 562-563, Paul Guggenheim, Traité de Droit International Public, II, Libr. de l' Université, Georg & Cie S.A., 1954, Genève 1-2, Ian Brownlie, Principles of Public International Law, 1979, 3rd ed., Clarendon Press - Oxford, 431-432, επίσης του ίδιου System of the Law of Nations-State Responsibility, part I, Clarendon Press - Oxford, 1983,

- 1-3, 26, C. Rousseau, Droit International Public - Les Rapports conflictuels, tome V, Sirey, Paris, 1983, S. Salmon, Les Circonstances excluant l' illicéité, Cours et Travaux publiés sur la direction de Prosper Weil - Responsabilité International -, Université de Droit, d' Economie et des Sciences Sociales de Paris, Institut des Hautes Etudes Internationales de Paris, Pedone, Paris, K. Zemanek, La Responsabilité des Etats pour Faits internationalement Illicites, ainsi que pour Faits internationalement Licités, Cours et Travaux publiés sur la direction de Prosper Weil - Responsabilité International -, Université de Droit, d' Economie et des Sciences Sociales de Paris, Institut des Hautes Etudes Internationales de Paris, Pedone, Paris.
12. Κ. Οικονομίδης, Δημόσια Διεθνές Δίκαιο, Α. Σάκκουλας, 1990, Αθήνα, 89
13. Louis Cavaré, Le Droit International Public Positif, T. II, 1969, 410
14. ILC Yearbook, 1970, vol. II, 178 (5,6)
15. Hubert Thierry - Serge Sur - Jean Combacau - Charles Vallée, Droit International Public, Editions Montchrestien, 1975, Paris, 653,654, Αϊκατερίνη Τενεκίδου-Φραγκοπούλου, Σημειώσεις Δημοσίου Διεθνούς Δικαίου, Παπαζήσης, Αθήνα 1962, 9 - 14
16. Hubert Thierry etc., op cit., 654
17. Άλ. Γ. Λιτξερόπουλος, Τρία θεμελιώδη προβλήματα της Άστικής Εύθύνης εις τα Σύγχρονα Δίκαια και τον Έλληνικό Άστικόν Κώδικα, ΑΙΔ Ζ', 161 και επ.
18. Denis Lévy, La Responsabilité pour Omission et la Responsabilité pour Risque en Droit International Public, RGDIP 1961, 65, 745, 751
19. Αϊκατερίνη Τενεκίδου-Φραγκοπούλου, op cit., 10, 11

20. 'Αλ. Γ. Λιτξερόπουλος, *op cit.*, 162, 'Ανδρέας Χρ. Τούσης, 'Ενοχικόν Δίκαιον, Α' Μέρος, Γενικόν, Αφοί Σάκκουλα, 'Αθήναι, 1973-150 και επ. 'ΕρμΑΚ, τόμος Ι, 'Ενοχικόν Δίκαιον, Γενικόν Μέρος, 'Ημίτομος α', άρθρα 287-409, 'Αθήναι 1949, άρθρα 330-334-207 (Μιχαηλίδης Νουός), Γεώργιος Α. Πετρόπουλος, 'Ιστορία και Είσηγήσεις του Ρωμαϊκού Δικαίου, Β' έκδοσις, ΟΕΔΒ, 'Αθήναι 1963, 599, 600, 606
21. Γ.Α. Πετρόπουλος, *op cit.*, 598, 'Αλ. Γ. Λιτξερόπουλος *op. cit.*, 162
22. A. Carlebach, *Le problème de la Faute et sa Place dans la Norme du Droit International*, R. Pichon et R. Durand, AUZIAS, Paris, 126, Robert-Louis Perret, *De la Faute et du Devoir en Droit International, Fondement de la Responsabilité*, Zyrich, 1962
23. Hubert Thierry etc., *op cit.* 654, 'Αλ. Γ. Λιτξερόπουλος, *op. cit.* 162
24. Max Sørensen, *Manual of Public International Law*, Carnegie Endowment for International Peace, 1978, 534-538
25. Denis Lévy, *op. cit.*, 750, 751, "..... Appliquée dans sa forme stricte, la thèse de la responsabilité pour faute subjective combinée avec le fait de la souveraineté territoriale aboutirait à conduire à une irresponsabilité de fait dans la plupart des espèces du droit international."
26. Denis Lévy: *op. cit.*, 758
27. Max Sørensen, *op. cit.* 537 εν., J.P. Pierard, *Responsabilité Civile, Energie Atomique et Droit Comparé*, Bruxelles, 1963, 37
28. P. Reuter, *Principes de Droit International Public*, RCADI, vol. 103, 1961, II, 591, P. Cahier, *Le problème de la Responsabilité pour Risque en Droit Interna-*

tional, Institut Universitaire de Hautes Etudes Internationales, Genève, 1977, Brochure 1825, extrait (reprint Sijthoff), 409

29. Ενδεικτικά στο συμβατικό επίπεδο μπορούμε να αναφέρουμε: α) Τη Συνθήκη των Παρισίων στις 29 Ιουλίου 1960, η οποία υπογράφηκε από τα κράτη-μέλη του ΟΕΕC, για την αστική ευθύνη των μερών από τη χρήση της πυρηνικής ενέργειας, (Sur la Responsabilité Civile dans le Domaine de l'Energie Nucléaire), β) τη Συνθήκη της Βιέννης στις 20 Μαΐου 1963, σχετική με την αστική ευθύνη για ζημιές που προκαλούνται από την πυρηνική ενέργεια, γ) τη Συνθήκη των Βρυξελλών στις 25 Μαΐου 1962 για την ευθύνη από τους χειριστές πυρηνικών πλοίων (On the Liability of Operators of Nuclear Ships), δ) τη Συνθήκη της Ρώμης του 1952 για τις ζημιές που προκαλούνται από ξένα αεροσκάφη στο έδαφος τρίτων κρατών, ε) τη Συνθήκη η οποία απαγορεύει τις δοκιμές πυρηνικών όπλων στην ατμόσφαιρα, στο διάστημα και στον υποβρύχιο χώρο (Treaty Banning Nuclear Weapon Tests in the Atmosphere: in Outer Space and Under Water) η οποία υπογράφηκε στη Μόσχα στις 5 Αυγούστου 1963 και τέθηκε σε ισχύ στις 10 Οκτωβρίου 1963 στ) τη Συνθήκη της Βαρσοβίας του 1929 για την "ενοποίηση ορισμένων κανόνων οι οποίοι αφορούν τις αεροπορικές μεταφορές" και το Πρωτόκολλο, το οποίο τροποποιεί τη Συνθήκη της Βαρσοβίας για την ενοποίηση ορισμένων κανόνων οι οποίοι αφορούν την αεροπορική μεταφορά και υπογράφηκε στη Χάγη στις 28 Σεπτεμβρίου 1955, και ζ) τη συμπληρωματική Συνθήκη στη Συνθήκη των Παρισίων του 1960, η οποία υπογράφηκε στις Βρυξέλλες, στις 31 Ιανουαρίου 1963.

Επίσης σε επίπεδο διακηρύξεων μπορούμε να αναφέρουμε εδώ τη Διακήρυξη για τις Νομικές Αρχές του 1963 (The 1963 Declaration of Legal Principles) στα πλαίσια της Επιτροπής της Γενικής Συνέλευσης των

- Ηνωμένων Εθνών για την Ειρηνική Χρήσιμοποίηση του Διαστήματος (The General Assembly's Committee on the Peaceful Uses of Outer Space)
30. L.F.E. Goldie: Liability for Damage and the Progressive Development of International Law, I C L G 1965, vol. 14, 1189 - 1264, Pierre-Marie Dupuy, La responsabilité Internationale des 'Etats pour les Dommages d' Origine Technologique et Industrielle, Pedone, Paris, 1976, 8 και εν., Ian Schneider, State Responsibility for Environment Protection and Preservation: Ecological Unities and a Fragmented World Public Order, Yale Studies in World Public Order, 1975, vol. 2,1,32, 87, Teodor Melescanu, La Responsabilité pour Dommages Nucleaires, Université de Genève, Institut Universitaire de Hautes 'Etudes Internationales, thèse no 225, 1973
 31. American Society of International Law, Proceeding of the 74th Annual Meeting, The Environment: International Rights and Responsibilities, Günther Handl, April 1980, 222-234, P. Cahier, op. cit. 433-434
 32. Ο καθηγητής Phillipe Cahier γράφει (op. cit. 26, 433) "Face à des progrès techniques de plus en plus grands qui risquent de causer des dommages considérable, les états ont été amenés, dans des domaines encore très limites, à s' imposer l' obligation de les réparer. Il s' agit de domaines dans lesquels les états ou les particuliers se livrent a des activités licites mais comportant des risques exceptionnels Il s' agit d' une responsabilité absolue, éloignée de toute notion de faute ou de négligence"
 33. Αυτήν τη νομική και ορολογική διάκριση ακολούθησε η ΕΔΔ απaréκκλιτα από την πρώτη στιγμή της προσπάθειας για κωδικοποίηση του θεσμού της διεθνούς ευθύνης στη δεύτερη φάση της, δηλαδή, από το 1962 μέχρι σήμερα.

Βλ. ανωτ. Εισαγωγή, σελίδα 14, ILC Yearbook 1970, vol. II, 178 etc, UNGA Official Records, 46th Session Suppl. No 10 (A/46/10) 277

34. Συγκεκριμένα με την απλή συλλογιστική ότι η έννοια της "υπαιτιότητας" μπορεί να αφορά και να έχει εφαρμογή σε ανθρωποκεντρικά νομικά συστήματα, όπως είναι το εσωτερικό δίκαιο των κρατών π.χ. αστικό δίκαιο ή ποινικό δίκαιο και ότι δεν μπορεί να ευδοκιμήσει στη μέζονα περιοχή της διεθνούς κοινότητας, όπου τα υποκείμενα δικαίου είναι κατά κανόνα και κύρια συλλογικές οντότητες νομικά αποδεκτές κατὰ *fictio juris*, - ήτοι κράτη, διεθνείς οργανισμοί - η μόνη λύση η οποία προσφέρεται για να καταλογισθεί μία πράξη ή παράλειψη σε ένα κράτος-υποκείμενο του διεθνούς δικαίου είναι η έννοια της οργανικής σχέσης μεταξύ κράτους και των οργάνων του (βλ. Γ. Παπαχατζής, Σύστημα και Μαθήματα Διοικητικού Δικαίου, Αθήναι, 1952, 150-152, Μ. Στασινόπουλος, Δίκαιον τών Διοικητικών Πράξεων, Αθήναι, 1951, 202 και ιδίου Αστική Ευθύνη του Κράτους, Αθήναι ανατ., 1968, 9 και επ.).

Η οργανική αυτή θεωρία καθιερωμένη πλέον με επιτυχία από το δημόσιο δίκαιο (συνταγματικό - διοικητικό) στα σύγχρονα δημοκρατικά συνταγματικά συστήματα, φαίνεται να υιοθετείται από τη συγκεκριμένη συζήτηση της ΕΔΔ και τη σχετική ρύθμιση με την τελική (μέχρι σήμερα) μορφή των άρθρων του "Σχεδίου Άρθρων για τη Διεθνή Κρατική Ευθύνη", τα οποία αναφέρονται στον "καταλογισμό της διεθνούς αδικοπραξίας", άρθρα 5 - 10. Στα άρθρα αυτά, στην ουσία, ρυθμίζεται και καθιερώνεται η γενική αρχή του "καταλογισμού" ότι "κάθε φορέας εξουσίας, - ατομικό ή συλλογικό όργανο ή ιδιώτες (αρ. 5, 6, και 7) - ο οποίος ενεργεί με οποιοδήποτε τρόπο, - υπηρεσιακό και καθ' αρμοδιότητα (αρ. 5, 6, 7, 8, 9), ή υπερβαίνοντας τη δοτή αρμοδιότητα (αρ.

10), - εκφραστής της επίσημης κρατικής εξουσίας *in lato sensu*, μπορεί να υποχρεώσει και γενικά να δεσμεύσει το κράτος με τις πράξεις ή παραλείψεις του." Με τον τρόπο αυτό ούτε περίπτωση αναρμοδιότητας του οργάνου είναι δυνατό να θεωρηθεί απαλλακτική περίπτωση της διεθνούς ευθύνης ενός κράτους (αρ. 10), ούτε προκύπτει με ευχέρεια θέμα ή περίπτωση ακυρώσεως των πράξεων.

Έτσι το "θέμα της υπαιτιότητας" του οργάνου κινείται περιθωριακά έξω από τις διεθνείς σχέσεις του κράτους και διεθνούς κοινότητας και μέσα στα πλαίσια των εσωτερικών οργανικών σχέσεων, *inter se*, μεταξύ κράτους και οργάνων του, ως αποτέλεσμα του αυστηρού οργανικού τους *vinculum juris*.

Με το ίδιο πνεύμα καθιερώνεται απαλλαγή από τη διεθνή ευθύνη ενός κράτους:

- για πράξεις προσώπων τα οποία δεν δρουν κάτω από οποιαδήποτε οργανική σχέση με το κράτος (αρ. 11), ή
- για πράξεις οργάνων άλλων κρατών, οι οποίες τελέστηκαν στο έδαφος ενός κράτους (αρ. 12), ή
- για πράξεις οργάνων μιας επαναστατικής κίνησης, η οποία τελικά δεν επικράτησε (14), ή επικράτησε (15)

Πιστεύουμε ότι η ΕΔΔ επωφελούμενη από τα συμπεράσματα της κρατικής και νομολογιακής πρακτικής σκοπεί να αποδώσει στις ουσίες διαστάσεις της την ευθυγραμμισμένη τριμερή σχέση **ό ρ γ α ν ο - κ ρ ά τ ο ς - δ ι ε θ ν ή ς κ ο ι ν ό τ η τ α**, και να περιορίσει την έννοια της υπαιτιότητας στις εσωτερικές διμερείς σχέσεις μεταξύ **ο ρ γ ά ν ο υ** και **κ ρ ά τ ο υ ς** στο επίπεδο και στο βαθμό όπου γίνεται αποδεκτή (ως δόλος ή ως αμέλεια ή ως αρνησικυρία), οπωσδήποτε, όμως, μη επηρεάζοντας την εγκυρότητα και τη δεσμευτικότητα των εξωτερικών πράξεων του επίσημου κρατικού οργάνου με τον α' ή β' τρόπο

και μάλιστα, εκείνων των πράξεων οι οποίες αφορούν στις διεθνείς σχέσεις του αντιπροσωπευόμενου κράτους και των μελών της διεθνούς κοινότητας.

Από την άλλη μεριά δεν γίνεται αποδεκτή η απλή "σχέση της αιτιότητας", όπως αποκαλύπτεται από το όλο πνεύμα του θεσμού της διεθνούς ευθύνης αλλά και ρητά ορίζεται μέσα στο Σχέδιο ότι μόνο οι ενέργειες ή παραλείψεις των οργάνων ενός κράτους *in lato sensu* μπορούν να δεσμεύουν και να το υποχρεώνουν ανάλογα (αρ. 10). Με τον επιγραμματικό αυτό τρόπο, στο επίπεδο της κλαυτικής πηγής της "διεθνούς ευθύνης από την παραβίαση διεθνών νομικών κανόνων", η έννοια της "υπαιτιότητας" επανατοποθετείται μέσα στην ουσία της ιδέας της διεθνούς αδικιοκρατίας.

Σημ. Οι αναφορές στα άρθρα γίνονται στο κείμενο στο "Σχέδιου Άρθρων για τη Διεθνή Κρατική Ευθύνη", το οποίο παρατίθεται στο παράρτημα I

35. ILC Yearbook 1981, vol. II, Part II, 146-147 (167)
36. ILC Yearbook 1981, vol. II, Part II, 147 (172)
37. ILC Yearbook 1980, vol. II, Part I, 247-266, ILC Yearbook 1980, vol. II, Part 2, 158-161, ILC Yearbook 1981, vol. II, Part 2, 148-152, GA Official Records 45th Session, Suppl. No 10 (A/45/10) 242-243
38. GA Official Records 46th Session Suppl. No 10 (A/46/10) 277-278, (177-180)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

Η Σχέση της Διεθνούς Αδικοπραξίας με τη Διεθνή Ευθύνη των Κρατών

1. Η Οριοθέτηση του Ζητήματος

Η ειδική ανάλυση που προηγήθηκε μας έδωσε με επάρκεια το μέτρο και το όριο της συγκεκριμένης επιρροής της "διεθνούς αδικοπραξίας" (δ.α.) στο θεσμό της διεθνούς ευθύνης των κρατών (δκε) με αποτέλεσμα να προσδιορίζει τη μία από τις δύο πηγές διεθνούς ευθύνης, η οποία θεωρείται και η κλασική πηγή της δκε.

Από τεχνικής πλευράς η κατάταξη της έννοιας της δ.α. ως μια από τις πηγές ή τους τρόπους επαγωγής της δκε ανταποκρίνεται σε μία πετυχημένη δομική διάρθρωση του θεσμού της δκε απαλλάσσοντας την πρώτη πηγή της δκε από εκείνα τα στοιχεία που θα την επιβάρυναν και που πλέον υπήχθησαν εννοιολογικά στη δεύτερη πηγή της δκε π.χ. επικινδυνότητα, ζημιογόνες διεθνείς πράξεις κλπ.

Έτσι μεθοδεύεται θετικότερα η σύγχρονη προσέγγιση των μελών της ΕΔΔ στο συγκεκριμένο έργο της κωδικοποίησης του θεσμού με απώτερο αντικειμενικό στόχο να εξυπηρετείται η πρακτική αντιμετώπιση των σύγχρονων νομοθετικών απαιτήσεων της διεθνούς δικαιοταξίας.

Συμπληρωματικά, όμως, απομένει αναπάντητο το ερώτημα για τη νομική ποιότητα της σχέσης της δ.α. με την δκε. Στη δική μας εκτίμηση, επειδή η νομική σχέση της δ.α. με τη δκε λειτούργησε και εφαρμόστηκε παραδοσιακά,

Μέχρι σήμερα, πρέπει να ερευνηθεί η κανονιστική δύναμή της στα πλαίσια του θετού διεθνούς δικαίου ώστε να καταστεί το σταθερό σημείο αναφοράς για την παραπέρα έρευνά μας.

Η δοκιμασμένη ρυθμιστική ικανότητα και λειτουργία της σχέσης αυτής στις αλληλοσυγκρουόμενες διακρατικές σχέσεις και η πολύχρονη παραδοχή της και αποδοχή της από τα μέλη της διεθνούς κοινότητας τη σφυρηλάτησαν ως μια κανονιστική σχέση υποχρεωτική, η οποία διακατέχει όλο το φάσμα του διεθνούς δικαίου (δδ) και αξιώνει την παραπέρα εφαρμογή της στην καθημερινή πράξη ως έγκυρη και νόμιμη κυρωτική διαδικασία. Συγκεκριμένα η σχέση αυτή θεμελιωμένη στις άγραφες καταβολές της δικαιοτικής πεποίθησης των κρατών στα διεθνή πλαίσια αναγνωρίζεται και επιβεβαιώνεται καθημερινά ως νομικός κανόνας παραδεδεγμένης και ενσυνείδητης πρακτικής των κρατών στην εφαρμογή του θετού δημόσιου διεθνούς δικαίου.

Αν θελήσουμε, όμως, να δούμε το περιεχόμενο της σχέσης αυτής βρίσκουμε ότι μόλις πρόσφατα στα πλαίσια της σύγχρονης κωδικοποίησης προσδιορίζεται με ακρίβεια ότι "κάθε διεθνής αδικοπραξία συνεπάγεται τη διεθνή κρατική ευθύνη" που αποτελεί για μας θέμα αφετηρίας για τα επόμενα κεφάλαια της εργασίας αυτής. Οι αναφορές που μπορεί να γίνουν στο θέμα αυτό μέσα από τα κείμενα των θεωρητικών και από τη δικαστική και διαιτητική πρακτική οδηγούν στο συμπέρασμα ότι ενώ ουγκλίνουν ουσιαστικά, διαφέρουν φραστικά. Έτσι, άλλοτε αναφέρεται ότι, "κάθε παραβίαση διεθνούς υποχρέωσης επισείει τη διεθνή ευθύνη", άλλοτε ότι, "οφείλεται επανόρθωση στην προσγενόμενη ζημιά". Αφήνουμε για αμέσως παρακάτω τις συγκεκριμένες αναφορές μας στο θέμα αυτό, όπου θα το συνεκτιμήσουμε μαζί με μια ταυτόχρονη αναζήτηση της νομικής θεμελίωσης της σχέσης αυτής στο χώρο του δδ.

* 1.1. Η Χρήση του Όρου "Διεθνής Αδικοπραξία"

Στα πλαίσια της σύγχρονης προσπάθειας κωδικοποίησης της διεθνούς κρατικής ευθύνης λόγω διεθνούς αδικοπραξίας, από την ΕΔΔ, βλέπουμε, ότι καθιερώνεται πλέον οριστικά ο νομικός όρος της "διεθνούς αδικοπραξίας".

Είναι πράγματι γεγονός ότι ο όρος αυτός δεν ήταν σε πλήρη και συνεχή χρήση πριν από το 1962. Αντ' αυτού, διαπιστώνουμε λεκτικές αποκλίσεις στη διατύπωση του βασικού κανόνα ότι "κάθε διεθνής αδικοπραξία επισείει τη διεθνή κρατική ευθύνη" τόσο στα θεωρητικά κείμενα όσο και στις δικαστικές και διαιτητικές αποφάσεις. Έτσι βλέπουμε, άλλοτε να αναφέρεται ότι "κάθε κρατική συμπεριφορά αντίθετη σε νομικό κανόνα γεννά μια υποχρέωση για επανόρθωση " (1), ή ότι "κάθε παραβίαση διεθνούς υποχρέωσης συνεπάγεται τη διεθνή ευθύνη" (2), άλλοτε ότι "για προαγόμενη ζημιά οφείλεται επανόρθωση" (3) και άλλοτε ότι "το κράτος δεν μπορεί να αποφύγει τη διεθνή ευθύνη του μετά από μία παράνομη ενέργεια" (4). Είναι προφανές ότι κάθε μία από τις παραπάνω εκφράσεις δίνει ιδιαίτερη βαρύτητα σε ένα μόνο στοιχείο της περιεκτικής έννοιας της διεθνούς αδικοπραξίας, όπως είναι το στοιχείο της "παραβίαση διεθνούς υποχρέωσης", ή το στοιχείο της ζημίας. Κατά τη γνώμη μου, η μοναδική αιτία αυτών των αποκλίσεων είναι η μέχρι τις μέρες μας εθιμική επικράτηση του θεσμού της δκε.

Μέσα από τις εργασίες της ΕΔΔ για την κωδικοποίηση της δκε αίρονται πλέον οι εκφραστικές διαφορές με την καθιέρωση του όρου "διεθνής αδικοπραξία" στο περιεχόμενο της οποίας τα στοιχεία της "παραβίασης διεθνούς υποχρέωσης" ή της "ζημίας" ανήκουν στην αντικειμενική υπόσταση του όρου. Πράγματι, η ΕΔΔ, στο εκπονούμενο πρώτο μέρος του Σχεδίου (άρθρα 1-35), επιχειρεί μία ειδική και λεπτομερή ανάλυση του όρου. Συγκεκριμένα στο άρθρο 3 του Σχεδίου αναφέρεται ότι:

" Άρθρο 3. Στοιχεία μίας διεθνούς αδικοπραξίας του
Κράτους

Υπάρχει διεθνής αδικοπραξία του Κράτους, όταν:

- α) συμπεριφορά που συνίσταται σε πράξη ή παράλειψη είναι δυνατό να αποδοθεί σε Κράτος σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο και,
- β) αυτή η συμπεριφορά συνιστά παραβίαση διεθνούς υποχρέωσης του Κράτους."

Από τον υπότιτλο του άρθρου και από το περιεχόμενό του προκύπτουν τα δύο απαραίτητα συστατικά στοιχεία (constituent elements) που πρέπει να συντρέχουν για να χαρακτηρολογήσουμε μια διεθνή πράξη ή παράλειψη ενός κράτους, ως διεθνή αδικοπραξία αυτού του κράτους. Το π ρ ώ τ ο στοιχείο που συνιστά τη λεγόμενη "υποκειμενική υπόσταση της διεθνούς αδικοπραξίας" είναι ο κ α τ α λ ο γ ι σ μ ό ς (the imputability) της διεθνούς παράνομης πράξης σε κράτος. Το δ ε ύ τ ε ρ ο στοιχείο που συνιστά την "αντικειμενική υπόσταση της διεθνούς αδικοπραξίας" είναι η παραβίαση διεθνούς υποχρέωσης ή η παράνομη διεθνής πράξη.

Οι μερικότεροι όροι και προϋποθέσεις για να διαπιστωθεί και να βεβαιωθεί η συνδρομή των δύο αυτών στοιχείων αναγράφονται στα άρθρα 5-15 του Σχεδίου που συνιστούν το κεφάλαιο II που επιγράφεται "Η Πράξη του Κράτους σύμφωνα με το Διεθνές Δίκαιο" και στα άρθρα 16-26 που συνιστούν το κεφάλαιο III και που επιγράφεται "Η Παραβίαση μίας Διεθνούς Υποχρέωσης".

Πιστεύουμε, ότι η παγίωση του όρου "διεθνής αδικοπραξία" αίρει τις οποιεσδήποτε λεκτικές παρεξηγήσεις και ακριβολογεί ιδιαίτερα πάνω σε ένα δικαιοτικό χώρο που επιβάλλει σαφήνεια, όπως το δίκαιο της διεθνούς κρατικής ευθύνης, το οποίο δοκιμάζεται καθημερινά στη διεθνή πράξη.

* Είναι φυσικό, λοιπόν, οι αναφορές μας στη μελέτη αυτή να κάνουν χρήση του περιγραφικού και περιεκτικού όρου "διεθνής αδικοπραξία". Νομίζουμε, ότι ο όρος αυτός αποδίδει ακριβώς τον αγγλικό όρο "the internationally wrongful act" ή το γαλλικό όρο "l'acte illicite", που χρησιμοποιούνται στις σχετικές εργασίες της ΕΔΔ, επειδή στην ελληνική νομική ορολογία, ως έννοια, εγκλείει τόσο τα υποκειμενικά όσο και τα αντικειμενικά στοιχεία που προαπαιτεί για να διαγνωσθεί.

Ως συνώνυμος όρος, θα μπορούσε ανεμπόδιστα να χρησιμοποιηθεί μόνον η περίφραση "Παραβίαση διεθνούς νομικού κανόνα". Πράγματι ο όρος αυτός περιέχει κατά τον ίδιο τρόπο τόσο τα υποκειμενικά όσο και τα αντικειμενικά στοιχεία της έννοιας που θέλουμε να αποδώσουμε. Όμως, αυτός ο όρος ενδέχεται να συγχέεται με την "παραβίαση διεθνούς υποχρέωσης" που αναφέρεται κυριολεκτικά και αποκλειστικά στο αντικειμενικό στοιχείο της "διεθνούς αδικοπραξίας" και έτσι δεν προκρίνεται. Ένας άλλος συνώνυμος όρος είναι το "διεθνές αδίκημα", ο οποίος εγκλείει τον ίδιο δυναμισμό και την ίδια περιεκτικότητα με εκείνο της "διεθνούς αδικοπραξίας". Όμως, η ΕΔΔ στο άρθρο 19 του Σχεδίου, στο πρώτο μέρος, επιχειρεί μια ουσιαστική διάκριση των διεθνών αδικοπραξιών με βάση το είδος και το περιεχόμενο της παραβιαζόμενης διεθνούς υποχρέωσης, σε δύο κατηγορίες, ήτοι στα "διεθνή αδικήματα" (the international delicts, les delits internationaux) και στα "διεθνή εγκλήματα" (the international crimes, les crimes internationaux). Επειδή ο ελληνικός όρος "αδίκημα", αποδίδει με ακρίβεια τον αγγλικό όρο "delict" και τον γαλλικό "delit", η χρήση του όρου "διεθνές αδίκημα" γίνεται - όπως θα έχουμε την ευκαιρία να αναφέρουμε στο οικείο μέρος, παρακάτω - για να αποδώσει την έννοια της πρώτης από τις δύο αυτές διακρινόμενες κατηγορίες των "διεθνών αδικοπραξιών".

1.2. Η Νομική Φύση της Σχέσης της Διεθνούς Αδικοπραξίας με τη Διεθνή Κρατική Ευθύνη

Ερχόμαστε να εξετάσουμε, εδώ, τη νομική φύση της σχέσης της δ.α. με τη δκε για να καταλήξουμε στις νομικές καταβολές της μέσα στο σύστημα των κανόνων του δδ.

Πράγματι εκτός από τον προσδιορισμό του παραπάνω κανόνα ότι "κάθε δ.α. συνεπάγεται τη δκε", ως πηγή της δκε, προκύπτει μια δεύτερη παράλληλη ανάγκη προσδιορισμού της νομικής θεμελίωσής του στο σύστημα του δδ. Γι' αυτόν το σκοπό θα πρέπει να δούμε από κοντά δύο θέματα, αυτό της νομικής δικαιολόγησης του παραπάνω κανόνα και αυτό του νομικού χαρακτήρα του *stricto sensu*, μέσα στο σύστημα των κανόνων δδ.

Με το πρώτο αναζητούμε την πρώτη κοινωνική ανάγκη που δημιούργησε τις αντικειμενικές συνθήκες για τη θετική αποδοχή του κανόνα από τη διεθνή κοινότητα, ενώ με το δεύτερο διερευνούμε τη νομική καταγωγή του κανόνα και τον τρόπο της ενταξής του στο γενικό σύστημα των κανόνων του δδ. Τα δύο αυτά στοιχεία συνδυαζόμενα απαντούν με επάρκεια στο ερώτημα της νομικής θεμελίωσης της βασικής σχέσης της δ.α. με τη δκε από την οποία ξεκινάμε την έρευνά μας και που συναποτελούν άρρηκτα και αδιάσπαστα την έννοια της νομικής φύσης *latu sensu* της σχέσης αυτής.

Η προτίμηση των θεωρητικών για την ανάλυση και σχολιασμό της νομικής ή φιλοσοφικής εξωνομικής δικαιολόγησης του παραπάνω κανόνα είναι πληθωρική (5). Αντίθετα για το θέμα του νομικού χαρακτήρα *stricto sensu* του κανόνα υπάρχει ένα κενό της θεωρίας το οποίο προκαλεί η απουσία της προσπάθειας ανάλυσης αυτού του στοιχείου. Το θεωρητικό αυτό κενό καλύπτεται από τη δικαστηριακή και διαιτητική νομολογία η οποία μας παρέχει αρκετά σημεία αναφοράς στο συγκεκριμένο θέμα.

Περισσότερο αναλυτικά για τα δύο αυτά παράλληλα θέματα μπορούμε να παρατηρήσουμε αντλώντας συγκεκριμένα επιχειρήματα από τη θεωρία, τη νομολογία και τις μέχρι σήμερα προσπάθειες για την κωδικοποίηση του άγραφου θεσμού της δκε.

2. Παραδοσιακή Αντίληψη για τη Νομική Φύση της Σχέσης της Διεθνούς Αδικοπραξίας με τη Διεθνή Κρατική Ευθύνη

Όπως έχουμε προαναφέρει, η θεωρία του δδ, όπως άλλωστε και η διεθνής νομολογία, στα πρώτα της βήματα και ιδίως στα τέλη του 19ου και αρχές του 20ου αιώνα, για να εδραιώσει και να υποστηρίξει θεσμούς του δδ επηρεάστηκε από καθιερωμένες καταστάσεις στο χώρο του εσωτερικού δικαίου.

Ο επηρεασμός φαίνεται καθαρά μέσα από τον δανεισμό αρχών και κανόνων του εσωτερικού δικαίου (δημόσιου και ιδιωτικού) στο χώρο του αδιαμόρφωτου ακόμη δδ μέσα από μία διεργασία αναλογικής εμφύτευσης και τεχνικής προσαρμογής τους.

Από τις θεωρητικές απόψεις και νομολογιακές θέσεις που αναπτύχθηκαν κατά καιρούς για τη νομική θεμελίωση της σχέσης της δ.α. με τη δκε, μπορούμε να δούμε την εξελικτική πορεία της θεωρίας και νομολογίας στη σύλληψη του προβλήματος.

2.1. Η θεωρία και η Νομική θεώρηση της Σχέσης της Διεθνούς Αδικοπραξίας με τη Διεθνή Κρατική Ευθύνη

Αναζητώντας κανείς αναφορές στη νομική θεώρηση της βασικής σχέσης της δ.α. με τη δκε, βρίσκει άφθονα και ποικίλα ερείσματα στους θεωρητικούς που κατά καιρούς ασχολήθηκαν με το θέμα. Εκεί, αποδεικνύεται, άλλοτε άμεσα και άλλοτε έμμεσα η προσπάθεια για νομική ερμηνεία της σχέσης της δ.α. με τη δκε η οποία αποτελεί την επίσημη έκφραση της παραδοσιακής αντίληψης για το δίκαιο της δκε που είναι άλλωστε και η κρατούσα σήμερα.

Επιχειρώντας μια αντιπροσωπευτική αναφορά σε σχετικά κείμενα της θεωρίας, αναγνωρίζουμε *in concreto* ένα μεθοδολογικό περιορισμό. Ο αυτοπεριορισμός μας έχει σκοπό να δώσει αποκλειστικά τις καθιερωμένες απόψεις της θεωρίας για τα δύο σκέλη της νομικής θεώρησης της κλασικής σχέσης μεταξύ δ.α. και δκε, ήτοι τόσο στο θέμα της νομικής δικαιολόγησης όσο και στο θέμα του νομικού χαρακτήρα *stricto sensu* του κανόνα αυτού. Έτσι αποτρέπουμε τον κίνδυνο να εμπλακούμε σε αναλυτική διερεύνηση εκείνων των εξωνομικών στοιχείων που, σύμφωνα με τους θεωρητικούς, οδήγησαν στην καθιέρωση πλέον του ίδιου του κανόνα (π.χ. η ανάγκη της ειρηνικής συμβίωσης των κρατών, η σχέση της έννοιας της κρατικής κυριαρχίας με την έννοια της υποχρεωτικότητας των νομικών κανόνων δδ). Κάθε παρόμοια προσπάθεια θα μας οδηγούσε σε δογματικές ερμηνείες φιλοσοφικού ή κοινωνιολογικού χαρακτήρα, οι οποίες δεν θα ανταποκρίνονταν στους στενούς αντικειμενικούς στόχους που έχουμε προσδιορίσει για το κεφάλαιο αυτό παραπάνω.

2.1.1. Η Θεωρία και η Νομική Δικαιολόγηση της Σχέσης Διεθνούς Αδικοπραξίας και της Διεθνούς Κρατικής Ευθύνης

Μέσα από τα σχετικά κείμενα των θεωρητικών αυτού του αιώνα, ανακαλύπτει κανείς τη φανερή διάθεση για μία νομική δικαιολόγηση της σχέσης αυτής και κατ' επέκταση όλου του θεσμού της δκε. Όπως είναι φυσικό, σε αυτό το επίπεδο οι απόψεις τους άλλοτε συγκλίνουν και άλλοτε διαφέρουν ή και συγκρούονται. Κατά τη γνώμη μου, θα μπορούσαμε να τους διακρίνουμε σε δύο μεγάλες κατηγορίες, στους θετικιστές και στους ιδεαλιστές.

2.1.1α. Η Κατηγορία των Θετικιστών Θεωρητικών

Η πρώτη κατηγορία δέχεται ότι η πρωταρχική νομική σχέση της δ.α με τη δκε υπαγορεύεται από το θεσμικό και κανονιστικό ρόλο τον οποίο παίζει το διεθνές δίκαιο στο χώρο της διεθνούς κοινότητας ως ένα από τα κύρια και ουσιαστικά γνωρίσματα αυτού του δικαίου. Έτσι η σχέση αυτή γίνεται παράγωγο στοιχείο της ίδιας της φύσης της διεθνούς έννομης τάξης ως τέτοιας και δίδυμη έννοια με εκείνη της νομικής υποχρεωτικότητας των κανόνων του διεθνούς δικαίου. Σε αυτήν την κατηγορία, τελείως αντιπροσωπευτικά και επιλεκτικά, ανήκουν οι Dionisio Anzilotti, Roberto Ago, οι οποίοι επιχείρησαν μια συστηματική και σχολαστική ανάπτυξη αυτής της σχέσης.

Ο Καθηγητής Dionisio Anzilotti, ο οποίος μπορεί να θεωρηθεί από τους πρώτους που προσπάθησαν να θεμελιώσουν τη δκε, ως θεσμό του διεθνούς δικαίου, παρέδωσε στους επιγόνους

μία τελείως νομική και τεχνοκρατική αντίληψη για την παραπάνω σχέση. Το 1906, ο Dionisio Anzilotti, σε άρθρο του με τίτλο "La Responsabilité Internationale des Etats à raison des dommages soufferts par des étrangers", έγραφε (6):

"..... Η ευθύνη, δηλαδή, η συνέπεια από μία συμπεριφορά αντίθετη σε νομικό κανόνα δεν συνιστά παρά ένα στοιχείο στη γενική θεωρία περί δικαίου Η έννομη τάξη, πράγματι, σε γενικές γραμμές, δεν είναι παρά ένα σύνολο κανονιστικών ρυθμίσεων και κυρώσεων που αποβλέπουν να διασφαλίσουν τις απαραίτητες και θεμελιώδεις προϋποθέσεις για την επιβίωση κάθε κοινωνίας"

Και παρακάτω, στο ίδιο άρθρο (7), η καθαρότητα της σκέψης του D. Anzilotti δίνει μια σαφή τελολογική εικόνα της σχέσης της δ.α. με τη δεκ την οποία χρησιμοποιεί ως νομική πρώτη ύλη για την παραπέρα ανάλυση της μελέτης του:

"Κάθε πράξη που τελείται από ένα υποκείμενο, και έρχεται σε αντίθεση με νομικό κανόνα, συνεπάγεται την υποχρέωση για επανόρθωση, σύμφωνα με τον τρόπο κατά τον οποίο η έννομη τάξη προσβλήθηκε από αυτό"

"..... Η προσβολή της διεθνούς έννομης τάξης η οποία συντελείται από ένα κράτος που υπόκειται σε αυτήν την τάξη γεννά επίσης μια υποχρέωση σε επανόρθωση, η

οποια συνίσταται, σε γενικές γραμμές, στην αποκατάσταση της έννομης τάξης που διαταράχθηκε"

Το 1939, ο Roberto Ago στη μελέτη του "Le Délit International" (8) ασχολείται συστηματικά με την έννοια της διεθνούς αδικοπραξίας, αναλύοντας τη νομική φύση της και τα στοιχεία που την αποτελούν. Στο έργο του αυτό, που ο ίδιος προσπάθησε να παρουσιάσει ως μια ολοκληρωμένη θεωρία της διεθνούς αδικοπραξίας, κυριαρχεί η κεντρική αντίληψη ότι για να καταλήξει κανείς στην κρίση για ένα γεγονός ότι είναι νομικό πρέπει να το συσχετίσει με ένα συγκεκριμένο σύστημα δικαίου, είτε είναι εσωτερικό, ή διεθνές. Έτσι για να χαρακτηριστεί η διεθνής αδικοπραξία ως νομικό γεγονός, δεν είναι ανάγκη να ανατρέξει κανείς σε μια μεταφυσική θεώρηση πάνω στα αίτια που την προκάλεσαν αλλά περιορίζεται σε μια νομική καθαρά εκτίμηση του γεγονότος αυτού σε αναφορά και σε σχέση μόνο με μια ορισμένη έννομη τάξη και στην προκείμενη περίπτωση μόνο σε σχέση με τη διεθνή έννομη τάξη. Η εξωνομική υπορξιακή δικαιολόγηση της έννοιας της διεθνούς αδικοπραξίας βρίσκεται έξω από τα όρια της συγκεκριμένης θεωρητικής εκτίμησης ως νομικού γεγονότος. Με σκοπό να προσδιορισθεί και να καταστεί πρακτικά και ουσιαστικά προσπελάσιμη, ως καθοριστική, η έννοια της δ.α, ο Roberto Ago την αυτοπεριορίζει ηθελημένα στα πλαίσια μιας κρυστάλλινης νομικής ανάλυσης. Όσον αφορά στη συγκεκριμένη σχέση της δ.α με την δ.κ, χωρίς να γίνεται εκτίμηση για νομική φύση της σχέσης αυτής, λογίζεται δεδομένη και, ως τέτοια, υποστηρίζει όλο το θεωρητικό οικοδόμημα της συγκεκριμένης μελέτης. Έτσι, βλέπουμε να γίνεται δεκτό, ότι

(9):

"... Η πρωταρχική έννοια που πρόκειται να θεμελιώσουμε σε σχέση με τη νομική φύση του αδικήματος, δεν απαιτεί παρά

διευκρινήσεις μεταγενέστερες. Εδώ, υποδεικνύεται, σε γενικές γραμμές, η δυνατότητα για διπλό αποτέλεσμα της κρίσης που αποδίδει νομικό περιεχόμενο στο παράνομο γεγονός: τη νομική υποχρέωση του δράστου αυτού του τελευταίου να επανορθώσει τις υλικές και ηθικές ζημιές που προκάλεσε με την συμπεριφορά του και, το νομικό δικαίωμα του άλλου υποκειμένου να του επιβάλει μια κύρωση ..."

Και στη συνέχεια παρακάτω δέχεται (10):

"... Ξεκινώντας από τη νομική αξιολόγηση που οι νομικοί κανόνες αποδίδουν σε συγκεκριμένα γεγονότα και από το αποτέλεσμα που επιφέρει η απόδοση αυτής της αξιολόγησης, θεωρεί κανείς το αδίκημα ως ένα γεγονός που προκαλεί τη γέννηση μιας υποχρέωσης για επανόρθωση ή ενός δικαιώματος για την επιβολή κυρώσεων ..."

2.1.1β. Η Κατηγορία των Ιδεαλιστών Θεωρητικών

Η δεύτερη κατηγορία των θεωρητικών τοποθετεί το θέμα σε τελείως ιδεαλιστικές βάσεις ανατρέχοντας στις αρχές της κρατικής κυριαρχίας και της αμοιβαίας συναίνεσης στις διεθνείς υποχρεώσεις των κρατών για να υποστηρίξει τη σχέση της δ.α. με τη δκε ως μια σχέση-κλειδί στην εξισορρόπηση των

Κρατικών συμφερόντων, τα οποία αντισταθμίζονται και εξυπηρετούνται κάθε φορά μέσα από τις συγκεκριμένες ρυθμίσεις των διεθνών κανόνων.

Σε αυτήν την κατηγορία ανήκουν οι σκέψεις των Clyde Eagleton, Charles de Visscher, W. Friedmann κ.α.

Το 1928, ο Clyde Eagleton στο βιβλίο του "Η Ευθύνη των Κρατών στο Διεθνές Δίκαιο" δεχόταν ότι (11):

"..... Η ευθύνη στο διεθνές δίκαιο εμφανίζεται ως το αποτέλεσμα των ίδιων δυνάμεων με εκείνες που προαναφέρθηκαν. Έλκει την ισχύ της από το ίδιο ηθικό περιεχόμενο της υποχρέωσης η οποία επηρεάζει το ανθρώπινο γένος παντού Συμμετοχή στη διακρατική κοινότητα, οπωσδήποτε, προϋποθέτει την αποδοχή των νομικών κανόνων που ισχύουν σε αυτήν την κοινότητα και είναι ανάγκη πάνω σε αυτήν την παραδοχή που παρατηρούμε για τους νομικούς κανόνες της κοινότητας να βασίσουμε τη διεθνή ευθύνη"

"..... Από τη στιγμή που το δικαίωμα για ξεχωριστή και ίση υπόσταση των κρατών έγινε δεκτό, υπήρξε ανάγκη να τεθούν νομικοί κανόνες για να διασφαλίσουν αυτά τα δικαιώματα Μη αναγνωρίζοντας κοινή υπερκεείμενη δύναμη, τα κράτη έχουν την κοινή συναίνεση ως τη βάση για τους νομικούς κανόνες της συμπεριφοράς τους και κανείς νέος νομικός κανόνας δεν

μπορεί να ισχύσει για ένα κράτος χωρίς την ατομική του συναίνεση σε αυτόν τον κανόνα

Στα ίδια περίπου με τα παραπάνω συμπεράσματα καταλήγουν και οι σκέψεις των Charles De Visscher (12) και W. Friedmann, που μιλούν ειδικά για τη νομική ευθύνη των κρατών στις μεταξύ τους σχέσεις, ως απόδειξη της διεθνούς αναγνώρισης των "ελάχιστων ορίων διεθνούς οργάνωσης" (13).

2.1.2. Η θεωρία και ο Νομικός χαρακτήρας *stricto sensu* της Σχέσης της Διεθνούς Αδικοπραξίας με τη Διεθνή Κρατική Ευθύνη

Ερχόμενοι στο δεύτερο ερώτημα που αφορά το νομικό χαρακτήρα *stricto sensu* της σχέσης της δ.α με τη δ.κ. μπορούμε να παρατηρήσουμε τα εξής:

Αν ανατρέξει κανείς στα έργα των θεωρητικών, οι οποίοι ασχολήθηκαν με την δ.κ., διαπιστώνει κατά κανόνα ένα κενό πάνω στο θέμα της νομικής φύσης *stricto sensu* του γενικού κανόνα ότι "κάθε διεθνής αδικοπραξία επισείει τη διεθνή κρατική ευθύνη". Ειδικότερα στο συμπέρασμα αυτό μπορούμε να έρθουμε από τις παρακάτω συγκεκριμένες παρατηρήσεις.

Π ρ ώ τ ο, η πλειονότητα των θεωρητικών δεν σταματά καθόλου σε αυτό το κεφάλαιο υιοθετώντας τον κανόνα ως αφετηρία για την οποιαδήποτε παραπέρα ανάλυση.

Δεύτερο, ορισμένοι θεωρητικοί υποστηρίζουν ότι ο παραπάνω κανόνας αποτελεί αρχή του γενικού διεθνούς δικαίου χωρίς να επιμένουν ιδιαίτερα σε ειδική ανάλυση της θέσης αυτής.

Τρίτο, μια μικρή κατηγορία θεωρητικών αντιλαμβάνεται το συγκεκριμένο πρόβλημα, και εκφράζει μια σαφή θέση αναφέροντας ρητά τη σχέση αυτή ως γενική αρχή του δδ, ή ως κανόνα του διεθνούς εθιμικού δικαίου. Στην κατηγορία αυτή ανήκουν δύο σύγχρονοι εκπρόσωποι της θεωρίας οι Ian Brownlie και Georg Schwarzenberger. Συγκεκριμένα οι παραπάνω γράφουν τα εξής:

Στην τρίτη έκδοση του βιβλίου του, το 1979, με τίτλο "Principles of Public International Law", ο Καθηγητής Ian Brownlie δέχεται ότι (14):

"Σήμερα μπορεί κανείς να θεωρήσει την ευθύνη ως μια γενική αρχή του διεθνούς δικαίου, ένα συνακόλουθο των ουσιαστικών κανόνων και της προϋπόθεσης ότι οι πράξεις και οι παραλείψεις μπορούν να ταξινομηθούν ως παράνομες σε σχέση με τους νομικούς κανόνες που θέτουν δικαιώματα και υποχρεώσεις"

Στο βιβλίο του, ο Georg Schwarzenberger με τίτλο "International Law, as applied by International Courts and Tribunals", γράφει (15):

"..... Από τα τέλη του δέκατου ένατου αιώνα, αυτοί οι κανόνες (εννοεί τους κανόνες για τη δκε) έχουν καθιερωθεί ως γενικά αποδεκτοί νομικοί κανόνες του διεθνούς εθιμικού δικαίου"

Για την κατηγορία αυτή δεν έχει πρωταρχική σημασία το γεγονός ότι διαφωνούν στο νομικό χαρακτηρισμό της σχέσης της δ.α. με τη δκε αλλά ότι θεμελιώνουν πρωταρχικά την παραπέρα θεωρητική τους προσπάθεια σε αυτόν το νομικό χαρακτηρισμό.

Αν δούμε κριτικά την παραπάνω διάσταση στις θεωρητικές απόψεις, μπορούμε να πούμε ότι αυτή σίγουρα δεν οφείλεται σε μια θεωρητική διαμάχη πάνω σε θέματα με αμφισβητούμενη νομική υπόσταση και με αμφιλεγόμενα νομικά αποτελέσματα. Κατά την γνώμη μας, αυτό το συμπέρασμα έρχεται φυσιολογικά μετά από την κοινή θεωρητική θέση ότι η νομική σχέση μεταξύ δ.α. και δκε είναι αναμφισβήτητη και σε αυτήν ακόμη την πρώτη κατηγορία των θεωρητικών που δεν σταμάτησε καν πάνω στο θέμα της νομικής θεμελίωσης της σχέσης αυτής και στον παραπέρα νομικό χαρακτηρισμό της. Η μόνη ερμηνεία η οποία μπορεί να δοθεί για αυτήν τη στάση, είναι ότι η παραπάνω σχέση θεωρήθηκε νομικός κανόνας που δεν επιδέχεται περισσότερη συζήτηση ως προς τη φύση του και τη θέση του στο σύστημα των κανόνων του γενικού διεθνούς δικαίου. Δεσπόζουσα σκέψη αυτής της θεωρητικής αντίληψης είναι ότι η σχέση αυτή ως νομικά αυταπόδεικτα δεν είναι σκόπιμο να οδηγεί σε επιπλέον αναλύσεις οι οποίες χαρακτηρίζονται περιττές και πλεονασματικές.

2.1.2α. Οι Απόψεις Ελλήνων Διεθνολόγων

Από την πλευρά των Ελλήνων διεθνολόγων μπορούμε να σταθούμε στους εξής θεωρητικούς:

* I. Ο Καθηγητής Ι. Σπυρόπουλος στο σύγγραμμά του "Δημόσιον Διεθνές Δίκαιον" αναφέρει με σαφή διατύπωση (16):

"Κατ' ἀρχήν γενικῶς πα-
ραδεδειγμένην πᾶσα παράβασις
διεθνοῦς τινός υποχρεώσεως, συνεπάγεται
διεθνῇ ευθύνην"

II. Ο Καθηγητής Γ. Κ. Τενεκίδης θεωρεῖ ότι (17):

"ἡ ἀρχή της επανορθώσεως της
προσγενομένης ζημίας" αποτελεί "μία γε-
νικὴ ἀρχὴ ουσιαστικού
δικαίου".

Από πλευρὰς καθιερώσεως ὅμως του θεσμοῦ της διεθνούς
ευθύνης δέχεται ὅτι συντελέστηκε καὶ διαμορφώθηκε εθιμικά
(18).

III. Ὁ Καθηγητής Κ. Ευσταθιάδης ἔγραφε ὅτι γιὰ το θέμα
της διεθνούς ευθύνης εξακολουθοῦν νὰ ἰσχύουν εθιμικοὶ
κανόνες, καὶ δεχότανε με σαφήνεια ὅτι (19):

"..... Τυχάνει ἐφαρμογῆς ὅπως καὶ ἐν
τῷ ἐσωτερικῷ δικαίῳ, ἡ γενικὴ
ἀρχὴ καθ' ἣν ἀνόρθωσις ὀφείλεται
δι' ἀδίκως προκληθεῖσαν ζημίαν".

Μετά ἀπὸ αὐτές τὶς αναφορὰς ἐπισημαίνουμε το γεγονός
ὅτι οἱ Ἕλληνες διεθνολόγοι υπῆρξαν ἰδιαίτερα ευαίσθητοι
πάνω στο θέμα του προσδιορισμοῦ της νομικῆς φύσης *stricto
sensu* του κανόνα ὅτι "ἡ δ.α. ἐπιφέρει τὴ δκε". Στὴ συνέχεια
παρατηροῦμε ὅτι ἀποδέχονται τὸν κανόνα αὐτὸν ὡς υποχρεωτικό
κανόνα δδ με τὴ δύναμη της γενικῆς ἀρχῆς του
δδ. Εἰδικὰ ὅμως στὶς δύο τελευταῖες περιπτώσεις τῶν

Καθηγητών Γ. Τενεκίδη και Κ. Ευσταθιάδη γίνεται ταυτόχρονα αναφορά στην εθιμική-διαδικασία καθιέρωσης του όλου θεσμού της δκε.

Με μια πρώτη ματιά φαίνεται να υπάρχει αντινομία μεταξύ της αποδοχής της σχέσης της δ.α. με τη δκε ως γενικής αρχής του δδ και της παράλληλης θεώρησης ότι η καθιέρωση του θεσμού της δκε έγινε εθιμικά. Στην ουσία της όμως αυτή η "αντινομία" δεν είναι υπαρκτή αλλά εγκλείει το στοιχείο της διάστασης μεταξύ του βασικού κανόνα ότι η δ.α. επισείει την δκε, όπως τον εξετάζουμε εδώ ως μεμονωμένο νομικό φαινόμενο, και του όλου θεσμού της δκε, η οποία βασίστηκε σ' αυτόν τον κανόνα, αλλά εξελίχθηκε δυναμικά και αποτέλεσε το σημερινό θεσμό της δκε. Παρά το γεγονός ότι αυτή η διάσταση στη θεώρηση των δύο νομικών φαινομένων, συγγενών και ταυτόχρονα ξεχωριστών, δεν γίνεται με σαφήνεια μέσα στα κείμενα των δύο Καθηγητών, μας προσφέρει μιας πρώτης τάξεως αφορμή για περισσότερη ανάλυση στα συμπεράσματά μας παρακάτω.

2.2. Η θέση της Νομολογίας και η Σχέση της Διεθνούς Αδικοπραξίας με τη Διεθνή Κρατική Ευθύνη

Η απόδοση της διεθνούς δικαιοσύνης από τα διεθνή δικαστηριακά και διαιτητικά όργανα επιβάλλει εξ ορισμού τη λήψη αποφάσεων σε κάθε "εισαγόμενη" υπόθεση διεθνούς διαφοράς συγκεκριμένα. Επομένως δεν αφήνονται στους λειτουργούς της μεγάλα περιθώρια θεωρητικών αναλύσεων πάνω στα νομικά προβλήματα που προκύπτουν κάθε φορά, ενώ αντίθετα σε πολλά αμφισβητούμενα θέματα καλούνται να πάρουν θέση και να αποφανθούν *ad hoc*. Χαρακτηριστικό αποτέλεσμα αυτής της αποστολής είναι ότι η διεθνής νομολογία δεν μπορεί να

παρέχει στοιχεία νομικής δικαιολόγησης της βασικής σχέσης μεταξύ της δ.α. και της δκε, ενώ χωρίς αμφιβολία είναι πολύτιμη πηγή αναφοράς για τη νομική φύση *stricto sensu* της ίδιας σχέσης.

Το παραπάνω κενό που παρατηρήθηκε στις θεωρητικές αναλύσεις αναφορικά με τη νομική φύση *stricto sensu* της σχέσης της δ.α. με τη δκε έρχεται να καλυφθεί από τις σχετικές καθαρές απόψεις της διεθνούς νομολογίας. Τα διεθνή δικαστηρικά ή διαιτητικά όργανα, όσες φορές κλήθηκαν να δικάσουν περιπτώσεις δκε, δεν αρκέσθηκαν μόνον στην άρρηκτη σχέση μεταξύ δ.α. και δκε, αλλά προσπάθησαν να την αξιολογήσουν νομικά.

Η πάγια αυτή προσπάθεια για το νομικό χαρακτηρισμό της παραπάνω σχέσης, δεν είναι το μόνο κοινό στοιχείο που απομονώνει κανείς από τη σχετική νομολογιακή πρακτική. Το δεύτερο κοινό στοιχείο της σχετικής πάγιας νομολογίας είναι ουσιαστικό και αναφέρεται στην ποιότητα και το είδος του νομικού χαρακτήρα.

Πράγματι, ο νομικός κανόνας που υπαγορεύει ότι "το κράτος το οποίο παραβαίνει διεθνή υποχρέωσή του (διαπράττει διεθνή αδικοπραξία) είναι διεθνώς υπεύθυνο για επανόρθωση", γίνεται δεκτό (άμεσα ή έμμεσα) από την πλευρά της νομολογίας, ότι αποτελεί το περιεχόμενο γενικής αρχής του δδ δηλαδή έχει σπλισθεί με την κανονιστική δύναμη γενικής αρχής του δδ. Αυτή τη θέση μπορούμε να την επίβεβαιώσουμε με συνέπεια και συνέχεια στο περιεχόμενο πολλών δικαστικών και διαιτητικών αποφάσεων. Έτσι μπορούμε να αναφερθούμε στα εξής παραδείγματα:

α) Ο παραπάνω ορισμός ως γενική αρχή του διεθνούς δικαίου, έχει γίνει αποδεκτός πολλές φορές από τη σχετική νομολογία του Διαικούς Δικαστηρίου Διεθνούς Δικαιοσύνης (ΟΔΟΔ) όπως :

1. Το ΟΔΟΔ σε απόφασή του με αριθμό 8 που πήρε για την υπόθεση του εργοστασίου Chorzwow, δέχεται ότι (20):

"..... Είναι αρχή του διεθνούς δικαίου ότι η παραβίαση μιας υποχρέωσης συνεπάγεται την υποχρέωση για επανόρθωση με τον κατάλληλο τρόπο η επανόρθωση είναι λοιπόν το απαραίτητο συμπλήρωμα μιας παράβασης της εφαρμογής μιας συνθήκης, χωρίς να είναι αναγκαίο αυτό να αναγραφεί στην ίδια τη συνθήκη"

2. Σε απόφαση με αριθμό 13, το ΟΔΟΔ, στις 13 Σεπτεμβρίου 1928, για την ίδια παραπάνω υπόθεση του εργοστασίου Chorzwow, αναφέρει ότι (21):

"..... Τρία βασικά θέματα προκύπτουν:

1. Η ύπαρξη της υποχρέωσης για επανόρθωση. Σχετικά με το πρώτο θέμα, το Δικαστήριο παρατηρεί ότι είναι αρχή του διεθνούς δικαίου και μάλιστα γενική αντίληψη περί δικαίου ότι κάθε παραβίαση υποχρέωσης συνεπάγεται την υποχρέωση για επανόρθωση. Στην απόφαση με αριθμό 8, όταν αποφάσισε για την δικαιοδοσία σύμφωνα με το άρθρο 23 της Σύμβασης της Γενεύης, το Δικαστήριο είχε ήδη πει ότι η επανόρθωση είναι το απαραίτητο συμπλήρωμα για την αποτυχία να

εφαρμοσθεί μια σύμβαση και δεν είναι ανάγκη αυτό να έχει δηλωθεί μέσα στην ίδια τη σύμβαση. Η ύπαρξη της αρχής που καθιερώνει την υποχρέωση για επανόρθωση, ως στοιχείο του θετού διεθνούς δικαίου, δεν έχει επιπλέον αμφισβητηθεί κατά τη διάρκεια των διαφόρων φάσεων των διαδικασιών που αναφέρονται στο εργοστάσιο Chorzow. Εφόσον η υποχρέωση για επανόρθωση γίνεται κατ' αρχή δεκτή, απομένει να διαπιστωθεί εάν έχει πράγματι τελεσθεί μια παράβαση διεθνούς νομικής δέσμευσης στην προκείμενη περίπτωση

Η ίδια τακτική με εκείνη που ακολουθήθηκε στις δύο παραπάνω περιπτώσεις-αποφάσεις του ΔΔΔΔ, εφαρμόστηκε στη συνέχεια από το ίδιο δικαστήριο σε αποφάσεις του (22) και γνωμοδοτήσεις του (23), όπου άλλοτε ρητά, - όπως στα παραπάνω παραδείγματα -, άλλοτε έμμεσα (24) εφαρμόζει το σχετικό κανόνα.

β. Το Διεθνές Δικαστήριο συνέχισε την ίδια παράδοση του ΔΔΔΔ στη σχετική νομολογιακή αντίληψη για τη νομική σχέση της δ.α. με τη δκε, δηλώνοντας επανειλημμένα, ρητά ή έμμεσα, την δική του άποψη για την ποιότητα της σχέσης αυτής, σε πολλές αποφάσεις του (25), καθώς και γνωμοδοτήσεις του (26).

γ. Από την πλευρά των διαιτητικών αποφάσεων οι οποίες εκδόθηκαν από το Διαρκές Διαιτητικό Δικαστήριο (ΔΔΔ) και τα Ειδικά Διαιτητικά Δικαστήρια η συγκεκριμένη νομολογία εκφράζεται επίσης κατά τον ίδιο τρόπο (27).

2.2.1. Κριτική της νομολογίας

Αν θελήσουμε να σχολιάσουμε τη θέση της νομολογίας του ΔΔΔΔ, του ΔΔ, του ΔΔΔ και των Ειδικών Διαιτητικών Δικαστηρίων πάνω στο συγκεκριμένο θέμα, της σχέσης της δ.α. με τη δκε, έχουμε να παρατηρήσουμε τα εξής:

1) Τα διεθνή δικαστηριακά και διαιτητικά δικαστήρια με τις αποφάσεις και γνωμοδοτήσεις τους αποδεικνύουν την αποδοχή και τη συνεχή ως και αδιάκοπη εφαρμογή της σχέσης της δ.α. με την επαγωγή της δκε ως εφαρμογή κανόνα που απορρέει από γενική αρχή του γενικού διεθνούς δικαίου.

Συγκεκριμένα τις παραπάνω αποφάσεις μπορεί κανείς να τις διακρίνει σε δύο κατηγορίες. Την πρώτη, όπου οι σχετικές δικαστικές πράξεις αναφέρουν στο σκεπτικό τους ρητά το νομικό βάρος αυτής της σχέσης με μια αδιαμφισβήτητη φραστική διατύπωση (28). Την δεύτερη, πολυπληθέστερη, όπου συγκαταλέγονται οι υπόλοιπες αποφάσεις και γνωμοδοτήσεις στις οποίες συναντά κανείς τη νομική και ουσιαστική παραδοχή της σχέσης αυτής και την ανάλογη υπαγωγή των πραγματικών στοιχείων στη δικαστική εφαρμογή του κανόνα ότι "σε κάθε αδικοπραξία υπάρχει υποχρέωση για επανόρθωση" χωρίς να γίνεται άμεση μνεία ότι ο κανόνας απορρέει από συγκεκριμένη πηγή του διεθνούς δικαίου (29).

Εύλογα, λοιπόν, μέσα από αυτήν την ασυμφωνία, είναι δυνατό να διερωτηθεί κανείς, αν η παραπάνω σχέση έχει εμπεδωθεί στη δικαστηριακή και διαιτητική πρακτική ως κανόνας του διεθνούς δικαίου με συγκεκριμένο ειδικό βάρος ή όχι.

Στο σημείο αυτό, κατά τη γνώμη μου, προσπαθώντας να προσεγγίσουμε ερμηνευτικά την πρόθεση που υποκρύπτεται μέσα στη σχετική νομολογία, φθάνουμε στο συμπέρασμα ότι η

παραπάνω ασυμφωνία - δεν οφείλεται σε ενδεχόμενη αμφισβήτηση του κανόνα ως κανόνα του γενικού διεθνούς δικαίου, από τα δικαστικά και διαιτητικά όργανα για τους εξής λόγους:

- Στις δικαστικές πράξεις όπου συναντά κανείς ρητά την αυτούσια παραδοχή της σχέσης αυτής με το νομικό βάρος της γενικής αρχής του διεθνούς δικαίου, η σχετική έκφραση δεν κυριολεκτεί μόνο αλλά αποδίδει χωρίς αμφιβολία τη συγκεκριμένη πεποίθηση του οργάνου που δικαιοδοτεί στις *ad hoc* περιπτώσεις. Αυτό αποδεικνύεται από τον κατηγορηματικό τρόπο στη διατύπωση των σχετικών αποσπασμάτων, που παραθέσαμε.

- Στις δικαστικές πράξεις, όπου το όργανο δικαιοδοτεί ή γνωμοδοτεί αναφερόμενο στην ειδική σχέση της διεθνούς αδικοπραξίας με τη διεθνή κρατική ευθύνη χωρίς να εκφράζεται όμοια, το γενικό συμπέρασμα δεν μπορεί να είναι άλλο από το ότι, και εδώ, η παραδοχή της σχέσης αυτής, ως συνέπεια της εφαρμογής καθιερωμένου κανόνα του διεθνούς δικαίου, θεωρείται βέβαιη. Π ρ ώ τ ο, επειδή στις περιπτώσεις αυτές, ο σχετικός κανόνας αναφέρεται ως αδιαμφισβήτητος στην ανάπτυξη των δικανικών συλλογισμών. Και δ ε ύ τ ε ρ ο, επειδή η παραδοχή της σχέσης αυτής γίνεται *a priori* χωρίς να συμπεραίνεται από καμμία προηγούμενη αποδεικτική προσπάθεια για να θεμελιωθεί ή και διερευνηθεί ο κανόνας αυτός.

2) Η συνεχής, μέχρι στις μέρες μας, σταθερή νομολογιακή γραμμή στην παραδοχή της σχέσης αυτής και στην εφαρμογή της στην καθημερινή διεθνή πράξη, όσες φορές αυτή η τελευταία εμπίπτει στη δικαιοδοσία των διεθνών δικαστικών ή διαιτητικών οργάνων έρχεται να καλύψει θετικά το κενό από την ανυπαρξία γραπτών κανόνων διεθνούς κρατικής ευθύνης.

Μετά από τις παραπάνω παρατηρήσεις, ξεκινώντας από το κοινό σημείο της παραδοχής της σχέσης της δ.α. με τη δκε ως νομικού κανόνα του γενικού δδ, από την μεριά της νομολογίας, οφείλουμε να σταθούμε στη διαφορετική έκφραση που αφορά στο χαρακτηρισμό του κανόνα αυτού που ήδη επισημάναμε. Είναι γεγονός ότι άλλοτε η σχέση γίνεται δεκτή ως "γενική αρχή" του δδ (30), άλλοτε ως "αρχή" (31) και τέλος, άλλοτε διατυπώνεται περιφραστικά χωρίς κανένα νομικό χαρακτηρισμό (32). Βέβαια στην πρώτη περίπτωση η οριστική νομολογιακή θέση εκφράζεται με σαφήνεια και δεν δημιουργεί αμφισβητήσεις αφού δίνει στη σχέση της δ.α. με τη δκε το νομικό χαρακτηρισμό της "γενικής αρχής" του δδ. Το πρόβλημα προκύπτει για τις δύο τελευταίες περιπτώσεις όπου χρειάζεται να διερευνηθεί η αληθινή βούληση της νομολογίας.

Κατά τη γνώμη μου, ο όρος "αρχή" δεν ανταποκρίνεται σε τυπικό παραδεδωγμένο όρο του δδ. Είναι ένας όρος ουσιαστικός που υποδηλώνει μια έννοια "με κανονιστικό περιεχόμενο αλλά με ειδική βαρύτητα" για το δδ. Έτσι την έκφραση "αρχή" εδώ μπορούμε να ερμηνεύσουμε ή να δεχθούμε ως συνώνυμη με την έννοια του "κανόνα" και μάλιστα "του πρωταρχικού κανόνα" ή του "βασικού κανόνα" (33).

Στο ίδιο συμπέρασμα με το παραπάνω καταλήγουμε διερευνώντας τις προθέσεις της νομολογίας στην τρίτη περίπτωση με τη μόνη διαφορά ότι χρησιμοποιούμε άλλο τρόπο ερμηνείας. Δηλαδή, ενώ στη δεύτερη περίπτωση κάνουμε χρήση της γραμματικής και συσταλτικής ερμηνείας για την έκφραση "αρχή", στην τελευταία περίπτωση όπου η νομολογία δεν εκφράζεται με χαρακτηρισμό της σχέσης αλλά απλώς την αναφέρει, η τελική κρίση μας χρησιμοποιεί τα μέσα της διασταλτικής ερμηνείας. Με άλλα λόγια όταν η νομολογία δέχεται ως μείζονα πρόταση στο δικανικό συλλογισμό της την α δ ι σ μ φ ι σ β ή τ η τ η ν ο μ ι κ ή σ χ έ σ η τ η ς

δδ. α. με την επαγωγή της δκε δεν κάνει τίποτα άλλο παρά να προσδίνει σε αυτήν τη σχέση τη νομική φύση του καθιερωμένου κανόνα του δδ. Βέβαια μετά από αυτήν την κατάληξη δεν μας δίνει περισσότερα στοιχεία για να διαπιστώσουμε το νομικό χαρακτηρισμό του κανόνα αυτού αλλά μπορούμε να συμπεράνουμε ότι τουλάχιστον η αδιαμφισβήτητη φύση του τον εντάσσει στο χώρο των νομικών κανόνων του δδ.

Σημαντικό πρόσθετο στοιχείο σε αυτήν την εξέταση των απόψεων της νομολογίας είναι το γεγονός ότι η σχέση αυτή θεωρείται δεδόμενη χωρίς να απαιτείται καμία προηγούμενη αποδεικτική διαδικασία ή αναφορά στο σκεπτικό των συγκεκριμένων δικαστικών ή διαιτητικών αποφάσεων και γνωμοδοτήσεων.

Μετά από όσα επισημάνουμε παραπάνω, συμπεραίνουμε ότι η νομολογία είναι με σαφήνεια προσανατολισμένη στην προσπάθεια για να διερευνήσει τη νομική φύση *stricto sensu* της βασικής σχέσης της δ.α. με τη δκε. Βέβαια η σχετική κρίση της δεν αποδίδει λεκτικά με ενιαίο τρόπο αυτή τη νομική φύση την οποία δέχεται άλλοτε ως "γενική αρχή" του δδ και άλλοτε απλώς ως "βασικό κανόνα" του δδ. Όμως, από πλευράς ουσίας, η αμετακίνητη στάση της, στην εφαρμογή της σχέσης αυτής με τα στοιχεία που αναφέραμε παραπάνω, δημιουργεί τις ενδείξεις ότι η θέση της νομολογίας και στις δύο τελευταίες περιπτώσεις αποδέχεται, κατά τη γνώμη μας, την ίδια τη σχέση ως "γενική αρχή" του δδ.

2.3. Παρατηρήσεις για την Κρατούσα Θεωρητική Αντίληψη και τη Νομολογία

Ανακεφαλαιώνοντας, τις πάγιες θέσεις της παραδοσιακής και κρατούσας θεωρητικής αντίληψης και της νομολογίας πάνω στη νομική φύση του βασικού κανόνα ο οποίος επιτάσσει ότι "κάθε δ.α. επισείει την δκε", παρατηρούμε τα παρακάτω:

I. Τόσο η θεωρία όσο και η νομολογία ομονοούν πάνω στην ύπαρξη, στο περιεχόμενο και στη νομική επιτακτικότητα του βασικού αυτού κανόνα. Σε πρώτο βαθμό δέχονται τη γενικότητα και την αμεσότητα του δεσμού της τέλεσης μιας δ.α. με την υποχρέωση για επανόρθωση. Σε δεύτερο βαθμό αποδίδουν στον βασικό αυτόν κανόνα την ιδιότητα της νομικής υποχρεωτικότητας στην εφαρμογή του, όπως ακριβώς για όλους τους διεθνείς νομικούς κανόνες, δημιουργώντας μια πλήρη αντιστοιχία και παραλληλία μεταξύ της υποχρέωσης των κρατών για εφαρμογή των διεθνών νομικών κανόνων και της υποχρέωσης για επανόρθωση εφόσον παραβιασθούν αυτοί οι διεθνείς νομικοί κανόνες.

II. Στο παραπάνω όμως σημείο εξαντλείται και η κοινή πορεία θεωρίας και νομολογίας πάνω στο θέμα που εξετάζουμε εδώ. Η διάσταση στις θέσεις της θεωρίας και της νομολογίας για τη νομική αξιολόγηση του βασικού αυτού κανόνα είναι ολοφάνερη.

Εκτιμώντας τη βασική σχέση μεταξύ δ.α. και δκε η θεωρία επιδεικνύει αρνητικό ενδιαφέρον πάνω στην αξιολόγηση της φύσης της, ώστε δεν έχουμε μια ολοκληρωμένη ουσιαστική και νομική εικόνα της. Αποτέλεσμα αυτής της θέσης είναι η

σχετική απουσία αξιολόγησής της, μέσα σε ένα γνωσιολογικό χώρο ο οποίος έχει τόσο σχολαστικά απασχολήσει τη θεωρία, όπως είναι ο νομικός χώρος της δκε.

Ερμηνεύοντας αυτό το κενό, διαπιστώνουμε ότι η σχετική αδράνεια της θεωρίας κυριολεκτικά αρχίζει από τη στιγμή που δέχεται το βασικό αυτόν κανόνα ως πρωταρχικό κανόνα του δδ. Στη συνέχεια αρκείται στην παρατήρηση αυτής της πρωταρχικής λειτουργίας του μέσα στο σύστημα των κανόνων του δδ και επιχειρεί να την θεμελιώσει μέσα στη γενική θεωρία του δδ χωρίς να προχωρεί ένα βήμα περισσότερο για να την κατατάξει στην κλίμακα των κανόνων του δδ ανάλογα με την κανονιστική δύναμη που δέχεται ότι έχει. Στις ξεχωριστές εκείνες περιπτώσεις, όπου γίνεται προσπάθεια νομικής αξιολόγησης και χαρακτηρισμού του βασικού κανόνα, αυτή αρχίζει και σταματά ταυτόχρονα με το σχετικό χαρακτηρισμό χωρίς να καταλήγει σε αυτόν έπειτα από μια διαδικασία συλλογισμών που θα μπορούσαν να ερμηνεύσουν την ίδια τη νομική υπόσταση και τη φύση του κανόνα.

Από την άλλη πλευρά, η νομολογία μέσα στο σκεπτικό των γνωμοδοτήσεων και των δικαστικών και διαιτητικών αποφάσεων όχι μόνο δέχεται τη βασική σχέση της δ.α. και δκε, όπως παραπάνω εξετάσαμε, αλλά προσπαθεί να την αξιολογεί νομικά με σαφήνεια και καθαρότητα. Τη δέχεται, δηλαδή, ως γενική αρχή του δδ και υπάγει τις συγκεκριμένες περιπτώσεις που δικάζει στο πεδίο εφαρμογής αυτού του νομικού κανόνα, με μια αντίληψη καθαρά τεχνοκρατική.

Κλείνοντας στο σημείο αυτό το σχολιασμό των θεωρητικών και νομολογιακών θέσεων πάνω στο χαρακτηρισμό της σχέσης της δ.α. με τη δκε, θα προσπαθήσουμε να επιχειρηματολογήσουμε για να απαντήσουμε σε έναν ενδεχόμενο αντίλογο που θα μπορούσε να ειπωθεί για το χαρακτηρισμό της

σχέσης αυτής. Το περιεχόμενο αυτού του αντίλογου θα μπορούσε να ήταν, ότι η νομική αξιολόγηση της σχέσης της δ.α. με τη δκε είναι περιθωριακού ενδιαφέροντος ώστε να παρέλκει κάθε ιδιαίτερη ενασχόληση του θεωρητικού με αυτήν. Επίσης, επειδή, το όλο θέμα δεν έχει λυθεί συμβατικά θα πρέπει να δεχθούμε μόνο τις αδιαμφισβήτητες θέσεις της θεωρίας χωρίς να επιμένουμε σε διαλογισμούς περιττούς και καθόλου πρακτικούς. Συνεπώς, η θεωρία δεν χρειάζεται να καταλήξει σε θέση πάνω στην οριστική νομική χαρακτηολόγηση της σχέσης της δ.α. με τη δκε ενώ το θέμα αυτό καθαυτό επισκιάζεται από τη νομική υποχρεωτικότητα που της αναγνωρίζει ότι έχει και την καθιστά νομικό κανόνα ρυθμιστικό του δδ.

Εξετάζοντας αυτόν τον αντίλογο μπορούμε να κάνουμε τις ακόλουθες δ ύ ο σκέψεις:

Η π ρ ώ τ η αναφέρεται στην αδυναμία αυτής της θέσης να εξυπηρετήσει θετικά την ίδια τη λειτουργικότητα του θεσμού της δκε. Δηλαδή η αποδοχή της νομικής υποχρεωτικότητας αυτού του κανόνα και μόνο δεν εξαντλεί το θέμα για τους εξής λόγους:

α) επειδή δεν δίνει απάντηση στο ζήτημα της τοποθέτησης του κανόνα αυτού στο όλο σύστημα των κανόνων του δδ,

β) επειδή αφήνει ακάλυπτο το ζήτημα της προτεραιότητας και ιεράρχησής του σε συνάρτηση με τους υπόλοιπους νομικούς κανόνες και, τέλος,

γ) επειδή δεν βοηθάει να αναζητηθεί με σαφήνεια η ιδιαίτερη φύση του με βάση τις ιδιότητες και τα χαρακτηριστικά που του αναγνωρίζουμε ότι έχει.

Η δ ε ύ τ ε ρ η αναφέρεται στην έλλειψη πρακτικότητας του ίδιου κανόνα. Με την περιορισμένη αντίληψη για την "πρωταρχία" της σχέσης της δ.α. με τη δκε, χωρίς ουσιαστική θεμελίωση, αδυνατούμε να δούμε τον παραπάνω κανόνα ως πρακτικό και εφαρμόσιμο, χωρίς να αποκλείσουμε το υστειχείο της αυθαιρεσίας και της άνισης εφαρμογής του στην καθημερινή πράξη. Άμεσο αποτέλεσμα αυτής της θέσης θα ήταν η δημιουργία ανυπέρβλητων κενών που πολύ δύσκολα θα μπορούσαν να καλυφθούν ενιαία από τη νομολογία όταν θα προέκυπταν οι σχετικές συγκρούσεις και διαφορές. Τελική συνέπεια αυτού του κύκλου θα ήταν ο θεσμός της δκε να αποδεικνύεται ανίκανος να ανταποκριθεί πρακτικά στη λειτουργική κυρωτική αποστολή του και να παραμένει αδικαιολόγητα ένας θεσμός περιορισμένης εφαρμογής, όπως είναι σήμερα και όπως προσπαθήσαμε να τον περιγράψουμε στις εισαγωγικές παρατηρήσεις μας.

Μετά από όλα αυτά, συμπεραίνουμε, ότι, αν κανείς επιμένει και αρκεσθεί σε αυτήν τη θέση της θεωρίας, μπορεί να μιλά ασταμάτητα για την "πρωταρχία" του παραπάνω κανόνα ενώ, στην ουσία, θα αντιφάσκει με τον εαυτόν του, επειδή τον απογυμνώνει από τον κύριο ρόλο των κανόνων δικαίου να μπορούν να εφαρμόζονται στην καθημερινή πράξη και να ρυθμίζουν τις διακρατικές σχέσεις. Επομένως, κατά τη γνώμη μου, από τη σαφή αντίληψη για τη νομική αξιολόγηση της παραπάνω σχέσης εξαρτάται ο εκουγχρονισμός και η νομική καταξίωση όχι μόνο του "πρωταρχικού" κανόνα ότι "η δ.α. επισειεί τη δκε" αλλά και του ίδιου του θεσμού της δκε.

3. Οι Διεθνείς Προσπάθειες για την Κωδικοποίηση Διεθνούς Κρατικής Ευθύνης

Το κωδικοποιητικό έργο της ΕΔΔ των ΗΕ για τη
στις δύο φάσεις του τόσο στην περίοδο 1956-1961 όσ
διάστημα από το 1962 μέχρι σήμερα δεν συνι
πρωτοεμφανιζόμενη προσπάθεια κωδικοποίησης του ό
στα πλαίσια της διεθνούς δικαιοταξίας.

Σχετικές προσπάθειες, όπως έχουμε ήδη πρι
είχαν γίνει όχι μόνο στα πλαίσια της Κοινωνίας
(ΚτΕ), ως παγκόσμιου οργανισμού, αλλά και από περι
διεθνείς οργανισμούς καθώς και από επιστημονικές
και ιδρύματα ή άλλους ιδιωτικούς φορείς,
χρονολογούνται από το 1889-1890.

Από τις ανάλογες εργασίες αυτών των οργάνων
και ιδιωτικών, έχουν προκύψει σχέδια
κωδικοποιητικών για τη δκε. Τα περισσότερα από αι
σε ένα ειδικό χώρο του δικαίου της δκε, ήτοι στη
προκαλείται έπειτα από προουβλή των προ
περιουσιακών δικαιωμάτων των αλλοδαπών. Έστω κα
αυτόν τον τελευταίο θεματικό περιορισμό, ανα
σχέδια αυτά προτεινόμενες διατάξεις με περιεχόμε
αφορά στη νομική φύση της σχέσης της δ.α. με τη
αποκαλύπτει την αντίστοιχη νομική πεποίθηση στους
τους.

* 3.1.Χρονική περίοδος μέχρι το 1962

Τα σχέδια συμβάσεων που έχουν συνταχθεί, μέχρι το τελευταίο σύγχρονο κωδικοποιητικό εγχείρημα της ΕΟΔ μετά το 1962, αποδεικνύουν την παλιά διεθνή ανάγκη για αποσαφήνιση των κρατικών υποχρεώσεων και δικαιωμάτων σε ένα τομέα διεθνών νομικών σχέσεων πολύ ευαίσθητο και προβληματικό, όπως είναι αυτές οι σχέσεις που δημιουργούνται λόγω δκε. Χωρίς να επιθυμούμε μια γενική αξιολόγηση ή κριτική πάνω σε αυτά τα κείμενα επιδιώκουμε αποκλειστικά να απομονώσουμε τις συγκεκριμένες διατάξεις που θα βοηθήσουν την εκτίμησή μας για τη σχετική αντίληψη πάνω στη νομική φύση της σχέσης της δ.α. με τη δκε.

3.1.1. Το "Νομοπαρασκευαστικό" Έργο Ιδιωτικών Φορέων

(1). Το 1925 από το Αμερικανικό Ινστιτούτο Διεθνούς Δικαίου συντάσσονται δύο σχέδια (projects), τα οποία αφορούν στην "Ευθύνη των Κυβερνήσεων" (Responsibility of Governments) και στη "Διπλωματική Προστασία" (Diplomatic Protection) με αριθμούς 15 και 16 αντίστοιχα. Η μόνη διάταξη σχετική με το θέμα μας είναι το άρθρο I του σχεδίου 15 για την "Ευθύνη των Κυβερνήσεων (34)":

"Η Κυβέρνηση κάθε Αμερικανικής Δημοκρατίας υποχρεώνεται να διασφαλίζει στην επικράτειά της την εσωτερική τάξη και την κυβερνητική σταθερότητα που είναι απαραίτητες για την εκπλήρωση των διεθνών υποχρεώσεων".

Η σχέση του άρθρου αυτού με το θέμα που μας απασχολεί δεν διατυπώνεται ρητά. Από τη διάταξη αυτή με την κατάλληλη διατύπωση καταλήγει κανείς ερμηνευτικά στο εξ αντιδιαστολής συμπέρασμα ότι προκύπτει ευθύνη των κυβερνήσεων εφόσον συμμορφώνονται με τις διεθνείς υποχρεώσεις των κρατών ακριβώς οφείλουν, σύμφωνα με τις επιταγές τους.

(2). Το 1926, η Kokusaiho Gakkwai (Ένωση Διεθνούς Δικαίου της Ιαπωνίας) συνέταξε, με τη συνεργασία Ιαπωνικού τμήματος της International Law Association σχέδιο κώδικα διεθνούς δικαίου. Το κεφάλαιο II αυτού του κώδικα με τον τίτλο "Rules Concerning the Responsibility of a State in Relation to the Life, Person and Property of Aliens" περιέχει στο άρθρο I τα εξής (35):

" Ένα κράτος είναι υπεύθυνο για ζημιές που υφίστανται οι αλλοδαποί μέσα στην επικράτειά του, στη ζωή, στο πρόσωπο ή στην περιουσία από καταλογιστή πράξη, παράλειψη ή αμέλεια των επισήμων αρχών κατά την εκπλήρωση των καθηκόντων τους, εάν αυτή η πράξη, παράλειψη ή αμέλεια συνιστά παραβίαση διεθνούς υποχρέωσης για το κράτος στο οποίο ανήκουν οι παραπάνω αρχές".

Η διάταξη διαδηλώνει με σαφήνεια την υποχρέωση της σχέσης της δ.α. με τη δκε.

(3). Το 1927, το Ινστιτούτο Διεθνούς Δικαίου, της προγραμματισθείσας για το 1930 Συνδεδειγμένης Κωδικοποίησης από την Κοινωνία των Εθνών πάνω στο θέμα φήμισε σχέδιο (draft) με τον τίτλο "Inter

"Responsibility of States for Injuries on their Territory to the Person or Property of Foreigners". Στο άρθρο I της παρ. 1 αυτού του σχεδίου αναφέρεται ότι (36):

"Το κράτος είναι υπεύθυνο για τις ζημιές που προξενούνται στους αλλοδαπούς από οποιαδήποτε πράξη ή παράλειψη αν τ-
θ ε τ η σ τ ι ς δ ι ε θ ν ε ι ς
υ π ο χ ρ ε ώ σ ε ι ς τ ο υ, από
οποιαδήποτε αρχή του κράτους και αν
εκπορεύεται αυτή: συνταγματική,
νομοθετική, κυβερνητική διοικητική ή
δικαστική".

Και παρακάτω στο άρθρο X εκφράζεται ως εξής:

"Η ευθύνη του κράτους περιλαμβάνει
έπανάρθωση των ζημιών που προκλήθηκαν
εφόσον συνιστούν τις συνέπειες μιας
α π ο τ υ χ ί α ς, να ανταποκριθεί σε
μια δ ι ε θ ν ή υ π ο χ ρ ε ώ σ η
....."

Από τον συνδυασμό αυτών των δύο διατάξεων μέσα στο ίδιο σχέδιο άρθρων αποδεικνύεται απερίφραστα η νομική πεποίθηση των μελών του Ινστιτούτου για τη νομική υποχρεωτικότητα της σχέσης της δ.α. με τη δκε.

(4). Το 1929, η Νομική Σχολή του Harvard, συνέταξε σχέδιο άρθρων με τίτλο "Responsibility of States for Damage done in their Territory to the Person or Property of Foreigners". Στο άρθρο 2 του σχεδίου αναγράφονται τα εξής (37):

"Ευθύνη ενός κράτους επάγεται σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο ή τη συνθήκη, έναντι των οποίων δεν κατοχύρει οτιδήποτε απορρέει από το εσωτερικό του δίκαιο, από τις αποφάσεις των εθνικών του δικαστηρίων ή από τις συμφωνίες του με αλλοδαπούς".

Στη συνέχεια η ίδια Νομική Σχολή με την πρόθεση να αναθεωρήσει το προηγούμενο σχέδιο δημοσίευσε το έτος 1961 νέο σχέδιο άρθρων με τίτλο "Draft Convention on the International Responsibility of States for Injuries to Aliens". Στο κεφάλαιο Α του σχεδίου αυτού με τον τίτλο "Γενικές Αρχές και Σκοπός" (General Principles and Scope) στο άρθρο Ι με τον υπότιτλο "Βασικές αρχές της κρατικής ευθύνης" (Basic principles of state responsibility) αναφέρονται τα εξής (38):

" Ένα κράτος είναι διεθνώς υπεύθυνο για κάθε πράξη ή παράλειψη η οποία, σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο, είναι άδικη, αποδίδεται σε αυτό το κράτος και προκαλεί ζημιά σε αλλοδαπό. Ένα κράτος το οποίο είναι υπεύθυνο για μια τέτοια πράξη ή παράλειψη έχει την υποχρέωση να προβεί σε οχετική επανόρθωση προς τον ζημιωθέντα αλλοδαπό, ή προς τον αλλοδαπό που απαιτεί αντ' αυτού, ή προς το κράτος που δικαιούται να απαιτήσει για λογαριασμό του προσώπου του ενάγοντος".

Συγκρίνοντας τα δύο αυτά άρθρα, τα σχετικά με το θέμα μας και των δύο σχεδίων της Νομικής Σχολής του Harvard, διαπιστώνουμε ότι:

- Ο χρόνος που μεσολάβησε μεταξύ των δύο αυτών άρθρων είναι 30 χρόνια όμως το πνεύμα της διάταξης παραμένει το ίδιο.

- Για τις ανάγκες των σχεδίων η δκε αντιμετωπίζεται με την περιορισμένη έννοιά της, ήτοι προβλέπεται ως ειδικό επακόλουθο από την παραβίαση μιας συγκεκριμένης διεθνούς διάταξης, ήτοι της άδικης πρόκλησης ζημιών σε αλλοδαπό και όχι ως μια νομική κατάσταση που επάγεται κατά γενικό κανόνα μετά από την παραβίαση μιας οποιασδήποτε διεθνούς διάταξης. Η αντίληψη που αποπνέει από τα δύο σχέδια της Νομικής Σχολής του Harvard δεν αφήνει περιθώρια για θεωρητικές ερμηνείες πάνω στο θεσμό της δκε, πλην ίσως μόνο της δυνατότητας να διερευνηθεί η νομική πεποίθηση των συντακτών τους, πάνω στο ότι η δκε μπορεί να προκύψει μόνο αν προβλέπεται από ειδικούς διεθνείς νομικούς κανόνες.

(5). Το 1930 δημοσιεύθηκε στα γερμανικά από τη Γερμανική Εταιρία Διεθνούς Δικαίου σχέδιο για την ευθύνη των κρατών από προσβολή στο πρόσωπο ή την περιουσία αλλοδαπών που προξενείται στο έδαφός τους. Στο άρθρο 1 του σχεδίου αυτού περιλαμβάνονται τα εξής σχετικά με το θέμα μας, που δίνουν με θεικότητα το μέτρο της υποχρεωτικότητας της σχέσης δ.α. με τη δκε (39).

"Κάθε κράτος είναι υπεύθυνο απέναντι στα άλλα κράτη για ζημία που προκλήθηκε στην επικράτειά του στο πρόσωπο ή στην περιουσία αλλοδαπών ως συνέπεια της παραβίασης από αυτό το κράτος οποιασδήποτε από τις υποχρεώσεις του προς το άλλο κράτος σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο".

(6). Το 1927, ο Καθηγητής Strupp ετοίμασε σχέδιο το οποίο αφορά την ευθύνη ενός κράτους για τις διεθνείς του αδικοπραξίες. Στο προσέμιο του σχεδίου αυτού με αρκετή διαορατικότητα, και ευαισθησία αναφέρει τα εξής (40):

"Πεπεισμένα (τα Συμβαλλόμενα μέρη) ότι το θέμα της διεθνούς κρατικής ευθύνης, το οποίο τόσο συχνά έχει εγείρει αμφιβολίες και δυσκολίες μπορεί και πρέπει να ρυθμιστεί με συνθήκη. Τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη συμφώνησαν στα παρακάτω άρθρα, επιφυλλασσόμενα σε μια προσεχή συνθήκη για την ευθύνη των κρατών, όταν σπουσιάζει η παρανομία".

Στη συνέχεια στο άρθρο 1 αναφέρει επί λέξει:

" Ένα κράτος είναι υπεύθυνο απέναντι στα άλλα κράτη για πράξεις προσώπων ή ομάδων που απασχολεί για την επιτέλεση των σκοπών του (των οργάνων του), εφόσον αυτές οι πράξεις συγκρούονται με υποχρεώσεις που προκύπτουν από τις διεθνείς νομικές σχέσεις του κράτους με το αδικούμενο κράτος".

(7). Το 1932, ο καθηγητής Roth δημοσιεύει σχέδιο για την κρατική ευθύνη από διεθνείς αδικοπραξίες. Στο άρθρο 1 του σχεδίου αυτού αναγράφονται τα ακόλουθα (41):

" Ένα κράτος είναι υπεύθυνο για πράξεις αντίθετες προς το διεθνές δίκαιο από οποιαδήποτε άτομα ή ενώσεις στις οποίες έχει αναθέσει την επιτέλεση των δημοσίων λειτουργιών του, αρκεί αυτές οι πράξεις να εντάσσονται στο γενικό πλαίσιο της δικαιοδοσίας τους".

Για τη δυνατότητα εφαρμογής αυτής της διάταξης ο συντάκτης της προϋποθέτει τη νομική υποχρεωτικότητα της σχέσης δ.α. με δκε.

3.1.2. Το Κωδικοποιητικό Έργο Διεθνών Περιφερειακών Οργανισμών

Σε περιφερειακό επίπεδο τα αμερικανικά κράτη αφ' ότου οργανώθηκαν διεθνώς, (Οργάνωση Αμερικανικών Κρατών, ΟΑΚ), έδειξαν έμνηκτα τη θέλησή τους για την κωδικοποίηση κανόνων διεθνούς δικαίου (42). Σε αυτήν τη δραστηριότητά τους αξιόλογη θέση κατέχουν θέματα που αναφέρονται στο θεσμό της δκε. Είναι γεγονός ότι τα περισσότερα από αυτά τα θέματα αναφέρονται στα δικαιώματα και στις υποχρεώσεις των κρατών για την προστασία των αλλοδαπών και την ευθύνη που προκύπτει για τα κράτη από την αντίστοιχη προσβολή στο πρόσωπο ή την περιουσία των αλλοδαπών στο έδαφός τους. Εν τούτοις μερικές από τις πράξεις των Διεθνών Συνδιασκέψεων των αμερικανικών κρατών παρουσιάζουν συγκεκριμένο ενδιαφέρον για το θέμα που εξετάζουμε εδώ, όπως οι παρακάτω:

(1). Το 1961 η Διαμερικανική Επιτροπή Νομικών ως μόνιμο όργανο του Διαμερικανικού Συμβουλίου Νομικών, έπειτα από σχετική σύσταση της δέκατης Διεθνούς Συνδιάσκεψης των αμερικανικών κρατών η οποία πραγματοποιήθηκε στο Καράκας το 1954, συνέταξε έκθεση με τον τίτλο "Η Συνδρομή της Αμερικανικής Ηπείρου στις Αρχές Διεθνούς Δικαίου που Διέπουν τη Διεθνή Κρατική Ευθύνη". Ουσιαστικά το κείμενο αυτό περιλαμβάνει τις αρχές τις οποίες τα λατινικά αμερικανικά κράτη θεωρούν εφαρμόσιμες στο θέμα αυτό περιλαμβάνοντας τα

Διεθνή δικαιώματα και τις διεθνείς υποχρεώσεις των κρατών όχι μόνο για την προστασία των αλλοδαπών, αλλά και για τις μεταξύ τους διεθνείς σχέσεις χωρίς να περιέχει κανόνες εφαρμογής της δκε (43).

(2). Στη συνέχεια η ίδια Επιτροπή, μετά από σχετική πρόταση του Διαμερικανικού Συμβουλίου Νομικών, συνέταξε αντίστοιχη έκθεση αρχών για τη δκε οι οποίες εφαρμόζονται από τις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής. Στο τελευταίο κείμενο που ετοιμάσθηκε το 1965 περιλαμβάνεται άρθρο 1 με υπότιτλο "Γενικοί Κανόνες για την Ευθύνη" (General Standard of Responsibility), όπου στην παρ. 3 γράφονται τα εξής (44):

" Ένα κράτος το οποίο αποτυγχάνει να συμπεριφερθεί σύμφωνα με το εφαρμοστέο διεθνές δίκαιο, ως προς το πρόσωπο ή την περιουσία των αλλοδαπών στο έδαφός του, ενέχει διεθνή ευθύνη και οφείλει επανόρθωση τέτοιας μορφής ώστε να θεωρείται κατάλληλη".

Στο σύνολό τους οι νομοπαρασκευαστικές εργασίες της ΟΑΚ για το συγκεκριμένο θέμα της δκε δεν αφήνουν περιθώρια αμφισβήτησης της νομικής υποχρεωτικότητας της σχέσης της δ.α. με τη δκε.

3.1.3. Το Κωδικοποιητικό Έργο Παγκόσμιων Οργανισμών μέχρι το 1962

3.1.3α. Η Κωδικοποίηση της Διεθνούς Κρατικής Ευθύνης από την Κοινωνία των Εθνών

Μετά από απόφαση της Συνέλευσης της ΚτΕ, στις 22 Σεπτεμβρίου 1924 (45), αναλήφθηκε από τον παγκόσμιο αυτόν οργανισμό μια σοβαρή δραστηριότητα με στόχο την προοδευτική κωδικοποίηση θεμάτων δδ. Μεταξύ των προταθέντων θεμάτων από την Επιτροπή των Ειδικών για το στόχο αυτό εντάσσεται η προσπάθεια για την κωδικοποίηση της δκε από προβολή προσωπικών ή περιουσιακών δικαιωμάτων των αλλοδαπών στο έδαφος των κρατών.

Έτσι, στην Ειδική Συνδιάσκεψη για την Κωδικοποίηση του Διεθνούς Δικαίου που οργανώθηκε στη Χάγη, από την ΚτΕ, στις 13 Μαρτίου μέχρι στις 12 Απριλίου 1930, περιελήφθηκε και το παραπάνω θέμα. Από τη διαδικασία της έγχρονης περίπου προετοιμασίας του θέματος για τη Συνδιάσκεψη, στα έτη 1926-1929 και της συζήτησής του στη διάρκεια της Συνδιάσκεψης μπορούσε να αντλήσουμε στοιχεία για τη νομική φύση της σχέσης της δ.α. με τη δκε έστω και κάτω από το θεματικό περιορισμό που καθόρισε η πρόταση για τη σχετική κωδικοποίηση. Συγκεκριμένα έχουμε τα εξής:

(Ι). Το 1926, έχουμε τα συμπεράσματα της Υποεπιτροπής για την Κρατική Ευθύνη (46), η οποία συστήθηκε από την Επιτροπή των Ειδικών, όπου στον αριθμό 1 αναφέρονται τα ακόλουθα:

"1. Εφόσον - η διεθνής ευθύνη μπορεί να προκληθεί μόνο μετά από μια άδικη συμπεριφορά, αντίθετη προς το διεθνές δίκαιο, η οποία διαπράττεται από ένα κράτος εναντίον ενός άλλου κράτους, η ζημία που προξενείται σε έναν αλλοδαπό δεν επάγει διεθνή ευθύνη εκτός εάν το κράτος στο οποίο διαμένει έχει το ίδιο παραβιάσει μια υποχρέωση που έχει συνομολογηθεί με συνθήκη με το κράτος του οποίου ο αλλοδαπός είναι υπήκοος, ή μια υποχρέωση που έχει γίνει δεκτή από το εθιμικό δίκαιο με σαφή και οριστικό τρόπο".

(II). Το 1929 η Προπαρασκευαστική Επιτροπή για τη Συνδιάσκεψη συνέταξε τελικό κείμενο με τις προτεινόμενες "Βάσεις για Συζήτηση" για τα μέλη της Συνδιάσκεψης. Στο κείμενο αυτό κάτω από το πρώτο κεφάλαιο με τίτλο "Γενικές Αρχές" υπάρχουν οι παρακάτω "Βάσεις για Συζήτηση", οι οποίες σχετίζονται με το θέμα μας (47):

"No 2. Ένα κράτος είναι υπεύθυνο για τη ζημία που υπέστη αλλοδαπός ως συνέπεια είτε από τη θέσπιση νόμων μη συμβατών με τις διεθνείς του υποχρεώσεις που απορρέουν από συνθήκη ή με άλλο τρόπο, είτε από τη μη θέσπιση νόμων αναγκαίων για να ανταποκριθεί σε αυτές τις υποχρεώσεις".

"No. 7. Ένα κράτος είναι υπεύθυνο για τη ζημία που υπέστη αλλοδαπός ως συνέπεια μιας πράξης ή παράλειψης από τη μεριά της

εκτελεστικής εξουσίας μη σύμφωνης με τις συμβατικές υποχρεώσεις ή άλλες διεθνείς υποχρεώσεις του κράτους".

"No 12. Ένα κράτος είναι υπεύθυνο για τη ζημία που υπέστη αλλοδαπός ως συνέπεια πράξεων ή παραλείψεων των αξιωματούχων του που ενεργούν μέσα στα όρια των αρμοδιοτήτων τους, όταν αυτές οι πράξεις ή παραλείψεις παραβιάζουν τις διεθνείς υποχρεώσεις του κράτους".

"No 13. Ένα κράτος είναι υπεύθυνο για τη ζημία που υπέστη αλλοδαπός ως συνέπεια των πράξεων των αξιωματούχων του, έστω και αν αυτοί δεν είχαν αρμοδιότητα να τις διαπραχθούν, εάν οι αξιωματούχοι σκόπευαν να ενεργήσουν μέσα στα πλαίσια των αρμοδιοτήτων τους και οι πράξεις τους παραβίασαν τις διεθνείς υποχρεώσεις του κράτους".

"No 5. Ένα κράτος είναι υπεύθυνο για τη ζημία που υπέστη αλλοδαπός ως συνέπεια του γεγονότος ότι:

..... Μια δικαστική απόφαση η οποία είναι οριστική και τελεσίδικη είναι μη σύμφωνη προς τις συμβατικές υποχρεώσεις ή άλλες διεθνείς υποχρεώσεις του κράτους"

III) Στη διάρκεια της Συνδιάσκεψης της Χάγης, το 1930, η Ειδική Επιτροπή η οποία συστήθηκε για τη δέκα δεν κατάφερε να ολοκληρώσει το έργο της συζήτησης και ψήφισης των προτεινόμενων "Βάσεων για Συζήτηση", αφήνοντας την αποστολή

της ανεκπλήρωτη και ένα κείμενο από δέκα άρθρα που μπόρεσε μόνο να ψηφίσει. Στο κείμενο αυτό υπάρχουν οι παρακάτω διατάξεις σχετικές με το θέμα της νομικής σχέσης δ.α. με τη δκε (48):

" Άρθρο 1. Ένα κράτος ενέχει διεθνή ευθύνη εάν από τη μεριά των οργάνων του έχουν παραβιασθεί διεθνείς υποχρεώσεις του κράτους ώστε να προκαλείται ζημία στο πρόσωπο ή την περιουσία αλλοδαπού στην επικράτεια του κράτους".

" Άρθρο 3. Η διεθνής ευθύνη του Κράτους εμπειριέχει την υποχρέωση για επανόρθωση της ζημίας που προκλήθηκε εφόσον αυτή προέρχεται από παραβίαση των διεθνών του υποχρεώσεων".

Από το συνολικό έργο της ΚτΕ για την κωδικοποίηση του δικαίου της δκε προκύπτει χωρίς δισταγμό η πάγια θέση ότι τα κράτη είναι νομικά υπεύθυνα εφόσον διαπράττουν δ.α. Επίσης είναι αξιοσημείωτο το γεγονός, ότι οι "Βάσεις για Συζήτηση" επιπρέασαν σημαντικά τη θεωρία και ακόμη περισσότερο την πράξη των κρατών έκτοτε.

3.1.38. Η Κωδικοποίηση της Διεθνούς Κρατικής Ευθύνης από τον Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών μέχρι το 1962

Μετά από σχετική εισήγηση της όης Επιτροπής του ΟΗΕ, η Γενική Συνέλευση υιοθετεί την απόφαση με αριθμό 799 (VIII), με την οποία το θέμα της κωδικοποίησης των αρχών του δδ που διέπουν τη δκε αναλαμβάνεται με προτεραιότητα από τη ΕΔΔ (49).

Στα έτη 1956-1961, ο Ειδικός Εισηγητής στην ΕΔΔ για το συγκεκριμένο θέμα ο F.V. Garcia Amador προσανατολίζει τη σχετική κωδικοποιητική προσπάθεια στο επί μέρους θέμα της δκε η οποία προκαλείται από προσβολή στο πρόσωπο ή την περιουσία των αλλοδαπών (50). Από την υπερπενταετή κωδικοποιητική δραστηριότητα της ΕΔΔ που ακολούθησε, απομονώνουμε τα σημεία που σχετίζονται άμεσα ή έμμεσα με τη νομική φύση της σχέσης της δ.α. με τη δκε. Συγκεκριμένα αναφερόμαστε στα παρακάτω:

(I). Το 1956 ο Ειδικός Εισηγητής υπέβαλε την προκαταρκτική του εισήγηση για το θέμα όπου συνώπισε τα συμπεράσματά του σε ειδικό κείμενο με τη μορφή όχι του κλασικού σχεδίου άρθρων αλλά των "Βάσεων για Συζήτηση". Από το κείμενο αυτό απομονώνουμε την εξής διάταξη (51):

"Βάση για Συζήτηση Νο I

Νομικό Περιεχόμενο και Λειτουργία της
Διεθνούς Ευθύνης

(I). Εφόσον, στο σύγχρονο διεθνές δίκαιο, οι πράξεις ή παραλείψεις οι οποίες επάγουν ευθύνη είναι δυνατό είτε να είναι απλά παράνομες, ή άλλως να συνιστούν τιμωρητέες πράξεις, η παραβίαση μιας

διεθνούς υποχρέωσης είναι δυνατό να
εγείρει αστική ευθύνη ή ποινική ευθύνη ή
και τα δύο".

(II). Το 1957, ο Ειδικός Εισηγητής της ΕΟΔ για το θέμα
υποβάλλει για συζήτηση και σχολίαση την δεύτερη εισήγησή του
όπου προτείνεται και ένα πρώτο σχέδιο άρθρων. Σε αυτό το
σχέδιο περιλαμβάνονται οι παρακάτω ενδιαφέρουσες και
σχετικές με τη νομική φύση της δ.α. με τη δκε διατάξεις
(52):

"Κεφάλαιο 1

Φύση και Σκοπός της Ευθύνης

Άρθρο 1

"1. Για τις ανάγκες αυτού του σχεδίου, "η
διεθνής ευθύνη του κράτους για ζημιές που
προκλήθηκαν στην επικράτειά του στο
πρόσωπο ή στην περιουσία των αλλοδαπών"
εμπεριέχει την υποχρέωση για επανόρθωση
αυτών των ζημιών εάν αυτές είναι
συνέπειες πράξης ή παράλειψης των οργάνων
ή αξιωματούχων του η οποία παραβιάζει τις
διεθνείς υποχρεώσεις του κράτους"

"2. Η έκφραση "διεθνής υποχρέωση του
κράτους" θα θεωρείται ότι σημαίνει, όπως
συγκεκριμενοποιείται στις σχετικές
διατάξεις αυτού του σχεδίου, τις
υποχρεώσεις που απορρέουν από οποιαδήποτε
πηγή του διεθνούς δικαίου"

(III). Στα επόμενα έτη 1958-1960 ο ίδιος Εισηγητής F.V. García-Amador υποβάλλει άλλες τρεις εισηγήσεις με τις οποίες προσπαθεί να βελτιώσει και να ολοκληρώσει το σχετικό έργο της κωδικοποίησης χωρίς αποτέλεσμα και χωρίς να επιρεάσει τις διατάξεις που προαναφέραμε από την δεύτερη εισήγησή του. Το αυτό διαπιστώνουμε και στο αναθεωρημένο σχέδιο άρθρων που ο Ειδικός Εισηγητής επισυνάπτει στην έκτη και τελευταία του εισήγηση το 1961 (53), αναδιαρθρώνοντας την σειρά των διατάξεων που επισημάναμε παραπάνω δίνοντας την αριθμηση 1 και 2 παράγραφοι του άρθρου 2 με τον υπότιτλο "Συστατικά στοιχεία της ευθύνης".

(IV). Με την έκτη αυτή εισήγηση τερματίζεται η πρώτη φάση της προσπάθειας της ΕΔΔ για την κωδικοποίηση της δκε. Στα χρόνια που ακολούθησαν πολλά θέματα ή κεφάλαια από αυτήν την κωδικοποίηση αμφισβητήθηκαν, όχι όμως εκείνες από τις προτεινόμενες διατάξεις της, οι οποίες κατέγραφαν ρητά την πάγια τυποθέτηση του Ειδικού Εισηγητή πάνω στη νομική υποχρεωτικότητα της οχέους της δ.α. με τη δκε. Συγκεκριμένα, στην περίοδο 1961-1963, μετά το διορισμό Ειδικής Υποεπιτροπής, αναθεωρούνται τελείως οι βάσεις πάνω στις οποίες τα μέλη της ΕΔΔ αποφασίζουν να συνεχίσουν τις σχετικές κωδικοποιητικές εργασίες (54). Έτσι συγκεκριμένα η δεύτερη φάση της κωδικοποίησης της δκε από την ΕΔΔ αρχίζει τυπικά το 1962, με το διορισμό νέου Ειδικού Εισηγητή για το θέμα, του Καθηγητή R. Ago, ουσιαστικά όμως το 1969, με την υποβολή της πρώτης εισήγησής του στα μέλη της.

Στο σημείο αυτό ολοκληρώνουμε την ιστορική διαδρομή της προσπάθειας για τη νομοθέτηση διεθνών κανόνων που διέπουν τη δκε μέχρι το 1962. Μέσα από αυτήν επισημάναμε και απομονώσαμε εκείνες από τις σχεδιαζόμενες διατάξεις οι οποίες σχετίζονται άμεσα ή έμμεσα με τη νομική φύση της οχέους της δ.α. με τη δκε. Υπολείπεται να δούμε κριτικά και

συγκριτικά μεταξύ τους αυτές τις διατάξεις για να μορφώσουμε γνώμη πάνω στις διαχρονικές τάσεις του δικαίου της δκε στο θέμα αυτό και να εκτιμήσουμε ανάλογα την τρέχουσα διαδικασία κωδικοποίησης της δκε από την ΕΔΔ.

3.2. Κριτική του Κωδικοποιητικού Έργου μέχρι το 1962

Πάνω στις πολύχρονες προσπάθειες για την κωδικοποίηση του δικαίου της δκε, τις οποίες καταγράψαμε παραπάνω, μπορούμε να κάνουμε δύο ειδών παρατηρήσεις: τις γενικές οι οποίες χαρακτηρίζουν όλες αυτές τις προσπάθειες και τις ειδικές οι οποίες αφορούν συγκεκριμένες νομοπαρασκευαστικές ενέργειες.

3.2.1. Γενικές Παρατηρήσεις

Αναλυτικότερα ως προς την πρώτη κατηγορία παρατηρήσεων, τις γενικές, βλέπουμε τα εξής:

(1) Όλα τα παραπάνω εγχειρήματα για κωδικοποίηση του δικαίου της δκε απέτυχαν να ολοκληρωθούν και να υλοποιηθούν σε θετό δίκαιο.

(2) Παρά την παραπάνω αποτυχία που επισημαίνουμε, παρατηρούμε ότι οι συνεχείς αυτές προσπάθειες επιβεβαιώνουν την υπορκτή ανάγκη για τη σχετική κωδικοποίηση.

(3) Οι προσπάθειες αυτές στην πλειονότητά τους ήλθαν αντιμέτωπες και ηττήθηκαν από μια κατεστημένη αντίληψη στη διεθνή πρακτική ότι η δκε πρέπει να ιδωθεί μέσα από την παραβίαση ορισμένης κατηγορίας πρωτογενών διεθνών κανόνων δηλ. εκείνων που αφορούν στην προστασία των δικαιωμάτων των αλλοδαπών. Ασφαλώς οι διεθνείς διαφορές που προκύπτουν από την παραβίαση διεθνών πρωτογενών κανόνων αυτής της κατηγορίας παρουσιάζουν μια αξιωσημέλωτη συχνότητα. Φύσιολογικά, λοιπόν, γεννιέται η αντίστοιχη ανάγκη για νομοθετική κάλυψη αυτού του κενού, επειδή η ευρύτητα και η γενικότητα των άγραφων διεθνών κανόνων που είναι εφαρμοστέοι στις συγκεκριμένες διαφορές δεν ανταποκρίνονται στα αδιέξοδα στα οποία οδηγείται η διεθνής δικαστηριακή πράξη από αυτές. Όμως η ανάγκη αυτή μπορεί να καλυφθεί μόνο με τη γραπτή θέσπιση κανόνων για το διεθνώς πρακτέο προκειμένου να έχουμε στα διεθνή πλαίσια προστασία των ποικίλων δικαιωμάτων (προσωπικών ή περιουσιακών) των αλλοδαπών, οπουδήποτε ευρίσκονται, είτε είναι μόνιμοι κάτοικοι εξωτερικού, είτε διέρχονται από οπουδήποτε έξω από την επικράτεια της χώρας της οποίας είναι υπήκοοι. Με άλλα λόγια το σχετικό νομοθετικό κενό καλύπτεται με τη θέσπιση ειδικών πρωτογενών κανόνων.

Μέχρι σήμερα αυτό το κενό συμπορεύοταν με την παράλληλη έλλειψη κωδικοποίησης των δευτερογενών κανόνων που αφορούν στη λειτουργία, στους τρόπους επαγωγής και υλοποίησης ή στις μορφές της δκε. Αυτή η δυστυχής συγκυρία περιέπλεξε τα πράγματα, επειδή οδηγούσε στο πάγιο σχεδόν φαινόμενο της προσπάθειας κάθε φορά για κωδικοποίηση πρωτογενών και δευτερογενών κανόνων με συνέπεια τη σύγχυση και τελικά την τελμάτωση και αντίστοιχη αποτυχία κάθε παρόμοιας προσπάθειας. Πράγματι κάθε κωδικοποίηση που αναφερόταν στην ενιαία αντιμετώπιση τόσο των κανόνων που θέτουν τις προϋποθέσεις για τη δημιουργία των δικαιωμάτων και

* υποχρεώσεων των κρατών ιδιαίτερα στην προστασία των αλλοδαπών όσο και των καγόνων λειτουργίας του θεσμού της δκε αποδείχθηκε αναποτελεσματική.

Το όλο φαινόμενο δεν ήταν άμοιρο πολιτικών σκοπιμοτήτων οι οποίες συντελούσαν στη θέσπιση των σχετικών κανόνων για την προστασία αλλοδαπών - υπηκόων ισχυρών Κρατών. Η αρνητική φόρτιση των σχετικών κανόνων από τις παραπάνω πολιτικές σκοπιμότητες επιτάχυναν τη περιοριστική εφαρμογή του θεσμού σε αυτές μόνο τις περιπτώσεις και συνέλεξαν αποφασιστικά στην επίσπευση των διαδικασιών για τον επαναπροσδιορισμό του θεσμού της δκε που σημειώθηκε μετά το 1963.

Η θεωρητικά και μεθοδολογικά ορθότερη πορεία για την κωδικοποίηση αμιγών κανόνων στο συγκεκριμένο χώρο δδ είτε δευτερογενών είτε πρωτογενών σε χωριστά και ανεξάρτητα συμβατικά κείμενα μόλις πρόσφατα κατέκτησε τόσους οπαδούς ώστε να εισηγούνται και να πλειοψηφούν στη λήψη σχετικών θετικών αποφάσεων σε επίσημα νομοπαρασκευαστικά όργανα όπως ακριβώς συνέβη στην ΕΟΔ και τη ΓΣ των ΗΕ μετά το 1963 (55).

(4) Αξιοσημείωτο φαινόμενο που συγγενεύει με την προηγούμενη παρατήρηση είναι ότι στα κωδικοποιητικά σχέδια όπου συναθροίζουμε κανόνες πρωτογενείς και δευτερογενείς υφάρχει η θεωρητική αντίληψη ότι η δκε δεν αντιμετωπίζεται ως γενικός θεσμός δδ του οποίου μόνο ορισμένες ειδικές ρυθμίσεις αφορούν στην παραβίαση ορισμένων διεθνών νομικών κανόνων, π.χ. όσων αναφέρονται στην προστασία των αλλοδαπών και προβλέπονται μόνο στις εκπονούμενες συμβάσεις. Αντίθετα δίνεται η εντύπωση ότι η δκε βλέπεται μέσα από αυτήν τη μονόπλευρη ρυθμιστική της ικανότητα η οποία αναφέρεται μόνο στους συγκεκριμένους πρωτογενείς κανόνες. Αυτό αφήνεται να εννοηθεί στα σχέδια που εκπονήθηκαν όπου το θέμα δεν συγκεκριμενοποιείται αλλά μένει ανοικτό για ερμηνεία και εξήγηση ή παρεξήγηση (56).

* Σε ορισμένα από αυτά τα σχέδια κάτω από γενικούς τίτλους με διατύπωση όπως "Ευθύνη των Κυβερνήσεων" (57) "Γενικοί Κανόνες για την Ευθύνη" (58), υπάρχουν αποκλειστικοί ειδικοί κανόνες που ρυθμίζουν τις προϋποθέσεις με βάση τις οποίες επάγεται η διεθνής ευθύνη σε κράτος το οποίο παραβαίνει διεθνείς του υποχρεώσεις για την προστασία των αλλοδαπών στο έδαφός του.

Επίσης σε άλλα σχέδια υπάρχει η άμεση σύνδεση της νομικής κατάστασης της δκε με την παραβίαση διεθνών υποχρεώσεων για την προστασία των αλλοδαπών, χωρίς να δημιουργούνται από το περιεχόμενό τους τα νοηματικά περιθώρια για να διευκρινίσουμε ότι πρόκειται για σχέδια που περιλαμβάνουν τους ειδικούς κανόνες δκε που αναφέρονται και αφορούν στο ιδιαίτερο αυτό ουσιαστικό δδ (59).

(5) Λαμβάνοντας υπ' όψη τις παραπάνω παρατηρήσεις σφείλουμε να αναγνωρίσουμε ότι, έστω και με αυτές τις συνθήκες, που περιγράψαμε, η νομική υποχρεωτικότητα της σχέσης της δ.α. με τη δκε γίνεται δεκτή και υποστηρίζεται κατά γενικό τρόπο ως νομική βάση για τη θεμελίωση των νομικών σχέσεων που προτείνονται στα σχέδια - συμβάσεων. Με άλλα λόγια, η βασική σχέση της δ.α με τη δκε παρουσιάζεται αδιαμφισβήτητη με νομική υποχρεωτικότητα έστω και κάτω από τους περιορισμούς που εκθέσαμε στις τέσσερις προηγούμενες παρατηρήσεις μας.

Επί πλέον όσον αφορά τη νομική σχέση της δ.α. με τη δκε γίνεται αναφορά στη γενική υποχρεωτικότητα της σχέσης αυτής άλλοτε ρητά και άλλοτε έμμεσα. Πρώτο, υπάρχει αυτή η άμεση διατύπωση στις παραπάνω περιπτώσεις που αναφέραμε με τα στοιχεία (2), (3), (5), (6), (7) στο 3.1.1. (supra), (2) στο 3.1.2. (supra), I,II,III στο 3.1.3α (supra), I,II στο 3.1.3β (supra), του κεφαλαίου αυτού. Δεύτερο, υπάρχει περίπτωση της έμμεσης διατύπωσης, όπου όμως από το

περιεχόμενο του σχετικού κειμένου οδηγούμαστε ερμηνευτικά στο ίδιο συμπέρασμα, όπως και παραπάνω (περίπτωση με στοιχείο (I) στο 3.1.1 (supra) του παρόντος κεφαλαίου).

(6) Αν θελήσουμε όμως να σταθούμε στο θέμα της νομικής αξιολόγησης της σχέσης αυτής βλέπουμε ότι κατά κανόνα τα παραπάνω σχέδια-συμβάσεων σταματούν στην παραδοχή της νομικής υποχρεωτικότητάς της χωρίς να προχωρούν περισσότερο και να παίρνουν θέση στο σχετικό προβληματισμό. Τη μόνη αιτιολογία, που νομίζω ότι δίνει κάποια εξήγηση σε αυτό το φαινόμενο, την αναζητούμε στην causa των κωδικοποιητικών προσοβειών.

Συγκεκριμένα οι συντάκτες των σχεδίων αυτών σκοπούν να καταγράψουν κανόνες με μοναδικό αντικειμενικό στόχο να υιοθετηθούν και να αποβούν γραπτό δίκαιο προκαθορισμένης τυπικής ισχύος. Αυτό επιτυγχάνεται μέσα από μια διαδικασία, η οποία άλλοτε είναι δηλωτική νομικών κανόνων που ήδη υπάρχουν και άλλοτε είναι καθαρά και προοδευτικά δικαιοπαραγωγική. Το αξιοσημείωτο είναι ότι τα διαχωριστικά όρια ανάμεσα στις δύο αυτές διαδικασίες δεν είναι πάντα ευδιάκριτα. Επομένως ανήκει στους ερμηνευτές του δικαίου, θετού και θετέου, κάθε φορά να διακριβώνουν τη νομική προέλευση ενός κανόνα και να τον αξιολογούν όπως και στην προκείμενη περίπτωση της φύσης της σχέσης μεταξύ δ.α. με τη δκε. Έτσι οι περισσότερες από τις κωδικοποιητικές προσπάθειες, που αναφέραμε παραπάνω, πέρα από το γενικό πλαίσιο της νομικής υποχρεωτικότητας της σχέσης αυτής η οποία γίνεται δεκτή κατά κανόνα αφήνουν το θέμα της νομικής αξιολόγησης ανοικτό για ερμηνεία.

Εκτός όμως από αυτήν τη γενική γραμμή που βλέπουμε θα πρέπει ειδικότερα να επιμένουμε σε δύο περιπτώσεις-σχέδια που ξεφεύγουν από αυτή.

Η π ρ ώ - τ η είναι η περίπτωση με το στοιχείο (4) στο 3.1.1. (supra), του παρόντος κεφαλαίου, όπου είναι εξεταστέο το θέμα αν γίνεται ή όχι αξιολόγηση με την έννοια που ορίσαμε στο κεφάλαιο αυτό.

Είναι γεγονός, ότι το Κεφάλαιο Α' του δεύτερου σχεδίου της Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου του Harvard φέρει τον τίτλο "Γενικές Αρχές και Σκοπός" και το άρθρο 1 τον υπότιτλο "Βασικές Αρχές της Κρατικής Ευθύνης". Η ειδική αυτή διατύπωση δεν πρέπει να μας παρασύρει σε υπεραπλουστευμένες παραδουχές ότι οι κανόνες που περιέχονται στο άρθρο αυτό ειδικότερα και στα υπόλοιπα άρθρα του Κεφαλαίου Α' γενικότερα αποτελούν σύμφωνα με την πεποίθηση και την πρόθεση των συντακτών του σχεδίου γενικές αρχές του δδ με την τεχνική έννοια του όρου (άρθρο 38 του Κατ. του ΔΔΔΔ και άρθρο 38 παρ. Ιγ' του Κατ. του ΔΔ). Η γραμματική αυτή ερμηνεία αυτοαναιρείται π ρ ώ τ ο από το περιοριστικό πνεύμα, του περιεχομένου της σχετικής διάταξης η οποία παρασύρει και απομονώνει τη δκε στο στενό χώρο των ειδικών μέτρων που μπορεί να προβλέπονται από το δδ ως κ υ ρ ω τ ι κ ή α π ε ι λ ή στην παραβίαση ορισμένων διεθνών κανόνων μόνο και όχι κατατάσσοντάς την στην κατηγορία των γενικών θεσμών του δδ. Δ ε ύ τ ε ρ ο στοιχείο που ανατρέπει την άποψη ότι η διατύπωση στο άρθρο και στο κεφάλαιο του σχεδίου κυριολεκτεί με τη χρησιμοποίηση του τεχνικού όρου "Γενικές Αρχές" είναι ότι ήδη από τον υπότιτλο του άρθρου 1, που επιλέγουμε εδώ, οι συντάκτες του τον εγκαταλείπουν και τιτλοφορούν το άρθρο "Βασικές Αρχές της Κρατικής Ευθύνης". Η αλλαγή αυτή περιέχει την ουσιαστική πρόθεση να χρησιμοποιηθεί εδώ ένας απλός συμβατικός όρος και όχι ένας τεχνικός όρος ο οποίος θα μπορούσε διαφορετικά να παρεξηγηθεί.

Ειδικότερα ο τίτλος αυτός δηλώνει ότι στο συγκεκριμένο Κεφάλαιο περιλαμβάνονται ορισμένες βασικές έννοιες με το ακριβές περιεχόμενό τους τις οποίες το σχέδιο κάνει χρήση

και στις οποίες γίνεται αναφορά κάθε φορά στα υπόλοιπα κεφάλαια και άρθρα του κειμένου. Με άλλα λόγια, ο τίτλος αναφέρεται στις "Γενικές Αρχές" σε στενή έννοια (60) ως προς το συγκεκριμένο σχέδιο σύμβασης και όχι στις "Γενικές Αρχές" με την ευρεία έννοια, ως πηγή του δδ.

Η δ ε ύ τ ε ρ η είναι η περίπτωση με το στοιχείο (II) στο 3.1.3α (supra) του παρόντος κεφαλαίου. Πράγματι στο τελικό κείμενο που συνέταξε, το 1929, η Προπαρασκευαστική Επιτροπή της Συνδιάσκεψης της Χάγης το 1930 για την κωδικοποίηση του δδ, δίνει στο πρώτο κεφάλαιο των "Βάσεων για Συζήτηση" (61) τον τίτλο "Γενικές Αρχές" και περιλαμβάνει δέκα διατάξεις με αρίθμηση κατά σειρά, 2,7,12,13,14,15,16,23,5,6, όπου ανήκουν και οι διατάξεις που ενδιαφέρουν το θέμα μας. Ο τίτλος φέρεται μόνο στο σχέδιο της Προπαρασκευαστικής Επιτροπής, ενώ τίποτα ανάλογο δεν υπάρχει στα συμπεράσματα της Επιτροπής των Ειδικών της ΚτΕ που προηγήθηκαν το 1926, ούτε επαναλαμβάνεται στο κείμενο των δέκα άρθρων που ψηφίστηκαν στη διάρκεια των εργασιών της Συνδιάσκεψης (παρά το γεγονός ότι μεταξύ των δέκα άρθρων περιλαμβάνονται και διατάξεις που είχαν καταχωρηθεί στο πρώτο κεφάλαιο του σχεδίου).

Το ζήτημα που εξετάζεται εδώ είναι κατά πόσο η έκφραση "Γενικές Αρχές" αποτελεί ή όχι νομική αξιολόγηση των "Βάσεων για Συζήτηση" που καταχωρούνται στο πρώτο Κεφάλαιο από την Προπαρασκευαστική Επιτροπή.

Είναι γεγονός, ότι οι "Βάσεις για Συζήτηση" δεν αποτέλεσαν πρωτοβουλία των συντακτών τους αλλά είναι το απόσταγμα μίας συνθετικής εργασίας η οποία είχε ως πρωτογενή στοιχεία:

(i) το Ερωτηματολόγιο με αρ. 4 του 1926 το οποίο δόθηκε από την Επιτροπή των Ειδικών στα κράτη-μέλη της Συνδιάσκεψης με τα συνημμένα Συμπεράσματα του Εισηγητή της Επιτροπής των Ειδικών G. Guerrero,

(ii) τις σχετικές με τα παραπάνω απαντήσεις των κυβερνήσεων των κρατών και,

(iii) τις Παρατηρήσεις της Προπαρασκευαστικής Επιτροπής με τα σχετικά σχόλια σε κάθε σημείο του Ερωτηματολογίου σε συνδυασμό με τις κρατικές απαντήσεις.

Αν διερευνήσουμε τις προπαρασκευαστικές εργασίες της Συνδιάσκεψης για την Κωδικοποίηση του δδ, ελέγχοντας τα σημεία που αναφέραμε και που αποτελούν τις συγκεκριμένες διεργασίες πάνω στις "Βάσεις για Συζήτηση", με αριθμούς 2,7,12,13,5, δεν εντοπίζουμε τίποτε αναφορικά με τη νομική αξιολόγηση της φύσης της σχέσης που εξετάζουμε ούτε με τη δικαιολόγηση του τίτλου που χρησιμοποιήθηκε "Γενικές Αρχές". Όπως παρατηρήσαμε και πιο πάνω, η συνιστάμενη πεποίθηση που απορρέει έμμεσα αλλά με βεβαιότητα από το κείμενο των διατάξεων αυτών και από τα άρθρα 1 και 3 του τελικού σχεδίου που ψηφίστηκε στη Συνδιάσκεψη είναι η παραδοχή της νομικής υποχρεωτικότητας της διεθνούς ευθύνης από την παραβίαση ενός κράτους των διεθνών υποχρεώσεών του. Πέρα από αυτό δεν γίνεται κομμία ιδιαίτερη μνεία.

Στο κείμενο της δεύτερης Εισήγησης η οποία υποβλήθηκε από την Προπαρασκευαστική Επιτροπή της Συνδιάσκεψης για την Κωδικοποίηση στο Συμβούλιο της ΚτΕ αναφέρονται οι αντικειμενικοί σκοποί της κωδικοποίησης εν όψει της συγκεκριμένης Συνδιάσκεψης με την ανάλυση και αιτιολόγηση των διάφορων διαδικαστικών και εισηγητικών εργασιών. Εκεί αναγράφονται τα εξής (62):

"..... Το ζήτημα γίνεται περισσότερο λεπτό όταν προκύπτει το θέμα της τελικής υιοθέτησης ενός σχεδίου Επιπλέον, σύμφωνα με την απόφαση της Συνέλευσης, οι κανόνες για την υιοθέτηση του Σχεδίου (draft rules) αναγνωρίζουν ως πράξη της Συνδιάσκεψης κάθε συνθήκη η οποία συνομολογείται από την πλειοψηφία των κρατών που εκπροσωπούνται. Τελικά, προβλέπεται μια διακήρυξη η οποία, επίσης, θα παρουσιάζει τις απόψεις της πλειοψηφίας και θα υποδεικνύει εκείνο το οποίο τα κράτη, που την υπογράφουν, θεωρούν ότι συνιστά το υ π ά ρ χ ο ν δ ι ε θ ν έ ς δ ί κ α ι ο"

"..... Σε αυτό το σημείο η Προπαρασκευαστική Επιτροπή αντιμετώπισε το πρόβλημα της σημασίας που θα έπρεπε να δοθεί κατά τις εργασίες της κωδικοποίησης στη συνομολόγηση των συνθηκών που αναφέρονται στους κανόνες οι οποίοι ορίζουν το χαρακτήρα του συμβατικού δικαίου και στην υπογραφή των διακηρύξεων που θα αναγνωρίζουν το υ φ ι σ τ ά - μ ε ν ο δ ί κ α ι ο. Αυτό το πρόβλημα είναι μια από τις ειδικές πλευρές του Προβλήματος για το "πνεύμα της κωδικοποίησης" και είναι ένα εξαιρετικά λεπτό ζήτημα"

Το συμπέρασμα που προκύπτει από τον προβληματισμό της Προπαρασκευαστικής Επιτροπής είναι ότι άσχετα προς τη μορφή που θα επιθυμούσαν τα κράτη να δώσουν στα σχετικά κείμενα που θα ψηφίζονταν στη Συνδιάσκεψη, σύμβαση ή διακήρυξη και στις δύο περιπτώσεις θα είχαν καταγράψει το ι σ χ ύ ο ν δ ι ε θ ν έ ς δ ί κ α ι ο . Συνεπώς εφόσον η νομική πεποίθηση για τη νομική υποχρεωτικότητα της σχέσης που εξετάζουμε είναι θετική αποτελεί για τους συντελεστές των κειμένων της Συνδιάσκεψης της Χάγης του 1930 - προπαρασκευαστικών και τελικών - ι σ χ ύ ο ν δ ι ε θ ν έ ς δ ί κ α ι ο . Αντίθετα, προκύπτει με βεβαιότητα, ότι κρίση για τη νομική ποιότητα και αξιολόγηση της σχέσης της δ.α. με τη δκε δεν γίνεται ούτε επιμένει κανείς πάνω σ' αυτό. Χωρίς αμφισβήτηση, πιστεύω, ότι αν ο τίτλος ήθελε πράγματι να υποδηλώσει μια σαφή θέση πάνω στο θέμα ότι χρησιμοποιήθηκε εσκεμμένα ένας τεχνικός όρος στο κείμενο των "Βάσεων για Συζήτηση", θα απέρρεε με καθαρότητα.

Εκτός από αυτήν την αντικειμενική διαπίστωση της απουσίας νομικής αξιολόγησης μπορούμε να λάβουμε υπ' όψη δύο άλλα στοιχεία που υποβοηθούν και συνηγορούν για να πεισθούμε επί πλέον για την εν λόγω αρνητική θέση.

Ένα επιπρόσθετο στοιχείο, κατά τη γνώμη μου, είναι ότι το ουσιαστικό περιεχόμενο των "Βάσεων για Συζήτηση" στο πρώτο κεφάλαιο του σχεδίου της Προπαρασκευαστικής Επιτροπής αναφέρεται και περιλαμβάνει λεπτομερείς πλευρές της έννοιας της "πράξης" η οποία είναι αποδοτέα στο κράτος και για την οποία είναι διεθνώς υπεύθυνο. Εκεί ρυθμίζονται οι αντικειμενικές και υποκειμενικές μορφές της "πράξης του κράτους" όχι με τρόπο καταστατικό και γενικό αλλά περιπτωσιολογικό και εξατομικευμένο. Αυτός ο τρόπος παρουσίασης του πρώτου κεφαλαίου μας πείθει, ότι ο τίτλος "Γενικές Αρχές" δεν δίνεται για να χαρακτηριστεί τυπικά και

ποιοτικά το περιεχόμενο των άρθρων, ότι, δηλ., πρόκειται για γενικές αρχές "παραδεδεγμένες" από τη διεθνή κοινότητα με την ευρεία έννοια του όρου. Η αληθινή έννοια του τίτλου του κεφαλαίου είναι ότι τα άρθρα που το αποτελούν παρουσιάζουν το κοινό χαρακτηριστικό ότι θεωρούνται βασικοί κανόνες και βασικές έννοιες για τις υπόλοιπες "Βάσεις για Συζήτηση" του σχεδίου της Προπαρασκευαστικής Επιτροπής. Με άλλα λόγια είναι "γενικές αρχές" με τη στενή τους έννοια (63), επειδή αναφέρονται στο συγκεκριμένο περιεχόμενο του σχεδίου.

Μια άλλη αιτιολογία για το ότι ο τίτλος του πρώτου κεφαλαίου είναι αποτέλεσμα μιας συμβατικής επιλογής και όχι τοποθέτηση για την ποιοτική και δηλωτική αξιολόγηση των άρθρων που το αποτελούν, ανακαλύπτουμε, συγκρίνοντας νομοτεχνικά το σχέδιο αυτό με την επόμενη φάση της σχετικής κωδικοποίησης. Είναι γεγονός, ότι ο τίτλος στη διάρκεια της Συνδιάσκεψης εγκαταλείφθηκε και το κείμενο των δέκα άρθρων που ψηφίστηκε από την αρμόδια Επιτροπή, δεν περιλαμβάνει τίποτα σχετικό, αν και περιέχει άρθρα από το προηγούμενο πρώτο κεφάλαιο του σχεδίου με τις "Βάσεις για Συζήτηση". Βέβαια η περιορισμένη σε αποτελέσματα ουσιαστική εργασία της Επιτροπής της Συνδιάσκεψης δεν επέτρεψε στα μέλη της ενδεχομένως την ειδική ενασχόλησή τους με την τελική τεχνική διάρθρωση των άρθρων που υιοθετήθηκαν, ώστε να έχουμε μια σαφή εικόνα των προθέσεών τους και μια πλήρη απόδειξη αντίστοιχα για τους τίτλους και τους υπότιτλους του τελικού κειμένου. Έτσι καταλήγουμε στην αντικειμενική διαπίστωση ότι - και επειδή πρόκειται για το πρώτο κεφάλαιο του σχεδίου-, η Επιτροπή της Συνδιάσκεψης "εγκατέλειψε" τον προτεινόμενο τίτλο μη αποδεχόμενη τη σχετική αναγραφή στο κείμενο των άρθρων που υιοθέτησε.

* Ένα τελευταίο στοιχείο που ενισχύει την άποψη ότι το κωδικοποιητικό έργο της ΚτΕ για το δίκαιο της δκε δεν αξιολογεί τη σχέση δ.α. με τη δκε είναι ότι από τα σχετικά σημεία του Ερωτηματολογίου με αρ. 4 που στάλθηκε στα κράτη δεν υποβλήθηκε ειδικό ερώτημα για μια τέτοιου είδους αξιολόγηση.

(7) Μία τελευταία παρατήρηση που αφορά το σύνολο των κωδικοποιητικών εργασιών εκτός μιας που εξετάσαμε εδώ είναι ότι λείπει οποιαδήποτε ένδειξη για τη νομική δικαιολόγηση του θεσμού της δκε.

3.2.2. Ειδικές Παρατηρήσεις

(1) Μοναδική εξαίρεση στην παραπάνω γενική παρατήρηση με αριθμό (7) αποτελεί η κωδικοποιητική προσπάθεια από την ΚτΕ. Συγκεκριμένα με αφορμή ειδικό ερώτημα του Ερωτηματολογίου με αρ. 4 από την Επιτροπή των Ειδικών που στάλθηκε στα κράτη για την προετοιμασία της Συνδιάσκεψης της Χάγης του 1930 έχουμε τις διάφορες απόψεις των κρατών που απάντησαν πάνω στη "Νομική Βάση της Διεθνούς Ευθύνης". Το σημείο II (point II) του Ερωτηματολογίου με τίτλο "Juridical Basis of International Responsibility" αναφέρει μεταξύ άλλων τα εξής (64):

" Φαίνεται δυνατό να τεθεί ως σημείο εκκίνησης η πρόταση ότι η αναγνώριση μιας πολιτικής οντότητας ως μέλους της κοινότητας ρυθμίζεται από το διεθνές δίκαιο, εννοεί ότι τα κράτη που παρέχουν την αναγνώριση θεωρούν ότι αυτή η οντότητα θα ανταποκριθεί σε κάποιο

επίπεδο οργάνωσης και συμπεριφοράς και θα υπακούει στα στερεότυπα και τους κανόνες οι οποίοι διέπουν γενικά τη συμπεριφορά των κρατών. Η κατ' αυτόν τον τρόπο υφιστάμενη κοινότητα μεταξύ αυτού του είδους των κρατών υπαγορεύει για κάθε ένα από αυτά την υποχρέωση να συμμορφώνεται σε αυτά τα στερεότυπα και τους κανόνες στις σχέσεις του μεταξύ τους. Έπεται ότι: α) μια πολιτική οντότητα η οποία αρνείται να δεχθεί την υποχρέωση να συμμορφωθεί σε αυτά τα στερεότυπα και να υπακούσει σε αυτούς τους κανόνες δεν μπορεί να απαιτήσει να θεωρηθεί ως μέλος της κοινότητας που διέπεται από το διεθνές δίκαιο, β) ένα κράτος το οποίο δεν συμμορφώνεται σχετικά, ως προς το πρόσωπο και την περιουσία των αλλοδαπών στο έδαφός του, ε ν έ χ ε ι ε υ θ ύ ν η κ α ι ο φ ε ί λ ε ι ε π α ν ό ρ θ ω - υ η αυτής της μορφής που θεωρείται κατάλληλη.

Θα ήταν ευκαίρο να γνωρίζουμε κατά πόσο η προαναφερόμενη αρχή θεωρείται ορθή και εάν όχι, πάνω σε ποια αρχή βασίζεται η διεθνής ευθύνη."

Η Προπαρασκευαστική Επιτροπή λαμβάνοντας υπ' όψη τις απαντήσεις των κρατών (65) πάνω στο σημείο II του Ερωτηματολογίου συνόδεψε το σχέδιο των "Βάσεων για Συζήτηση" με επεξηγηματικά σχόλια τα οποία καταχώρησε στο τέλος κάθε ερωτήματος και μετά την παράθεση των κρατικών απαντήσεων που αφορούν κάθε φορά στο συγκεκριμένο σημείο σε ένα ειδικό χώρο των "παρατηρήσεων" (66). Σε αυτές τις "παρατηρήσεις" (67)

σχολιάζεται το γεγονός ότι το σχετικό ερώτημα στο σημείο II (point II) του Ερωτηματολογίου 4 είναι θεωρητικό και στην ουσία οι απαντήσεις των κρατών σ' αυτό αποτελούν την απόδειξη για τα όρια μέσα στα οποία διαμορφώνονται οι σχετικές νομικές προδιαθέσεις των κρατών προκειμένου να καταλήξει η Προπαρασκευαστική Επιτροπή σε σχέδια που να ρυθμίζουν θέματα δκε και να έχει την περισσότερη δυνατή ανταπόκριση. Από τις απαντήσεις αυτές διαπιστώνεται ότι η συνιστάμενη πεποίθηση για τη "Νομική Βάση της Διεθνούς Ευθύνης" βρίσκεται στο σημείο όπου γίνεται κοινά αποδεκτή η ύπαρξη ενός νομικού πλαισίου που περιλαμβάνει δικαιώματα και υποχρεώσεις μεταξύ των μελών μιας διεθνούς κοινότητας στο οποίο υποβάλλονται και υποτάσσονται κάθε φορά τα νέα μέλη της - κράτη με κριτήρια ντετερμινιστικά και μέσα από μια διαδικασία α υ τ ό μ α τ η και α ν α γ κ α σ τ ι κ ή.

Συμπέρασμα αυτής της θέσης, η οποία καθρεφτίζει την κοινή θέση της Προπαρασκευαστικής Επιτροπής και των κρατών που συμμετείχαν στην κωδικοποιητική προσπάθεια του 1930, είναι ότι η κοινή συμβίωση των κρατών έχει ανάγκη από αντικειμενικούς ρυθμιστικούς κανόνες οι οποίοι αποτελούν το δδ και από την οντόμοιχη συμμόρφωση σ' αυτούς τους κανόνες, επειδή ακριβώς αυτή η συμβίωση

α) είναι σ κ ο η ό ς για τα κράτη που επιτυγχάνεται με τα παραπάνω μέσα και,

β) αποτελεί ταυτόχρονα αντικειμενική π ρ ο ὕ π ὸ θ ε - σ η για την αναγνώριση της κρατικής υπόστασης για τα μέλη της διεθνούς κοινότητας και για όσες από τις κοινωνίες επιθυμούν να ενταχθούν σ' αυτή.

Η αυτόνομη αυτή θεώρηση της νομικής δικαιολόγησης της δκε βοηθάει στην αντικειμενική ενίσχυση του θεσμού της δκε με τα στοιχεία της εξαναγκαστής και αυτόματης επιβολής του στα κράτη της διεθνούς κοινότητας.

* Προχωρώντας σε άλλες ειδικές παρατηρήσεις βλέπουμε ότι :

(2) Παρά τη συνύπαρξη στα ίδια σχέδια-συμβάσεων πρωτογενών και δευτερογενών κανόνων, που διαπιστώσαμε παραπάνω στην πλειονότητα των περιπτώσεων που αναφέραμε, απομονώνουμε ορισμένες περιπτώσεις - εξαιρέσεις όπου ακολουθείται διαφορετική διαδικασία με την υιοθέτηση της κωδικοποίησης άλλοτε μόνο πρωτογενών και άλλοτε μόνο δευτερογενών κανόνων. Αυτές οι συγκεκριμένες περιπτώσεις είναι οι εξής :

- Στην περίπτωση με το στοιχείο (I) στο 3.1.2. (supra) του κεφαλαίου αυτού, οι αρχές δδ που διέπουν τη δκε στη γνώμη των χωρών της Ηατινικής Αμερικής συνιστούν μια έκθεση πρωτογενών κανόνων δδ που αναφέρονται στα διεθνή δικαιώματα και στις διεθνείς υποχρεώσεις των κρατών όχι μόνο ως προς την προστασία των αλλοδαπών αλλά και ως προς τις μεταξύ τους σχέσεις, ενώ, αντίθετα, δεν περιέχουν δευτερογενείς κανόνες εφαρμογής της δκε.

- Στις περιπτώσεις με τα στοιχεία (6) και (7) στο 3.1.1. (supra) του κεφαλαίου αυτού, βλέπουμε μια μεθοδική προσπάθεια για την πλήρη απαγγίστρωση των κανόνων που διέπουν τη δκε από πρωτογενείς κανόνες μέσα από δύο σχέδια - συμβάσεων που ακολουθούν με συνέπεια την παραπάνω πορεία. Σε μια χρονική περίοδο, όπου κυριαρχούσε η αντίληψη ότι οι κανόνες της δκε βρίσκουν αποκλειστική εφαρμογή στις περιπτώσεις προσβολής των προσωπικών ή περιουσιακών δικαιωμάτων των αλλοδαπών, τα σχέδια των Καθηγητών Strupp και Roth παρ' ότι αποτελούν μεμονωμένες προσπάθειες μιας πολύ μικρής μειοψηφίας δεν μπορεί παρά να θεωρούνται αξιοπρόσεκτες στιγμές μιας προωθημένης νομικής αντίληψης η οποία μόλις πρόσφατα κατέστη αυτονόητη, παγιώθηκε και κυριάρχησε στη διεθνή δικαιοταξία. Στα δύο αυτά σχέδια,

Έκτός από αυτή τη γενική γραμμή που οφείλουμε να επισημάνουμε, βλέπουμε, ότι η δκε προκύπτει ως άμεση συνέπεια της παραβίασης των διεθνών καθηκόντων και υποχρεώσεων των κρατών αποκαλύπτοντας τη νομική υποχρεωτικότητα της σχέσης της δ.α. με τη δκε με σαφήνεια.

Κλείνοντας με τα σχόλια αυτά την εξέταση όλων των νομοθετικών προσπαθειών μέχρι το 1962 για τη διερεύνηση των νομικών αντιλήψεων πάνω στη νομική φύση της σχέσης δ.α. με τη δκε, φθάνουμε στην παραμονή της σύγχρονης κωδικοποιητικής προσπάθειας της ΕΔΔ για το δίκαιο της δκε η οποία ουσιαστικά ξεκινά το 1969. Η χρονολογία έχει σημασία επειδή συμπίπτει με την υιοθέτηση της Σύμβασης της Βιέννης για "Το Δίκαιο των Συνθηκών" και την περάτωση των σχετικών εργασιών της ΕΔΔ για την προετοιμασία και την επιτυχή κατάληξη της σχετικής Συνδιάσκεψης της Βιέννης.

3.3. Το Σχέδιο Άρθρων της Επιτροπής Διεθνούς Ευθύνης μετά το 1962

Αφού εξετάσαμε τις απόψεις της θεωρίας, της νομολογίας και τις νομοπαρασκευαστικές προσπάθειες διεθνών φορέων μέχρι το 1962, πάνω στο θέμα της σχέσης της δ.α. με τη δκε, απομένει να δούμε τελευταία τη σχετική κωδικοποίηση που επιτελείται από την ΕΔΔ μετά το 1962.

Οι μέχρι σήμερα συγκεκριμένες εργασίες της ΕΔΔ για τη δκε αποκρυσταλλώνονται σε σχετικό Σχέδιο άρθρων, το οποίο αποτελείται από τρία μέρη, εκ των οποίων το πρώτο περιλαμβάνει 35 άρθρα και χωρίζεται σε πέντε κεφάλαια. Το

Σχέδιο των 35 άρθρων θεωρείται κατά κάποιον τρόπο διαδικαστικά προωθημένο, αφού έχει προκαταρκτικά υιοθετηθεί από τα μέλη της ΕΟΔ, μετά την πρώτη ανάγνωση (68).

Το πρώτο άρθρο του Σχεδίου κάτω από το κεφάλαιο Ι, με τον τίτλο "Γενικές Αρχές", ορίζει ότι:

" Άρθρο Ι

Ευθύνη ενός Κράτους για τις Διεθνείς
Αδικοπραξίες του

"Κάθε διεθνής αδικοπραξία Κράτους
συνεπάγεται τη διεθνή ευθύνη αυτού του
Κράτους".

Για μια ολοκληρωμένη προσέγγιση στην ουσία του άρθρου αυτού οφείλουμε να σταθούμε στο ίδιο το κεφάλαιο όπου νομοτεχνικά έχει υπαχθεί. Όπως προαναφέραμε το κεφάλαιο Ι του Σχεδίου τιτλοφορείται "Γενικές Αρχές". Επομένως αξίζει να ερευνηθεί η αληθινή έννοια του όρου "Γενικές Αρχές", όπως ακριβώς χρησιμοποιείται, εδώ, από την ΕΟΔ, επειδή από τη βούληση της ΕΟΔ για το συγκεκριμένο τίτλο εξαρτάται άμεσα η νομική αξιολόγηση και του άρθρου Ι του Σχεδίου.

Τρεις είναι οι πιθανές ερμηνείες για την έννοια των "Γενικών Αρχών" του Σχεδίου.

(α) Η πρώτη είναι η σ υ μ β α τ ι κ ή, με βάση την οποία μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι η ακριβής έννοια του όρου "Γενικές Αρχές" στην αρχή του Σχεδίου υποκρύπτει την πρόθεση της ΕΟΔ να περιλάβει στο κεφάλαιο αυτό τους βασικούς όρους ή τις βασικές σχέσεις και έννοιες στους οποίους αναφέρονται τα επόμενα κεφάλαια και άρθρα. Με το ίδιο πνεύμα θα μπορούσαμε να δεχθούμε ότι ο όρος, εδώ, δεν αναφέρεται με την τεχνική και τυπική του έννοια, αλλά χρησιμοποιείται ως

ένας συμβατικός όρος...αντί ενός όρου του τύπου "Βασικοί κανόνες" ή "Βασικές έννοιες" ο οποίος δεν θα γεννούσε προβλήματα.

(β) Η δεύτερη ερμηνεία είναι η γ ρ α μ μ α τ ι κ ή την οποία μπορούμε να αναγνωρίσουμε ότι στον τίτλο του κεφαλαίου Ι χρησιμοποιείται ο όρος "Γενικές Αρχές" όχι μόνο φραστικά, αλλά και ουσιαστικά με την τεχνική του έννοια ως αυτοτελής πηγή του δδ. Συγκεκριμένα μπορούμε να δεχθούμε ότι στα άρθρα του κεφαλαίου Ι περιλαμβάνονται εκείνες οι γενικές αρχές του δδ οι οποίες αφορούν στη δκε με την προϋπόθεση ότι αυτή πηγάζει μετά από μια δ.α.

Αναλυτικότερα, το περιεχόμενο των τεσσάρων άρθρων του κεφαλαίου Ι αναφέρεται,

- α) στην άμεση σχέση δ.α. και δκε (άρθρο 1),
- β) στη δυνατότητα να είναι διεθνώς υπεύθυνο λόγω δ.α. κάθε κράτος, (άρθρο 2),
- γ) τα συστατικά στοιχεία της δ.α. (άρθρο 3), και
- δ) στο ότι η διεθνής έννομη τάξη χαρακτηρίζει μια πράξη ως διεθνή αδικοπραξία άσχετα με τον αντίστοιχο χαρακτηρισμό που της δίνει η εσωτερική έννομη τάξη, (άρθρο 4).

Βλέπουμε, λοιπόν, ότι στα πλαίσια αυτής της δεύτερης ερμηνείας, από πλευράς περιεχομένου, τα άρθρα αυτά περιλαμβάνουν βασικούς νομικούς κανόνες της διεθνούς έννομης τάξης και όχι έννοιες ή ορολογία. Κοινό χαρακτηριστικό αυτών των κανόνων είναι ότι θεωρούνται προϋποθετικοί κανόνες που αφορούν στη δκε και, ως τέτοιοι, έχουν τεθεί κάτω από το κεφάλαιο Ι του Σχεδίου με τον τίτλο "Γενικές Αρχές". Σύμφωνα, λοιπόν, με τη δεύτερη ερμηνευτική θέση, ο τίτλος αυτός κυριολεκτεί και αποδίδει με συνέπεια τόσο τη νομική ισχύ όσο και την έννοια των σχετικών άρθρων, μέσα σε ένα κωδικοποιητικό κείμενο.

• (γ) Η τρίτη ερμηνεία βασίζεται σε μια τελείως διαφορετική συλλογιστική από τις προηγούμενες δύο. Σύμφωνα με αυτή, μπορούμε να πούμε ότι ο κανόνας του άρθρου Ι δεν ορίζεται αδόκιμα και εσφαλμένα από την ΕΔΔ ως γενική αρχή, όντας σε διάσταση με την πραγματική βούλησή της ούτε ότι αξιολογείται νομικά ότι έχει την τυπική ισχύ "γενικής αρχής του δδ". Στην πραγματικότητα η ΕΔΔ καταγράφοντας τους άγραφους κανόνες που αφορούν στο θεσμό της δκε στο κεφάλαιο Ι επιτελεί μια εργασία δηλωτική του ισχύοντος θετού διεθνούς δικαίου. Η χρησιμοποίηση του όρου "Γενικές Αρχές" δεν εκφράζει καμμία αξιολογική πρωτοβουλία της ΕΔΔ για τη νομική φύση των κανόνων που η ίδια καταχωρεί στο κεφάλαιο.

Περισσότερο αναλυτικά αναφέρουμε ότι ο όρος εδώ γίνεται δεκτός με τη στενή του έννοια. Σύμφωνα με αυτή τη θέση, αναγνωρισμένη από τη θεωρία του δδ (69), ο όρος αφορά στις γενικές αρχές που περιέχονται ή απορρέουν από τους συγκεκριμένους ισχύοντες κανόνες της δκε οι οποίοι στην προκειμένη περίπτωση είναι εθιμικοί. Με άλλα λόγια δεν πρόκειται εδώ για τις γενικές αρχές ως τυπική και αυτοτελή πηγή του δδ (ευρεία έννοια του όρου) αλλά για αρχές οργανικά συνδεδεμένες με τον ισχύοντα θεσμό της δκε όπως αυτός έχει δικαιοπραχθεί με βάση την εθιμική διαδικασία. Συνεπώς, η ΕΔΔ κωδικοποιώντας το άγραφο θετό δίκαιο για τη δκε έρχεται και επιβεβαιώνει την εθιμική του προέλευση σε ένα δηλωτικό κείμενο. Μέσα σε αυτό το κείμενο κατατάσσει στο πρώτο κεφάλαιο ορισμένες γενικές αρχές οι οποίες δεν λειτουργούν αυτόνομα ως ιδιαίτερη πηγή του δδ, αλλά βρίσκονται σε σχέση εξάρτησης και προκύπτουν από το περιεχόμενο όλων των κανόνων της δκε. Η μόνη διεργασία που επιτελεί η ΕΔΔ στην προκειμένη περίπτωση είναι ο εντοπισμός, η επισήμανση και η καταχώρησή τους σε ιδιαίτερο κεφάλαιο με τον τίτλο "Γενικές Αρχές" χωρίς την πρόθεση της νομικής αξιολόγησης των κανόνων αυτών

αλλά με τη βούληση να δοθεί η νομοτεχνική διάστασή τους σε σχέση με όλους τους υπόλοιπους κανόνες της δκε χωρίς να εξετάζεται εδώ η δικαιοπαγωγική τους προέλευση.

Αν δει κανείς τις προπαρασκευαστικές εργασίες της ΕΔΔ, συγκλίνει περισσότερο στην τελευταία ερμηνεία που αναφέραμε. Ο Ειδικός Εισηγητής του πρώτου μέρους του Σχεδίου, Roberto Ago, αναφέρει σχετικά στην ετήσια Εισήγηση του 1970 (70):

"Μια από τις αρχές τις πλέον θεμελιωμένες στη θεωρία του διεθνούς δικαίου και τις σθεναρότερα υποστηριζόμενες από την κρατική πρακτική και τις δικαστικές αποφάσεις είναι η αρχή ότι κάθε συμπεριφορά κράτους θεωρούμενη από το διεθνές δίκαιο ως αδικοπραξία επάγει την ευθύνη αυτού του κράτους στο διεθνές δίκαιο....."

Από αυτήν την αιτιολογία απομονώνουμε τρία στοιχεία τα οποία θεωρούμε χρήσιμα και καθοριστικά για να αντιληφθούμε και να εκτιμήσουμε σωστά τη βούληση της ΕΔΔ:

- Το πρώτο αφορά την αναγνώριση της ισχύος και της υποχρεωτικότητας του κανόνα ότι "κάθε δ.α. επισείει τη δκε". Συγκεκριμένα γίνεται δεκτό ότι ο κανόνας αυτός είναι θετός δδ.

- Το δεύτερο έχει σχέση με την έκφραση ότι ο παραπάνω κανόνας είναι "αρχή" του δδ (principle) χωρίς να χρησιμοποιείται ο τίτλος "γενική αρχή" ο οποίος ενδεχομένως θα δημιουργούσε ερμηνευτικά προβλήματα ή θα οδηγούσε σε παρανόηση. Με την "αρχή" τονίζεται η πρωταρχικότητα του σχετικού κανόνα στις διεθνείς σχέσεις και δίνεται έμφαση στη λειτουργική σπουδαιότητά του.

• - Το τρίτο στοιχείο είναι η αναφορά που γίνεται στην αποδοχή και τη "δεδηλωμένη" επιβεβαίωση του κανόνα από την κρατική και νομολογιακή πρακτική.

Με βάση αυτά τα στοιχεία θεωρούμε ότι η ΕΔΔ αποδέχεται τον κανόνα του άρθρου Ι "ως βασικό κανόνα του γενικού δδ εθιμικής προέλευσης και καταξίωσης" με υποχρεωτική εφαρμογή στις διεθνείς σχέσεις.

Η θέση που υποστηρίζουμε ότι παίρνει η ΕΔΔ για τα άρθρα που περιλαμβάνονται στο πρώτο κεφάλαιο του Σχεδίου αφορά και το άρθρο πρώτο στο οποίο αναφερόμαστε συγκεκριμένα εδώ. Η εκφρασμένη θέση της ΕΔΔ ότι η νομική σχέση της δ.α. με τη δκε είναι μια νομική κατάσταση η οποία υπαγορεύεται από ένα καθιερωμένο εθιμικό θεσμό του δδ έρχεται να άρει κάθε σχετική αμφισβήτηση και να αναγνωρίσει ρητά την συμπορευόμενη τροχιά της θεωρίας και της νομολογίας για τη θεωρητική στήριξη και εμπέδωση του θεσμού της δκε από την περιπτωσιακή εφαρμογή του στη διεθνή πράξη.

Μετά από αυτήν την αναγκαία ενδοσκόπηση στο σχετικό έργο της ΕΔΔ απομένει να δούμε το άρθρο πρώτο του Σχεδίου από την άποψη τη νομοτεχνική.

Αρχικά βλέπουμε ότι η θέση του άρθρου αυτού σε σχέση με το όλο το Σχέδιο (71) από πλευράς ουσίας, υπέχει θέση σημείου αναφοράς για το σχετικό αντικείμενο της δκε στις νομοπαρασκευαστικές εργασίες της ΕΔΔ, όπως άλλωστε και τα τέσσερα πρώτα άρθρα του κεφαλαίου Ι του Σχεδίου.

Ως προς το καθαυτό περιεχόμενό του ο κανόνας που ορίζεται στο άρθρο Ι, από πλευράς δομής, είναι περι-
γ ρ α φ ι κ ό ς και εκφράζει τον εξωτερικό σύνδεσμο της δ.α. με τη δκε. Ως κανόνας δικαίου όμως είναι δ ι α π λ α-
σ τ ι κ ό ς επειδή συνιστά μια νέα νομική κατάσταση, αυτήν της δκε. Πράγματι με την επαγωγή της δκε δημιουργείται μια καινούργια κατάσταση αναγνωριζόμενη και ρυθμιζόμενη από το

δδ που αφορά στις διακρατικές σχέσεις. Δηλαδή οι σχέσεις αυτές από ισορροπημένες νομικά, σε μια θεωρητικά δεδομένη στιγμή ανατρέπονται και μεταβάλλονται αντίστοιχα σε έννομες σχέσεις ενός ή περισσότερων κρατών, ως διεθνώς υπευθύνων και ενός ή περισσότερων κρατών, ως δικαιούχων να απαιτήσουν επανόρθωση μέσω του θεσμού της δκε.

Επί πλέον, στο άρθρο αυτό, κατά τη γνώμη μου, εξυπηρετείται με σαφήνεια ο σκοπός της κωδικοποίησης να περιορίσει και να καθορίσει την επαγωγή της διεθνούς ευθύνης στα κράτη και όχι σε άλλα υποκείμενα δδ από τη συγκεκριμένη πηγή της δ.α. και όχι άλλου είδους πηγές. Επίσης βρίσκεται σε αρμονία με τη βασική επιδίωξη της κωδικοποιητικής προσπάθειας να καταγράψει τους "δευτερογενείς κανόνες" που διέπουν τη δκε. Πράγματι το άρθρο I περιέχει δευτερογενή νομικό κανόνα ο οποίος αναγνωρίζει την επαγωγή της δκε ως άμεσης συνέπειας από μια προηγούμενη κατάσταση, όπως αυτήν της δ.α. που πραγματώνεται από την προηγούμενη παραβίαση πρωτογενούς νομικού κανόνα.

Μια τελευταία παρατήρηση που αφορά ειδικά στο άρθρο I αλλά και στο σύνολο των άρθρων του Πρώτου Μέρους του Σχεδίου γενικά, είναι ότι από το άρθρο αυτό γίνεται μνεία του θεσμού ως όρου "διεθνής ευθύνη" χωρίς άλλη επεξήγηση ή παραπομπή σε άλλο σημείο του Σχεδίου. Φυσιολογικά, βέβαια, το άρθρο παραπέμπει στο θεσμό και στη διαδικασία της "διεθνούς ευθύνης" αόριστα, υποκρύπτοντας την αποδοχή της γενικής θεωρητικής αντίληψης πάνω στο όλο θέμα και στον τρόπο της εφαρμογής του στη διακρατική πρακτική, μέχρι σήμερα. Νομίζω, όμως, ότι για ένα καταστατικό κείμενο άρθρων, όπως θα είναι αυτό το Σχέδιο άρθρων όταν ολοκληρωθεί, θα ώφειλε να περιλάβει προκαταρκτικά εκτός από το κεφάλαιο I "Γενικές Αρχές" και ειδικό μέρος ή έστω ειδικό άρθρο με αναφορά στις λειτουργικές ιδιότητες και στον χαρακτήρα του όρου "διεθνής ευθύνη", π.χ. του τύπου:

"Στο γενικό διεθνές δίκαιο η κυρωτική λειτουργία_ασκείται με βάση τους γενικούς κανόνες για τη "διεθνή ευθύνη", όπου αυτοί δεν συγκρούονται με το περιεχόμενο ειδικών διεθνών κανόνων."

Η πιθανή αντίρρηση για τη θέσπιση ενός τέτοιου ή παρόμοιου άρθρου ως περιττού και αυτονόητου θα υποσκελιζόταν ευχερέστερα από το σοβαρό αντεπιχείρημα ότι θα μπορούσε να προωθήσει και εδραιώσει ουσιαστικά τη νομική πεποίθηση στη διεθνή κοινότητα για την πρακτικότητα και τη γενικότητα του ίδιου του θεσμού.

4. Γενικές Παρατηρήσεις - Συμπεράσματα

Μετά την εξέταση που προηγήθηκε και που αφορούσε τη νομική αξιολόγηση της σχέσης της δ.α. με τη δκε από τη θεωρία, τη νομολογία και τις μέχρι σήμερα κωδικοποιητικές προσπάθειες για το θεσμό της δκε οφείλω να προσθέσω τη δική μου άποψη, στην οποία κατέληξα γιατί πιστεύω ότι ανταποκρίνεται τόσο στις ιστορικές καταβολές του σχετικού κανόνα όσο και στη φυσιογνωμία που απέκτησε με τη μέχρι σήμερα εφαρμογή της διεθνούς ευθύνης στη διεθνή πρακτική.

Στη δική μου εκτίμηση η φύση της σχέσης της δ.α. με τη δκε ερμηνεύεται άριστα, αν και νομίζω κάπως έμμεσα, από τη θέση που παίρνει η ΕΔΔ με το εκπονούμενο Σχέδιο άρθρων και που την εκφράζει μέσα από το άρθρο Ι. Η εν λόγω σχέση πρέπει να ενταχθεί στην κατηγορία των κανόνων του γενικού διεθνούς δικαίου και μάλιστα στην ειδική κατηγορία των εθιμικών κανόνων.

* Είναι γεγονός ότι κανόνας δικαίου με περιεχόμενο ότι "εκείνος ο οποίος παραβίασε έννομη υποχρέωσή του οφείλει επανόρθωση" υφίσταται στην εσωτερική έννομη τάξη των κρατών (72). Π.χ. στο ελληνικό εσωτερικό δίκαιο, λειτουργεί και ως κανόνας του Ιδιωτικού δικαίου (άρθρο 914 του Α.Κ) και του Δημοσίου Δικαίου (άρθρο 105 και 106 του ΕισΝΑΚ περί αστικής κρατικής ευθύνης, άρθρο 14 του Ποινικού Κώδικα - έννοια αξιοποίνου πράξεως).

Οπωσδήποτε η εννοιολογική συγγένεια των δύο αυτών όρων περιορίζεται πρώτο στην ονομαστική ταυτότητα και δεύτερο στη διαπίστωση ότι η πολιτικογράφηση της δκε ως διεθνούς νομικού θεσμού προέρχεται χρονικά από τη λεγόμενη "μετάσταση γενικών αρχών του εσωτερικού δικαίου στη διεθνή έννομη τάξη (73)".

Πράγματι, έχει γίνει αποδεκτό, ότι η αρχική ιδέα της δκε έχει τις εννοιολογικές καταβολές της στην "κρατική ευθύνη" της εσωτερικής έννομης τάξης των κρατών. Όμως είναι εξ ίσου αληθές ότι η εφαρμογή του θεσμού της ευθύνης (ποινικής, αστικής και κρατικής) *in foro domestico* σε αντιστοιχιά με το θεσμό της δκε εξυπηρετεί διαφορετικούς δικαιοτικούς στόχους και αφορά σε διαφορετικούς δικαιοτικούς χώρους με αποτέλεσμα οι δύο θεσμοί να διαφέρουν μεταξύ τους ουσιαστικά και ριζικά (74). Η καταγωγή της δκε από ανάλογες έννοιες του εσωτερικού δικαίου δεν είναι δυνατό εδώ να μας οδηγήσει σε συγκριτικές εκτιμήσεις και σχόλια πάνω στις δύο έννοιες αλλά μας βοηθάει στη νομική αξιολόγηση και χαρακτηρισμό της σχέσης της δ.α. με το θεσμό της δκε.

Στο εσωτερικό δίκαιο, η ευθύνη εφαρμόζεται με βάση γραπτούς κανόνες προκαθορισμένης τυπικής ισχύος οι οποίοι δεν θέτουν προβλήματα ή διλήμματα νομικής αξιολόγησης. Αντίθετα στη διεθνή έννομη τάξη όπου ο θεσμός της δκε λειτουργεί με βάση άγραφους κανόνες δικαίου το σχετικό ερώτημα μπαίνει αναγκαστικά.

Στην απάντηση που καταλήγουμε μας οδηγούν οι εξής σκέψεις:

α) ότι η έννοια της ευθύνης λειτουργεί και ισχύει κατά γενικό τρόπο σε όλα τα εσωτερικά δικαιοτικά συστήματα των κρατών ως έννοια της κοινής πεποίθησης περί δικαίου,

β) ότι η διεθνής δικαιοταξία αναγνωρίζει τις γενικές αρχές ως ισότιμη αυτοτελή πηγή του δδ.

γ) ότι η σχέση δ.α. με τη δκε θεωρείται "πρωταρχικός κανόνας του δδ" σύμφωνα με τις θεωρητικές απόψεις, όπως τις εξετάσαμε πιο πάνω, ότι τεκμαίρεται ως "γενική αρχή του δδ" σύμφωνα με τις νομολογιακές παραδοχές και ότι διατυπώνεται άμεσα ή έμμεσα ως απαραίτητη προϋπόθεση σε όλα τα σχετικά νομοπαρασκευαστικά ή κωδικοποιητικά κείμενα, μέχρι σήμερα.

δ) η τελική κρίση μας θα ήταν ελλιπής αν δεν λαμβάναμε υπ' όψη μας έναν τελευταίο παράγοντα. Ο παράγοντας αυτός επηρεάζει τη νομική σχέση, που εξετάζουμε, είναι ο παράγοντας ' χ ρ ό ν ο ς . Με βάση τη διαχρονική εφαρμογή του κανόνα βλέπουμε μία διαφοροποίηση στη νομική μορφή του.

Λαμβάνοντας υπ' όψη, λοιπόν, το χρονικό στοιχείο, η απάντηση στην οποία θα οδηγηθούμε, εκτός από τις παραπάνω σκέψεις που εκθέσαμε, θα πρέπει να ανταποκριθεί στις χρονικές διαστάσεις του κανόνα αυτού και να εξετάσει:

(i) την αξιολόγηση του κανόνα, ως σ τ α τ ι κ ό δ ε-
δ ο μ έ ν ο, όταν δηλ. πρωτοεμφανίστηκε στη θεωρία του γενικού δδ. Η εκτίμησή μας αυτή, όπως είναι αυτονόητο, θα έχει ανάλογο περιορισμένο χρονικό χαρακτήρα και,

(ii) το δ υ ν α μ ι σ μ ό του ίδιου του κανόνα, όπως αυτός καθιερώθηκε εξελικτικά μέχρι τις μέρες μας, μέσα στη θεωρία του γενικού δδ.

Πράγματι ο κανόνας αυτός λειτούργησε δυναμικά στις διεθνείς σχέσεις και η πολύχρονη εφαρμογή του το μετακίνησε από τη μονοδιάστατη μορφή του, ως μεμονωμένη νομική σχέση, και το μετέφερε στο χώρο των διεθνών θεσμών. Χάρη σε αυτήν τη διαδικασία της μεταλλαγής, ο κανόνας ξέφυγε από τα αναγκαστικά στενά περιθώρια εφαρμογής που είχε και απέκτησε μια αναμφισβήτητη και ουσιαστική πρακτικότητα για τις διεθνείς σχέσεις (75). Παίρνοντας διαστάσεις θεσμού ο κανόνας αυτός εξελίσσεται συνεχώς με την προσθήκη νέων κανονιστικών ρυθμίσεων που έχουν σκοπό να εξειδικεύσουν και αποσαφηνίσουν το νομικό περιεχόμενό του ώστε να είναι δυνατή η εφαρμογή του στη διεθνή πρακτική.

Όλη αυτή η εξελικτική διαδικασία της μεταλλαγής επιτεύχθηκε χάριν στις κανονιστικές δυνατότητες που ενέκλειε ο βασικός αυτός κανόνας για τη διεθνή ζωή.

Με βάση τις παραπάνω παρατηρήσεις και συγκεκριμενοποιώντας τις θέσεις μας, υποστηρίζουμε ότι η βασική νομική σχέση μεταξύ της δ.α. και δκε καθιερώθηκε, αρχικά ως μια γενική αρχή του δδ με τη τεχνική έννοια του όρου έτσι όπως αυτός προσδιορίζεται από το άρθρο 38 παρ. 1 εδ. γ' του Καταστατικού του ΔΔ. Βαθμιαία όμως ο ίδιος ο κανόνας διέφυγε από τα περιορισμένα κανάλια εφαρμογής τους στις διεθνείς σχέσεις (76), ως γενική αρχή του δδ, όπως είδαμε παραπάνω, μεταλλασσόμενος σε μια αλυσίδα από κανονιστικές διατάξεις και ρυθμίσεις οι οποίες συναποτελούν πλέον το νομικό σύνολο ενός θεσμού. Όλη αυτή η άγραφη δικαιοπραγωγική διαδικασία συντελέστηκε μέσα από μια λειτουργία κανονιστικής αποδοχής και καθημερινής πρακτικής από τη διεθνή κοινότητα, την οποία ερμηνεύουμε ως εθιμική.

* Επομένως η βασική σχέση της δ.α. με τη δκε, ενώ πρωτοεμφανίστηκε ως γενική αρχή στους κόλπους του γενικού δδ, χωρίς να απαρνιέται θεωρητικά την αρχική καταγωγή της, εξελίχτηκε σε έναν ολοκληρωμένο θεσμό εθιμικού χαρακτήρα με διαστάσεις "ειδικού μέρους" του γενικού δδ, ή όπως αλλιώς ονομάζεται, σήμερα, "δίκαιο της διεθνούς ευθύνης".

ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

1. Dionisio Anzilotti, La Responsabilité Internationale des 'Etats à raison des Dommages soufferts par des 'Etrangers, RGDIP, 1906, Tome XIII, 13
2. 'Ι. Σπυροπούλου, Δημόσιον Διεθνές Δίκαιον, 'Αθήναι, 1940 296, ICJ Reports 1949 (Merits), 22, ICJ Reports, 1971, 54
3. Γεωργίου Κ. Τενεκίδου, Δημόσιον Διεθνές Δίκαιον, Τόμος Α', Παπαζήσης, 'Αθήναι, 1977, 440, Αικατερίνη Τενεκίδου-Φραγκοπούλου, Σημειώσεις Δημοσίου Διεθνούς Δικαίου, 'Αθήναι, 1962, 4., PCIJ Series A/B, Fas. 74, 28, PCIJ Series A, No 1,30, RIAA, Vol II, 1097, RIAA, Vol VI, 81
4. PCIJ Series A, No 3,8, PCIJ Reports, 1971, 54, RIAA Vol IV, 678, RIAA Vol XIV, 163
5. Georges Ténékidès, Responsabilité Internationale, Repertoire de Droit International, Dalloz, 1969, 782 (B4 -'6), Dionisio Anzilotti op. cit. 13
6. Op cit. 13
7. Ibid
8. Roberto Ago, "Le Délit International", RCADI 1939 - II, 419 - 553
9. Op cit. 427
10. Op cit. 430
11. Clyde Eagleton, "The Responsibility of States in International Law", 1928, The New York University Press, Washington, 3
12. Charles De Visscher, "Les Effectivités du Droit International Public", Paris, Pedone, 1967, 118,: "Les conditions de la mise en cause de la responsabilité internationale des 'Etats donnent ouverture à l' etude de certaines effectivites.

La concentration historique des pouvoirs en son chef fait de l'Etat une unité indivisible dans l'ordre de ses relations extérieures. A ce titre, il est présumé disposer des moyens d'action nécessaires à l'accomplissement de ses devoirs internationaux. Cette présomption générale d'effectivité est autre chose qu'une présomption simplement probatoire; elle est une présomption-concept, car elle fournit le fondement politique et social de règles, qui garantissent l'indépendance de l'Etat en même temps qu'elles déterminent l'étendue de ses responsabilités. Inhérente dans ce plan conceptuel à l'organisation même de l'Etat, la présomption d'effectivité participe de sa nature. C'est une effectivité structurelle que le droit international met à la base des attributs généraux de la souveraineté et des responsabilités qui en découlent."

13. W. Friedmann, Some Impacts of Social Organisation on International Law, AJIL, 1956, Vol. 50, 491 "..... Equally, international state responsibility for the acts of heads of State, governments, responsible civilian and military officials, and denial of justice, emanates from universally recognised minimum standards of organisation and responsibilities of any State which is accepted as a member of the family of nations"
14. Ian Brownlie, "Principles of Public International Law", Clarendon Press, 1979, London, 431
15. Georg Schwabenberger, International Law as applied by International Courts and Tribunals, Vol. I, 3rd ed., Stevens and Sons Ltd, London, 1957, 564
16. 'Ι. Σπυροπούλου, Δημόσιον Διεθνές Δίκαιον, 'Αθήναι, 1940, 296
17. Γ. Τενεκίδης, Δημόσιον Διεθνές Δίκαιον, Τόμος Α', Παπαζήσης, 'Αθήναι, 1977, 440

18. Α. Τενεκίδου-Φραγκοπούλου, Σημειώσεις Δημοσίου Διεθνούς Δικαίου (επιμέλεια), 'Αθήναι, 1962, 4
19. Κ. Ευσταθιάδου, Διεθνές Δίκαιον, 1977, 'Αθήναι 374
20. PCIJ Series A, No 9,21 (Case concerning the Factory at Chorzow)
21. PCIJ Series A, No 13, 29
22. Σε απόφαση με αριθ. 74, στις 14 Ιουνίου 1938, για την υπόθεση Phosphates in Morocco, στο σκεπτικό του Δικαστηρίου αναφέρεται ότι: "..... That being so, it is in this decision that we should look for the violation of international law - a definitive act which would, by itself, directly involve international responsibility. This act being attributable to the state and described as contrary to the treaty right of another state, international responsibility would be established immediately as between the two states" PCIJ Series A/B, FAS, 74, 28
23. Σε γνώμηση του ίδιου Δικαστηρίου της 23ης Συνόδου του, στις 4 Φεβρουαρίου 1932, για την υπόθεση της Treatment of Polish and other Persons of Polish Origin or Speech in the Danzig Territory γίνεται αποδεκτό ότι: "..... However, it is not the constitution and other laws, as such, but the international obligation that gives rise to the responsibility of the free city (Danzig) This is in conformity with the general principle of the international responsibility of States" PICJ Series A/B, No 44, 25
24. Ι. Με έμμεσο τρόπο το ίδιο Δικαστήριο σε απόφασή του για την S.S. Wimbledon Case, σε διαφορά μεταξύ των Συμμάχων Δυνάμεων και της Γερμανίας (1923), δέχτηκε ότι η Γερμανία παραβιάζοντας τους διεθνείς κανόνες της ελεύθερης ναυσιπλοΐας ήταν υπεύθυνη για τη ζημιά που

προκλήθηκε από την καθυστέρηση του ατμόπλοιου και υποχρεωμένη σε αποζημίωση της Γαλλικής Κυβέρνησης για λογαριασμό των ναυλωτών, PCIJ Series A, No 1, 30

II. Σε διαφορά μεταξύ Βουλγαρίας και Ελλάδας το ΔΔΔΔ ερμηνεύοντας την παράγραφο 4 του άρθρου 179 της Συνθήκης του Νεϊγύ, υποστήριξε ότι: "..... Acts contrary to the law of nations and involving an obligation to make reparation" PCIJ Series A, No 3, 8

25. Σε απόφαση του ΔΔ, στις 9 Απριλίου του 1949, για την υπόθεση του Στενού της Κερκύρας αναφέρεται ότι: "... From all the facts and observations mentioned above, the Court draws the conclusion that the laying of the minefield which caused the explosions on October 22nd, 1946, could not have been accomplished without the knowledge of the Albanian Government", ICJ Reports, 1949 (Merits), 22. Ακολούθως, : "..... The obligations resulting for Albania from this knowledge are not disputed between the parties. Counsel for the Albanian Government expressly recognised that (translation) "If Albania had been informed of the operation before the incidents of October 22nd and in time to warn the British vessels and shipping in general of the existence of mines in the Corfu Channel, her responsibility would be involved" και ποσκάτω: "..... The principle of the freedom of maritime communication and every State's obligation not to allow knowingly its territory to be used for acts contrary to the rights of other States" . Επίσης, : "..... In fact, nothing was attempted by the Albanian authorities to prevent the disaster. These grave omissions involve the international responsibility of Albania.....". Ακόμη, : "..... The Court therefore reaches the conclusion that Albania is responsible under international law for the explosions

which occurred on October 22nd, 1946, in Albanian waters, and for the damage and loss of human life which resulted from them, and that there is a duty upon Albania to pay compensation to the United Kingdom" ICJ Reports, 1949, (Merits), 23. Το αυτό, : "... The court can only regard the alleged right of intervention as the manifestation of a policy of force, such as cannot find a place in International Law", "..... But to ensure respect for international law, the court must declare that the action of the British Navy constituted a violation of Albanian sovereignty" Επ' ουδενί, : "..... This declaration is in accordance with the request made by Albania through her counsel, and is in itself a p p p r o p r i a t e satisfaction" ICJ Reports, 1949, (Merits), 35

26. I. Σε γνωμοδότηση του ΔΔ στις 18 Ιουλίου 1950, για την ερμηνεία των Συνθηκών Ειρήνης με τις Βουλγαρία, Ουγγαρία και Ρουμανία αναφέρεται και γίνεται αποδεκτό ότι: "..... As the court has declared in its opinion of March 30th, 1950, the governments of Bulgaria, Hungary and Romania are under an obligation to appoint their representatives to the Treaty Commission, and it is clear that refusal to fulfil a treaty obligation involves i n t e r n a t i o n a l r e s p o n s i b i l i t y" ICJ Reports 1950, 228, "..... The failure of machinery for settling disputes by reason of the practical impossibility of creating the Commission provided for in the treaties is one thing; international responsibility is another", ICJ Reports, 1950, 229

II. Σε απόφαση του ΔΔ στις 27 Αυγούστου 1952 για την υπόθεση των δικαιωμάτων των υπηκόων των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής στο Μαρόκκο γίνεται αποδεκτό ότι: "... The court, consequently, unable to hold that

the imposition of these consumption taxes contravenes any treaty rights of the United States. In such circumstances the question of a partial refund of consumption taxes paid by United States nationals does not arise", ICJ Reports, 1952, 207

III. Σε γνωμοδότηση του 1971, στις 21 Ιουνίου, για την υπόθεση των "Νομικών Συνεπειών για τα Κράτη από τη Συνεχιζόμενη Παρουσία της Νότιας Αφρικής στη Ναμίμπια", το ΔΔ δέχθηκε ότι: "..... 118. South Africa, being responsible for having created and maintained a situation which the court has found to have been validly declared illegal has the obligation to put an end to it By maintaining the present illegal situation, and occupying the territory without title, South Africa incurs international responsibilities arising from a continuing violation of an international obligation", ICJ Reports, 1971, 54

27. I. Σε απόφαση η οποία εκδόθηκε το 1931 από την Επιτροπή η οποία εκδίκασε τις Μεξικανο-Αμερικανικές Γενικές Απαιτήσεις για την υπόθεση της Dickson Car Wheel αναφέρεται ότι: "..... Under international law, apart from any convention in order that a State may incur responsibility it is necessary that". Επίσης, : "..... Before a state could be held to have incurred responsibility, "it is necessary that an unlawful international act be imputed to it", that is, that there exists a violation of a duty imposed by an international juridical standard" RIAA, Vol. IV, 678

II. Σε διένεξη μεταξύ Καναδά και Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής για την υπόθεση του S.S. I AM ALONE, στις διαιτητικές αποφάσεις του 1933 και 1935 οι Διαιτητές παραδέχθηκαν ότι: "..... Although necessary and reasonable force might be used in searching ships

suspected of smuggling, the admittedly intentional sinking of the I AM ALONE was unjustified under the convention or under any principles of international law” RIAA, Vol. III, 1617

III. Σε απόφαση η οποία εκδόθηκε στις 24 Ιουλίου 1930 από διεθνή διαιτητή σε υπόθεση μεταξύ Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής και Γουατεμάλας για τη Shufeldt Claim, αναφέρεται ότι: “..... It is perfectly competent for the government of Guatemala to enact any decree they like and for any reasons they see fit, and such reasons are no concern of this tribunal. But this tribunal is only concerned where such a decree, passed even on the best of grounds, works injustice to an alien subject, in which case the government ought to make compensation for the injury inflicted and cannot invoke any municipal law to justify their refusal to do so” RIAA, Vol. II, 1097

IV. Σε απόφαση με αριθ. 18 η οποία εκδόθηκε στις 28 Οκτωβρίου 1953 από τις Επιτροπές Συνδιαλλαγής μεταξύ Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής και της Ιταλίας για την υπόθεση της Armstrong Cork Company, αναφέρεται: “.. The instant case involves a fact which occurred prior to the existence of a state of war. And prior to the declaration of war it is the peacetime obligations But it must be pointed out that if Italy was still at peace, nevertheless she may not escape the responsibility arising out of the existence of an illicit action from the viewpoint of the general Principles of international law” RIAA, Vol. XIV, 163

V. Σε απόφαση διαιτητικού δικαστηρίου η οποία εκδόθηκε στις 9 Δεκεμβρίου 1921 σε υπόθεση των Charterers and Crew of the Kate μεταξύ Μεγάλης Βρετανίας και Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής αναφέρεται: “... It

- follows, therefore, that on the evidence presented here it must be held that the seizure of the Kate was unjustifiable, and the United States government is responsible for any damages resulting from this seizure as the case stands” RIAA, Vol. VI, 81
28. Βλ. ανωτ. παραπομπή 23, 27 (II)
 29. Βλ. ανωτ. παραπομπές 24, 25, 26 και 27
 30. Supra
 31. Βλ. ανωτ. παραπομπή 23
 32. Βλ. ανωτ. παραπομπές 24, 25, 26 (II), 27
 33. Κ. Ιωάννου, Κ. Οικονομίδης, Χρ. Ροζάκης, Α. Φατούρος, Δημόσιο Διεθνές Δίκαιο, Θεωρία των Πηγών, Α. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή, 1988, σελ. 348 - 408, όπου εκτενέστατη ανάλυση για την έννοια των γενικών αρχών του δικαίου
 34. ILC Yearbook 1956, Vol. II, 227, ILC Yearbook 1969, Vol. II, 127
 35. ILC Yearbook 1969, Vol. II, 127, 141
 36. ILC Yearbook 1956, Vol. II, 180, 227, ILC Yearbook 1969, Vol. II, 127-128
 37. ILC Yearbook 1956, Vol. II, 180, 229, ILC Yearbook 1969, Vol. II, 128 (II)
 38. ILC Yearbook 1969, Vol. II, 128 (12), 142-149
 39. ILC Yearbook 1969, Vol. II, 128 (13), 149 (μετάφραση στα Αγγλικά)
 40. ILC Yearbook 1969, Vol. II, 128 (14), 151-152
 41. ILC Yearbook 1969, Vol. II, 128 (14), 152
 42. ILC Yearbook 1956, Vol. II, 178, 179, ILC Yearbook 1969, Vol. II, 128-130
 43. ILC Yearbook 1969, Vol. II, 129 (20), 153
 44. ILC Yearbook 1969, Vol. II, 129 (21), 153
 45. ILC Yearbook 1956, Vol. II, 177, ILC Yearbook 1969, Vol. II, 130-131

46. ILC Yearbook 1956, Vol. II, 177 (18), 221-222, ILC Yearbook 1969, Vol. II, 131 (33)
47. ILC Yearbook 1956, Vol. II, 177 (21), 223-225, ILC Yearbook 1969, Vol. II, 131 (37). Η παρατηρούμενη ανακολουθία στην αρίθμηση και σειρά των "Βάσεων για Συζήτηση" οφείλεται στο τελικό κείμενο της Προπαρασκευαστικής Επιτροπής για τη Συνδιάσκεψη, η οποία επανατοποθέτησε τα σχετικά άρθρα.
48. ILC Yearbook 1956, Vol. II, 178 (22), 225-226, ILC Yearbook 1969, Vol. II, 132 (39)
49. ILC Yearbook 1956, Vol. II, 174 (2-5), ILC Yearbook 1969, Vol. II, 132 (41-48)
50. ILC Yearbook 1957, Vol. II, 105 (3), ILC Yearbook 1969, Vol. II, 133 (49)
51. ILC Yearbook 1956, Vol. II, 219 (241)-221
52. ILC Yearbook 1957, Vol. II, 128-130
53. ILC Yearbook 1961, Vol. II, 46
54. ILC Yearbook 1969, Vol. II, 136 (72-107)
55. ILC Yearbook 1969, Vol. II, 142 (Annex VII)
56. Supra 3.1.1 (1,2,4)
57. Supra 3.1.1 (1)
58. Supra 3.1.2 (2)
59. Supra 3.1.3α (II-III), 3.1.1 (2,4,5), 3.1.3α (II, III)
60. Βλ. infra σημ. 69
61. ILC Yearbook 1956, Vol. II, 223
62. League of Nations, Conference for the Codification of International Law (1930), Vol. 2, Oceana Publ. 1975, 431
63. Βλ. infra σημ. 69
64. League of Nations, op. cit. 442
65. League of Nations, op. cit. 442-444. Από τις απαντήσεις των κρατών που δόθηκαν στο ερώτημα αυτό, επιλέγουμε ορισμένες οι οποίες έχουν άμεσο ενδιαφέρον για το θέμα μας :

- Στην απάντηση της Αυστρίας αναφέρεται ότι: "... There can be no question of a state's international responsibility unless it can be proved that the state has violated one of the international obligations incumbent upon states under international law"

- Στην απάντηση της Γερμανίας γίνεται δεκτό ότι: "... The question of the binding force of international law is one of general importance which transcends the question of the responsibility of states and consequently falls outside the scope of our observations" For the purposes of the present enquiry, it will be sufficient to note that the rules of international law, customary or contractual, are true rules of law which do bind the states concerned. We think there will be no point in discussing in detail the reason for the binding force of international law since the adoption of any of the various theoretical legal concepts would not engender any practical results from the point of view of the responsibility of states" op cit. 442

- Η Ουγγαρία απαντά ως εξής: "... The principle proposed is sound" op cit. 444

- Οι απόψεις της Μ. Βρετανίας έχουν ως εξής: "... His Majesty's government in Great Britain accept the view enunciated in point II that a state must comply with the obligations and obey the standards and rules which the accepted principles of international law regard as incumbent upon a state. If it fails to do so, and in consequence there of a foreigner in its territory suffers injury in his person or property, the state is responsible and must make reparation in such form as may be appropriate" op. cit. 444

66. Στο τελικό σχέδιο των "Βάσεων για Συζήτηση" δεν περιέχεται άρθρο που να σχετίζεται με το θέμα της "Νομικής Βάσης για τη Διεθνή Ευθύνη". Αντίθετα περιλαμβάνονται σε αυτό οι αντίστοιχες παρατηρήσεις
67. League of Nations, *op. cit.*, 446
68. ILC Yearbook 1980, Vol. II, Part 2, 30-34
69. Γ. Τενεκίδης, Δημόσιον Διεθνές Δίκαιον, Τόμος Α', Γ' έκδ., Παπαζήσης, Αθήναι, 1977, 435, Κ. Ιωάννου, Κ. Οικονομίδης, Χ. Ροζάκης, Α. Φατούρος, *op. cit.* 377 και υποσ.
70. ILC Yearbook 1970, Vol. II, 179 (12)
71. Βλ. παράρτημα I
72. Άλ. Γ. Λιτξερόπουλος, "Τρία θεμελιώδη Προβλήματα της Αστικής Ευθύνης εις τὰ Σύγχρονα Δίκαια καί τόν Έλληνικόν Αστικόν Κώδικα", ΑΙΔ 7, 158 και επ., Louis Cavaré, Le Droit International Public Positif, Pedone, 1969, Tome II, 457
73. Γ. Τενεκίδης, *op. cit.* 438, Κ. Ιωάννου, Κ. Οικονομίδη, Χρ. Ροζάκη, Α. Φατούρου, *op. cit.* 79-80, 213, 215-216, 219
74. *Supra*
75. Ο θεσμός της δκε δεν εξαντλείται στη βασική σχέση της δ.α. με τη δκε η οποία αποτελεί, όπως είδαμε, τη μια αιτία του θεσμού. Η εφαρμογή του εμπλουτίσθηκε από περιπτωσιολογικούς κανόνες για να αντιμετωπισθούν οι μυριάδες των προβλημάτων της καθημερινής διεθνούς πράξης. Έτσι έχουν αναπτυχθεί ιδιαίτεροι κανόνες για τον καταλογισμό στο υπεύθυνο κράτος, για την διπλωματική προστασία, για το διαδικαστικό τρόπο επίλυσης των σχετικών διεθνών διαφορών. Οι κανόνες αυτοί συστηματοποιημένοι έχουν ήδη οικοδομήσει ένα ολοκληρωμένο σύνολο κανόνων οι οποίοι εφαρμόζονται στη

διεθνή πράξη για τα σχετικά προβλήματα χωρίς να εξετάζουμε εδώ αν πληρούν τις σύγχρονες διεθνείς απαιτήσεις και δεν αφήνουν κενά ή ερωτηματικά.

Το εξεταστέο εδώ θέμα είναι η νομική ισχύς των κανόνων αυτών. Οι κανόνες αυτοί που επιβλήθηκαν μετά από ομοιόμορφη διεθνή πρακτική (*consuetudo*), καθιέρωσαν μια αντίστοιχη διεθνή πεποίθηση ότι υπάρχει το σχετικό θετό δίκαιο (*opinio juris*). Επίσης η νομική ισχύς των κανόνων αυτών δεν μπορεί να είναι άλλη από εκείνης του εθίμου.

76. Σήμερα με το εξελισσόμενο δδ η καθημερινή εφαρμογή των γενικών αρχών ως πηγής του δδ γίνεται οριακή.

Christos L. Rozakis, *The Concept of Jus Cogens in the Law of Treaties*, 1976, North-Holland Publ. Co. 57-58 (Note 25)

* Δ Ε Υ Τ Ε Ρ Ο Μ Ε Ρ Ο Σ
ΟΙ ΝΟΜΙΚΕΣ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΤΕΛΕΣΗ ΔΙΕΘΝΩΝ
ΑΔΙΚΟΠΡΑΞΙΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Οι Νομικές Συνέπειες από την Επαγωγή της Διεθνούς
Κρατικής Ευθύνης

Ο γενικός κανόνας ότι "κάθε δ.α. επάγει τη δκε" έχει
δ η μ ι ο υ ρ γ ι κ ό χαρακτήρα αφού μας εισάγει σε μια
καινούργια νομική κατάσταση, αυτήν της δκε. Η κατάσταση αυτή
εμπεριέχεται και περιγράφεται στον παραπάνω κανόνα ως
λειτουργική διαδικασία η οποία οδηγεί στην κατάληξη της δκε.
Ταυτόχρονα όμως η κατάσταση αυτή αφορά ορισμένα κράτη και
έχει ένα συγκεκριμένο αντικείμενο. Τόσο ο ενεχόμενος κύκλος
των υποκειμένων της νέας νομικής κατάστασης όσο και το
αντικείμενό της αποτελούν το ουσιαστικό περιεχόμενο της νέας
κατάστασης το οποίο πρέπει να ερευνηθεί, αναλυθεί και
προδιορισθεί.

Πράγματι τι είδους κατάσταση είναι η δκε; Ποιές νέες
διακρατικές σχέσεις δημιουργεί; Ποιό είναι το περιεχόμενό
τους; Αυτά είναι μερικά από τα ερωτήματα που συνθέτουν το
γενικό προβληματισμό πάνω στις συνέπειες που επάγονται ως
αποτέλεσμα της δκε.

Για μια περισσότερο εποικοδομητική και θετική
προσέγγιση στην ανάλυση και απάντηση, όπου είναι δυνατό,
αυτού του προβλήματος θα σταθούμε υποχρεωτικά πάνω στα
θέματα:

- (α) των νέων νομικών διακρατικών σχέσεων ως συνέπεια
της επαγωγής της δκε,
- (β) του αριθμού των υποκειμένων που ενέχονται σε αυτές
τις σχέσεις, και

- (γ) του περιεχομένου των νέων νομικών καταστάσεων που απορρέουν από τις παραπάνω νεοδημιουργούμενες σχέσεις.

1. Γενικότητες

Στα θέματα που προκύπτουν για ανάλυση παρακάτω βρίσκεται η πεμπουσσία της αντίστιξης και της συσχέτισης ή αντίθεσης μεταξύ του θεσμού της κρατικής αστικής ευθύνης του εσωτερικού δικαίου και του αντίστοιχου θεσμού της δε.

Στο εσωτερικό δίκαιο όπου τα υποκείμενα δικαίου εμφανίζονται να διακατέχουν διαφορετικού επιπέδου και είδους εξουσιαστικές δυνατότητες και νομικά δικαιώματα και υποχρεώσεις (υποκείμενα δημοσίου δικαίου και υποκείμενα ιδιωτικού δικαίου) είναι επόμενο να δημιουργούνται διαφορετικές κατηγορίες νομικών σχέσεων με causa τη νομική ευθύνη. Με βάση αυτά τα δεδομένα στο εσωτερικό δίκαιο των κρατών διακρίνουμε κρατική αστική ευθύνη, ποινική ευθύνη και ευθύνη ιδιωτικού δικαίου. Τα κριτήρια της διάκρισης αυτής είναι, από τη μια μεριά το περιεχόμενο του νομικού κανόνα που παραβιάζεται κάθε φορά - αν δηλαδή είναι κανόνας δημοσίου ή ιδιωτικού δικαίου - και από την άλλη μεριά την κατηγορία των υποκειμένων τα οποία ενέχονται στη συγκεκριμένη περίπτωση αδικοπραξίας, αν δηλαδή είναι το κράτος ή νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου και πολίτες-ιδιώτες ή νομικά πρόσωπα ιδιωτικού δικαίου.

Αυτού του είδους οι νομικές διακρίσεις δεν μπορούν να αναπτυχθούν στο χώρο όπου διαδραματίζονται οι διακρατικές σχέσεις. Εδώ, οι φορείς εξουσίας και νομικής ισχύος είναι ισότιμοι και δημιουργούν μεταξύ τους σχέσεις με βάση τις ιδιότητες της κρατικής κυριαρχίας και

επισόψας. Αυτό το τελείως διαφορετικό σκηνικό δίνει το μέτρο για τη δικαιολόγηση, στήριξη και ανάπτυξη του θεσμού της δκε, όπως έχει μέχρι σήμερα.

Η συγκεκριμένη, όμως, αυτή καταλυτική διαφορά νομικού πλαισίου έπρεπε να αυτοαναιρεί οποιαδήποτε προσπάθεια αντιστοιχίας και αναλογίας του θεσμού της ευθύνης του εσωτερικού δικαίου με το θεσμό της δκε. Αλλά, αντί να ανεξαρτοποιήσει την πορεία ανάπτυξης της δκε, την κράτησε υπόδουλη στο θεσμό της ευθύνης του εσωτερικού δικαίου και ειδικά στο είδος της "ιδιωτικής ή αστικής ευθύνης". Ο επηρεασμός υπήρξε καθοριστικός, σε τέτοιο βαθμό, ώστε η δκε να μη μπορεί να ανταποκριθεί σήμερα στις σύγχρονες απαιτήσεις της διεθνούς συμβίωσης των κρατών. Γι' αυτήν την εμπεδωμένη εξάρτηση βρίσκουμε πλούσιο αποδεικτικό υλικό στα κείμενα των θεωρητικών που έχουν ασχοληθεί ιδιαίτερα με τις νομικές συνέπειες από την επαγωγή της δκε. Επίσης, μέσα από τις ίδιες πηγές, γινόμαστε μάρτυρες ενός φαινομένου που μπορεί να ονομασθεί "υπερβολικός σκεπτικισμός και αντίδραση" για κάθε προσπάθεια ενδυνάμωσης του θεσμικού ρόλου της δκε στις διακρατικές σχέσεις και προσαρμογής της σε προωθημένες αντιλήψεις του σύγχρονου δδ.

Σύμφωνα με τον L. Cavaillé, δύο παράγοντες θεωρούνται υπαίτιοι αυτής της εξάρτησης (1):

- Ο πρώτος, είναι ο παράγοντας της λεπτομερούς ανάπτυξης του αντιστοιχου θεσμού της ευθύνης στο εσωτερικό δίκαιο των κρατών, καθώς και της πολύχρονης εφαρμογής του, η οποία έχει οδηγήσει στην παγίωση ορισμένων αρχών και κανόνων ώστε μοιραία επηρεάζει και χειραγωγεί το θεσμό της δκε με τη σχετικά μικρότερη ιστορική του παράδοση. Τα δεδομένα αυτά δημιουργούν προβλήματα στην αυτόνομη και ανεξάρτητη εξέλιξη της δκε.

- Ο δεύτερος παράγοντας είναι η πολυκεντρική και οριζόντια οργάνωση των μελών της διεθνούς κοινότητας, η οποία διέπεται από τη βασική αρχή της κυριαρχίας, η οποία οδηγεί τις κρατών με αποτέλεσμα να δημιουργούνται οι συνθήκες ώστε τα ίδια τα κράτη να εμφανίζονται απρόθυμα σε κάθε προσπάθεια εκσυγχρονισμού του δικαίου της δκε που θα οδηγούσε στη μελλοντική εφαρμογή αντικειμενικών θετών κανόνων πλέον και όχι στην αναζήτηση της τόσο δύσκολης σύγκλισης των κρατικών βουλήσεων και συναινέσεων για εφαρμογή της δκε post factum.

Έχοντας υπ' όψη τους δύο αυτούς περιορισμούς μπορούμε να προχωρήσουμε και να ερευνήσουμε τις απόψεις που έχουν αναπτυχθεί για να προδιαγράψουν και να ερμηνεύσουν εκείνες τις νομικές συνέπειες που προκύπτουν από την επαγωγή της δκε με causa τη δ.α., υπολογίζοντας και εκτιμώντας ταυτόχρονα τόσο τις πάγιες θέσεις του ισχύοντος δδ όσο και τις προοπτικές τροποποίησης και εκσυγχρονισμού τους.

2. Οι Νομικές Συνέπειες της Διεθνούς Κρατικής Ευθύνης σύμφωνα με το Ισχύον Διεθνές Δίκαιο

Η έλλειψη κωδικοποίησης του δικαίου της δκε μας υποχρεώνει να ανατρέξουμε τόσο στις θεωρητικές απόψεις που διατυπώθηκαν όσο και στη δικαστική και κρατική πρακτική που αναπτύχθηκε, μέχρι σήμερα, σε σχέση με τις νομικές συνέπειες που δημιουργούνται λόγω δκε.

Είναι γεγονός, ότι οι θεωρητικοί ερευνώντας και αναλύοντας τη νέα νομική κατάσταση που δημιουργείται από την επαγωγή της δκε δεν καταλήγουν σε ενιαία συμπεράσματα. Συγκεκριμένα τρεις απόψεις-θέσεις έχουν αναπτυχθεί οι οποίες απαντούν στα θεωρητικά και πρακτικά ερωτήματα, όπως, μεταξύ

πόρων κρατών δημιουργείται η νέα νομική κατάσταση και ποιο είναι το περιεχόμενό της (2). Αμέσως παρακάτω θα ασχοληθούμε με τα θέματα του προσδιορισμού και της ανάλυσης των συνεπειών-επιπτώσεων από την επαγωγή της δεκ στις διακρατικές σχέσεις, ανάλογα με την υποστήριξη της μιας ή της άλλης από τις τρεις τοποθετήσεις καθώς και με τη γενική τάση που επικρατεί στη διεθνή νομολογία και τη διεθνή κρατική πρακτική.

2.1. Κλασική Θεωρία: Προσδιορισμός, θεωρητική θεμελίωση και Κριτική

2.1.1. Έννοια - Χαρακτηριστικά

Όπως προαναφέραμε, υπάρχει καθολική παραδοχή από την πλευρά των θεωρητικών - κλασικών και μη -, ότι η επαγωγή της δεκ σημαίνει τη δημιουργία μιας νέας νομικής κατάστασης μεταξύ κρατών με causa τη δ.α. Η θεωρητική διαφοροποίηση αρχίζει από τη στιγμή που εξετάζεται το ουσιαστικό περιεχόμενο της νέας αυτής κατάστασης.

Αν εξετάσει κανείς αυτό ακριβώς το περιεχόμενο των νέων διακρατικών σχέσεων, που προκύπτουν μετά την τέλεση μιας δ.α., πρέπει να απαντήσει σε ερωτήματα όπως: ποιος είναι ο κύκλος των υποκειμένων που ενέχονται σε αυτήν τη νέα κατάσταση ή ποιοι είναι οι φορείς των καινούργιων δικαιωμάτων και υποχρεώσεων που δημιουργούνται, καθώς και ποιο είναι το αντικείμενο αυτών των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων.

Σύμφωνα με την πρώτη άποψη, η οποία είναι η κλασική, η επαγωγή της δεκ μετά τη διάπραξη μιας δ.α. οδηγεί στη δημιουργία μόνο μιας δ ι μ ε ρ ο ύ ς και κ λ ε ι σ τ ή ς νομικής σχέσης μεταξύ του θιγόμενου-προσβαλλόμενου κράτους και του αδικούντος κράτους. Τα παραγόμενα και αντιπαρατασσόμενα νέα δικαιώματα και υποχρεώσεις έχουν αντικείμενο, από τη μια μεριά την έννομη αξίωση του θιγόμενου-προσβαλλόμενου κράτους να απαιτήσει "επανόρθωση" από το κράτος που αδίκησε και από την άλλη μεριά την έννομη υποχρέωση του τελευταίου κράτους να ανταποκριθεί στην "επανόρθωση".

Η κλασική θεωρία αναπτύχθηκε και υποστηρίχθηκε θεωρητικά από τον Dionisio Anzilotti του οποίου φέρει το όνομα και ο οποίος έγραφε, το 1906, με σαφήνεια (3).

"..... Η ν ο μ ι κ ή σ χ έ σ η μεταξύ των δ ύ ο κ ρ α τ ώ ν έχει ως αποτέλεσμα ένα πραγματικό πλεονέκτημα για τα άτομα, μέσα από την απόδοση της αποζημίωσης από το κράτος που ευθύνεται διεθνώς".

Από τότε, η ίδια θεωρητική γραμμή κρατήθηκε από την πλειονότητα των διεθνολόγων (4) και επηρέασε τους εφαρμοστές του δδ (κράτη και διεθνή δικαστηριακά όργανα), όσες φορές χρειάσθηκε να ενεργήσουν, να γνωμοδοτήσουν ή να αποφανθούν σε σχετικές διακρατικές διαφορές.

Η νέα νομική κατάσταση που δημιουργείται μετά την επαγωγή της δεκ, αποτελεί το αντικείμενο του δικαίου που εφαρμόζεται σήμερα με τις όσες εξαιρέσεις, μπορούμε να δεχθούμε, ότι ισχύουν παράλληλα και τις οποίες θα εξετάσουμε παρακάτω (5).

* Με άλλα λόγια, η νέα νομική κατάσταση προσδιορίζεται από μια κλειστή-σχέση δύο καθορισμένων κρατών, δηλαδή του συγκεκριμένου αδικούντος κράτους και του συγκεκριμένου θιγόμενου κράτους το οποίο απαιτεί "επανόρθωση" από το πρώτο. Η γένεσιουργός αιτία (causa) αυτής της σχέσης είναι η δ.α. και περιεχόμενο αυτής της σχέσης είναι η "επανόρθωση".

Στις γραμμές που ακολουθούν θα προσπαθήσουμε να αναλύσουμε τα δύο κύρια στοιχεία που χαρακτηρίζουν τη νέα νομική κατάσταση, σύμφωνα με την πρώτη άποψη:

- το πρώτο, είναι η δημιουργία μιας νομικής σχέσης σε διμερές επίπεδο, και
- το δεύτερο, είναι ο ανταποδοτικός και εξισορροπιητικός χαρακτήρας του αιτήματος για "επανόρθωση".

2.1.1α. Η Διμερής Νομική Σχέση

Ως προς το πρώτο στοιχείο, παρατηρούμε αρχικά ότι παραδεχόμενοι, ως μοναδικό νομικό αποτέλεσμα από την επαγωγή της δεκτής νέας διμερής σχέσης μεταξύ κρατών, αναγνωρίζουμε τη δημιουργία ειδικού νομικού δεσμού μεταξύ του αδικούντος κράτους και του θιγόμενου κράτους. Είναι ακριβώς αυτό το οποίο γράφει ο G. Schwarzenberger (6):

"..... Ο ορισμός ενός διεθνούς αδικήματος ως μια ασύγγνωστη παραβίαση μιας διεθνούς υποχρέωσης θεωρεί ως δεδομένο την ύπαρξη ενός δεσμού μεταξύ αδικοπραγούντος και απαί-

τ ο ύ ν τ ο ς . Το θέμα, επομένως
προκύπτει για το ποιος δικαιούται να
δημιουργήσει έναν τέτοιο δεσμό

Σύμφωνα με τον G. Schwarzenberger (7) η προσβολή από
ένα κράτος των δικαιωμάτων ενός άλλου κράτους δημιουργεί
αυτόματα έναν αναγκαστικό νομικό δεσμό (nexu) μεταξύ των
δ ύ ο υ π ο κ ε ι μ έ ν ω ν του δδ. Η απόδειξη της
προσβολής αυτής συναρτάται με την έννοια του "έννομου
συμφέροντος" του θιγόμενου κράτους από μια δ.α. (8). Στο
ίδιο συμπέρασμα καταλήγει η B. Bollecker-Stern στη διατριβή
της με τίτλο "Le Préjudice dans la Théorie de la Respon-
sabilité Internationale", αν και ξεκινά από άλλο σημείο
εκκίνησης από αυτό του αιτήματος για "επανόρθωση". Εξετάζει
και αναλύει τη "ζημία" η οποία προκαλείται από την προσβολή
ενός "νομικά προστατευόμενου συμφέροντος", ως όρο και
προϋπόθεση για να απαιτηθεί "επανόρθωση", μετά από μια δ.α.
(9).

Από τους δύο παραπάνω θεωρητικούς συλλογισμούς
προκύπτει ότι η σχετικότητα της νέας κατάστασης που
δημιουργείται μετά την επαγωγή της δα, εξαρτάται
αναγκαστικά από την έννοια του "έννομου συμφέροντος". Ο
συνεκτικός νομικός δ ε σ μ ό ς μεταξύ των κρατών μετά
από μια δ.α. παρουσιάζεται από τη στιγμή που η παράνομη
ενέργεια ή παράλειψη του αδικούντος κράτους προσέβαλε το
"έννομο συμφέρον" ενός άλλου συγκεκριμένου κράτους. Με άλλα
λόγια η χαρακτηριστική έννοια του "έννομου συμφέροντος"
προσδιορίζει το δεύτερο αυτό κράτος ως "θιγόμενο" σε σχέση
με το "αδικούν" κράτος σε περίπτωση τέλεσης δ.α.

Η έννοια του "έννομου συμφέροντος" του θιγόμενου
κράτους, στην εφαρμογή της, καθορίζει τις δυνατότητες να

νόμιμοποιηθεί ενεργητικά το
θιγόμενο κράτος ... και να απαιτήσει "επανόρθωση". Οι
δυνατότητες για ενεργητική νομιμοποίηση είναι δ ύ ο
είδών.

Από τη μία μεριά είναι ο υ σ ι α σ τ ι κ έ ς ,
επειδή προσδιορίζουν τον φ ο ρ έ α του ουσιαστικού
δικαιώματος να απαιτήσει "επανόρθωση" μετά από μια δ.α. Με
βάση το "έννομο συμφέρον", το θιγόμενο κράτος μόνο
νομιμοποιείται να απαιτήσει "επανόρθωση". Επομένως το
"έννομο συμφέρον" πρέπει να είναι και άμεσο εφόσον αφορά
μόνο στο θιγόμενο κράτος. Μετά από μια δ.α., η δημιουργία
του υ π ο κ ε ι μ ε ν ι κ ο ύ δ ι κ α ι ώ μ α τ ο ς
του θιγόμενου κράτους να απαιτήσει "επανόρθωση", με βάση το
ά μ ε σ ο ν ο μ ι κ ό τ ο υ σ υ μ φ έ ρ ο ν είναι
αποκλειστική και στενά ερμηνευτέα. Περιορίζει ασφυκτικά τον
ενεχόμενο κύκλο των μερών στη νέα νομική σχέση και δεν
αναγνωρίζει παράλληλα ίδια δικαιώματα ή άλλη νομική
δυνατότητα σε άλλα μέλη της διεθνούς κοινότητας. Τα τρίτα ως
προς τη σχέση μέλη δεν είναι δυνατό να νομιμοποιηθούν στην
αναζήτηση "επανόρθωσης" για την παραβίαση κανόνα δδ, είτε
μεμονωμένα, είτε από κοινού, εφόσον δεν αποδεικνύουν
α τ ο μ ι κ ό ά μ ε σ ο έ ν ν ο μ ο σ υ μ φ έ ρ ο ν
στη συγκεκριμένη περίπτωση.

Από την άλλη μεριά η έννοια του έννομου συμφέροντος
επιτρέπει στο θιγόμενο κράτος, εκτός από φορέα του
ουσιαστικού υποκειμενικού δικαιώματος, να απαιτήσει
"επανόρθωση", είτε εξώδικα, είτε να ασκήσει το σχετικό
αίτημα παραδεκτά ενώπιον μιας ένδικης διεθνούς διαδικασίας.
Με άλλα λόγια, αναγνωρίζεται μ ό ν ο στο θιγόμενο κράτος
η ιδιότητα του ενεργητικού διαδίκου, επειδή λόγω έννομου
συμφέροντος έχει αποκλειστικό το σχετικό διαδικαστικό
δικαίωμα να εγείρει την παραπάνω αγωγή τύποις βάσιμη.

Στο σημείο αυτό που αναφερόμαστε στον ουσιαστικό και τυπικό ρόλο που παίζει η έννοια του έννομου συμφέροντος στη νέα νομική σχέση πρέπει να επισημάνουμε τη σκέψη του G. Schwarzenberger ο οποίος υποστηρίζει τα εξής (10):

"..... Το διεθνές εθνικό δίκαιο στερείται εξαναγκαστής δικαστικής οργάνωσης και επομένως διάκρισης μεταξύ διαδικαστικού και ουσιαστικού δικαίου Ο προαιρετικός χαρακτήρας της δικαιοδοσίας των διεθνών δικαστικών θεσμών καθιστά αναγκαία μια τριχοτόμηση μεταξύ θεμάτων διαδικασίας, δικαιοδοσίας και ουσίας, ώστε ζητήματα έννομου συμφέροντος να προκύπτουν κατά κανόνα ως θέματα δικαιοδοσίας. Επομένως, η κατάταξη του έννομου συμφέροντος ως δικαιοδοτικό ζήτημα δεν προσφέρει καμμία θετική ένδειξη για το αν τέτοιου είδους θέματα είναι ζητήματα ουσίας ή διαδικασίας. Οπωσδήποτε, υποδεικνύει ότι, ακόμη και σε αυτό το επίπεδο, θέματα έννομου συμφέροντος δεν μπορούν να θεωρούνται ως διαδικαστικά θέματα"

Αλλά ανεξάρτητα από θέμα κατάταξης και ταξινόμησης, δηλαδή, αν δεχθούμε την έννοια του έννομου συμφέροντος ως πολυσήμαντη ή αν τη θεωρήσουμε ως έννοια του ουσιαστικού ή του δικονομικού δικαίου επισημαίνουμε το βασικό γεγονός ότι σηματοδοτεί τη νέα νομική κατάσταση μετά την επαγωγή της δεκ σύμφωνα με την πρώτη άποψη (11). Με αφορμή αυτήν τη σημασία που έχει η έννοια του έννομου συμφέροντος, μπορούμε να κάνουμε ορισμένες σκέψεις για να προσδιορίσουμε τις συνέπειες που η αυστηρή της εφαρμογή μπορεί να φέρει στην πράξη.

Πρώτο η δημιουργία μιας μοναδικής διμερούς σχέσης, όπως την περιγράψαμε παραπάνω, με το αναφαίρετο στοιχείο του "έννομου συμφέροντος", υπερακοντίζει και αυτήν την έννοια της επαγωγής της δκε. Μετά την διάπραξη της δ.α. η *post factum* διεκδίκηση για "επανόρθωση", έστω προβλεπόμενη και καλυμμένη *ex lege*, εναποθέτει το όλο θέμα της δκε στον εξουσιαστικό παράγοντα "κρατική βούληση του θιγόμενου κράτους".

Δεύτερο η πρωταρχία της "κρατικής βούλησης του θιγόμενου κράτους" στη νομική κατάσταση της δκε εξωτερικεύεται με το απόλυτο "δικαίωμα της πρωτοβουλίας" για την έγερση και συνέχιση μιας ένδικης ή εξωδικαστικής διαδικασίας διεκδίκησης στο αίτημα για "επανόρθωση" λόγω δκε, το οποίο ανήκει αποκλειστικά στο θιγόμενο κράτος. Αυτό σημαίνει ότι:

- Τρίτα κράτη, έξω από το νομικό κύκλο που δημιουργεί ο άμεσος νομικός δεσμός μεταξύ του θιγόμενου κράτους και του προσβάλλοντος-αδικούντος κράτους, μετά από μια δ.α., δεν νομιμοποιούνται, ως φορείς ιδιαίτερων αυτοτελών δικαιωμάτων να λάβουν μέρος στη διαδικασία της διεκδίκησης "επανόρθωσης" λόγω δκε (12).

- Η διεθνής κοινότητα, ως σύνολο, δεν προσωποποιείται ώστε να νομιμοποιηθεί και να διεκδικήσει "επανόρθωση" λόγω δκε ή να καταστεί παράγοντας στη νέα νομική κατάσταση (13).

- Σε περίπτωση όπου απουσιάζει η έκφραση της απαραίτητης "κρατικής βούλησης του θιγόμενου κράτους" για να εγερθεί ή να συνεχισθεί η διαδικασία της διεκδίκησης για επανόρθωση με νομική βάση τη δκε δεν προκύπτει ούτε υπάρχει άλλο δικαίωμα ή νομική δυνατότητα ενός τρίτου κράτους μεμονωμένα ή τρίτων κρατών συλλογικά να την εγείρουν ή να την συνεχίσουν παρεμβαίνοντας ή συμμετέχοντας αυτοτελώς με οποιονδήποτε άλλο τρόπο.

* Τρίτο η "συναίνεση" ή η "συγκατάθεση" του θιγόμενου κράτους που προηγήθηκε ή συνέτρεξε ή επισυνέβηκε, μετά την τέλεση της δ.α., αποτελεί αποσβεστικό λόγο της δκε (14).

Σχετικά με το θέμα αυτό ο καθηγητής Γ. Τενεκίδης γράφει (15):

" Στο διεθνές δίκαιο, πολλές παραβιάσεις δικαιωμάτων ενός κράτους είναι δυνατό να νομιμοποιηθούν με τη συναίνεσή του

Είναι γεγονός, ότι, στη θεωρία, ο νομικός όρος "συναίνεση" ή "συγκατάθεση" λαγχίζεται είτε ως τρόπος νομιμοποίησης, σύμφωνα με τον καθηγητή Γ. Τενεκίδη, είτε ως αποσβεστικός λόγος κάθε αξίωσης που γεννιέται από τη δκε, σύμφωνα με τον G. Schwarzenberger (16), είτε τέλος, ως λόγος που αίρει τον άδικο χαρακτήρα της πράξης που επάγει τη δκε, σύμφωνα με τον R. Ago (17). Εδώ, δεν εξετάζουμε την έννοια και τις ιδιαίτερες νομικές συνέπειες από τη θεωρητική υιοθέτηση του όρου με το ένα ή το άλλο περιεχόμενο. Επισημαίνουμε, όμως, ότι η "κρατική βούληση του θιγόμενου κράτους" με το ένδυμα της "συναίνεσης" ή της "συγκατάθεσης" εξουδετερώνει στην ουσία τις επιπτώσεις από την επαγωγή της δκε.

Μετά τις τελευταίες επισημάνσεις πάνω στις θέσεις της πρώτης άποψης, καταλήγουμε στο ότι πρώτο στοιχείο της νέας κατάστασης που δημιουργεί η επαγωγή της δκε συνιστά ο άμεσος και αποκλειστικός δεσμός που ορίζεται μεταξύ ενός συγκεκριμένου αδικούντος κράτους και ενός συγκεκριμένου θιγόμενου κράτους μετά τη διάπραξη μιας δ.α. Η δύναμη που ενεργοποιεί αυτόν το δεσμό προκύπτει από την έννοια του έννομου συμφέροντος ως ένα εξατομικευμένο νομικό δικαίωμα του θιγόμενου κράτους. Με βάση αυτό το συμπέρασμα διαπιστώνουμε ότι ο παράγοντας "κρατική βούληση

του θιγόμενου κράτους" είναι παντοδύναμος για να δραστηριοποιήσει τη διαδικασία της δκε. Το θιγόμενο κράτος ως συγκεκριμένο κράτος, είναι ο μόνος φορέας του σχετικού "υποκειμενικού δικαιώματος" για "επανόρθωση" και ως συγκεκριμένη "κρατική βούληση" μπορεί να εκφράσει απόλυτα και μοναδικά το πορεπόμενο "δικαίωμα της πρωτοβουλίας".

2.1.18. Η "Επανόρθωση"

Αν εξετάσουμε το δεύτερο χαρακτηριστικό της νέας νομικής κατάστασης, όπως αναφέραμε παραπάνω, σύμφωνα με την πρώτη άποψη, ερχόμαστε στο αίτημα της "επανόρθωσης" του δικαίου που παραβιάστηκε από τη δ.α. (18). Η ακριβής έννοια της "επανόρθωσης" εστιάζεται στο στοιχείο της εκ των υστέρων - δηλαδή μετά την τέλεση της δ.α. - αναζήτησης τρόπου εξουδετέρωσης της προσβολής - ηθικής ή υλικής - που επήλθε από τη δ.α. Η αναζήτηση αυτού του τρόπου εξουδετέρωσης των οποιωνδήποτε συνεπειών από τη δ.α. γίνεται με κριτήριο το αντιστάθμισμα των συνεπειών αυτών με το μέγεθος και το είδος της "επανόρθωσης" που επιδιώκεται. Το "αντιστάθμισμα" των συνεπειών έχει το νομικό περιεχόμενο της εκτέλεσης μιας νομικής υποχρέωσης από τη μεριά του αδικούντος κράτους για παροχή, η οποία θα ενεργούσε κατασταλτικά για να θεραπεύσει την προσβολή που υπέστη το θιγόμενο κράτος και θα ανταποκρινόταν σε αντίστοιχο δικαίωμα του τελευταίου ως αποτέλεσμα της νεοδημιουργούμενης νομικής διακρατικής σχέσης.

Συγκεκριμένα κύριες ιδιότητες της "επανόρθωσης", σύμφωνα με την πρώτη άποψη, είναι οι παρακάτω:

- Η "επανόρθωση" παίζει ρόλο καταλύτου κάθε συνέπειας από τη διάπραξη μιας δ.α. Το ρόλο αυτόν περιγράφει με παραστατικότητα ο D. Anzloti (19):

"..... Όταν η ευθύνη εξαφανίζεται από την επανόρθωση του τετελεσμένου οδικήματος, κανένα κράτος δεν θα υποστήριζε παραδεκτά έναν παρόμοιο ισχυρισμό που θα βασίζονταν πάνω στο ίδιο γεγονός"

Η όρνηση του δικαίου που προκλήθηκε από τη δ.α. εξουδετερώνεται με το μηχανισμό της "επανόρθωσης". Αυτή η λειτουργία της ανατροπής κάθε συνέπειας από την τέλεση μιας δ.α. προσδίνει στην "επανόρθωση" ένα χαρακτήρα διορθωτικό και εξισορροποιοτικό. Ο G. Schwarzenberger αναφέρεται ειδικά σ' αυτόν τον εξισορροποιοτικό ρόλο της "επανόρθωσης" (20):

"..... (Ο κανόνας για επανόρθωση) Πρέπει να επαναφέρει την ισορροπία στους κανόνες του διεθνούς δικαίου, η οποία διαταράχθηκε από την τέλεση ενός διεθνούς αδικήματος. Κατ' αυτόν τον τρόπο, το διεθνές δίκαιο αποδεικνύεται δυναμικά ικανό να αυτοκαθαρίζεται"

- Η "επανόρθωση" επιβάλλεται κατασταλτικά για να αποκατασταθεί το δίκαιο με πρώτο μέτρο να επανέλθει η status quo ante, όπου αυτό είναι δυνατό, ή άλλως, να επιτευχθεί ο καλλίτερος τρόπος άλλης ανταπόδοσης (21). Μοναδικό κριτήριο για το είδος και το ύψος αυτής της ανταπόδοσης καθίσταται η ίδια η προσβολή από τη δ.α. ώστε να είναι ίση και ανάλογη με αυτή. Με αυτόν τον τρόπο κάθε είδος

"επανόρθωσης" που υπερβαίνει το μέγεθος αυτής της προσβολής θεωρείται αδικαιολόγητος πλουτισμός ανεπίτρεπτος για το δδ (22). Συνεπώς αυτή η "επανόρθωση" που καλείται και άμει-σ η ή ακέραιη "επανόρθωση" (*restitutio in integrum*) δεν αφήνει περιθώρια να εφαρμοσθεί ως εκφοβιστικό μέσο για τη συμπεριφορά του κράτους που αδίκησε, ούτε της αναγνωρίζεται καμμία ιδιότητα για γενική ή ειδική π ρ ό-λ η ψ η από την τέλεση μελλοντικών δ.α. (23).

- Ο τρόπος επιβολής της "επανόρθωσης" υπακούει στον παράγοντα κρατική βούληση τόσο του θιγόμενου κράτους όσο και του αδικούντος κράτους. Από την πλευρά του θιγόμενου κράτους ως αναζήτηση για "επανόρθωση" και από την πλευρά του αδικούντος ως θέληση για την κατάλληλη ανταπόδοση.

- Το είδος της "επανόρθωσης" που επιτυγχάνεται κάθε φορά προσδιορίζεται ελεύθερα, μετά από ειδική συμφωνία των ενδιαφερόμενων μερών ή σύμφωνα με την κρίση του δικάζοντος/δικαστού αφού διαπραχθεί η συγκεκριμένη δ.α. Δηλαδή, δεν υπάρχουν προκαθορισμένοι κανόνες δικαίου οι οποίοι υπαγορεύουν και επιβάλλουν ορισμένο είδος "επανόρθωσης" για ορισμένες κατηγορίες δ.α. (24).

Χαρακτηριστικά στο θέμα αυτό ο Dionisio Anzilotti αναφέρει (25):

"..... Η επανόρθωση μπορεί να λάβει χώρα σε αυτήν την περίπτωση με διάφορους τρόπους. Το διεθνές δίκαιο δεν έχει θέσει γι' αυτό σταθερούς κανόνες. Εδώ το παν εξαρτάται από τη βούληση των κρατών, τα οποία είναι δυνατό να δώσουν στην υποχρέωσή τους τη μορφή που κρίνουν ως καλλίτερη"

• - Η "επανόρθωση" δεν υπαγορεύει καμμία αξιολογική κρίση για τη συγκεκριμένη συμπεριφορά του κράτους που αδίκησε και δεν θεωρείται "τιμωρία". Με άλλα λόγια η "επανόρθωση" δεν έχει καμμία εννοιολογική συγγένεια με τον όρο "ποινή".

- Η απειλή της νομικής υποχρέωσης για "επανόρθωση" στο κράτος που αδίκησε δεν ασκείται με τη νομική ισχύ του εξαναγκασμού ή άλλη σχετική νομική ιδιότητα.

2.1.2. Θεωρητική θεμελίωση της Πρώτης Άποψης

Από την έννοια και τα χαρακτηριστικά της νέας νομικής κατάστασης, που δημιουργεί η ΔΚΕ και που αναπτύξαμε παραπάνω, προκύπτουν οι απώτεροι στόχοι και οι θεωρητικές δεσμεύσεις της πρώτης θεωρητικής άποψης, που θεωρείται και η κλασική. Συγκεκριμένα οι θέσεις που αναπτύχθηκαν προηγούμενά, ανακύπτουν ως συνέχεια και ταυτόχρονα εξυπηρετούν μια συλλογιστική η οποία υπακούει σε δ ύ ο θεωρητικά δόγματα, που σχολιάζουμε παρακάτω.

2.1.2α. Η Αρχή της Κυρίαρχης Ισότητας των Κρατών

Το πρώτο από τα θεωρητικά δόγματα, που αποτελούν τα νομικά θεμέλια της πρώτης παραδοσιακής άποψης, αναφέρεται στην απόλυτη έννοια της κ υ ρ ί α ρ χ η ς ι σ ό τ η τ α ς των κ ρ α τ ώ ν και της παρεπόμενης έννοιας της κ ρ α - τ ι κ ή ς σ υ ν α ί ν ε σ η ς ως αποκλειστικού εργαλείου έκφρασης και υλοποίησής της. Για τη θεωρητική στήριξη αυτού του δόγματος η σχετική επιστημονική βιβλιογραφία στην

Απλειοψηφία της άλλοτε άμεσα και απερίφραστα και άλλοτε έμμεσα φθάνει στα καταληκτικό συμπέρασμα ότι το δίκαιο της δκε είναι *jus dispositivum* με κυρίαρχο στοιχείο την απόλυτη κρατική βούληση και μάλιστα τη σύμπτωση των κρατικών βουλήσεων των ενεχόμενων κρατών στη δημιουργούμενη διμερή έννομη σχέση μετά από μια δ.α.

Με άλλα λόγια το στοιχείο της απόλυτης κρατικής βούλησης και η αντίστοιχη έννοια της σύμπτωσης των κρατικών βουλήσεων δημιουργούν τους περιορισμούς κάτω από τους οποίους αναπτύσσεται το περιεχόμενο του νομικού δικαιώματος για απαίτηση επανόρθωσης από τη μεριά του αδικηθέντος-θιγόμενου κράτους και της αντίστοιχης νομικής υποχρέωσης για παροχή επανόρθωσης από τη μεριά του αδικοπραγούντος κράτους. Σύμφωνα με την πρώτη άποψη, μπορούμε να πούμε, ότι αυτή η σύμπτωση των κρατικών βουλήσεων στο δίκαιο της δκε αποκαλύπτεται όχι μόνο όταν η επανόρθωση, ως αίτημα της δκε, επιτυγχάνεται εξώδικα αλλά ενυπάρχει και, όταν η σχετική υπόθεση ακολουθεί την ένδικη διαδικασία. Τελικά, πάλι η κρατική βούληση είναι αυτή η οποία θα επενεργήσει ώστε να υλοποιηθεί η σχετική δικαστική διαδικασία. Οι παραπάνω περιορισμοί που υπαγορεύονται από την υλοποίηση της έννοιας της απόλυτης κρατικής βούλησης προκαλούν τη δημιουργία του καθοριστικού για τη δκε υποκειμενικού δικαιώματος του αδικηθέντος-θιγόμενου κράτους με εξωτερική εκδήλωση το δικαίωμα της πρωτοβουλίας για να απαιτήσει "επανόρθωση" από το αδικούν κράτος.

Επομένως, σύμφωνα με την πρώτη άποψη, από την λειτουργικότητα των κύριων στοιχείων που τη θεμελιώνουν και που περιγράψαμε παραπάνω, οι κανόνες του δικαίου της δκε κατατάσσονται στο χώρο του *jus dispositivum*. Αυτή η θεωρητική αντίληψη για τον "ενδοτικό" ή "συμβατικό" χαρακτήρα των νομικών γεγονότων ή νομικών θεσμών που απορρέουν από τη δκε και αφορούν σε όλο το φάσμα των

διακρατικών σχέσεων μετά από μια δ.α. διοχετεύεται και εκφράζεται με τη νέα νομική κατάσταση που δημιουργεί η δκε. Και αυτό συμβαίνει τόσο στο επίπεδο των υποκειμένων της όσο και στο περιεχόμενο του αιτήματος της "επανόρθωσης", όπως αναλύσαμε παραπάνω:

Ως προς τη διμερή νομική σχέση

Ως προς το πρώτο σημείο ο Georg Schwarzenberger στο βιβλίο του "International Law" παράδειχεται με σαφήνεια (26):

"..... Ο πρώτος σχετικός κανόνας είναι εκείνος, ο οποίος δίνει, σε όλους τους κανόνες του διεθνούς εθνικού δικαίου και στις γενικές αρχές του δικαίου που αναγνωρίζονται από τα πολιτισμένα έθνη, το χαρακτήρα του ενδοτικού ή δικαίου (jus dispositivum). Παρέπεται ότι η προηγούμενη συναίνεση εξαφανίζεται και η αναδρομική συναίνεση ή συγκατάθεση θεραπεύει την παραβίαση οποιασδήποτε διεθνούς υποχρέωσης. Έτσι, το πρώτο συστατικό στοιχείο της παραβίασης διεθνούς υποχρέωσης προκύπτει. Η παραβίαση πρέπει να έρχεται σε αντίθεση με τη θέληση του ενόγοντος (ad invitum)"

Επομένως είναι δυνατό, η βούληση των αμέσως ενεχόμενων μερών να αδρανήσει ουσιαστικά τη νομική κατάσταση της δκε.

* Ως προς την "επανόρθωση"

Ερχόμενοι στο δεύτερο χαρακτηριστικό στοιχείο της νομικής κατάστασης της δκε, οι θεωρητικές επιπτώσεις στο αίτημα της "επανόρθωσης" βρίσκουν έδαφος στο είδος και στον τρόπο επιβολής της. Από τη μια μεριά εξαρτούν το είδος της "επανόρθωσης" κάθε φορά από την κρατική βούληση του θιγόμενου κράτους και από τη συμφωνία του κράτους που αδίκησε. Από την άλλη μεριά η έλλειψη εκφοβιστικού ή εξαναγκαστικού χαρακτήρα από την "επανόρθωση" αποδυναμώνει το σχετικό αίτημα κάθε φορά.

2.1.2β. Η "Ενιαία Μορφή της Διεθνούς Κρατικής Ευθύνης"

Το δεύτερο θεωρητικό δόγμα που αναπτύχθηκε, επικράτησε και υποστηρίχθηκε από την παραδοσιακή πρώτη άποψη αναφέρεται στη δομή και στον τρόπο κατάταξης και διάταξης των κανόνων της δκε. Συγκεκριμένα υποστηρίζεται ότι στο δδ η κρατική ευθύνη δε διακρίνεται σε αστική και ποινική αλλά είναι ενιαία. Δηλαδή το κύριο χαρακτηριστικό του δικαίου της δκε είναι η λεγόμενη "ενιαία μορφή" (unity) των κανόνων της. Αυτό το χαρακτηριστικό της "ενιαίας μορφής" των κανόνων της δκε δίνει το κύριο στίγμα διαφοροποίησης και ανεξαρτοποίησής της από το θεσμό της αστικής ευθύνης του εωτερικού δικαίου των κρατών. Το βλέπουμε να υποστηρίζεται με σαφήνεια στα μαθήματα που δόθηκαν στην Ακαδημία της Χάγης, από τον Paul Reuter, όπως δημοσιεύθηκαν το 1961, όπου αναφέρεται ότι (27):

"..... Όσον αφορά το διεθνές δίκαιο η σύγχρονη επιστήμη διδάσκει πρόθυμα την ενιαία μορφή του καθεστώτος της ευθύνης

και παρουσιάζει το σχήμα μέσα σε ένα
αυστηρό λογικό πλαίσιο το οποίο
περιλαμβάνει γενικά τα ακόλουθα σημεία:
παράνομη πράξη - καταλογισμός της σε
υπόκειμενο διεθνούς δικαίου - ζημία -
επανόρθωση

Ανάλογες αναφορές βρίσκουμε να επιβεβαιώνουν την
τοποθέτηση αυτή, - ότι αποτελεί το ισχύον νομικό καθεστώς -,
βασιζόμενοι τόσο στην σταθερή διεθνή νομολογιακή και κρατική
πρακτική όσο και στην παλαιότερη βιβλιογραφία, - όπως του Κ.
Ευσταθιάδη (28) και του F.V. Garcia-Amador (29) - αλλά και
στη σύγχρονη βιβλιογραφία (30), καθώς και αρθρογραφία - όπως
της Krystyna Marek (31) και του Prosper Weil (32) -.
Ειδικότερα στον τελευταίο διαβάζουμε την παρακάτω περιγραφή:

"..... Το διεθνές κανονιστικό σύστημα
χαρακτηρίζεται παραδοσιακά από την ενιαία
μορφή του. Είτε πρόκειται για την τυπική
τους καταγωγή (π.χ. έθιμο ή συνθήκη),
είτε πρόκειται για το αντικείμενό τους ή
τη σημασία τους, όλοι οι κανόνες
διατάσσονται με την ίδια σειρά: καμμία
ιεραρχία δε βάζει σε τάξη τις σχέσεις
τους· το ένα μοναδικό και ίδιο
κανονιστικό καθεστώς διέπει τη διεθνή
ευθύνη που διασφαλίζει την κύρωση"

Αυτή η χαρακτηριστική ενιαία φύση των κανόνων της δε
εξάιρεται ιδιαίτερα ως πολύτιμο στοιχείο του δδ και
ταυτόχρονα εξηγεί το λόγο για τον οποίο πρέπει να
εφαρμόζεται περιοριστικά και αυστηρά στις διακρατικές
σχέσεις. Αυτές τις θέσεις υποστηρίζει ο Paul Reuter ο οποίος
αναφέρει (34):

" Αυτή η θεωρία της ενιαίας μορφής της διεθνούς ευθύνης είναι μια από τις πλέον πολύτιμες κατακτήσεις του διεθνούς δικαίου· πρέπει, λοιπόν, να διαφυλαχθεί (33) Είναι (αυτή η ενιαία μορφή) επίσης το τεκμήριο ενός θεμελιώδους δικαίου, εχθρικού σε διαφοροποιήσεις ..."

Και παρακάτω, ο ίδιος ο Paul Reuter σε μια προσπάθειά του να θεμελιώσει θεωρητικά την "ενότητα της θεωρίας της ευθύνης", - όπως την αποκαλεί -, γράφει τα εξής (35):

"..... Η απουσία μιας διάκρισης μεταξύ της ποινικής ευθύνης και της αστικής ευθύνης δεν είναι για το διεθνές δίκαιο παρά η συνέπεια της απουσίας εξουσίας η οποία θα διέθετε την κατάλληλη λειτουργία για να υπερασπισθεί τα κοινά συμφέροντα"

Μετά τα παραπάνω συμπεραίνουμε, ότι η "ενιαία φύση" των κανόνων της δκε θεωρείται δόγμα αυστηρού δικαίου και δεν αφήνει περιθώρια εφαρμογής εννοιών όπως ο όρος "έγκλημα" ή "ποινή" με το περιεχόμενο ανάλογων εννοιών του εσωτερικού δικαίου. Κάθε δυνατότητα να δημιουργηθεί ιδιαίτερη κατηγορία ποινικής ευθύνης στο δδ είναι απορριπτέα επειδή παραβιάζει το δόγμα της "ενιαίας φύσης των κανόνων της δκε".

Με ασφαλιστικές δικλείδες τα δύο παραπάνω δόγματα, η παραδοσιακή πρώτη άποψη διερμηνεύει τις θέσεις της και τα πιστεύω της για τις νομικές επιπτώσεις από την επαγωγή της δκε. Με αυτόν τον τρόπο μας επιτρέπει να επιχειρήσουμε την παρακάτω κριτική της και να εκτιμήσουμε τις δυνατότητες εξέλιξης του δικαίου της δκε σύμφωνα με τις σημερινές απαιτήσεις της κοινωνικής συμβίωσης των κρατών.

2.1.3. Παρατηρήσεις - Σχόλια

Σύμφωνα με την άποψη, που εξετάζουμε εδώ, τα δύο χαρακτηριστικά σκέλη συνεπειών της νέας νομικής κατάστασης που δημιουργείται από την επαγωγή της δκε φανερώνουν άμεσα τον αστικολογικό επηρεασμό τους.

Το πρώτο, το οποίο αναφέρεται στη δημιουργία μιας νέας νομικής κατάστασης σε διμερές επίπεδο, διατηρώντας δικαιώματα και υποχρεώσεις μόνο για το θιγόμενο κράτος και το αδικούν κράτος, αποδεικνύει τον άμεσο συσχετισμό του αποκλειστικού υποκειμενικού δικαιώματος του θιγόμενου-προσβαλλόμενου κράτους με ανάλογες αστικολογικές έννοιες της ευθύνης των πολιτών στο εσωτερικό ιδιωτικό δίκαιο των κρατών. Από τη μορφή και το περιεχόμενο της νέας διμερούς νομικής σχέσης μετά την τέλεση της δ.α., λείπει το στοιχείο του διεθνούς παράγοντα, ως τρίτου συντελεστή επιρροής στα εσωτερικά (*inter se*) της σχέσης αυτής. Επομένως, το ευρύ διεθνές κοινωνικό σύνολο κρατείται σε *status observativum* εφόσον δεν του αναγνωρίζεται κανένα έννομο δικαίωμα για αντίστοιχη συμμετοχή του, ούτε προσδιορίζεται και νομιμοποιείται ως φορέας και εφαρμοστής του "διεθνούς κοινωνικού συμφέροντος", - ενδεχομένως -, εν όψει μίας δ.α., με συνέπεια να βρίσκεται έξω από το νομικό κύκλο της διεθνούς ευθύνης, Ο μόνος ρόλος, που αναγνωρίζεται στη διεθνή κοινότητα, είναι ο θεσμικός-νομοθετικός με βάση τον οποίο παρέχει διεθνή έννομη-προστασία στο θιγόμενο-προσβαλλόμενο κράτος από μια δ.α. με την αδιαμφισβήτητη νομοθέτηση της επαγωγής της δκε, μετά την τέλεσή της. Με άλλα λόγια καθιερώνεται θεσμικά το παρὰ δεκτό της ένδικης ή εξωδικαστικής αναζήτησης "επανόρθωσης" με ν σ-

μ ι κ ή β ά σ η τη δκε. Πάντα όμως με την απαραίτητη προϋπόθεση ότι έχει δηλωθεί η σύμπτωση των σχετικών βουλήσεων των ενεχόμενων κρατών για να εγερθεί η παραπάνω διαδικασία.

Επομένως, το γεγονός ότι η επαγωγή της δκε, ως απόρροια-συνέπεια μιας δ.α., επισημαίνει υποχρεωτικά, όπως είδαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο, δεν επηρεάζει την παραπάνω εικόνα. Απλώς καθορίζει τα όρια της διεθνούς νομικής τάξης στο συγκεκριμένο χώρο δικαίου καθιερώνοντας τις δυνατότητες και τις προϋποθέσεις της έννομης προστασίας των δικαιωμάτων και τις υποχρεώσεις των κρατών από την τέλεση μιας δ.α. Ανάμεσα στις εν λόγω προϋποθέσεις εντάσσεται και η έννοια της "κρατικής βούλησης του θιγόμενου κράτους", όπως την αναλύσαμε παραπάνω. Με βάση αυτά τα στοιχεία, μπορούμε να πούμε ότι το απόλυτο υποκειμενικό δικαίωμα του θιγόμενου κράτους στην όλη διαδικασία της δκε ενεργεί α ρ ν η τ ι - κ ά σε κάθε έννοια "κυρωτικής λειτουργίας" στο δδ μέσω της δκε, όπως αναπτύξαμε προηγούμενα, όπου σχολιάσαμε την έννοια του "έννομου συμφέροντος".

Ανάλογες αστικολογικές επιπτώσεις έχουμε και στο δεύτερο χαρακτηριστικό σκέλος συνεπειών της νέας νομικής κατάστασης που εξετάζουμε εδώ. Η έννοια της "επανόρθωσης":

- (α) ως αίτημα του θιγόμενου κράτους στη διαδικασία της δκε
 - (β) ως έννομη διεκδίκηση,
 - (γ) καθώς, επίσης, ως περιεχόμενο του αιτήματος,
- τελεί κάτω από την "ε ξ ο υ σ ι α σ τ ι κ ή ή κ ρ α τ ι - κ ή β ο ύ λ η σ η τ ο υ θ ι γ ό μ ε ν ο υ κ ρ ά - τ ο υ ς". Με άλλα λόγια η ικανοποίηση του αιτήματος για "επανόρθωση" εξαρτάται από τη δήλη "κρατική βούληση του θιγόμενου κράτους" να την αναζητήσει και επιδιώξει. Επιπλέον η ίδια η "επανόρθωση" ως και το είδος της "επανόρθωσης", εκτός από τον παραπάνω παράγοντα, απαιτεί και την ανταπόκριση του αδικούντος κράτους πάνω στη βάση μιας δ ι -

μ ε ρ ο ύ ς διακρατικής συμφωνίας είτε αυτή έχει προβλεφθεί ante maleficium, είτε επιτυγχάνεται post maleficium.

Το αίτημα για "επανόρθωση" περιορίζεται στα πλαίσια της ικανοποίησης του αποκλειστικού έννομου συμφέροντος του θιγόμενου κράτους, το οποίο γεννά τη σχετική έννοια του στενού υποκειμενικού δικαιώματος που είδαμε παραπάνω. Συμπερασματικά μπορούμε να πούμε, ότι στερείται βασικά από το χαρακτήρα της αναγκαστικής επιβολής μιας κυρωτικής διαδικασίας, η οποία υπαγορεύεται ανεξάρτητα από την "κρατική βούληση του προσβαλλόμενου ή του αδικούντος κράτους" και η οποία φέρει ουσιαστικά τις ιδιότητες μιας αξιολογικής κρίσης με τη μορφή της απειλούμενης "ποινής" ή "κώρωσης" για το αδικούν κράτος.

Μετά την ανάλυση, θεωρητική θεμελίωση και τον ειδικό σχολιασμό της νέας νομικής σχέσης που δημιουργείται μετά τη διάπραξη μιας δ.α., σύμφωνα με την πρώτη άποψη που εκθέσαμε παραπάνω, μπορούμε να τονίσουμε emphaticά τον κύριο στόχο της λειτουργίας του θεσμού της δκε ο οποίος βάλλεται από την επικράτηση και καθιέρωση αυτής της θέσης in re.

Ο εκθετισμός και η πανηγορική κυριαρχία της αρχής του "συμβατικού διακυβερνησμού" των διαφορών που προκύπτουν από τη δ.α. κρατάει την εξέλιξη του δικαίου της δκε υποδουλωμένη στο στενό της περιεχόμενο και καθηλωμένη στο υποβαθμισμένο επίπεδο μιας πρωτόγονης διεθνούς προστασίας των κρατικών δικαιωμάτων. Αυτή καθαυτή η έννοια του θεσμού της δκε αποξενώνεται από την κύρια αποστολή της να εξυπηρετήσει, διαμορφώσει και εμπεδώσει μια αμιγή "κυρωτική λειτουργία" στη διεθνή δικαιοταξία ικανή να επιβάλλεται αναγκαστικά στα μέλη της διεθνούς κοινότητας και όχι μια "οιονεί κυρωτική λειτουργία-διαδικασία" άμεσα και απόλυτα εξαρτώμενη από τις συνθήκες-προϋποθέσεις μιας εξουσιαστικής σχέσης μεταξύ των "κρατικών βουλήσεων του προσβαλλόμενου και του αδικούντος κράτους" για την προσφυγή των κρατών σ' αυτήν.

Το παραπάνω κύριο συμπέρασμα που προκύπτει, ως τελική παρατήρηση, πάνω στην ανάπτυξη της πρώτης άποψης, συγκεντρώνει το απόλυτο και σχεδόν αποκλειστικό ενδιαφέρον για κριτική και σχολίαση. Επὶ πλέον προετοιμάζει και δημιουργεί τις κατάλληλες προϋποθέσεις και τις αντικειμενικές συνθήκες για μια θετική υποδοχή άλλων νεώτερων θέσεων και αντιλήψεων για τη βελτίωση και προώθηση του θεσμού της δκε από τα μέλη της διεθνούς κοινότητας. Πράγματι οι δύο επόμενες απόψεις-θέσεις, που εξετάζονται παρακάτω, διαδηλώνουν προωθημένες ιδέες πάνω στη λειτουργικότητα και στην πρακτικότητα του θεσμού της δκε, με σκοπό την αναβάθμισή του και τη δυνατότητά του να ανταποκριθεί στις αυξημένες ανάγκες μιας σύγχρονης διεθνούς κοινωνίας.

2.2. Η θεωρία της Αποκεντρωμένης Δικαιοσύνης

2.2.1. Περιεχόμενο - Χαρακτηριστικά

Η δεύτερη θεωρητική άποψη (36) για τις συνέπειες που δημιουργούνται μετά την επαγωγή της δκε εκφράστηκε κύρια από τον Hans Kelsen, ο οποίος υποστήριξε τα εξής (37):

Η έννοια της αδικοπραξίας (l' acte illicite), έννοια σημαντική στο δδ, προσιδιάζει σε κάθε κρατική συμπεριφορά που έρχεται αντίθετη με τις διεθνείς επιταγές και τις διεθνείς υποχρεώσεις του δδ. Οι δυνατές συνέπειες που επέρχονται μετά την τέλεση μιας δ.α. αποτελούν το περιεχόμενο της δκε.

Για τον H. Kelsen, η πρώτη γενική συνέπεια μετά την τέλεση μιας δ.α. είναι η "υποχρέωση για επανόρθωση των ζημιών" που η δ.α. είχε προκαλέσει (38). Αυτή η συνέπεια ανταποκρίνεται σε μια γενική *in abstracto* πρόβλεψη του γενικού δδ. Μόνη νομική προϋπόθεση γι' αυτήν (από τον παραπάνω κανόνα) θεωρείται η τέλεση της δ.α. Αν, τώρα, μεταφερθούμε από τη γενική πρόβλεψη στη συγκεκριμένη εφαρμογή, προκύπτει η ανάγκη να προσδιορισθεί (σε μια δεδομένη περίπτωση) αυτή η προϋπόθεση, δηλαδή η τέλεση της δ.α. Σύμφωνα με τον H. Kelsen, η διαπίστωση αν τελέσθηκε μια δ.α. γίνεται από τα ίδια τα ενδιαφερόμενα κράτη από κοινού και όχι από μια αντικειμενική αρχή. Συνεπώς ό ρ ο ς για την *in concreto* συνέπεια της "υποχρέωσης για επανόρθωση", μετά από μια δ.α., αποτελεί η κ ο ι ν ή σ υ μ φ ω ν ί α των ενδιαφερόμενων μερών τόσο στο επίπεδο της αναγνώρισης της δ.α., όσο και στο επίπεδο του περιεχομένου της εν λόγω συνέπειας. Αυτή η θέση υποστηρίζει, ότι το θιγόμενο κράτος δεν είναι δυνατό να αναζητήσει και να απαιτήσει "επανόρθωση" μ ο ν ο μ ε ρ ώ ς, ούτε γίνεται δεκτή αντικειμενικά μια δ.α., αν δεν αναγνωρισθεί από το υπόχρεο σε "επανόρθωση" κράτος.

Έτσι, στην προκείμενη περίπτωση της δ.α., το ίδιο το αδικούν κράτος είναι απαραίτητο να συμφωνήσει από κοινού με το θιγόμενο κράτος, τόσο για την ύπαρξη της δ.α., όσο και για τη συγκεκριμένη ευθύνη του στο όνομα της απονομής του δδ. Αυτό συντελείται μέσα από την υλοποίηση της αρχής της ι δ ι ω τ ι κ ή ς ή κ α τ' ι δ ί α ν, ή α π ο κ ε ν τ ρ ω μ έ ν η ς δ ι κ α ι ο σ ύ ν η ς (la justice privée), η οποία κυριαρχεί στις σχέσεις των μελών της διεθνούς κοινότητας (39).

Από τα παραπάνω προκύπτει, ότι, μετά την τέλεση μιας δ.α., δημιουργείται μια α π ό λ υ τ η ε ξ ο υ σ ι α σ τ ι κ ή σ χ έ σ η μεταξύ των κρατών, με α ν τ ι κ ε ί μ ε ν ο κατ' αρχή την α ν α γ ν ώ ρ ι σ η και δ ι α -

Η έστω η μιας πράξης ή παράλειψης ως δ.α. Η αναγνωριστική αυτή αρμοδιότητα συντελείται, μόνο μέσα από μια ειδική συμφωνία των κρατών που εμπλέκονται μετά από την τέλεση μιας δ.α, είτε ως αδικούντα κράτη είτε ως αδικούμενα. Στη συνέχεια, επίσης, μέσα στα ίδια συμβατικά πλαίσια της απόλυτης εξουσιαστικής σχέσης μεταξύ των κρατών που ενέχονται σε μια δ.α. - είτε ως αδικούντα, είτε ως αδικούμενα κράτη -, προσδιορίζεται "η υποχρέωση για επανόρθωση των ζημιών" που προκλήθηκαν από μια δ.α.

Τα κύρια χαρακτηριστικά της "υποχρέωσης για επανόρθωση των ζημιών" που προκλήθηκαν από μια δ.α. είναι δύο. Πρώτο, η "υποχρέωση" αυτή είναι μια δευτερογενής υποχρέωση (*obligation secondaire*) επειδή δημιουργείται εφόσον ένα κράτος δεν έχει επιτελέσει την κύρια και πρωταρχική υποχρέωσή του (*obligation principale ou primaire*), η οποία υπαγορευότανε από το δδ. Δηλαδή, η "υποχρέωση για επανόρθωση" έρχεται να αντικαταστήσει μίαν προηγούμενη διεθνή υποχρέωση που δεν επιτελέσθηκε (40). Δεύτερο, η "υποχρέωση για επανόρθωση" δεν είναι κύρωση επειδή δεν πρόκειται για πράξη εκφοβιστική. Η "υποχρέωση για επανόρθωση" καθορίζεται μέσα από την εξουσιαστική βούληση των ενδιαφερόμενων μερών και δεν είναι δυνατό να έχει εκφοβιστικό χαρακτήρα (41).

Επομένως, βλέπουμε ότι με βάση τη διττή αρμοδιότητα των κρατών για αναγνώριση της τέλεσης μιας δ.α. και του προσδιορισμού της "υποχρέωσης για επανόρθωση των ζημιών που προκλήθηκαν από μια δ.α.", πρώτη γενική συνέπεια λόγω δκε δεν επέρχεται άμεσα λόγω της τέλεσης μιας δ.α. αλλά εντάσσεται στο χώρο των συμβατικών δυνατοτήτων των κρατών και τίποτα περισσότερο.

Η δ ε ύ τ ε ρ η γ ε ν ι κ ή συνέπεια από τη διάπραξη μιας δ.α. είναι η δ υ ν α τ ό τ η τ α του θιγόμενου κράτους να επιβάλλει κυρώσεις στο υπόχρεο κράτος, δηλαδή πράξεις εκφοβιστικές (*actes de contrainte*). Η επιβολή κυρώσεων πρέπει να διακρίνεται με σαφήνεια από τη δημιουργία της "υποχρέωσης για επανόρθωση".

Κατά κανόνα η επιβολή κυρώσεων προϋποθέτει τη συνδρομή δύο στοιχείων. Π ρ ώ τ ο , πρέπει να έχει προηγηθεί η παραβίαση μιας πρωταρχικής υποχρέωσης του δδ η οποία προκάλεσε τη δ.α. και, δ ε ύ τ ε ρ ο , να μην έχει εκληρωθεί η δευτερογενής "υποχρέωση για επανόρθωση" η οποία γεννιέται μετά από μια δ.α. Ούσε η πρωταρχική, ούτε η δευτερογενής υποχρέωση θεωρείται πράξη εκφοβιστική δηλαδή κύρωση. Στο σημείο αυτό αξίζει να τονισθεί, ότι όσον αφορά το δεύτερο στοιχείο της μη εκληρώσεως της "υποχρέωσης για επανόρθωση", δεν επιβάλλεται αναγκαστικά και περιοριστικά υπό το γενικό δδ. Με άλλα λόγια έχει δυνητικό χαρακτήρα ώστε να μην υποχρεώνεται ex lege το θιγόμενο κράτος να επιδιώξει την "επανόρθωση των ζημιών" πριν να καταφύγει στην επιβολή κυρώσεων. Απλώς έχει την έννοια ότι το θιγόμενο κράτος εφόσον επιτύχει την "επανόρθωση των ζημιών" δεν μπορεί να επιβάλλει κυρώσεις στο υπεύθυνο μιας δ.α. κράτος και ότι το αδικούν κράτος μπορεί να αποφύγει τον κίνδυνο να υποστεί κυρώσεις εφόσον ανταποκριθεί στη διεθνή υποχρέωσή του για "επανόρθωση των ζημιών" που προκάλεσε η συμπεριφορά του και για την οποία είναι υπεύθυνο (42).

Σύμφωνα με τον H. Kelsen, οι μόνες ενέργειες κρατών στις διεθνείς τους σχέσεις, που φέρουν τα χαρακτηριστικά αληθινών κυρώσεων στο δδ, είναι τα αντίποινα και ο πόλεμος (43).

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι τα κύρια χαρακτηριστικά των κυρώσεων είναι δύο: Π ρ ώ τ ο , ότι επιβάλλονται μ ο ν ο μ ε ρ ώ ς ως μέσο α ν α γ κ α σ μ ο ύ τα οποία προβλέπει η διεθνής νομική τάξη και ανεξάρτητα προς

τη βούληση του υπεύθυνου για επανόρθωση κράτους. Δε ύ τ ε-
ρ ο, ότι το θιγόμενο κράτος επιβάλλοντας κυρώσεις ενεργεί
ως όργανο της α π ο κ ε ν τ ρ ω τ ι κ ή οργανωμένης
διεθνούς κοινότητας (44).

Με βάση τα όσα προηγήθηκαν, βλέπουμε ότι ο H. Kelsen με
γενεσιουργό αιτία τη δ.α. οδηγείται στη δκε, δηλαδή σε μια
νομική κατάσταση την οποία συνθέτουν από τη μια μεριά η
"υποχρέωση για επανόρθωση" του υπεύθυνου κράτους και από την
άλλη μεριά η δυνατότητα του θιγόμενου κράτους να επιβάλλει
κυρώσεις. Οι δύο αυτές νομικές συνέπειες για τον H. Kelsen
αποτελούν δύο δ ι α ζ ε υ κ τ ι κ έ ς νομικές
δυνατότητες και όχι υποχρεωτικά δ ι α δ ο χ ι κ έ ς, σε
μια διακρατική σχέση την οποία δεν αναλύει ιδιαίτερα.
Επιπλέον οι δύο παραπάνω συνέπειες, εκτός από το ότι
απορρέουν από μια κοινή αιτία, την τέλεση μιας δ.α.
παρουσιάζουν μεταξύ τους τις εξής διαφορές:

Η π ρ ώ τ η διαφορά, βρίσκεται στο γεγονός ότι η
"υποχρέωση για επανόρθωση" προκύπτει συμβατικά ως επακόλουθο
της σύμπτωσης των βουλήσεων του υπεύθυνου κράτους και του
θιγόμενου κράτους μετά από μια δ.α. Αντίθετα, οι κυρώσεις
στο δδ επιβάλλονται μονομερώς.

Η δ ε ύ τ ε ρ η διαφορά, αναφέρεται στο περιεχόμενό
τους. Το περιεχόμενο της επανόρθωσης εξαρτάται πρώτο από το
είδος των ζημιών που προκλήθηκαν από τη δ.α. (ηθικές -
υλικές) και δεύτερο από την ειδική συμφωνία των κρατών που
αφορά (45). Αντίθετα οι κυρώσεις, όπως προαναφέραμε, για το
δδ είναι δύο, τα αντίποινα και ο πόλεμος.

Τ ρ ί τ ο σημείο διαφοράς μεταξύ των δύο αυτών
συνεπειών αποτελεί η αρμοδιότητα για να διαπιστωθεί μια δ.α.
Η "υποχρέωση για επανόρθωση" ακολουθεί μια συμφωνία των
μερών για την τέλεση της δ.α., η οποία αναλύεται ιδιαίτερα
από τον H. Kelsen. Το ίδιο δεν επαναλαμβάνεται και στην

περίπτωση της επιβολής κυρώσεων, όπου το αντίστοιχο πρόβλημα αποσιωπάται, ώστε προκύπτουν ερωτηματικά για την πληρότητα της ανάλυσης στο συγκεκριμένο σημείο.

2.2.1α. Η Έννοια των "Κυρώσεων"

Ο Η. Kelsen υποστηρίζει μια άλλη παραδοχή για τις επιπτώσεις-συνέπειες μετά από μια δ.α. από αυτή που περιγράφει η πρώτη θεωρητική άποψη. Η επιβολή των κυρώσεων, όπως εξετάσαμε παραπάνω, δημιουργεί την ανάγκη να προσδιορίσουμε την ακριβή έννοια των "κυρώσεων".

Σύμφωνα με τον Η. Kelsen οι "κυρώσεις" στο δδ περιγράφονται ως μια σύνθετη έννοια.

Π ρ ώ τ ο, σημαίνει το κακό (le mal) με το οποίο μια αρχή με εξουσιαστική δύναμη (autorité) μπορεί να μας απειλήσει. Αν αυτή η εξουσιαστική δύναμη ασκείται από μια κοινωνική τάξη (un ordre social) η οποία έχει, η ίδια, οργανώσει και προβλέπει τις κυρώσεις (les sanctions socialement organisées) τότε πρόκειται για εξαναγκαστικά μέτρα (actes de coercition). Οι κοινωνικά οργανωμένες κυρώσεις είναι εξαναγκαστικά μέτρα, επειδή επιβάλλονται στα υποκείμενα μιας κοινωνικής τάξης, χωρίς τη θέλησή τους με τη δύναμη του καταναγκασμού (coercition) και της βίας (la force physique). Όταν αναφερόμαστε στη διεθνή κοινωνική τάξη και πρόκειται για την επιβολή κυρώσεων ε ν ν ο ο ύ μ ε τη λήψη καταναγκαστικών και εκφοβιστικών μέτρων (actes de coercion et de contrainte). Επειδή η διεθνής κοινωνία είναι μια νομική τάξη - και άρα υποχρεωτική -, οι κυρώσεις που αναγνωρίζονται και προβλέπονται απ' αυτή, ως συνέπεια μιας κρατικής συμπεριφοράς αντίθετης σ' αυτήν την τάξη, έχουν χαρακτήρα υποχρεωτικό και εκφοβιστικό. Συνεπώς, κύριο

ουσιαστικό περιεχόμενο της έννοιας των κυρώσεων στο δδ είναι η επαπειλή ενός κακού με τη δύναμη του καταναγκασμού και του εκφοβισμού στα κράτη που διαπράττουν δ.α. (46).

Δ ε ύ τ ε ρ α, ενώ στην εσωτερική νομική τάξη διακρίνουμε δύο κατηγορίες κυρώσεων, την κατηγορία των ποινών και την κατηγορία των μέσων της αναγκαστικής εκτέλεσης, στη διεθνή νομική τάξη δεν είναι δυνατές και ορατές οι ίδιες ή αντίστοιχες διακρίσεις (47). Στο εσωτερικό δίκαιο η μια κατηγορία αναφέρεται στα μέτρα καταστολής και ηρόληψης αδικημάτων του ποινικού δικαίου, η άλλη αντιθέτως αφορά κυρώσεις του ιδιωτικού δικαίου. Στο δδ οι κυρώσεις είναι ενιαίες για όλες αδιάκριτα τις δ.α. που διαπράττονται, επειδή στο δδ και η δκε είναι ενιαία (48). Επομένως κυρώσεις θεωρούνται από τη μια μεριά εξαναγκαστικά και εκφοβιστικά μέτρα και από την άλλη μέσα αναγκαστικής εκτέλεσης.

Για τον H. Kelsen οι κυρώσεις υπαγορεύονται από την πραγματικότητα της διεθνούς δικαιοταξίας και υποστηρίζουν τη βασική θεωρητική σχέση και συνάρτηση που ο ίδιος δέχεται ότι έχουν με τη δ.α. (49).

"..... Παράνομη πράξη και κύρωση είναι οι δύο θεμελιώδεις δεδομένες έννοιες του δικαίου. Αυτό είναι ένα σύνολο νομικών κανόνων οι οποίοι συνδέουν μια κύρωση, κάτω από τη μορφή μιας πράξης εκφοβισμού, με ένα γεγονός παράνομο το οποίο είναι η προϋπόθεση"

Τέλος, μια τελευταία πλευρά της έννοιας των κυρώσεων είναι ο προσδιορισμός του φορέα του σχετικού δικαιώματος κάθε φορά. Ο H. Kelsen υποστηρίζει σχετικά ότι το θιγόμενο κράτος έχει το νόμιμο δικαίωμα να απαντήσει σε μια δ.α. με

κυρώσεις, τα αντίποινα ή τον πόλεμο. Συνεπώς περιορίζει τα υποκείμενα του σχετικού δικαιώματος στη συγκεκριμένη περίπτωση του άμεσα θιγόμενου κράτους (1' état lésé) (50).

2.2.1β. Οι Απόψεις του P. Guggenheim

Με τις προηγούμενες θέσεις του H. Kelsen συμπαρατάσσεται ο P. Guggenheim (51).

Έτσι και, εδώ, συναντάμε, με τον ίδιο τρόπο, όπως και στου H. Kelsen - και με περισσότερη ίσως ενάργεια -, να κριτικάρεται και να απορρίπτεται η "υποχρέωση για επανόρθωση", ως η μία, μοναδική, υποχρεωτική και άμεση συνέπεια μετά την τέλεση μιας δ.α. Ο ισχυρισμός που υποστηρίζει αυτήν την άποψη, έγκειται στο γεγονός ότι αν η "υποχρέωση για επανόρθωση" θεωρηθεί η μοναδική άμεση νομική συνέπεια μιας δ.α., τότε, πολύ συχνά, θα αντιμετωπίζουμε το νομικό ενδεχόμενο ενός αδιεξόδου. Αυτό το νομικό αδιέξοδο θα προκαλείται από την έλλειψη άλλου εξαναγκαστού τρόπου να συμμορφωθεί το αδικούν κράτος στις αιτιάσεις για "επανόρθωση" του θιγόμενου κράτους, το οποίο θα την επιδιώκει χωρίς αποτέλεσμα από το άλλο κράτος το οποίο δεν θα συμμορφώνεται. Για να γίνει πραγματοποιήσιμη η "υποχρέωση για επανόρθωση" οφείλουμε να δεχθούμε ως απαραίτητη τη συμφωνία και του αδικούντος κράτους. Επομένως, η "υποχρέωση για επανόρθωση" δεν προκύπτει ως συνέπεια από μια δ.α., με βάση τις επιταγές του γενικού δδ, αλλά είναι απλώς και μόνο το αιτούμενο αντικείμενο μιας συνηθισμένης διαδικασίας σύναψης μιας συνθήκης-συμβολαίου και ανήκει στη σφαίρα του ειδικού δδ (52).

* Μετά τους παραπάνω ισχυρισμούς, ο P. Guggenheim φθάνει στο συμπέρασμα ότι - μόνο οι κυρώσεις - ο πόλεμος και τα αντίποινα -, ως εξαναγκαστικά μέτρα θεωρούνται άμεσες νομικές συνέπειες μετά από μια δ.α. (53). Στη συνέχεια, όμως, σπεύδει να παραδεχθεί - και στο σημείο αυτό αποκλίνει σαφώς από τον H. Kelsen -, ότι υπάρχει καθιερωμένη πρακτική, η οποία εφαρμόζεται από τη νομολογία και ακολουθείται στις διακρατικές σχέσεις και η οποία επιβάλλει στα κράτη να μην καταφεύγουν στην επιβολή κυρώσεων πριν η επιδίωξη για "επανόρθωση" αποδειχθεί αναποτελεσματική. Επομένως η επιδίωξη για "επανόρθωση" προβάλλεται και νομιμοποιείται ως ένα υποχρεωτικό π ρ ο σ τ ά δ ι ο ενέργειας για το θιγόμενο κράτος. Εφόσον, όμως, αυτή η επιδίωξη δεν ικανοποιηθεί δίνει διανοητικά τη θέση της στην κύρια "κυρωτική" διαδικασία, που είναι η επιβολή κυρώσεων (54).

Αξίζει να επισημανθεί ιδιαίτερα ότι ο P. Guggenheim προσδιορίζει με περισσότερα στοιχεία την έννοια των "κυρώσεων" στο δδ. Αρνείται κατηγορηματικά την ταύτιση των "κυρώσεων" στο δδ με την έννοια των "ποινών" στο ποινικό δίκαιο. Οι πρώτες θεωρούνται μέτρα εξαναγκαστικά (*mesures coercitives*), ενώ οι δεύτερες έχουν ως σκοπό να ανταποδώσουν το κακό της παράνομης ενέργειας και να εμποδίσουν την επανάληψή της (*actes rétributifs et préventifs*). Ο ανταποδοτικός και προληπτικός χαρακτήρας των "ποινών" διακρίνεται από το ουσιαστικό περιεχόμενο των "κυρώσεων" στο δδ που είναι σαφώς επανορθωτικό (55).

Εδώ, βλέπουμε να τονίζεται ιδιαίτερα ο "σύνθετος" και "δυσυπόστατος" χαρακτήρας των κυρώσεων ο οποίος οφείλεται στην ενιαία μορφή των κυρώσεων στο δδ. Από τη μια μεριά η διαδικασία και τα μέσα αναγκαστικής εκτέλεσης στο δδ και από την άλλη, η επιβολή εξαναγκαστικών και ανταποδοτικών μέτρων μετά την τέλεση μιας δ.α. συγχέονται μέσα στην ενιαία μορφή των κυρώσεων που προβλέπει το δδ και που επιβάλλονται από το

*
βιγόμενο κράτος και στις δύο περιπτώσεις. Τα μέσα αναγκαστικής εκτέλεσής που παίρνει ένα βιγόμενο κράτος είναι και μέτρα "αυτοπροστασίας" εφόσον στο δδ δεν είναι δυνατή η διακριση των λειτουργιών (εξουσιών). Αυτή η κατάσταση της "οργανικής σύγχυσης και ταύτισης" θα συντηρηθεί για όσο διάστημα δεν προβλέπονται ειδικά "διεθνή όργανα με αρμοδιότητα να αναλάβουν τη διαδικασία της αναγκαστικής εκτέλεσής και την επιβολή των κυρώσεων. Μόνο στην περίπτωση του άρθρου 39 του ΚΧ των ΗΕ όπου προβλέπονται συλλογικά μέτρα αναγκαστικής εκτέλεσης (*les mesures collectives d'execution forcée*) γίνονται ευδιάκριτες οι παραπάνω λειτουργικές διαφορές (56).

Στο σημείο αυτό πρέπει να αναφέρουμε, ότι ο P. Guggenheim θεωρεί τα "συλλογικά μέτρα αναγκαστικής εκτέλεσης" του άρθρου 39 του ΚΧ των ΗΕ και επόμ. ως ειδική μορφή συνεπειών, μετά από την τέλεση δ.α., με το ιδιαίτερο περιεχόμενο την παραβίαση της διεθνούς επιταγής που επιβάλλει στη "διεθνή ειρήνη και ασφάλεια", (περιπτώσεις απειλής της ειρήνης, διατάραξης της ειρήνης ή επιθετικής ενέργειας). Επομένως αναγνωρίζει μια ιδιαίτερη κατηγορία δ.α για τις οποίες υπάρχει θεσπισμένη μια ειδική κατηγορία κυρώσεων, ώστε να δημιουργείται *de lege lata* απόκλιση από το δόγμα της ενιαίας μορφής της δκε (57).

Ως προς το θέμα της αναγνωριστικής κρίσης για τη διάπραξη μιας δ.α., ο P. Guggenheim, καλύπτει το σχετικό κενό της θεωρίας του H. Kelsen. Δέχεται ότι, το κράτος, το οποίο θεωρεί ότι η συμπεριφορά ενός άλλου κράτους έβριξε παράνομα τα προστατευόμενα από το δδ δικαιώματά του, κρίνει εξουσιαστικά τη διάπραξη της σχετικής δ.α. για την οποία αποφασίζει να καταφύγει στην επιβολή των συνεπειών λόγω δκε και δη των κυρώσεων (58).

2.2.2. Η θεωρητική θεμελίωση της Δεύτερης Θεωρητικής Άποψης

Μετά την ανάλυση των θέσεων και των απόψεων για την έννοια και τα χαρακτηριστικά των συνέπειών που προκύπτουν από την επαγωγή της δκε, οφείλουμε να αναγνωρίσουμε ότι η δεύτερη θεωρητική άποψη στηρίζεται στις παρακάτω νομικές βάσεις:

Ι. Η διεθνής τάξη είναι μια νομική τάξη και ως τέτοια προβλέπει μέτρα εξαναγκασμού, όπως είναι οι κυρώσεις. Η κύρωση είναι μια άμεση νομική ενέργεια η οποία μπορεί να επιβληθεί μετά από οποιαδήποτε δ.α. (59). Με αυτήν την έννοια μπορεί να πει κανείς, ότι, ως θεωρητική θέση, η μ ο ν ο μ ε ρ ή ς ε π ι β ο λ ή κ υ ρ ώ-
σ ε ω ν ενισχύει τη νομική προστασία που παρέχεται στα κράτη από την παραβίαση διεθνών υποχρεώσεων και συμπληρώνει το κενό ρύθμισης που προκαλείται από την ανεκπλήρωτη πρώτη συνέπεια "της υποχρέωσης για επανόρθωση". Ο τρόπος, όμως, με τον οποίο επιβάλλονται οι κυρώσεις, σύμφωνα με την παραπάνω ανάλυση, παρουσιάζει ορισμένες λειτουργικές ατέλειες ή αδυναμίες. Η άμεση εξάρτηση της επιβολής κυρώσεων από την εξουσιαστική βούληση του θιγόμενου κράτους προβληματίζει για την αποτελεσματικότητά τους. Το θιγόμενο κράτος ως άμεσα ενδιαφερόμενο μέρος, μετά από μια δ.α., μπορεί να υπερβάλλει ή και να προδώσει το σκοπό της επιβολής κυρώσεων, που είναι άμεσα και κύρια "επανορθωτικός" και να καταλήξει αυθαίρετα, μέσα από την επιβολή κυρώσεων, σε επίδειξη άσκησης μέσω πολιτικής και υλικής πίεσης. Τέλος, οι κυρώσεις σχετικοποιούνται ανάλογα με τις πολιτικές σκοπιμότητες που είναι δυνατό να εξυπηρετούν και να επιδράσουν αντίστοιχα στη λήψη της απόφασης του θιγόμενου κράτους.

II. Η επιβολή κυρώσεων δεν εξαρτάται ούτε σχετίζεται με το είδος ή την κατηγορία της δ.α. που διαπράχτηκε. Με άλλα λόγια, δεν γίνεται δεκτή η διάκριση των δ.α. σε κατηγορίες, όπου άλλες ελπίζουν την επιβολή κυρώσεων και άλλες όχι. Το δόγμα της "ενιαίας φύσης των κανόνων της δκε" υποστηρίζεται και, εδώ, από τον H. Kelsen, ο οποίος δέχεται ότι η διεθνής ευθύνη δε διακρίνεται σε αστική και ποινική αλλά είναι ενιαία, ούτε τα αντίποινα ή ο πόλεμος θεωρούνται ποινές, ώστε να επιβάλλονται μόνο σε ειδική κατηγορία δ.α. π.χ. σε διεθνή εγκλήματα (60).

III. Η κρατική βούληση του θιγόμενου κράτους παίζει αποφασιστικό ρόλο και στις δύο νομικές συνέπειες που προκαλούνται λόγω δκε. Στην περίπτωση της επιβολής κυρώσεων η σχετική δυνατότητα ανήκει αποκλειστικά στο θιγόμενο κράτος. Επίσης στην περίπτωση της "υποχρέωσης για επανόρθωση" μόνο η κοινή βούληση του θιγόμενου και του υπεύθυνου κράτους μπορεί να έχει θετικά αποτελέσματα.

IV. Τόσο η διαγνωστική αρμοδιότητα για την τέλεση μιας δ.α., όσο και η επιβολή κυρώσεων θεωρούνται ουσιαστικά λειτουργίες με δικαιοδοτικό χαρακτήρα. Στην πράξη, όμως, ενεργούνται από τα ίδια τα ενδιαφερόμενα κράτη, τα οποία στην προκείμενη περίπτωση δρουν ως όργανα μιας αποκεντρωτικό οργανωμένης διεθνούς κοινότητας, εφόσον η ίδια στερείται κεντρικών οργάνων. Η δραστηριότητα των κρατών σε όλες τις φάσεις και τις ενέργειες που ακολουθούν μια δ.α. εντάσσεται, θεμελιώνεται και νομιμοποιείται στα πλαίσια και τα όρια αυτών των ειδικών δικαιοδοτικών λειτουργιών, ως άσκηση της "κατ' ιδίαν δικαιοσύνης". Αυτό συμβαίνει και είναι παραδεκτό για τον H. Kelsen, είτε πρόκειται για πράξεις που αποβλέπουν στην υλοποίηση της "υποχρέωσης για επανόρθωση", είτε αφορούν την επιβολή κυρώσεων.

2.2.3. Παρατηρήσεις - Σχόλια

I. Με βάση την ανάλυση των παραπάνω συγκεκριμένων θέσεων του H. Kelsen για τις συνέπειες που φέρει μια δ.α., μπορούμε να κάνουμε τις εξής παρατηρήσεις:

Η δεύτερη θεωρητική άποψη ουσιαστικά αποτελεί παραλλαγή της πρώτης, που εξετάσαμε προηγούμενα, με πολλές ταυτοσήμαντες με εκείνη θέσεις και με ελάχιστες διαφοροποιήσεις.

Το πρώτο κύριο συμπέρασμα που προκύπτει, είναι ότι και εδώ η τέλεση μιας δ.α. δημιουργεί μια μοναδική νομική διακρατική σχέση την οποία χαρακτηρίζει η δκε. Για τον H. Kelsen, η δκε, ως νομική κατάσταση, εγκλείει τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις που εξετάσαμε ήδη, τα οποία αφορούν στον περιορισμένο κύκλο κρατών που αποτελούν μια κλειστή διμερή σχέση. Χωρίς ιδιαίτερη επιμονή πάνω σε αυτήν τη διμερή νομική σχέση, η παρουσία του συγκεκριμένου υπεύθυνου-προσβάλλοντος κράτους και του συγκεκριμένου θιγόμενου κράτους είναι εμφανής και αποκλειστική, -κατά τη γνώμη μου- και σε αυτήν τη θεωρητική τοποθέτηση. Τόσο ο τρόπος επιβολής των κυρώσεων, όσο και η υλοποίηση της "υποχρέωσης για επανόρθωση" καθορίζουν ένα πολύ περιορισμένο κύκλο κρατών, τα οποία ενέχονται στην κατάσταση που δημιουργεί η δκε.

Το δεύτερο συμπέρασμα-παρατήρηση είναι, ότι και, εδώ, η κρατική βούληση για την επιβολή κυρώσεων αλλά και για τον προσδιορισμό της "υποχρέωσης για επαγόρθωση" αποτελεί τον παντοδύναμο παράγοντα κινητοποίησης των συνεπειών της δκε. Στο σημείο αυτό, αξίζει να επισημανθεί, ότι ο H. Kelsen προβάλλει τον ισχυρισμό-δικαιολογία ότι το δδ, ως ένα πρωτόγονο δίκαιο, στερείται κεντρικής οργάνωσης με αποτέλεσμα να επιτρέπει στα ίδια τα κράτη να ενεργούν ως όργανα μιας αποκεντρωμένης διεθνούς κοινότητας. Επομένως, το θιγόμενο κράτος επιβάλλοντας κυρώσεις σκεύ "κατ' ιδίαν

δικαιοσύνη". Επίσης, η κοινή βούληση των ενδιαφερόμενων κρατών, η οποία — αποφασίζει για την "υποχρέωση για επανόρθωση" και για το είδος της επανόρθωσης βασίζεται σε μια προηγούμενη αναγνωριστική κρίση από τα ίδια τα κράτη για την τέλεση μιας δ.α. Ο παραπάνω ρόλος των κρατών γίνεται δυσδιάκριτος στην πράξη. Οι σχετικές λειτουργικές αρμοδιότητες δεν έχουν σαφή όρια από την άσκηση των ουσιαστικών δικαιωμάτων που προκύπτουν, ως νομικές συνέπειες λόγω δκε. Έτσι το θιγόμενο κράτος επιβάλλοντας κυρώσεις εμφανίζεται ταυτόχρονα ως φορέας του σχετικού ουσιαστικού δικαιώματος, ως δικαστική αρχή και ως εκτελεστικό όργανο της διεθνούς κοινότητας με αποτέλεσμα οι τρεις ιδιότητες να συγχέονται και να ταυτίζονται (41).

Η βασική καινοτομία της άποψης αυτής είναι η υποστήριξη του δικαιώματος του θιγόμενου κράτους να επιβάλλει κυρώσεις στο υπεύθυνο κράτος με νομική βάση τη δκε μετά από μια δ.α. Οι κυρώσεις είναι αμιγή μέτρα εξαναγκασμού στο δδ τα οποία υπαγορεύονται από την κύρια ιδιότητα της διεθνούς τάξης, ως νομικής και υποχρεωτικής. Κύρια αδυναμία για την επιβολή κυρώσεων συνιστά ο τρόπος πραγματοποίησής τους. Το γεγονός ότι το θιγόμενο κράτος ως μόνο άμεσα ενδιαφερόμενο κράτος, φέρει αποκλειστικά το σχετικό δικαίωμα, καθιστά προβληματική, ανασφαλή και ίσως αυθαίρετη την άσκησή του.

Η "υποχρέωση για επανόρθωση" δεν είναι μια αυτόματη συνέπεια μετά από μια δ.α. αλλά μια υποκατάστατη δυνατότητα προκειμένου με τη συμφωνία των ενδιαφερομένων μερών να αποτραπεί η συνέπεια της επιβολής κυρώσεων. Η μόνο άμεση νομική συνέπεια μετά την τέλεσή μιας δ.α. είναι η εξ ουσιαστική δυνατότητα του θιγόμενου κράτους να επιβάλλει κυρώσεις.

Οι κυρώσεις είναι αμιγή μέσα εξαναγκασμού και, -σύμφωνα με την άποψη που εξετάζουμε εδώ-, παρουσιάζουν θεωρητικά νομική αρτιότητα για ένα σύστημα δικαίου, όπως το δδ. Παρά ταύτα, η έννοια των κυρώσεων προβληματίζει ιδιαίτερα για τους εξής λόγους:

- Πρώτο, επειδή ο ίδιος ο H. Kelsen παραδέχεται ότι, με τα σημερινά νομικά δεδομένα, η χρήση βίας ως ένα από τα δύο είδη κυρώσεων που ισχύουν στο δδ, δεν νομιμοποιείται, έστω ως συνέπεια μιας δ.α. Μόνο αν ασκείται από τα ΗΕ καθίσταται θεμιτή, επειδή τα ΗΕ, ως παγκόσμια οργάνωση, έχουν επιφυλάξει για τον εαυτόν τους τη μονοπωλιακή άσκησή της (62).

- Δεύτερο, επειδή δεν έχει εξευρεθεί ένας περισσότερο αντικειμενικός και αμερόληπτος μηχανισμός άσκησής τους ξένος προς τη βούληση του θιγόμενου κράτους, η οποία είναι δυνατό να καταστήσει την απόφαση για επιβολή κυρώσεων ευάλωτη από εξωνομικές και πολιτικές επιρροές.

Μια τελική παρατήρηση που μπορούμε να κάνουμε είναι το κενό που αφήνουν οι παραπάνω θέσεις του H. Kelsen σχετικά με την κρίση για την τέλεση μιας δ.α. Συγκεκριμένα, βλέπουμε, ότι, ενώ στην περίπτωση της "υποχρέωσης για επανόρθωση των ζημιών", η ειδική αυτή αρμοδιότητα ανήκει στα ενδιαφερόμενα κράτη από κοινού, το ίδιο θέμα δεν αναφέρεται για την επιβολή κυρώσεων. Επομένως, επιχειρούντες να ερμηνεύσουμε αυτό το ασαφές σημείο, οδηγούμαστε αναγκαστικά στο συμπέρασμα ότι η αντίστοιχη κρίση, πριν επιβληθούν κυρώσεις, ανήκει στο κράτος που επισπεύδει κατ' αποκλειστικότητα, δηλαδή το θιγόμενο κράτος. Μετά από αυτήν την αναλογική ερμηνεία, γίνεται φανερός ο κίνδυνος αυθαιρεσίας που εγκυμονεί για μια τέτοια εκτίμηση.

II. Σχετικά με τις θέσεις του Paul Guggenheim, μπορούμε να παρατηρήσουμε τα εξής:

Η υποστήριξη της θέσης για υποχρεωτική αναζήτηση "επανόρθωσης" μετά την τέλεση μιας δ.α. πριν επιβληθούν κυρώσεις, αυτοαναιρεί, κατά τη γνώμη μου, τη βασική σκέψη ότι η "υποχρέωση για επανόρθωση" δεν είναι μια άμεση συνέπεια της δ.α. Η πάγια αναζήτηση "επανόρθωσης" από τη διακρατική πρακτική, σύμφωνα με παραδοχή του ίδιου του P. Guggenheim, πριν επιβληθούν κυρώσεις στο αδικούν κράτος, φέρει τα στοιχεία "υποχρέωση" η οποία απορρέει από νομική επιταγή του γενικού δδ. Η θεμελίωση της υποχρεωτικής αναζήτησης "επανόρθωσης" από το θιγόμενο κράτος, πριν επιβάλλει κυρώσεις, πάνω σε "εθιμοτυπική" ή "ηθική", αλλά όχι "νομική" βάση, δε δικαιολογεί με επάρκεια ούτε διασφαλίζει την ίδια τη σχετική υποχρέωση που γίνεται δεκτή ως πάγια τακτική των κρατών στις μεταξύ τους σχέσεις. Συνεπώς, από πλευράς θεωρητικής δεοντολογίας το θέμα παρουσιάζει μια λογική ανακολουθία μεταξύ των όρων "υποχρέωση για επανόρθωση" και άμεση νομική συνέπεια μετά από μια δ.α.

Η παραδοχή των μέτρων του άρθρου 39 του ΚΧ των ΗΕ, ως συλλογικών μέτρων αναγκαστικής εκτέλεσης, δίνει βάση στην έννοια των "κυρώσεων" σε "κυρώσεις" κλασικής μορφής - που είναι ο πόλεμος και τα αντίστοιχα - και σε "ειδικές κυρώσεις" του ΚΧ των ΗΕ. Η δεύτερη αυτή κατηγορία κυρώσεων αποτελεί το πρώτο βήμα οργανικής και λειτουργικής αναβάθμισης της συνέπειας της δκε που αφορά στην επιβολή κυρώσεων στο δδ. Κατ' αρχήν ο ΚΧ προβλέπει με σαφήνεια τη διαδικασία, τον τρόπο και τους φορείς που επιτελούν αυτά τα μέτρα, έξω από τον κύκλο των άμεσα ενδιαφερόμενων μερών. Επί πλέον, επικαλύπτεται και υπαινίσσεται το ειδικό θέμα της διάκρισης των δ.α. σε είδη και κατηγορίες με μια σαφή φυγόκεντρη διάθεση από το πάγιο δόγμα της ενιαίας μορφής της δκε.

* Τέλος, οφείλουμε να αναγνωρίσουμε ότι ο P. Guggenheim αναφέρει και αναλύει με μεγαλύτερη πρακτικότητα όχι μόνο τα χαρακτηριστικά και το ρόλο αλλά και το σκοπό των κυρώσεων στο δδ. Έτσι, ενώ, ο H. Kelsen δεν αναφέρεται στο στόχο που επιδιώκουν οι κυρώσεις στο δδ, ο P. Guggenheim διευκρινίζει με ιδιαίτερη σαφήνεια και κατηγορηματικότητα ότι είναι "επανορθωτικός". Βέβαια, πιστεύω, ότι μπορούμε να καταλήξουμε ερμηνευτικά στο ίδιο συμπέρασμα για τις σχετικές θέσεις του H. Kelsen. Εφόσον το κράτος που αδίκησε αγταποκριθεί στην "υποχρέωση για επανόρθωση" τότε η δυνατότητα για επιβολή κυρώσεων καταλήγει, σύμφωνα, με τις απόψεις του Kelsen. Η αιτιολογία αυτής της θέσης δεν μπορεί να είναι άλλη από το γεγονός ότι σε αυτήν την περίπτωση, επειδή ο σκοπός "επανόρθωση" εκπληρώθηκε, η επιβολή κυρώσεων δεν έχει αντικείμενο αναζήτησης και επομένως η σχετική δυνατότητα του θιγόμενου κράτους έχει αποσβεστεί. Καταληκτικό συμπέρασμα αυτού του συλλογισμού είναι ότι οι δύο συνέπειες μετά από μια δ.α., που υποστηρίζει στη θεωρία του ο H. Kelsen, σκοπούν στον ενιαίο στόχο "επανόρθωση" (63).

2.3. Η Ρεαλιστική Θεωρητική Άποψη

2.3.1. Περιεχόμενο - Χαρακτηριστικά

Κύριο γνώρισμα της τρίτης θεωρητικής άποψης που εκφράσθηκε για τις συνέπειες που προκαλεί η δκε είναι, ότι στηρίζεται σε μια περισσότερο κριτική και ρεαλιστική παρά

δογματική διάθεση για να διαγνώσει την πραγματική φύση των συνεπειών που επέρχονται στις διεθνείς σχέσεις των κρατών μετά από μια δ.α. (64).

Οι υποστηρικτές της τρίτης αυτής θεωρητικής άποψης (65), που την ονομάζουμε ρεαλιστική, υιοθετούν μια θεωρητική πορεία η οποία ξεκινά με τα δεδομένα που προκύπτουν από την καθημερινή παρατήρηση της διεθνούς ζωής (κρατική πρακτική - διεθνής νομολογία) και φθάνει στο σημείο της αποδοχής μιας σ,ύ ν θ ε τ η ς εικόνας για τις συνέπειες της δκε. Τα συνθετικά μέρη αυτής της εικόνας αποτελούν από τη μια μεριά στοιχεία από τις δογματικές θέσεις των δύο θεωρητικών απόψεων, που έχουμε ήδη εξετάσει και από την άλλη στοιχεία που προκύπτουν από την παρατήρηση και ανάλυση των πραγματικών νομικών γεγονότων της διακρατικής ζωής.

Βασική σκέψη γύρω από την οποία υφαίνονται οι πτυχές των συγκεκριμένων θεωρητικών θέσεων είναι ότι οι συνέπειες της δκε δεν είναι μονοσήμαντες, όπως στις προηγούμενες θεωρητικές απόψεις, που εξετάσαμε, αλλά ποικίλες. Δηλαδή, η τέλεση μιας δ.α δημιουργεί αφ' ενός μεν το υ π ο κ ε ι μ ε ν ι κ ό δ ι κ α ί ω μ α (the subjective right) του θιγόμενου κράτους να απαιτήσει "επανόρθωση" από το κράτος που αδίκησε, αφ' ετέρου δε τη ν ο μ ι κ ή ε υ χ έ ρ ε ι α - δ υ ν α τ ό τ η τ α (the faculty) του θιγόμενου κράτους ή ενός άλλου τρίτου κράτους, καθορισμένου να "επιβάλλει κυρώσεις" (to impose a sanction) στο υπεύθυνο κράτος. Επομένως, οι συνέπειες μετά από μια δ.α. είναι δύο, αναφέρονται π ε ρ ι ο ρ ι σ τ ι κ ά και σ ω ρ ε υ τ ι κ ά και δημιουργούν περισσότερο από μια νομικές σχέσεις μεταξύ των ενδιαφερόμενων μερών. Η απαρίθμηση των συνεπειών της δκε είναι π ε ρ ι ο ρ ι ο τ ι κ ή και σ ω ρ ε υ τ ι κ ή, επειδή οι εν λόγω συνέπειες αναφέρονται α θ ρ ο ι σ τ ι κ ά και ι σ ό τ ι μ α και δεν ι ε ρ α ρ χ ο ύ ν τ α ι με καμμία διαδοχική ή διαζευκτική σειρά. Συγκεκριμένα, βρισκόμαστε μπροστά σε μια "σ υ ρ -

“ρ ο ή” συνεπειών τις οποίες τα ενδιαφερόμενα μέρη ως υποκείμενα-φορείς των σχετικών δικαιωμάτων ή ευχερειών μπορούν να ασκήσουν είτε επιλεκτικά είτε αθροιστικά, σύμφωνα με τη δική τους κρίση.

Οι δύο αυτές συνέπειες, σύμφωνα με την άποψη που εξετάζουμε εδώ, αποτελούν και το περιεχόμενο της έννοιας της δκε και την εκφράζουν. Ο Roberto Ago καταλήγει στον παρακάτω ορισμό της δκε (66):

“..... Αν θα ήθελε κανείς να δεχθεί να προσδιορίσει από τη σύνθετη λέξη της ευθύνης την κατάσταση ενός υποκειμένου αντιμέτωπου με το δικαίωμα ενός άλλου να απαιτήσει από αυτό επανόρθωση, ή με τη δυνατότητα ενός άλλου να του επιβάλλει μια κύρωση, θα μπορούσε να μιλάει για το αδίκημα ως ένα γεγονός που ανοίγει δρόμο σε μια έ ν δ ι κ η ε υ θ ύ ν η”

Αν και ο παραπάνω ορισμός είναι διατυπωμένος σε σύνταξη υποθετική, η έννοια της διεθνούς ευθύνης προκύπτει σαφώς. Ο ίδιος ο R. Ago, μετά από τριάντα χρόνια αφ’ ότου έγραφε τις γραμμές αυτές, με την ιδιότητά του ως Special Rapporteur στην ΕΔΔ των ΗΕ, σε ειδική έκθεση-εισήγηση, το 1970 (67), περιγράφοντας την τρίτη θεωρητική άποψη αναφέρει τον ίδιο ορισμό με κατηγορηματικό και θετικό τρόπο:

“... Ο γενικός όρος ευθύνη ... θα πρέπει να εκλαμβάνεται ως η κατάσταση ενός υποκειμένου του διεθνούς δικαίου αντιμέτωπου είτε με το δικαίωμα ενός άλλου υποκειμένου να απαιτήσει επανόρθωση ... είτε με τη δυνατότητα ενός άλλου υποκειμένου να επιβάλλει κύρωση σε αυτό ...”

Από την παραπάνω περιγραφή των συνεπειών της δεκ-
απορρέουν τα κοινά - χαρακτηριστικά τους. Το πρώτο κοινό
χαρακτηριστικό είναι η κοινή αιτία που τις προκαλεί, δηλαδή
η τέλεση μιας δ.α. Το δεύτερο είναι ότι προκύπτουν από μια
δ.α. κατά τρόπο άμεσο χωρίς την παρεμβολή ή τη
συνδρομή άλλου παράγοντα. Τέλος, το τρίτο κοινό
χαρακτηριστικό προκύπτει από την ισοτίμη παρουσίασή τους στο
περιεχόμενο της δεκ. Ειπώ, όμως, υπό τα κοινά
χαρακτηριστικά της κοινής προέλευσης, της αμεσότητας και της
ισοτίμης παρουσίας, οι δύο συνέπειες της δεκ είναι
αποράτητα να διευκρινισθούν και να προσδιορισθούν
ιδιαίτερα.

Θεωρώ σκόπιμο να ξεκινήσει κανείς, για τον παραπάνω
σκοπό, από μια νομική διάκριση ορολογία που επιχειρεί ο R.
Ago και αφορά στο νομικό χαρακτηρισμό
των δύο συνεπειών της δεκ. Αναφέρει δηλαδή, ότι η πρώτη
συνέπεια είναι "το υποκειμενικό δικαί-
ωμα" του θιγόμενου κράτους να απαιτήσει "επανάρθωση".
Ακολουθώντας για τη δεύτερη συνέπεια χρησιμοποιεί τον όρο
"νομική ή δυνατότητα" ενός κράτους να
"επιβάλλει κυρώσεις" (65). Προκύπτει, λοιπόν, το εύλογο
ερώτημα γιατί εμφανίζονται αυτές οι νομικές διακρίσεις
μεταξύ "υποκειμενικού δικαιώματος" και "νομικής δυνατότητας"
και ποιο το ακριβές περιεχόμενο της χρήσης τους.

Σύμφωνα με σχετική ανάλυση, ο R. Ago παραθέτει τις
διαφορές ανάμεσα στους δύο νομικούς όρους και προσθέτει έναν
τρίτο, αυτόν της "νομικής αρμοδιότητας" για να καταστήσει
περισσότερο καθαρή την έννοιά τους. Αρχικά επεξηγεί ότι "το
υποκειμενικό δικαίωμα" (le droit subjectif) είναι η
δυνατότητα ενός κράτους να απαιτήσει από κάποιο κράτος να
επιχειρήσει ορισμένη πράξη ή να υιοθετήσει μια ορισμένη
συμπεριφορά. Σε αυτήν τη δυνατότητα βρίσκεται αντιμέτωπη μια
αντίστοιχη "νομική υποχρέωση" του άλλου κράτους να προβεί σε
αυτή την ορισμένη πράξη ή να υιοθετήσει και να συμμορφωθεί

με την ορισμένη συμπεριφορά. Στη συνέχεια καθορίζει, ότι η έννοια της "νομικής δυνατότητας" (la faculté juridique) προβάλλει ως μια δυνητική ενέργεια η οποία προβλέπεται από το δδ και για την οποία δεν υπάρχει αντίστοιχη νομική υποχρέωση άλλου κράτους να συμμορφωθεί με αυτήν την ενέργεια. Η "νομική δυνατότητα" επιτρέπει στο συγκεκριμένο φορέα της να επιχειρήσει την άσκηση μιας ενέργειας η οποία προβλέπεται από το δδ και για την οποία έχει διακριτική ευχέρεια. Εφόσον, όμως, το κράτος, το οποίο έχει αυτήν τη "νομική δυνατότητα", την ενεργήσει τότε φέρει νομικά αποτελέσματα. Τέλος, η "νομική αρμοδιότητα" (le pouvoir juridique) είναι μια έννοια η οποία αφορά στους όρους και στις προϋποθέσεις τις οποίες το δδ απαιτεί για να επέρχονται νομικά αποτελέσματα από τις ενέργειες των κρατών.

Μετά τις παραπάνω διακρίσεις αποδεικνύεται μια π ρ ώ-
τ η ειδοποιός διαφορά στο νομικό χαρακτηρισμό μεταξύ των δύο συνεπειών της δκε. Στη συνέχεια, προχωρώντας ένα παραπάνω βήμα, πρέπει να υπεισέλθει κανείς στο κύριο περιεχόμενο αυτών των συνεπειών με σκοπό:

- α) να καθορίσει ξεχωριστά τις ουσιαστικές διαστάσεις που η θεωρητική αυτή άποψη τις αποδίδει,
- β) να επισημάνει ομοιότητες ή διαφορές με άλλες αντίστοιχες έννοιες, τις οποίες χρησιμοποιούν προηγούμενες θεωρίες,
- γ) να προσδιορίσει τυχόν αδυναμίες τους, και
- δ) να προσπαθήσει μια ανάλογη κριτική.

2.3.1α. Το Υποκειμενικό Δικαίωμα να Απαιτήσει ένα Κράτος Επανόρθωση

Βασικά το ουσιαστικό περιεχόμενο του "υποκειμενικού δικαιώματος ενός κράτους να απαιτήσει από ένα άλλο κράτος επανόρθωση" δεν χρειάζεται ιδιαίτερη επιμονή για να προσδιορισθεί (69). Ούτε, άλλωστε, και οι υποστηρικτές της θεωρίας αυτής δαπανούν χρόνο πάνω σ' αυτό, περιορίζοντας τη σχετική ανάλυση στο περιεχόμενο της άλλης συνέπειας της δκε.

Αν θελήσουμε να παραφράσουμε την επιγραμματική διατύπωση της πρώτης συνέπειας της δκε μπορούμε να πούμε ότι: Το κράτος που αδίκησε με τη συμπεριφορά του είναι υποχρεωμένο να ενεργήσει "επανορθώνοντας", ώστε να αποκατασταθεί το δίκαιο που προσβλήθηκε από τη δ.α.

Μέσα από τις λίγες γραμμές που έχουν αφιερωθεί για την πρώτη σύγνευα απομονώνουμε τα παρακάτω: Ο ουσιαστικός σκοπός της συνέπειας αυτής είναι δ ι ο ρ θ ω τ ι κ ό ς. Επιτρέπει στο θιγόμενο κράτος να επαναφέρει τα δικαιώματα του (la restauration de son droit) που προσβλήθηκαν από την άδικη συμπεριφορά ενός άλλου κράτους ή να ικανοποιηθεί με μια παροχή ισάξια με τα αρνητικά αποτελέσματα που προκάλεσε η ίδια συμπεριφορά (70). Η επαναφορά στο status quo ante (οση νομική κατάσταση που θα υφίστατο εάν το αδίκημα δεν είχε τελεσθεί) είναι ο πρώτος στόχος και επακολουθεί σε δεύτερη μοίρα η εξάλειψη όλων των δυσμενών αποτελεσμάτων της δ.α. με μέτρο την αποζημίωση (71). Ο R. Ago περιγράφει τις ιδιότητες της πρώτης συνέπειας ως εξής (72):

"..... Πρόκειται λοιπόν για μια απλή λειτουργία αποκατάστασης ή αποζημίωσης που προσιδιάζει, βασιζόμενη πάνω στην ιδέα της οικονομικής και κοινωνικής εξισορρόπησης"

* Ο τρόπος με τον οποίο επέρχεται η συνέπεια αυτή είναι άμεσος. Τα κράτη που ενέχονται στη νέα νομική σχέση είναι υποχρεωμένα *de lege lata* να συμμορφωθούν με τη διορθωτική διαδικασία χωρίς τη μεσολάβηση άλλου παράγοντα ή τη συνδρομή άλλης προϋπόθεσης. Το μεν θιγόμενο κράτος είναι ελεύθερο να ασκήσει τη σχετική νομική πρωτοβουλία και να απαιτήσει "επανόρθωση", το δε κράτος που αδίκησε είναι επίσης υποχρεωμένο να "επανορθώσει". Συνεπώς, τόσο η διορθωτική σκοπιμότητα της συνέπειας αυτής όσο και ο άμεσος τρόπος που επέρχεται μετά από μια δ.α. συμφωνούν με το ουσιαστικό περιεχόμενο και τον τρόπο επιδίωξης της "επανόρθωσης", όπως την αποδέχεται και την υποστηρίζει η πρώτη θεωρητική άποψη στην οποία έχουμε ήδη αναφερθεί. Πλην από το γεγονός, ότι η παρούσα θεωρία δεν αποδέχεται τη μοναδικότητα αυτής της συνέπειας, όπως συμβαίνει στην πρώτη θεωρία, δεν βρίσκουμε ότι μπορούμε να σχολιάσουμε περισσότερο αυτή τη συνέπεια χωρίς να μη το έχουμε ήδη κάνει αναφορικά με το αντίστοιχο σημείο της πρώτης θεωρητικής άποψης.

2.3.1β. Η Νομική Δυνατότητα για την Επιβολή Κυρώσεων

Η έννοια των κυρώσεων παρουσιάζει βασικές διαφορές και αποκλίσεις από την αντίστοιχη έννοια που υποστηρίζει ο H. Kelsen και οι οπαδοί της θεωρίας του. Εδώ, προτανεύει το στοιχείο του *κολασμού* και της *καταπίεσης*, ώστε η έννοια της κύρωσης να συγγενεύει με την έννοια της *ποινής*.

Απομακρυνόμενοι τελείως από την έννοια *κύρωσης* - *πράξη εκφοβιστική* του H. Kelsen η τρίτη θεωρία, που εξετάζουμε, αποδίδει στην κύρωση την *ιδιό-*

τ η τ α ν α τ ι μ ω ρ ε ί (73). Ακριβώς αυτή η ιδιότητα της επιτρέπει να λειτουργήσει ως μέτρο ε π ι τ έ μ η σ η ς για την άδικη συμπεριφορά. Ο R. Ago γράφει χαρακτηριστικά (74):

"..... Η μοναδική λειτουργία της είναι να κολάσει το αδίκημα"

Π ρ ώ τ ο ς σ τ ό χ ο ς λοιπόν, της επιβολής κυρώσεων στο δδ είναι η α π α ξ ί ω σ η της δ.α. η οποία συνίσταται σε μια διαδικασία εκτίμησης και αρνητικής αξιολόγησης μιας κρατικής συμπεριφοράς η οποία στοιχειοθετεί την έννοια της δ.α. Με δεδομένη την αρνητική αξιολόγηση της δ.α ε π ι τ ρ έ π ε τ α ι μέσα από την κύρωση να ασκηθεί τ ι μ ω ρ ί α στο κράτος που αδίκησε. Οι δύο λειτουργίες-ιδιότητες της ε π ι τ έ μ η σ η ς και της τ ι μ ω ρ ί α ς έχουν κοινό σκοπό την α π ο τ ρ ο η ή από την τέλεση μελλοντικών αδικοπραξιών.

Δ ε ύ τ ε ρ ο ς σ τ ό χ ο ς της έννοιας κύρωσης είναι η δυνατότητα-ικανότητα της αποτελεσματικής επιβολής κ α τ α π ι ε σ τ ι κ ώ ν μ έ τ ρ ω ν τα οποία ασκούνται και χωρίς τη θέληση του κράτους που τα υφίσταται.

Επομένως, ο κολαστικός και εξαναγκαστός χαρακτήρας των κυρώσεων της θεωρίας αυτής καθορίζει το πρώτο σημείο αντίθεσης με τον εκφοβιστικό ρόλο της αντίστοιχης έννοιας των κυρώσεων της κελσενικής άποψης. Μια δεύτερη απόκλιση των δύο θεωρητικών απόψεων πάνω στο ίδιο θέμα προκύπτει από το γεγονός ότι στην παρούσα θεωρία η "νομική δυνατότητα για επιβολή κυρώσεων" δεν ανήκει αποκλειστικά στο θιγόμενο κράτος αλλά είναι δυνατό να ανήκει σε τρίτο κράτος. Η σχετική αναφορά του R. Ago, όπου διαβάζουμε ότι (75):

"..... Η νομική δυνατότητα ενός ά λ-
λ ο υ υποκειμένου από αυτό (το υποκείμενο που ενήργησε μια αδικοπραξία) να επιβάλλει μια κύρωση"

δεν περιορίζει τη συγκεκριμένη δυνατότητα σε συγκεκριμένο θιγόμενο κράτος — αλλά καθορίζει θεωρητικά πλαίσια για διεύρυνση του κύκλου των δικαιούχων κρατών. Αντίθετα, στη δεύτερη θεωρία, που εξετάσαμε, το αντίστοιχο δικαίωμα ασκείται από το συγκεκριμένο θιγόμενο κράτος κάθε φορά (76).

Ένα τελευταίο σημείο άξιο παρατήρησης είναι ότι οι κυρώσεις ως συνέπεια της δκε μπορούν να επιβληθούν ανεξάρτητα προς το είδος ή την κατηγορία της δ.α. που τελέσθηκε. Έτσι, σύμφωνα με τις θέσεις της θεωρίας αυτής, οι κυρώσεις αποτελούν μια ενιαία και γενικευμένη συνέπεια της δκε ή οποία δεν προσδιορίζεται από ιδιαίτερες κατηγορίες δ.α, αλλά και δεν προσδιορίζει κάτι ανάλογο (77).

2.3.2. Η θεωρητική θεμελίωση της Τρίτης Θεωρητικής Άποψης

Σύμφωνα με τη θεωρία που εξετάζουμε, οι μερικότερες θέσεις που προηγήθηκαν στηρίζονται στα παρακάτω θεωρητικά θεμέλια.

1. Αρχικά η νομική κατάσταση της δκε, η οποία προκαλείται, μετά από μια δ.α., δημιουργεί περισσότερες από μια νομικές σχέσεις μεταξύ των κρατών (78). Από τη μια μεριά προκαλείται το "υποκειμενικό δικαίωμα για επανόρθωση" με περιεχόμενο ανταποδοτικό και εξισορροποποιητικό και από την άλλη μεριά η "νομική δυνατότητα για επιβολή κυρώσεων" με περιεχόμενο κολαστικό και εξαναγκαστικό. Τα υποκείμενα που ενέχονται σ' αυτή τη νέα κατάσταση και στις δύο παραπάνω περιπτώσεις δεν είναι τα ίδια. Οι διακρατικές σχέσεις που προκαλούνται είναι δυνατό να μην περιορίζονται μόνο μεταξύ του θιγόμενου κράτους και του κράτους που

αδίκησε, αλλά είναι ενδεχόμενο να αφορούν και τρίτο κράτος, όπως π.χ. στην περίπτωση της επιβολής κυρώσεων από τρίτο κράτος.

ii. Οι δύο συνέπειες μιας δ.α. προκύπτουν παράλληλα και ανεξάρτητα η μια από την άλλη. Αυτό σημαίνει, ότι, είναι δυνατό, μετά από μια δ.α., ο φορέας του σχετικού δικαιώματος ή της νομικής δυνατότητας να επιλέξει ελεύθερα είτε να αναζητήσει επανόρθωση είτε να επιβάλλει κυρώσεις είτε να επιδιώξει μαζί και τις δύο ενέργειες. Άρα η σειρά που αναφέρονται οι δύο συνέπειες είναι διαζευκτική ή και σωρευτική και όχι αναγκαστικά διαδοχική.

iii. Για τη θεωρία αυτή, η έννοια των κυρώσεων-ποινών είναι μια νομική πραγματικότητα του δδ και συνυπάρχει με την άλλη άμεση συνέπεια της δ.α την υποχρέωση για επανόρθωση (79). Σύμφωνα με αυτή την πεποίθηση, δημιουργείται το ανάλογο κλίμα για αρνητική κριτική, τόσο της πρώτης θεωρητικής άποψης που απορρίπτει την έννοια των κυρώσεων, όσο και της δεύτερης που αρνείται την υποχρέωση για επανόρθωση ως άμεση συνέπεια της δ.α. Ο ισχυρισμός ότι η έννοια της ποινής είναι εφαρμόσιμη μόνο στο εσωτερικό δίκαιο των κρατών, επειδή προϋποθέτει τη συγκεντρωτική και ιεραρχική δομή της δημόσιας εξουσίας στο εσωτερικό ενός κράτους, βάλλεται ως απατηλός. Το βασικό επιχείρημα είναι, ότι και στις πρωτόγονες κοινωνίες με την αποκεντρωτική οργάνωση οι ποινές επιβάλλονταν από τους ιδιώτες, με τη μορφή της αυτοδικίας, χωρίς αυτός ο αποκεντρωτισμός να στερεί από τις ενέργειές τους το χαρακτήρα της ποινής και οι πράξεις αυτοδικίας να μην έχουν τη μορφή της ποινής. Επίσης, η άποψη ότι η υποχρέωση για επανόρθωση είναι μια δευτερογενής συνέπεια της δ.α η οποία προκύπτει μόνο, μετά από συμφωνία των κρατών, βρίσκεται αντίθετη με την πρακτική των κρατών η οποία την αποδέχεται ως άμεση συνέπεια βασιζόμενη πάνω σε εθιμικό κανόνα του δδ (80).

* Ο L. Lauterpacht επιχειρεί μια σαφή αρνητική κριτική της πρώτης θεωρητικής άποψης, που αναπτύξαμε παραπάνω. Συγκεκριμένα βάζει κατηγορηματικά εναντίον της, επειδή περιορίζει τις συνέπειες που προκαλούνται λόγω της δεκ μόνο στην "επανόρθωση" των ζημιών, μετά από μια δ.α. Αρχικά παραδέχεται ότι (81):

"..... Η ιδέα ότι τα κυρίαρχα κράτη δεν είναι δυνατό, νομικά, να υποστούν κολασμό, φαίνεται ότι έχει γίνει δεκτή, σε κάποιο βαθμό, από την πρακτική των διαιτητικών δικαστηρίων, τα οποία απορρίπτουν συχνά αιτήματα λόγω ζημιών με κολαστικό περιεχόμενο"

Στη συνέχεια αναλύει ότι η θέση που υποστηρίζει, ότι τα κράτη δεν είναι δυνατό να υποστούν τιμωρία στις διεθνείς σχέσεις τους, μετά από μια δ.α. υπακούει σε δύο νομικές βάσεις τις οποίες προσπαθεί να απορρίψει. Π ρ ώ τ ο η κεντρική σκέψη ότι τα κράτη δεν μπορεί να υποστούν ποινές-τιμωρία επειδή είναι κ υ ρ ί α ρ χ α δεν ευσταθεί γιατί θα οδηγούσε λογικά και αναπόφευκτα σε "άρνηση του διεθνούς δικαίου" και σε "περιορισμό της άσκησης της δικαιοσύνης στο διεθνή χώρο" (82). Η "επανόρθωση" ως μόνη συνέπεια της δεκ, με τη μορφή της *restitutio in integrum*, στην πραγματικότητα δεν είναι πάντοτε εφικτή. Επομένως θα καταλήγουμε σε περιπτώσεις α τ ι μ ω ρ η σ ί α ς της παράνομης συμπεριφοράς των κρατών (83). Δ ε ύ τ ε ρ ο, η σκέψη ότι ο "συλλογικός ποινικός κολασμός" (83), (*le châtiment collectif*), που επιβάλλεται για μια έκνομη συμπεριφορά κρατους, στις διεθνείς σχέσεις του, θα προκαλούσε ανεπίτρεπτη και άδικη "προσωποποίηση" (*personification*) της έννοιας "κράτος", αντικρούεται με το εξής επιχείρημα (85):

* "..... Ο κίνδυνος που παρουσιάζει μια συλλογική καταδίκη είναι μικρότερος από εκείνον που απορρέει από μια περίπτωση μη συλλογικής ευθύνης"

Ασφαλιστικές δικλείδες για να αποτραπούν υπερβολές στην επιβολή ποινών σε κράτος είναι

- α) η προσπάθεια να αναπτυχθεί ο θεσμός της διεθνούς ποινικής ευθύνης των ατόμων και,
- β) η επιδίωξη να αποφεύγονται τα μειονεκτήματα του "συλλογικού ποινικού κολασμού", όπως η τιμωρία τόσο των ενόχων όσο και των αθώων, ή η επιβολή μέτρων άσκησης φυσικής βίας με τα οποία δεν είναι δυνατή η παραπάνω διακρίση (86).

Τέλος, ο ίδιος υποστηρίζει ότι η "αρχή του ποινικού κολασμού" (le principe du châtimeut), ως συνέπεια της δκε, έχει μια επί πλέον θετική ιδιότητα αν συγκριθεί με την "επανόρθωση", επειδή αποτελεί "εγγύηση" αποφυγής μελλοντικών παραβάσεων και ενεργεί προληπτικά στην εφαρμογή του δικαίου (87).

Ο ίδιος προσπαθώντας να ερευνήσει την αντίστοιχη τακτική της διεθνούς νομολογίας - η οποία δε δέχεται την επιβολή ποινών (immunity) σε κυρίαρχα κράτη και προτιμάει την "επανόρθωση" ως συνέπεια της δκε - αποφαινεται ότι η τακτική αυτή είναι "ανώφελη", επειδή "επικαλύπτει ε π ι - π ό λ α ι α την άρνηση του διεθνούς δικαίου και των διεθνών ηθών. Για το λόγο αυτό επικαλείται τα εξής (88):

- Αναγνωρίζει, ότι τόσο, πριν, όσο και, μετά το Σύμφωνο της ΚτΕ και τη Γενική Συνθήκη για την Αποκήρυξη του Πολέμου, τα κράτη ήσαν ευαίσθητα στην επιβολή ποινών. Το παραδοσιακό, όμως, δίκαιο θεωρεί τον π ό λ ε μ ο ως όπλο επιβολής του δικαίου αλλά και, μετά το 1982, θεωρήθηκε μέσο τιμωρίας (instrument de punition) του κράτους που παραβίαζε τη Συνθήκη. Από την άλλη μεριά η χρήση των αντιποίνων υπάκουε

Άστους περιοριστικούς όρους της αναλογίας και του μέτρου. Επίσης η επιβολή κυρώσεων του άρθρου 16 του Συμφώνου της ΚτΕ επέφερε μια "ριζική καινοτομία" στην καθιέρωση καταπιεστικών μέτρων εναντίον του κράτους το οποίο θα παραβίαζε το Σύμφωνο (89):

- Η προκείμενη αρνητική στάση της νομολογίας για τον ποινικό κολασμό των κρατών οφείλεται επίσης στο γεγονός ότι στις διεθνείς σχέσεις ισχύει το σύστημα της δυνητικής άσκησης της δικαστικής λειτουργίας, με αποτέλεσμα η καθ' ύλη δικαιοδοσία των διεθνών δικαστηρίων να καθορίζεται περιοριστικά από μια συνθήκη-συνυποσχετική η οποία κατά κανόνα δεν προβλέπει τη σχετική δυνατότητα-αρμοδιότητα για τα διεθνή δικαστήρια (90).

Τελικά με μια διάθεση νομικής διείσδυσης στη σκοπιμότητα του ποινικού κολασμού των κρατών τον αποδέχεται ως

"..... Προϋπόθεση εξέλιξης του δικαίου που σχετίζεται με την ευθύνη του κράτους, σύμφωνα με τις νομικές αρχές και τα γενικά παραδεδωγμένα έθιμα" (91).

Και παρακάτω λέχεται, ότι:

"..... Φαίνεται, επίσης, ότι τίποτα δε δικαιολογεί την παραδοχή ότι το διεθνές δίκαιο δεν αποδέχεται τον κολασμό των κυρίαρχων κρατών σε αντίθεση με την επανόρθωση" (92).

iv. Με βάση το χαρακτήρα της αμεσότητας και της γενικότητας που διακρίνουμε στις συνέπειες της δκε οδηγούμαστε στο συμπέρασμα, ότι και η θεωρία αυτή αποδέχεται το δόγμα της ενιαίας φύσης της δκε. Π ρ ώ τ ο σημείο στήριξης γι' αυτό το συμπέρασμα είναι η παραδοχή ότι οι δύο συνέπειες στήριξης προκαλούνται μετά από μια δ.α. αδιάκριτα προς την τελούμενη δ.α. Επειδή, λοιπόν, η επιβολή κυρώσεων

*επέρχεται μετά από ο π ο ι α δ ή π ο τ ε δ.α., αποδυναμώνεται κάθε προσπάθεια στοιχειώδους διάκρισης των δ.α. Δ ε ύ τ ε ρ ο, η ίδια η έλλειψη κατηγοριοποίησης των δ.α. προβάλλει, ως αναπόφευκτη, την ενιαία μορφή του θεσμού της δκε.

Ο R. Ago για το θέμα αυτό γράφει χαρακτηριστικά (93):

"..... Το διεθνές δίκαιο παρά το ότι γνωρίζει εξίσου καλά τις κατασταλτικές συνέπειες και τις επανορθωτικές συνέπειες των διεθνών αδικημάτων, δεν παρέχει σε γενικές γραμμές και, εκτός από πιθανές εξαιρέσεις σε ορισμένους χώρους, μια διάκριση μεταξύ αστικών αδικημάτων και ποινικών αδικημάτων, ή ακριβέστερα μεταξύ αδικημάτων τα οποία επάγουν μια υποχρέωση για επανόρθωση και αδικημάτων τα οποία αντιθέτως απειλούνται από το προνόμιο κάποιου για δυνατότητα επιβολής κύρωσης, όπως ισχύει, αντίθετα στο εσωτερικό δίκαιο των κρατών, γενικά"

Είναι χαρακτηριστικό, όμως, το γεγονός ότι παράλληλα με αυτήν την αυστηρή παραδοχή του δόγματος της ενιαίας φύσης της δκε από πλευράς θετού δικαίου και της ισοδυναμίας των δύο συνεπειών της δκε, ο ίδιος ο R. Ago προσπαθεί να δεχθεί, επίσης, ορισμένες διαφοροποιήσεις. Συγκεκριμένα, με μεγάλη επιφυλακτικότητα υποστηρίζει, ότι ορισμένες δ.α. μικρότερης σημασίας προκαλούν μόνο τις επανορθωτικές συνέπειες και αποκλείουν τις κυρωτικές. Για τον ισχυρισμό του αυτό βασίζεται στην παρατήρηση της πρακτικής των κρατών - χωρίς να την τεκμηριώνει ιδιαίτερα - και βέβαια στη συχνότητα των ειδικών διακρατικών συμφωνιών (49). Συμπέρασμα από αυτή την τοποθέτηση είναι, ότι με αυτό τον τρόπο πλήττονται και οι

δύο παραπάνω στόχοι (95). Π ρ ώ τ ο δημιουργείται έστω μια κατηγορία-περίπτωση περιθωριακών εξαιρέσεων στην άκαμπτη εφαρμογή του δόγματος της ενιαίας φύσης της δκε. Δ ε ύ τ ε ρ ο βάλλεται η ισότιμη και ισοδύναμη παρουσίαση των δύο συνεπειών της δκε μετά από μια ποιοτική αξιολόγηση της σοβαρότητας και της υποδαιότητας μεταξύ τους, ώστε έμμεσα, αλλά σαφέστατα, η επιβολή κυρώσεων να επιφυλάσσεται για τα βαρύτερα διεθνή αδικήματα.

2.3.3. Παρατηρήσεις - Σχόλια

Με την τρίτη θεωρητική άποψη, που προσπαθήσαμε να καταγράψουμε παραπάνω, για τις συνέπειες της δκε, τελειώνει η περιπλάνηση στη θεωρία με στόχο να αναζητηθούν οι τάσεις και οι προδιαθέσεις για να ερμηνευθεί η νομική πραγματικότητα των διακρατικών σχέσεων μετά την επαγωγή της δκε. Συνυπολογίζοντας και τις δύο προηγούμενες θεωρίες ιδιαίτερα, θα επιχειρήσουμε ορισμένες παρατηρήσεις στη συγκεκριμένη τρίτη θεωρητική άποψη.

1. Αφορμή για μια πρώτη παρατήρηση μας δίνει το γεγονός ότι η έννοια του φορέα του υποκειμενικού δικαιώματος για επανόρθωση σχολιάζεται ελάχιστα στις θεωρητικές αναζητήσεις της τρίτης άποψης. Συγκεκριμένα, χωρίς περισσότερες επεξηγήσεις καθορίζεται ρητά ότι το αρμόδιο κράτος για αναζήτηση επανόρθωσης είναι το αδικούμενο κράτος. Φυσικό είναι, λοιπόν, να συμπεράνουμε, ότι η τοποθέτηση αυτή ταυτίζεται απόλυτα με τις παραδοχές της πρώτης θεωρητικής άποψης, η οποία καλύπτει απόλυτα το σχετικό κενό ανάλυσης και εξέτασης. Αντίθετα, διαπιστώνουμε, ότι στην περίπτωση επιβολής κυρώσεων οι υποστηρικτές αυτής της άποψης απομακρύνονται τελείως από την έννοια του φορέα του

δικαιώματος για επανόρθωση, όπως την είδαμε μέχρι τώρα, με την αποδοχή του ρόλου του τρίτου ή τρίτων κρατών για την επιβολή κυρώσεων. Επομένως, βλέπουμε, ότι, στα πλαίσια της τρίτης θεώρησης των αποτελεσμάτων της δε, η λογική που υπαγορεύει την αποδοχή δύο κατηγοριών συνεπειών - επανόρθωση, κυρώσεις - συναποδέχεται τη δημιουργία δύο διαφορετικών επιπέδων διακρατικών σχέσεων μετά την τέλεση μιας δ.α. Το πρώτο, αναφέρεται στη στενή κλασική διακρατική σχέση μεταξύ αδικούντος και αδικούμενου κράτους για την αναζήτηση της επανόρθωσης και, το δεύτερο, στη διακρατική σχέση μεταξύ αδικούντος και αδικούμενου ή τρίτου κράτους ή τρίτων κρατών για την επιβολή κυρώσεων. Η ελλιπής, όμως, ανάπτυξη των δύο αυτών ιδιαίτερων κατηγοριών διακρατικών σχέσεων δημιουργεί προβλήματα προσδιορισμού και διευκρίνισης των συγκεκριμένων κρατών που είναι φορείς της αντίστοιχης νομικής δυνατότητας κάθε φορά.

ii. Όπως έχουμε ήδη αναφέρει, η έννοια των κυρώσεων, στη θεωρία αυτή, αναλύεται και διευκρινίζεται με περισσότερα στοιχεία από την αντίστοιχη έννοια της θεωρίας του H. Kelsen. Αυτή η ενισχυμένη έννοια των κυρώσεων μπορεί να κέρδισε σε ουσιαστικό περιεχόμενο, αλλά είναι, επίσης, αλήθεια, ότι παρέμεινε στα ίδια επίπεδα με τη δεύτερη θεωρία, από πλευράς τρόπου επιβολής τους. Έτσι κι εδώ, βλέπουμε την ίδια αποκεντρωμένη μορφή στην οργάνωση της σχετικής δικαιοδοτικής λειτουργίας στις διακρατικές σχέσεις και, δη στην επιβολή κυρώσεων.

iii. Η παραπάνω παρατήρηση που αναφέρεται στην έλλειψη κεντρικής οργάνωσης για την επιβολή κυρώσεων ισχύει ασφαλώς και για το "υποκειμενικό δικαίωμα για επανόρθωση". Επειδή, όμως, η πρώτη αυτή συνέπεια υποστηρίζεται με τον ίδιο τρόπο που έχει υιοθετηθεί το αντίστοιχο δικαίωμα, από την πρώτη θεωρία και, που έχουμε ήδη αναλύσει, κρίνεται πλεονάζουσα κάθε ιδιαίτερη κριτική προσπάθεια στο σημείο αυτό. Η μόνη πράγματι διαφορά των δύο θεωριών - της πρώτης και της

* παρούσας - είναι ότι στη μεν πρώτη το σχετικό δικαίωμα θεωρείται ως η μοναδική νομική συνέπεια της δκε, ενώ στην παρούσα θεωρία το δικαίωμα αυτό συνυπάρχει με τη νομική δυνατότητα για επιβολή κυρώσεων. Αυτή η διαφορά δεν επηρεάζει το ίδιο το εσωτερικό περιεχόμενο του δικαιώματος για επανόρθωση το οποίο και στις δύο θεωρητικές απόψεις είναι το ίδιο. Επομένως, στο θέμα των παρατηρήσεων πάνω στην πρώτη συνέπεια παραπέμπουμε στο αντίστοιχο σημείο της πρώτης θεωρητικής άποψης.

iv. Η ισοτιμία των δύο συνεπειών και το δόγμα της ενιαίας φύσης της δκε δημιουργούν προβλήματα ε λ ε ύ θ ε ρ η ς ε π ι λ ο γ ή ς μεταξύ επανορθωτικών και κυρωτικών συνεπειών. Επίσης, αν δεχθεί κανείς, την οποιαδήποτε αξιολόγηση μεταξύ των δύο συνεπειών και οδηγηθεί στο ενδεχόμενο συμπέρασμα, ότι οι κυρώσεις θεωρούνται η σοβαρότερη συνέπεια της δκε, τότε αντιμετωπίζει μοιραία και προβλήματα καθορισμού εκείνων των κριτηρίων με τα οποία θα εκτιμήσουμε την αντίστοιχη σοβαρότητα και σπουδαιότητα των δ.α. που προκαλούν μόνο τις κυρώσεις. Επομένως, εφόσον ξεκινάει κανείς, από τα παραπάνω δεδομένα της ισοτιμίας των δύο συνεπειών και της "ενιαίας φύσης" της δκε και επιχειρεί απάντηση στα προβλήματα που γεννιούνται, οδηγείται σε ένα πραγματικό αδιέξοδο. Το πρακτικό επακόλουθο αυτού του αδιεξόδου θα είναι τα πλατιά περιθώρια αυθαιρεσίας της κρίσης από τη μεριά του κράτους που δικαιούται την ελεύθερη επιλογή των δύο συνεπειών κάθε φορά.

v. Ο χαρακτήρας της ισοτιμίας των δύο συνεπειών αναφέρεται στη νομική ισχύ και στα νομικά αποτελέσματα που επιφέρουν. Δηλαδή και οι δύο συνέπειες επιδιώκουν τον ίδιο στόχο, ήτοι, την εξάλειψη των αρνητικών επιπτώσεων από την τέλεση μιας δ.α. με την ίδια νομική βάση της δκε και με την ίδια δύναμη. Το διαφορετικό περιεχόμενο των δύο συνεπειών (επανορθωτικό-κολαστικό, εξαναγκαστό) και τα διαφορετικά μέσα επιδίωξης του παραπάνω στόχου δεν επηρεάζουν αυτή την

μισοδυναμία. Όμως, ο διαφορετικός νομικός χαρακτηρισμός των δύο συνεπειών - υποκειμενικό δικαίωμα, νομική δυνατότητα - δημιουργεί διαφορετικές νομικές και πραγματικές προϋποθέσεις για την επιδίωξη και υλοποίηση της μιας ή της άλλης από αυτές.

Συγκεκριμένα, το "υποκειμενικό δικαίωμα για επανόρθωση" προϋποθέτει αντίστοιχη νομική υποχρέωση για επανόρθωση από τη μεριά του κράτους που αδίκησε με αποτέλεσμα η "επανόρθωση" να θεωρείται δεσμευτική ενέργεια για το κράτος αυτό ως προς το νομικά πρακτέο (*stricto sensu*) (96). Αντίθετα η "νομική δυνατότητα για επιβολή κυρώσεων" δίνει ουσιαστικά στο φορέα της, - κάθε φορά -, τη διακρατική ευχέρεια να ενεργήσει με εξουσιαστική δύναμη τις πράξεις-κυρώσεις οι οποίες προβλέπονται και νομιμοποιούνται από το δδ, μόνο εφόσον έχουν νομική βάση τη δκε. Μια άλλη διαφορά στις δύο συνέπειες αφορά αυτή καθαυτή την υλοποίησή τους. Δηλαδή, ενώ το επανορθωτικό περιεχόμενο της πρώτης επιδιώκεται ευχερέστερα και αποτελεσματικότερα δεν μπορούμε να πούμε το ίδιο και για τις κυρώσεις. Στην ουσία τους, οι κυρώσεις δεν είναι ποτέ πράξεις βίας και ως τέτοιες επηρεάζονται περισσότερο από εξωνομικά στοιχεία και περιορισμούς. Π.χ. η επιλογή της επιβολής κυρώσεων προϋποθέτει από τη μεριά του φορέα της σχετικής νομικής δυνατότητας μια συνειδητή εκτίμηση για την αποτελεσματικότητα και την επιτυχία της εφαρμογής στις κυρώσεις που θα επιβάλλει. Η επιβολή των κυρώσεων με τη μέθοδο της κρατικής πρωτοβουλίας όχι μόνο στο επίπεδο της επίσπευσης αλλά και στο επίπεδο της υλοποίησης, σύμφωνα με το πάγιο καθεστώς της διεθνούς οργάνωσης, γίνεται περισσότερο προβληματική και ευκολότερα αυθαίρετη.

ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

1. Louis Cavaré, *Le Droit International Public Positif*, tome II, 3ième ed., Paris, Ed. A. Pedone, 1969.
2. Η τριχοτόμηση των θεωρητικών απόψεων αναφέρεται και υποστηρίζεται από τον καθηγητή R. Ago ως Ειδικό Εισηγητή στην ΕΔΔ για την Κωδικοποίηση της "Διεθνούς Κρατικής Ευθύνης", ILC Yearbook 1970, II, 181.
3. Dionisio Anzilotti, *La Responsabilité Internationale des 'Etats, à raison des Dommages Soufferts par des 'Etrangers*, RGDIP, t. XIII, 1906, 7.
4. ILC Yearbook 1970, 181 σημ, 18.
5. D. Anzilotti, op. cit., 23, 286, ενόψει C. Th. Eustathiades, *Les Sujets du Droit International et la Responsabilité Internationale*, RCADI, 1953-III, p. 43: "..... Le fait que l' obligation de réparation a été le principal effet du délit international selon le droit traditionnel, faisait que le délit international a été longtemps considéré comme une question intéressant exclusivement les rapports entre l' état coupable de violation et les états dont les droits ont été directement violés à la suite d' une conduite internationalement illicite. Cette constatation qui, consacrant le caractère relatif des obligations internationales, souligne la faiblesse du système de sanction du D.I. Traditionnel", W. Riphagen, *The Legal Consequences of Illegal Acts under Public International Law*, NILR, 1973, 28: "..... In conformity with the "bilateralisme" which characterizes classic international law, illegality and sanctions are considered, in the first instance, as a matter regard-

- ing the wrongdoing and victim states only; third states are, in principle, considered as entitled, or even obliged, to a "neutral" position"
6. G. Schwarzenberger, *International Law*, I, 3rd edition, Stevens & Sons, London, 1957, 584.
 7. *Op. cit.*, 589.
 8. *Op. cit.*, 588
 9. Brigitte Bollecker-Stern, *Le Préjudice dans la Théorie de la Responsabilité Internationale*, Ed. Pedone, Paris, 1973, 18 (Un intérêt juridiquement protégé).
 10. *Op. cit.*, 585.
 11. Ian Brownlie, *Principles of Public International Law*, 3rd edition, Clarendon Press, Oxford, 1979, 466-73, 480, όπου η "ύπαρξη έννομου συμφέροντος του αιτούντος-κράτους" αναφέρεται ως ένας από τους όρους παραδεκτού των κρατικών αιτήσεων με βάση τη δέκα, Hubert Thierry, etc. *op. cit.*, 629, Γ.Δ. Κεραμεύς, Αστικό Οικονομικό Δίκαιο, Γενικό Μέρος, εκδ. Α. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 1986, 108-114 (55).
 12. Εκτός αν ενέχονται στη νέα νομική κατάσταση με αυτοτελή δικαιώματα ή υποχρεώσεις, είτε ως θιγόμενα, είτε ως αδικούντα κράτη. Επίσης, εξαίρεση αποτελεί η περίπτωση όπου έχουμε την έμμεση ευθύνη (*responsabilité indirecte*), D. Anzilotti, *op. cit.*, 13, 286, Hubert Thierry, *op. cit.*, 636, 630.
 13. Hubert Thierry, etc., *op. cit.*, 631.
 14. Αν δοθεί "συγκατάθεση" από το θιγόμενο κράτος μετά την τέλεση μιας δ.α τότε τα αποτελέσματα ενεργούν *ex nunc*, ενώ στις άλλες περιπτώσεις *ex tunc*.
 15. Georges Ténékidès, *Responsabilité Internationale*, *Repertoire de Droit International*, Dalloz, Paris, 1969, 785, 28, (βλ. σχετική βιβλιογραφία), Hubert Thierry etc, *op. cit.*, 657.

16. George Schwarzenberger, *op. cit.*, 565: "... Consent or acquiescence may lead to the waiver of any particular claim which a subject of international law would, otherwise, be entitled to make. In this way, the breach of any international obligation may be healed".
17. Roberto Ago, *Le Délit International*, RCADI, 1939-II, 533: "... Tout d'abord il semble qu'on doive compte au nombre de ces circonstances (excluant l'illicéité) le consentement de l'état lésé, bien que la doctrine glisse en général sur une telle situation ...". Ο R. Ago αναζητώντας τη νομική θεμελίωση και δικαιολόγηση για την παραδοχή της "συναίνεσης" ως λόγου ο οποίος αίρει το άδικο της πράξης, περιγράφει τη λειτουργικότητα του λόγου αυτού χωρίς, κατά τη γνώμη μας, να φθάνει μέχρι την καρδιά του προβλήματος: "... La raison juridique de l'exclusion de l'illicéité dans de pareils cas réside, nous semble-t-il, dans le fait que le consentement donne suspend, par rapport à la situation concrète à laquelle il s'applique, le jeu de l'obligation juridique incombant à l'état qui agit".
- Και περαιτέρω, επίσης, αναγνωρίζει μια κατάσταση χαρακτηριστική στη διεθνή πρακτική: "... Encore conviendra-t-il de noter que le domaine de l'application du consentement de la victime est, de par sa nature, beaucoup plus étendu en droit international qu'en droit interne, et cela parce qu'en droit des gens la faculté de déroger par des conventions particulières aux règles générales est très étendue, tandis que dans le droit interne le consentement de la victime ne saurait retirer le caractère d'illicéité à une infraction quelconque aux devoirs intéressant l'ordre public et les bonnes mœurs".

18. Στο σημείο αυτό πρέπει να σημειωθεί ότι τόσο το περιεχόμενο όσο και τα είδη της "επανόρθωσης" δεν ερευνούνται εδώ. Μόνο οι νομικές ιδιότητές της, ως αίτημα του θιγόμενου κράτους λόγω δκε και ως συστατικό της εικόνας που παρουσιάζει η επαγωγή της δκε, κρίνονται απαραίτητες να αναφερθούν επειδή αποτελούν στοιχεία της νομικής κατάστασης που προκαλεί η δκε.
19. *Op. cit.*, 12.
20. G. Schwarzenberger, *op. cit.*, 655.
21. *Supra* 20.
22. *Supra*.
23. ILC Yearbook 1970, II, 182, όπου ο Roberto Ago σε εισήγησή του στη Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ για τη "Διεθνή Κρατική Ευθύνη" αναφερόμενος στην πρώτη αυτή θεωρητική άποψη που εξετάζουμε εδώ, σχετικά με τον ανταποδοτικό χαρακτήρα της "επανόρθωσης" γράφει και υποστηρίζει: "..... The unity of the theory which regards the creation of an obligatory relationship as the sole consequence of an internationally wrongful act is not affected by the fact that some writers refer to a penal aspect of responsibility in connection with the particular characteristics which the content of the offending state's obligation may sometimes have and which are designated by the term - "s a t i s f a c t i o n". Είναι γεγονός, ότι ο όρος "επανόρθωση" πολλές φορές αντικαθίσταται με τον όρο "ικανοποίηση" ιδιαίτερα σε περιπτώσεις, όπου η προσβολή που προκάλεσε η δ.α. είναι ηθικού χαρακτήρα και όχι υλικού - H. Thierry etc. *op. cit.*, 634 -. Τότε είναι δυνατό να γεννηθεί αμφισβήτηση για τον καθαρά ανταποδοτικό ρόλο της "ικανοποίησης", επειδή ως όρος αφήνει να διαφανεί κάποιο κυρωτικό στοιχείο στο περιεχόμενό του. Η ιδιαίτερη χρησιμοποίηση, όμως, του όρου "ικανοποίηση" μόνο για τις περιπτώσεις που προαναφέραμε και η κατάταξή του στο

χώρο που εξετάζονται οι διάφορες μορφές και τα είδη "επανάρθωσης" τα οποία συναντούμε στην πράξη, αίρουν την υποτιθέμενη αμφισβήτηση. Η "ικανοποίηση" θεωρείται ένα είδος "επανάρθωσης" και εμπεριέχει τα ίδια στοιχεία και χαρακτηριστικά που έχει η "επανάρθωση" και που εξετάσαμε παραπάνω, G. Schwargenberger, *op. cit.*, 658, Ian Brownlie, *op. cit.*, 459, Ladislav Reitzel, *La Réparation comme Conséquence de l' Acte Illicite en Droit International*, Thèse, Sirey, Paris, 1938, 19.

Την ίδια αντιμετώπιση με τον όρο "ικανοποίηση" πρέπει να έχει ο όρος "ποινικές ζημιές" (penal damages) που χρησιμοποιείται για να χαρακτηρίσει ορισμένα χρηματικά ποσά που καταλογίζονται στο αδικούν κράτος ως ειδικά κεφάλαια αποζημιώσεων, ILC Yearbook 1970, 11, 182, όπου ο R. Ago σχολιάζει: "..... This term (penal damages) is used to denote the character of a real pecuniary penalty which seems to be possessed by certain indemnities demanded and sometimes granted". Βλ. σχετική βιβλιογραφία.

24. Gabriele Salvio, *La Responsabilité des 'Etats et la Fixation des Dommages et Intérêts par les Tribunaux Internationaux*, RCADI, 1929, III, 28, 238.
25. *Op. cit.*, 308.
26. *Op. cit.*, 565, 572, Louis Cavaré, *op. cit.*, 410.
27. Paul Reuter, *Principes de Droit International Public*, RCADI, 1961, II-103, 584.
28. C. Eustathiades, *'Etudes de Droit International*, 1929-1959, t. I, Athènes 1959, *Principes Généraux de la Responsabilité Internationale des 'Etats*: "..... Le droit international en vigueur ignore l' existence de responsabilité penale ...", και παρακάτω πάλι: "... Il n' existe pas en droit international de distinction entre responsabilité civile et responsabilité pénale, la sanction de la violation des obligations inter-

- * nationales consistant en une réaction contre l'acte commis à l'encontre du droit international, réaction qui revêt l'aspect soit de la satisfaction, soit de la réparation
29. F.V. García-Amador, State Responsibility in the Light of the New Trends of International Law, AJIL, 1955, vol. 49, 345.
 30. Ian Brownlie, op. cit., 433. Διαβάζουμε την ίδια παραδοχή παρά το γεγονός ότι η ενιαία μορφή των κανόνων της δεκ δεν κατονομάζεται ως "ενότητα": "..... The nature of state responsibility is not based upon delict in the minicipal sense, and "international responsibility" relates both to breaches of treaty and to other breaches of a legal duty These pronouncements show that there is no acceptance of a contract and delict (tort) dichotomy".
 31. Krystyna Marek, Criminalizing State Responsibility, RBDI, vol. XIV, 1978-1979-2, 463-465.
 32. Prosper Weil, Vers une Normativité Relative en Droit International, RGDIP, tome 86, 1982, I, 19-20.
 33. Op. cit., 585.
 34. Op. cit., 586.
 35. Op. cit., 586.
 36. ILC Yearbook 1970, vol. II, 182, 17, (σημ. 22).
 37. Hans Kelsen, Théorie du Droit International Public, RCADI, 1953-III, 29.
 38. Hans Kelsen, op. cit., 30-31.
 39. Κατά τη γνώμη μου, η καλλίτερη μετάφραση του όρου "la justice privée", που χρησιμοποιεί ο H. Kelsen (op. cit. 32) είναι "η κατ' ιδίαν δικαιοσύνη". Η γραμματική μετάφραση του όρου "ιδιωτική δικαιοσύνη" στα ελληνικά δεν είναι δόκιμη, ενώ, τέλος, η "αποκεντρωμένη δικαιοσύνη" δεν αποδίδει την έννοια με ακρίβεια. Ο ίδιος όρος "la justice privée" χρησιμοποιείται από τον

- * Charles de Visscher, *Théories et Réalités en Droit International Public*, 2ième ed., Pedone, Paris, 1955, 359.
40. H. Kelsen, *op. cit.*, 30.
41. *Op. cit.*, 31.
42. *Op. cit.*, 31-32.
43. *Op. cit.*, 31, 86, 87.
44. *Op. cit.*, 87.
45. Όσον αφορά την έννοια της "επανάρθωσης" η δεύτερη θεωρητική άποψη ταυτίζεται με εκείνη της πρώτης, που έχουμε ήδη εξετάσει. Όμοια, συναντάμε κι εδώ τον ίδιο ανταποδοτικό και εξισορροποποιητικό χαρακτήρα της έννοιας, καθώς, επίσης την ίδια ελεύθερη δυνατότητα για τα ενδιαφερόμενα μέρη να επιλέξουν το είδος και τη μορφή της "επανάρθωσης" που συμφωνούν (*op. cit.* 30). Επίσης Ladislav Reitzel, *op. cit.*, 213 - 214, όπου γίνεται παραδοκτική η ίδια συμβατική προέλευση για την "επανάρθωση": "..... Le terme "réparation" comprend toute prestation qu' un état, violateur du droit international, fait à l' état lésé, sur la demande ou avec le consentement de ce dernier". Και παρακάτω ο ίδιος αναφέρει: "..... Dans la pratique diplomatique, la forme et l' étendue de la réparation dépendent de la volonté de l' état lésé volonté qui n' est gouvernée par aucune idée directrice et qui est, en principe, illimitée".
46. *Op. cit.*, 13.
47. *Op. cit.*, 14.
48. *Op. cit.*, 87.
49. *Op. cit.*, 15.
50. *Op. cit.*, 31, 33.
51. Στην ίδια χορεία των θεωρητικών κατατάσσουμε και τον Ladislav Reitzel, *op. cit.*, p. 26: "..... Tout acte illicite, dit on, fait naître à la charge de l' état in-

fracteur une obligation de réparer. Comme suite de la violation de son devoir primaire, il est tenu de remplir un devoir secondaire: celui de réparer son tort". και παρακάτω p. 27: "..... Nous avons montré que la contrainte se présente comme une action de lésé", p. 23: "..... Tandis que les actes de contrainte sont toujours les faits de l' état lésé la réparation est une prestation de l' état infracteur exigée ou acceptée par le lésé".

52. Ως προς τη μορφή και το είδος της "επανάρθωσης" ο P. Guggenheim, *Traité de Droit International Public*, tome II, Libr. de l' Université, 1954, Georg & Cie S.A., Genève, 65, αναφέρει τα εξής: "..... Le droit international coutumier ne contient toutefois aucune norme précise quant à la forme et au contenu de la demande de réparation. Tout ce qu' on peut dire, c' est l' état lésé doit agir selon les règles de la bonne foi et laisser au violateur présumé le temps de prendre position à l' egard de la prétention dérivant du délit mis à sa charge". Επομένως και οι απόψεις αυτές δεν αποκλίνουν από αυτές του H. Kelsen ή της πρώτης θεωρητικής άποψης. Οι περικοπτοί, που θέτει ο P. Guggenheim, για την "καλή πίστη" και τον "εύθετο ή εύλογο χρόνο" θεωρούνται περισσότερο παράγοντες δυνητικοί και διαπραγματεύσιμοι παρά παράγοντες αποκλειστικοί και υποχρεωτικοί.
53. Paul Guggenheim, *op. cit.*, 64.
54. Paul Guggenheim, *op. cit.*, 65, 67. Επίσης Ladislas Reitzer, *op. cit.*, 27 et 207: "..... En vertu de droit international coutumier, l' état lésé par une violation du droit des gens est tenu de faire une tentative à l' amiable en vue d' obtenir réparation, avant de recourir à la contrainte".
55. *Op. cit.*, 83.

56. Op. cit., 84, 241en.
57. Op. cit., 252, 82-83.
58. Op. cit., 98.
59. H. Kelsen, op. cit., 15, 29-32.
60. H. Kelsen, op. cit., 87, L. Reitzer, op. cit., 208:
 "... Le droit international actuel ne connait pas de
 différenciation entre des sanctions civiles et péna-
 les.....".
61. H. Kelsen, op. cit., 32, P. Guggenheim, op. cit., 83,
 241.
62. Op. cit., 46-57.
63. Ladislav Retzer, op. cit., 210-211, όπου εκλογικεύεται
 η έννοια της κύρωσης ανάλογα με τα δεδομένα του
 Ρωμαϊκού Δικαίου και κατατάσσεται σε αντίστοιχες τρεις
 κατηγορίες, ήτοι α) κύρωση-πράξη επανορθωτική (action
 reipersécutoire), β) κύρωση-πράξη κυρωτική (action
 pénale), και γ) κύρωση-πράξη μικτή (action mixte).
 Κριτήριο αυτής της διάκρισης είναι, όπως και στο
 Ρωμαϊκό Δίκαιο, το είδος της "επανόρθωσης" που
 καταλογίζεται κάθε φορά. Επομένως όταν η "επανόρθωση"
 επιτυγχάνει ακριβώς το ύψος της υλικής ζημίας που έχει
 προκληθεί από τη δ.α. και είναι χρηματική ανήκει στην
 πρώτη κατηγορία. Όταν η "επανόρθωση" δεν έχει
 χρηματικό περιεχόμενο, γιατί και η ζημία δεν
 υπολογίζεται υλική, ανήκει στη δεύτερη κατηγορία.
 Τέλος, όταν επιτυγχάνεται "επανόρθωση" με χρηματικό
 περιεχόμενο το οποίο όμως ξεπερνά το ύψος της ζημίας
 που έχει προκληθεί από τη δ.α., τότε έχουμε "κύρωση" με
 μικτό χαρακτήρα. Στη συνέχεια, ο ίδιος συγγραφέας
 αναγνωρίζει, ότι στην κρατική πρακτική η "επανόρθωση"
 που περισσότερο συχνά επιδιώκεται έχει "κυρωτικό" ή
 "μικτό" χαρακτήρα. Παρ' όλα αυτά, όμως, η γενική τάση

- * στο δδ είναι να επιτυγχάνεται "επανόρθωση" με επανορθωτικό χαρακτήρα, ήτοι "κύρωση" της πρώτης κατηγορίας.
64. ILC Yearbook 1970, II, 182, 18-21.
 65. Roberto Ago, *Le Délit International*, RCADI, 1939-II, 426en., H. Lauterpacht, *Règles Générales du Droit de la Paix*, RCADI, 1937, IV, t. 62, 349-351, Con. Th. Eustathiades, *Les Sujets de Droit International et La Responsabilité International*, RCADI, 1953, III, 429en., Charles de Visscher, *Théories et Realités en Droit International Public*, 2ième ed., Pedone, Paris, 1955, 357.
 66. Op. cit., 426.
 67. ILC Yearbook 1970, II, 183, 19.
 68. Op. cit., 429ονμ I.
 69. Con. Th. Eustathiades, op. cit., 431.
 70. R. Ago, op. cit., 429.
 71. R. Ago, op. cit., 525.
 72. *Supra*.
 73. R. Ago, op. cit., 428-429, 525, Con. Th. Eustathiades, op. cit., 430.
 74. Op. cit., 429, 525.
 75. Op. cit., 428, ILC Yearbook 1970, II, 182, 18.
 76. H. Kelsen, op. cit., 31,33. Χωρίς περιθώρια για άλλες ερμηνείες ο H. Kelsen καθορίζει περιοριστικά το δικαίωμα για επιβολή κυρώσεων - αντίποινα ή πόλεμο - μόνο στο θιγόμενο κράτος. "..... En opposition à la théorie traditionnelle il est ainsi permis d' admettre que le droit international général n' impose pas non plus à l' état lésé l' obligation de chercher à obtenir réparation avant de recourir à des represailles ou à la guerre contre l' état responsable de l' acte illicite". Και, παρακάτω, επίσης, αναφέρει: "..... On definit habituellement les represailles en disant qu'

* elles sont des actes normalement illicites, mais exceptionnellement permis s' ils sont la reaction d' un état contre la violation d' un de ses droits par un autre état".

77. R. Ago, op. cit., 529.

78. ILC Yearbook 1970, II, 18-183, 19,

79. O Charles de Visscher, op. cit., 357, γράφει με θετικότητα και χωρίς ταλαντεύσεις "..... Sans méconnaître le rôle psychologique des mesures satisfaisantes en général, ni exclure le caractère *m i x t e* - à la fois réparateur et pénal - de certaines d' entre elles

80. R. Ago, op. cit., 526-529.

81. Op. cit., 349.

82. Op. cit., 350.

83. Supra.

84. Με τον όρο "συλλογικός ποινικός καλασμός" εννοείται η ποινή που επιβάλλεται σε μια συλλογική οντότητα, όπως αυτή του κράτους.

85. Op. cit., 351.

86. Op. cit., 351-352.

87. Op. cit., 353.

88. Op. cit., 353.

89. Op. cit., 353.

90. Op. cit., 355.

91. Op. cit., 357.

92. Op. cit., 356.

93. Op. cit., 531. Στη μετάφραση οι όροι διεθνές δίκαιο και εσωτερικό δίκαιο των κρατών αποδίδουν τους χρησιμοποιούμενους όρους "le droit des gens" και "des droits étatiques" του κειμένου.

94. Op. cit., 530.

95. Πρώτο ο στόχος της ενιαίας φύσης της δκε και δεύτερο η ισοδυναμία των δύο συνεπειών της δκε.

α

96. Στη συγκεκριμένη περίπτωση.

2.4. Η Νομολογία και οι Συνέπειες μετά από μια Διεθνή Αδικοπραξία

Αν αναζητήσει κανείς, μέσα στη διεθνή νομολογία, ερείσματα για την υποστήριξη της μιας ή της άλλης από τις παραπάνω τρεις θεωρητικές απόψεις οπωσδήποτε καταλήγει στο συμπέρασμα, ότι στην πράξη επικρατεί η πρώτη κλασική άποψη. Τόσο ο προσδιορισμός του κύκλου των υποκειμένων που ενέχονται στη νομική σχέση που προκαλείται από μια δ.α., όσο και το περιεχόμενο της δκε, μέσα στις δικαστικές ή διαιτητικές αποφάσεις και κρίσεις, συμφωνούν με τις αντίστοιχες επί μέρους θέσεις των κλασικών θεωρητικών στο θέμα αυτό. Ο προβληματισμός όμως και τα ερωτηματικά που δημιουργούνται από την εφαρμογή αυτών των θέσεων στις σύγχρονες διαφορές δίνουν το στίγμα των κενών και των ελλείψεων σε ορισμένες περιπτώσεις.

Συγκεκριμένα, μπορεί να πει κανείς, ότι η έννοια "επανόρθωση" έχει προσδιορισθεί σε σαφή πλαίσια, μέσα από ένα πλήθος δικαστικών και διαιτητικών αποφάσεων, οι οποίες καθιερώνουν πλέον μια πάγια νομολογία πάνω στο θέμα "Περιεχόμενο της Διεθνούς Κρατικής Ευθύνης".

Αντίθετα, αποτελεί ερώτημα κατά πόσο έχει προσδιορισθεί η έννοια "έννομο συμφέρον" ως παράγοντας νομιμοποίησης των διαδίκων στις δικαστικές διαδικασίες. Η καθοριστική σημασία της έννοιας αυτής είναι προφανής, αφού από αυτήν εξαρτάται να ανοίγουν ή να κλείνουν οι κρουνοί του παραδεκτού των αιτήσεων ή προσφυγών στα διεθνή δικαστικά όργανα για την ικανοποίηση απαιτήσεων λόγω δκε. Η σχετική νομολογία, μάλλον πενιχρή, δεν ρίχνει αρκετό φως στο σημείο αυτό. Σε μάλλον πρόσφατες διεθνείς δικαστικές αποφάσεις γίνεται μια προσπάθεια για ανάλυση και ερμηνεία της έννοιας "έννομο συμφέρον" χωρίς να φθάνουμε σε κάποια ολοκληρωμένο συμπέρασμα, όπως θα δούμε στη συνέχεια.

* Στις γραμμές που ακολουθούν θα γίνει προσπάθεια να διευκρινισθούν οι παραπάνω εκτιμήσεις μας σε συγκεκριμένα στοιχεία.

2.4.1. Η Έννοια της "Επανόρθωσης" μέσα στη Νομολογία

Η "επανόρθωση" θεωρήθηκε ως το αποκλειστικό περιεχόμενο της δκε και ο μοναδικός τρόπος να ικανοποιηθεί το θιγόμενο κράτος μετά από μια δ.α.

Χαρακτηριστική αναφορά στη νομολογία βρίσκουμε στις αποφάσεις του ΔΔΔΔ για την υπόθεση του εργοστασίου Chorzow. Η απόφαση του 1927 για την παραδεκτή εκδίκηση της υπόθεσης ενώπιον του δικαστηρίου (Jurisdiction-1927) αναφέρει ότι (1):

"..... Αποτελεί αρχή του διεθνούς δικαίου ότι η παραβίαση μιας υποχρέωσης συνεπάγεται την υποχρέωση να γίνει επανόρθωση κατά τον προσήκοντα τρόπο ..."

Στη συνέχεια το ΔΔΔΔ με την καταψηφιστική απόφαση για την επιδίκηση αποζημίωσης (Indemnity του 1928) για την ίδια υπόθεση δέχεται ότι (2):

"..... Το ουσιώδες στοιχείο που περιέχεται στο πρακτικό νόημα της αδικοπραξίας είναι ότι η επανόρθωση πρέπει, όσο είναι δυνατό, να εξαλείψει όλες τις επιπτώσεις της αδικοπραξίας και να επαναφέρει την κατάσταση εκεί όπου, με όλες τις πιθανότητες, θα ευρίσκετο εάν αυτή η πράξη δεν είχε τελεσθεί"

Στις δύο παραπάνω αποφάσεις, για πρώτη φορά, γίνεται δεκτός ο διορθωτικός και εξισορροποποιητικός χαρακτήρας της "επανόρθωσης" με θετικότητα. Η μέχρι τότε έλλειψη ρητών συμβατικών δεσμεύσεων κατέστησε αναγκαία την εξειδίκευση του περιεχομένου της δκε. Με τη δικαστική ερμηνεία του όρου "επανόρθωση" το ΔΔΔΔ αποδείχθηκε πρωτοποριακό στην κάλυψη του κενού αυτού. Προσδιορίζει με ακρίβεια την έννοια και τη σκοπιμότητα του όρου "επανόρθωση" για να τον καταστήσει λειτουργικότερο και αποτελεσματικότερο στην εξομάλυνση των διεθνών σχέσεων. Αυτός ο στόχος γίνεται κατορθωτός μέσα στη λεκτική διατύπωση της δικαστικής απόφασης η οποία αποβλέπει να καθορίσει ενδεικτικά τους τρόπους και τα μέσα "επανόρθωσης" για να επιτρέψει μια αντίστοιχη διακριτική ευχέρεια στην τελική επιλογή τους από τα κράτη ή τα δικαστηριακά όργανα (3). Ταυτόχρονα η ίδια απόφαση συγκεκριμενοποιεί περιοριστικά τους σκοπούς της "επανόρθωσης" που θα αποτελούν το μέτρο κρίσης και εκτίμησης στην επιλογή των παραπάνω τρόπων και μέσων.

Στη δική μας εκτίμηση, η απόφαση του ΔΔΔΔ είναι καθοριστική επειδή προσδιορίζει την έννοια "επανόρθωση" ως μια έννοια τεχνική και λειτουργική. Ως τεχνικός όρος περιλαμβάνει τον τρόπο με τον οποίο θα ικανοποιούνται και θα αποπληρώνονται οι απαιτήσεις του θιγόμενου κράτους μετά από μια δ.α., θέτοντας παράλληλα πλατιά περιθώρια εννοιολογικού περιεχομένου. Οποιαδήποτε περιοριστική απαρίθμηση μέσων "επανόρθωσης" ως περιπτωσιακή εξειδίκευση στο περιεχόμενο της έννοιας "επανόρθωση" είναι εκτός ορισμού και πρόθεσης από το ΔΔΔΔ. Οι διακρατικές σχέσεις ή οι αντίστοιχες δικαστικές κρίσεις και αποφάσεις αφήνονται στο σημείο αυτό ελεύθερες να διαμορφωθούν και να καταλήξουν, με διακριτική ευχέρεια, σε συγκεκριμένους τρόπους "επανόρθωσης" ad hoc κάθε φορά. Ως λειτουργική έννοια θέτει ταυτόχρονα

αξιοκρατικά και αιτιοκρατικά κριτήρια για την επιλογή των τρόπων και των μέσων "επανόρθωσης" είτε μετά από δικαστικές διαδικασίες είτε εξώδικα. "Η εξάλειψη όλων των συνεπειών" που επέρχονται μετά από μια δ.α. ορίζεται στην απόφαση του ΔΔΔΔ ως ο μοναδικός σκοπός της "επανόρθωσης", ώστε να αποτελεί το στενό και αποκλειστικό περιορισμό στην επιλογή των παραπάνω τρόπων και μέσων και να καταστεί μια *restitutio in pristinum* (επανόρθωση στην προτέρα κατάσταση).

Ο Georg Schwarzenberger επιχειρεί να αιτιολογήσει τις ανάγκες που επέβαλαν την παραπάνω δικαστική ερμηνεία της "επανόρθωσης" αναφέροντας δύο καθοριστικούς παράγοντες (4). Π ρ ώ τ ο, η γενική, για την εποχή, προϊούσα αντίληψη να καταργηθεί ο πόλεμος ως μέσο θεραπείας από την παραβίαση των διεθνών υποχρεώσεων των κρατών επέβαλε την υιοθέτηση ενός άλλου εναλλακτικού τρόπου ικανοποίησης του θιγόμενου κράτους μετά από μια δ.α. Αυτός ο τρόπος θα έπρεπε να ήταν ικανός να υποκαταστήσει τον πόλεμο ως δυνατή και νόμιμη επιλογή των κρατών μέχρι του σημείου να τον εξουδετερώσει στην πραγματικότητα. Δ ε ύ τ ε ρ ο, η κρατούσα αντίληψη και πρακτική ότι η χρηματική αποζημίωση είναι το μοναδικό μέτρο εκτίμησης και αποπληρωμής κάθε υποχρέωσης που απορρέει και δημιουργείται μετά από μια δ.α. για το κράτος που αδικεί, δεν ανταποκρίνονταν πλέον στη συνείδηση περί δικαίου των κρατών. Αποτέλεσμα αυτής της γενικής τάσης ήταν η δημιουργία μιας αντίστοιχης ανάγκης για να υποκατασταθεί ανάλογα η παραπάνω αντίληψη και πρακτική. Οι δύο αυτές αντίρροπες τάσεις, οι οποίες αν και ξεκινούν από διαφορετικές αφετηρίες μπορούν να ικανοποιηθούν και να εξουδετερωθούν με την εξειδίκευση και τον εμπλουτισμό της έννοιας της "επανόρθωσης", αποτέλεσαν τα σημεία στήριξης για τη λήψη των αποφάσεων του 1927-1928 από το ΔΔΔΔ.

Το ΔΔΔΔ δεν αρκέστηκε μόνο στη διατύπωση αυτής της ενδεικτικής αναφοράς στα μέσα "επανόρθωσης" σ' αυτές τις αποφάσεις αλλά επιχείρησε παράλληλα και μια ιεράρχησή τους.

Πράγματι έκανε δεκτό ότι η μορφή της *restitutio in pristinum* ως μορφή "επανόρθωσης στην προϋπάρχουσα κατάσταση" θεωρείται η πρωταρχική επιδίωξη για να ικανοποιηθούν οι απαιτήσεις του θιγόμενου κράτους. Η πρωτοκαθεδρία της "άμεσης και απόλυτης" αυτής "επανόρθωσης" (*restitutio in integrum*) δικαιολογείται επειδή με αυτό το είδος "επανόρθωσης" είναι δυνατό να αρθούν όλες οι αρνητικές επιπτώσεις που η δ.α. επέφερε. Μόνο στην περίπτωση, όπου η "άμεση και απόλυτη επανόρθωση" δεν είναι εφικτή αναζητούνται άλλα μέσα "επανόρθωσης", - έμμεση "επανόρθωση" -, όπως χρηματική αποζημίωση, χρηματική ικανοποίηση ή οποιοδήποτε άλλο μέσο "επανόρθωσης" κρίνεται κατάλληλο για την περίπτωση (5).

Επομένως μέσα στην π ρ ω τ α ρ χ ι κ ή δ ι α δ ο χ ή των μέσων "επανόρθωσης" αναγνωρίζουμε τον ανταποδοτικό ρόλο της ενώ στην ενδεικτική αναφορά τους βλέπουμε την ε ξ ι - σ ο ρ ρ ο π ο ι η τ ι κ ή της δ ι ε ρ γ α σ ί α στην επίλυση των σχετικών διακρατικών διαφορών.

Το παραπάνω γενικό πνεύμα της ερμηνείας της έννοιας "επανόρθωση" από το ΔΔΔΔ βλέπουμε να εφαρμόζεται και να εξειδικεύεται με τις μετέπειτα αποφάσεις. Π.χ. στην υπόθεση Martini το Διεθνές Διαιτητικό Δικαστήριο, με πρόεδρο τον M. Uden, καταδίκασε την κυβέρνηση της Βενεζουέλας να

"..... Αναγνωρίσει λόγω επανόρθωσης την ακύρωση των υποχρεώσεων καταβολής χρημάτων που επιβλήθηκαν στον Οίκο Martini και Σια Επιδικάζοντας την ακύρωσή τους, το διαιτητικό δικαστήριο υπογραμμίζει ότι μια αδικοπραξία έχει τελεσθεί και εφαρμόζει την αρχή ότι οι συνέπειες της αδικοπραξίας πρέπει να εξαλειφθούν" (6).

Ειδικά για τη διαιτητική αυτή απόφαση μπορούμε να πούμε ότι αναγνωρίζουμε στην επιλογή του ειδικού μέτρου της α-

κ ύ ρ ω σ η ς μιας διεθνούς παράνομης καταλογιστικής πράξης σε βάρος του Οίκου Martini την ειδική μορφή της "άμεσης και απόλυτης επανόρθωσης" (*restitutio in integrum*) στην προκείμενη περίπτωση. Εδώ, το διαιτητικό δικαστήριο, με τη διακριτική ευχέρεια που έχει, επιλέγει τον τρόπο επανόρθωσης καταλήγοντας σε μια α ν τ α π ο δ ο τ ι κ ή και ταυτόχρονα δ ι ο ρ θ ω τ ι κ ή ενέργεια ικανή να επαναφέρει το *status quo ante*, ώστε να επιτύχει μια πλήρη *restitutio in pristinum*. Η ακύρωση ανταποκρίνεται με πληρότητα στον ανταποδοτικό και διορθωτικό χαρακτήρα της "επανόρθωσης" ώστε να είναι ικανή να "απαλείψει τις συνέπειες της διεθνούς αδικοπραξίας" όπως ειδικά υπογραμμίζεται στην εν λόγω απόφαση.

Αυτή η αντιμετώπιση πλέον της έννοιας "επανόρθωσης" από τα διεθνή δικαστηριακά όργανα αποτελεί μια πάγια νομολογία (7). Βέβαια στις μετέπειτα αποφάσεις δεν αναζητούμε, ούτε ανευρίσκουμε άλλωστε, την αιτιολογία της επιλογής όσες φορές καταψηφίζονται διάφοροι τρόποι και μορφές "επανόρθωσης" σε βάρος του κράτους που αδικεί. Αυτό είναι φανερό σε μεταγενέστερες αποφάσεις, όπως στην απόφαση για την υπόθεση του Στεναού της Κέρκυρας όπου γράφονται τα εξής (8):

"..... Αυτές οι βαριές παραλείψεις συνεπάγονται τη διεθνή ευθύνη της Αλβανίας. Επομένως, το δικαστήριο φθάνει στο συμπέρασμα ότι η Αλβανία είναι υπεύθυνη σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο για τις εκρήξεις οι οποίες συνέβησαν στις 22 Οκτωβρίου 1946, στα αλβανικά χωρικά ύδατα και για τις ζημιές και τις απώλειες σε ανθρώπινες ζωές οι οποίες προκλήθηκαν απ' αυτές και ότι προκύπτει υποχρέωση της Αλβανίας να καταβάλλει α π ο ζ η μ ί ω - σ η στο Ηνωμένο Βασίλειο".

Μέσα στα εννοιολογικά πλαίσια της "επανόρθωσης" που ορίζονται από τις παραπάνω αποφάσεις του ΔΔΔΔ, περιλαμβάνεται και η μορφή της ικανοποίησης για την περίπτωση, όπου η ζημία που επήλθε μετά την παραβίαση μιας διεθνούς υποχρέωσης δεν μπορεί να αποτιμηθεί σε χρήμα. Αυτή η διάκριση έχει επικρατήσει και με αυτή συμφωνεί και η νομολογία. Το βλέπουμε χαρακτηριστικά στην παραπάνω περίπτωση της υπόθεσης του Στενού της Κέρκυρας, όπου σχετικά αναφέρονται τα εξής (9):

"..... Για να διασφαλισθεί ο σεβασμός στο διεθνές δίκαιο, του οποίου είναι όργανο, το δικαστήριο οφείλει να δ η λ ω σ ε ι ότι οι ενέργειες του βρετανικού στόλου στοιχειοθετούν παραβίαση της αλβανικής κυριαρχίας. Αυτή η δ ή λ ω σ η βρίσκεται σε συμφωνία με το αίτημα που υπέβαλε η Αλβανία μέσω του Προξένου της και είναι αυτή καθ' αυτή κατάλληλη ι κ α ν ο π ο ί η σ η"

Η διάταξη αυτή της απόφασης του ΔΔ δεν υπήρξε πρωτοποριακή για τα δικαστικά δεδομένα (10), επειδή, πολύ πριν από το 1949 και συγκεκριμένα το 1913, το Διάρκεις Δικαστήριο Διαιτησίας είχε αποφασίσει ανάλογα, εκδικάζοντας τις υποθέσεις των πλοίων Carthage και Manouba μεταξύ Γαλλίας και Ιταλίας. Με τη σχετική απόφαση είχε επιδικασθεί χρηματικό ποσό στη Γαλλία για ι κ α ν ο π ο ί η σ η "λόγω ηθικής και πολιτικής βλάβης" και είχε θεωρηθεί αυτός ο λόγος επιδίκησης του ποσού ως "ικανή κύρωση" (saction suffisante) σύμφωνα με το λεκτικό (11), της απόφασης.

Παρά την απλοποιητική πλευρά αυτής της ερμηνείας η "ικανοποίηση λόγω ηθικής βλάβης" ή άλλως πως η "ικανοποίηση λόγω μη χρηματικής ζημίας" προβλημάτισε στην πράξη, επειδή συσχετίσθηκε αδόκιμα με την έννοια της "κύρωσης". Στην

πραγματικότητα πρόκειται για δύο διαφορετικές έννοιες όχι μόνο από την άποψη του περιεχομένου αλλά και από την άποψη των αποτελεσμάτων (12). Ειδικότερα για το θέμα της επιβολής κυρώσεων από διεθνή δικαστικά όργανα διαπιστώνουμε αμέσως τα παρακάτω.

2.4.2. Η Επιβολή Κυρώσεων και η Διεθνής Νομολογία

Είναι χαρακτηριστική η απουσία επιβολής κυρώσεων από τα διεθνή δικαστικά όργανα. Αυτό είναι ένα γενικό συμπέρασμα στο οποίο καταλήγει κανείς μετά από τις παρακάτω ειδικές διαπιστώσεις:

- i. έλλειψη σχετικών κυρωτικών διατάξεων μέσα στις διεθνείς δικαστικές και διαιτητικές αποφάσεις,
- ii. έλλειψη σχετικής δικαστικής αιτιολογίας στο σκεπτικό αυτών των αποφάσεων και,
- iii. αντίστοιχη απουσία δικαστικής ερμηνείας για τη χρήση όρων, όπως η "κύρωση" και η "ικανοποίηση λόγω ηθικής βλάβης" του θιγόμενου κράτους σε αντίθεση ακριβώς με την έννοια της "επανόρθωσης" που παραπάνω συναντήσαμε.

Ως κύρια αιτία αυτού του φαινομένου αναφέρουμε αυτό που γράφει ο H. Lauterpacht, ότι, "δηλαδή, το σύστημα της συναινετικής διαδικασίας που διέπει την απονομή της διεθνούς δικαιοσύνης καθορίζοντας σαφή όρια δικαιοδοσίας της κάθε φορά δεν επιτρέπει αντίστοιχες δικαστικές αναζητήσεις και πρωτοπορίες (13).

Μέσα σ' αυτό το γενικό αρνητικό κλίμα θα σταθούμε σε δύο εξαιρετικές περιπτώσεις στις οποίες πολλοί θεωρητικοί αναφέρονται και τις οποίες θα προσπαθήσουμε να σχολιάσουμε με πολλή επιφυλακτικότητα. Η επιφυλακτικότητά μας οφείλεται στο γεγονός ότι οι περιπτώσεις αυτές ανατρέχουν σε πολύ παλαιές δικαστικές αποφάσεις και αποτελούν οριακές εξαιρέσεις ανάγκες να μας οδηγήσουν σε σίγουρα και αδιαμφισβήτητα συμπεράσματα που να ανατρέπουν ή να τροποποιούν τις παραπάνω διαπιστώσεις.

Η πρώτη περίπτωση αφορά την απόφαση του Διαρκούς Δικαστηρίου Διαιτησίας το 1913 (6 Μαΐου) η οποία αφορούσε στην υπόθεση Carthage μεταξύ Ιταλίας και Γαλλίας. Στην απόφαση αυτή βρίσκουμε δύο σημεία άξια να σχολιάσουμε. Το π ρ ώ τ ο αναφέρεται στη διάταξη της απόφασης, όπου α π ο ρ ρ ί π τ ε τ α ι σχετικό αίτημα της Γαλλίας να κ α τ α δ ι κ α σ θ ε ί η Ιταλία στην καταβολή συμβολικής χρηματικής ποινής (14). Το δ ε ύ τ ε ρ ο σημείο αφορά στη διάταξη της απόφασης, όπου υποστηρίζεται ότι η αναγνώριση ενός κράτους ως διεθνώς υπεύθυνου για την παραβίαση διεθνών του υποχρεώσεων απέναντι ενός άλλου κράτους αποτελεί αυτή καθαυτή "σ ο β α ρ ή κ ύ ρ ω σ η". Και τα δύο παραπάνω σημεία έχουν αποτελέσει παραδείγματα-επιχειρήματα από τη νομολογία για τους θεωρητικούς με συνέπεια να υποστηρίζουν διαμετρικά αντίθετες απόψεις και να καταλήξουν σε διαφορετικά συμπεράσματα.

Βασικά αν απομονώσει κανείς το πρώτο από τα σημεία της απόφασης που αναφέραμε θα συμπεράνει, ότι το ΔΔΔ δεν αποδέχεται να καταδικάσει με χ ρ η μ α τ ι κ ή π ο ι ν ή. Αυτή η επιχειρηματολογία, ενώ έχει υποστηριχθεί από πολλούς θεωρητικούς (15), ανατρέπεται αμέσως αν συνδυασθεί με το δεύτερο σημείο της απόφασης που αναφέραμε. Πράγματι αν δούμε την απόφαση ως ένα ενιαίο κείμενο, καταλήγουμε στο συμπέρασμα, ότι, στην προκειμένη περίπτωση, το ΔΔΔ

αποφάσισε, ότι "η δικαστική αναγνώριση του κράτους που είναι διεθνώς υπεύθυνο" αποτελεί την ενδεδειγμένη κύρωση για τη συγκεκριμένη υπόθεση. Το ΔΔΔ απορρίπτοντας το σχετικό αίτημα της Γαλλίας δεν αρνείται την επιβολή κυρώσεων, αλλά δεν προκρίνει, ως κατάλληλο, το προτεινόμενο κυρωτικό μέτρο, ενώ, ταυτόχρονα, αναιρώντας οποιαδήποτε αντίθετη ερμηνεία επιλέγει, όπως άλλωστε έχει δικαίωμα, τη "δικαστική αναγνώριση του διεθνώς υπεύθυνου κράτους", ως την κύρωση που θεωρεί σκόπιμη *in concreto*. Σ' αυτή την ανάλυση καταλήγει ο H. Lauterpacht υποστηρίζοντας ότι η παραπάνω απόφαση μας πείθει ότι η διεθνής νομολογία δεν απορρίπτει την επιβολή κυρώσεων λόγω δκε (16).

Όμως το πρόβλημα της θεωρητικής αντιγνομίας δε σταματάει εδώ. Η χρησιμοποίηση του όρου "κύρωση" (*saction*) μέσα στην απόφαση έγινε αντικείμενο σχολιασμού. Ο H. Lauterpacht θεωρεί ότι η λέξη εκφράζει και αποδίδει την αληθινή πρόθεση του δικαστηρίου και δεν οφείλεται σε πλανημένη χρήση του όρου.

Σε ακριβώς αντίθετα συμπεράσματα οδηγείται ο G. Schwarzenberger αναφέροντας την απόφαση για την υπόθεση *Carthage* του ΔΔΔ ως περίπτωση επιβολής "ικανοποίησης" λόγω ηθικής βλάβης (17). Θεωρεί την "ικανοποίηση", ως ειδική μορφή "επανόρθωσης" για τη θεραπεία από τις συνέπειες μιας δ.α. που δεν επιφέρουν υλικές ζημιές. Επομένως, ισχυρίζεται, ότι η χρησιμοποίηση του όρου "κύρωση" από το ΔΔΔ έγινε αδόκιμα και πρόωρα χωρίς να έχει προηγούμενα εμπεδωθεί η ακριβής έννοια του όρου στη θεωρία και στην πράξη του διεθνούς δικαίου. Με βάση την αναγνώριση πλέον της "ικανοποίησης" ως μορφής "επανόρθωσης", δέχεται, ότι, στην παραπάνω υπόθεση, το ΔΔΔ επέβαλε "ικανοποίηση" και όχι "κύρωση" χωρίς να αναλύει με περισσότερα εννοιολογικά χαρακτηριστικά τη δόκιμη χρήση των δύο όρων.

Εδώ, πρέπει να παρατηρήσουμε ότι οι διαφορετικές εκτιμήσεις του H. Lauterpacht, πάνω στην ίδια υπόθεση δεν οφείλονται ενδεχομένως σε σύγχυση των όρων "κύρωση" και "ικανοποίηση". Ο ίδιος με ενάργεια προσδιορίζει και διευκρινίζει χαρακτηριστικά το περιεχόμενο της έννοιας της "κύρωσης" ή του "κολασμού" (le châtement) - λέξεις συνώνυμες για τον ίδιο - από εκείνο της "ηθικής επανόρθωσης" (la réparation morale). Ο όρος "ηθική επανόρθωση" αντιδιαστέλλεται από τον όρο "υλική επανόρθωση" (la réparation matérielle) για τις περιπτώσεις όπου η ζημία που επήλθε από μια δ.α δεν είναι υλική. Συγκεκριμενοποιεί δε τη διαφορά μεταξύ των όρων "κύρωση" και "ηθική επανόρθωση" στο σκο- π ό που εμπεριέχουν (18):

"..... Η ηθική επανόρθωση εμπεριέχει ένα ειδικό στοιχείο κολασμού, έχουσα ως μόνη διαφορά, όσον αφορά το λεγόμενο κατάλληλο κολασμό, ότι η επανόρθωση προσδίνεται στην κοινότητα και όχι στο θιγόμενο μέρος"

Η δεύτερη περίπτωση αναφέρεται σε δικαστική διαφορά μεταξύ Βελγίου και Ολλανδίας για την υπόθεση της "Εκτροπής των Υδάτων του Ποταμού Meuse" (The Diversion of Water from the Meuse). Σ' αυτή την υπόθεση ο δικαστής, Καθηγητής Anzilotti διατύπωσε αντίθετη γνώμη προς το ολλανδικό αίτημα για να "καταδικασθεί" το Βέλγιο σε πράξη αποχής από την εκμετάλλευση νερών της κοίτης του ποταμού Meuse. Χαρακτηριστικά υπογραμμίζει τη σχετική φρασολογία με απορία (19):

"..... Κατά τη γνώμη μου η λέξη κ α- τ α δ ι κ ά ζ ω δεν έχει καμιά θέση στη διεθνή δικαιοδοσία"

Μετά τις παραπάνω αναφορές μας στις ελάχιστες αυτές δικαστικές περιπτώσεις, καταλήγει κανείς στο συμπέρασμα, ότι η διεθνής νομολογία στο θέμα της επιβολής ή μη κυρώσεων λόγω δκε α π ο δ ε ι κ ν ύ ε τ α ι αρνητική ή τουλάχιστον σιωπούσα. Η απόδειξη αυτής της διαπίστωσης δεν μπορεί παρά να είναι έ μ μ ε σ η, επειδή, μέχρι σήμερα, πουθενά δεν ανευρίσκουμε την οριστική και εκφρασμένη θέση της πάνω σ' αυτό το ζήτημα. Επομένως, μόνο με τις ενδείξεις που αναφέραμε στην αρχή και δεν είναι παρά επιχειρήματα εξ αντιδιαστολής φθάνουμε στο συμπέρασμα αυτό.

2.4.3. Το Έννομο Συμφέρον και η Διεθνής Νομολογία

Είναι γεγονός ότι η διεθνής νομολογία δεν αποτελεί διαφωτιστική πηγή για να προσδιορισθεί η έννοια του "έννομου συμφέροντος" και τα όρια εφαρμογής της έννοιας αυτής στο θεσμό της δκε. Πράγματι, η διεθνής δικαιοσύνη μόνο οριακά συχυλήθηκε με το καθοριστικό θέμα του "έννομου συμφέροντος" χωρίς να καταφέρει να συμβάλλει στην απλοποίηση των προβλημάτων που προκαλεί. Για να προσεγγίσουμε με θετικότητα το παραπάνω κενό θα αναφερθούμε στις παρακάτω δικαστικές υποθέσεις με τις οποίες ασχολήθηκε το ΔΔ και τις οποίες θα προσπαθήσουμε να εχολιάσουμε σε συνάρτηση με την έννοια του "έννομου συμφέροντος".

2.4.3α. Υπόθεση του Βόρειου Καμερούν

Με αφορμή την προσφυγή του Καμερούν ζητήθηκε από το ΔΔ να αναγνωρίσει ότι ορισμένες ενέργειες της Μεγάλης Βρετανίας, ως κηδεμονεύον κράτος, παραβιάζαν τις διεθνείς της υποχρεώσεις που απέρρεαν από τη συμφωνία με τον ΟΗΕ για την κηδεμονία της περιοχής του Βόρειου Καμερούν, (The Northern Cameroon's Case) στο διάστημα που ίσχυσε η συγκεκριμένη συμφωνία (20).

Η επίδικη υπόθεση παρουσίασε δύο ενδιαφέροντα σημεία: Το πρώτο αφορούσε στη νομιμοποίηση του αιτούντος κράτους και στο αντίστοιχο δικονομικό ερώτημα αν ήταν φορέας άμεσου και "αγώγιμου" δικαιώματος από την παραβίαση διεθνούς συμφωνίας μεταξύ ΟΗΕ και Μεγάλης Βρετανίας. Το δεύτερο αφορούσε στο αίτημα για έκδοση αναγνωριστικής απόφασης σχετικά με τις παραβιάσεις της Μεγάλης Βρετανίας με νομική βάση τη διεθνή ευθύνη της κηδεμονεύουσας χώρας.

Η συλλογιστική του ΔΔ πάνω στα δύο παραπάνω θέματα, όπως εκφράστηκε με την απόφαση που εξέδωσε στις 2 Δεκεμβρίου 1963, έχει ως εξής:

α. Σχετικά με το πρώτο θέμα κάνει δεκτούς τους ισχυρισμούς,

- ότι, με νομική βάση τη συμφωνία περί κηδεμονίας του Καμερούν μεταξύ ΟΗΕ και Μεγάλης Βρετανίας, στις 13 Δεκεμβρίου 1946 και ειδικά με βάση το άρθρο 19 αυτής, παρέχεται νομική προστασία τόσο στο ιδιαιτέρως συμφέρον των κατοίκων της περιοχής όσο και στο γενικό συμφέρον για την επιτυχή λειτουργία του συστήματος της διεθνούς κηδεμονίας (21),

- ότι απαιτήσεις για επανόρθωση οι οποίες συνέβησαν στο διάστημα 13 Δεκεμβρίου 1946 και μέχρι 1 Ιουνίου 1961, δηλαδή στο χρόνο που ίσχυσε το συγκεκριμένο καθεστώς κηδεμονίας του Καμερούν, δ ε ν έ χ ο υ ν α π ο σ β ε σ θ ε ί με τη λήξη της κηδεμονίας,
- ότι το Καμερούν με την ιδιότητά του ως μέλος των ΗΕ νομιμοποιείται, με βάση τη συμφωνία περί κηδεμονίας του Καμερούν μεταξύ Οργανισμού ΗΕ και Μεγάλης Βρετανίας, να ασκήσει παραδεκτά το "αγώγιμο" έννομο συμφέρον του από τη λειτουργία της κηδεμονίας (22).

β. Σχετικά με το δεύτερο θέμα αποδέχεται:

- ότι η προφυγή του Καμερούν γίνεται με αίτημα τη διαπίστωση και αναγνώριση της δκε της Μεγάλης Βρετανίας από την παραβίαση της εν λόγω συμφωνίας κηδεμονίας,
- τα όρια της δικαιοδοσίας του ΔΔ με βάση τη συμφωνία περί κηδεμονίας είναι καταψηφιστικά και καταλογιστικά ως προς το είδος και το μέγεθος της επανόρθωσης και όχι διαγνωστικά, όπως είναι το αίτημα της προσφυγής (23).

Το ΔΔ στηριζόμενο στις παραπάνω σκέψεις καταλήγει σε μια ουσιαστικά απορριπτική απόφαση (24):

"..... Οποσδήποτε, μπορεί να επικαλεσθεί κανείς, ότι, αν κατά τη διάρκεια της κηδεμονίας, το κηδεμονεύον κράτος ήταν υπεύθυνο για κάποια ενέργεια που ερχόταν σε σύγκρουση με τους όρους της συμφωνίας για την κηδεμονία, η οποία συνεπαγόταν ζημία για ένα άλλο κράτος, μέλος των Ηνωμένων Εθνών, ή για κάποιο από τους υπηκόους του, μια απαίτηση για επανόρθωση

δεν θα ικανοποιείτο μετά από τη λήξη της κηδεμονίας. Βεβαίως το άρθρο 19 της συμφωνίας το οποίο προβλέπει τη δικαιοδοσία του δικαστηρίου στην περίπτωση που ορίζει, έχει λήξει μαζί με όλα τα άλλα άρθρα της συμφωνίας, ώστε, μετά την 1 Ιουνίου 1961, δεν μπορεί να γίνει επίκλησή του ως βάση για τη δικαιοδοσία του δικαστηρίου. Η αίτηση για την παρούσα υπόθεση υποβλήθηκε πριν την 1 Ιουνίου 1961, αλλά δεν εμπεριέχει και το αιτούν κράτος έχει ρητά δηλώσει ότι δεν υποβάλλει κανένα αίτημα για επανόρθωση

Οι συγκεκριμένες απόψεις του Δδ μέσα από την απόφαση αυτή δίνουν ορισμένες λύσεις και αφήνουν άλλα κενά πάνω στα θέματα που μας ενδιαφέρουν άμεσα εδώ.

Αρχικά, θεωρούμε θετική την παραδοχή της προσφυγής ότι ασκήθηκε τυπικά έγκυρα, επειδή με τον τρόπο αυτό διευρύνεται ο κύκλος των κρατών που νομιμοποιούνται να εγείρουν προσφυγή ενώπιον του ΔΔ στις περιπτώσεις εφαρμογής του συστήματος κηδεμονίας. Η παραδοχή αυτή είναι επίσης αξιοπρόσεκτη, επειδή το προσφεύγον κράτος δεν ανήκει στο στενό συμβατικό κύκλο των μερών που ενέχονται στη συμφωνία περί κηδεμονίας αλλά του αναγνωρίζεται ένα γενικό συμφέρον για την τύχη του εδάφους που κηδεμονεύεται από την ιδιότητά του ως μέλος του ΟΗΕ που είναι ένα από τα άμεσα συμβαλλόμενα μέρη. Αυτό το γενικό συμφέρον οπλίζεται και με σχετική νομική προστασία που εδώ συγκεκριμενοποιείται με την παραδεκτή άσκηση προσφυγής στο ΔΔ. Η αντιμετώπιση αυτή, θα περίμενε κανείς, να δημιουργούσε αντίστοιχες προϋποθέσεις για ερμηνευτικά διέξοδα και επιχειρήματα ή αναλογική εφαρμογή σε άλλες περιπτώσεις. Στην

πραγματικότητα, όμως, δεν διευκολύνει προς αυτή την κατεύθυνση. Τα προβληματικά κενά που συναντά μια τέτοια προσπάθεια οφείλονται στη στενή και περιοριστική διατύπωση της παραπάνω δικαστικής διάταξης.

Συγκεκριμένα, πρώτο το ΔΔ εκφράζεται ειδικά για τη σχέση κηδεμονίας της Μεγάλης Βρετανίας πάνω στο Καμερούν, όπως προκύπτει από τη συμφωνία της 13 Δεκεμβρίου 1946 με συνέπεια η νομολογία που δημιουργεί να επιτρέπει μόνο στενή ερμηνεία και να μην αφήνει μεγάλα περιθώρια για αναλογική εφαρμογή. Με βάση αυτό τον περιορισμό δεν μπορούμε να γενικεύσουμε και να δεχθούμε π.χ. ότι στα κράτη-μέλη του ΟΗΕ αναγνωρίζεται έμμεσα ο αντανάκλαστικός και αγωγικός δικαίωμα από την εφαρμογή κάθε συμβατικής σχέσης στην οποία ενέχεται ο ΟΗΕ ως ένα από τα άμεσα συμβαλλόμενα μέρη γενικότερα, αλλά και ούτε κάθε συμβατικής σχέσης κηδεμονίας ειδικότερα. Επίσης, η ίδια περιοριστική δικαστική διάταξη δεν παρέχει κριτήρια ικανά να επιτρέψουν τη συναγωγή γενικών συμπερασμάτων που να αφορούν στην παραδοχή ή μη έννομου συμφέροντος ενός μέρους μιας πολυμερούς συνθήκης από την παραβίασή της από άλλο επίσης συμβαλλόμενο μέρος. Με άλλα λόγια, με το επιχείρημα ότι ο Καταστατικός Χάρτης των ΗΕ είναι μια πολυμερής συνθήκη και το Καμερούν είναι μέλος των ΗΕ, δεν μπορούμε να δεχθούμε με βάση το σκεπτικό του ΔΔ ότι θεμελιώνεται άμεσα και έννομο συμφέρον για τα κράτη μέλη του παγκόσμιου οργανισμού για την παραβίαση των διατάξεων περί κηδεμονίας του ΚΧ από τη Μεγάλη Βρετανία.

Θα θέλαμε να τονίσουμε μια τελική παρατήρηση σχετικά με το όλο πνεύμα της δικαστικής απόφασης. Μέσα στο σκεπτικό της, κατά την ουσιαστική εκτίμηση της υπόθεσης, υπολογιζόταν η θεωρητική άποψη η οποία δέχεται και προϋποθέτει για τη δκε της Μεγάλης Βρετανίας ένα συγκεκριμένο ζημιογόνο αποτέλεσμα στο πρόσωπο του αιτούντος κράτους (Καμερούν) για να θεμελιωθεί η έννοια της δ.α. για

τη δεδομένη βρετανική συμπεριφορά, π.χ. παραποίηση των αποτελεσμάτων της ψηφοφορίας και κακή διεξαγωγή του δημοψηφίσματος στο Βόρειο Καμερούν στη διάρκεια του καθεστώτος της κηδεμονίας (25). Δηλαδή, το ΔΔ σε μια πρώτη φάση δεν εξαρκείται στην παραβίαση ενός διεθνούς κανόνα, αλλά προσδιορίζει την έννοια της δ.α. και από το αποτέλεσμα (αδικήματα εξ αποτελέσματος τελούμενα), το οποίο δεν θεραπεύεται από τη μετέπειτα άρση της κηδεμονίας. Σε μια δεύτερη φάση, το ΔΔ παρουσιάζεται μ ο ι ρ α ί α στην παραδοχή μιας στενής και περιορισμένης έννοιας του νομικού δικαιώματος για επανόρθωση στο πρόσωπο του κράτους που συγκεκριμένα και αποδεδειγμένα ζημιώθηκε από τη δ.α. Συνεπώς διαπιστώνοντας την απουσία του δεσμού μεταξύ ζημίας και προσφεύγοντος (Καμερούν) και την απουσία συγκεκριμένου αιτήματος για επανόρθωση το ΔΔ φθάνει σε απορριπτικά συμπεράσματα.

Η τελευταία απορριπτική διάταξη του ΔΔ, που βασίζεται στο λόγο της έλλειψης δικαιοδοσίας για έκδοση αναγνωριστικής απόφασης, μου δίνει την αφορμή για να σχολιάσω ότι η αρμοδιότητα για έκδοση καταψηφιστικής απόφασης είναι το μείζον στην προκείμενη περίπτωση, όπου εμπεριέχεται και το έλαττον, δηλαδή, η αρμοδιότητα για την αναγνώριση με μια διαγνωστική διάταξη της τέλεσης δ.α. Το άρθρο 19 της συμφωνίας περί κηδεμονίας του Βόρειου Καμερούν που ορίζει τη δικαστική αρμοδιότητα του ΔΔ για τις διαφορές που προκύπτουν από τις παραβιάσεις της δεν καθορίζει χωριστά δικαστικά όργανα με ειδικές αρμοδιότητες το καθένα. Το ενιαίο δικαστικό όργανο, δηλαδή το ΔΔ, για τη συγκεκριμένη συμφωνία έχει πλήρη δικαιοδοσία (διαγνωστική και καταψηφιστική) για τις συγκεκριμένες περιπτώσεις.

Το περιεχόμενο μήνυμα της δικαστικής απόφασης ότι χωρίς αίτημα για επανόρθωση η προσφυγή είναι και χωρίς αντικείμενο και συνεπώς απορρίπτεται, μας οδηγεί σε α ρ ν η τ ι κ έ ς κρίσεις για τη συμβολή της στην εμπέδωση της έννοιας της

επανόρθωσης για τους εξής δύο λόγους: Π ρ ώ τ ο, επειδή ουσιαστικά δεν λαμβάνει υπ' όψη την περίπτωση ώστε το αίτημα για αναγνώριση της δ.α. να θεωρείται ικανή επανόρθωση για το προσφεύγον κράτος, όπως ακριβώς παρατηρεί η Brigitte Bollecker-Stern (26). Δ ε ύ τ ε ρ ο, επειδή έρχεται σε αντίθεση με προηγούμενες αποφάσεις του ίδιου του ΔΔ, όπου είχε κριθεί ότι αυτός καθαυτός ο καταλογισμός μιας δ.α. σ' ένα κράτος αποτελεί ικανοποίηση για το θιγόμενο κράτος, η οποία στην προκείμενη περίπτωση συνιστά ειδική μορφή επανόρθωσης (27).

Το ΔΔ απορρίπτοντας την προσφυγή ελλείπει δικαιοδοσίας και αρνούμενο να εισέλθει στην ουσιαστική εκδίκαση της υπόθεσης δεν κατάφερε να βοηθήσει, παρ' ότι η ευκαιρία είχε δοθεί στην παγίωση των εννοιών "έννομο συμφέρον" και "επανόρθωση".

2.4.3β. Η Υπόθεση της Νοτιοδυτικής Αφρικής

Οι αιτήσεις-προσφυγές της Αιθιοπίας και της Λιβερίας ενώπιον του ΔΔ, για τις παραβιάσεις της σχέσης περί εντολής της περιοχής της Νοτιοδυτικής Αφρικής από τη Νοτιοαφρικανική Ένωση, έθεσαν το πρόβλημα του έννομου συμφέροντος με τον πιο χαρακτηριστικό τρόπο. Πάνω σ' αυτή την έννοια, το διαδικαστικό υλικό που χρησιμοποιήθηκε και από τα τρία διάδικα μέρη (Αιθιοπία, Λιβερία και Νοτιοαφρικανική Ένωση), - Προτάσεις, Αντικρούσεις -, πριν από την έκδοση της απόφασης (α' φάση, β' φάση) όσο και μετά την έκδοση της απόφασης, - ατομικές κρίσεις και γνώμες των δικαστών του ΔΔ-, εκφράζουν αντιπροσωπευτικά τις αντίρροπες θέσεις και απόψεις πάνω στο περιεχόμενο και την εφαρμογή της έννοιας αυτής στην πράξη. Όμως, ατυχέστατα, η απόφαση που εκδόθηκε

το 1966 (β' φάση), έκλεισε το θέμα, προβάλλοντας την άρνηση του ΔΔ να μπει στην ουσία της υπόθεσης, κρίνοντας απαράδεκτες τις προσφυγές με αιτιολογικό την έλλειψη "έννομου συμφέροντος" (28).

Το μόνο σημείο που μπορεί να σχολιασθεί και να αξιολογηθεί αντίστοιχα είναι η σύγκρουση της δικονομικής έννοιας της νομιμότητας των διαδικών και της ουσιαστικής έννοιας του έννομου συμφέροντος (29), στην προκείμενη περίπτωση της συμφωνίας περί εντολής της Νοτιοδυτικής Αφρικής του 1920 μεταξύ της ΚτΕ και της Νοτιοαφρικανικής Ένωσης.

Τα κράτη της Αιθιοπίας και της Λιβερίας στήριξαν το δικονομικό τους δικαίωμα να ασκήσουν τυπικά νόμιμα τις αιτήσεις τους (applications requêtes), στις 4 Νοεμβρίου 1960 (30) και να είναι διάδικοι στην προκείμενη υπόθεση, στην ιδιότητά τους ως μέλη της ΚτΕ, αρχικά και ήδη του ΟΗΕ, κάτω από το θεσμικό έλεγχο του οποίου βρίσκονται από την ίδρυσή του οι περιοχές και τα καθεστώτα κηδεμονίας - και επί εποχής ΚτΕ τα καθεστώτα εντολής -, που επιβιώνουν μέχρι σήμερα (first submission). Επίσης, στην ίδια νομική βάση θεμελίωσαν και το έννομο ουμφέρον τους να αναζητήσουν ενώπιον του ΔΔ την έννομη προστάσια από την προσβολή που υπέστησαν στα έννομα συμφέροντά τους με την παραβίαση (second submission) της σχέσης περί εντολής, ως θιγόμενα κράτη και, τέλος, την απόλυτη επανόρθωση (third submission) από το διεθνώς υπεύθυνο εντολοδόχο κράτος με την άρση των παραβιάσεων στα εξής και την αποκατάσταση των πραγμάτων στο status quo ante (31).

Συγκεκριμένα τα αιτούντα κράτη επικαλέσθησαν το άρθρο 7 (παρ. 2) του κειμένου περί εντολής όπου αναφέρονται τα εξής (32):

"..... Το εντολοδόχο κράτος συμφωνεί ότι αν ποτέ προκύψει οποιαδήποτε διαφορά μεταξύ εντολοδόχου και άλλου κράτους

μέλους της Κοινωνίας των Εθνών σχετικά με την ερμηνεία ή την εφαρμογή των διατάξεων της εντολής, εάν μια τέτοιου είδους διαφορά δεν μπορέσει να διευθετηθεί με διαπραγματεύσεις, θα υποβάλλεται στο Διαρκές Δικαστήριο Διεθνούς Δικαιοσύνης, σύμφωνα με το άρθρο 14 του Συμφώνου της Κοινωνίας των Εθνών

Η επίκληση της διάταξης αυτής έγινε σε συνδυασμό, π ρ ώ τ ο με το άρθρο 37 του Καταστατικού Χάρτη του ΔΔ και με το άρθρο 80 του Καταστατικού Χάρτη των ΗΕ και δ ε ύ τ ε ρ ο με γνωμοδότηση του 1950 του ΔΔ (33). Σ' αυτήν το ΔΔ είχε εκφράσει τη γνώμη (34), ότι η σχέση εντολής της περιοχής της Νοτιοδυτικής Αφρικής βρίσκεται σε ισχύ και δεσμεύει νομικά το εντολοδόχο κράτος και μετά την ίδρυση του ΟΗΕ, παρά το γεγονός ότι δεν έχει επακολουθήσει άλλη ειδική συμφωνία μεταξύ ΟΗΕ και Νοτιοαφρικανικής Ένωσης για τη μετατροπή της σε σχέση κηδεμονίας, σύμφωνα με τις διατάξεις του κεφαλαίου XII του Καταστατικού Χάρτη των ΗΕ.

Το ΔΔ, καλούμενο να αποφανθεί (α' φάση) για το τυπικά παραδεκτό των αιτήσεων και να κρίνει για τις τέσσερις διαδικαστικές και προδικαστικές αντιρρήσεις (the four preliminary objections) (35) της Νοτιοαφρικανικής Ένωσης, δέχθηκε, το 1962, ότι έχει δικαιοδοσία στην υπόθεση και, ότι οι αιτούντες νομιμοποιούνται να ζητήσουν νομική προστασία ως έχοντες ειδικό νομικό σύνδεσμο με την επίδικη νομική σχέση της εντολής (36).

Στην εκδίκαση της β' φάσης της υπόθεσης που αναφερόταν κύρια στην ουσία της (judgment on the merits), το ΔΔ, μετά από τρία χρόνια διαδικασίας και συζητήσεων, αρνήθηκε να μπει στην ουσία βρίσκοντας ότι τα αιτούντα κράτη δεν είχαν νομικό δικαίωμα ή έννομο συμφέρον σε σχέση με τα αιτήματα που προβλήθηκαν. Συγκεκριμένα η απόφαση αναφέρει τα εξής (37):

"..... Υπό το φως των ποικίλων αυτών συλλογισμών, το δικαστήριο διαπιστώνει, ότι οι αιτούντες δεν μπορούν να θεωρηθούν ότι έχουν θεμελιώσει κανέναν έννομο δικαίωμα ή συμφέρον ώστε να συμμετέχουν στο καθ' ύλη αντικείμενο των προκείμενων απαιτήσεων και ότι, σύμφωνα με αυτά, το δικαστήριο πρέπει να αρνηθεί να τη δεχθεί"

Δύο είναι για μας τα ενδιαφέροντα σημεία αναφοράς στην απόφαση αυτή.

Το πρώτο αφορά την πρόδηλη αντίθεση αυτού του διατακτικού της απόφασης με τα αποφασισθέντα από το ΔΔ, το 1962 (α' φάση), - έστω και αν κρίνονται από άλλη σκοπιά -, για την ίδια υπόθεση. Ειδικότερα πρόκειται για το σημείο εκείνο, όπου, το 1962, το ΔΔ έκρινε ότι είναι απορριπτέα η διαδικαστική αντίρρηση της Νοτιοαφρικανικής Ένωσης για τη νομιμοποίηση των αιτούντων κρατών. Με βάση αυτή την αντίρρηση είχε ζητηθεί να απορριφθούν ως απαράδεκτες οι αιτήσεις επειδή δεν υφίσταται μεταξύ της Νοτιοαφρικανικής Ένωσης και των αιτούντων κρατών διαφορά και δεν προκύπτει μεταξύ τους άμεση νομική σχέση από το γράμμα της πράξης περί εντολής.

Το ΔΔ απορρίπτοντας την επιχειρηματολογία της παραπάνω αντίρρησης και αποδεχόμενο τη νομιμοποίηση των αιτούντων να ζητήσουν τη συγκεκριμένη νομική προστασία έκρινε ότι τα αιτούντα κράτη αρύουν δικαιώματα ή έννομα συμφέροντα από τη σχέση εντολής των οποίων η προσβολή δημιουργεί παραδεκτά την εν λόγω διαφορά. Στη συνέχεια, όμως, το ΔΔ έρχεται, το 1966, να ερμηνεύσει και να κρίνει, ότι η συγκεκριμένη σχέση εντολής δε δημιουργεί άμεση νομική σχέση μεταξύ εντολοδόχου

κράτους και καθενός από τα μέλη της ΚτΕ αλλά μεταξύ του πρώτου και του δεύτερου του Οργανισμού και μόνο ορισμένες διατάξεις της πράξης εντολής, οι λεγόμενες "διατάξεις ειδικού συμφέροντος" δημιουργούν άμεσα δικαιώματα στα κράτη μέλη της ΚτΕ. Επειδή τα ουσιαστικά αιτήματα των προσφυγών δεν βασίζονταν στις τελευταίες αυτές διατάξεις κρίθηκαν ουσιαστικά αβάσιμα και συνεπώς απαράδεκτα.

Στο σκεπτικό της απόφασης αναγράφονται τα εξής σχετικά με το θέμα αυτό (38):

"..... Υπήρξε ένα ζήτημα που αφορά την ουσία της υπόθεσης αλλά είχε έναν προγενέστερο χαρακτήρα, δηλαδή, το ζήτημα της νομιμοποίησης των αιτούντων στην παρούσα φάση της διαδικασίας - όχι, δηλαδή, η νομιμοποίησή τους ενώπιον του δικαστηρίου αυτού, η οποία ήταν αντικείμενο απόφασης του δικαστηρίου το 1962, αλλά το ζήτημα, ως θέμα της ουσίας της υπόθεσης του έννομου δικαιώματος ή συμφέροντος σχετικά με το ουσιαστικό αντικείμενο της προσφυγής τους, όπως υποβλήθηκε με τις τελικές προτάσεις τους"

Πάνω σ' αυτό το σημείο, το ΔΔ επιχειρεί μια ανάλυση και μια ερμηνεία των όρων που συνήθως χρησιμοποιούνται στις συνθήκες περί εντολών και καταλήγει σε κάποιο διαχωρισμό σε α) "διατάξεις συμπεριφοράς" (conduct provisions) πάνω στις οποίες δημιουργούνται δικαιώματα μόνο υπέρ της Κοινωνίας των Εθνών αποκλειστικά, και β) "διατάξεις ειδικών συμφερό-

ν τ ω ν" (special interests provisions) με τις οποίες παρέχονται δικαιώματα απ' ευθείας στα κράτη μέλη της ΚτΕ, όπως τα δικαιώματα της ανοιχτής θύρας (the open door rights) εμπορικά, βιομηχανικά και οικονομικά συμφέροντα κ.λ.π. (39).

Για το ίδιο θέμα, το ΔΔ επιχειρεί μια σαφή διάκριση μεταξύ της νομιμοποίησης του διαδικού ως διαδικαστικής προϋπόθεσης και της έννοιας του φορέα δικαιώματος ή έννομου συμφέροντος του οποίου η προσβολή και η παραβίαση γεννά την αξίωση για τη συγκεκριμένη δικαστική κρίση (40):

"..... Είναι μια παγκόσμια και απαραίτητη, αλλά σχεδόν ακόμη στοιχειώδης αρχή του διαδικαστικού δικαίου, ότι είναι αναγκαία μια διάκριση μεταξύ από τη μια μεριά του δικαιώματος να προσφεύγει κανείς σε δικαστήριο και του δικαιώματος του δικαστηρίου να εξετάσει την ουσία της προσφυγής, - και από την άλλη του έννομου δικαιώματος από τη μεριά του αιτούντος σε σχέση με το ουσιαστικό αντικείμενο της προσφυγής του, στο οποίο θα έπρεπε να βασίζεται η παρόδωση του δικαστηρίου....."

Επίσης, σχετικά με τη στήριξη αυτής της άποψης, το ΔΔ, αφού θεωρεί ότι το άρθρο 7 της πράξης περί εντολής είναι μια δικαιοδοτική ρήτρα (jurisdictional clause) δέχεται, ότι ο δικαιολογητικός λόγος και σκοπός σε όλες τις δικαιοδοτικές ρήτρες των συμβατικών κειμένων είναι ο ορισμός του κύκλου των υποκειμένων που νομιμοποιούνται να προσφύγουν στη δικαστική διαδικασία που υπαγορεύει το συγκεκριμένο συμβατικό κείμενο και τίποτα περισσότερο. Συνεπώς, η δυνατότητα για νομιμοποίηση των κρατών μελών της ΚτΕ ατομικά

του άρθρου 7 δεν αναφέρεται σε ολόκληρη τη σχέση εντολής αλλά μόνο στις διατάξεις αυτές που δημιουργούν τα "ειδικά συμφέροντα" των κρατών-μελών ξεχωριστά (41):

"..... Εκτός από τη ρήτρα δικαιοδοσίας
..... Γινόταν μνεία στα μέλη της
Κοινωνίας των Εθνών μόνο στις διατάξεις
των "ειδικών συμφερόντων" αυτών των
εγγράφων (τα διάφορα έγγραφα της
εντολής). Με βάση αυτά τα συμφέροντα και
μόνο θεμελιώνεται κάθε άμεση σχέση μεταξύ
εντολοδόχων και μελών της Κοινωνίας
ατομικά. Στην περίπτωση των διατάξεων
"συμπεριφοράς", μνεία γίνεται μόνο στον
εντολέα (οργανισμό) και, όπου χρειάζεται,
στο αρμόδιο όργανο της Κοινωνίας. Η σχέση
ως προς αυτές τις διατάξεις αφορά την
Κοινωνία ή τα όργανα της Κοινωνίας και
μόνο"

Το δεύτερο ενδιαφέρον σημείο αυτής της απόφασης είναι το ιδιαίτερα αρνητικό πνεύμα του ΔΔ όταν εξέταζε και έκρινε τις επικουρικές νομικές βάσεις που είχαν προβληθεί για να υποστηρίξουν το "έννομο συμφέρον" των αιτούντων κρατών. Σ' αυτή τη φάση, το ΔΔ μας δίνει πολύτιμες θέσεις πάνω σε θέματα συγγενή με την έννοια αυτή:

- Αρχικά, ερμηνεύει και θεωρεί ότι η δικαιοδοτική ρήτρα του άρθρου 7 της πράξης περί εντολής δεν υποκρύπτει και ταυτόχρονη αναγνώριση ουσιαστικού δικαιώματος για τα κράτη-μέλη της ΚτΕ (42).

- Δεύτερο, αρνείται να δεχθεί την ύπαρξη έννομου συμφέροντος ή δικαιώματος των αιτούντων κρατών για τα συγκεκριμένα αιτήματα των προσφυγών, επειδή αυτό δεν

προκύπτει με σαφήνεια και βεβαιότητα από το κείμενο της πράξης εντολής και επειδή παρόμοια θέματα δεν επιδέχονται διασταλτική ερμηνεία και πρέπει να ερμηνεύονται στενώς (43).

- Τρίτο, υποστηρίζει ότι "η ιερή παρακαταθήκη του πολιτισμού" (the sacred trust of civilization) ως μια ειδική ανθρωπιστική έννοια χρησιμοποιείται για να θεμελιώσει το σύστημα των εντολών ως μια κατευθυντήρια δεοντολογική αρχή πάνω σε εξωνομικά (ηθικά και πολιτικά) θεμέλια παρά σε νομικές δεσμεύσεις. Επομένως, αυτή η έννοια, όπως προβάλλεται για να θεμελιώσει το έννομο συμφέρον των αιτούντων, δεν ευσταθεί ως νομική βάση και απορρίπτεται, επειδή στην περίπτωση των εντολών δημιουργεί σε όλα τα κράτη της ΚτΕ συμφέροντα "να γίνεται σεβαστή" αλλά δεν οπλίζει αυτά τα συμφέροντα και με νομικές ιδιότητες (44).

- Τέταρτο, αρνείται να δεχθεί την ευρεία έννοια του δημόσιου συμφέροντος στα αιτούντα κράτη, ως μέλη της διεθνούς κοινωνίας, πάνω στην εφαρμογή του καθεστώτος των εντολών, επειδή η μορφή της *actio popularis* είναι άγνωστη στο διεθνές δίκαιο (45). Συνεπώς και το επιχείρημα της "ανάγκης" (the necessity argument), σύμφωνα με το οποίο πρέπει να γίνουν δεκτές οι προσφυγές, επειδή διαφορετικά το εντολοδόχο κράτος μένει ουσιαστικά ανέλεγκτο, απορρίπτεται (46), για το λόγο ότι δε στηρίζεται νομικά, ώστε αντίθετη κρίση θα υπερέβαινε τα όρια της δικαιοδοτικής αρμοδιότητας του ΔΔ ως δικαστικής αρχής (47).

2.4.3β i. Συμπεράσματα - Παρατηρήσεις

Αφού επισημάναμε τις παραπάνω τοποθετήσεις του ΔΔ, μπορούμε να συμπεράνουμε ότι το δικαστήριο αυτό με την απόφαση του 1966 για την υπόθεση της περιτοχής της

Νοτιοδυτικής Αφρικής υιοθετεί θέσεις που το φέρνουν κοντά στην πρώτη θεωρητική άποψη που εξετάσαμε προηγούμενα. Με άλλα λόγια, αποδέχεται μια πολύ στενή και περιορισμένη έννοια "έννομου συμφέροντος" στο δδ που θεμελιώνεται μόνο αν προκύπτει με σαφήνεια από ρητές νομικές διατάξεις.

Συνεπώς,

- οποιαδήποτε αμφισβήτηση ή κανονιστική ασάφεια σ' αυτό το θέμα δεν μπορεί παρά να ερμηνεύεται σε βάρος της ύπαρξης "έννομου συμφέροντος". Αυτό το συμπέρασμα βγαίνει από την άρνηση του ΔΔ να δει "έννομο συμφέρον" των αιτούντων κρατών να βασίζεται :

α) στο ότι ήσαν μέλη της ΚτΕ και ήδη του ΟΗΕ, τα οποία, με αυτή την ιδιότητα θίγονται από τις παραβιάσεις "των διατάξεων συμπεριφοράς" της σχέσης εντολής, ως θεσμού καθιερωμένου και ελεγχόμενου από τους παραπάνω οργανισμούς και,

β) στη νομική βάση της "ιερής παρακαταθήκης του πολιτισμού" ως αρχής, η οποία μπορεί να έχει εξωνομική καταγωγή αλλά υιοθετημένη από ένα καθαρά νομικό συμβατικό κείμενο, όπως είναι το Σύμφωνο της ΚτΕ (άρθρο 22 παρ. 2 του Συμφώνου καθώς επίσης το άρθρο 73 του κεφαλαίου XI του ΚΧ των ΗΕ) αποκτά και νομική υπόσταση όσον αφορά στις συγκεκριμένες νομικές σχέσεις, π.χ. το καθεστώς των εντολών όπου χρησιμοποιείται.

- η άρνηση του ΔΔ να δεχθεί το "έννομο συμφέρον" των αιτούντων με βάση την ερμηνεία που κάνει στο άρθρο 7 της πράξης εντολής δημιουργεί μια συγκεκριμένη αντίθεση με το γράμμα της διάταξης αυτής η οποία προβληματίζει με δύο τρόπους :

α) δεχόμενο ότι η διάταξη του άρθρου 7 είναι μια δικαιοδοτική ρήτρα προκαλεί μια επιπρόσθετη δικονομική αρμοδιότητα για το δικαστήριο να διακριβώνει κάθε φορά ποιες είναι οι ουσιαστικές

και ποιες οι δικαιοδοτικές διατάξεις ενός συμβατικού- κειμένου (εφόσον το ίδιο δεν έχει προβλέψει) παρά την πραγματική δυσκολία που υπάρχει να γίνεται αυτό εφικτό,

- β) επιχειρεί μια τελολογική διάκριση σε "διατάξεις συμπεριφοράς" και "διατάξεις ειδικού συμφέροντος", η οποία εξηγείται λογικά, αλλά αφήνει βάσιμες αμφισβητήσεις για τις νομικές συνέπειες που ταυτόχρονα υπαγορεύει. Το άρθρο 7 δεν παρέχει νομικό έρεισμα για να στηρίξει νομικά αποτελέσματα διαφορετικού επιπέδου με βάση την παραπάνω διάκριση. Η ευρεία διατύπωση του άρθρου δεν αφήνει περιθώρια διαφορετικής ερμηνείας η οποία θα απέβαινε ουσιαστικά σε μια *contra legem* εφαρμογή της διάταξης. Μια πρόσθετη σκέψη πάνω στις αμφισβητήσεις που γεννά η συγκεκριμένη άποψη του ΔΔ είναι το γεγονός ότι απουσιάζει άλλη σχετική διάταξη που να προβλέπει την επίλυση διαφορών με βάση τις "διατάξεις συμπεριφοράς". Επομένως, αν θέλουμε να συμφωνήσουμε με την τοποθέτηση του ΔΔ στο συγκεκριμένο σημείο πρέπει να δεχθούμε ότι:

i) η παραβίαση των "διατάξεων συμπεριφοράς" δεν γεννά αγωγήμα δικαιώματα εφόσον αυτά αποκλείονται από τη δικαιοδοτική ρήτρα του άρθρου 7 και,

ii) η ΚτΕ ή ο ΟΗΕ ως ο μοναδικός φορέας των δικαιωμάτων που προκύπτουν από τις "διατάξεις συμπεριφοράς" δε νομιμοποιείται να προσφύγει ενώπιον του ΔΔ επειδή δεν ορίζεται τίποτε σχετικό στο άρθρο 7 ή σε άλλο σημείο της πράξης εντολής. Συνεπώς, το δικαίωμα για συμμόρφωση στις "διατάξεις συμπεριφοράς" της ΚτΕ, παλαιότερα, του ΟΗΕ, σήμερα, δεν σπλίζεται με δικαστική προστασία. Εδώ, κανείς μπορεί να διερωτηθεί ποιο σκοπό

εξυπηρετεί η διάκριση της δικαιοδοτικής ρήτηρας του άρθρου 7 σε δικαστική προστασία ανάλογα με την ιδιότητα της διάταξης που παραβιάζεται κάθε φορά, - χωρίς να ορίζεται ρητά -, αν, δηλαδή, είναι "διάταξη συμπεριφοράς" ή "διάταξη ειδικού συμφέροντος", εφόσον απολήγει, ουσιαστικά, στην αποδυνάμωση της πρώτης κατηγορίας διατάξεων και την ενδεχόμενη υπερπροστασία του εντολοδόχου κράτους, σύμφωνα με σχετική παρατήρηση του John Dugard (48). Πιστεύω, ότι αυτή η πλευρά δεν εξετάσθηκε με ακρίβεια από το ΔΔ αφήνοντας έντονα ερωτήματα ως προς το αν η ερμηνεία του δικαστηρίου αυτού εξυπηρέτησε με συνέπεια τη νομική συνοχή της συγκεκριμένης πράξης εντολής ή την όλη δεοντολογία που διέπει το καθεστώς των εντολών γενικότερα.

Τα όσα σημεία επισημάνθηκαν πάνω σ' αυτή την απόφαση δεν εξαντλούν βέβαια όλα όσα αξίζει να σχολιασθούν γι' αυτή την τόσο πολυσυζητημένη υπόθεση (πενήντα σελίδες περίπου το κείμενο της απόφασης, 450 σελίδες περίπου τα κείμενα των δικαστών με αυτομικές γνώμες και απόψεις πάνω στα αποφασισθέντα καθώς και μια σημαντική αρθρογραφία που φιλολογεί εξαντλητικά πάνω σ' αυτά), αλλά αναφέρθηκαν επιλεκτικά επειδή αγγίζουν το θέμα του "έννομου συμφέροντος" σε κρίσιμες πλευρές του (49). Αυτά τα σημεία συντελούν στο γενικό συμπέρασμα ότι δεν μπορούμε να θεωρήσουμε αυτή την απόφαση ως αφορμή για να μορφώσουμε μια πιο σύγχρονη και ανανεωμένη αντίληψη πάνω στην έννοια του "έννομου συμφέροντος".

Πορά το γεγονός ότι το καθεστώς των εντολών καθιερώθηκε από την ΚτΕ ως θεσμός διεθνούς ενδιαφέροντος, το ΔΔ δεν προσάρμοσε την κρίση του σ' αυτή τη νομική πραγματικότητα αλλά επηρεάσθηκε περισσότερο από αστικολογικές έννοιες του εσωτερικού ι δ ι ω τ ι κ ο ύ δικαίου. Συνεπώς, η απόφαση

αυτή συσκοτίζει παρά διαφωτίζει το όλο πρόβλημα συντηρώντας, πιστεύω, τις ίδιες θεωρητικές και πρακτικές αμφιβολίες που υπήρχαν και πριν από αυτή.

2.4.3γ. Υπόθεση της Barcelona Traction, Light and Power Company, Limited

Μετά από αίτηση του Βελγίου εναντίον της Ισπανίας, το ΔΔ εξέδωσε οριστική απόφαση στις 5 Φεβρουαρίου 1970 για την υπόθεση της Εταιρείας Barcelona Traction, Light and Power, Limited μέσα στην οποία εντοπίζουμε ορισμένα αξιομνημόνευτα σημεία, σχετικά με την έννοια του έννομου συμφέροντος (50).

Αρχικά, οφείλουμε να παρατηρήσουμε, ότι το ΔΔ με απόφασή του, στις 24 Ιουλίου 1964, για προδικαστικά ζητήματα, είχε παραπέμψει το θέμα της τρίτης διαδικαστικής αντίρρησης της Ισπανίας στην κύρια συζήτηση της υπόθεσης (α' φάση) (51). Η συγκεκριμένη αντίρρηση αφορούσε τον ισχυρισμό της Ισπανίας ότι το Βέλγιο δε νομιμοποιείται να εγείρει την αγωγή. Το ΔΔ αναβάλλοντας να λάβει απόφαση πάνω στο διαδικαστικό αυτό θέμα για να εξετασθεί μαζί με την ουσία της υπόθεσης αποκαλύπτει ταυτόχρονα την παραδοχή της απόλυτα ο τ ε ν ή ς σχέσης μεταξύ της έννοιας της ν ο μ ι μ ο - π ο ι ή σ η ς (jus standi) και της έννοιας του έννομου συμφέροντος.

Είναι γεγονός ότι τό ΔΔ σε όλο σχεδόν το σκεπτικό της απόφασης (β' φάση) ασχολείται με αυτό το διαδικαστικό λόγο αντίρρησης (preliminary objection) της Ισπανίας, συμφωνώντας τελικά με αυτόν και βρίσκοντας ότι το Βέλγιο δε ν ο μ ι μ ο π ο ι ε ί τ α ι στην παρούσα διαδικασία (52). Διαπιστώνοντας την έλλειψη ειδικής συμβατικής ρύθμισης μεταξύ των διαδίκων για θέματα διπλωματικής προστασίας, το

δικαστήριο αναζήτησε τους υπάρχοντες γενικούς κανόνες του δδ σχετικά με το θέμα. Μετά από αυτή την αναζήτηση κατέληξε σε συλλογισμούς που βασίσθηκαν κύρια σε έννοιες και νομικές καταστάσεις του εσωτερικού δικαίου των κρατών καθώς και στην πρακτική και τη λειτουργία των σύγχρονων διεθνών οικονομικών σχέσεων (53). Με τον τρόπο αυτό το εσωτερικό δίκαιο των κρατών και η πρακτική των διακρατικών οικονομικών σχέσεων χρησιμοποιήθηκαν ως αποδεικτικά μέσα για να στηρίξουν το σκεπτικό της απόφασης του ΔΔ πάνω στον ένα και μοναδικό λόγο αντίρρησης με τον οποίο ασχολήθηκε στην τελική φάση της διαδικασίας (β' φάση), δηλαδή τη θεμελίωση ή μη του *jus standi* του Βελγίου (54). Ο αλληλοσυσχετισμός εννοιών, όπως δικαίωμα, συμφέρον - απλό ή έννομο -, νομιμοποίηση, γίνεται εμφανής μέσα στο κείμενο της απόφασης, γεγονός που καταδεικνύει και την πεποίθηση του δικαστηρίου στον αλληλοεπηρεασμό αυτών των εννοιών. Το σαφές και γενικό συμπέρασμα που αποκομίζουμε από τη διαδικαστική μεταχείριση του όρου νομιμοποίηση σε αυτή την υπόθεση είναι η στενή σχέση μεταξύ του όρου αυτού και της έννοιας του έννομου συμφέροντος (55).

Το δεύτερο αξιομνημόνευτο σημείο σ' αυτή την υπόθεση είναι ότι αναγνωρίζονται πανηγυρικά για τα κράτη δύο κατηγορίες νομικών υποχρεώσεων με διαφορετικές συνέπειες η κάθε μια από αυτές. Συγκεκριμένα το ΔΔ, με αφορμή την εξέταση του δικαιώματος των κρατών να απαιτήσουν επανόρθωση με νομική βάση τη δκε για να νομιμοποιηθούν ενώπιον δικαστικών οργάνων, παραδέχεται ότι το γενικό δδ διακρίνει μεταξύ:

- "α) υποχρεώσεων του κράτους απέναντι στη διεθνή κοινότητα ως όλο και,
- β) εκείνων (των υποχρεώσεων) που υφίστανται απέναντι σε ένα άλλο κράτος (56)

Βέβαια η διάκριση αυτή από τη μεριά του ΔΔ ρητά αναφέρεται στο θεσμό της διπλωματικής προστασίας όμως επηρεάζει με σαφήνεια όλη τη συλλογιστική των συνεπειών λόγω δικε που εξετάζουμε εδώ. Επί πλέον, οι υποχρεώσεις *erga omnes* αναφέρονται ως γενική κατηγορία που προκύπτει από ορισμένους διεθνείς κανόνες δίνοντας για παράδειγμα τις περιπτώσεις της επίθεσης, της γενοκτονίας καθώς και τους "κανόνες και τις αρχές που αφορούν τα βασικά δικαιώματα του ανθρώπου περιλαμβάνοντας την προστασία από το δουλεμπόριο και τις φυλετικές διακρίσεις" (57). Στη συνέχεια το ΔΔ διευκρινίζει ότι αυτοί οι κανόνες και οι αρχές βρίσκονται στο γενικό διεθνές δίκαιο και σε ορισμένα διεθνή κείμενα παγκοσμίου ή οιοσδήποτε παγκοσμίου χαρακτήρα. Χωρίς να προσδιορίζει άλλα χαρακτηριστικά στην παραπάνω διάκριση, αναφέρεται στις περιπτώσεις όπως επίθεση, γενοκτονία κ.λ.π. τελείως ενδεικτικά. Αυτή η ενδεικτική αναφορά στη διάκριση των διεθνών υποχρεώσεων υπονοεί ότι το δικαστήριο αναγνωρίζει μια παραδεκτή και κρατούσα διάκριση τόσο στη θεωρία όσο και στην πράξη της διεθνούς ζωής.

Σε αυτό το συγκεκριμένο σημείο συγκεντρώνεται η δική μας παρατήρηση. Το επιβεβαιωτικό πνεύμα που χαρακτηρίζει τη διάταξη αυτή εντοχόεται όχι μόνο από τη γραμματική διατύπωση αλλά και από το γεγονός ότι το οκεπτικό της απόφασης τοποθετείται ως "μείζων πρόταση" στους σχετικούς δικανικούς συλλογισμούς του ΔΔ. Θεωρώντας τη διάκριση σε "υποχρεώσεις ενός κράτους έναντι όλων των μελών της διεθνούς κοινότητας" και σε "υποχρεώσεις ενός κράτους έναντι άλλου κράτους", ως θετό δίκαιο, το δικαστήριο θα συγκρίνει και θα συσχετίσει το θέμα κατά πόσο η διπλωματική προστασία των μετόχων μιας εταιρίας επιτρέπεται να ασκηθεί από το Βέλγιο, ως κράτος της ιθαγένειας των μετόχων. Σύμφωνα με τους ισχυρισμούς του Βελγίου, τα πραγματικά περιστατικά που επικαλείται αποτελούν παραβίαση εκ μέρους της Ισπανίας διεθνών υποχρεώσεων *erga omnes*, ώστε νομιμοποιείται να προστατεύσει διπλωματικά τα

έννομα συμφέροντα των μετόχων της Barcelona Traction, Light and Power Co., παρά-το γεγονός ότι δεν είναι η χώρα της εθνικότητας της εταιρίας αυτής (Καναδάς) (58).

Αναγνωρίζουμε ότι αυτή η διάκριση των διεθνών υποχρεώσεων των κρατών μειονεκτεί στο σημείο όπου δεν δίνει στοιχεία ή κριτήρια διαπίστωσης κάθε μιας κατηγορίας ξεχωριστά, στις περιπτώσεις όπου αυτό δεν έχει γίνει από ένα συγκεκριμένο συμβατικό κείμενο. Αντίθετα το ΔΔ ρητά δηλώνει ότι η διαπίστωση αυτή καταλήγει να είναι ζήτημα απόδειξης τελικά. Επομένως το ίδιο το δικαστήριο εγκαταλείπει τη σχετική διεργασία στο έλεος των αμφιβολιών και της ασάφειας που είναι εύκολο να προκύψουν στην πράξη ως προς το είδος των διεθνών υποχρεώσεων κάθε φορά.

Παρόλα αυτά, κατά τη δική μας γνώμη, παραμένει θετική η παραπάνω δικαστική διάκριση των διεθνών υποχρεώσεων των κρατών, έστω και με τις ατέλειες που επισημάναμε, επειδή ενθαρρύνει αντίστοιχες θεωρητικές αναζητήσεις και προβληματισμούς καθώς και ανάλογες νομοθετικές προσπάθειες για την εξέλιξη του δδ (59).

3. Παρατηρήσεις - Σχόλια

Μας δόθηκε παραπάνω η ευκαιρία να σχολιάσουμε τις ειδικές θέσεις και απόψεις ως και δικαστικές αποφάσεις για τις συνέπειες που προκύπτουν μετά από μία δ.α. Εδώ, όμως, παρουσιάζεται η ανάγκη να καταλήξουμε σε ορισμένα γενικά συμπεράσματα, με τη μορφή παρατηρήσεων, που αναφέρονται συνολικά σε όλη τη σύλληψη και υιοθέτηση αυτών των συνεπειών, όπως ισχύουν μέχρι σήμερα. Τηρώντας αυτή την απόσταση μπορούμε να δούμε ότι:

Ξεκινώντας από τον υποθετικό κανόνα ότι κάθε δ.α. προκαλεί τη δκε αντιμετωπίζουμε μια π ρ ώ τ η συνέπεια *latu sensu* για τη δεδομένη κρατική συμπεριφορά, δηλαδή τη συνέπεια της δκε. Η δ.α. ως αίτιο σε αυτή την κανονιστική σχέση, που έχουμε ήδη περιγράψει, προκαλεί τη δκε ά μ ε- σ α και σ τ α θ ε ρ ά χωρίς εξαιρέσεις ή προϋποθετικούς όρους. Συγκεκριμένα για να επιτευχθεί η δκε μετά από μια δ.α. δεν απαιτείται να την εξαρτήσουμε ή να τη συσχετίσουμε με την π η γ ή τ ο υ ν ο μ ι κ ο ύ κ α ν ό ν α (εθιμικός κανόνας, συμβατικός κανόνας) που παραβιάσθηκε και έδωσε την αφορμή για τη δ.α., ούτε με το ο υ σ ι α σ τ ι κ ό π ε ρ ι ε χ ό μ ε ν ο της διεθνούς υποχρέωσης που υπαγορευόταν από τον παραπάνω κανόνα και που παραβιάσθηκε από μια παράνομη κρατική συμπεριφορά. Επομένως, σε αυτό το επίπεδο προσέγγισης της έννοιας της δκε βλέπουμε τη δκε να επέρχεται ως η ά μ ε σ η και σ τ α θ ε ρ ή π ρ ώ τ η σ υ ν έ π ε ι α *latu sensu* μετά από μια δ.α. με κύριο χαρακτηριστικό της τη γενική εφαρμογή της για όλο το φάσμα των διεθνών υποχρεώσεων που παραβιάζονται από τα κράτη.

Σε ένα δεύτερο επίπεδο αναζητώντας το ίδιο το περιεχόμενο της δκε για να απαντήσουμε στο ερώτημα, τι σημαίνει για τα κράτη διεθνής ευθύνη, περιγράψαμε και αναλύσαμε τις ειδικότερες επιπτώσεις της στις διακρατικές σχέσεις και τις ονομάσαμε νομικές συνέπειες της δκε. Αν παρατηρήσουμε τις δ ε ύ τ ε ρ ε ς αυτές συνέπειες της δκε *in concreto* που αναφέρονται συγκεκριμένα στη νέα νομική κατάσταση που προκύπτει μετά από μια δ.α. και που αφορούν τα υποκείμενα κράτη που ενέχονται σε αυτήν και το αντικείμενό της, βλέπουμε ότι παρακολουθούνται από το ίδιο χαρακτηριστικό της γ ε ν ι κ ή ς και ο μ ο ι ό μ ο ρ φ η ς ε φ α ρ μ ο γ ή ς σε όλες τις περιπτώσεις δ.α.

Συγκεκριμένα και οι δεύτερες αυτές συνέπειες *in concreto* της δκε, που προκύπτουν μετά την επαγωγή της, εμφανίζουν μια ενιαία μορφή για οποιαδήποτε δ.α. ήθελε διαπραχθεί και επιβάλλονται ελεύθερα και ανεξάρτητα από τη φύση ή την κατηγορία της διεθνούς υποχρέωσης που παραβιάστηκε. Σχετικά επισημαίνουμε ότι οι διάφορες μορφές "επανόρθωσης" που διαπιστώσαμε παραπάνω και που είναι δυνατό να επιβάλλονται, όπως χρηματική αποζημίωση, ικανοποίηση, αποκατάσταση των πραγμάτων κ.λ.π., δε συσχετίζονται *a priori* και *ante delictum* σε ορισμένο είδος δ.α. αλλά επιδικάζονται σε μια δεδομένη περίπτωση δκε μετά από ε λ ε ύ θ ε ρ η κρίση του διεθνή δικαστή ή μετά από ε λ ε ύ θ ε ρ η επιλογή των ενδιαφερόμενων μερών. Στο δίκαιο της δκε δεν υπάρχει ένας κώδικας δ.α. όπου να προβλέπονται κάθε φορά εκείνα τα επανορθωτικά μέτρα που θα επιβάλλονται ανάλογα με την κατηγορία και το είδος αυτών των δ.α., υποχρεώνοντας τα κράτη σε μια εξώδικη δέσμια συμπεριφορά και τα διεθνή δικαστηριακά όργανα σε μια δέσμια σχετική αρμοδιότητα. Αντίθετα, διαπιστώνουμε αυτό που παραδέχεται ο P. Reuter, ως *schema*, το διαλεκτικό τρίπτυχο "*l'acte illicite - le dom-
mage - la réparation*" για το οποίο υπερασμύνεται επειδή αποτελεί τη χαρακτηριστική γενικότητα που διέπει το ισχύον εθιμικό δίκαιο της δκε.

Η νομοτέλεια των συνεπειών της δκε όπως έχει επικρατήσει εθιμικά και την αναλύσαμε παραπάνω διακρίνεται από το στοιχείο της αυστηρότητας ως προς τη συνεχή και σταθερή επανάληψη του διαλεκτικού τρίπτυχου σύμφωνα με τον P. Reuter. Η αυστηρότητα αυτή συνίσταται στην:

- α) απαγόρευση εφαρμογής άλλων συνεπειών από αυτές που έχουμε ήδη εξετάσει,
- β) εξαιρετική εφαρμογή άλλων συνεπειών και μόνο έπειτα από ρητή συμφωνία των ενδιαφερόμενων μερών,

- γ) στενή ερμηνεία και εφαρμογή όλων των κείμενων συμβατικών_διατάξεων οι οποίες αφήνουν ασάφεια στα σχετικά θέματα και,
- δ) μη εφαρμογή συνεπειών μετά από συμφωνία, - ρητή ή σιωπηρή -, ή και παραίτηση από τα σχετικά δικαιώματα των ενδιαφερόμενων μερών.

Συνεπώς οι παραπάνω περιορισμοί με τους οποίους ερμηνεύεται και εφαρμόζεται η γενικότητα των συνεπειών της δκε επιτρέπουν μικρές δυνατότητες εξαιρέσεων ή εκτροπής από αυτή. Οι εν λόγω δυνατότητες εκτροπής ή εξαιρέσεις (συμφωνία, ρητή ή σιωπηρή συναίνεση ή παραίτηση) (60), έχουν νομικό έρεισμα στα χαρακτηριστικά των κανόνων ενδοτικού δικαίου και εναρμονίζονται επομένως με τις ιδιότητες και τους περιορισμούς εφαρμογής των κανόνων αυτών.

Πριν κλείσουμε στο σημείο αυτό διαπιστώνουμε την ανάγκη να διερευνήσουμε αναλυτικά τις περιπτώσεις εξαιρέσεων από τις συνέπειες της δκε εκτός από την πλευρά της νομικής δικαιολόγησής τους που θίξαμε ήδη, από την πλευρά της μελλοντικής επίδρασης που είναι δυνατό να έχουν στο κεφάλαιο των συνεπειών της δκε συνολικά.

Πράγματι θα πρέπει να επιχειρήσουμε να απαντήσουμε στο ερώτημα κατά πόσο ορισμένα σύγχρονα φαινόμενα της συμβατικής πρακτικής των κρατών, που εμπεριέχουν περιπτώσεις εξαιρέσεων από τους εθιμικούς κανόνες για τις συνέπειες της δκε, συνιστούν απλά και μόνο μια συμβατική νομική συμπεριφορά στις διεθνείς σχέσεις ως *jus speciale* ή προσφέρουν τη δυνατότητα για να επιφέρουν το χαρακτηριστικό ρήγμα πάνω στο σκληρό των εθιμικών κανόνων με προοπτικές επίδρασης στο όλο θεσμικό πλαίσιο της δκε. Με την προσπάθεια αυτή θα ασχοληθούμε στο κεφάλαιο που ακολουθεί.

ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

1. RICJ Series A, 9, 21.
2. RICJ Series A, 17, 29, 47.
3. Αναγράφονται επί λέξει τα εξής: "..... Restitution in kind, or if this is not possible, payment of a sum corresponding to the value which a restitution in kind would bear; the award, if need be, of damages for loss sustained which would not be covered by restitution in kind or payment in place of it such are the principles which should serve to determine the amount of compensation due for an act contrary to international law" RICJ Series A, 17, 47.
4. Georg Schwarzenberger, International Law, I, 3rd ed., Stevens and Sons, London, 1957, 654-655. Ο κανόνας του Ρωμαϊκού Δικαίου ότι *omnis condemnatio pecuniaria est* δεν ήταν πλέον ικανός να ανταποκριθεί με πληρότητα στις ανάγκες της ειρηνικής συμβίωσης των κρατών, παρά το γεγονός ότι ακόμα η συχνότητα της χρηματικής αποζημίωσης ως μορφή "επανόρθωσης" παρουσιάζεται μεγάλη.
5. Ο Charles de Visscher στη μελέτη του "Le Déni de Justice en Droit International" (RCADI 1935, II, t. 52, 437), αναφέρει χαρακτηριστικά ότι η έννοια της απόλυτης και άμεσης επανόρθωσης υποχωρεί στις ακραίες και εξαιρετικές περιπτώσεις όπου έρχεται αντίθετη στη συνταγματική τάξη στο εσωτερικό του υπεύθυνου κράτους. Αναφέρεται χαρακτηριστικά στην περίπτωση της υποχρέωσης για ακύρωση μιας δικαστικής απόφασης που κρίθηκε διεθνής αδικονομία, F.A. Mann, The Consequences of an International Wrong in International and National Law, BYBIL 1976-1977, 8, όπου αναφέρονται τα εξής: "..... There are, on the other hand, cases of treaties in which states have found it necessary expressly to ex-

clude nullity as a consequence of an international wrong, but exceptions may be said to prove the rule. Thus the european connection for the peaceful settlement of disputes provides that if the execution of the international tribunal's decision would conflict with a judgment or another measure put into effect by a party to the dispute and if the municipal law of such party precludes "the consequences of the judgment or measure in question to be annuled", the international tribunal "shall, if necessary, grant the injured party equitable satisfaction". This is very much in line with a number of treaties for conciliation, judicial settlement and arbitration concluded by Switzerland, for instance the one with the United Kingdom, which provides that if in so far as annulment is impermissible, the international tribunal "shall determine the nature and extent of the reparation to be awarded to the injured party". Η έννοια της απόλυτης και άμεσης επανόρθωσης σε αυτή την περίπτωση θα υπαγόρευε την ακύρωση της δικαστικής απόφασης από το υπεύθυνο κράτος. Όμως η διεθνής πρακτική χωρίς να αποποιείται τη βασική αρχή ότι κάθε κράτος είναι υποχρεωμένο να ρυθμίζει έτσι την εσωτερική του νομική τάξη ώστε να συμφωνεί με τις διεθνείς υποχρεώσεις του και ότι δεν μπορεί να προβάλλει το εμπόδιο της εσωτερικής του νομικής τάξης ως δικαιολογία για να μη συμμορφώνεται με αυτές, επιλέγει το υποκατάστατο της απόλυτης και άμεσης επανόρθωσης με άλλες μορφές επανόρθωσης, μέσα σε ειδικές συμφωνίες διαιτησίας και δικαστικού διακανονισμού (βλ. σχετικά παραδείγματα *op. cit.* 437).

6. RIAA, vol. II, Sentence 3 Mai 1930, 1002.
7. Είναι γεγονός ότι βρίσκουμε δικαστική αναφορά στον όρο "επανόρθωση", ως περιεχόμενο της δκε και πριν τις αποφάσεις του ΔΟΔ για την υπόθεση του Chorzow Factory.

Π.χ. ο δικαστής Huber στην απόφαση για την υπόθεση Spanish Zone of Morocco Claims του 1924 δέχεται ότι: "..... Responsibility is the necessary corollary of a right. All rights of an international character involve international responsibility. If the obligation in question is not met, responsibility entails the duty to make reparation". Η χαρακτηριστική διαφορά στη δικαστική αυτή αναφορά βρίσκεται στο γεγονός ότι ο όρος "επανόρθωση" απλώς μνημονεύεται χωρίς να εξειδικεύεται και να καθορίζεται το περιεχόμενό του.

8. ICJ Reports, 1949, 23 και 36.
9. Supra.
10. Georg Schwarzenberger, op. cit., 658-659. Στο σημείο αυτό πρέπει να επισημάνουμε τη θεωρητική άποψη ότι η "ικανοποίηση" ή η "χρηματική ικανοποίηση" που επιβάλλεται στις περιπτώσεις όπου η ζημία που επέρχεται μετά από μια δ.α. δεν είναι εφικτό να υπολογισθεί σε χρήμα, δηλαδή δεν είναι υλική, αποτελεί ειδική μορφή "επανόρθωσης" και δεν πρέπει να συγχέεται με την έννοια των κυρώσεων. Ο H. Lauterpacht υποστηρίζοντας ότι η "επανόρθωση" για ηθική βλάβη δεν είναι κύρωση, προσδιορίζει ότι ο συλλογισμός που μας δίνει αυτό το συμπέρασμα είναι ότι στην περίπτωση της "ηθικής επανόρθωσης" (réparation morale) αποβλέπουμε να αποκαταστήσουμε τα δικαιώματα του θιγόμενου κράτους που προσβλήθηκαν και όχι της κοινότητας (communauté) όπως στην περίπτωση των κυρώσεων (Règles Générales du Droit de la Paix, RCADI, 1937, IV, t. 62, 355, όπου και τα σχετικά παραδείγματα από τη νομολογία).
11. J.B. Scott, The Hague Court Reports, I, 329, 335, 341, 349, "..... La constatation de ce fait, surtout dans une sentence arbitrale, constitue déjà une action sérieuse".

12. Το πρόβλημα της επιβολής κυρώσεων συγχέεται κακώς στην πράξη με την επιδίκαση "ικανοποίησης", ως ειδική μορφή "επανόρθωσης" στις περιπτώσεις, όπου η ζημία που επέρχεται μετά από μια δ.α., δεν είναι εφικτό να υπολογισθεί σε χρήμα, δηλαδή δεν είναι υλική. Εκεί, η "ικανοποίηση" είναι η υποκατάσταση εκδήλωση της άμεσης και απόλυτης "επανόρθωσης" επειδή δεν είναι δυνατό να αποκατασταθεί η *restitutio in pristinum*.

Έχει εκφρασθεί και η άλλη άποψη η οποία δέχεται ότι η έννοια της "ικανοποίησης" φέρει τόσο τα χαρακτηριστικά της "επανόρθωσης" όσο και τα χαρακτηριστικά της κύρωσης, Charles de Visscher, *Théories et Réalités en Droit International Public*, Pedone, Paris, 1955, 357.

13. H. Lauterpacht, *op. cit.*, 354, Georg Schwarzenberger, *op. cit.*, 587, Ch. de Visscher, *op. cit.*, 357, P. Guggenheim, *Traité de Droit International Public*, t. II, Libr. de l' Université, Georg & Cie S.A., Genève, 1954, 81.

14. *Supra* II.

15. C. Eustathiades, *Les Sujets du Droit International et la Responsabilité Internationale*, RCADI, 1953, III, 434-435, όπου επικαλούμενος τον ισχυρισμό και την άποψη ότι η διεθνής νομολογία αρνείται την επιβολή κυρώσεων λόγω δε φέρει ως παράδειγμα την απόρριψη από το ΔΟΔ, το 1913, του αιτήματος της Γαλλίας "να καταδικασθεί η Ιταλία σε αποζημίωση à titre de rétalité". Στη συνέχεια όμως δε σχολιάζει καν την άλλη διάταξη στην απόφαση του ΔΟΔ για την ίδια υπόθεση όπου το δικαστήριο δέχεται ότι η δικαστική αναγνώριση ενός κράτους ως διεθνώς υπεύθυνου είναι μια σοβαρή κύρωση.

16. *Op. cit.*, 354.

17. *Op. cit.*, 659. Γράφει συγκεκριμένα, ".....To speak in this context of a saction may appear o d d".

18. *Op. cit.*, 355. Η παραπάνω διάσταση στους θεωρητικούς συλλογισμούς, κατά τη γνώμη μου, οφείλεται στο γεγονός ότι το θέμα της έννοιας των κυρώσεων δεν προσδιορίζεται με σαφήνεια από τη νομολογία αλλά ούτε από άλλη συμβατική πηγή, ικανή να άρει τις εννοιολογικές αμφισβητήσεις τουλάχιστον στο σημείο όπου έχει αποσαφηνισθεί η έννοια της "επανόρθωσης", όπως είδαμε προηγούμενα.
19. PICJ, Series A/B, No 70, opp. D. Anzilotti, 49 (Judgment June 28th, 1937).
20. ICJ Reports, 1963, 15-40, Brigitte Bollecker-Stern, *Le Préjudice dans la Théorie de la Responsabilité Internationale*, Ed. Pedone, Paris, 1973, 62.
21. ICJ Reports, 1963, 35.
22. *Supra*.
23. ICJ Reports, 1963, 38.
24. *Ibid*, 35.
25. *Ibid*, 38.
26. *Op. cit.*, 67.
27. ICJ Reports 1949, *The Corfu Channel Case*, 35-36, Ian Brownlie, *Principles of Public International Law*, Clarendon Press, Oxford, 3rd Ed., 1979, 459.
28. ICJ Reports, 1966, 51.
29. Παλαιότερα η νομιμοποίηση των διαδίκων, σύμφωνα με το ελληνικό δικονομικό δίκαιο, αποτελούσε διαδικαστική προϋπόθεση της δίκης σε αντίθεση με την έννοια του έννομου συμφέροντος η οποία θεωρείτο προϋπόθεση για την παροχή ευνοϊκής έννομης προστασίας. Πρώτη συνέπεια αυτής της διάκρισης ήταν ότι έλλειψη νομιμοποίησης καθιστά την αγωγή απορριπτέα επειδή είναι τυπικά απαράδεκτη ενώ η έλλειψη έννομου συμφέροντος καθιστά την αγωγή απορριπτέα ως ουσιαστικά αβάσιμη, βλ. Κων. Μπέη, *Πολιτική Δικονομία, Γενικά Αρχαί, κατ' άρθρον έρμηνεία*, τομ. 1ος, Αφοί Π. Σάκκουλα, 'Αθήναι, 365,

367. Δεύτερη συνέπεια είναι ότι η απόδειξη μιας διαδικαστικής - προϋπόθεσης γίνεται ελεύθερα από το δικαστήριο με βάση το άρθρο 8 του Κώδικα ΠολΔ ενώ οι προϋποθέσεις για τη βασιμότητα της αγωγής υπακούουν σε συγκεκριμένες περιοριστικές διατάξεις του δικονομικού δικαίου, Κ. Μπέη, *ορ. cit.*, 376. Ήδη, σήμερα, η σύγχρονη τάση της επιστήμης στα καθ' ημάς θέλει και θεωρεί την έννοια του έννομου συμφέροντος όπως επίσης και την έννοια της νομιμοποίησης των διαδίκων ως διαδικαστικές προϋποθέσεις της δίκης, Κ. Μπέη, *ορ. cit.*, 367, 371-374. Η ίδια άποψη υποστηρίζεται από Π. Καλαβρό, γνωμοδότηση, ΔΙΚΗ, 1985-6, 718-722, Κ.Δ. Κεραμεύς, Αστικό Δικονομικό Δίκαιο, εκδόσεις Α. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 1986, 108-114 (55). Αντίθετα βλ. Σ. Σταμούλη, ΝοΒ 1973, 1025-1042.

30. Ibid, 8.
31. Ibid, 10-14 (Submissions in the Applications, Memorials and the Replies - Written Proceedings), 14-16, (Oral Proceedings).
32. Ibid, 37.
33. Ibid, Ralph Zacklin, The Problem of Namibia in International Law, RCADI, 1981, (II), t. 171, 269.
34. R. Zacklin, *ορ. cit.*, 251-257.
35. R. Zacklin, *ορ. cit.*, 271-279.
36. Απορρίπτοντας τις αντίστοιχες αντιρρήσεις της Νοτιοαφρικανικής Ένωσης έκανε δεκτά τα εξής:

α) Η σχέση εντολής της περιοχής της Νοτιοδυτικής Αφρικής βασίζεται σε ισχύουσα διεθνή συνθήκη και επομένως η υπόθεση νόμιμα υπάγεται στη δικαιοδοσία του ΔΔ σύμφωνα με τη διάταξη του άρθρου 7 της πράξης περί εντολής της ΚτΕ του 1920, του άρθρου 37 του Καταστατικού Χάρτη του ΔΔ και του άρθρου 80 του Καταστατικού Χάρτη των ΗΕ.

β) Τα αιτούντα κράτη, παρά το γεγονός ότι δεν έχουν πλέον την ιδιότητα του μέλους της ΚτΕ, μετά τη λήξη της, αρύουν δικαιώματα από το άρθρο 7 της πράξης περί εντολής, επειδή, σύμφωνα με απόφαση της Συνέλευσης της Κοινωνίας, περί διαλύσεώς της, στις 18 Απριλίου 1946, οριζόταν ότι οι υφιστάμενες σχέσεις εντολών κάτω από το καθεστώς της ΚτΕ παρατείνονται μέχρι να ολοκληρωθούν οι νέες ρυθμίσεις που προβλέπονται από τον Καταστατικό Χάρτη των ΗΕ.

γ) Η ευρεία διατύπωση του άρθρου 7 της πράξης περί εντολής του 1920, η οποία αναφερόταν σε "οποιαδήποτε διαφορά" (any dispute), επέτρεπε την τυπικά βάσιμη άσκηση των παραπάνω αιτήσεων με αφορμή οποιαδήποτε διαφορά "στην ερμηνεία ή την εφαρμογή των διατάξεων της σχέσης εντολής" ενώπιον του ΔΔ. Με τον τρόπο αυτό απορρίπτονταν αντίστοιχα η διαδικαστική αντίρρηση της Νοτιοαφρικανικής Ένωσης ότι δεν υφίσταται διαφορά μεταξύ αιτούντων και αυτής, όπως απαιτείται, σύμφωνα με την παραπάνω διάταξη και,

δ) Επειδή δεν υπάρχει και δε διαφαίνεται βάσιμη δυνατότητα ότι διαπραγματεύσεις μεταξύ των αιτούντων κρατών με το εντολοδόχο κράτος θα κατέληγαν σε διακανονισμό της διαφοράς δε γίνεται δεκτό το αίτημα να διακοπεί η ένδικη διαδικασία και να παραπεμφθεί το θέμα σε διαπραγματεύσεις, R. Zacklin, *op. cit.*, 251-259.

37. ICJ Reports 1966, 51.

38. Ibid, 18.

39. Ibid, 20-21. Συγκεκριμένα δέχεται: "..... II. On the one hand and of course as the principal element of each instrument, there were the articles defining the mandatory's powers, and its obligations in respect of the inhabitants of the territory and towards the League and its organs. These provisions, relating to the carrying out of the mandates as mandates, will hereinafter

be referred to as "conduct of the mandate", or simply "conduct" provisions. On the other hand, there were articles conferring in different degrees, according to the particular mandate or category of mandate, certain rights relative to the mandated territory, directly upon the members of the League as individual states, or in favour of their nationals Rights of this kind will hereinafter be referred to as "special interests" rights, embodied in the "special interests" provisions of the mandates In the present case, the dispute between the parties relates exclusively to the former of these two categories of provisions, and not to the latter".

Επίσης παρακάτω, παραδεχόταν ότι: "... In the present proceedings however, the court is concerned with the final submissions of the applicants solely in the context of the "conduct" provisions of the mandate. It has not to pronounce upon any question of "special interests" if a claim in respect of these has been made ...", (ibid, 22), και αναζήτησε να ερευνήσει κατά πόσο αυτές οι συγκεκριμένες "διατάξεις συμπεριφοράς" δημιουργούσαν άμεσο νομικό δεσμό μεταξύ εντολοδόχου κράτους και λοιπών κρατών μελών της ΚτΕ ατομικά και χωριστά. Ανατρέχοντας στο σκοπό εγκαθίδρυσης του καθεστώτος των εντολών (ibid, 23-24), έκρινε, α) ότι η προστασία των λαών για την οποία δινόταν η εντολή, ως "ιερή παρακαταθήκη του πολιτισμού" (the sacred trust of civilization) λειτουργούσε για λογαριασμό της ΚτΕ (ibid, παρ. 20, 24: "..... On Behalf of the League.....") και, β) ότι τα εντολοδόχα κράτη ενεργούσαν ως "..... agents of, or trustees for the League, and not of, or for, each and every member of it individually (ibid)". Και, παρακάτω, το ΔΔ θεωρεί

ότι "..... Rights cannot be derived from the mere fact of membership of the organization in itself; the rights that member states can legitimately claim must be derived from and depend on the particular terms of the instrument constitutive of the organization, and of the other instruments relevant in the context. This principle is necessarily applicable as regards the question of what rights member states can claim in respect of a regime such as results from the mandates system, functioning within the framework of the organization. For this reason, and in this setting, there could, as regards the carrying out of the "conduct" provisions of the various mandates, be no question of any legal tie between the mandatories and other individual members. The sphere of authority assigned to the mandatories by decisions of the organization could give rise to legal ties only between them severally, as mandatories, and the organization itself", (ibid, 25-26).

40. Ibid, 39.
41. Ibid, 28.
42. Ibid, 39.
43. Ibid, 32.
44. Ibid, 34-35.
45. Ibid, 47.
46. Ibid, 24 (παρ. 19, 20, 21).
47. Supra.
48. John Dugard, The South West Africa/Namibia Dispute, Univ. of California Press, 1973, 355-356.
49. Το άρθρο 68 του ελληνικού ΚΠολ (ΠΔ 503/1985) ορίζει ότι: "..... Δικαστική προστασία έχει δικαίωμα να ζητήσει όποιος έχει άμεσο έννομο συμφέρον". Η διάταξη αυτή φαίνεται ότι ταυτίζει την έννοια της νομιμοποίησης των διαδίκων με την έννοια του φορέα του έννομου συμφέροντος. Αυτή η πρώτη εντύπωση δεν ανταποκρίνεται

σε αυτό που συμβαίνει στο ισχύον δίκαιο. Πράγματι οι δύο έννοιες βρίσκονται πολύ κοντά η μια στην άλλη αλλά δεν ταυτίζονται (βλ. σχόλια σε Γ. Ράμμο, 'Εγχειρίδιον 'Αστικού Οικονομικού Δικαίου, τ. πρώτος, 'Αθήναι, 'Εκδ. Οίκ. 'Αντ. Ν. Σάκκουλα, 278-279, Στ. Σταυρόπουλου, 'Ερμηνεία του Κώδικος Πολιτικής Οικονομίας, (κατ' άρθρον), β' έκδοσις, έκδ. 'Αντ. Ν. Σάκκουλα, 'Αθήναι, 1976, 131-133). Αναλυτικότερα στον Κων. Μπέη, Πολιτική Οικονομία, Γενικά 'Αρχαί καί κατ' άρθρον 'Ερμηνεία, τ. 1ος, 'Αφοί Π. Σάκκουλα, 'Αθήναι, 357-380, Κ.Ο. Κεραμεύς, Αστικό Οικονομικό Δίκαιο, Γενικό Μέρος, εκδ. Α. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 1986, 108-114 (55). Αντίθετα βλ. Σ. Σταμούλη, ΝοΒ 1973, 1025-1042.

50. ICJ Reports, 1970, 4-51.
51. ICJ Reports, 1970, 6 (3), 3 (26).
52. ICJ Reports, 1970, 51.
53. ICJ Reports, 1970, 33 (36).
54. ICJ Reports, 1970, 33-50, (37-10).
55. Με τον ίδιο συσχετισμό ασχολείται ο W. Riphagen διατυπώνοντας την αντίθετη γνώμη του πάνω στην απόφαση του ΔΔ, ICJ Reports, 1970, 335-357.
56. ICJ Reports, 1970, 32, (33-35).
57. ICJ Reports, 1970, 32 (34).
58. ICJ Reports, 1960, 31 (28-31).
59. Στο σημείο αυτό παραθέτουμε το γεμάτο σκεπτικισμό σχόλιο της B. Bollecker-Stern, op. cit., 84: "..... La cour semble donc aller jusqu' à reconnaître que les états, non seulement peuvent avoir un intérêt juridique au respect de certaines règles du droit international conféré des conventions ou des instruments internationaux, mais encore qu' un tel droit peut exister en dehors toute disposition conventionnelle particulière: c' est donc un pas de géant que semble avoir effectué la cour depuis l' arrêt de 1966 dans l' affaire du

sudouest africain: en fait si on lit attentivement la sentence, il faut bien constater que lui succède un pas en arrière dont il faut essayer de déterminer s' il nous ramene au point de départ ou s' il t' emmène néanmoins d' un certain progrès. Que déclare en effet la Cour, qui semble contredire ses affirmations antérieures ..". Κατ' επακόλουθον, η ίδια παραδέχεται, μετά από μια ανάλυση της απόφασης (op. cit., 38), ότι ουμπαριστικά δεν μπορούμε να πούμε ότι: το ΔΔ κάνει δεκτή "..... L' existence générale d' un droit de l' état au respect du droit international en lui-même" . Παρόλα αυτά όμως η διακρίση των διεθνών υποχρεώσεων σε δύο κατηγορίες, αναγνωρίζει ότι: "..... Il semble que l' on se dirige l e n t e m e n t vers une reconnaissance partielle de l' existence d' un droit à voir de droit international respecté en lui-même dans certaines h y p o t h é s e s"

60. Οι διαφορές στους χρησιμοποιούμενους όρους αναφέρονται στον τύπο και στο χρόνο της δήλωσης της κρατικής βούλησης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

Ειδικές Περιπτώσεις Νομικών Συνεπειών λόγω Παραβίασης Διεθνών Υποχρεώσεων των Κρατών

1. Γενικά

Η **ε ν ι α ί α** **ψ ύ σ η** των κανόνων της **δκε** και η συναφής με αυτήν αυστηρή και άκαμπτη **γ ε ν ι κ ό τ η τ α** των συνεπειών της μετά από κάθε είδους **δ.α.** κυριάρχησε στις διεθνείς σχέσεις των κρατών σε όλη την περίοδο του μεσοπολέμου και αποτελεί ακόμα και σήμερα την περιώνυμη ιδιαιτερότητα του δικαίου της **δκε** ως θετό δίκαιο.

Δύο είναι τα βασικά αίτια που συντήρησαν αυτήν την ιδιαιτερότητα μέχρι τις μέρες μας. Το **π ρ ώ τ ο** αφορά την έλλειψη θεωρικής κατηγοροποίησης των **δ.α.** ανάλογα με το περιεχόμενο των διεθνών υποχρεώσεων των κρατών που παραβιάζονται. Το **δ ε ύ τ ε ρ ο** συνίσταται στην έλλειψη συσχετισμού και αναλογικής διαφοροποίησης μεταξύ των συνεπειών της **δκε** και του ουσιαστικού περιεχομένου των διεθνών υποχρεώσεων των κρατών που παραβιάζονται. Τα παραπάνω δύο αίτια δεν είναι τίποτα περισσότερο παρά η απόδειξη του άρρηκτου δεσμού που έχουν οι πρωτογενείς κανόνες που καθορίζουν τις διεθνείς υποχρεώσεις των κρατών με τους δευτερογενείς κανόνες του δικαίου της **δκε** που καθορίζουν τις συνέπειες της παραβίασής τους. Συγκεκριμένα η επισήμανση των αιτίων αυτών υπονοεί την αμφίδρομη και αλληλοεπηρεαζόμενη σχέση μεταξύ της γενικότητας των συνεπειών της **δκε** και της έλλειψης διάκρισης των **δ.α.** σε κατηγορίες. Είναι φυσιολογικό η έλλειψη διάκρισης των **δ.α.** να υποστηρίζει εννοιολογικά και τη γενικότητα των συνεπειών της **δκε**.

2. Οι Νομικές Συνέπειες λόγω Παραβίασης Διεθνών Υποχρεώσεων και ο Καταστατικός Χάρτης των Ηνωμένων Εθνών

Γενικά

Η συμβατική δραστηριότητα των κρατών διασφαλίζει στα κράτη το μέσο για να παρέμβουν αρνητικά στην άκαμπτη εφαρμογή του γενικού εθιμικού δικαίου της δκε. Το φαινόμενο δεν είναι αποκλειστικά μεταπολεμικό, αλλά σήμερα έχει πάρει αξιοπρόσεκτες διαστάσεις. Στους άμεσους στόχους μας δεν είναι να αναφέρουμε τις συμβατικές εξαιρέσεις του γενικού κανόνα των συνεπειών της δκε **ε ξ α ν τ λ η τ ι κ ά**, τονίζοντας, ενδεχόμενα, τη συχνότητα που παρουσιάζουν, αλλά να παρατηρήσουμε την προοπτική που ανοίγουν και τη δυνατότητα που έχουν να αναστρέψουν αυτόν το γενικό κανόνα. Δύο είναι οι **π η γ έ ς** από τις οποίες θα αντλήσουμε στοιχεία για αυτήν τη μεταρρυθμιστική πορεία. Η **π ρ ώ τ η** αφορά τις προσπάθειες συμβατικής ρύθμισης ζωτικών αναγκών της διεθνούς κοινότητας που οδήγησαν στην ίδρυση του παγκόσμιου οργανισμού των ΗΕ. Η **δ ε ύ τ ε ρ η** ανευρίσκεται στη συμβατική δραστηριότητα των κρατών που αποβλέπει στην απασφίνιση και στην εξειδίκευση καταστατικών σκοπών του ΚΧ των ΗΕ για την ομαλή λειτουργία και την επιβίωση του παγκόσμιου οργανισμού.

2.1. Η Πρόβλεψη Νομικών Συνεπειών μετά την τέλεση διεθνών αδικοπραξιών από τον Καταστατικό Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών

Είναι αλήθεια, ότι, ο ΚΧ των ΗΕ, από τυπική πλευρά τουλάχιστον, δεν καινοτομεί στην καθιέρωση ειδικού καθεστώτος νομικών συνεπειών για τις παραβιάσεις των διεθνών υποχρεώσεων που επιβάλλει στα κράτη μέλη του παγκόσμιου οργανισμού,

Ήδη, από την επαύριο της λήξης του α' παγκόσμιου πολέμου, το Σύμφωνο της ΚτεΕ είχε προβλέψει αντίστοιχες ειδικές συνέπειες. Συγκεκριμένα, αναφερόμαστε στην υποχρέωση διατήρησης της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας (προοίμιου του Συμφώνου, άρθρο 8), μετά την παραβίαση της οποίας ήταν δυνατό να ληφθούν ορισμένα προαιρετικά ή υποχρεωτικά μέτρα σε βάρος κρατών μέλους της Κοινωνίας. Η διατήρηση της ειρήνης και της ασφάλειας των κρατών μελών της, ως κύριος στόχος της ΚτεΕ, προστατεύονταν και υποστηρίζονταν ρητά μέσα από τις διατάξεις των άρθρων 10, 11, 12, 13, 15 και 16 του Συμφώνου.

Παραπέμποντας στη σχετική βιβλιογραφία (2) μέσα στην οποία αξιολογούνται, αναλύονται και κρίνονται τα μέτρα αυτά, αναφερόμαστε ειδικά, επειδή, ακριβώς, προηγήθηκαν από ανάλογες διατάξεις του ΚΧ των ΗΕ. Εκείνο το οποίο επισημαίνουμε εδώ και που αφορά στις δύο κατηγορίες μέτρων (προαιρετικά - υποχρεωτικά) που προβλέπονταν στα παραπάνω άρθρα, είναι ο νομικός χαρακτήρας των διατάξεων αυτών ως δευτερογενών κανόνων που έρχονται να συμπληρώσουν και να τελειοποιήσουν, από πλευράς νομικών δεσμευτικών αποτελεσμάτων, τις πρωτογενείς διατάξεις του Συμφώνου που επέβαλαν την εγγύηση του εδαφικού καθεστώτος και την ανεξαρτησία των κρατών, καθώς και την ειρηνική διευθέτηση των διεθνών διαφορών (άρθρα 10, 11, 12 και 13 του Συμφώνου). Αυτός ο ιδιαίτερος νομικός χαρακτήρας αποτελεί το μοναδικό

κριτήριο με το οποίο αντιμετωπίζουμε εδώ τις διατάξεις αυτές και ειδικά, όπως θέλουμε να τονίσουμε παρακάτω, τις αντίστοιχες διατάξεις του ΚΧ των ΗΕ.

Πράγματι ο ΚΧ των ΗΕ αποτελεί χαρακτηριστικό δείγμα κανονιστικού κειμένου που περιλαμβάνει στις διατάξεις του κανόνες που διακρίνονται λόγω περιεχομένου σε πρωτογενείς, δευτερογενείς και τριτογενείς (3). Ο τριαδισμός των διατάξεων του ΚΧ με τους πρωτογενείς, δευτερογενείς και τριτογενείς κανόνες εξυπηρετεί τρεις λειτουργικούς στόχους των συντακτών του. Ο π ρ ώ τ ο ς αφορά την υπαγωγή στη νομική προστασία και ρύθμιση ορισμένων κοινωνικών σχέσεων των κρατών καθώς και κοινωνικών αγαθών πολύτιμων για τη διακρατική ζωή, όπως είναι η διατήρηση της ειρήνης μεταξύ των κρατών ή η διεθνής ασφάλεια. Ο δ ε ύ τ ε ρ ο ς στόχος αποβλέπει να καταστήσει αποτελεσματική την παραπάνω νομική προστασία των σχέσεων και των αγαθών θεσπίζοντας ειδικές συνέπειες για την ενδεχόμενη προσβολή τους. Ο τ ρ ί τ ο ς στόχος εξυπηρετεί τη θέση ίδιων οργανικών και διαδικαστικών πλαισίων για επίλυση των διεθνών διαφορών που μπορεί να προκύπτουν από την υλοποίηση των δύο προηγούμενων λειτουργικών στόχων (4).

Μια πρώτη σκέψη, που μπορεί να γίνει στο σημείο αυτό, είναι ότι, στην υποθετική περίπτωση παράλειψης και μη πρόβλεψης των σχετικών δευτερογενών και τριτογενών κανόνων στον ΚΧ, η μοναδική διέξοδος στα συναφή προβλήματα επαγωγής των συνεπειών από την παραβίαση των σχετικών διεθνών υποχρεώσεων και αναζήτησης διαδικασιών επίλυσης των διαφορών, που θα προέκυπταν από την παραβίαση των πρωτογενών διατάξεων του ΚΧ, θα παρέλχετο μέσα στα πλαίσια εφαρμογής των παραδοσιακών ρυθμίσεων του δικαίου της δκε. Προφανέστατα, όμως, στις προθέσεις των συντακτών του ΚΧ ανήκει η βούληση να υιοθετηθούν ιδιαίτερες συνέπειες και

διαδικασίες για την περίπτωση αυτή των παραβιάσεων, η οποία εκφράσθηκε με το σύνολο όχι μόνο των πρωτογενών αλλά και των δευτερογενών και τριτογενών διατάξεων του ΚΧ.

Συγκεκριμένα η διεθνής ειρήνη και ασφάλεια στα πλαίσια του ΚΧ των ΗΕ, - όπως, άλλωστε, μεσοπολεμικά, στα πλαίσια του Συμφώνου της ΚτεΕ-, κατέστησαν νομικά προϋπα-
τ ε υ ό μ ε ν ε ς έ ν ν ο ι ε ς, υπαγορεύοντας συγκεκριμένες νομικές υποχρεώσεις και δικαιώματα στα κράτη μέλη του οργανισμού (5). Οι κεντρικοί στόχοι του ΚΧ να ενισχυθούν τα μέσα και οι διαδικασίες με τις οποίες θα καταστέλλονται και θα εξουδετερώνονται τα αποτελέσματα από τις παραβιάσεις των παραπάνω νομικών υποχρεώσεων των κρατών μελών και να αναβαθμίζονται οι μηχανισμοί προστασίας της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας ε ξ υ π η ρ ε τ ο ύ ν τ α ι μέσα από το ειδικό σύστημα της ειρηνικής επίλυσης των διεθνών διαφορών (άρθρα 33-38 του ΚΧ) και της συλλογικής ασφάλειας (άρθρα 39-51 του ΚΧ), ως και των πειθαρχικών μέτρων (άρθρα 5, 6 και 19 του ΚΧ).

Από το 1945 μέχρι σήμερα, οι διατάξεις αυτές έχουν δοκιμασθεί στην καθημερινή πράξη ή απραξία του παγκόσμιου οργανισμού μέσα από το πλήθος των υποθέσεων που ο ίδιος χειρίζεται και αντιμετωπίζει.

Πράγματι είναι χαρακτηριστική η αδράνεια του παγκόσμιου οργανισμού στην εφαρμογή του συστήματος συλλογικής ασφάλειας, όπου και η αναφορά του καθηγητή Κρατερού Ιωάννου ότι (6):

"..... Η αδρανοποίηση του Συμβουλίου Ασφαλείας μέχρι το τέλος του ψυχρού πολέμου δεν επέτρεψε την παρουσία πρακτικής που θα προκαλούσε νέα νομική προβληματική"

Επίσης η ίδια σχεδόν απραξία παρατηρήθηκε και στην εφαρμογή των διατάξεων των άρθρων 5, 6, και 19 του ΚΧ.(7)

Με τη λήξη όμως του ψυχρού πολέμου δίνεται μια νέα τόνωση στην ενεργυποίηση του Συμβουλίου Ασφαλείας η οποία σηματοώνει μια νέα εποχή με την υιοθέτηση και εφαρμογή κυρωτικών μέτρων που αφορούν στο άμεσο παρελθόν και το παρόν, δηλαδή τις περιπτώσεις του πολέμου στον Περσικό Κόλπο των οικονομικό και ναυτικό αποκλεισμό της Νέας Γιουγκοσλαβίας και την στρατιωτική υποστήριξη για την παροχή ανθρωπιστικής βοήθειας στη Σομαλία. (8)

Από την πλευρά της θεωρίας, οι ίδιες αυτές διατάξεις έχουν γίνει αντικείμενο ανάλυσης και κριτικής μέσα από μια πλούσια όσο και αξιόλογη αρθρογραφία και βιβλιογραφία, οι οποίες έχουν εξαντλήσει τα θέματα που σχετίζονται με τη δομή, τη θέση και την αποτελεσματικότητα των κανόνων που περιέχονται σ' αυτές (9). Η δική μας αναφορά στα άρθρα αυτά δεν αποβλέπει να προσθέσει κάτι ιδιαίτερο στα όσα έχουν ήδη γραφεί, αλλά υπακούει σε μια υποχρέωση να υπογραμμισθεί η καθοριστική αντιμετώπιση του ΚΧ των ΗΕ πάνω στην προστασία της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας. Η διαπίστωση, όμως, του συστήματος προστασίας της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας με τις ειδικές και εξαιρετικές αυτές ρυθμίσεις μέσα στον ΚΧ μας προκαλεί για να εντοπίσουμε και να τονίσουμε τα επί μέρους ιδιαίτερα στοιχεία απόκλισης σε συσχετισμό με τις γενικές διατάξεις στο δίκαιο της δκε. Συγκεκριμένα, βλέπουμε, ότι:

— Δημιουργούνται ειδικές διαδικασίες επίλυσης των διεθνών διαφορών οι οποίες περιλαμβάνουν επί μέρους στάδια ενεργειών η καθεμιά, με βάση τις διατάξεις του ΚΧ που διαγράφουν αυστηρά τυπικές αρμοδιότητες για τον ίδιο τον οργανισμό και αναφέρουν περιοριστικά τα μέτρα που μπορεί να επιβάλλει (άρθρα 5, 6 και 19 και κεφάλαια 6, 7 του ΚΧ). Κύριο χαρακτηριστικό των παραπάνω ρυθμίσεων είναι ότι δεν καθιερώνεται καμμία αποκλειστική διαδικασία αλλά αντίθετα προσδιορίζονται σ υ ν τ ρ έ χ ο υ σ ε ς δ ι α δ ι κ α -

σέβας επιτρέποντας στα διάδικα μέρη να επιλέξουν τους κλασσικούς τρόπους επίλυσης των διεθνών διαφορών (άρθρα 33 του ΚΧ). Μόνο στην περίπτωση όπου συντρέξουν οι προϋποθέσεις του άρθρου 39 η προβλεπόμενη δράση του οργανισμού γίνεται υποχρεωτική και καταναγκαστή (άρθρα 41, 42 του ΚΧ).

- Θεσπίζονται ιδιαίτερα οργανωτικά πλαίσια επίλυσης των διεθνών διαφορών μέσα από τις μερικότερες αρμοδιότητες των οργάνων των ΗΕ. Το Συμβούλιο Ασφαλείας και η Γενική Συνέλευση, συναρμόδια όργανα για τη διατήρηση της ειρήνης και διεθνούς ασφάλειας, είναι οι "τοποτηρητές" και οι "τιμητές" των κύριων στόχων του ΚΧ που ενεργούν και παίρνουν αποφάσεις κάτω από προκαθορισμένους τυπικούς κανόνες σύγκλησης, συζήτησης και λήψης απόφασης (άρθρα 25, 27, 28, 35 για το Συμβούλιο Ασφαλείας και άρθρα 11, 18 και 20 για τη Γενική Συνέλευση).

- Οι παραπάνω διατάξεις επιφυλάσσουν και προβλέπουν για το Συμβούλιο Ασφαλείας (άρθρα 34, 37 και 39 του ΚΧ) και για τη Γενική Συνέλευση (άρθρα 10, 12 και 14 του ΚΧ) τη διαγνώστικη εξουσία και αρμοδιότητα, ώστε τα όργανα αυτά να μπορούν να εκτιμούν και να αποφασίζουν όταν παραβιάζεται το κείμενο του ΚΧ και επομένως οι σκοποί και οι αρχές των ΗΕ. Στη συνέχεια, οι ίδιες διατάξεις προδιαγράφουν και καθορίζουν την καταψήφιστική αρμοδιότητα για τα ίδια όργανα να επιβάλουν μέτρα για την επίλυση των σχετικών διαφορών (άρθρα 33, 36, 37, 3, 39, 40, 41 και 42 του ΚΧ για το Συμβούλιο Ασφαλείας και άρθρα 10 και 14 του ΚΧ για τη Γενική Συνέλευση).

- Εκτός από τα άρθρα 41 και 42, στις υπόλοιπες σχετικές διατάξεις, η εξουσία, που παρέχεται από τον ΚΧ στο Συμβούλιο Ασφαλείας και στη Γενική Συνέλευση, για την επιβολή μέτρων στις διαδικασίες επίλυσης των διεθνών διαφορών, δεν προκαθορίζεται περιοριστικά, - ως προς το είδος, την κατηγορία και τη μορφή των μέτρων -, αλλά δίνει στα όργανα

αυτά το δικαίωμα και τη διακρατική ευχέρεια για ελεύθερη επιλογή των μέτρων που προσιδιάζουν στη συγκεκριμένη περίπτωση κάθε φορά (άρθρα 33, 36 και 37 του ΚΧ για το Συμβούλιο Ασφαλείας και άρθρα 10, 11 και 14 του ΚΧ για τη Γενική Συνέλευση (10)).

- Διευρύνεται ο κύκλος των μερών που έχουν το δικαίωμα πρωτοβουλίας και μπορούν να προκαλέσουν τη διαδικασία επίλυσης των διεθνών διαφορών. Συγκεκριμένα το παραπάνω δικαίωμα της πρωτοβουλίας, με βάση τον ΚΧ, μπορούν να έχουν:

- i. τα δι'ιστάμενα μέρη μιας διαφοράς (άρθρα 37, 38 του ΚΧ),
- ii. κάθε κράτος μέλος του οργανισμού (άρθρα 11, 35 παρ. 1 του ΚΧ),
- iii. κάθε κράτος μη μέλος του οργανισμού κάτω από τις προϋποθέσεις των άρθρων II παρ. 2 και 35 παρ. 2 του ΚΧ, και
- iv. το Συμβούλιο Ασφαλείας (άρθρα 33, 34, 36, 39 του ΚΧ) και η Γενική Συνέλευση (άρθρα 10, 11, 12 και 14 του ΚΧ) ως συλλογικά όργανα.

- Επί πλέον, μπορεί να ισχυρισθεί κανείς, ότι με βάση τις διατάξεις των άρθρων 36 παρ. 1 και 37 παρ. 2 το Συμβούλιο Ασφαλείας έχοντας την αρμοδιότητα "..... να συστήνει τις κατάλληλες ενέργειες ή μεθόδους διακανονισμού." (36 παρ. 1) και "..... αν θα συστήσει όρους διακανονισμού που αυτό θα κρίνει κατάλληλους." (άρθρο 37 παρ. 2), κατακρατεί την ευχέρεια να εκδόσει μίαν πραγματικά δημιουργική και διαπλαστική απόφαση. Συνεπώς οι ουσιαστικές λειτουργίες, τουλάχιστον του Συμβουλίου Ασφαλείας στη διαδικασία επίλυσης των διεθνών διαφορών αγκαλιάζουν όλες τις κατηγορίες δικαιοδοσίας, ήτοι τη διαγνωστική, την καταψηφιστική και τη διαπλαστική.

Μετά την αναφορά μας στα παραπάνω στοιχεία της πρωτοποριακής πορείας που υιοθετεί ο ΚΧ των ΗΕ στα θέματα της νομικής προστασίας των διεθνών υποχρεώσεων των κρατών μελών του παγκόσμιου οργανισμού για την τήρηση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας, αλλά και λοιπών υποχρεώσεων που προκύπτουν από τον ΚΧ, θα πρέπει να ενοικήσουμε ειδικά στα κύρια χαρακτηριστικά των συνεπειών που προβλέπει μετά την παραβίαση των διεθνών υποχρεώσεων που θεσπίζουν οι πρωτογενείς διατάξεις του. Όπως είναι φυσικό, σε αυτήν την περίπτωση, επειδή δεν αφορούν στο κύριο αντικείμενο του κεφαλαίου αυτού της εργασίας μας, πρέπει να παραμερίσουμε από το σχολιασμό, που θα επιχειρήσουμε, τις πράγματι καθοριστικές οργανωτικές και λειτουργικές διατάξεις του ΚΧ που συνιστούν οι τριτογενείς κανόνες του.

Όσες φορές δεν καταφέρνουμε να ακολουθήσουμε κατά γράμμα την εν λόγω περιοριστική γραμμή στη σχετική αναζήτησή μας παρακάτω, αυτό οφείλεται στη στενή εξάρτηση των συνεπειών από τις αντίστοιχες οργανωτικές αρμοδιότητες των καταστατικών οργάνων του παγκόσμιου οργανισμού που οδηγεί σε αδυναμία απομόνωσης των χαρακτηριστικών που διαπιστώνουμε στις συνέπειες σε σχέση με τις διαδικασίες επιβολής τους. Η ευαίσθητη αυτή σχέση παρατηρείται ιδιαίτερα στην παρακολούθηση της διαχρονικής δραστηριότητας των ΗΕ μέσα από την υποστήριξη και υιοθέτηση ορισμένων συμβάσεων που θα κάνουμε λόγο παρακάτω.

2.1.1. Τα Χαρακτηριστικά των Δευτερογενών Κανόνων του Καταστατικού Χάρτη

Διατρέχοντας τις σχετικές διατάξεις του ΚΧ, διαπιστώνουμε ότι οι συνέπειες, που προβλέπονται για τις περιπτώσεις που τελούνται παραβιάσεις των καταστατικών διεθνών υποχρεώσεων των κρατών μελών, μπορούν να χωριστούν στις παρακάτω κατηγορίες.

1. Η π ρ ώ τ η κατηγορία συνεπειών μπορεί να περιλάβει εκείνες τις συνέπειες που απαγγέλλονται από τα καταστατικά όργανα των ΗΕ, τη Γενική Συνέλευση και το Συμβούλιο Ασφάλειας, με βάση τις διατάξεις των άρθρων 10, 11, 14, 39 (α' περίπτωση) και 40 (περίπτωση πρότασης-σύστασης επιθυμητών προσωρινών μέτρων). Πρόκειται για την αρμοδιότητα των εν λόγω καταστατικών οργάνων να προτείνουν μέτρα για να αντιμετωπίσουν καταστάσεις που εγνωσμένα απειλούν τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια, σύμφωνα με το περιεχόμενο των εν λόγω διατάξεων.

Το π ρ ώ τ ο σημαντικό χαρακτηριστικό της πρώτης αυτής κατηγορίας συνεπειών έγκειται στο στοιχείο της α π ό λ υ τ η ς δ ι α κ ρ ι τ ι κ ή ς ε υ χ έ ρ ε ι α ς των καταστατικών οργάνων να εκδίδουν τις σχετικές αποφάσεις όχι μόνο ως προς τη λήψη των σχετικών αποφάσεων αλλά και ως προς την επιλογή των συγκεκριμένων μέτρων που επιβάλλονται κάθε φορά. Ο προσδιορισμός των μέτρων αυτών γίνεται *ad hoc* ελεύθερα, χωρίς *a priori* περιοριστικές προβλέψεις και απαριθμήσεις μέτρων και συνεπειών από τον ΚΧ, που θα περιχαράκωναν αυτήν τη δυνητική ευχέρεια, μέσα σε, έστω, ευρέα αλλά συγκεκριμένα όρια. Το γράμμα των διατάξεων αυτών, που προβλέπουν την επιβολή αυτού του είδους των μέτρων-συνεπειών, επιτρέπει να διαφανεί ότι μοναδικό κριτήριο στην

ελεύθερη εκτίμησή τους από τα παραπάνω όργανα ορίζεται η καταλληλότητά τους να επιλύσουν μια δεδομένη κατάσταση που απειλεί τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια.

Το δεύτερο χαρακτηριστικό των μέτρων-συνεπειών είναι ότι η εκτέλεση των συνεπειών αυτών αφήνεται στην πρωτοβουλία των κρατών που ενέχονται στη συγκεκριμένη κατάσταση που απειλεί την διεθνή ειρήνη και ασφάλεια. Το ουσιαστικό περιεχόμενο των σχετικών αποφάσεων των καταστατικών οργάνων των ΗΕ που "π ρ ο τ ε ί ν ο υ ν" ή "ε ι σ η γ ο ύ ν τ α ι" τη λήψη των παραπάνω μέτρων με τον τύπο των συστάσεων κατατάσσει τις συνέπειες αυτές στην κατηγορία των π ρ ο α ι ρ ε τ ι κ ώ ν μ έ τ ρ ω ν.

Ειδική μνεία πρέπει να γίνει στο σημείο αυτό, που εξετάζεται η πρώτη κατηγορία συνεπειών, για να τη διακρίνουμε από την κατηγορία των μέτρων και των όρων διακανονισμού των διεθνών διαφορών, που προβλέπονται από πράξεις των παραπάνω καταστατικών οργάνων με βάση τις διατάξεις των άρθρων 10, 11 εδ. β', 14, 35 και 37 για την τήρηση της αρχής της ειρηνικής διευθέτησης των διεθνών διαφορών. Εδώ, το νομικό ενδιαφέρον του οργανισμού των ΗΕ για τις διακρατικές διενέξεις μπορεί να υλοποιηθεί με την έκδοση αποφάσεων από τη Γενική Συνέλευση και το Συμβούλιο Ασφάλειας μέσα από τις οποίες θα εκφράζεται η π ο λ ι τ ι - κ ή β ο ύ λ η σ η του παγκόσμιου οργανισμού για τον τρόπο και τα μέσα διακανονισμού τους. Οι συγκεκριμένες αποφάσεις απευθύνονται στενά στα αντίδικα κράτη ή σε στενά ενεχόμενα στη διένεξη κράτη. Οπωσδήποτε, όμως, η συγκεκριμένη διακρατική διαφορά δεν συνιστά στην περίπτωση αυτή, ακόμη, "απειλή κατά της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας" ώστε να αποτελεί το συστατικό γεγονός-στοιχείο για την ενεργοποίηση των ΗΕ με βάση το Κεφάλαιο 7 του ΚΧ.

Οι διατάξεις των άρθρων 36 και 37 του ΚΧ που ανήκουν στο Κεφάλαιο 6 του ΚΧ καθώς και εκείνες των άρθρων 10, 11 και 14 που αφορούν στις περιπτώσεις επίσης στενών

διακρατικών σχέσεων και διαφορών, - χωρίς να συνιστούν ακόμη απειλή στην ειρήνη και ασφάλεια - δεν διαδηλώνουν παρά την προσηλωση των συντακτών του ΚΧ στην παγίωση της κατευθυντήριας αρχής της ειρηνικής διευθέτησης των διεθνών διαφορών (11). Το αντίθετο, βέβαια, συμβαίνει με τις αποφάσεις-συστάσεις των ΗΕ με βάση τα άρθρα 39 (α' περίπτωση, όπου ορίζεται η αρμοδιότητα του Συμβουλίου Ασφαλείας να "κάνει συστάσεις") και 40 του Κεφαλαίου 7, καθώς και τα άρθρα 10, 11 και 14 που αφορούν στις καταστάσεις απειλής της ειρήνης και ασφάλειας και που αναφέρουμε εδώ.

II. Η δ ε ύ τ ε ρ η κατηγορία συνεπειών αναφέρεται στα μέτρα που απαγγέλλει μόνο το Συμβούλιο Ασφαλείας με βάση τα άρθρα 39 (β' περίπτωση όπου "θα αποφασίζει") και 41. Οι σχετικές αποφάσεις του καταστατικού αυτού οργάνου αφορούν στην επιβολή εκείνων των μέτρων που προσιδιάζουν στην κάθε περίπτωση κατάστασης απειλής ή διατάραξη της ειρήνης και ασφάλειας, καθώς και επιθετικών πράξεων, αλλά ταυτόχρονα που δεν θα πρέπει να "συνεπάγονται τη χρησιμοποίηση ένοπλης δύναμης". Έτσι τα απαγγελλόμενα μέτρα με τη ρητή και υποχρεωτική ιδιότητα ότι "δεν θα συνεπάγονται τη χρήση ένοπλης δύναμης" αποκλίνουν σημαντικά από την εικόνα που δίνει η προηγούμενη κατηγορία συνεπειών που διαπιστώσαμε παραπάνω. Για την επιβολή των μέτρων αυτών εγκαταλείπεται η απόλυτη διακριτική ευχέρεια των σχετικών οργάνων που προβλέπεται για την προηγούμενη κατηγορία συνεπειών και ακολουθείται, από τη διάταξη, ο *a priori* προσδιορισμός τους μέσα σε σχετικά αλλά οπωσδήποτε περιοριστικά και δεσμευτικά πλαίσια. Σε αυτήν την κατεύθυνση βοηθάει και η ενδεικτική απαρίθμηση εκείνων των μέτρων που μπορεί ως συνέπειες να προσιδιάζουν στην τελούμενη παραβίαση της τήρησης της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας, σύμφωνα με τα οριζόμενα στα άρθρα 39 και 41, ήτοι της πλήρους ή μερικής διακοπής των οικονομικών σχέσεων, των σιδηροδρομικών, θαλάσσιων,

αεροπορικών, ταχυδρομικών, τηλεγραφικών, ραδιοφωνικών και άλλων μέσων επικοινωνίας και της διακοπής των διπλωματικών σχέσεων.

Μετά την επισημάνση της σημαντικής αυτής ιδιότητας των μέτρων της δεύτερης κατηγορίας συνεπειών βλέπουμε ότι ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά στην επιβολή των μέτρων είναι η ε ξ α ν α γ κ α σ τ ή επενέργεια των συνεπειών και η υποχρεωτική συμμόρφωση των κρατών με τις σχετικές αποφάσεις σύμφωνα με την αρμοδιότητα του Συμβουλίου Ασφάλειας για την έκδοση εκτελεστών αποφάσεων με βάση τα άρθρα 39, 41 και 25 του ΚΧ. Σε αυτό το επίπεδο επιβολής μέτρων ο ρόλος των ενεχόμενων σε μια κατάσταση κρατών είναι καθαρά ε κ τ ε λ ε σ τ ι κ ό ς των αποφάσεων του παγκόσμιου οργανισμού χωρίς περιθώρια παρεκκλίσεων από αυτές, ακόμα και για τα κράτη μη μέλη του οργανισμού (άρθρο 2 παρ. 6 του ΚΧ), έστω και με συναινετικές διαδικασίες, όπως μπορούσε αντίθετα να συμβεί στην προηγούμενη κατηγορία συνεπειών. Επίσης ο ρόλος των τρίτων προς την ίδια κατάσταση κρατών είναι επίσης εκτελεστικός των αποφάσεων του οργανισμού (άρθρο 43 και 48 παρ. 2 του ΚΧ). Η υποχρεωτική και δεσμευτική συμμόρφωση και των δύο κατηγοριών κρατών μελών του παγκόσμιου οργανισμού απορρέει από το άρθρο 25 σε συνδυασμό με τα άρθρα 39 (β' περίπτωση), 41, 43 και 48 παρ. 2 του ΚΧ.

Ένα άλλο χαρακτηριστικό των συνεπειών αυτών είναι ότι η επιλογή τους και η επιβολή τους προέρχεται από ένα τρίτο μέρος σε σχέση με τα αντίδικα κράτη μέρη μιας διαφοράς, ή διένεξης, ή και κατάστασης "που απειλεί την ειρήνη και ασφάλεια των κρατών". Πράγματι το ΣΑ ως αποφασιστικό και εκτελεστικό όργανο των ΗΕ αναλαμβάνει στα πλαίσια του Κεφαλαίου 7 του ΚΧ ίδια δραστηριότητα, με ε ν ε ρ γ ό και π ρ ω τ α γ ω ν ι σ τ ι κ ό ρ ό λ ο στην αντιμετώπιση των περιπτώσεων απειλής ή διατάραξης της ειρήνης και ασφάλειας, καθώς και επιθετικών πράξεων. Με τον τρόπο αυτό το ΣΑ παραμερίζει την ιδιότητά του ως ο ρ γ ά-

ν ο υ π ο λ ι τ ι κ ο ύ ε π η ρ ε α σ μ ο ύ μιας δεδομένης κατάστασης η οποία υπάρχει και παραμένει στα χέρια των κρατών που ενέχονται σε αυτήν, - όπως ακριβώς συμβαίνει όταν αποφασίζει τη λήψη προαιρετικών μέτρων που αφορούν στην πρώτη κατηγορία συνεπειών. Αντίθετα, εδώ, μετατρέπεται σε κύριο συντελεστή ρύθμισης της διακρατικής διαφοράς με α π ο κ λ ε ι ο τ ι κ ό ρόλο τη δεσμευτική επιλογή και εξαναγκαστική επιβολή των τρόπων και των μέσων επίλυσής της.

Γίνεται εμφανές ότι αυτή η καθοριστική λειτουργία του καταστατικού οργάνου των ΗΕ που σπλίζει με τη δύναμη του καταναγκασμού τις σχετικές αποφάσεις του καταδηλώνει την οριστική εγκατάλειψη των βολουνταριστικών στοιχείων στην επιβολή των συναινετικών μέτρων που παραδοσιακά διέπουν την επαγωγή των συνεπειών λόγω δεκ και υ π α κ ο ύ ε ι σε επιταγές που μ ό ν ο κανόνες δημόσιας διεθνούς τάξης μπορούν να εμπεριέχουν.

III. Η τ ρ ί τ η κατηγορία συνεπειών προβλέπεται στο άρθρο 42, όπου, σε συνδυασμό με το άρθρο 39 του ΚΧ (β' περίπτωση κατά την οποία το ΣΑ "... θα αποφασίζει.") και με την προϋπόθεση ότι τα μέτρα του άρθρου 41 δεν θα έχουν τελεοφορήσει, το ΣΑ έχει την α π ο κ λ ε ι ο τ ι κ ή αρμοδιότητα να επιτρέψει και να επιβάλλει τη υφρατιωνική δράση, ως μέ σ ο εκ τ έ λ ε σ η ς των αποφάσεών του για την αποκατάσταση και διατήρηση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας.

Στις συνέπειες που επιβάλλονται σύμφωνα με το άρθρο 42 βρίσκουμε ακριβώς τα ίδια χαρακτηριστικά με την προηγούμενη κατηγορία των μέτρων του άρθρου 41. Ήτοι, διαπιστώνουμε την ίδια γενεσιουργό αιτία για την εφαρμογή του άρθρου 42, δηλ. την ύπαρξη κατάστασης που απειλεί ή διαταράσσει τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια των κρατών, καθώς και επιθετικών πράξεων. Επίσης βλέπουμε την ίδια αποκλειστική αρμοδιότητα

του ΣΑ στην εξαναγκαστή επιβολή των μέτρων καθώς και τη σχετική δεσμευτική υποχρέωση των κρατών μελών να εκτελέσουν τις εν λόγω αποφάσεις του ΣΑ.

Παράλληλα με τα παραπάνω κοινά χαρακτηριστικά συναντούμε στο άρθρο 42 στοιχεία που καθιστούν διακριτέα τη σχετική εξουσία του ΣΑ και δικαιολογούν την ξεχωριστή πρόβλεψη των μέτρων σε ιδιαίτερο άρθρο του ΚΧ.

Ένα πρώτο σημείο, στο οποίο βλέπουμε ότι οι συνέπειες αυτές αποκλίνουν από τις αντίστοιχες του άρθρου 41, είναι στο είδος και στο περιεχόμενο των μέτρων που απαγγέλλονται. Πράγματι το άρθρο 42 επιτρέπει τις στρατιωτικές επιχειρήσεις ως μέσο έσχατης εξαναγκαστικής επιβολής και εφαρμογής των αποφάσεων του ΣΑ. Η εν λόγω θεμιτή χρησιμοποίηση στρατιωτικών δυνάμεων αποτελεί τη μία από τις δύο εξαιρετικές περιπτώσεις που ο ΚΧ επιτρέπει τη χρήση όπλων (12). Επομένως το ιδιαίτερο περιεχόμενο των μέτρων του άρθρου 42 καθώς και η εξαιρετική φύση της χρήσης όπλων καθιστούν το άρθρο 42 αξιωματικώς περιπτώση συμβατικής πρόβλεψης συνεπειών μετά από την παραβίαση του σκοπού του ΚΧ για την τήρηση και την αποκατάσταση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας των κρατών.

Τέλος, η προϋποθετική εφαρμογή του άρθρου 41, όταν υπάρχει κατάσταση απειλής ή διατάραξης της ειρήνης και ασφάλειας των κρατών, καθώς και επιθετικών πράξεων, πριν εφαρμοστεί το άρθρο 42, - εφόσον ορίζει ότι τα μέτρα του άρθρου 41 δεν θα έχουν φέρει αποτέλεσμα -, τονίζει τη μέθοδο της διαδοχικής επιβολής των μέτρων προβάλλοντας τη βαθμιαία χρήση της δύναμης του εξαναγκασμού, με "μέτρα (αρχικά), που δε συνεπάγονται τη χρησιμοποίηση ένοπλης δύναμης" και ακολούθως μέχρι τη χρησιμοποίηση όπλων, ως το τελικό και έσχατο μέσο εκτέλεσης των αποφάσεων του ΣΑ. Στο σημείο αυτό πρέπει να αναφέρουμε ότι υπάρχει και η άποψη ότι το ΣΑ δεν δεσμεύεται από αυτήν την ερμηνεία που βασίζεται στο γράμμα της διάταξης και είναι δυνατό να προχωρήσει στη λήψη

εξαναγκαστών μέτρων που περιλαμβάνουν τη χρήση βίας ακόμα και χωρίς να έχει προηγηθεί εφαρμογή του άρθρου 41 του ΚΧ (13).

IV. Μια τ έ τ α ρ τ η κατηγορία συνεπειών προβλέπεται στα άρθρα 5, 6 και 19 του ΚΧ όπου καθιερώνεται η δυνατότητα του παγκόσμιου οργανισμού να επιβάλλει πρόσθετες ή ειδικές συνέπειες για την περίπτωση όπου ένα κράτος μέλος αποδεδειγμένα παραβιάζει τις υποχρεώσεις που απορρέουν από τις επιταγές του ΚΧ. Η ιδιαίτερη μνεία των μέτρων αυτών σε ξεχωριστή κατηγορία συνίσταται στο κοινό χαρακτηριστικό που φέρουν ότι επιηρεάζουν τη νομική θέση των κρατών ως μελών του παγκόσμιου οργανισμού, επιβάλλοντας άλλοτε την προσωρινή στέρηση της άσκησης των δικαιωμάτων ή προνομίων που έχουν ως μέλη των ΗΕ, άλλοτε την αποβολή τους από τον οργανισμό ή τέλος τη στέρηση του δικαιώματος ψήφου στη Γενική Συνέλευση. Επίσης τα μέτρα αυτά έχουν ένα παρεπόμενο χαρακτήρα σε σχέση με άλλες συνέπειες που επάγονται μετά την παραβίαση των διεθνών υποχρεώσεων των κρατών με βάση τον ΚΧ. Ήτοι, σύμφωνα με τα διαλαμβανόμενα στα παραπάνω άρθρα οι συνέπειες αυτές σ ω ρ ε ύ ο ν τ α ι ε ι δ ι κ ά μαζί με άλλες συνέπειες, που είναι οι κύριες.

Βλέπουμε ότι για να επιβληθεί το μέτρο της προσωρινής στέρησης της άσκησης των δικαιωμάτων ή προνομίων που συνάπτονται με την ιδιότητα των κρατών ως μελών του οργανισμού, προϋποτίθεται, σύμφωνα με το άρθρο 5 του ΚΧ, η ανάληψη προληπτικής ή εξαναγκαστικής δράσης από το ΣΑ. Το ίδιο, βλέπουμε, να συμβαίνει, όταν, σύμφωνα με το άρθρο 6 του ΚΧ, η επιβολή του μέτρου της αποβολής από τον οργανισμό προβλέπεται μόνο εφόσον το κράτος μέλος έχει "επανεπιλημμένα παραβιάσει τις αρχές που περιέχονται στο Χάρτη". Έτσι και στις δύο περιπτώσεις τα μέτρα της αναστολής του άρθρου 5, ή της αποβολής του άρθρου 6 προαπαιτούν για την επιβολή τους από τη μια μεριά, όχι μόνο την τέλεση μιας δ.α., αλλά την

ανάληψη των προληπτικών και εξαναγκαστών μέτρων του κεφαλαίου 7 από τα ΣΑ εναντίον του αδικούντος κράτους, ενώ από την άλλη μεριά την επανειλημμένη τέλεση ορισμένων δ.α. Εδώ γίνεται φανερό, ότι η τέλεση μιας δ.α. ή ορισμένων δ.α. δεν λογίζεται ως causa της επιβολής των παραπάνω μέτρων αλλά ως προϋπόθεση για να εκτιμηθεί και αξιολογηθεί η συμπεριφορά ενός κράτους μέλους των ΗΕ για να έχουν εφαρμογή τα άρθρα 5 και 6. Αντίθετα, στο σημείο αυτό, βλέπουμε, ότι η causa επιβολής των συγκεκριμένων μέτρων είναι η αντιδεοντολογική συμπεριφορά ενός κράτους που φέρει την ιδιότητα του μέλους των ΗΕ και που αξιολογείται, άλλοτε με τη βαρύτητα της τέλεσης μιας δ.α., - εφόσον εναντίον της έχουν αναλάβει δράση τα ΗΕ στα πλαίσια του Κεφαλαίου 7 του ΚΧ - και, άλλοτε με τη συχνότητα τέλεσης ορισμένων δ.α.

Σε παραπλήσια με τα παραπάνω συμπεράσματα οδηγούμαστε αν δούμε τον τρόπο πρόβλεψης του μέτρου της στέρησης της ψήφου σε κράτος μέλος των ΗΕ, σύμφωνα με το άρθρο 19 του ΚΧ. Και εδώ, η causa επιβολής του μέτρου δεν είναι η μη καταβολή της οικονομικής εισφοράς στον οργανισμό αλλά η ολιγωρία και η αδιαφορία του κράτους μέλους να ανταποκριθεί στη συγκεκριμένη υποχρέωση άσχετα προς το γεγονός ότι η συμπεριφορά αυτή θεωρείται δεδομένη με την καθυστέρηση καταβολής ποσού "ίσου ή μεγαλύτερου από το ποσό των εισφορών που το κράτος όφειλε να πληρώσει τα δύο τελευταία χρόνια" (άρθρο 19 του ΚΧ εδ. α').

Κατόπιν όλων των παραπάνω γίνεται φανερό ότι στα άρθρα 5, 6 και 19 του ΚΧ προβλέπεται η δυνατότητα επιβολής παρεπόμενων συνεπειών για να αρθούν τα αρνητικά αποτελέσματα από την τέλεση δ.α. που παραβιάζουν διεθνείς υποχρεώσεις του ΚΧ των ΗΕ.

Υ. Τέλος, κλείνουμε την αναφορά μας στις κατηγορίες συνεπειών που προβλέπουν οι δευτερογενείς διατάξεις του ΚΧ, όχι με μια τελευταία κατηγορία μέτρων, αλλά με μια ειδική περίπτωση επιβολής αναγκάων ή επιθυμητών προσωρινών μέτρων καταγγέλλοντος χαρακτήρα για τη μη επιδείνωση καταστάσεων που προβλέπεται στο άρθρο 40 του ΚΧ εδ. α' (δύο περιπτώσεις επιβολής αναγκάων και επιθυμητών προσωρινών μέτρων). Ο μη οριστικός χαρακτήρας των μέτρων αυτών μας υποχρεώνει να δούμε ξεχωριστά τον τρόπο με τον οποίο ορίζονται.

Έτσι διακρίνουμε ότι το ΣΑ με τη σχετική απόφαση επιβολής αναγκάων ή επιθυμητών προσωρινών μέτρων, βάσει του εδαφίου α' του άρθρου 40, έχει την απόλυτη διακριτική ευχέρεια επιλογής των μέτρων που προκρίνει ώστε να αποτραπεί προσωρινά η "επιδείνωση της κατάστασης."

Η γενεσιουργός αιτία για την επιβολή τους είναι η διαπίστωση άμεσων κινδύνων επιδείνωσης μιας πραγματικής κατάστασης. Με μια πρώτη ματιά, από τη διατύπωση του άρθρου 40 στο εδάφιο α' δεν φαίνεται να προκύπτει ότι κρίνεται απαραίτητος όρος εφαρμογής του άρθρου 40 του ΚΧ η διαπίστωση της ταύτισης ή εξάρτησης αυτής της "πραγματικής κατάστασης" για την οποία υπάρχουν κίνδυνοι επιδείνωσής της από μια κατάσταση που απειλεί ή διαταράσσει την ειρήνη και ασφάλεια ή επιθετικές πράξεις.

Μια προσεκτικότερη, όμως, προσέγγιση στο ουσιαστικό περιεχόμενο της διάταξης μας οδηγεί σε άλλα συμπεράσματα. Πρώτο η ένταξη του άρθρου 40 στο κεφάλαιο 7 του ΚΧ, όπου προδιαγράφεται η δραστηριότητα του παγκόσμιου οργανισμού και ειδικά το είδος και το εύρος της δράσης του ΣΑ μόνον στις περιπτώσεις καταστάσεων που απειλούν ή διαταράσσουν την ειρήνη και ασφάλεια των κρατών, ή αποτελούν επιθετικές πράξεις, σημαίνει ότι οι ίδιες αντικειμενικές και πραγματικές συνθήκες προϋποτίθενται και για την εφαρμογή του

άρθρου 40. Έτσι, πρέπει, πιστεύουμε, να θεωρήσουμε ότι η αρμοδιότητα επιβολής ή πρότασης αναγκάων ή επιθυμητών, αντίστοιχα, προσωρινών μέτρων, από το ΣΑ, οφείλει να ασκείται μόνον εφόσον προϋπoθ ε τ ι κ ά διαπιστώνεται κατάσταση απειλής ή διατάραξης της ειρήνης και ασφάλειας των κρατών ή επιθετικές πράξεις. Δεύτερο, στο άρθρο 39 του ΚΧ προβλέπεται εόσω η αρμοδιότητα του ΣΑ να δ ι α π ι σ τ ώ σ ε ι "αν υπάρχει απειλή ή διατάραξη για την ειρήνη και ασφάλεια ή επιθετική ενέργεια", όσο και η αρμοδιότητα να κάνει συστάσεις ή να επιβάλλει τα προληπτικά ή εξαναγκαστικά μέτρα των άρθρων 41 και 42 του ΚΧ. Είναι προφανές ότι οι δύο αυτές εξουσίες του ΣΑ - δηλ. η διαπιστωτική και καταψηφιστική των προληπτικών ή εξαναγκαστών μέτρων -, είναι δυνατό να ασκούνται μέσα από τη λήψη μιας ενιαίας απόφασης στην οποία το καταστατικό όργανο των ΗΕ εκφράζει τη βούλησή του ταυτόχρονα και για τα δύο αυτά θέματα. Επίσης είναι εξ ίσου δυνατό το ΣΑ να ασκήσει τις εν λόγω αρμοδιότητές του σε ξεχωριστές αποφάσεις οι οποίες αφίστανται χρονικά μεταξύ τους. Η διάταξη του άρθρου 39 του ΚΧ στο σημείο αυτό αφήνει π λ ή ρ η ε λ ε υ θ ε ρ ί α στο χρόνο επιλογής για τη λήψη των παραπάνω αποφάσεων από το ΣΑ. Συνεπώς βλέπουμε ότι ο μόνος περιορισμός που τίθεται λογικά στην άσκηση των αρμοδιοτήτων του ΣΑ, με βάση τη γραμματική διατύπωση του άρθρου 39 του ΚΧ, είναι η ανάγκη να προηγηθεί η λήψη της διαπιστωτικής απόφασης από εκείνης της καταψηφιστικής.

Όπως είναι φανερό, από τον συνδυασμό των δύο αυτών παρατηρήσεων που κάναμε, προκύπτει ότι η μόνη περίπτωση να επιβληθούν τα προσωρινά μέτρα - αναγκάα ή επιθυμητά - του άρθρου 40 του ΚΧ είναι όταν έχει προηγηθεί η λήψη της διαπιστωτικής απόφασης από το ΣΑ για την ύπαρξη κατάστασης που απειλεί ή διαταράσσει τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια των κρατών ή αποτελεί επιθετική ενέργεια και δεν έχουν γίνει ακόμη συστάσεις για την αντιμετώπιση της κατάστασης, ούτε

έχει αποφασισθεί ακόμη η επιβολή των προληπτικών και εξαναγκαστικών μέτρων των άρθρων 41 και 42 του ΚΧ, για τη συγκεκριμένη περίπτωση. Με άλλα λόγια, για να εφαρμοσθεί το άρθρο 40 του ΚΧ πρέπει να έχει τελεσθεί η παραβίαση καταστατικών διεθνών υποχρεώσεων των κρατών μελών των ΗΕ, ήτοι να απειλείται ή να διαταράσσεται δ ι α π ι σ τ ω μ έ ν α από το αρμόδιο καταστατικό όργανο των ΗΕ, δηλ. το ΣΑ, η διεθνής ειρήνη και ασφάλεια των κρατών ή να έχουν βεβαιωθεί οι επιθετικές πράξεις επίσης από το ΣΑ, - έστω και αν αυτό δεν διευκρινίζεται με σαφήνεια στο κείμενο της διάταξης του εδαφίου α' του άρθρου 40 του ΚΧ.

Ενώ τα ίδια τα προσωρινά - αναγκαία ή επιθυμητά - μέτρα που θα επιβληθούν ή προταθούν από το ΣΑ δεν είναι a priori γνωστά και καθορισμένα, θα πρέπει να έχουν μια χαρακτηριστική ιδιότητα, με βάση το εδάφιο β' του άρθρου 40. 'Ετσι το περιεχόμενό τους θα πρέπει να είναι τέτοιας υφής ώστε να μην επηρεάζει βλαπτικά "τα δικαιώματα, τις απαιτήσεις ή τη θέση των ενδιαφερόμενων μερών" (εδ. β' αρ. 40 του ΚΧ).

Η επιβολή των προσωρινών μέτρων γίνεται μέσα σε σαφώς περιορισμένα χρονικά όρια ισχύος τους, ήτοι μέχρις ότου το ΣΑ αποφασίσει για τη συγκεκριμένη περίπτωση-κατάσταση που απειλεί ή διαταράσσει την ειρήνη και ασφάλεια των κρατών ή που συνιστά επιθετική πράξη, πάνω στο ζήτημα να προβεί σε συστάσεις ή να επιβάλλει προληπτικά ή εξαναγκαστικά μέτρα.

Η απόφαση που λαμβάνεται από το ΣΑ για την επιβολή των α ν α γ κ α λ ώ ν προσωρινών μέτρων είναι υ π ο χ ρ ε ω τ ι κ ή για τα κράτη μέλη του παγκόσμιου οργανισμού με βάση το εδάφιο γ' του άρθρου 40 σε συνδυασμό με το άρθρο 25 του ΚΧ.

Αντίθετα στην περίπτωση, όπου το ΣΑ προτείνει "επιθυμητά" προσωρινά μέτρα, τότε η συμμόρφωση των κρατών με αυτά είναι τελείως π ρ ο α ι ρ ε τ ι κ ή. Πρόκειται για

μια περίπτωση πρότασης μέτρων κατά την οποία ισχύουν τα όσα χαρακτηριστικά προαναφέραμε για την πρώτη κατηγορία μέτρων και συνεπειών που εξετάσαμε προηγούμενα.

2.1.2. Οι Συνέπειες με βάση τον Καταστατικό Χάρτη και η Έννοια της Επανάρθωσης

Από το διαχωρισμό των συνεπειών που προβλέπονται στον ΚΧ μετά την παραβίαση των πρωτογενών κανόνων του, σε κατηγορίες, διευκολύνεται η συγκριτική προσέγγισή τους με την παραδοσιακή έννοια της επανόρθωσης.

Ξεκινώντας την προσπάθειά μας αυτή, βλέπουμε, πρώτο, ότι στο Κεφάλαιο 7 του ΚΧ των ΗΕ προβλέπεται η νομική προστασία των κρατών μελών των ΗΕ στην περίπτωση προσβολής του καταστατικού σκοπού για τήρηση της ειρήνης και ασφάλειας. Στα πλαίσια του γράμματος του ΚΧ των ΗΕ η προσβολή του καταστατικού σκοπού για τήρηση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας προσδιορίζεται από την περίφραση του όρου "απειλή ή διατάραξη της ειρήνης και επιθετικές ενέργειες". Αυτός ο περιφραστικός όρος χαρακτηρολογεί την αρνητική κρατική συμπεριφορά απέναντι στην καταστατική υποχρέωση για συμμόρφωση στην τήρηση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας. Επίσης η ίδια αρνητική κρατική συμπεριφορά αποτελεί τη *causa nascenti* των διατάξεων του Κεφαλαίου 7 του ΚΧ. Αναφερόμαστε στα μέτρα που υπάγονται στη δεύτερη και τρίτη κατηγορία συνεπειών, όπως εξετάσαμε προηγούμενα. Πρόκειται ασφαλώς για την έσχατη βαθμίδα νομικής προστασίας που προβλέπει ο ΚΧ για την παραπάνω αιτία. Αρχικά τόσο μέσα από τις κείμενες διατάξεις του Κεφαλαίου 6 (αρ.

33-38) του ΚΧ, όσο και με βάση τη διατυπωμένη κατασταστική αρχή της ειρηνικής επίλυσης των διεθνών διαφορών, (αρ. 1 παρ. 1 του ΚΧ), τα ΗΕ αποδέχονται ρητά και κατηγορηματικά την παραδοσιακή μορφή της ειρηνικής επίλυσης όλων ανεξαιρέτως των διεθνών διαφορών και φυσικά και εκείνων που προκύπτουν μετά την παραβίαση του καταστατικού σκοπού της ερήνης της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας. Επίσης τα ΗΕ όχι μόνο υποστηρίζουν ένθερμα και επικροτούν τις σχετικές διαδικασίες ειρηνικής επίλυσης των διεθνών διαφορών, αλλά και παρεμβάλλουν σε αυτές το πολιτικό κύρος τους (αρ. 33-38 του ΚΧ) (14). Επί πλέον όμως, τα ΗΕ θέλοντας να επιβάλλουν μια περαιτέρω βαθμίδα εξασφάλισης των κρατών μελών του παγκόσμιου οργανισμού από τις εγνωσμένες ελλείψεις και αδυναμίες του συστήματος ειρηνικής επίλυσης των διεθνών διαφορών για την αποτροπή της απειλής ή της διατάραξης της ειρήνης και ασφάλειας ή των επιθετικών πράξεων προέβλεψαν το Κεφάλαιο 7 στον ΚΧ.

Π ρ ώ τ η διαπίστωση που κάνουμε για τα μέτρα που υπάγονται στη δεύτερη και τρίτη κατηγορία συνεπειών του Κεφαλαίου 7 είναι ότι αναφέρονται αποκλειστικά στα μέτρα που παίρνονται για να προστατευθεί ένας συμβατικός σκοπός των ΗΕ ο οποίος πρέπει να τηρηθεί έστω και με τη χρήση των όπλων. Σχετικά ο Ειδικός Εισηγητής της ΕΔΔ, Roberto Ago, στην ετήσια έκθεσή του, το 1976, για τη "Διεθνή Κρατική Ευθύνη" επιμένει στο συσχετισμό μεταξύ ενός από τους σκοπούς του ΚΧ με το σύστημα συλλογικής ασφάλειας των ΗΕ. Συγκεκριμένα τόσο στον τίτλο του Κεφαλαίου 7, όσο και στο άρθρο 39 του ΚΧ, όπου ορίζονται οι προϋποθέσεις ενεργοποίησης του συστήματος συλλογικής ασφάλειας των ΗΕ, γίνεται επίκληση μόνο της περίπτωσης "απειλής της ειρήνης, διατάραξης της ειρήνης και επιθετικών πράξεων". Συνεπώς, ο συσχετισμός του Κεφαλαίου 7 γίνεται με τον ομώνυμο σκοπό των ΗΕ που προβλέπεται στο άρθρο 1 παρ. 1 του ΚΧ, ήτοι με τον πρώτο στη σειρά σκοπό των ΗΕ (15).

Δ ε ύ τ ε ρ η διαπίστωση που κάνουμε αναφέρεται στις ο ι ο ν ε ί πα γ κ ό σ μ ι ε ς δεσμεύσεις που επιβάλλει η τήρηση του καταστατικού σκοπού για τήρηση της ειρήνης και ασφάλειας. Ο ουσιαστικά παγκόσμιος χαρακτήρας της συμμετοχής των κρατών, στα συμβατικά πλαίσια των ΗΕ μεταβάλλει αντίστοιχα την ουσία του συμβατικού αυτού σκοπού σε σκοπό με παγκόσμια αποδοχή και ισχύ. Επίσης η θεσμική δυνατότητα των ΗΕ να επηρεάζουν με τις αποφάσεις τους τα συμφέροντα και αυτών ακόμη των τρίτων κρατών είναι προφανής εφόσον σε μια πραγματική κατάσταση απειλής ή διατάραξης της ειρήνης και ασφάλειας ή και επιθετικών πράξεων θα εμπλέκονταν και τρίτα κράτη (άρθρο 2 παρ. 6 του ΚΧ).

Εκτός, όμως, από τα δύο αυτά δεδομένα που προκύπτουν με βάση τους κείμενους θεσμούς, υπάρχει ένα άλλο δεδομένο που προκύπτει αντικειμενικά από τη διακρατική πραγματικότητα με εξωνομικές διαστάσεις. Η φύση και η ουσία του καταστατικού σκοπού για τήρηση της ειρήνης και ασφάλειας δεν περιορίζεται στα συμβατικά πλαίσια που θέτει ο ΚΧ μ ό ν ο, αλλά τα υπερβαίνει για λόγους κοινών υλολογικών ού ρ ς. Πράγματι η έννοια του σκοπού αυτού δεν επιτυγχάνεται ο υ μ β α τ ι κ ά αν δεν ταυτισθούμε με την πραγματική και αντικειμενική κατάσταση της ειρήνης και ασφάλειας σε πα γ κ ό σ μ ι ο ε π ί π ε δ ο. Ήτοι δεν νοείται επιτεύξιμος ο καταστατικός σκοπός αν δεν επιφέρει υ λ ι κ ά και α ν τ ι κ ε ι μ ε ν ι κ ά α π ο τ ε λ ε σ μ α τ α σε πα γ κ ό σ μ ι α π λ α ί σ ι α. Μάλιστα αυτό συμβαίνει αν το δούμε μέσα από μια προοπτική τόσο πρακτική όσο και θεωρητική.

Από π ρ α κ τ ι κ ή π λ ε υ ρ ά είναι σχεδόν βέβαιο ότι μια οποιαδήποτε απειλή ή διατάραξη της ειρήνης και ασφάλειας θα εμπλέκει άμεσα είτε μόνο κράτη μέλη των ΗΕ, είτε τόσο κράτη μέλη των ΗΕ όσο και κράτη μη μέλη. Και στις δύο περιπτώσεις τα ΗΕ πρόβλεψαν τρόπους αντιμετώπισης με βάση το κείμενο του ΚΧ (άρθρα 2 παρ. 6, 11 παρ. 2 εδ. α', 35

παρ. 2, το Κεφάλαιο 7 του ΚΧ). Αλλά και από θεωρητική όμως πλευρά, αν υποθέσουμε ότι μια απειλή ή διατάραξη της ειρήνης και ασφάλειας ή μια επιθετική ενέργεια εμπλέκει άμεσα μόνον κράτη μη μέλη των ΗΕ, είναι αδιανόητο, κατά τη γνώμη μου, να δεχθούμε την ουδετερότητα και μη εμπλοκή των ΗΕ για τυπικούς και συμβατικούς λόγους. Είναι μαθηματικά βέβαιο ότι τα πολλαπλασιαστικά φαινόμενα των αποτελεσμάτων της απειλής ή διατάραξης της ειρήνης και ασφάλειας ή και της επιθετικής ενέργειας θα αγγίξουν επίσης θεορικά και τα ΗΕ. Τόσο η αλληλεξάρτηση των κρατών όσο και η ρευστότητα των διακρατικών σχέσεων είναι κοινωνιολογικά θεμέλια της διεθνούς κοινότητας που δεν είναι δυνατό να περιορίζονται μέσα σε στενά ή έστω ευρέα συμβατικά πλαίσια ώστε να υποταχούν και να στεγανοποιηθούν. Επομένως κατά τον τρόπο που η υποχρέωση τήρησης της ειρήνης και ασφάλειας ως καταστατικός σκοπός επηρεάζει αντανάκλαστικά και το παγκόσμιο περιβάλλον της διεθνούς κοινότητας, άλλο τόσο και η πραγματική κατάσταση της ειρήνης και ασφάλειας σε παγκόσμιο επίπεδο ανταποκρίνεται στην ίδια *ratio nascenti* του οργανισμού των ΗΕ. Με άλλα λόγια, η έννοια της ειρήνης και ασφάλειας ως κοινωνικά αγαθό είναι ενιαία και αδιαίρετη για ολόκληρη τη διεθνή κοινότητα. Μόνο η νομική προστασία της μπορεί να λειτουργήσει συμβατικά και αυτό με τις επιφυλάξεις που ο ίδιος ο ΚΧ προβλέπει, - και που προαναφέραμε -, για τα αντανάκλαστικά αποτελέσματά που είναι ενδεχόμενο οι σχετικές συμβατικές διατάξεις (άρθρα 2 παρ. 6, 11 παρ. 2 εδ. α' και 35 παρ. 2 του ΚΧ) να επιφέρουν στην παγκόσμια κοινότητα (16).

Επανερχόμενοι στο θεσμικό επίπεδο, όπου εξετάζουμε την εμβέλεια του καταστατικού αυτού σκοπού, εδώ, θα μας διευκόλυνε να αποδείξουμε είτε ότι ο καταστατικός σκοπός της

τήρησης της ειρήνης και ασφάλειας αποτελεί κανόνα ταυτόχρονα και του γενικού διεθνούς εθιμικού δικαίου, είτε ότι ο ΚΧ των ΗΕ με βάση το άρθρο 2 παρ. 6 υποχρεώνει τα τρίτα κράτη σε αυτό το θέμα. Παρακάμπτουμε στο σημείο αυτό τις σχετικές διερευνητικές αναζητήσεις οι οποίες θα μας οδηγούσαν ή στο χαρακτηρισμό της διάταξης του άρθρου 1 παρ. 1 του ΚΧ που επιβάλλει τον καταστατικό αυτόν σκοπό σε δηλωτική ή σε μια προσπάθεια διαπίστωσης της επίδρασης του ΚΧ στη δημιουργία υστερογενούς εθίμου, ή τέλος στη νομική δέσμευση των τρίτων κρατών από τη διάταξη του άρθρου 2 παρ. 6 του ΚΧ χωρίς τη γραπτή αποδοχή τους. Περιοριζόμαστε μόνο στις δύο παραπάνω παρατηρήσεις μας για τον παγκόσμιο χαρακτήρα των ΗΕ και τη θεσμική δυνατότητα του ΚΧ να επηρεάζει τα τρίτα κράτη. Επί πλέον επικαλούμαστε μια επισήμανση του Ειδικού Εισηγητή της ΕΔΔ στην ετήσια έκθεσή του το 1976, όπου αναφέρει ότι οι συντάκτες του ΚΧ θεωρούν το σκοπό που προβλέπεται από το άρθρο 1 παρ. 1 ως "τον πλέον ουσιώδη για τη ζωή και την επιβίωση της διεθνούς κοινότητας". (17)

Η σκοπιμότητα αυτής της αφαίρεσης είναι φανερή. Μας βοηθάει να μην απομακρυνθούμε από το πνεύμα των παρατηρήσεων που επιχειρούμε εδώ και ταυτόχρονα να σταθούμε με έμφαση στη υπουδαιότητα της τήρησης της ειρήνης και ασφάλειας των κρατών όχι μόνο ως στόχου μεταξύ κρατών συμβατικά δεσμευόμενων, με βάση τον ΚΧ των ΗΕ, αλλά και ως παγκόσμιου στόχου των κρατών μελών της διεθνούς κοινότητας.

Επομένως ο καταστατικός σκοπός για τήρηση της ειρήνης και ασφάλειας διασπώντας τα στενά συμβατικά πλαίσια και γενόμενος αποδεκτός από την παγκόσμια κοινότητα των κρατών αποτελεί ουσιαστικά το μέτρο εκτίμησης και αξιολόγησης της συμπεριφοράς όλων ανεξαιρέτως των κρατών στις διακρατικές τους σχέσεις. Ήτοι, κάθε προσβολή της τήρησης της ειρήνης και ασφάλειας έρχεται σε αντίθεση όχι μόνο με τα συμφέροντα

των κρατών μελών των ΗΕ αλλά και με τα ευρύτερα ή παγκόσμια σε τελική ανάλυση συμφέροντα όλων των κρατών της διεθνούς κοινότητας, Αυτή η παράμετρος, που παρατηρείται μετά από κάθε απειλή ή διατάραξη της ειρήνης και ασφάλειας ή επιθετική ενέργεια, τοποθετεί το υπεύθυνο κράτος σε θέση αντιπαράθεσης με όλα τα υπόλοιπα κράτη της διεθνούς κοινότητας. Η σχέση που προκύπτει μεταξύ του υπεύθυνου κράτους και όλων των άλλων κρατών της διεθνούς κοινότητας είναι σχέση αντιπαράθεσης και σύγκρουσης.

Μετά τα παραπάνω, αν έλθουμε στα στενά συμβατικά πλαίσια των ΗΕ, βλέπουμε ότι κάθε δευτερογενής κανόνας που συνδέεται με την παραβίαση του καταστατικού αυτού σκοπού στο Κεφάλαιο 7 και προβλέπει την επιβολή μέτρων της δεύτερης και τρίτης κατηγορίας συνεπειών, προϋποθέτει τη διαπιστωτική κρίση για την τέλεση της σχετικής δ.α. αλλά ταυτόχρονα και την κρίση για το υπεύθυνο κράτος. Στο ουσιαστικό περιεχόμενο και των δύο κρίσεων εγκυμονεί το στοιχείο της απειλής τόσο για τις συγκεκριμένες ενέργειες ή πράξεις, που συνιστούν την απειλή ή τη διατάραξη της ειρήνης και ασφάλειας ή τις επιθετικές πράξεις όσο και για το υπεύθυνο κράτος. Η απόδειξη του στοιχείου της απειλής γίνεται από το συνδυασμό δύο δεδομένων που προκύπτουν από τους δευτερογενείς κανόνες του ΚΧ. Πρώτο, η λήψη των μέτρων της δεύτερης και τρίτης κατηγορίας συνεπειών του Κεφαλαίου 7 του ΚΧ ανήκει στην αποφασιστική αρμοδιότητα του ΣΑ, ως του εκτελεστικού οργάνου των ΗΕ. Η υποχρεωτικότητα που χαρακτηρίζει τις αποφάσεις του ΣΑ (άρθρο 25 του ΚΧ) αφορά τη λήψη των παραπάνω μέτρων. Δεύτερο, τα μέτρα που προβλέπονται στα άρθρα 41 και 42 του ΚΧ χαρακτηρίζονται επί πλέον και από την ιδιότητα της εξαναγκαστικής επιβολής τους. Η επιβολή τόσο των μέτρων που δεν συνεπάγονται τη χρήση ένοπλης δύναμης όσο και των ένοπλων μέτρων οπλιζόμενη με τη δύναμη του εξαναγκασμού.

κ α σ μ ο ύ αποτελεί την έσχατη βαθμίδα νομικής προστασίας που παρέχει ο ΚΧ στα κράτη μέλη του οργανισμού των ΗΕ.

Αποτέλεσμα της αρνητικής και επιτιμητικής τοποθέτησης των κρατών μελών των ΗΕ δια ορόματος Συμβουλίου Ασφαλείας απέναντι τόσο στις πράξεις που απειλούν ή ακόμα και διαταράσσουν τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια ή που θεωρούνται επιθετικές όσο και στο κράτος που ενέχεται σε αυτές είναι οι π α ρ ε ν έ ρ γ ε ι ε ς των πραγματικών αυτών καταστάσεων σε όλο το φάσμα των κρατών μελών των ΗΕ. Συνεπώς βλέπουμε ότι το στοιχείο της απαξίωσης σε συνδυασμό με την επακόλουθη καθολική εναντίωση των κρατών μελών των ΗΕ δεν έχει κανένα κοινό σημείο με την περιορισμένη έννοια της "επανόρθωσης" και του "αδικούμενου κράτους", όπως προβάλλει μέσα από το θεσμό της δκε, που γνωρίσαμε παραδοσιακά. Στο σημείο αυτό προβάλλει το πρώτο σημείο απόκλισης με το περιεχόμενο της επανόρθωσης, σύμφωνα με την παραδοσιακή έννοια.

Το δεύτερο σημείο απόκλισης με τα κλασσικά δεδομένα της δκε βρίσκεται στη σκοπιμότητα που αποβλέπουν τα μέτρα του Κεφαλαίου 7 του ΚΧ σε σύγκριση με τις λειτουργικές ιδιότητες των συνεπειών της "επανόρθωσης". Είναι εκτός αμφιβολίας ότι η επιβολή της δεύτερης και τρίτης κατηγορίας συνεπειών-μέτρων του Κεφαλαίου 7 του ΚΧ - έχει ως μοναδική και μονοσήμαντη επιδίωξη "την αποκατάσταση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας" (αιτιολογικός προσδιορισμός στο κείμενο των άρθρων 39 και του εδαφίου α' του άρθρου 41 και στα άρθρα 43 παρ. 1, 47 παρ. 1, 48 παρ. 1, 51 εδ. α' και β'). Η επίτευξη του σκοπού αυτού υ π ε ρ α κ α ν τ ί ζ ε ι τα αποκλειστικά επανορθωτικά πλαίσια της *restitutio in integrum* ή της αποζημίωσης, όπως εξετάσαμε στο οικείο μέρος και ε π ι δ ι ώ κ ε ι την αποκατάσταση της ειρήνης και ασφάλειας σε σχέση με τα δεδομένα μιας πραγματικής κατάστασης που δημιουργείται μετά την προσβολή του κατασταστικού ακοπού του Χάρτη. Τα μέτρα των κατηγοριών αυτών είναι δυνατό να μην αποκλείσουν την "επανορθωτική"

αποκατάσταση των πραγμάτων, αλλά αυτό θα πρέπει να το θεωρήσουμε ως συμπτωματικό και οχετιζόμενο άμεσα με την προκληθείσα πραγματική κατάσταση, όπως και θα πρέπει να δεχθούμε ότι έχουν δυνατότητες ευρύτερες αυτής. Έτσι ο στόχος της αποκατάστασης της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας επιδιώκεται με μέτρα που έχουν δ η μ ι ο υ ρ γ ι κ έ ς ι δ ι ό τ η τ ε ς σε σχέση με τα υπάρχοντα πολιτικά και κοινωνικά δεδομένα της διεθνούς κοινότητας, μετά από μια αελούμενη προσβολή του καταστατικού σκοπού της τήρησης της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας και δεν αναφέρονται απλά και αντισταθμιστικά σε μια αναζήτηση της status quo ante. Έτσι, τα μέτρα της δεύτερης και τρίτης κατηγορίας συνεπειών του Κεφαλαίου 7 του ΚΧ επιδιώκουν την εφαρμογή επίτευξης του προβαλλόμενου καταστατικού σκοπού με δ ι α π λ α σ τ ι - κ έ ς ι δ ι ό τ η τ ε ς. Η απόληξη της διαδικασίας αυτής θα αφορά σε μια κ ο ι ν ω ν ι κ ή και π ο λ ι τ ι κ ή ι σ ο ρ ρ ό π η σ η των νέων δεδομένων της διεθνούς συμβίωσης των κρατών, η οποία μπορεί να συμφωνεί, αλλά μπορεί και να διαφέρει από την εφαρμογή μέτρων που υπαγορεύονται από την έννοια της επανόρθωσης.

Το τρίτο σημείο απόκλισης των μέτρων που υπάγονται στη δεύτερη και τρίτη κατηγορία συνεπειών του Κεφαλαίου 7 του ΚΧ, σε σχέση με τις επανορθωτικές συνέπειες της δκε, ανευρίσκεται στην ε ξ α ν α γ κ α σ τ ή επιβολή τους. Πράγματι εδώ, βλέπουμε ότι, οι συναινετικές μέθοδοι επαγωγής των συνεπειών της δκε, που εξετάσαμε στο οικείο μέρος, δίνουν τη θέση τους στην εξαναγκαστή επιβολή των μέτρων των άρθρων 41 και 42 του ΚΧ καθώς και στην αποκλειστική αρμοδιότητα του ΣΑ για τη λήψη των σχετικών αποφάσεων και για την παρακολούθηση της πραγματικής κατάστασης, όπως δημιουργήθηκε μετά τη διασάλευση της ειρήνης και ασφάλειας, μέχρι την επίτευξη του πρώτου καταστατικού σκοπού.

Το συμπέρασμα που προκύπτει από τα παραπάνω σχόλια είναι ότι τα μέτρα της δεύτερης και τρίτης κατηγορίας συνεπειών που προβλέπονται στο Κεφάλαιο 7 του ΚΧ διαφέρουν ριζικά προς την έννοια της "επανόρθωσης", την οποία υπερκαλύπτουν από πλευράς περιεχομένου, ενώ από πλευράς τρόπου επιβολής απομακρύνονται τελείως από αυτήν. Είναι προφανές, κατά τη γνώμη μας, ο κυρωτικός χαρακτήρας των μέτρων αυτών που έχει ως στόχο να στιγματίσει όχι μόνο τις ίδιες τις ενέργειες ή πράξεις που πρόσβαλαν τον καταστατικό σκοπό της τήρησης της ειρήνης και ασφάλειας αλλά και το υπεύθυνο κράτος απέναντί στο σύνολο της κοινότητας των κρατών μελών του οργανισμού των ΗΕ.

Τα όσα αναφέρθηκαν παραπάνω, σε σχέση με τα μέτρα που υπόγονται στη δεύτερη και τρίτη κατηγορία συνεπειών που προβλέπονται στον ΚΧ, μπορούν να αποτελέσουν σχόλια-πυλόνια για την παραπέρα διερεύνηση των λοιπών συνεπειών που προβλέπουν οι δευτερογενείς κανόνες του ΚΧ.

Έτσι, ερχόμενοι στην πρώτη κατηγορία μέτρων που προβλέπονται από τα άρθρα 10, 11, 14, 39 (α' περίπτωση συστάσεων) και 40 (περίπτωση επιθυμητών προσωρινών μέτρων), βλέπουμε ότι:

- (α) υπάρχουν ταυτόσημες ιδιότητες με εκείνες των μέτρων που είδαμε, προηγούμενα, όσο αφορά στη σκοπιμότητα επιβολής τους, αλλά,
- (β) απουσιάζει η δύναμη του εξαναγκασμού στην επιβολή τους.

Το γεγονός αυτό τους προσδίδει το χαρακτηριστικό των ηρωσιρετικών μέτρων.

Συνέπεια αυτών των διαπιστώσεων είναι ότι τα μέτρα αυτά συνιστούν ουσιαστικά προτάσεις μέτρων - και όχι επιβολή μέτρων - στα κράτη μέλη των ΗΕ που αποβλέπουν στην αποκατάσταση της ειρήνης και ασφάλειας αλλά, όπως είναι φυσικό, δεν θεωρούνται κυρώσεις.

Οι συνέπειες που προβλέπονται στα άρθρα 5, 6 και 19 του ΚΧ, που έχουν τα χαρακτηριστικά παρεπόμενων συνεπειών, όπως αναφέραμε παραπάνω, θα πρέπει να ενταχθούν στις κυρωτικές συνέπειες των δευτερογενών κανόνων του ΚΧ.

Πράγματι, π ρ ώ τ ο, ο στόχος της επιβολής των μέτρων αυτών είναι η έντονη α π ο δ ο κ ι μ α σ ί α των ΗΕ προς το κράτος που κρίνεται υπεύθυνο για παραβίαση υποχρεώσεων που υπαγορεύει ο ΚΧ. Δ ε ύ τ ε ρ ο, από πλευράς περιεχομένου, η επιβολή των μέτρων αυτών αποβλέπει στην έ μ π ρ α κ τ η α π ο μ ό ν ω σ η των υπευθύνων κρατών από την κοινότητα των υπολοίπων κρατών μελών του οργανισμού. Και, τ ρ ί τ ο, η επιβολή ειδικών μέτρων που θίγουν τη νομική κατάσταση του υπεύθυνου κράτους μέσα στα πλαίσια λειτουργίας του οργανισμού των ΗΕ επιφέρει π α ρ α - δ ε ι γ μ α τ ι κ έ ς επιπτώσεις στο σύνολο των κρατών μελών των ΗΕ. Τέλος, αν έλθουμε στον τρόπο επιβολής των μέτρων αυτών, βλέπουμε, ότι και εδώ, τα μέτρα της αναστολής ή της διακοπής της ιδιότητας του κράτους μέλους των ΗΕ από το κράτος εναντίον του οποίου παίρνονται καθώς και της στέρησης του δικαιώματος ψήφου εφαρμόζονται υποχρεωτικά μέσα από οριστικές αποφάσεις των αρμοδίων οργάνων των ΗΕ.

Το συμπέρασμα από τις παρατηρήσεις αυτές είναι ότι τα μέτρα αυτά έχουν σαφώς κ υ ρ ω τ ι κ ό χ α ρ α κ τ ή ρ α και από το περιεχόμενό τους α π ο υ σ ι ά ζ ε ι εντελώς κάθε ε, π α ν ο ρ θ ω τ ι κ ό σ τ ο ι χ ε ί ο. Επί πλέον, είναι φανερό ότι στο στόχαστρο των μέτρων αυτών

η λήττετα αποκλειστικά η αρνητική συμπεριφορά του υπεύθυνου κράτους με επιπτώσεις στη νομική θέση του στο συμβατικό κύκλο των κρατών μελών των ΗΕ. Κατά τη γνώμη μας, αυτή η τελευταία παρατήρηση αποτελεί τη χαρακτηριστική διαφορά των κυρώσεων των άρθρων 5, 6 και 19 από τις κυρώσεις που επιβάλλουν τα άρθρα 41 και 42 του ΚΧ. Οι κυρώσεις των άρθρων 41 και 42 του ΚΧ στρέφονται τόσο εναντίον του υπεύθυνου κράτους όσο και των πράξεων και ενεργειών που προσέβαλαν την ειρήνη και ασφάλεια. Αντίθετα, οι κυρώσεις των άρθρων 5, 6 και 19 στρέφονται αποκλειστικά εναντίον του υπεύθυνου κράτους.

Τέλος, μια επιπρόσθετη διαφορά μεταξύ των δυο ειδών κυρώσεων - κύριων και παρεπόμενων - βρίσκεται στην εμβέλεια των επιπτώσεων από την επιβολή τους. Οι πρώτες επιδιώκοντας την αποκατάσταση της ειρήνης και ασφάλειας, - ως καταστατικό σκοπό των ΗΕ, - επηρεάζουν την κοινωνική συμβίωση όλης της διεθνούς κοινότητας και όχι μόνο της κοινότητας των κρατών μελών των ΗΕ, επειδή ο σκοπός αυτός συνιστά ταυτόχρονα κοινωνικό αγαθό αδιαίρετο και ενιαίο για τη διεθνή κοινότητα. Αντίθετα, οι δεύτερες κυρώσεις επιφέρουν αποτελέσματα μέσα στα συμβατικά, αποκλειστικά, πλαίσια το οργανισμού των ΗΕ. Κατόπιν αυτού, θα μπορούσαμε να πούμε ότι τα μέτρα που προβλέπουν τα άρθρα 5, 6 και 19 του ΚΧ ανήκουν στις συμβατικές κυρώσεις.

Τα προσωρινά μέτρα (επιθυμητά και αναγκαία) που προτείνονται με βάση το άρθρο 40 του ΚΧ δεν αποβλέπουν στην αποκατάσταση της ειρήνης και ασφάλειας, ούτε έχουν στόχο να αποδοκιμάσουν ταυτόχρονα τις ενέργειες και το κράτος που ευθύνεται για την τελεσή τους, αλλά επιδιώκουν μόνο στη μη επιδείνωση μιας πραγματικής κατάστασης. Επειδή όμως, η νομική δυνατότητα για τη λήψη των προσωρινών μέτρων είναι

άμεσα εξαρτημένη από καταστάσεις που απειλούν ή διαταράσσουν την ειρήνη και από επιθετικές ενέργειες, μπορούμε να θεωρήσουμε τα μέτρα αυτά ως μια ι δ ι α ζ ο υ σ α π ρ ό σ θ ε τ η περίπτωση ενίσχυσης και ενδυνάμωσης της νομικής προστασίας που παρέχεται στα κράτη μέλη των ΗΕ σε ένα ενδιάμεσο στάδιο πριν ή επιβληθούν τα μέτρα των άρθρων 41 και 42 του ΚΧ.

Μετά τη συγκριτική αντιπαράθεση των χαρακτηριστικών που διακρίνουν τις κατηγορίες των συνεπειών που προβλέπουν οι δευτερογενείς κανόνες του ΚΧ, προκύπτει το γ ε ν ι κ ό σ υ μ π έ ρ α σ μ α ότι όλες οι σχετικές συνέπειες δεν επιδιώκουν απλά και μόνο την επανόρθωση των αποτελεσμάτων από τις παραβιάσεις των πρωτογενών κανόνων του ΚΧ. Επίσης, από την ίδια αντιπαράθεση, προκύπτει το ε ι δ ι κ ό σ υ μ π έ ρ α σ μ α που αφορά στις παραπάνω συνέπειες, εκτός εκείνων της πρώτης κατηγορίας - ήτοι των προαιρετικών μέτρων-, ότι έχουν κ υ ρ ω τ ι κ ο ύ ς και ταυτόχρονα και δ η μ ι ο υ ρ γ ι κ ο ύ ς σ τ ό χ ο υ ς επιδιώκοντας την π α γ ί ω σ η της ειρήνης και ασφάλειας, η οποία σαφέστατα υ π ε ρ β α ί ν ε ι την αναζήτηση μιας αποκατάστασης της status quo ante, μέσα σε καθαρά ε π α ν ο ρ θ ω τ ι κ ά πλαίσια.

2.1.3. Γενικό Συμπέρασμα

Οι παραπάνω επισημάνσεις που προκύπτουν από το καθαυτό κείμενο του ΚΧ των ΗΕ, σε σχέση με το θέμα μας, συνιστούν το ουσιαστικό περιεχόμενο μιας πρωταρχικής επιδίωξης, από τους συντάκτες του, να αποβεί η νομική προστασία ορισμένων διεθνών υποχρεώσεων, που προβλέπονται από τις διατάξεις του, ιδιαίτερα ενισχυμένα και κατοχυρωμένα. Αυτό το κεντρικό

συμπέρασμα, σε συνδυασμό με τη χαρακτηριστική ιδιότητα των διατάξεων να προβλέπουν συνεπείουσες διαδικασίες, οι οποίες να μη αποκλείουν την εφαρμογή ή την προσφυγή των κρατών μελών στις κλασσικές μεθόδους επίλυσης των διεθνών διαφορών, μετά την επαγωγή της δεκ, οδηγεί πράγματι το μελετητή του ΚΧ στη διαπίστωση ότι έχει θεσπισθεί ένα εξαιρετικό καθεστώς συνεπειών για την παραβίαση διεθνών υποχρεώσεων που υπογορεύει. Σχετικά ο Ειδικός Εισηγητής της ΕΔΔ, Roberto Ago, στην ετήσια έκθεσή του στην Επιτροπή, το 1976, εντοπίζοντας αυτήν την ιδιαιτερότητα του ΚΧ να καθιερώνει τη δυνατότητα επιβολής ειδικών συνεπειών για την παραβίαση συγκεκριμένων διεθνών υποχρεώσεων είχε χαρακτηρίσει τις αντίστοιχες διατάξεις ως ενισχυτικό στοιχείο μιας προοπτικής, η οποία βρίσκεται σε εξέλιξη, να θεσπισθούν διαφορετικά καθεστώτα δεκ για ορισμένου είδους διεθνείς αδικοπραξίες (18).

Οι γνωστές αδυναμίες υλοποίησης του συστήματος συλλογικής ασφάλειας, που παρατηρήθηκαν μέχρι πρόσφατα, μέσα από την καθημερινή δραστηριότητα του παγκόσμιου οργανισμού, στα χρόνια που ακολούθησαν, δεν ανατρέπουν τα παραπάνω συμπεράσματα. Αντίθετα, το πνεύμα που υπαγόρευσε τις συγκεκριμένες διατάξεις του ΚΧ, που προαναφέραμε, όχι μόνο επέζησε αλλά βλέπουμε να επιβεβαιώνεται και να ενθαρρύνεται από χαρακτηριστικές εκδηλώσεις καθημερινής δράσης των ΗΕ που συνέβησαν σε εποχές όπου οι εν λόγω αδυναμίες είχαν από πολύ πριν προκύψει.

Πράγματι, από την πολυετή λειτουργία των ΗΕ, μέχρι σήμερα, γινόμαστε μάρτυρες μιας έντονης θεσμικής δραστηριότητας του παγκόσμιου οργανισμού για να ενισχυθεί και να έχει εφαρμογή ο πρώτος καταστατικός σκοπός του. Θεωρούμε σκόπιμο να αναφερθούμε, αμέσως παρακάτω, σε αυτήν τη δραστηριότητα του παγκόσμιου οργανισμού για να προσεγγίσουμε την πλευρά υλοποίησης αυτών των διατάξεων. Στο σημείο αυτό μας διευκολύνουν οι θέσεις και απόψεις του

καθηγητή Κ. Οικονομίδη πάνω στη θεώρηση της δράσης των Διεθνών Οργανισμών (19). Δανειζόμενοι τις σχετικές αναλύσεις και κατατάξεις, θα αναφερθούμε ειδικά στη δραστηριότητα των ΗΕ που:

Πρώτο, μέσα από την έκδοση διεθνών θεσμικών πράξεων, νομοθετικού ή κανονιστικού περιεχομένου απέβλεψαν να εξειδικεύσουν και να αποσαφηνίσουν τους γενικούς σκοπούς που θέτει ο ΚΧ (20) και,

Δεύτερο, με τη παρέμβασή τους και τη λήψη αποφάσεων πάνω σε κρίσιμες πραγματικές καταστάσεις επιδίωξαν να εφαρμόσουν το περιεχόμενο των γενικών και κατευθυντηρίων διατάξεων του ΚΧ σε εξατομικευμένες περιπτώσεις διακρατικών διαφορών.

Τέλος, πιστεύουμε, ότι ενισχύεται ιδιαίτερα η εξυπηρέτηση του πρώτου Καταστατικού σκοπού των ΗΕ για διασφάλιση της ειρήνης και ασφάλειας με μια τελευταία κατηγορία εκδηλώσεων που αφορά στην υιοθέτηση συμβάσεων που έρχονται να επιλύσουν προβλήματα από την εφαρμογή των σκοπών που θέτει ο ΚΧ ή να συγκεκριμενοποιήσουν το σαφές περιεχόμενο αυτών των καταστατικών σκοπών. Βέβαια η συγκεκριμένη συμβατική δράση εκπορεύεται τυπικά από την αυτόνομη δράση των συμβαλλόμενων μερών τα οποία συμβαίνει να είναι και κράτη μέλη των ΗΕ, χωρίς να εμποδίζεται η συμμετοχή και μη κρατών μελών σε αυτή. Μια προσεκτικότερη όμως ματιά στη διαδικασία υιοθέτησης και στο περιεχόμενο αυτών των συμβάσεων μας πείθει ότι πρόκειται για μια κρατική πρακτική στενά συνδεδεμένη με τη θεσμική δραστηριότητα των ΗΕ. Ήτοι, τόσο η πρωτοβουλία για την υιοθέτηση αυτών των συμβάσεων, όσο και η όλη υποστήριξη στο διαπραγματευτικό στάδιο για τις σχετικές συζητήσεις, διεξάγεται μέσα στα λειτουργικά και οργανωτικά πλαίσια του παγκόσμιου οργανισμού. Επίσης στις πρωτογενείς διατάξεις αυτών των συμβάσεων βλέπουμε να γίνεται η ρητή αναφορά σε

καταστατικούς σκοπούς του ΚΧ, ενώ πολλές φορές με τις δευτερογενείς και τριτογενείς διατάξεις τους επιδιώκεται η λειτουργική και οργανωτική σύνδεση με τον ΚΧ.

Επειδή θεωρούμε ότι αυτό το είδος των συμβάσεων βρίσκεται στις παρυφές της θεσμικής δράσης των ΗΕ κρίνουμε σκόπιμο επίσης να αναφερθούμε ειδικότερα σε αυτό, παρακάτω, μαζί με το σχολιασμό των δύο άλλων κατηγοριών θεσμικών πράξεων των ΗΕ. Κοινοχαρακτηριστικό όλων αυτών των εκδηλώσεων συνιστά η σαφής πρόθεση των ΗΕ να υπάξουν ορισμένες πραγματικές καταστάσεις που δημιουργούνται στη διακρατική ζωή στο νομικό περιεχόμενο των διατάξεων του ΚΧ με τελικό στόχο να θεμελιωθεί συμβατικά η πρόσβαση στις δυνατότητες της συλλογικής δράσης του οργανισμού. Το θέμα, σήμερα, προσλαμβάνει ιδιαίτερο ενδιαφέρον μετά τη σύγχρονη ενδυνάμωση του Κεφαλαίου 7 που παρουσιάζει η μη άσκηση του δικαιώματος veto στα πλαίσια λειτουργίας του Συμβουλίου Ασφαλείας (21).

Πριν όμως αναφερθούμε παρακάτω στην εξέταση αυτών των επί μέρους εκδηλώσεων που απορρέουν από την καθημερινή δραστηριότητα του παγκόσμιου οργανισμού, είναι απαραίτητο να συμπληρώσουμε την καταστατική εικόνα που προκύπτει από τα θεσμικά πλαίσια του ΚΧ των ΗΕ σχολιάζοντας την ιδιαίτερη ρύθμιση και αντιμετώπιση θεμάτων δεκε με βάση το Καταστατικό του Διεθνούς Δικαστηρίου (ΔΔ). Αυτή η εξέταση η οποία αφορά στη λειτουργία του δικαστικού αυτού οργάνου, μπορεί να μας κατατοπίσει πάνω στην υφιστάμενη κατάσταση από πλευράς δικαιοδοτικών δυνατοτήτων και προοπτικών, καθώς και να μας περιγράψει τις ευρύτερες επιπτώσεις που επιφέρει στα θεσμικά και οργανωτικά πλαίσια των ΗΕ.

Η λογική της παρεμβολής του θέματος αυτού εδώ, έγκειται στο γεγονός ότι το ΔΔ, ως το κύριο δικαστικό όργανο των ΗΕ (άρθρο 7 παρ. 1 του ΚΧ και άρθρο 1 του Καταστατικού του ΔΔ), από τη μια μεριά δρα μέσα σε ίδια ανεξάρτητα οργανωτικά και

λειτουργικά πλαίσια, αλλά από την άλλη μεριά τελεί σε άρρηκτη θεσμική συνάρτηση με την όλη δραστηριότητα του παγκόσμιου οργανισμού. Για το λόγο αυτό αξίζει να δούμε από κοντά εκείνες τις αρμοδιότητες του ΔΔ που συνδέονται με το αντικείμενο της εργασίας μας εδώ, και που επηρεάζουν οπωσδήποτε τη συνολική εικόνα της δράσης των ΗΕ.

2.2. Το Καταστατικό του Διεθνούς Δικαστηρίου

Οι διατάξεις του άρθρου 36 της παραγράφου 2 των εδαφίων γ' και δ' του Καταστατικού του ΔΔ ανήκουν στην κατηγορία των περιοριστικών περιπτώσεων όπου μπορεί να ισχύσει η λεγόμενη υποχρεωτική δικαιοδοσία του και αφορούν ιδιαίτερα στο δίκαιο της δκε, παρουσιάζοντας τα παρακάτω χαρακτηριστικά:

Από νομοτεχνικής πλευράς τα δύο αυτά εδάφια αναγράφονται ως ξεχωριστές και ανεξάρτητες περιπτώσεις δικαιοδοτικής εξουσίας για το ΔΔ. Ουσιαστικά, όμως, μετά από μια προσεκτική ανάγνωση, διαπιστώνουμε ότι τα δύο αυτά εδάφια συνδέονται μεταξύ τους όχι μόνο εννοιολογικά αλλά και λειτουργικά.

Συγκεκριμένα το εδάφιο γ', κάτω από τις προϋποθέσεις που θέτει η παράγραφος 2 του άρθρου 36, αναγνωρίζει στο ΔΔ την εξουσία να διαγνώσει και να χαρακτηρίσει με απόφασή του αν ένα γεγονός αποτελεί "παραβίαση διεθνούς υποχρέωσης". Με την αναγνωριστική αυτή αρμοδιότητα το ΔΔ αποκτά ουσιαστικά τη δυνατότητα ελέγχου της νομιμότητας των κρατικών ενεργειών και παραλείψεων που εμπίπτουν στη δικαιοδοσία του και που αφορούν κράτη που έχουν δεχθεί την προαιρετική ρήτρα της υποχρεωτικής δικαιοδοσίας του ΔΔ.

Ακολουθως στο εδάφιο δ' προβλέπεται η δυνατότητα του ΔΔ να εκδόσει απόφαση καταψηφισμού "επανόρθωσης" για την παραβίαση μιας διεθνούς υποχρέωσης. Σχετικά επισημαίνουμε ότι :

- (α) σύμφωνα με το γράμμα της διάταξης, η "επανόρθωση" θεωρείται υποχρεωτική συνέπεια η οποία επιβάλλεται στις περιπτώσεις όπου έχουμε μια παραβίαση διεθνούς υποχρέωσης,
- (β) το ΔΔ έχει τη διακριτική ευχέρεια να προσδιορίσει τόσο τη "φύση της επανόρθωσης" που αφορά το είδος και την ποιότητα των μέτρων που θα επιβληθούν, όσο και την "έκταση της επανόρθωσης" που αναφέρεται στο εύρος και στο μέγεθος των μέτρων αυτών, και
- (γ) για την επιβολή "επανόρθωσης" απαιτείται η παραβίαση διεθνούς υποχρέωσης.

Συνεπώς, από τη φραστική διατύπωση των παραπάνω διατάξεων, βλέπουμε ότι το εδάφιο δ' προϋποθέτει τη δικαστική κρίση του εδáfιου γ' ως π ρ ό κ ρ ι μ α για να επιβληθεί "επανόρθωση" αλλά και το ίδιο υπεισέρχεται ως α π α ρ α ί τ η τ ο και υποχρεωτικό π α ρ α κ ο λ ο ύ θ η μ α της "παραβίασης διεθνούς υποχρέωσης". Αν αυτή είναι η βούληση των συντακτών της παραγράφου, όπως προκύπτει από τη γραμματική ερμηνεία της, τότε και τα δύο εδάφια θα μπορούσαν να ενοποιηθούν και να αποτελέσουν μια μόνο περίπτωση γ' για την παράγραφο 2 του άρθρου 36, η οποία θα εξέφραζε την εσωτερική αυτή αλληλεξάρτηση σε μια ενιαία δικαστική κρίση ταυτόχρονα τόσο αναγνωριστική όσο και καταψηφιστική. Αυτή η στενή ερμηνεία ενισχύεται και από το γεγονός ότι οι διατάξεις αυτές δεν αφήνουν περιθώρια στο ΔΔ να παραμείνει μόνο, κατά την κρίση του, στην αρμοδιότητά του με βάση το εδάφιο γ' χωρίς να προχωρήσει απαραίτητα και στον καταψηφισμό "επανόρθωσης" που επιτάσσει το εδάφιο δ'.

Παρά την πραγματική ασάφεια στο σημείο αυτό, κατά τη γνώμη μας, το ορθότερο είναι να ερμηνεύσουμε ότι το ΔΔ μπορεί να σταματά σε μόνη την αναγνωριστική κρίση του, εφόσον το κρίνει αρκετό, για μια επιδικαζόμενη συγκεκριμένη περίπτωση, με βάση το λογικό επιχείρημα ότι η ελάσσονα αρμοδιότητα του εδαφίου γ' δεν αντιστρατεύεται τη μέζονα αρμοδιότητα του εδαφίου δ'.

Μια δεύτερη παρατήρηση που επιθυμούμε να κάνουμε πάνω στο κείμενο των παραπάνω διατάξεων αναφέρεται στη χρησιμοποίηση ενός ελλιπούς όρου όπως η "παραβίαση διεθνούς υποχρέωσης" αντί του πληρέστερου "διεθνής αδικοπραξία". Ο όρος "παραβίαση διεθνούς υποχρέωσης" αναφέρεται στην αντικειμενική υπόσταση ενός γεγονότος και στην πραγματική διαπίστωση αυτού του γεγονότος χωρίς να ληφθούν υπ' όψη άλλα στοιχεία. Αντίθετα, όπως έχουμε προαναφέρει, και όπως χρησιμοποιείται, ήδη, από την ΕΔΔ, ο όρος "διεθνής αδικοπραξία" περιέχει ταυτόχρονα εκτός από το γεγονός που συνιστά βεβαίως μια "παραβίαση διεθνούς υποχρέωσης", απαραίτητα και το στοιχείο της απόδοσης και του καταλογισμού της παραβίασης αυτής σε ένα συγκεκριμένο υποκείμενο δδ, το οποίο σε τελική ανάλυση φέρει την ευθύνη από αυτήν την παραβίαση.

Παράλληλα με αυτές τις μερικότερες παρατηρήσεις, διαπιστώνουμε γενικά ότι οι διατάξεις των εδαφίων γ' και δ' της παρ. 2 του άρθρου 36 αφορούν άμεσα στο θεσμό της δκε και συγκεκριμένα στο κεφάλαιο όπου επιβάλλονται οι συνέπειες από τη διάπραξη μιας δ.α. Καθιερώνουν μια υποχρεωτική δικαιοδοσία ενώπιον του ΔΔ για τα κράτη που έχουν αποδεχθεί τη σχετική προαιρετική ρήτρα του άρθρου 36 παρ. 2 και συνιστούν, όπως θα περίμενε κανείς, μια θεσμική διέξοδο στο πρόβλημα της επίλυσης των διεθνών διαφορών, που προκύπτουν μετά από την επαγωγή της δκε και που έχουμε ήδη θίξει προηγούμενα.

Στην πράξη όμως οι διατάξεις αυτές δεν έπαιξαν κανένα τέτοιο ρόλο. Η πορεία των δηλώσεων προσχώρησης στη σχετική προαιρετική ρήτρα υπήρξε βραδεία και αποκαρδιωτική. Χωρίς να επεκταθούμε στους λόγους που δημιούργησαν αυτήν την κατάσταση, διαπιστώνουμε ότι ο περιορισμένος αριθμός των 54 κρατών (22) που έχουν δηλώσει μονομερώς την αποδοχή της ρήτηρας αυτής του άρθρου 36 παρ. 2 του Καταστατικού του ΔΔ σε συνδυασμό με την ποικιλία των επιφυλάξεων που διατυπώθηκαν και έχουν ισχύ σύμφωνα με την παράγραφο 3 του ίδιου άρθρου συνθέτουν την προβληματική εφαρμογή της λεγόμενης υποχρεωτικής δικαιοδοσίας του διεθνούς αυτού δικαστικού οργάνου. Ο στόχος για μια σταδιακή και προσδευτική γενίκευση της δικαιοδοσίας αυτής με τη συμμετοχή όλο και μεγαλύτερου αριθμού κρατών που θα σήμαινε την απαρχή ενός αυστηρού συστήματος υποχρεωτικής διεθνούς δικαιοδοσίας δοκιμάσθηκε στην εφαρμογή του άρθρου 36 παράγραφο 2 με αρνητικά αποτελέσματα. Με τον τρόπο αυτό πλήγηκε καίρια και η δυνατότητα επίλυσης των διεθνών διαφορών που προκύπτουν με την επιβολή των συνεπειών λόγω δκε μέσα και από μια δικαστική σχετική υποχρεωτική δικαιοδοσία του ΔΔ.

2.3. Οι Νομικές Συνέπειες και οι Θεσμικές Αποφάσεις των HE I

Μετά την ολοκλήρωση της καταστατικής εικόνας που συνθέτουν οι διατάξεις του ΚΧ των HE και του Καταστατικού του ΔΔ που αφορούν στις συνέπειες λόγω δκε, ερχόμαστε να δούμε την καθαυτή δράση του παγκόσμιου οργανισμού όσες φορές αυτή σχετίζεται με το σύστημα συνεπειών που εκθέσαμε παραπάνω για να αντιληφθούμε τον τρόπο προσέγγισης και αντιμετώπισης των συναφών προβλημάτων στην πράξη. Τα

στοιχεία που θα στηρίξουν αυτήν την εξέταση δεν είναι άλλα από τις αποφάσεις που λαμβάνονταν κατά καιρούς από τα αρμόδια όργανα των ΗΕ. Ταξινομώντας την εν λόγω δράση του οργανισμού σε κατηγορίες θεσμικών πράξεων των ΗΕ, αρχίζουμε από εκείνες τις αποφάσεις των ΗΕ που προσπαθούν να αποσαφηνίσουν και να συγκεκριμενοποιήσουν το περιεχόμενο των καταστατικών αρχών και των νομικών υποχρεώσεων του ΚΧ. Ειδικότερα στην κατηγορία αυτή συγκαταλέγονται οι ακόλουθες διεθνείς θεσμικές πράξεις του παγκόσμιου οργανισμού.

2.3.1. Η Προσπάθεια Προσδιορισμού της Έννοιας της Επίθεσης

Μια από τις προϋποθέσεις που θέτει ο ΚΧ για να ενεργοποιηθεί το σύστημα συλλογικής ασφάλειας είναι η διαπίστωση επιθετικών ενεργειών. Η αναφορά σε αυτήν την προϋπόθεση κατονομάζεται ρητά χωρίς να προσδιορίζονται ιδιαίτερα άλλα χαρακτηριστικά ή στοιχεία που απαιτούνται για την εξακρίβωσή της. Ήταν επόμενο, λοιπόν, η γενικότητα και η ασάφεια των διατάξεων του ΚΧ σε αυτό το σημείο να προκαλέσει, όπως και προκάλεσε για αρκετό διάστημα, τον έντονο προβληματισμό των ΗΕ για την αντικειμενική τεκμηρίωση της επίθεσης.

Έτσι σε μια πρώτη φάση η Γενική Συνέλευση, με την Resolution 2625 (XXV) στις 24 Οκτωβρίου 1970, υιοθετώντας τη "Διακήρυξη Αρχών του Διεθνούς Δικαίου που Αφορούν στις Φιλικές Σχέσεις και τη Συνεργασία μεταξύ των Κρατών σύμφωνα με τον Καταστατικό Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών", ορίζει ότι:

"ο επιθετικός πόλεμος είναι έγκλημα εναντίον της ειρήνης" για το οποίο υφίσταται ευθύνη σύμφωνα με το 86" (23).

Σε ένα μεταγενέστερο στάδιο, η Γενική Συνέλευση με την Resolution 3314 (XXIX) στις 14 Δεκεμβρίου 1974 θεσπίζει ένα συγκεκριμένο "Ορισμό της επίθεσης", όπου κάνει δεκτό, ότι η επίθεση αποτελεί την "πλέον σοβαρή και επικίνδυνη μορφή παράνομης άσκησης βίας" (24). Στο παράρτημα της απόφασης αυτής της Γενικής Συνέλευσης παραθέτονται οκτώ άρθρα μέσα στα οποία περιέχεται ε ν δ ε ι κ τ ι κ ό ς κατάλογος ενεργειών των κρατών που θεωρούνται πράξεις επιθετικές (άρθρο 4). Ιδιαίτερα θα σταθούμε στο άρθρο 5 του παραρτήματος, στις παραγράφους του οποίου, βρίσκουμε ειδικό ενδιαφέρον για να σχολιάσουμε.

I. Στην παράγραφο 1 του άρθρου 5 αναφέρεται ότι:

"Σε καμία περίπτωση, οποιαδήποτε αιτία, πολιτικού, οικονομικού, στρατιωτικού ή άλλου χαρακτήρα, μπορεί να θεωρηθεί ως δικαιολογητικός λόγος για την επίθεση".

Με τη διάταξη αυτή δημιουργούνται αντικειμενικά πλαίσια προσδιορισμού εκείνων των πραγματικών δεδομένων που λογίζονται ότι συνθέτουν την αντικειμενική υπόσταση της επίθεσης, όπως την προβλέπει η παραπάνω Resolution της Γενικής Συνέλευσης και αποδεσμεύοντάς την από τη συνδρομή άλλων στοιχείων, - π.χ. πολιτικής, οικονομικής στρατιωτικής ή άλλης φύσης -, τα οποία θα μπορούσαν να εμποδίσουν τον χαρακτηρισμό της επίθεσης σε μια παρουσιαζόμενη περίπτωση. Επομένως η διάταξη αυτή μη επιτρέποντας, - και μη αναγνωρίζοντας -, εξαιρέσεις αυτής της μορφής στις πράξεις και ενέργειες, που θεωρεί ως επιθετικές, επιβάλλει αυστηρό πνεύμα εφαρμογής.

II. Στην παράγραφο 2 του άρθρου 5 ορίζεται ότι :

"ο επιθετικός πόλεμος είναι έγκλημα κατά της διεθνούς ειρήνης. Η επίθεση συνεπάγεται τη διεθνή ευθύνη".

Εδώ βλέπουμε αρχικά να γίνεται μια προσπάθεια να αποδοθεί στην έννοια της επίθεσης ο ιδιαίτερα παράνομος χαρακτήρας της και στη συνέχεια να προβλέπονται και να τονίζονται οι συνέπειες που εγείρονται με την τέλεσή της. Πράγματι "οι επιθετικές ενέργειες" συνιστούν το δεύτερο συνθετικό για την ενεργοποίηση του Κεφαλαίου 7 του ΚΧ μετά το πρώτο που συνιστούν η απειλή ή η διατάραξη της ειρήνης. Συγκεκριμένα διαπιστώνουμε έναν άμεσο σύνδεσμο της επίθεσης ως πραγματικής κατάστασης με τον καταστασιακό σκοπό των ΗΕ "να διαφυλάττουν τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια". Συνεπώς η εξειδίκευση και η αποσαφήνιση του περιεχομένου της έννοιας της επίθεσης που επιχειρείται με την υιοθέτηση της Resolution 3314 (XXIX) στις 14 Δεκεμβρίου 1974, πείθει, ως δικαιολογητικός λόγος, αλλά και υπογραμμίζει μια συνεπή προσπάθεια των ΗΕ, μέσα από τη Γενική Συνέλευση και παρά τις δυσχερείς συνθήκες εφαρμογής του συστήματος συλλογικής ασφάλειας του ΚΧ, τουλάχιστον μέχρι πρόσφατα, να ανταποκριθούν στη σπουδαιότητα και την αναγκαιότητα επιτέλεσης του πρώτου σκοπού του ΚΧ. Με δεδομένη την εσωτερική αυτή σχέση της επίθεσης με τον ΚΧ, στο δεύτερο σκέλος της παραγράφου 2, σε συνδυασμό με την παράγραφο 3 του ίδιου άρθρου, προβάλλονται οι επιπτώσεις από τυχόν επιθετικές ενέργειες και πράξεις των κρατών.

Αναλυτικότερα για τις δύο αυτές διατάξεις, που ενδιαφέρουν εδώ ειδικά, μπορούμε να παρατηρήσουμε τα εξής :

Π ρ ώ τ ο η γενική παραπομπή στο θεσμό της δκε μετά από επίθεση μπορεί να θεωρηθεί ως μια περιττή διάταξη στο κείμενο της απόφασης. Στα άρθρα 1 παρ. 1 και 39 του ΚΧ των ΗΕ η επιθετική ενέργεια αναφέρεται σαφέστατα ως παραβίαση και προσβολή του σκοπού της διατήρησης της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας και δεν γεννά αμφισβήτηση ότι θεωρείται αδικοπραξία που τελέσθηκε με την παραβίαση των νομικών υποχρεώσεων που προκύπτουν από τον πρώτο κατασταστικό σκοπό των ΗΕ. Συνεπώς η αναγραφή της επαγωγής της δκε λόγω επίθεσης δεν μπορεί να δικαιολογηθεί παρά μόνο για να επιβεβαιώσει πανηγυρικά το χαρακτήρα των νομικών υποχρεώσεων που απορρέουν από τον κανόνα του άρθρου 1 παρ. 1 του ΚΧ με την παραβίαση των οποίων βροκόμαστε μπροστά σε αδικοπραξία και μάλιστα με την ειδική ονομασία "έγκλημα" σύμφωνα με την παράγραφο 1 του άρθρου 5 της απόφασης.

Μια δ ε ύ τ ε ρ η σκέψη μας κάνει διστακτικούς επίσης πάνω στη σκοπιμότητα της διάταξης στο δεύτερο εδάφιο της παρ. 2. Είναι δεδομένο, ότι ο ΚΧ προβλέπει για την παραβίαση των υποχρεώσεων των κρατών για διατήρηση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας ένα ειδικό σύστημα συνεπειών του Κεφαλαίου 7, το οποίο θεωρείται εξαιρετικό δίκαιο, εφαρμοστέο στις συγκεκριμένες παραπάνω περιπτώσεις.

Η επαυξημένη αυτή νομική προστασία των νομικών υποχρεώσεων που προκύπτουν από το άρθρο 1 παρ. 1 του ΚΧ, όπως έχουμε προαναφέρει, είναι δυνητική και όχι στερητική, επειδή δεν αποκλείει την περίπτωση όπου το υφιστάμενο την επίθεση κράτος θα αναζητήσει "επανόρθωση" σύμφωνα με τις γενικές διατάξεις της δκε. Συνεπώς η επαγωγή της δκε μετά από επίθεση είναι ένα κεκτημένο δικαίωμα των κρατών από τις γενικές διατάξεις του δδ, η οποία αντιπροσωπεύει την ελάχιστη νομική προστασία σε περιπτώσεις παραβιάσεων διεθνών υποχρεώσεων. Οι συμβατικές προβλέψεις ειδικών νομικών δικαιωμάτων σε περιπτώσεις παραβιάσεων διεθνών υποχρεώσεων, όταν δεν μπορούν να εφαρμοσθούν στην πράξη και εφόσον δεν

ορίζουν κάτι άλλο σχετικό, δεν μπορούν να αποβούν σε βάρος της ελάχιστης αυτής προστασίας. Άρα, το συμπέρασμα στο οποίο καταλήγουμε είναι ότι, αν το κράτος, που υπέστη επίθεση δεν είναι εφικτό να ικανοποιηθεί μέσα από το σύστημα συλλογικής ασφάλειας που προβλέπει ο ΚΧ, τότε υπάρχει η διατρεκτική ευχέρεια να αναζητηθεί "επανόρθωση" σύμφωνα με τις γενικές διατάξεις του δδ. Μετά από αυτόν το συλλογισμό, θεωρούμε ότι το εδάφιο 2 της παραγράφου 2 του άρθρου 5 της απόφασης, το οποίο επάγει τη δκε μετά από επίθεση, απλά έχει επιβεβαιωτικό και δηλωτικό χαρακτήρα και όχι δημιουργικό της δκε στην περίπτωση της επίθεσης.

Ένα τελευτάριο σκοτεινό σημείο που πρέπει να διαλευκάνουμε, σχετικά με τη διάταξη του εδαφίου αυτού, είναι ότι η λεκτική της διατύπωση, είναι δυνατό, να δημιουργήσει την εσφαλμένη πεποίθηση ότι η δκε είναι η μοναδική επίπτωση λόγω επίθεσης. Το πρόβλημα αυτό, βέβαια, είναι φραστικό και αίρεται τελείως αν συνδυασθεί με το περιεχόμενο των παραγράφων 2 και 8 του προοιμίου και των άρθρων 6, 7 στο παράρτημα της απόφασης, όπου γίνεται αναφορά στις αρχές και τις προβλέψεις του ΚΧ. Συνεπώς και εδώ που κρίνουμε τη διάταξη όχι ως ιδιαίτερα πετυχημένη και ακριβή, πιστεύουμε ότι δεν δημιουργεί επιφυλάξεις για τη σαφή αρμοδιότητα των ΗΕ να δραστηριοποιηθούν στις περιπτώσεις επιθετικών ενεργειών που παρατηρούνται στη διεθνή κοινότητα. Στην πραγματικότητα η υιοθέτηση της σχετικής διάταξης της απόφασης επιβεβαιώνει και επαναλαμβάνει την αυτονόητη συρροή κανονιστικών ρυθμίσεων που αφορούν στην αντιμετώπιση της επίθεσης και δεν αποστασιοποιείται από τις καταστατικές διατάξεις του Χάρτη. Ούτε εξάλλου θα υπήρχε νομική δυνατότητα για κάτι τέτοιο. Σε αυτό το συμπέρασμα καταλήγουμε όχι μόνο μετά από τον παραπάνω συλλογισμό αλλά υποχρεωτικά, αν δούμε το εδάφιο αυτό σε συνδυασμό με την παράγραφο αρ. 4 του προοιμίου της απόφασης, όπου η ΓΣ υπογραμμίζει ρητά το σκοπό της να αποτελέσει η απόφαση ένα

ερμηνευτικό και επεξηγηματικό κείμενο πάνω στην προβληματική έννοια της επίθεσης που ταλάνιζε τα όργανα των ΗΕ στη λήψη αποφάσεων, όταν όφειλαν να τη λάβουν υπ' όψη. Ιδιαίτερα σε αυτήν την παράγραφο η ΓΣ εκφράζει τη σαφή πρόθεσή της να αποτελέσει η απόφαση των ο δ η γ ό εκείνων των αντικειμενικών στοιχείων που θεωρούνται ότι χαρακτηρίζουν την έννοια της επίθεσης για το ΣΑ, το οποίο έχει την αποφασιστική αρμοδιότητα να κρίνει αν έχουν τελεσθεί επιθετικές πράξεις προκειμένου να ενεργοποιήσει το σύστημα συλλογικής ασφάλειας με βάση τον ΚΧ.

III. Τέλος, η παράγραφος 3 του ίδιου άρθρου, ορίζοντας ότι :

"καμμία εδαφική κατάληψη ή άλλο ειδικό πλεονέκτημα που απορρέει από επίθεση αναγνωρίζεται ή θα αναγνωρισθεί ως νόμιμο",

διαδηλώνει την έκνομη κατάσταση που δημιουργούν οι σχετικές διεθνείς αδικοπραξίες και τονίζει ιδιαίτερα τον επανορθωτικό ρόλο που επιτελεί ο θεσμός της δκε. Η διάταξη αυτή δίνει με σαφήνεια τα ειδικότερα χαρακτηριστικά που πρέπει να διακρίνουν τις επανορθωτικές συνέπειες της δκε σε περίπτωση επίθεσης.

Ειδικότερα, αν ενοκήσουμε στην ουσία της παραγράφου 3, θα έλεγε κανείς ότι αποκλείεται οποιαδήποτε συνέπεια ή μέτρο δεν εξυπηρετεί την αποκατάσταση των πραγμάτων στην προτέρα κατάσταση από το περιεχόμενο της επανόρθωσης που θα επαχθεί. Ήτοι στο σημείο, όπου η διάταξη ορίζει συγκεκριμένα την "άμεση επανόρθωση" χωρίς εξαιρέσεις ή ενδοιασμούς, - ιδίως στην περίπτωση της "εδαφικής κατάληψης ή άλλου ειδικού πλεονεκτήματος που απορρέει από επίθεση"-, "δεν αποστασιοποιείται" από το ευρύ περιεχόμενο της κλασικής έννοιας της επανόρθωσης. Η περιοριστική εφαρμογή της "άμεσης επανόρθωσης" ως συνέπειας λόγω δκε από επιθετικές ενέργειες

δίνει έμφαση στην ιδιαιτερότητα του διεθνούς εγκλήματος της επίθεσης και στην επιλογή μ ό ν ο μιας μορφής επανόρθωσης - της άμεσης - ως προσιδιάζουσα συνέπεια στην εν λόγω διεθνή παρανομία. Εδώ η επαγωγή της *restitutio in integrum* ορίζεται και λειτουργεί ως μ ο ν α δ ι κ ή και α π ο κ λ ε ι σ τ ι κ ή επανορθωτική μορφή και έτσι διαφέρει από τις γενικές διατάξεις περί επανόρθωσης όπου η επιλογή της μορφής ανήκει στην κοινή βούληση των ενεχόμενων μερών ή σε απουσία της στην κρίση του διεθνή δικαστή που επιλαμβάνεται τη λύση της σχετικής διαφοράς.

Από τη νομική πλευρά, είναι γεγονός ότι η απόφαση αυτή της Γενικής Συνέλευσης δεν έχει αυτοτελή δεσμευτική δύναμη, αλλά "αναφέρεται και υπάγεται" στη δεσμευτικότητα των διατάξεων του Κεφαλαίου 7 του ΚΧ. Σύμφωνα δε με τον καθηγητή κ. Κ. Οικονομίδη ανήκει στην κατηγορία των θεσμικών πράξεων του παγκόσμιου οργανισμού που συνιστούν ε π ι κ ο υ ρ ι - κ ή π η γ ή του διεθνούς δικαίου (25).

Στη συγκεκριμένη περίπτωση ο κανόνας ο οποίος δημιουργεί νομικές υποχρεώσεις στα κράτη μέλη του ΗΕ απορρέει από τις διατάξεις των άρθρων 1 παρ. 1 και 39 του ΚΧ. Μετά όμως την έκδοση της απόφασης της Γενικής Συνέλευσης για τον ορισμό της επίθεσης υιοθετούνται περιοριστικοί όροι για τα όργανα των ΗΕ με βάση τους οποίους οφείλουν να κρίνουν και να λαμβάνουν αποφάσεις σε κάθε παρουσιαζόμενη περίπτωση. Στα πλαίσια της διαπιστωτικής αρμοδιότητας αυτών των οργάνων η κρίση για ύπαρξη ή μη επίθεσης πρέπει να συνάδει με τα οριζόμενα στην παραπάνω απόφαση η οποία προσφέρει τους απαραίτητους επεξηγηματικούς όρους και προϋποθέσεις υλοποίησης του καταστατικού σκοπού της διατήρησης της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας, ενεργώντας σύμφωνα με την επικουρική ισχύ και φύση της.

2.3.2. Η Διακήρυξη για την Εξάλειψη Όλων των Μορφών Φυλετικών Διακρίσεων

"Η Διακήρυξη για την Εξάλειψη Όλων των Μορφών Φυλετικών Διακρίσεων" ανήκει στην ίδια κατηγορία θεσμικών πράξεων των ΗΕ κανονιστικού περιεχομένου με την οποία ο οργανισμός, - και ειδικά η ΓΣ -, εξετάζοντας ορισμένα προβλήματα διακρατικών σχέσεων τα υπάγει στο γενικό περιεχόμενο του άρθρου 1 παρ. 1 του ΚΧ και αποφασίζεται ότι, - αυτά συγκεκριμένα -, "θα μπορούσαν να οδηγήσουν σε διατάραξη της ειρήνης".

Ειδικότερα με τη Διακήρυξη για την Εξάλειψη όλων των Μορφών Φυλετικών Διακρίσεων στις 20 Νοεμβρίου 1963 (G.A. Resolution 1904 (XVIII)) στο άρθρο 1, η ΓΣ εξαγγέλλει ότι:

"Διακρίσεις μεταξύ ανθρωπίνων υπάρξεων
βασιζόμεναι εις φυλήν, χρώμα ή εθνικήν
καταγωγήν, είναι καταδικαστέαι ως
γεγονός ικανόν να διαταράξη τήν ειρήνην
καί τήν ασφάλειαν τῶν λαῶν." (26)

Στα υπόλοιπα δέκα άρθρα της διακήρυξης αναπτύσσεται η δεοντολογική συμπεριφορά των κρατών σε σχέση με τις φυλετικές διακρίσεις, οπουδήποτε και αν εκδηλώνονται, πάνω σε έναν κατάλογο ορισμένων αστικών και πολιτικών δικαιωμάτων, τα οποία συνθέτουν την ελάχιστη διεθνή προστασία της ανθρώπινης ζωής. Επίσης μέσα στα άρθρα αυτά βλέπουμε να παροτρύνονται τα κράτη μέλη του οργανισμού να μεριμνούν με ίδια μέτρα να επιβάλλουν την κατάργηση των φυλετικών διακρίσεων, ενώ παράλληλα να διαδηλώνουν τη βούλησή τους να δραστηριοποιηθούν και συλλογικά ώστε να:

"..... καταστήσ(ουν) έφικτή τήν
κατάργησιν τῶν πάσης μορφῆς φυλετικῶν
διακρίσεων" (άρθρο 10),

σε παγκόσμιο επίπεδο.

Στο κείμενο της διακήρυξης αυτής δεν ανακαλύπτουμε καμμιά άλλη αναφορά στις συνέπειες που θα προκύψουν από ενδεχόμενες πράξεις ή παραλείψεις των κρατών που θα υποστήριζαν ή αδρανούσαν στο φαινόμενο των φυλετικών διακρίσεων πλην της διάταξης εκείνης που αφορά την υποσχέση των ΗΕ να μελετήσουν "... τα κατάλληλα και αποτελεσματικά μέτρα διά τήν καταπολέμησιν και τήν κατάργησιν των" (άρθρο 10). Με αυτήν τη διαπίστωση δεν απομένει σε μας παρά να θεωρήσουμε την περίπτωση της παραβίασης των συγκεκριμένων διεθνών υποχρεώσεων ως αδικοπραξίες που επισείουν τη δκε με βάση την παραβίαση του άρθρου 1 παρ. 1 του ΚΧ, ενώ παράλληλα ότι επιφυλάσσεται στον οργανισμό όλη η δυνατότητα να ενεργοποιήσει τη συλλογική δράση του. Στην ίδια νομική θεμελίωση στηρίχθηκε όλος ο αγώνας των ΗΕ, στα πλαίσια του οποίου συγκαταλέγεται το πλήθος των αποφάσεων που υιοθετήθηκαν από τη ΓΣ και το ΣΑ, για να αντιμετωπισθεί το φαινόμενο των φυλετικών διακρίσεων, για τις περιοχές όπου πραγματικά αποτέλεσε και αποτελεί ακόμα και σήμερα πρόβλημα με πολιτικές, κοινωνικές, οικονομικές και νομικές διαστάσεις (27).

Η χαρακτηριστική αυτή υπαγωγή των φυλετικών διακρίσεων στο περιεχόμενο του άρθρου 1 παρ.1 του ΚΧ, ως πραγματική κατάσταση που αντιστρατεύεται τον πρώτο σκοπό των ΗΕ, αποτελεί εκδήλωση μιας συντονισμένης προσπάθειας των κρατών μελών του οργανισμού να αναβαθμίσουν και να αναπτύξουν τους στόχους και τους σκοπούς του ΚΧ αναλαμβάνοντας δράση για να αντιμετωπισθούν υπαρκτές ανάγκες και προβλήματα της διεθνούς κοινότητας. Μία δεύτερη διαπίστωση σχετικά με τη διακήρυξη αυτή είναι ότι η ΓΣ επιβεβαιώνει την προσήλωσή της και την υποστήριξή της στην αρχή της ειρηνικής επίλυσης των διεθνών διαφορών όπως υπαγορεύεται μέσα από τις διατάξεις του ΚΧ.

2.3.3. Η Διακήρυξη για την Παροχή Ανεξαρτησίας σε Αποικιοκρατούμενους Λαούς και Περιοχές

Τα ίδια χαρακτηριστικά με την παραπάνω ακριβώς διακήρυξη ανευρίσκουμε στη Διακήρυξη για την Παροχή Ανεξαρτησίας στους Αποικιοκρατούμενους Λαούς και Περιοχές η οποία υιοθετήθηκε με την Resolution της ΓΣ 1514 (ΧV) στις 14 Δεκεμβρίου 1960. Έτσι και εδώ, γίνεται ρητή αναφορά και αναγνωρίζεται το γεγονός ότι η διατήρηση του αποικιακού καθεστώτος "συνιστά απειλή για τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια".

2.3.4. Η Διακήρυξη Αρχών του Διεθνούς Δικαίου που Αφορούν στις Φιλικές Σχέσεις και στη Συνεργασία των Κρατών σύμφωνα με τον Καταστατικό Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών

Με την Resolution της ΓΣ 2625(XXV) στις 24 Οκτωβρίου 1970 υιοθετήθηκε η παραπάνω διακήρυξη, η οποία αναγνωρίζει, εκτός των άλλων (28), την υποχρέωση κάθε κράτους να απέχει από την άσκηση βίας πάνω σε λαούς που ασκούν το δικαίωμά τους για αυτοδιάθεση και ανεξαρτησία με το οποίο συμφωνούν οι αρχές και οι σκοποί του ΚΧ. Με τις σχετικές διατάξεις, η πραγματική κατάσταση του αγώνα ενός λαού να αυτοπροσδιορισθεί και να αυτοδιοικηθεί δεν μπορεί να εμποδισθεί με τη χρήση βίας από την πλευρά ενός κράτους επικυρίαρχου ή αποικιακού επειδή έρχεται σε αντίθεση με τις προβλέψεις του άρθρου 1 παρ. 2 και 3 του ΚΧ και μπορεί να απειλήσει τη διεθνή ειρήνη. Αντίθετα, σύμφωνα με τον ΚΧ, η διακήρυξη προβάλλει σε μια ερμηνεία του πνεύματος των

παραγράφων αυτών και θεωρεί ότι υπάρχει υποχρέωση των κρατών μελών του οργανισμού να διευκολύνουν και να υποστηρίζουν την αυτοδιάθεση των λαών.

Με τον τρόπο αυτό η ΓΣ νομιμοποιεί τα εθνικοαπελευρωτικά κινήματα των λαών, τα υπάγει στο πλαίσιο των διατάξεων του ΚΧ, θεωρεί τους αποικιακούς πολέμους απειλή για τη διεθνή ειρήνη και ανοίγει το δρόμο για μια νομικά παραδεκτή εφαρμογή των εξαναγκαστικών μέτρων που προβλέπονται στο κεφάλαιο 7 του ΚΧ.

2.3.5. Παρατηρήσεις

Η πρώτη κατηγορία διεθνών θεσμικών πράξεων του παγκόσμιου οργανισμού (29) γίνεται ιδιαίτερα αξιοπρόσεκτη για δύο λόγους. Π ρ ώ τ ο επειδή μέσα από πράξεις κανονιστικού περιεχομένου, όπως οι παραπάνω, συντελείται μια χαρακτηριστική εννοιολογική διεύρυνση των σκοπών και των αρχών του ΚΧ. Και, δ ε ύ τ ε ρ ο, επειδή ταυτόχρονα επιχειρείται η άρση των ερμηνευτικών δυσχερειών ή των κενών που παρουσιάζονται κατά την εφαρμογή αυτών των σκοπών και των αρχών στην πράξη.

Ανταποκρινόμενες στους δύο αυτούς στόχους οι παραπάνω διακηρύξεις εμπλουτίζουν το ουσιαστικό περιεχόμενο του ΚΧ και το καθιστούν κατάλληλο να αντιμετωπίσει τις απαιτήσεις των διακρατικών σχέσεων των μελών της διεθνούς κοινότητας. Επίσης, η υιοθέτηση παρόμοιων πράξεων με πολλαπλή χρησιμότητα, από τους κόλπους των ΗΕ, ενδυναμώνει το γράμμα του ίδιου του ΚΧ, το οποίο σε αντίθετη περίπτωση θα έπρεπε να παραμένει νεκρό από πλευράς εφαρμοστικότητας ή στην καλλίτερη περίπτωση να αποτελεί την αιτία αντιπαλότητας μεταξύ των κρατών μελών για την ορθή εφαρμογή του.

2.4. Οι Νομικές Συνέπειες και οι Θεσμικές Αποφάσεις των ΗΕ ΙΙ

Όλες οι παραπάνω ενέργειες των ΗΕ, στις οποίες αναφερθήκαμε, αφορούν μια δραστηριότητα κανονιστικού περιεχομένου, που έρχεται να ρυθμίσει απρόσωπα τις διακρατικές σχέσεις στα πλαίσια που ορίζει ο ΚΧ και να προσδιορίσει, άλλοτε με άμεσο και άλλοτε με έμμεσο τρόπο, τις συνέπειες, που θα έχει, μια κρατική συμπεριφορά αντίθετη σε όσα έχουν ήδη υιοθετηθεί. Παράλληλα όμως με αυτές τις κανονιστικές πράξεις, ο ΟΗΕ συγκεντρώνει την προσοχή του σε ορισμένα εξατομικευμένα θέματα και τα αντιμετωπίζει με τη λήψη σχετικών αποφάσεων από τα αρμόδια όργανα. Θα αναφερθούμε σε δύο από αυτά τα θέματα για να τονισθεί ο τρόπος της υπαγωγής τους στα νομικά πλαίσια του ΚΧ καθώς και η ενδεχόμενη επιβολή των εξαιρετικών μέτρων που προβλέπει.

2.4.1. Η Υπόθεση της Νομίμπια

Το πρώτο από αυτά τα θέματα ήταν το πρόβλημα της Namibia (Περιοχή της Νοτιοδυτικής Αφρικής), όπως εξελίχθηκε μετά την απόφαση των ΗΕ, το 1966, να τερματισθεί το καθεστώς της εντολής της Νοτιοαφρικανικής Ένωσης πάνω στην περιοχή. Η Νοτιοαφρικανική Ένωση, ως κράτος-εντολέας, δεν συμμορφώθηκε ποτέ με την παραπάνω απόφαση και συνέχισε να επιβάλλει την παρουσία της και το δικό της τρόπο διακυβέρνησης στην περιοχή. Από τότε χρονολογείται ο μακροχρόνιος αγώνας των ΗΕ, μέχρι τις μέρες μας, να επιβάλλει τις αποφάσεις των οργάνων του για τη Namibia (30).

Η πρωτοβουλία του παγκόσμιου οργανισμού για το θέμα αυτό στηρίχθηκε σε δύο κατηγορίες νομικών υποχρεώσεων με βάση τον ΚΧ. Η πρώτη από αυτές αφορούσε τις υποχρεώσεις που υπαγόρευαν τη νομική προστασία του δικαιώματος για την αυτοδιάθεση των λαών πάνω στις οποίες βασίσθηκε η κρίση για τη νομιμότητα του αγώνα του λαού της Namibia να απαλλαγεί από την κατοχή της Νοτιοαφρικανικής Ένωσης. Η δεύτερη από αυτές αναφέρεται στις υποχρεώσεις για την κατάργηση των φυλετικών διακρίσεων που επιβάλλουν τόσο οι διατάξεις του ΚΧ, όσο και η μετά το 1945 θεσμική δράση των ΗΕ, όπως μας δόθηκε η ευκαιρία να θίξουμε προηγούμενα. Συγκεκριμένα, η συνέχιση της παρουσίας της Νοτιοαφρικανικής Ένωσης στην περιοχή θεωρήθηκε ρητά από τη ΓΣ, ως "παραβίαση της εδαφικής ακεραιότητας της Namibia", καθώς και ότι έχει συστήσει μια κατάσταση πραγμάτων η οποία αποτελεί "απειλή για τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια".

Παρ' όλα αυτά, τόσο η ΓΣ όσο και το ΣΑ, όσες φορές ασχολήθηκαν με το θέμα, περιορίστηκαν κυρίως στην υιοθέτηση αποφάσεων-συστάσεων προς τα κράτη-μέλη του οργανισμού σχετικά με τη λήψη συγκεκριμένων μέτρων, χωρίς να επιχειρήσουν εξαναγκαστή συλλογική δράση, ικανή να φέρει και να επιβάλλει τη νομιμότητα στην περιοχή. Συνεπώς, στο σημείο αυτό, διαπιστώνουμε ότι, τα όργανα των ΗΕ, ενώ προέβησαν σε μια αναγνωριστική κρίση να υπάξουν το θέμα της Namibia στο ουσιαστικό περιεχόμενο των παραγράφων 1 και 2 του άρθρου 1 του ΚΧ, περιορίστηκαν εκεί, ενώ το ΣΑ δεν άσκησε τελικά την καταψηφιστική του αρμοδιότητα να επιβάλλει τα συλλογικά μέτρα που προβλέπει ο ΚΧ, σύμφωνα με το Κεφάλαιο 7 του ΚΧ.

2.4.2. Η Υπόθεση της Νότιας Ροδεσίας

Σε αντίθεση με την παραπάνω επιφυλακτικότητα που χαρακτηρίζει τη δράση των ΗΕ για το θέμα της Namibia, η υπόθεση της Νότιας Ροδεσίας αντιμετωπίστηκε από τα ΗΕ με αποτελεσματικότητα, όσο αφορά το ζητούμενο θέμα, δηλαδή την εφαρμογή του Κεφαλαίου 7 του ΚΧ (31).

Οι δύο αυτές υποθέσεις, της Namibia και της Νότιας Ροδεσίας μας προκαλούν να κάνουμε συγκρίσεις μεταξύ τους και αλληλοσχετισμούς. Είναι χαρακτηριστικό το γεγονός ότι και στις δύο αυτές υποθέσεις διαπιστώνουμε ένα παρελθόν με ίδια ιστορικά στοιχεία και τον ίδιο αγώνα από τον λαόν τους για ελευθερία και ανεξαρτησία. Όμως οι σχετικές ταυτίσεις σταματούν εδώ και δίνουν τη θέση τους σε μια διαφορετική πορεία των πραγμάτων στις δύο περιοχές.

Συγκεκριμένα βλέπουμε, ότι, ενώ και οι δύο αυτές περιοχές υπήρξαν αποικίες, - έστω κάτω από την εξουσία διαφορετικών αποικιοκρατικών κρατών -, οι πραγματικές καταστάσεις που παρατηρήθηκαν σε αυτές, ιδιαίτερα στη δεύτερη δεκαετία μετά τον β' παγκόσμιο πόλεμο, εξελίχθηκαν τελείως διαφορετικά. Η εμφάνιση διαφορετικών κοινωνικών και πολιτικών συσχετισμών δυνάμεων επηρέασε με διαφορετικό τρόπο όχι μόνο τις εσωτερικές εξελίξεις στις δύο περιοχές, αλλά και την συμπεριφορά του εξωτερικού - διεθνή παράγοντα, του οποίου η συνδρομή ήταν αποφασιστική στην κρίσιμη φάση του αγώνα του λαού τους για αυτοδιάθεση. Έτσι,

- Η μεν περιοχή της Namibia, πρώην αποικία της Γερμανίας, υπέστη, από τη λήξη του α' παγκόσμιου πολέμου μέχρι το 1945, το καθεστώς της σχέσης εντολής της ΚτΕ προς τη Νοτιοαφρικανική Ένωση για τη διοίκησή της, - η οποία σχέση εντολής δεν μετατράπηκε σε σχέση κηδεμονίας, μετά το 1945 με την ίδρυση του ΟΗΕ, με την ευθύνη της Νοτιοαφρικανικής Ένωσης, η οποία θέλησε παράνομα να προσαρτήσει τα εδάφη της. Το 1966, η ΓΣ των ΗΕ τερμάτισε

τυπικά το καθεστώς της εντολής της Νοτιοαφρικανικής Ένωσης και έθεσε την περιοχή υπό την άμεση διοίκηση των ΗΕ (32). Παρ' όλα αυτά, από το 1966 και μετά, συντηρήθηκε η παράνομη κατοχή της περιοχής της Namibia από το πρώην εντοδόχο-κράτος τη Νοτιοαφρικανική Ένωση, σύμφωνα με το ρόλο του *de facto* επικυρίαρχου που η ίδια είχε επιλέξει να ασκεί στην περιοχή, μέχρι πρόσφατα, οπότε η επίσημη ανακήρυξη της εθνικής ανεξαρτησίας της στις 21 Μαρτίου 1990 έδωσε τέλος στη σχετική δράση των ΗΕ.

- Η Δε Νότια Ροδεσία, αποικία της Μεγάλης Βρετανίας, μέχρι το 1923, αποκτά το δικαίωμα της αυτοδιοίκησης μέσα στα πλαίσια της Κοινοπολιτείας. Το 1961, όμως, η διακυβέρνηση της περιοχής περιέχεται στα χέρια της μειοψηφίας που αποτελούσαν οι λευκοί κάτοικοί της και επιπλέον το 1965, η πραξικοπηματική άσκηση της εξουσίας παγιώνει την πολιτική των φυλετικών διακρίσεων στην περιοχή. Ακολούθησε ένας υπερδεκαπενταετής αγώνας του λαού της για ελευθερία και ανεξαρτησία μέχρι το 1980, οπότε ανακηρύχθηκε η περιοχή σε ανεξάρτητο κράτος με την ονομασία Ζιμπάμπουε.

Έχοντας θίξει προηγούμενα τον τρόπο με τον οποίο τα ΗΕ είχαν ενοκήψει πάνω στο θέμα της Namibia το οποίο τελικά έπαυσε να υπάρχει σήμερα, ερχόμαστε να δούμε την αντίστοιχη αντιμετώπιση που ο παγκόσμιος οργανισμός επιφύλαξε για την παρούσα υπόθεση. Σχετικά, βλέπουμε, ότι, τα ΗΕ θεμελίωσαν το ενδιαφέρον τους για την κατάσταση στην περιοχή, πάνω στις ίδιες νομικές βάσεις που συναντήσαμε και για την υπόθεση της Namibia. Δηλαδή, από τη μια μεριά αναγνώρισαν στο λαό της Νότιας Ροδεσίας το νόμιμο δικαίωμα να αγωνίζεται για την ελευθερία και την ανεξαρτησία του και στη μαύρη πλειοψηφία του λαού της την ιδιότητα να είναι ο φορέας και ο επίσημος εκφραστής αυτής της πολιτικής, με έρεισμα τη νομική αρχή της αυτοδιάθεσης των λαών, όπως καθιερώνεται στην παράγραφο 2 του άρθρου 1 του ΚΧ. Από την άλλη μεριά, έκριναν ότι η εφαρμοσμένη πολιτική των φυλετικών διακρίσεων από το

καθεστώς του Ίαν Σμιτ ερχόταν σε αντίθεση με την παράγραφο 3 του άρθρου 1 του ΚΧ. Το ΣΑ, σε σχετικές αποφάσεις του, βασιζόμενο στις παραπάνω καταστατικές ρυθμίσεις του Χάρτη, δέχθηκε ότι η πραγματική κατάσταση στην περιοχή, όπως είχε διαμορφωθεί, υποχρεοθετούσε την causa της "απειλής για τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια". Στη συνέχεια, όμως, το ίδιο το ΣΑ δεν περιορίσθηκε σε αυτήν την αναγνωριστική κρίση του, αλλά τη χρησιμοποίησε ως πρόκριμα για να εφαρμόσει τις δυνατότητες που του παρείχε το Κεφάλαιο 7 του ΚΧ και προχώρησε στην επιβολή ορισμένων μέτρων εξαναγκαστικών σύμφωνα με το άρθρο 41 του ΚΧ (33).

Η εφαρμογή των εξαναγκαστικών αυτών μέτρων από το ΣΑ συνιστά χαρακτηριστικό προηγούμενο για τους μελετητές του συστήματος συλλογικής ασφάλειας του παγκόσμιου οργανισμού. Χωρίς να επιμένουμε πάνω στο ουσιαστικό περιεχόμενο των σχετικών αποφάσεων του ΣΑ, πρέπει να τονίσουμε ιδιαίτερα ένα θέμα που εισάγεται στην προκείμενη περίπτωση. Αν επιχειρήσουμε μια ανάλυση του κειμένου των αποφάσεων αυτών, βλέπουμε ότι δημιουργούνται απ' ευθείας πρωτογενείς υποχρεώσεις στα κράτη-μέλη του οργανισμού για μια ορισμένη συμπεριφορά η οποία θα έχει παρεπόμενες συνέπειες και θα πλήττει ριζικά αλλά έμμεσα το καθεστώς της Νότιας Ρωδεσίας. Τα ΗΕ, βρίσκόμενα μπροστά σε μια πραγματική κατάσταση η οποία υπονόμει τους καταστατικούς σκοπούς τους (άρθρο 1 παρ. 1, 2, 3 του ΚΧ), αποφάσισαν τα μέτρα του άρθρου 41 του ΚΧ κινητοποιώντας τη συλλογική δράση των επί μέρους κρατών-μελών τους.

2.4.3. Παρατήρηση - Σχόλιο

Η ενδεικτική αναφορά μας στις δύο παραπάνω περιπτώσεις-προβλήματα που απασχόλησαν τον Οργανισμό των ΗΕ καταδεικνύει δειγματοληπτικά τον τρόπο προσέγγισης πάνω σε θέματα αιχμής και τριβών για τις διεθνείς σχέσεις των κρατών, με κλειδί το γράμμα και το πνεύμα του ΚΧ με προοπτική τη δυνατότητα εφαρμογής του συστήματος συλλογικής ασφάλειας και επαγωγής των συνεπειών μετά την παραβίαση των καταστατικών του αρχών, από τα ίδια τα ΗΕ.

Η επιτυχής κατάληξη των δύο αυτών υποθέσεων, μετά από μακρόχρονο αγώνα, στην οποία συντέλεσε ιδιαίτερα η επίμονη και συνεχής δράση των ΗΕ, δεν μπορεί να αποτελέσει αφετηρία για γενικευμένα συμπεράσματα πάνω στην υλοποίηση των σχετικών διατάξεων του ΚΧ. Ουσιαστικά η αντιμετώπιση διεθνών εξατομικευμένων προβλημάτων από τα ΗΕ με βάση τον ΚΧ παρά το γεγονός ότι βασίζεται στις ίδιες καταστατικές αρχές απολήγει σε διαφορετικές μεθοδεύσεις επίλυσής τους στην οποία επενεργούν ποικίλοι εξωνομικοί παράγοντες, - και όχι μόνο τα πραγματικά περιστατικά -, όπως τα συγκεκριμένα συμφέροντα των κρατών, ο συσχετισμός δυνάμεων κατά τη λήψη των αποφάσεων από τα αρμόδια συλλογικά όργανα των ΗΕ, η θέση των μονίμων μελών του Συμβουλίου Ασφαλείας κ.λ.π. Η αρμοδιότητα των οργάνων του παγκόσμιου οργανισμού να αποφασίζουν σε αυτές τις περιπτώσεις ασκείται μέσα στα πλαίσια του ΚΧ αλλά χωρίς να περιορίζεται από προκαθορισμένες, αμιγείς δικονομικές αρχές και απολήγει σε πράξεις που δεν φέρουν τα χαρακτηριστικά και τις ιδιότητες δικαστικών πράξεων (π.χ. δεδικασμένο). Ούτε εξ' άλλου η σύνθεση των οργάνων αυτών τους προσδίδει δικαστικές ιδιότητες. Συνεπώς ο χειρισμός των υποθέσεων αυτών παραμένει στα πλαίσια της πολιτικής αντιμετώπισής τους. Έτσι εξηγείται η διαπίστωση των παραπάνω δυσχερειών ενεργοποίησης των συνεπειών που περιέχει ο ΚΧ σε όσα από τα προβλήματα αυτά έχει διαγνωσθεί η

παραβίαση των καταστατικών του αρχών. Ταυτόχρονα όμως η αντίληψη των ίδιων δυσχερειών γίνεται η αφορμή για τα ΗΕ να υιοθετήσουν μια υ π ο κ α τ ά ο τ α τ η συμπεριφορά πολιτικής διευθέτησής των σχετικών διαφορών. Η ευχέρεια των ΗΕ για εναλλαγή και επιλογή διαδικασιών και μέσων για την αντιμετώπισή των προβλημάτων προσφέρει στα όργανά τους δυνατότητες συνεχούς παρακολούθησης των σχετικών θεμάτων καθώς και προώθησης ποικίλων μεθόδων προσέγγισής τους μέχρι την τελική επίλυσή τους.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα που δηλώνει την αποτυχία του ΟΗΕ να δράσει συλλογικά με βάση το Κεφάλαιο 7 του ΚΧ, παρά το γεγονός ότι συνέτρεχαν οι νόμιμες προϋποθέσεις των επιθετικών πράξεων, είναι το πρόβλημα της Κύπρου. Τα πολιτικά στρατιωτικά συμφέροντα των μονίμων μελών του ΣΑ αποδείχθηκαν ισχυρότερα του πνεύματος και του γράμματος του ΚΧ στην περίπτωση της τουρκικής εισβολής στην Κύπρο ώστε συντήρησαν και συντηρούν ακόμα στις μέρες μας την τουρκική κατοχή του 40/100 του Κυπριακού εδάφους. Η ίδια κατάσταση εξακολουθεί να ισχύει και παρά τον τερματισμό του ψυχρού πολέμου μεταξύ των υπερδυνάμεων που έδωσε δείγματα αλλαγής στη διαδικασία λήψης αποφάσεων από το ΣΑ για συλλογική δράση π.χ. ο πόλεμος στον Περσικό Κόλπο, το θέμα της πρώην Γιουγκοσλαβίας, η περίπτωση της στρατιωτικής υποστήριξης της ανθρωπιστικής βοήθειας στη Σομαλία.

Τελικό συμπέρασμα από τη δράση των ΗΕ στην αντιμετώπιση προβλημάτων όπου διαπιστώνονται οι προϋποθέσεις για την ενεργοποίηση του συστήματος συλλογικής δράσης και ασφάλειας παραμένει η παρατήρηση των δυσχερειών και των αμφιταλαντεύσεων των αρμοδίων οργάνων να το θέσουν σε εφαρμογή ως τη μόνη ικανή διαδικασία να ανταποκριθεί με αποτελεσματικότητα στη διευθέτησή τους. Και αυτό ισχύει παράλληλα με το γεγονός ότι είμαστε μάρτυρες της παραπάνω υ π ο κ α τ ά σ τ α τ η ς κινητοποίησης των ΗΕ για την

επίλυσή τους με άλλα μέσα (π.χ. άσκηση πολιτικών πιέσεων, συνεχής έκδοση αποφάσεων-συστάσεων των διαφόρων οργάνων κ.λ.π.), έστω και με επιτυχή αποτελέσματα.

2.5. Διεθνείς Συμβάσεις που εξειδικεύουν το Περιεχόμενο των Σκοπών του ΚΧ των ΗΕ

Τέλος, όπως έχουμε προαναφέρει, στο σημείο αυτό, θα ασχοληθούμε με τη συμβατική δραστηριότητα των ΗΕ που βρίσκεται άρρηκτα συνδεδεμένη με την εξειδίκευση ορισμένων στόχων του παγκόσμιου οργανισμού όπως αυτοί καταγράφονται στο ίδιο το κείμενο του ΚΧ. Συνεπώς δεν ανατρέχουμε, βέβαια, στη γενική προσπάθεια σύναψης συμβάσεων που υποστηρίζεται και εντάσσεται στις γενικές επιδιώξεις των ΗΕ και αφορά στη ρύθμιση των διακρατικών σχέσεων κάτω από την κατευθυντήρια γραμμή της κωδικοποίησης και της προαγωγής του δδ. Η βασική ιδέα, που κυριαρχεί εδώ για την επισήμανση διεθνών συμβάσεων, είναι η άμεση, στενή και εξαρτημένη σύνδεση του περιεχομένου ορισμένων διεθνών συμβάσεων με συγκεκριμένους σκοπούς του ΚΧ για να επιτευχθεί ο εννοιολογικός προσδιορισμός τους με τη μεγαλύτερη δυνατή σαφήνεια και ακρίβεια. Κάτω από αυτόν τον περιορισμό εντοπίζουμε τις ακόλουθες περιπτώσεις διεθνών συμβάσεων.

2.5.1. Η Σύμβαση για την Απαγόρευση και την Τιμωρία του Εγκλήματος της Γενοκτονίας

Στις 9 Δεκεμβρίου 1948, η ΓΣ των ΗΕ, με την Απόφαση 260 (III), υιοθέτησε το κείμενο της Σύμβασης για την Απαγόρευση και την Τιμωρία του Εγκλήματος της Γενοκτονίας (34).

Το κείμενο της σύμβασης αναφέρει έναν περιοριστικό κατάλογο πράξεων που θεωρούνται πράξεις γενοκτονίας (άρθρο 2), απαριθμεί τα αντικειμενικά (άρθρο 3) και τα υποκειμενικά (άρθρο 4) στοιχεία του εγκλήματος της γενοκτονίας, ονομάζει τη γενοκτονία διεθνές έγκλημα (άρθρο 1), χαρακτηρίζει την γενοκτονία ως μη πολιτικό έγκλημα ώστε οι σχετικές πράξεις να υπόκεινται στο θεσμό της έκδοσης και τελικά ορίζει θέματα δικαιοδοσίας (άρθρα 6, 9), έναρξης και λήξης της ισχύος της σύμβασης.

Μέσα στη σύμβαση αυτή απομονώνουμε τα εξής σημεία που ενδιαφέρουν εδώ άμεσα το θέμα μας:

Το ή ρ ώ τ ο αφορά την έλλειψη σαφούς υπαγωγής της έννοιας της γενοκτονίας στον ΚΧ. Στο προσέμιο αυτής της σύμβασης γίνεται μια γενική και ασαφής σύνδεση και αναφορά της έννοιας της γενοκτονίας με το γενικό πνεύμα και τους σκοπούς των ΗΕ χωρίς άλλον προσδιορισμό. Αποτέλεσμα αυτής της αοριστίας είναι να υποβόσκει το ερώτημα κατά πόσο η σύμβαση έρχεται να επισημοποιήσει για πρώτη φορά την έννοια της γενοκτονίας ως νομική έννοια ή αποτελεί ένα κείμενο εξειδίκευσης και αποσαφήνισης μιας διεθνούς αδικοπραξίας που είναι αντίθετη με συγκεκριμένο σκοπό του ΚΧ.

Συγκεκριμένα οι κανόνες δικαίου που περιλαμβάνονται στη σύμβαση είναι κατά κύριο λόγο πρωτογενείς ενώ εκείνοι που καθορίζουν την πρόληψη και την καταστολή των πράξεων γενοκτονίας δεν δίνουν μια σαφή εικόνα "τιμωρίας", - όπως

αντίθετα την επαγγέλεται ο τίτλος και το άρθρο 1 της σύμβασης -, αλλά - παραπέμπουν τις σχετικές διαφορές για επίλυση μέσα στα θεσμικά και οργανωτικά πλαίσια του ΟΗΕ.

Ως δεύτερο στοιχείο άξιο προσοχής, διαπιστώνουμε την ατομική ευθύνη όσων διέπραξαν ή έστω επιχείρησαν πράξεις γενοκτονίας, σύμφωνα με το άρθρο 3. Ακολουθώντας στα άρθρα 4-6 επιχειρείται η περιγραφή αυτής της ατομικής ευθύνης με περισσότερα στοιχεία. Σε αντίθεση με τον καθορισμό της ατομικής ευθύνης στο κείμενο της σύμβασης δεν διακρίνουμε τους τρόπους και τις προϋποθέσεις επαγωγής της ευθύνης των κρατών από τις αντίστοιχες πράξεις. Μόνο μια έμμεση μνεία της κρατικής ευθύνης βρίσκουμε μέσα στο άρθρο 9, όπου ορίζεται η υποχρεωτική δικαιοδοσία του ΔΔ, όπως θα εξετάσουμε παρακάτω, για νομικές διαφορές μεταξύ των οποίων ρητά αναφέρεται η σχετική "διαφορά πάνω σε θέματα δκε". Συνεπώς το σχετικό κενό θα καλυφθεί από την εφαρμογή των γενικών διατάξεων περί δκε.

Συγκεκριμένα από τον συνδυασμό των άρθρων 4-6 προκύπτει με έμμεσο αλλά σαφή τρόπο ότι η παραπάνω ατομική ευθύνη είναι ποινική. Τα στοιχεία που μας οδηγούν σε ένα τέτοιο συμπέρασμα είναι:

- (α) η διάταξη του άρθρου 4 που θέτει την υποχρέωση των κρατών να επιβάλλουν "αποτελεσματικές ποινές" στα άτομα που κρίνονται ένοχα γενοκτονίας,
- (β) η υποχρέωση για αδιάκριτη επιβολή "τιμωρίας" στα άτομα που διέπραξαν πράξεις γενοκτονίας είτε είναι κρατικά όργανα είτε απλοί πολίτες (άρθρο 4), και
- (γ) η διάταξη του άρθρου 6 που ονομάζει Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο το διεθνές όργανο που θεωρείται αρμόδιο να εκδικάζει τις σχετικές υποθέσεις γενοκτονίας.

Αντίθετα, στο άρθρο 9, όπου προβλέπεται η υποχρεωτική δικαιοδοσία του ΔΔ στις περιπτώσεις διακρατικών διαφορών σχετικά με "την ερμηνεία, την εφαρμογή και την υλοποίηση της παρούσης Σύμβασης καθώς και (... διαφορών) σχετικά με την ευθύνη ενός κράτους για πράξεις γενοκτονίας", γίνεται αναφορά στην κλασσική έννοια της δκε χωρίς περαιτέρω επεξηγήσεις. Πράγματι δημιουργείται για τα συμβαλλόμενα μέρη της σύμβασης υποχρεωτική δικαιοδοσία του ΔΔ για την επίλυση εκτός των άλλων διαφορών και για εκείνες που αφορούν στις προκύπτουσες με θέμα την κρατική ευθύνη για τελούμενες πράξεις γενοκτονίας. Η βούληση των κρατών-μερών, στο σημείο αυτό, εκφράσθηκε ρητά με την παραπάνω αντιδιαστολή των άρθρων 4-6 με τις διατάξεις του άρθρου 9 και ιδίως με τη γραμματική διατύπωση "κρατική ευθύνη" και όχι "ποινική κρατική ευθύνη". Επομένως η παραπομπή των διατάξεων αυτών στην παραδοσιακή έννοια της δκε είναι προφανής. Η ερμηνεία αυτή στην κείμενη διάταξη της σύμβασης βασίζεται και στις προπαρασκευαστικές εργασίες για τη σύνταξη του σχεδίου της σύμβασης όπου ρητά δηλώθηκε ότι η ακριβής έννοια του όρου "ευθύνη" στο άρθρο 9 δεν αναφέρεται στην ποινική ευθύνη του κράτους (35).

Εκτός από το εξαιρετικό στοιχείο της ατομικής ευθύνης που βρίσκουμε στις δευτερογενείς διατάξεις της συνθήκης, διαπιστώνουμε δύο περιπτώσεις ειδικών διαδικασιών για την επίλυση των διαφορών που είναι ενδεχόμενο να προκύψουν με την εφαρμογή της. Η π ρ ώ τ η αναφέρεται στη δυνατότητα κάθε συμβαλλόμενου μέρους να προσφεύγει ενώπιον των "αρμοδίων οργάνων του ΟΗΕ" για τη διευθέτηση μιας τέτοιας διαφοράς με βάση "τον Καταστατικό Χάρτη των ΗΕ" (άρθρο 8). Η σχετική διάταξη προβλέπει στα όργανα αυτά πλήρη διακριτική ευχέρεια στην επιλογή των κατάλληλων μέτρων που θα επιβληθούν σε κάθε τέτοια περίπτωση, στα πλαίσια του ΚΧ. Η δ ε ύ τ ε ρ η ειδική διαδικασία διαγράφεται στο άρθρο 9 και καθιερώνει την υποχρεωτική δικαιοδοσία του ΔΔ για όλες

στις νομικές διαφορές που θα προκύψουν από τη σύμβαση, παρέχοντας σε κάθε συμβαλλόμενο μέρος το αυτοτελές δικαίωμα να προσφεύγει στο δικαστικό αυτό διακανονισμό.

Οι δύο παραπάνω τρόποι-διαδικασίες επίλυσης των σχετικών διαφορών φέρουν τη σφραγίδα της λειτουργικής συνάρτησης και εξάρτησης από το όλο σύστημα του ΗΕ όσο αφορά την εφαρμογή και τον έλεγχο εφαρμογής της συνθήκης. Συνεπώς τα κύρια χαρακτηριστικά αυτών των συμβατικών ρυθμίσεων είναι ότι:

- (α) η επιλογή των τρόπων διακανονισμού στις υποθέσεις που παραπέμπονται με βάση το άρθρο 8 της σύμβασης, από τα όργανα των ΗΕ, μοιραία συνοδεύεται από τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα που έχουμε προαναφέρει σχετικά με τις αντίστοιχες ρυθμίσεις και αρμοδιότητες που προβλέπονται από τον ΚΧ.
- (β) Η προσφυγή στο ΔΔ είναι μια ειδική περίπτωση που διευρύνει τα πλαίσια εφαρμογής της υποχρεωτικής δικαιοδοσίας και για τις διαφορές που προκύπτουν από τη σύμβαση και προωθεί την αναγκαστική υπαγωγή των σχετικών νομικών διαφορών στο δικαστικό έλεγχο. Όσον αφορά τη δικαιοδοσία του ΔΔ πάνω στα μέτρα που μπορεί να επιβάλλει και να καταλογίσει αποφασίζοντας για τις διαφορές που υποβάλλονται ενώπιόν του με βάση το άρθρο 9 και το Καταστατικό του, μας δόθηκε η ευκαιρία να σχολιάσουμε παραπάνω, όπου παραπέμπουμε.
- (γ) Παρέχεται σε κάθε συμβαλλόμενο μέρος της συνθήκης το δικαίωμα προσφυγής με βάση τους δύο τρόπους επίλυσης των διαφορών. Με τη ρύθμιση αυτή διευρύνονται τα πλαίσια νομικής προστασίας των συμφερόντων των κρατών που επικυρώνουν τη σύμβαση και εγκαταλείπεται ο στενός νομικός δεσμός μεταξύ θιγόμενου και αδικούντος κράτους στη σχέση που δημιουργείται από τη δκε με βάση τα κλασικά

νομικά δεδομένα.

Γενικό συμπέρασμα που προκύπτει από την ανάλυση που προηγήθηκε είναι ότι τόσο στο επίπεδο των δευτερογενών κανόνων (άρθρα 3-5) όσο και στο επίπεδο των τριτογενών κανόνων (άρθρα 6,8-9) της σύμβασης αυτής δεν απομακρυνόμαστε ριζικά από το σύστημα επίλυσης των διεθνών διαφορών από τον ΟΗΕ και μετά την επαγωγή της δε με βάση τη συγκεκριμένη σύμβαση, πλὴν της περίπτωσης της ατομικής ποινικής ευθύνης.

Συνεπώς παρὰ την έλλειψη θεμελίωσης του εγκλήματος της γενοκτονίας πάνω σε συγκεκριμένες νομικές βάσεις του ΚΧ, όπως προαναφέραμε, η άρρηκτη σχέση των δευτερογενών κανόνων της σύμβασης, - που ενδιαφέρουν εδώ άμεσα -, με το οργανωτικό και θεσμικό πλαίσιο του ΚΧ καθορίζει και επιβάλλει την αναφορά μας στη σύμβαση αυτή.

2.5.2. Η Διεθνής Σύμβαση για την Εξάλειψη Όλων των Μορφών των Φυλετικών Διακρίσεων

Το κείμενο της "Σύμβασης για την Εξάλειψη Όλων των Μορφών των Φυλετικών Διακρίσεων" υιοθετήθηκε με την απόφαση 2106Α της Γενικής Συνέλευσης των ΗΕ, το 1965 και προβλέπει ειδική προστασία για τις περιπτώσεις όπου τα ανθρώπινα δικαιώματα προσβάλλονται μέσα από την πράξη των φυλετικών διακρίσεων (36).

Αρχικά, παρατηρούμε ότι στο προοίμιο της σύμβασης αυτής ενυπάρχει η εννοιολογική υπαγωγή και εξάρτηση του ουσιαστικού αντικειμένου της που είναι η "εξάλειψη όλων των μορφών των φυλετικών διακρίσεων" με το περιεχόμενο των αρχών του ΚΧ των ΗΕ, της αξιοπρέπειας και της ισοότητας όλων των ανθρώπων καθώς και του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων

και των θεμελιωδών ελευθεριών. Συνεπώς μέσα από τις πρωτογενείς διατάξεις της σύμβασης αυτής επιχειρείται η ειδική απαρίθμηση πράξεων και ενεργειών που ανήκουν στο εννοιολογικό περιεχόμενο των αρχών και των σκοπών στον ΚΧ. Ως μέσο για αυτήν την υπαγωγή χρησιμοποιείται η μέθοδος της εξειδίκευσης του συγκεκριμένου αντικειμένου για το οποίο προβλέπεται η ειδική προστασία, δηλαδή αποσαφηνίζεται τόσο η έννοια των φυλετικών διακρίσεων όσο και οι μορφές με τις οποίες οι φυλετικές διακρίσεις συναντώνται στην καθημερινή πράξη των κρατών.

Ακολουθως, από την άλλη μεριά, η ανάπτυξη και η εξειδίκευση αρχών του ΚΧ στο κείμενο της σύμβασης έχει ως επόμενο στόχο να προδιαγράψει τους συγκεκριμένους τρόπους επίλυσης και διευθέτησης των σχετικών διακρατικών διαφορών (37). Έτσι οι νομικοί κανόνες που έχουν σκοπό να καθιερώσουν μέτρα και τρόπους για την εξάλειψη των φυλετικών διακρίσεων και περιλαμβάνονται στα άρθρα 8-16 της σύμβασης προβλέπουν τα εξής:

I. Τη δημιουργία ενός μόνιμου οργάνου "της Επιτροπής για την Κατάργηση των Φυλετικών Διακρίσεων" με ελεγκτικές, διοικητικές και μεσολαβητικές αρμοδιότητες πάνω σε περιπτώσεις φυλετικών διακρίσεων (άρθρα 8,9).

II. Την καθιέρωση διαδικασίας συνδιαλλαγής για την επίλυση διαφορών από φυλετικές διακρίσεις με την αναγνώριση του δικαιώματος άσκησης του "τακτικού μέσου της προσφυγής" από κάθε κράτος, συμβαλλόμενο στη σύμβαση, ενώπιον του Οργάνου Συνδιαλλαγής της "Επιτροπής" (άρθρα 12, 13).

III. Την υιοθέτηση της "ατομικής προσφυγής" για τους πολίτες οποιουδήποτε από τα κράτη-μέρη της σύμβασης, ενώπιον της "Επιτροπής για την Κατάργηση των Φυλετικών Διακρίσεων", μετά από συγκεκριμένες προϋποθέσεις (εξάντληση των εσωτερικών ένδικων μέσων κλπ.). Πρόκειται για "προαιρετικό μέσο" το οποίο θεσπίζεται για να ισχύσει για τους πολίτες εκείνων των κρατών που έχουν υποβάλλει τις σχετικές δηλώσεις

αποδοχής της διαδικασίας αυτής με τον όρο να συμπληρωθεί ο ελάχιστος προβλεπόμενος αριθμός των δέκα παρόμοιων δηλώσεων από τα συμβαλλόμενα κράτη (άρθρο 14).

IV. Την υιοθέτηση μέτρων από τα κράτη μέρη της σύμβασης ώστε να κατοχυρώνουν την κατάργηση των φυλετικών διακρίσεων στην εσωτερική τους έννομη τάξη (άρθρο 2 - 7).

Αν σταθούμε ιδιαίτερα στις ειδικές διαδικασίες που προαναφέραμε και αφορούν στην κρατική και την ατομική προσφυγή (περιπτώσεις II και III), παρατηρούμε, αρχικά, ότι το αρμόδιο όργανο για να επιληφθεί είναι η Επιτροπή των άρθρων 8, 9 και 10. Πρόκειται για ένα μόνιμο όργανο του οποίου η συγκρότηση είναι καθορισμένη με ακρίβεια από το κείμενο της σύμβασης (άρθρο 8), ενώ το ίδιο το όργανο έχει το δικαίωμα να θέτει τους κανόνες λειτουργίας του, με δική του απόφαση (άρθρο 10). Ακολούθως, βλέπουμε, ότι και οι δύο προσφυγές ασκούνται έπειτα από μια αυστηρά τυπική διαδικασία που προσπαθεί αρκετές προϋποθέσεις παραδεκτού, όπως την εξάντληση των εσωτερικών ένδικων μέσων (άρθρα 11 παρ. 3 και 14 παρ. 2), πλήρη αποδεικτική διαδικασία, πλήρη ανάπτυξη των ισχυρισμών και από τις δύο μεριές σε κάθε περίπτωση διαφοράς κλπ, (άρθρα 11, 12, 14).

Από την άλλη μεριά η κοινή κατάληξη των παραπάνω δύο διαδικασιών είναι η σύνταξη "έκθεσης" για το πραγματικό μέρος των υποθέσεων καθώς και "εισήγησης" μέτρων-συστάσεων για την επιθυμητή επίλυση των συγκεκριμένων διαφορών (άρθρα 13 και 14). Επίσης τα προτεινόμενα μέτρα μετά την άσκηση των παραπάνω προσφυγών δεν προδιαγράφονται δεσμευτικά *a priori* από το κείμενο της σύμβασης, αλλά υιοθετούνται από την Επιτροπή μετά από ελεύθερη κρίση και εκτίμηση.

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι δικαίωμα προσφυγής έχουν όλα τα συμβαλλόμενα μέρη στη σύμβαση και από αυτήν την άποψη διευρύνονται τα υποκειμενικά πλαίσια άσκησης των σχετικών διαδικαστών ενώπιον της συνιστώμενης Επιτροπής για την Κατάργηση των Φυλετικών Διακρίσεων.

Τα παραπάνω χαρακτηριστικά που προσδιορίζουν τη διαδικασία και τον τρόπο που εγείρονται οι προσφυγές και εξετάζονται οι σχετικές υποθέσεις μέχρι την πρόταση των μέτρων-συστάσεων μας οδηγούν στο ασφαλές συμπέρασμα ότι δεν βρισκόμαστε μπροστά σε αμιγή ένδικα μέσα, αλλά ενώπιον μιας τυπικής μορφής συνδιαλλαγής η οποία στερείται από τις κρίσιμες και ουσιαστικές εκείνες ιδιότητες που απαντώνται σε μια δικαστική διαδικασία.

Συνειδητοποιώντας τα μειονεκτήματα από τις παραπάνω διαδικασίες, τα ίδια τα συμβαλλόμενα μέρη πρόβλεψαν το συμβιβαστό των παραπάνω προσφυγών με την άσκηση άλλων διαδικασιών για νομική προστασία των πρωτογενών δικαιωμάτων που θέτει η σύμβαση. Έτσι, στο άρθρο 16 της σύμβασης, ορίζεται ότι:

"..... Οι διατάξεις αυτής της Σύμβασης που αφορούν στη διευθέτηση των διαφορών δεν εμποδίζουν τα κράτη μέρη από το να προσφύγουν σε άλλες διαδικασίες επίλυσης διαφοράς σύμφωνα με γενικές ή ειδικές συμφωνίες που βρίσκονται σε ισχύ μεταξύ τους".

Με βάση τη ρητή αυτή πρόβλεψη και εφόσον πρόκειται για διακρατικές μόνο καθαρά διαφορές, είναι επιτρεπτή η αναζήτηση της νομικής προστασίας των σχετικών διεθνών υποχρεώσεων μέσα από τις γενικές ρυθμίσεις του δδ που διέπουν τη δκε.

Από τα όσα προαναφέραμε προκύπτει ότι οι κύριες παρατηρήσεις μας αφορούν τους τριτογενείς κανόνες της σύμβασης. Αντίθετα από την πλευρά των δευτερογενών κανόνων οι διατάξεις της σύμβασης αυτής σιωπούν με αποτέλεσμα να γίνεται σαφές ότι οι γενικές διατάξεις περί δκε δεν επηρεάζονται.

Τέλος χαρακτηριστικό είναι το γεγονός της στενής εξάρτησης της σύμβασης από τη διοικητική και οργανωτική δομή των ΗΕ και όχι μόνο από πλευράς εξειδίκευσης αρχών του ΚΧ, όπως επισημάναμε προηγούμενα. Ο τρόπος σύνθεσης της Επιτροπής σύμφωνα με το άρθρο 8, - ιδιαίτερα παράγραφοι 3, 4-, η προβλεπόμενη στα άρθρα 9 (παρ. 1 και 2) και 14 (παρ. 3) διαδικασία αναφοράς στο Γενικό Γραμματέα των ΗΕ και ενημέρωσης στη Γενική Συνέλευση (άρθρο 9 παρ. 2), η μέριμνα της γραμματειακής εξυπηρέτησης, όπως προβλέπεται από τα άρθρα 10 και 12 παρ. 5, ο καθορισμός της έδρας των ΗΕ ως τόπος συνεδριάσεων της Επιτροπής (άρθρο 10 παρ. 4) ή του Οργάνου Συνδιαλλαγής του άρθρου 12 παρ. 4, ο ρόλος του Γενικού Γραμματέα των ΗΕ σύμφωνα με τα άρθρα 12 (παρ 7), 14 (παρ. 4) και 15 (παρ. 4) και η συνεργασία της Επιτροπής με τα όργανα των ΗΕ όπως προβλέπει το άρθρο 15 (παρ. 2 εδ. α' και β' και 3) συνιστούν τις συγκεκριμένες εκδηλώσεις αυτής της εξάρτησης με βάση το γράμμα της σύμβασης. Σύμφωνα, λοιπόν, με το κείμενο της σύμβασης αυτής, για να επιτευχθούν οι στόχοι της εμπλέκεται η δραστηριότητα των οργάνων του παγκόσμιου οργανισμού, διευρύνονται οι αρμοδιότητές τους αντίστοιχα και επιβάλλεται η παροχή της υλικοτεχνικής εξυπηρέτησης της Επιτροπής, ως του βασικού οργάνου της σύμβασης. Έτσι, από τη μια μεριά η σύμβαση αυτονομείται ως τρόπος δέσμευσης των κρατών μερών της σε σχέση με τον κύκλο των κρατών μελών του ΟΗΕ, από την άλλη μεριά, όμως, εμποδώνει ουσιαστικά άρρηκτες σχέσεις των κρατών μερών της με τον οργανωτικό και διοικητικό μηχανισμό του παγκόσμιου οργανισμού.

2.5.3. Η Διεθνής Σύμβαση για την Καταστολή και την Τιμωρία του Εγκλήματος του Apartheid

Στο κείμενο της σύμβασης αυτής, η οποία υιοθετήθηκε στις 30 Νοεμβρίου 1973 από τη Γενική Συνέλευση με την 3068 Resolution (XXVIII) (38), ορίζεται ότι "το apartheid είναι έγκλημα κατά της ανθρωπότητας" και ειδικότερα ότι τόσο η πολιτική όσο και η πρακτική του apartheid "..... είναι εγκλήματα που προσβάλλουν τις αρχές του διεθνούς δικαίου, ιδιαίτερα τους σκοπούς και τις αρχές του Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών και συνιστούν μια σοβαρή απειλή για τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια." (άρθρο 1) (39).

Σχολιάζοντας τις πρωτογενείς διατάξεις της σύμβασης, διαπιστώνουμε τη βασική υπαγωγή της έννοιας του apartheid στην κατηγορία των παραβιάσεων που πλήττουν έναν από τους κύριους σκοπούς του ΚΧ των ΗΕ, που είναι η διατήρηση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας. Με τον τρόπο αυτό επιτυγχάνεται η δυνατότητα για τη νομική θεμελίωση της επαγωγής των συνεπειών που προβλέπονται από τον ΚΧ στις περιπτώσεις που παραβιάζονται οι πρωτογενείς κανόνες του και για το "έγκλημα του apartheid". Η εύλογη αυτή προοπτική, η οποία απορρέει συμπερασματικά από τον τρόπο που συνδέεται εννοιολογικά ο όρος "apartheid" με το κείμενο του ΚΧ, αναφέρεται ρητά στο άρθρο 8 της σύμβασης. Στο άρθρο αυτό αναγνωρίζεται το δικαίωμα της πρωτοβουλίας οποιουδήποτε από τα συμβαλλόμενα μέρη να αναζητήσουν από οποιοδήποτε αρμόδιο όργανο των ΗΕ τη λήψη μέτρων για την πρόληψη και την καταστολή του εγκλήματος του apartheid.

Η θέσπιση της συγκεκριμένης σύμβασης δεν περιορίζεται να εξυπηρετήσει μόνο αυτήν την αρχική επιδίωξη αλλά αποβλέπει και σε έναν επιπρόσθετο στόχο, εκείνον της

ενισχυμένης προστασίας των συμβαλλόμενων μερών από το έγκλημα του apartheid με την καθιέρωση ορισμένων επί πλέον παράλληλων τρόπων καταστολής και κολασμού του. Συγκεκριμένα,

- Στα άρθρα 4 (B) και 5 καθιερώνεται η ποινική ευθύνη των ατόμων που ενέχονται σε πράξεις και ενέργειες apartheid, όπως αυτές περιγράφονται στο άρθρο 2 και προβλέπεται η ποινική δικαιοδοσία, διαζευκτικά, είτε των αρμόδιων ποινικών εσωτερικών δικαστηρίων των κρατών μερών, είτε ενός διεθνούς ποινικού δικαστηρίου με αρμοδιότητα που θα αφορά σ' εκείνα από τα κράτη μέρη που έχουν αποδεχθεί τη σχετική δικαιοδοσία του.

- Ακόμη, μια τρίτη κατηγορία συνεπειών προβλέπεται από τα άρθρα 7, 9 και 10 με την καθιέρωση διαδικασίας παρακολούθησης και ελέγχου της συμπεριφοράς των κρατών μερών από την Επιτροπή των Ανθρώπινων Δικαιωμάτων των ΗΕ για τη λήψη και την υλοποίηση εκείνων των μέτρων που συντελούν στην πρόληψη και την καταστολή του apartheid, σύμφωνα με τις επιταγές της σύμβασης (άρθρα 3, 4 και 5).

- Με βάση το άρθρο 8 της Σύμβασης είναι δυνατή η παραπομπή των σχετικών διαφορών στα αρμόδια όργανα των ΗΕ.

- Τέλος στο άρθρο 12 υποδεικνύεται η εκδίκαση από το ΔΔ εκείνων των διαφορών μεταξύ των κρατών μερών που προκύπτουν από την ερμηνεία και την εφαρμογή της συνθήκης. Το ίδιο άρθρο διατυπώνει δύο προϋποθέσεις για την παραπομπή των παραπάνω υποθέσεων, ήτοι να έχουν προηγηθεί σχετικές διαπραγματεύσεις για την επίλυση αυτών των διαφορών χωρίς επιτυχία και δεύτερο, να έχει εκφρασθεί η συναίνεση των διάδικων κρατών μερών για τη διαδικασία αυτή. Από τη ρύθμιση αυτή, διαπιστώνουμε ότι η διάταξη επιβεβαιώνει πάγιας διαδικασίες δικαστικής επίλυσης των διεθνών διαφορών χωρίς καινοτομίες, πλην μιας, της πρώτης προϋπόθεσης για υποχρεωτική διεξαγωγή διαπραγματεύσεων, ως μια ιδιαίτερη

προτίμηση στον τρόπο αυτό της ειρηνικής εξωδικαστικής επίλυσης των διαφορών πριν από την επιδίωξη ενός δικαστικού διακανονισμού.

Από το σύνολο των συνεπειών που προβλέπει η σύμβαση βλέπουμε, πράγματι, τη ρητή πρόθεση των συμβαλλόμενων μερών να περιχαρακωθούν από το έγκλημα του apartheid. Για το σκοπό αυτό, η σύμβαση καταγράφει την ουσιαστική υπαγωγή ή του εγκλήματος του apartheid στις πρωτογενείς διατάξεις του ΚΧ διευρύνοντας και εξειδικεύοντας το περιεχόμενο του βασικού σκοπού της διατήρησης της ειρήνης και της διεθνούς ασφάλειας *ratione materiae* και στη συνέχεια εντάσσει το πλέγμα των συνεπειών, που προβλέπει, στο λειτουργικό και οργανωτικό πλαίσιο των ΗΕ, εκτός από δύο εξαιρέσεις, ήτοι της επαγωγής της ατομικής ποινικής ευθύνης και της επανόρθωσης λόγω δκε. Δηλαδή, τόσο η καθιέρωση της διαδικασίας επίλυσης των διαφορών από τα αρμόδια όργανα των ΗΕ (άρθρα 8 και 12), όσο και η θέσπιση των ειδικών επικουρικών μέτρων πρόληψης και καταστολής του εγκλήματος του apartheid και η σχετική αρμοδιότητα της Επιτροπής Ανθρώπινων Δικαιωμάτων αποτελούν εκδηλώσεις ενός φαινομένου διεύρυνσης και εξειδίκευσης του ρόλου των οργάνων των ΗΕ με την αντίστοιχη διεύρυνση της δικαιοδοτικής λειτουργίας τους.

Εκτιμώντας τις συνέπειες από το έγκλημα του apartheid, παρατηρούμε, ότι το πνεύμα της αυξημένης προστασίας που τα συμβαλλόμενα μέρη θέλησαν να καθιερώσουν με την υιοθέτησή τους, μας επιτρέπει να συμπεράνουμε ότι το ειδικό αυτό σύστημα νομικής προστασίας δεν είναι αποκλειστικό. Αντίθετα, τόσο η παραπάνω πρόθεση των συμβαλλόμενων μερών για αυξημένη προστασία, όσο και η παράλειψη ειδικής μνείας και αναφοράς μέσα στα κείμενα της συνθήκης συντελούν στο να αποδεχθούμε την ερμηνεία ότι το σύστημα αυτό είναι συμβιβαστό και με την επαγωγή της δκε που απορρέει από τις γενικές διατάξεις του δδ. Συνεπώς τα συμβαλλόμενα μέρη, σε περίπτωση παραβίασης των κανόνων της συνθήκης, θα έχουν τη νομική δυνατότητα να

αναζητήσουν, διαζευκτικά ή και αθροιστικά, είτε τις συνέπειες που προκύπτουν σύμφωνα με τις γενικές διατάξεις περί διεθνούς ευθύνης είτε και εκείνες που προβλέπονται από αυτό το κείμενό της.

Στο σημείο αυτό πρέπει να επισημανθεί το γεγονός ότι στο κείμενο της σύμβασης ενώ από τη μια μεριά υπάρχει πλήρης ανάπτυξη των ειδικών διαδικασιών που μπορούν να ακολουθηθούν προληπτικά και κατασταλτικά για τη ρύθμιση των σχετικών θεμάτων από την άλλη μεριά διαπιστώνουμε πλήρη ανυπαρξία της *a priori* αναγραφής των συνεπειών που μπορεί να επιβληθούν μετά την παραβίαση των πρωτογενών κανόνων της. Επόμενο είναι, να θεωρήσουμε ότι το σχετικό κενό πρέπει να αντιμετωπισθεί με την αναλογική εφαρμογή των γενικών διατάξεων που ισχύουν και ποικίλλουν, λαμβάνοντας υπ' όψη, πρώτο, το είδος της διαδικασίας που επιλέγεται κάθε φορά και, δεύτερο, τις δικαιοδοτικές δυνατότητες των οργάνων που επιμελούνται των υποθέσεων αυτών. Συγκεκριμένα, π ρ ώ τ ο, όσο αφορά τη δυνατότητα παραπομπής των σχετικών θεμάτων για αντιμετώπιση, με βάση το άρθρο 8 της σύμβασης, ενώπιον των αρμοδίων οργάνων των ΗΕ, θα πρέπει να υπολογίσουμε ότι τα όργανα αυτά θα ενεργήσουν μέσα στα πλαίσια της δικαιοδοτικής εξουσίας τους και των περιορισμών που ο ΚΧ θέτει. Συνεπώς το ουσιαστικό περιεχόμενο των μέτρων που αυτά θα προτείνουν θα ανταποκρίνεται σε αυτές τις δεσμεύσεις, όπως αναλύσαμε προηγούμενα σε σχέση με το σύστημα συλλογικής δράσης και ασφάλειας των ΗΕ. Δ ε ύ τ ε ρ ο, οι ίδιοι αυτοί περιορισμοί θα ισχύσουν κατά την άσκηση του ελέγχου και της παρακολούθησης της συμπεριφοράς των κρατών μερών της σύμβασης από την Επιτροπή των Ανθρώπινων Δικαιωμάτων, σύμφωνα με τα άρθρα 7, 9 και 10. Τ ρ ί τ ο, το αυτό ισχύει και για την περίπτωση της διαδικασίας ενώπιον του ΔΔ, σύμφωνα με το άρθρο 12. Τέ τ α ρ τ ο, το είδος και το ύψος των ποινών που θα απαγγέλλονται στις περιπτώσεις της ποινικής εκδίκησης υποθέσεων με βάση την ατομική ποινική

ευθύνη των άρθρων 3, 4 και 5 θα ποικίλλει ανάλογα με τις επιταγές της εσωτερικής νομοθεσίας των κρατών μερών της σύμβασης.

Το αντίθετο θα συμβαίνει μόνο εφόσον επιδιώκεται η συμμόρφωση στις παραβιασθείσες υποχρεώσεις που απορρέουν από τη σύμβαση με βάση τις γενικές διατάξεις περί δκε, οπότε η επαγωγή των συνεπειών θα χαρακτηρίζεται σταθερά από πάγιες επανορθωτικές ιδιότητες έστω και αν υπάρχει - και σε αυτήν την περίπτωση υπάρχει - αβεβαιότητα εκ των προτέρων για το είδος και το ύψος των επιβληθησόμενων μέτρων που θα υλοποιούν την έννοια της επανόρθωσης.

Μετά την παραπάνω παρατήρηση που αναφέρεται στην αντιδιαστολή των διαδικασιών και των μέτρων που επιβάλλονται κάθε φορά για την αντιμετώπιση των προβλημάτων που απορρέουν από την εφαρμογή των πρωτογενών, δευτερογενών και τριτογενών διατάξεων της σύμβασης έρχεται για εξέταση το θέμα των φορέων των αντίστοιχων δικαιωμάτων.

Με άλλα λόγια, τα δικαιούχα κράτη που βάσιμα θα αναζητήσουν τις δύο παραπάνω διαφορετικές κατηγορίες συνεπειών, κάθε φορά, δεν ταυτίζονται απόλυτα. Συγκεκριμένα, όταν πρόκειται να αναζητηθούν οι συνέπειες με τη νομική βάση της δκε, τότε το κράτος που νομιμοποιείται να εγείρει τις σχετικές με αυτήν αξιώσεις προσδιορίζεται στενά από τους γενικούς κανόνες της δκε που αναφέραμε σε προηγούμενο κεφάλαιο. Στα ίδια στενά πλαίσια νομιμοποίησης του δικαιούχου κράτους παραμένει το μέτρο της υπαγωγής των διαφορών στη δικαιοδοσία του ΔΔ, με βάση το άρθρο 12 της σύμβασης, όπου ρητά αναφέρει "τα συγκεκριμένα κράτη μέρη που ενέχονται σε μια διαφορά".

Αντίθετα, δικαιούχα κράτη για να νομιμοποιηθούν και να ενεργήσουν, με βάση το άρθρο 8, είναι όλα τα συμβαλλόμενα μέρη αυτής της σύμβασης. Στην περίπτωση αυτή, αναγνωρίζεται νομικό συμφέρον για να τηρούνται οι διατάξεις σε όλα τα κράτη που επικύρωσαν ή προσχώρησαν στη σύμβαση. Επίσης, η

αρμοδιότητα της Επιτροπής Ανθρώπινων Δικαιωμάτων πάνω στα επικουρικά μέτρα που προβλέπει η σύμβαση στα άρθρα 7, 9 και 10, αναφέρεται σε δικαιώματα ελέγχου, παρακολούθησης και εκτέλεσης προσδίδοντάς της το χαρακτήρα ελεγκτικού και εκτελεστικού οργάνου για τις ανάγκες της συνθήκης. Στα σχετικά αυτά θέματα η Επιτροπή έχει την πρωτοβουλία ενεργειών η οποία εκφράζει την α υ τ ο ν ό μ η σ ή της ως συλλογικού οργάνου απέναντι στην κοινή βούληση των συμβαλλόμενων μερών. Τέλος, η ατομική ποινική ευθύνη των άρθρων 4(Β) και 5 δημιουργεί σε όλα τα συμβαλλόμενα μέρη την υποχρέωση για διεθνή δικαστική συνδρομή επεκτείνοντας την κατά τρόπο αρμοδιότητα των εσωτερικών δικαστηρίων τους με την άσκηση ποινικής διώξης εναντίον των δραστών του εγκλήματος του apartheid, είτε είναι ημεδαποί, αλλοδαποί ή απάτριδες, αρκεί να διέπραξαν τις σχετικές εγκληματικές πράξεις στο έδαφός τους.

Μια τελευταία παρατήρηση πριν κλείσουμε την αναφορά μας στη συγκεκριμένη σύμβαση αφορά στο είδος της ευθύνης που αποδίδεται στο συμβαλλόμενο κράτος όσες φορές διαπιστώνεται παραβίαση από τη μεριά του των νομικών υποχρεώσεων που απορρέουν από αυτήν. Σε αντίθεση με την περίπτωση της ατομικής ευθύνης όπου τα συμβαλλόμενα μέρη συνομολόγησαν ότι είναι π ο ι ν ι κ ή (άρθρο 3) και διατύπωσαν ρητά την εν λόγω επιταγή, στην περίπτωση όπου προκύπτει κρατική ευθύνη από την όλη εφαρμογή της συνθήκης, τα συμβαλλόμενα μέρη σιώπησαν. Συνεπώς, θα πρέπει να θεωρήσουμε ότι η σχετική κρατική ευθύνη θα υπάγεται στο ενιαίο καθεστώς που υπογορεύουν οι γενικές διατάξεις για τη δκε.

Ανακεφαλαιώνοντας, μπορούμε να πούμε ότι η πρόθεση των συμβαλλόμενων μερών στη σύμβαση να απαγορεύσουν την πράξη του apartheid υλοποιείται με το νομικό χαρακτηρισμό της ως έγκλημα το οποίο έρχεται σε σύγκρουση με θεμελιώδη καταστατικό σκοπό των ΗΕ, με την αναγνώριση της ατομικής ποινικής ευθύνης των δραστών του apartheid και με την

καθιέρωση ειδικών διαδικασιών αντιμετώπισης, - προληπτικής και κατασταλτικής-, των περιπτώσεων παραβιάσεων των σχετικών υποχρεώσεων με τη δυνατότητα προσφυγής στις οργανωτικές και λειτουργικές δομές του ΟΗΕ, όπως εκθέσαμε παραπάνω. Όσο αφορά, όμως, το είδος της ευθύνης των κρατών μερών για τις ίδιες παραβιάσεις, το γράμμα της σύμβασης παραμένει πιστό στο καθεστώς των ενιαίων αποτελεσμάτων της δκε και δεν επηρεάζεται από το είδος ή τη βαρύτητα της συγκεκριμένης διεθνούς αδικοπραξίας, την οποία το ίδιο έχει διακρίνει χαρακτηρίζοντάς την "έγκλημα".

Τέλος, συμπεραίνουμε ότι η συγκεκριμένη σύμβαση αποτελεί εκδήλωση της νομοθετικής δραστηριότητας των κρατών η οποία τελεί κάτω από την κανονιστική "κηδεμονία των ΗΕ για τα σχετικά προβλήματα ανθρωπίνων δικαιωμάτων και συνιστά απόδειξη του φαινομένου της "διεύρυνσης όχι μόνο των ουσιαστικών στόχων του ΚΧ των ΗΕ αλλά και της δικαιοδοτικής και εκτελεστικής λειτουργίας των οργάνων του παγκόσμιου οργανισμού".

2.5.4. Γενικές Παρατηρήσεις

Από το σύνολο των παραπάνω περιπτώσεων που παραθέσαμε δειγματοληπτικά αλλά που αφορούν στη συμβατική δραστηριότητα των κρατών, έχοντας ως κοινό σημείο αναφοράς την άμεση και άρρηκτη σχέση τους με τον ΚΧ των ΗΕ, προκύπτουν τα παρακάτω:

- Πρόκειται για πολυμερείς συμβάσεις με νομοθετικό περιεχόμενο, που παρέχουν ειδική προστασία στα συμβαλλόμενα μέρη, πάνω σε συγκεκριμένα αντικείμενα που ήδη υπάγονται στα ευρύτερα ενχολογικά πλαίσια θετών σκοπών και αρχών του ΚΧ. Ο αόριστος και γενικός προσδιορισμός αυτών των σκοπών και των αρχών, μέσα στο ίδιο το κείμενο του ΚΧ, καθιστά

προβληματική την εφαρμογή και την ερμηνεία τους στην καθημερινή πράξη των κρατών, με συνέπεια να είναι αναγκαία και απαραίτητη η διέξοδος στη συμβατική κάλυψη ορισμένων πραγματικών καταστάσεων. Το πρόβλημα επιτείνεται ιδιαίτερα στις περιπτώσεις εκείνες, όπου βρισκόμαστε μπροστά σε θέματα καθημερινής τριβής για τις διακρατικές σχέσεις τα οποία θέτουν σε κίνδυνο τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια. Η υπαγωγή αυτών των θεμάτων στο πεδίο εφαρμογής των πρωτογενών διατάξεων δεν είναι εύκολο να γίνει απ' ευθείας μέσα στα πλαίσια της λειτουργίας των οργάνων των ΗΕ. Για να καλυφθεί η υπαρκτή αυτή ανάγκη επιλέχθηκε η οδός της συμβατικής ρύθμισης της υπαγωγής αυτών των θεμάτων στο εννοιολογικό περιεχόμενο των καταστατικών σκοπών και αρχών των ΗΕ. Έτσι γινόμαστε μάρτυρες ενός **φαινομένου** **εξειδικευ-
κευσης** και **αποσαφήνισης** των καταστατικών σκοπών και αρχών το οποίο, από τη φύση του, επιχειρεί μιας συμβατικής προέλευσης ερμηνεία πάνω σε ουσιαστικά θέματα. Όπως είναι επόμενο, η ουσιαστική αυτή λειτουργία υπακούει σε έναν περιορισμό δεσμευτικότητας ή συμμετοχής, ο οποίος υπαγορεύεται από τον ίδιο τον τρόπο με τον οποίο επιτελείται. Συγκεκριμένα, παρά το γεγονός ότι η λειτουργία αυτή αφορά σε σκοπούς και αρχές του ΚΧ δεν δεσμεύει το σύνολο των κρατών μελών του παγκόσμιου οργανισμού αλλά μόνο τα κράτη που συνάπτουν τις σχετικές συμβάσεις.

- Η ειδική προστασία που παρέχεται στα συμβαλλόμενα κράτη από την παραβίαση των πρωτογενών κανόνων στις συμβάσεις αυτές αναφέρεται τόσο στην πρόβλεψη ειδικών οργάνων επίλυσης διαφορών, καθώς και ειδικών διαδικασιών, όσο και στη διεύρυνση των δικαιούχων κρατών από την παραβίαση των πρωτογενών διατάξεων. Έτσι, από πλευράς πρόβλεψης ειδικών οργάνων και διαδικασιών έχουμε τα εξής:

i. Η πρώτη κατηγορία ειδικής προστασίας αφορά την παραπομπή των διαφορών που προκύπτουν μεταξύ των συμβαλλόμενων κρατών για να επιλυθούν στην αρμοδιότητα διεθνών οργάνων που υφίστανται και λειτουργούν μέσα στα πλαίσια του Ο.Η.Ε. Αυτά τα όργανα καλούνται να επιτελέσουν το συγκεκριμένο έργο τους σύμφωνα με τους όρους που ο ΚΧ θέτει. Συνεπώς, οι σχετικοί δευτερογενείς κανόνες που ορίζουν, με συμβατικό τρόπο, την πρώτη αυτή κατηγορία ειδικής προστασίας, υπαγορεύουν μια εφαρμοσμένη διεύρυνση των λειτουργικών αρμοδιοτήτων των οργάνων των ΗΕ μέσα από την αντίστοιχη επέκταση του εφαρμοστέου πεδίου τόσο των οργανωτικών όσο και των ουσιαστικών διατάξεων του ΚΧ.

ii. Η δεύτερη κατηγορία ειδικής προστασίας προβλέπει ειδικές διαδικασίες για τις παραβιάσεις των πρωτογενών κανόνων που περιλαμβάνουν οι παραπάνω συμβάσεις, όπως την παρακολούθηση της τήρησης και της εφαρμογής τους καθώς και την επίλυση των διαφορών που προκύπτουν από την παραβίαση των σχετικών διεθνών υποχρεώσεων. Με αυτόν τον τρόπο προστασίας συνάρτάται η ίδρυση ειδικών οργάνων για να επιτελούν και ασκούν τις παραπάνω αρμοδιότητες τα οποία, όμως, τελικά, εντάσσονται στο όλο οργανωτικό σύστημα των ΗΕ.

iii. Αντίθετα προς τις παραπάνω διατάξεις που προέβλεπαν με λεπτομέρειες ειδικά όργανα και διαδικασίες, οι διατάξεις που προβλέπουν συνέπειες μετά την παραβίαση των σχετικών διεθνών υποχρεώσεων δεν υπαγορεύουν *a priori* την επιβολή των μέτρων που είναι επιβλητέα κάθε φορά. Δηλαδή τα αρμόδια όργανα που καλούνται για να επιλύσουν και να διευθετήσουν τις σχετικές διεθνείς διαφορές διαθέτουν τη διακριτική ευχέρεια της πρότασης εκείνων των μέτρων που τα ίδια θεωρούν ότι αρμόζουν σε κάθε περίπτωση. Επίσης από

Απλευράς υποχρεωτικότητας οι συγκεκριμένες συνέπειες που επιβάλλονται συνίστανται σε εισήγηση μέτρων-συστάσεων για τα παρανομούντα κράτη.

Επομένως, κρίνοντας από τα παραπάνω, θεωρούμε ότι οι διαδικασίες που ακολουθούνται από τα ειδικά όργανα επίλυσης των σχετικών διαφορών, - σύμφωνα με το γράμμα αυτών των συμβάσεων, - φέρουν τα χαρακτηριστικά της συνδιαλλαγής και του πολιτικού διακανονισμού. Εξαιρέσεις στο σημείο αυτό έχουμε με την επιλογή του δικαστικού διακανονισμού για την επίλυση διαφορών με ορισμένο περιεχόμενο από το ΔΔ, όπως ορίζουν το άρθρο 9 της Σύμβασης για την Απαγόρευση και την Τιμωρία του Εγκλήματος της Γενοκτονίας και το άρθρο 12 της Σύμβασης για την Καταστολή και την Τιμωρία του Εγκλήματος του Apartheid.

iv. Ο τρόπος πρόβλεψης των παραπάνω συνεπειών είναι συμπληρωματικός και όχι αποκλειστικός, επιτρέποντας στα ενδιαφερόμενα κράτη την αναζήτηση νομικής προστασίας των δικαιωμάτων τους μέσα από τους γενικούς κανόνες του δδ με βάση τη δκε. Η συμπληρωματική αυτή φύση των συνεπειών δημιουργεί, αναμφισβήτητα, συνθήκες "πρόσθετης και ειδικής προστασίας" των κρατών από την παραβίαση των σχετικών διεθνών υποχρεώσεων.

v. Ένα ακόμη αξιοπρόσεκτο στοιχείο, που αφορά την ειδική προστασία που παρέχουν οι συμβάσεις αυτές, είναι η διεύρυνση του κύκλου των κρατών που νομιμοποιούνται να κινήσουν τις σχετικές διαδικασίες ταυτίζοντάς τον με το σύνολο των συμβαλλόμενων μερών. Συγκεκριμένα, η πρωτοβουλία για την έγερση της διαδικασίας επιβολής των ειδικών αυτών συνεπειών ανήκει βεβαίως στο "θιγόμενο κράτος" αλλά παράλληλα προβλέπονται ορισμένα σχετικά δικαιώματα για έναν περιορισμένο αριθμό "τρίτων κρατών" σε αναφορά με τη στενή διμερή νομική σχέση που προκύπτει από την "τέλεση" μιας διεθνούς αδικοπραξίας μεταξύ "αδικούντος" και "θιγόμενου" κράτους.

Πρόκειται για μια πράγματι ενθαρρυντική κατάσταση νομικής κάλυψης των συμφερόντων όλων των συμβαλλόμενων κρατών που υπερακοντίζει τη στενή έννοια του νομικού συμφέροντος που υπαγορεύεται από τους γενικούς κανόνες του δδ για τη δκε, όσο αφορά στα δικαιώματα που προστατεύονται από τα σχετικά συμβατικά κείμενα.

- Η ρητή καθιέρωση της ατομικής ευθύνης τόσο στη Σύμβαση για την Απαγόρευση και την Τιμωρία του Εγκλήματος της Γενοκτονίας (άρθρα 4, 6), όσο και στη Σύμβαση για την Καταστολή και την Τιμωρία του Εγκλήματος του Apartheid (άρθρα 4-B, 5), καθώς και το δικαίωμα για άσκηση "ατομικής προσφυγής" (petition) στη Σύμβαση για την Εξάλειψη Όλων των Μορφών των Φυλετικών Διακρίσεων (άρθρο 14) δίνουν μια άλλη νομική διάσταση στις συγκεκριμένες διεθνείς υποχρεώσεις που προβλέπονται από τα συγκεκριμένα συμβατικά κείμενα και συμπληρώνουν τη σύνθετη εικόνα της νομικής προστασίας που παρέχεται στα συμβαλλόμενα κράτη. Σχετικά, παρατηρούμε, ότι στις περιπτώσεις των συμβάσεων, όπου ορισμένες διεθνείς αδικοπραξίες θεωρούνται "διεθνή εγκλήματα", τότε η νομική προστασία επεκτείνεται καθιερώνοντας και την υπευθυνότητα και αυτού του ατόμου, - τόσο του ιδιώτου, όσο και του οργάνου - αποφασιστικού ή εκτελεστικού -, που η συμπεριφορά του στοιχειοθετεί κάθε φορά τις αντίστοιχες διεθνείς αδικοπραξίες.

Αξίζει να επισημάνουμε, εδώ, ότι παρά το χαρακτηρισμό των συγκεκριμένων πράξεων ως εγκλημάτων, η ευθύνη των κρατών δεν αναφέρεται ως ποινική σε αντίθεση με την ευθύνη των ατόμων που ενέχονται φυσικά σε αυτές τις πράξεις, όπου η ευθύνη τους κατονομάζεται σαφώς ποινική (π.χ. άρθρα IV, V, VI, VII και VIII της Σύμβασης για την Απαγόρευση και την Τιμωρία του Εγκλήματος της Γενοκτονίας, άρθρα I, II και III της Διεθνούς Σύμβασης για την Καταστολή και την Τιμωρία του Εγκλήματος του Apartheid).

Η σαφής αρνητική τοποθέτηση της διεθνούς κοινότητας στην πιθανότητα υιοθέτησης της ποινικής ευθύνης των κρατών ενισχύεται από τα παρακάτω στοιχεία:

(α) στη διάρκεια των συζητήσεων για τη σύνταξη του Σχεδίου της Σύμβασης για την Απαγόρευση και την Τιμωρία του Εγκλήματος της Γενοκτονίας στην 6η Επιτροπή (Τρίτη Σύνοδο της Γενικής Συνέλευσης), η πρόταση του εκπροσώπου του Ηνωμένου Βασιλείου για να καταλογίζεται η ποινική ευθύνη από πράξεις γενοκτονίας όχι μόνο στα άτομα αλλά και στα κράτη ή τις κυβερνήσεις των κρατών, - η οποία τελικά αποσύρθηκε -, έγινε αντικείμενο αρνητικής κριτικής (40).

(β) στη διάρκεια των εργασιών της ΕΔΔ για τη σύνταξη του Σχεδίου Κώδικα Αδικημάτων κατά της Ειρήνης και της Ασφάλειας του Ανθρώπινου Γένους, ο Ειδικός Εισηγητής της Επιτροπής κ. Ι. Σπυρόπουλος στην Εισήγησή του για τη ΓΣ επισήμανε το γεγονός ότι η καθιέρωση της ποινικής ευθύνης των κρατών δεν θα ήταν δόκιμη και δεν θα την πρότεινε (41). Και,

(γ) το τρίτο στοιχείο προκύπτει από την απορριπτική θέση των μελών της 6ης Επιτροπής στην Πέμπτη Σύνοδο της ΓΣ στη συζήτηση πάνω στην υιοθέτηση της ποινικής ευθύνης των κρατών με αφορμή την εισήγηση της ΕΔΔ για τη σύνταξη των αρχών της Νυρεμβέργης (42).

Επανερχόμενοι στις περιπτώσεις, που θίγουμε εδώ, με την ποινική ευθύνη των ατόμων, προκύπτει ζωτικό πρόβλημα εκδίκησης των σχετικών υποθέσεων. Αρμόδια όργανα να εκδικάσουν την ατομική αυτή ευθύνη ορίζονται τόσο τα εσωτερικά δικαστήρια των κρατών-μερών των συνθηκών, όσο και το ειδικό ποινικό διεθνές δικαστήριο με την ανάλογη δικαιοδοσία, του οποίου η ίδρυση προβλέπεται σχετικά. Επί πλέον, στο κείμενο των συνθηκών ορίζεται η υποχρέωση των κρατών να καθιερώσουν τις ουσιαστικές προϋποθέσεις κολασμού αυτών των δραστών, καθώς και τις δικαιοδοτικές προϋποθέσεις

δίωξης και εκδίκασης των αντίστοιχων αδικηπραξιών με βάση την αρχή της εδαφικότητας στον καθορισμό της τοπικής αρμοδιότητας των εσωτερικών δικαστηριακών αρχών.

- Ένα καινοφανές στοιχείο που απορρέει από τις συμβάσεις αυτές και ανήκει στο σύστημα των ειδικών συνεπειών μετά από την παραβίαση των υποχρεώσεων που αυτές έχουν θεωρείται είναι η άσκηση προσφυγής από άτομο ενώπιον ειδικών Επιτροπών σε θέματα προστασίας ανθρώπινων δικαιωμάτων. Συγκεκριμένα, η αναγνώριση του δικαιώματος άσκησης της προσφυγής (petition) στο πρόσωπο του ατόμου-θύματος των πράξεων των φυλετικών διακρίσεων ενώπιον της Επιτροπής για την Εξάλειψη των Φυλετικών Διακρίσεων κατοχυρώνει σε διεθνές επίπεδο το συγκεκριμένο άτομο ή την κατηγορία ατόμων από τη σχετική προσβολή των ανθρώπινων δικαιωμάτων. Όταν, στην αντιπαράθεση κράτους-ατόμου με αφορμή τη διάπραξη φυλετικών διακρίσεων, το άτομο δεν θεωρεί εαυτό δικαιωμένο και έχει τη δυνατότητα να προσφύγει διεθνώς εναντίον της κρατικής συμπεριφοράς που το θίγει, τότε δημιουργούνται οι συνθήκες για πρόσθετη και προωθημένη νομική προστασία σε διεθνή πλέον πλαίσια. Βέβαια, για το είδος της κατοχύρωσης αυτής διατηρούμε ορισμένες επιφυλάξεις. Αυτές οι επιφυλάξεις προδιαγράφονται από το είδος και την ποιότητα των αντίστοιχων αρμοδιοτήτων που έχουν ανατεθεί στην Επιτροπή για να επιλαμβάνεται των σχετικών προσφυγών και που οπωσδήποτε δεν ισοδυναμούν με τις προϋποθέσεις παροχής άμιγους δικαστικής προστασίας. Ασφαλώς, όμως, οι διατάξεις αυτές πιστοποιούν μια σημαντική πρόοδο σε αυτήν την προσπάθεια κατοχύρωσης των συγκεκριμένων διεθνών δικαιωμάτων με την αναγνώριση του ατόμου ως διεθνούς φορέα τους.

2.5.4α. Η Έννοια του Διεθνούς Εγκλήματος στο Κείμενο Διεθνών Συμβάσεων

Με την παρατήρηση, διαπιστώνουμε ότι η έννοια του διεθνούς εγκλήματος αποδίδεται σποραδικά στην παραβίαση από τα κράτη συγκεκριμένων διεθνών υποχρεώσεων, μετά από ρητή και ειδική μνεία στο κείμενο ορισμένων συμβάσεων. Αυτή η αναφορά στον όρο "διεθνές έγκλημα" δεν εκπορεύεται από μια καθορισμένη και γενικευμένη αντίληψη πάνω στο περιεχόμενο της έννοιας, τόσο από πλευράς αντικειμένου των διεθνών υποχρεώσεων που παραβιάζονται, όσο και από πλευράς συνεπειών από την τέλεσή του. Αντίθετα η χρησιμοποίηση του όρου οφείλεται σε μια ασυντόνιστη, - και "ευκαιριακή", θα λέγαμε-, σύγκλιση των βουλήσεων των κρατών της διεθνούς κοινότητας που σε μια δεδομένη στιγμή συνήψαν τις παραπάνω συμβάσεις. Βέβαια η διαπίστωση αυτή δεν αρνείται τα πραγματικά στοιχεία που συντέλεσαν στην υιοθέτηση των σχετικών διατάξεων, π.χ. η κρισιμότητα και η αναγκαιότητα των περιστάσεων για την παροχή νομικής προστασίας σε ορισμένα κοινωνικά αγαθά, σοβαρά και σπουδαία για την ειρηνική και ασφαλή διαβίωση της διεθνούς κοινότητας, ως ουσιαστικοί παράγοντες αυτής της υιοθέτησης, οι οποίοι και ορατοί και αδιαμφισβήτητοι είναι. Όμως το γεγονός αυτό δεν ανατρέπει την παραπάνω παρατήρηση ότι η διεθνής κοινότητα με τον τρόπο που υιοθετεί τον όρο "διεθνές έγκλημα" δεν προσφέρει αντίστοιχα στοιχεία για μια ουσιαστική εννοιολογική διάκριση μεταξύ των όρων "διεθνής αδικοπραξία" και "διεθνές έγκλημα" ούτε ιδιόζουσα νομική προστασία για την παραβίαση των διεθνών υποχρεώσεων που θεωρούνται "διεθνές έγκλημα" από το σχετικό διεθνές συμβατικό δίκαιο.

Μια προσεκτική προσέγγιση στην έννοια του διεθνούς εγκλήματος, όπως αυτή υιοθετείται συμβατικά, θα έπρεπε να ξεκινήσει με μια προσπάθεια να διαπιστωθούν τα κοινά και αποκλειστικά χαρακτηριστικά των σχετικών συμβάσεων. Με βάση τη σκέψη αυτή, παρατηρούμε τα εξής αμέσως παρακάτω:

2.5.4β. Τα Χαρακτηριστικά των Συμβάσεων

Το ιδιαίτερο κοινό χαρακτηριστικό των συμβάσεων, στο κείμενο των οποίων ορισμένες διεθνείς αδικοπραξίες καλούνται διεθνή εγκλήματα, είναι ότι ανήκουν στην κατηγορία των συμβάσεων που εξετάσαμε προηγούμενα, ήτοι έχουν ως αντικείμενο την εξειδίκευση και την αποσαφήνιση των καταστατικών αρχών και σκοπών των ΗΕ. Αυτός ο στόχος από πλευράς πρωτογενών κανόνων που περιέχονται στις συμβάσεις αυτές, συντελείται με τη θέση σαφών διεθνών υποχρεώσεων των κρατών, η παραβίαση των οποίων χαρακτηρίζεται από τους αντίστοιχους δευτερογενείς κανόνες διεθνή εγκλήματα. Όμως το χαρακτηριστικό αυτό δεν παρατηρείται μόνο στις συμβάσεις αυτές. Βλέπουμε ότι ο ίδιος όρος διεθνές έγκλημα χρησιμοποιείται και στο κείμενο ο ρ ι σ μ έ ν ω ν θεσμικών πράξεων των ΗΕ που έχουν και αυτές ως στόχο την εξειδίκευση και ερμηνεία των καταστατικών αρχών των ΗΕ, π.χ. στο άρθρο 5 παρ. 2 της Res. GA 3314/1974 για τον Ορισμό της Επίθεσης, στην παράγραφο 2 της πρώτης αρχής της Διακήρυξης των Αρχών του Διεθνούς Δικαίου που διέπουν τις Φιλικές Σχέσεις και τη Συνεργασία μεταξύ των Κρατών, σύμφωνα με το Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών (Res. GA 2625/1970).

Ειδικότερα, αν προσπαθήσουμε να δούμε σχηματικά τα χαρακτηριστικά στοιχεία αυτών των συμβάσεων και πράξεων βλέπουμε τα εξής:

- Οι δυσχέρειες ερμηνείας και εφαρμογής ορισμένων καταστατικών αρχών — του Χάρτη των ΗΕ και η ανάγκη της συγκεκριμενοποίησης και αποσαφήνισης του περιεχομένου τους αποτέλεσαν τις αιτίες τόσο για την υιοθέτηση των παραπάνω θεσμικών πράξεων όσο και για τη σύναψη των παραπάνω συμβάσεων.

Η υιοθέτηση των σχετικών πρωτογενών κανόνων που αναγνωρίζουν τις σχετικές διεθνείς υποχρεώσεις δεν στηρίζεται σε καμμία άλλη μεθοδολογική βάση πλην του παραπάνω αιτιολογίου στοιχείου.

- Οι σχετικοί δευτερογενείς κανόνες περιορίζονται π ρ ώ τ ο, στο χαρακτηρισμό των παραβιάσεων των αντίστοιχων διεθνών υποχρεώσεων σε διεθνή εγκλήματα, δ ε ύ τ ε ρ ο, στην αναγνώριση της δκε του αδικούντος κράτους και, τ ρ ί - τ ο, στη συντρέχουσα ατομική ποινική ευθύνη των δραστών των παραπάνω αδικημάτων.

- Η καθιέρωση ειδικών διαδικασιών ή και οργάνων για την παρακολούθηση και διευθέτηση των προβλημάτων που προκύπτουν από την εφάρμογή των συμβάσεων αυτών. Ήτοι, η αναγνώριση ειδικής διαδικασίας ε λ έ γ χ ο υ και π α ρ α κ ο - λ ο ύ θ η σ η ς με την εμπλοκή των οργάνων του ΗΕ (άρθρο VIII της Σύμβασης για τη Γενοκτονία και άρθρα VII παρ. 2, VIII, X της Σύμβασης για το Έγκλημα του Apartheid). Η θέσπιση ειδικού οργάνου, σύμφωνα με το άρθρο IX της Σύμβασης για το Έγκλημα του Apartheid για την παρακολούθηση της εφαρμογής της συνθήκης από τα συμβαλλόμενα μέρη. Και τέλος, η υιοθέτηση της υποχρεωτικής δικαιοδοσίας του ΔΔ, σύμφωνα με τα άρθρα IX της Σύμβασης για το Έγκλημα της Γενοκτονίας και XII της Σύμβασης για το Έγκλημα του Apartheid.

Μετά την παραπάνω απαρίθμηση των στοιχείων που παρατηρούμε στις συμβάσεις που περιέχουν το νομικό χαρακτηρισμό ορισμένων διεθνών αδικοπραξιών ως διεθνή εγκλήματα, αν προσπαθήσουμε, τώρα, να αχθούμε σε γενικά συμπεράσματα, θα αντιμετωπίσουμε σοβαρά προβλήματα

γενικεύσεων. Κανένα από τα παραπάνω στοιχεία δεν απαντάται ως αποκλειστικό σύμπτωμα των εν λόγω συμβάσεων ή θεσμικών πράξεων αλλά ενυπάρχει και σε άλλες εκδηλώσεις συμβατικής δραστηριότητας των κρατών μελών των ΗΕ όπου δεν χαρακτηρίζονται διεθνή εγκλήματα ορισμένες δ.α. Παραδείγματος χάριν, το στοιχείο της εξειδίκευσης και της αποσαφήνισης καταστατικών αρχών των ΗΕ υπηρετείται και από πλήθος άλλων συμβάσεων, όπως τα διεθνή σύμφωνα για την προστασία των ανθρώπινων δικαιωμάτων. Το ίδιο παρατηρούμε και ως προς τα υπόλοιπα στοιχεία που αναφέραμε προηγούμενα πλην ενός, της ατομικής ποινικής ευθύνης, όπως θα αναφέρουμε παρακάτω. Συνεπώς, αν θέλαμε να εξετάσουμε το ενδεχόμενο η συγκυρία όλων των υπολοίπων παραπάνω στοιχείων, πλην της εξαίρεσης, να αποτελεί αποκλειστικότητα αυτών των συμβάσεων ή θεσμικών πράξεων θα καταλήγαμε στο ίδιο αρνητικό συμπέρασμα. Πράγματι όλα τα παραπάνω στοιχεία ενυπάρχουν και σε άλλες διεθνείς συμφωνίες με τις οποίες δεν αποδίδεται ο χαρακτήρας του διεθνούς εγκλήματος στις τελούμενες δ.α.

Οι σκέψεις που προηγήθηκαν μας επιτρέπουν να συμπεράνουμε, π ρ ώ τ ο, ότι η συμβατική τάση των κρατών να χαρακτηρίζουν ορισμένες δ.α. ως διεθνή εγκλήματα συντελείται ει δ ι κ ά και σ υ γ κ ε κ ρ ι μ έ ν α, δ ε ύ τ ε ρ ο, ότι δεν εξαρτάται από ορισμένα γενικευμένα κριτήρια, και τ ρ ί τ ο, ότι δεν συσχετίζεται με συγκεκριμένες ιδιότητες των σχετικών διεθνών υποχρεώσεων που παραβιάζονται. Π.χ. μια συσχέτιση της έννοιας του "εγκλήματος" με την παραβίαση εκείνων των διεθνών υποχρεώσεων που επιβάλλονται στα κράτη της διεθνούς κοινότητας από κανόνες *jus cogens* θα υποστήριζε και θα υποβοηθούσε την υιοθέτηση μιας συστηματικής αντιστοιχίας μεταξύ της έννοιας των πρωτογενών κανόνων *jus cogens* και της έννοιας του "εγκλήματος" για τις περιπτώσεις παραβιάσεων αυτών των κανόνων. Προς το παρόν, η σημερινή συμβατική δραστηριότητα των κρατών δεν φαίνεται πρόθυμη να προσεγγίσει

εύκολα σε αυτήν την μεθοδολογική αντιμετώπιση παρά το γεγονός ότι αυτή η ίδια διακρατική δραστηριότητά μας δίνει σοβαρές ενδείξεις για να πιστεύουμε ότι η παραπάνω αντιμετώπιση θα επικρατήσει τελικά στο εγγύς μέλλον.

Η ίδια έλλειψη δυνατότητας γενίκευσης κριτηρίων για την υιοθέτηση των δευτερογενών κανόνων που χαρακτηρίζουν ορισμένες δ.α. ως διεθνή εγκλήματα παρατηρείται και στη θέσπιση των αντίστοιχων κανόνων που αφορούν στις συνέπειες λόγω δκε. Υπάρχει πράγματι ένας αριθμός δευτερογενών διατάξεων που εγκαινιάζει τον έλεγχο και την παρακολούθηση της εφαρμογής των πρωτογενών διατάξεων. Επίσης, είναι γεγονός, ότι στο κείμενο αυτών των συμβάσεων προβλέπονται τριτογενείς κανόνες που εφαρμόζουν από πλευράς διαδικασιών τον έλεγχο και την παρακολούθηση της εφαρμογής τους, όπως είδαμε προηγούμενα. Θα μπορούσε, λοιπόν, κανείς να αντείνει, ότι υπάρχει πράγματι γενικό καθεστώς ειδικών συνεπειών-διαδικασιών για εκείνες από τις δ.α. που χαρακτηρίζονται διεθνή εγκλήματα και που οδηγούν σε μια άλλου είδους ευθύνη των κρατών. Τα επιχειρήματα που αντικρούουν έναν τέτοιο ισχυρισμό είναι ότι: Π ρ ώ τ ο, οι ειδικές αυτές διαδικασίες, όπως ακριβώς μας δόθηκε η ευκαιρία να αναφέρουμε, δεν ταυτίζονται στο κείμενο των παραπάνω συμβάσεων, αλλά ποικίλλουν ανάλογα με το συγκεκριμένο συμβατικό κείμενο κάθε φορά. Δ ε ύ τ ε ρ ο, παρόμοιες τέτοιες διαδικασίες είναι δυνατό να επιβάλλονται, σύμφωνα με το γράμμα και άλλων συμβατικών κειμένων, στα οποία δεν συναντούμε τον όρο διεθνές έγκλημα π.χ. η Διεθνής Σύμβαση για την Εξάλειψη Όλων των Μορφών των Φυλετικών Διακρίσεων κ.λ.π. Τα παραπάνω δεν δημιουργούν τις κατάλληλες συνθήκες ώστε να προκύψει η πεποίθηση στα μέλη της διεθνούς κοινότητας ότι στις περιπτώσεις των καλούμενων διεθνών εγκλημάτων υφίσταται ενιαία ειδική αντιμετώπιση από πλευράς μέτρων και διαδικασιών για τα υπεύθυνα κράτη.

Τέλος, αν έλθουμε στο θέμα των συνεπειών που αφορά στα μέτρα, που επιβάλλονται στα υπεύθυνα κράτη των διεθνών εγκλημάτων και, που συνδέεται άμεσα με το αντικείμενο του μέρους αυτού της εργασίας μας, θα πρέπει να διακρίνουμε ανάλογα με την ακολουθούμενη διαδικασία επιβολής τους. Η παντελής έλλειψη αναφοράς και μνείας μέτρων-συνεπειών που θα επιβάλλονται στο υπεύθυνο κράτος, από τα κείμενα των συμβάσεων αυτών, γεννά την ανάγκη αυτού του διαχωρισμού. Δηλαδή, αρχικά, η παραπομπή των σχετικών υποθέσεων προς αντιμετώπιση και επίλυση, με βάση το γράμμα των συμβάσεων αυτών, στα όργανα των ΗΕ, θα απολήξει στην επιβολή μέτρων μέσα στα όρια και τις δυνατότητες που υπαγορεύουν οι διατάξεις του ΚΧ. Δεύτερο, η αναζήτηση επίλυσης των σχετικών διαφορών, με βάση την επαγωγή της δκε, θα πρέπει να βασισθεί στις γενικές διατάξεις περί δκε, με αποτέλεσμα την επιβολή επανορθωτικών μόνο μέτρων. Τρίτο, η πρόβλεψη της δικαιοδοσίας του ΔΔ για τις διαφορές που υπάγονται στην αρμοδιότητά του, σύμφωνα με το άρθρο ΙΧ της Σύμβασης για την Απαγόρευση και την Τιμωρία του Εγκλήματος της Γενοκτονίας και το άρθρο ΧΙΙ της Σύμβασης για την Καταστολή και την Τιμωρία του Εγκλήματος του Apartheid, δεν αφορά και στις δύο περιπτώσεις όλες τις διαφορές και οπωσδήποτε δεν καλύπτει το ίδιο εύρος δικαιοδοσίας επίσης στις δύο αυτές περιπτώσεις των συμβάσεων. Και με αυτήν τη διαδικασία, τα μέτρα που θα επαχθούν θα συμφωνούν, όπως είναι επόμενο, με τις διατάξεις του ΚατΔΔ. Ήτοι, όσον αφορά στην υποχρεωτική δικαιοδοσία για τον καταλογισμό της δκε, η οποία προβλέπεται μόνο στο άρθρο ΙΧ της Σύμβασης για την Απαγόρευση και την Τιμωρία του Εγκλήματος της Γενοκτονίας, τα μέτρα θα είναι σαφώς επανορθωτικά, όπως ορίζεται στα εδάφια γ' και δ' της παραγράφου 2 του άρθρου 36 του ΚατΔΔ. Οι άλλες δύο αρμοδιότητες για την ερμηνεία και για τα όρια εφαρμογής των παραπάνω συμβάσεων, όπως ορίζεται αντίστοιχα στα άρθρα ΙΧ και ΧΙΙ των δύο συμβάσεων που προαναφέραμε, θα ασκηθούν

Απόλυσης στα προκαθορισμένα πλαίσια που το Κατ'ΟΔ προβλέπει. Τέλος, η διαδικασία της επαγωγής της ατομικής ποινικής ευθύνης θα απολήξει, όπως είναι φυσικό, στην επιβολή ποινών οι οποίες θα ποικίλλουν ανάλογα με την ειδική νομική πρόβλεψη που θα γίνει στο εσωτερικό κάθε συμβαλλόμενου κράτους από πλευράς κατάταξης του σχετικού ποινικού αδικήματος και είδους επαπειλούμενης ποινής. Η διεθνής πρόβλεψη για ατομική ευθύνη ορίζεται μόνον ποινική και αποτελεί μια σαφή διεθνή παρέμβαση στην κρατική αυτονομία για κολασμό των δραστών των σχετικών διεθνών εγκλημάτων στο εσωτερικό της επικράτειας των συμβαλλόμενων κρατών. Πέραν τούτου, όμως, οι διατάξεις των συμβάσεων αυτών δεν επεκτείνονται σε άλλου είδους περιορισμούς και όρους στην κρατική εσωτερική δικαιοδοσία. Συνεπώς κάθε συμβαλλόμενο κράτος είναι διεθνώς υποχρεωμένο να θεωρεί και να χαρακτηρίζει το τελούμενο αδίκημα ποινικό, αλλά είναι ελεύθερο να το κατατάξει σε κακούργημα, πλημμέλημα ή πταίσμα, καθώς και να προσδιορίζει το είδος και τα όρια επιβολής της σχετικής ποινής.

Στο θέμα των συνεπειών που προαναφερθήκαμε η επιβολή ατομικής ποινικής ευθύνης παρουσιάζει μια ιδιόμορφη ιδιαιτερότητα την οποία πρέπει να δούμε με προσοχή. Από τη μια μεριά η ατομική ποινική ευθύνη εισάγεται εδώ, ως συντρέχουσα ευθύνη των δραστών-φυσικών προσώπων η οποία επάγεται παράλληλα με τη δκε, μετά την τέλεση διεθνών εγκλημάτων. Από αυτήν την άποψη, η ατομική ποινική ευθύνη, ως ειδική διαδικασία νομικής προστασίας, βαίνει ανεξάρτητα προς τη δκε, την οποία δεν επηρεάζει ούτε αλλοιώνει και συνεπώς, δεν ενδιαφέρει να την προσεγγίσουμε και σχολιάσουμε εδώ περισσότερο. Από την άλλη μεριά, το στοιχείο της συντονισμένης συμπεριφοράς των κρατών, που επιβάλλει η διεθνής υποχρέωση των συμβαλλόμενων μερών να τιμωρούν τους δράστες των ποινικών αυτών αδικημάτων στο

εσωτερικό τους, είναι αναγκαίο να εξετασθεί με σκοπό να διερευνηθεί η δυνατότητα να θεωρηθεί ως το χαρακτηριστικό στοιχείο της έννοιας του διεθνούς εγκλήματος.

2.5.4γ. Η Νομική Συνέπεια της Ατομικής Ποινικής Ευθύνης

Είδαμε προηγούμενα ότι, η επιβολή της ατομικής ποινικής ευθύνης αποτελεί κοινό στοιχείο των συνεπειών που επιβάλλονται μετά την τέλεση των διεθνών εγκλημάτων που περιγράφονται στα κείμενα της Σύμβασης για την Απαγόρευση και την Τιμωρία του Εγκλήματος της Γενοκτονίας και της Σύμβασης για την Καταστολή και την Τιμωρία του Εγκλήματος του Apartheid. Το ενδεχόμενο όμως να θεωρηθεί το στοιχείο αυτό ως η διακριτική ιδιότητα των συνεπειών που επιβάλλονται μετά την τέλεση των διεθνών εγκλημάτων σε αντιδιαστολή με τις συνέπειες που επάγονται μετά την τέλεση των λοιπών δ.α. θα πρέπει να έρθει ως συμπέρασμα μιας συγκριτικής αναζήτησης που θα μας πείθει ότι επάγεται αποκλειστικά μετά την τέλεση διεθνών εγκλημάτων.

Για το σκοπό αυτό, αν πάρουμε, ως τυχαίο δείγμα, εκείνη από τις προαναφερθείσες συμβάσεις, όπου δεν έχουμε χαρακτηρισμό των σχετικών παραβάσεων ως διεθνή εγκλήματα, δηλαδή την Σύμβαση για την Εξάλειψη Όλων των Μορφών των Φυλετικών Διακρίσεων, βλέπουμε ότι και εκεί επιβάλλεται η διεθνής υποχρέωση στα συμβαλλόμενα μέρη να εισάγουν τις κατάλληλες προσαρμογές στο εσωτερικό νομικό τους σύστημα ώστε να παρέχεται η νομική προστασία κατά των πράξεων των φυλετικών διακρίσεων στο εσωτερικό τους, χωρίς να αναφέρεται ρητά ο όρος "ατομική ποινική ευθύνη".

Χωρίς το κείμενο της σύμβασης αυτής να είναι σε αυτό το σημείο το ίδιο κατηγορηματικό με τις αντίστοιχες διατάξεις των δύο συμβάσεων για τα διεθνή εγκλήματα που επιβάλλουν την "ατομική ποινική ευθύνη" ρητά, εν τούτοις πιστεύουμε, ότι στο περιεχόμενο των διατάξεων της Σύμβασης για την Εξάλειψη Όλων των Μορφών των Φυλετικών Διακρίσεων που επιβάλλουν:

- (α) τη λήψη αποτελεσματικών μέτρων αναθεώρησης της πολιτικής που ασκείται μέσα από τους ισχύοντες θεσμούς στο εσωτερικό των συμβαλλόμενων μερών (άρθρο 2 παρ. 1γ),
- (β) τη λήψη των κατάλληλων μέτρων απαγόρευσης και κατάργησης των φυλετικών διακρίσεων (άρθρο 2 παρ. 1δ),
- (γ) την τιμωρία των σχετικών παραβάσεων των νομικών κανόνων που απαγορεύουν τις φυλετικές διακρίσεις (άρθρο 4 εδ. α'),
- (δ) την παροχή αποτελεσματικής νομικής προστασίας των θυμάτων των φυλετικών διακρίσεων (άρθρο 6), και
- (ε) τον τακτικό περιοδικό έλεγχο από την Επιτροπή για την Εξάλειψη των Φυλετικών Διακρίσεων της συμμόρφωσης των συμβαλλόμενων κρατών πάνω στη λήψη των μέτρων που επιβάλλει η συνθήκη (άρθρο 9 παρ. 1),

ε μ π ε ρ ι έ χ ε τ α ι η διεθνής υποχρέωση για τον "κολασμό" των σχετικών αδικαιοπραγιών. Είναι γεγονός ότι η σύμβαση δεν καθορίζει το είδος και τα μέσα της νομικής προστασίας που τα συμβαλλόμενα μέρη υποχρεώνονται να παρέξουν για την πάταξη των φυλετικών διακρίσεων στην εσωτερική νομική τάξη τους. Το όλο θέμα αφήνεται στη διακριτική ευχέρεια των κρατών και μόνο η αποτελεσματικότητα της προστασίας κατά των φυλετικών διακρίσεων παρακολουθείται και ελέγχεται με βάση τις σχετικές διαδικασίες που η σύμβαση περιέχει.

Παρά το ότι η σύμβαση εκφράζεται σε σχέση με το είδος της προστασίας κατά των φυλετικών διακρίσεων αόριστα, σε δύο κυρίως σημεία των διατάξεών της ανευρίσκουμε, κατά τη γνώμη μας, την προτίμηση των συντακτών της στην παροχή ποινικής προστασίας. Συγκεκριμένα στο άρθρο 2 παράγραφος 1 και άρθρο 3, τα κράτη-μέρη υποχρεώνονται να *καταδικάζουν* (to condemn) τις φυλετικές διακρίσεις και ιδιαίτερα ορισμένες μορφές φυλετικών διακρίσεων, όπως ο φυλετικός διαχωρισμός (racial segregation) και το apartheid (43). Επίσης στις διατάξεις των εδαφίων α' και β' του άρθρου 4 επιβάλλεται στα κράτη μέρη να θεωρούν *κολάσιμες* (to declare punishable) τις παραβιάσεις των κανόνων που απαγορεύουν τις φυλετικές διακρίσεις καθώς και τη συμμετοχή σε οργανώσεις που προάγουν και ασκούν προπαγάνδα ή την πρακτική των φυλετικών διακρίσεων (44).

Από τα παραπάνω, λοιπόν, προκύπτει το συμπέρασμα ότι οι σχετικές διατάξεις στο κείμενο της σύμβασης αυτής παρά το γεγονός ότι δεν εκφράζονται κατηγορηματικά, όπως στις δύο συμβάσεις για τα διεθνή εγκλήματα, όχι μόνο δεν αποκλείουν την υποχρέωση των κρατών για παροχή ποινικής προστασίας αλλά αντίθετα την επιβάλλουν στην πράξη.

Κατόπιν αυτών, θεωρούμε ότι το στοιχείο της ατομικής ποινικής ευθύνης στις συμβάσεις για τα διεθνή εγκλήματα στηρίζεται *μόνο* στη γραμματική και κατηγορηματική σχετική πρόβλεψη στο κείμενό τους. Αναγκαστικά θα πρέπει να θεωρήσουμε την πανηγυρική και τυπική αυτή διεθνή πρόβλεψη για ποινικό κολασμό των δραστών των πράξεων γενοκτονίας και apartheid ως το εξαιρετικό και αποκλειστικό κοινό στοιχείο των συνεπειών που επέρχονται μετά την τέλεση διεθνών εγκλημάτων. Αντίθετα από πλευράς ουσίας μπορούμε να πούμε ότι διατηρούμε επιφυλάξεις κατά πόσο αυτό το στοιχείο ενυπάρχει *μόνο* στις παραπάνω συμβάσεις.

2.5.48. Ο Όρος Διεθνές Έγκλημα στο Κείμενο
Αποφάσεων των ΗΕ

Είδαμε και προηγούμενα ότι στα κείμενα της Διακήρυξης των Αρχών του Διεθνούς Δικαίου που διέπουν τις φιλικές Σχέσεις και τη Συνεργασία των Κρατών σύμφωνα με το Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών (Res. GA 2625/24 Oct. 1970) και της Απόφασης της Γενικής Συνέλευσης με αριθ. 3314/1974 για τον Ορισμό της Επίθεσης αποδίδεται στην επίθεση ο όρος του διεθνούς εγκλήματος. Για να δούμε τον τρόπο με τον οποίο τα όργανα των ΗΕ υιοθέτησαν την παραπάνω έννοια στις εν λόγω πράξεις τους θα πρέπει να επιχειρήσουμε να δούμε συγκριτικά σε αυτές τη διαπίστωση των κοινών στοιχείων που χαρακτηρίζουν τις συμβάσεις για τα διεθνή εγκλήματα της γενοκτονίας και του apartheid που έχουμε ήδη σχολιάσει.

Πέραν, λοιπόν, του χαρακτηρισμού των σχετικών παραβάσεων ως διεθνών εγκλημάτων διαπιστώνουμε στις παραπάνω πράξεις της Γενικής Συνέλευσης των ΗΕ το στοιχείο της εξειδίκευσης και της αποσαφήνισης αρχών του ΚΧ. Πράγματι τόσο στην παράγραφο 1 του Προοιμίου, όσο και στο κείμενο της πρώτης Αρχής, καθώς και την πρώτη επεξηγηματική παράγραφο που την ακολουθεί, βλέπουμε ότι το καθολικό περιεχόμενο της Διακήρυξης και το ειδικό περιεχόμενο της πρώτης Αρχής συνδέονται με τους καταστατικούς σκοπούς του Χάρτη των ΗΕ. Επίσης την ίδια θεμελίωση πάνω στις αρχές και τους σκοπούς του ΚΧ διαπιστώνουμε στην πρώτη παράγραφο του προοιμίου και στο άρθρο 1 του κειμένου της Απόφασης για τον Ορισμό της Επίθεσης.

Από πλευράς κυρίων συνεπειών υπάρχει η ρητή μνεία της επαγωγής της δκε για τα κράτη που παραβιάζουν τις σχετικές διεθνείς υποχρεώσεις, σύμφωνα με την παράγραφο 2 των

επεξηγηματικών σχολίων που ακολουθούν τη Διακήρυξη της πρώτης Αρχής και την παράγραφο 2 του άρθρου 5 της Απόφασης για τον Ορισμό της Επίθεσης.

Αντίθετα στα κείμενα των παραπάνω θεσμικών πράξεων απουσιάζει η ειδική πρόβλεψη διαδικασιών καθώς και η επιβολή της ατομικής ποινικής ευθύνης των δραστών των σχετικών αδικημάτων που αποτελούν επίσης κοινά στοιχεία των συμβάσεων που σχολιάσαμε.

Πρόκειται, άραγε, για μια έλλειψη στοιχείων που θα πρέπει να αποδώσουμε στην ευκαιριακή αντιμετώπιση ορισμένων δ.α. ως διεθνών εγκλημάτων χωρίς να υιοθετείται και να ακολουθείται, - έστω υποτυπωδώς -, κάποια ελάχιστη συγκλίνουσα τακτική σε παρόμοια θέματα, ή θα πρέπει να δούμε την πραγματικότητα με άλλον τρόπο;

1. Από τα όσα προηγήθηκαν, διαπιστώνουμε ότι στη σύγχρονη διεθνή νομική τάξη η έννοια του διεθνούς εγκλήματος αποδίδεται σε ολιγάριθμες δ.α., είτε κατά τη σύναψη διεθνών συμβάσεων, είτε μέσα στο κείμενο θεσμικών πράξεων των ΗΕ (45). Είναι εύλογο να πιστεύουμε ότι κάθε διαφοροποίηση όπως και κάθε γενίκευση στην υιοθέτηση των σχετικών δευτερογενών κανόνων εισάγεται για να εξυπηρετηθεί κάποιος συγκεκριμένος σκοπός. Φαίνεται ότι ο στόχος για την υιοθέτηση ειδικών διαδικασιών στις περιπτώσεις των διεθνών εγκλημάτων αποβλέπει στην εμπλοκή του παγκόσμιου οργανισμού για να τελεσφορήσει ο έλεγχος και η παρακολούθηση της συμμόρφωσης των κρατών με τις απαγορευτικές επιταγές για τέλεση διεθνών εγκλημάτων.

Με βάση αυτήν τη σκέψη, βλέπουμε ότι οι αποφάσεις των οργάνων των ΗΕ, ως θεσμικές πράξεις του ίδιου του οργανισμού, αποτελούν απτές εκδηλώσεις της δραστηριότητας των ΗΕ και συνεπώς επηρεάζουν άμεσα και συνολικά το λειτουργικό και οργανωτικό σύστημα των ΗΕ. Στην περίπτωση των αποφάσεων αυτών ο παραπάνω στόχος εξυπηρετείται χωρίς να

χρειάζεται η ειδική μνεία στο κείμενό τους, αφού το ενδιαφέρον και η εμπλοκή του οργανισμού για τη συνεχή παρακολούθηση του πάσης φύσης έργου του συνιστούν σαφείς υποχρεώσεις των κρατών μελών και των οργάνων του, που προκύπτουν σύμφωνα με τον ΚΧ. Αντίθετα ο συμβατικός τύπος που χαρακτηρίζει τη θέσπιση των δύο συνθηκών για τα διεθνή εγκλήματα της γενοκτονίας και του apartheid, ως ίδια νομοπαραγωγική διαδικασία, αυτονομεί τις εκδηλώσεις αυτές, από τα αμιγή πλαίσια της δραστηριότητας του παγκόσμιου οργανισμού, έστω και αν τα ΗΕ συντέλεσαν αποφασιστικά στη σύναψή τους. Επομένως, στην περίπτωση αυτή, ο στόχος της εμπλοκής της λειτουργικής και οργανωτικής δομής των ΗΕ δεν εξυπηρετείται, παρά μόνο με την ειδική *a priori* θέσπιση των ειδικών μέτρων και διαδικασιών ελέγχου και παρακολούθησης από τα όργανα των ΗΕ, στο ίδιο το κείμενό τους, όπως ακριβώς μας δόθηκε η ευκαιρία να αναφέρουμε προηγούμενα.

ii. Ερχόμενοι, τώρα, στην απουσία του στοιχείου της ατομικής ποινικής ευθύνης από τα κείμενα των παραπάνω πράξεων της Γενικής Συνέλευσης των ΗΕ, το οποίο, ως τυπικός όρος, - και με τις επιφυλάξεις που διατυπώσαμε παραπάνω -, μπορεί να χαρακτηρίσει την ιδιαιτερότητα των κυρίων συνεπειών που επάγονται μετά την τέλεση των διεθνών εγκλημάτων της γενοκτονίας και του apartheid, βλέπουμε τα ακόλουθα:

Κατ' αρχή θα πρέπει να απορρίψουμε κάθε σκέψη για υποβιβασμό των συνεπειών που επάγονται μετά την τέλεση του διεθνούς εγκλήματος της επίθεσης σε σύγκριση με τις συνέπειες που επάγονται μετά την τέλεση των διεθνών εγκλημάτων της γενοκτονίας και του apartheid. Το αντίθετο συμβαίνει στην πραγματικότητα. Η έννοια της επίθεσης αποτελεί έννοια-κλειδί για τον ΚΧ. Η αναφορά στον όρο "επίθεση" γίνεται, πρώτο, στο άρθρο 1 παράγραφος 1 του ΚΧ συνιστώντας το αρνητικό περιεχόμενο του πρώτου κατά σειρά

Βασικού σκοπού του ΚΧ, για την τήρηση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας και, -δεύτερο, στο άρθρο 39 του ΚΧ, ως η γενεσιουργός αιτία για να τεθεί σε εφαρμογή το Κεφάλαιο 7 για συλλογική δράση των ΗΕ. Επομένως η ρητή καταστατική απαξίωση στην έννοια της επίθεσης καταδηλώνει και τον αποφασιστικό ρόλο της στην αρμονική λειτουργία του ίδιου του οργανισμού. Αλλά αυτή η άμεση αναφορά στην έννοια της επίθεσης από τον ΚΧ δεν επαναλαμβάνεται στις περιπτώσεις των δύο άλλων διεθνών εγκλημάτων της γενοκτονίας και του apartheid. Οι δύο σχετικές συμβάσεις, που προαναφέραμε, χρειάστηκαν να αποδώσουν με έμμεσο τρόπο την εννοιολογική απαξίωση των δύο αυτών διεθνών εγκλημάτων με το γενικό περιεχόμενο των καταστατικών αρχών του Χάρτη. Το γεγονός αυτό μας αποδεικνύει την καταστατική σημασία της έννοιας της επίθεσης για τον παγκόσμιο οργανισμό. Συνεπώς η απουσία του στοιχείου της ατομικής ποινικής ευθύνης, ως συνέπειας που επάγεται μετά την τέλεση του εγκλήματος της επίθεσης, δεν πρέπει να αποδοθεί στην ποιοτική σύγκριση μεταξύ των δ.α., που χαρακτηρίζονται διεθνή εγκλήματα και που γίνεται με αξιολογικά κριτήρια και με αποτελέσματα επιβαρυντικά για την έννοια της επίθεσης.

Είναι γεγονός ότι η υιοθέτηση των δύο παραπάνω πράξεων της Γενικής Συνέλευσης των ΗΕ στις οποίες χαρακτηρίζεται η επίθεση διεθνές έγκλημα, προέκυψε από την ανάγκη να προσδιορισθεί το ουσιαστικό περιεχόμενο της έννοιας της επίθεσης, - η οποία απλά και μόνο αναφερότανε ως όρος στον ΚΧ-, ώστε να αποτρέπονται οι αμφισβητήσεις και οι διχογνωμίες, κατά την εφαρμογή των σχετικών καταστατικών διατάξεων για την τήρηση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας. Το ενδεχόμενο της σύναψης σύμβασης με το ίδιο αντικείμενο, ήτοι τον αναλυτικό προσδιορισμό του ουσιαστικού περιεχομένου της επίθεσης δεν φαίνεται να πραγματοποιείται σύντομα εξ αιτίας των τεράστιων προβλημάτων σύγκλισης των κρατικών βουλήσεων για τον συμβατικό ορισμό της επίθεσης. Κατά τη

γνώμη μας, λοιπόν, μια πρώτη αιτία για την απουσία του στοιχείου της ατομικής ποινικής ευθύνης από τα κείμενα των παραπάνω αποφάσεων του παγκόσμιου οργανισμού οφείλεται ακριβώς στο γεγονός ότι δεν έχει ακόμη επιτευχθεί η σύναψη σύμβασης με περιεχόμενο τον προσδιορισμό της έννοιας της επίθεσης, όπου θα μπορούσαν να περιληφθούν με μεγαλύτερη τελειότητα οι σχετικοί δευτερογενείς κανόνες, όπως στις συμβάσεις για τα άλλα δύο διεθνή εγκλήματα.

Πράγματι αποτελεί συνήθη πρακτική του παγκόσμιου οργανισμού η σταδιακή προώθηση της νομοθετικής δραστηριότητας των κρατών με διαδοχικές προσεγγίσεις που εμπεριέχουν, στα ενδιαμέσια στάδια μέχρι την τελική σύναψη συμβάσεων, τις αλληπάλληλες αποφάσεις των αρμοδίων οργάνων των ΗΕ πάνω σε ένα συγκεκριμένο θέμα. Έτσι πιστεύουμε, ότι οι εν λόγω αποφάσεις της Γενικής Συνέλευσης των ΗΕ που αναγνώρισαν την επίθεση ως διεθνές έγκλημα και υιοθέτησαν τον ορισμό της έννοιας της επίθεσης αποτελούν εκδηλώσεις της παραπάνω διαδικασίας η οποία δεν έχει λήξει ακόμα αφού δεν έχει φθάσει το στόχο της που είναι η υιοθέτηση του αντίστοιχου συμβατικού κειμένου.

Μια δεύτερη αιτία που εξηγεί, πιστεύουμε ικανοποιητικά, την απουσία του στοιχείου της ατομικής ποινικής ευθύνης, ως συνέπεια της τέλεσης του διεθνούς εγκλήματος της επίθεσης, από τις σχετικές αποφάσεις της Γενικής Συνέλευσης των ΗΕ, έγκειται στο ότι η ατομική ποινική ευθύνη είναι σ υ ν - τ ρ έ χ ο υ σ α με τη δκε μετά την τέλεση διεθνών εγκλημάτων, όπως ήδη έχουμε σχολιάσει, με επακόλουθο να είναι δυνατή η αυτόνομη συμβατική πρόβλεψή της χωρίς οργανική και λειτουργική εξάρτηση από την αντίστοιχη συμβατική πρόβλεψη της δκε μετά την τέλεση των συγκεκριμένων διεθνών εγκλημάτων.

Είναι γνωστό, ότι στα πλαίσια της ΕΔΔ καταβάλλεται προσπάθεια, η οποία χρονολογείται από το 1947 - σύμφωνα με την απόφαση της Γενικής Συνέλευσης των ΗΕ με αριθμό 177 στις

21 Νοεμβρίου 1947 (46) -, για να συνταχθεί ένας "Κώδικας Εγκλημάτων κατά της Ειρήνης και της Ασφάλειας της Ανθρωπότητας" με περιεχόμενο την καταγραφή και περιγραφή των σχετικών διεθνών εγκλημάτων και τον προσδιορισμό του τρόπου δίκης και κολασμού των υπεύθυνων ατόμων-δραστών αυτών των δ.α. Κατά τη διάρκεια της συντακτικής αυτής προσπάθειας της ΕΔΔ η έννοια της επίθεσης ως διεθνούς εγκλήματος και η έλλειψη σαφούς προσδιορισμού του περιεχομένου της αποτέλεσαν τους λόγους αναστολής των σχετικών εργασιών της ΕΔΔ από το 1954 μέχρι το 1981 (47), ήτοι για διάστημα πέραν της υιοθέτησης της απόφασης της ΓΣ 3314(ΧΧΙΧ) στις 14 Δεκεμβρίου 1974 για τον Ορισμό της Επίθεσης. Από το 1981, μετά την απόφαση 36/106 της ΓΣ στις 10 Δεκεμβρίου, η ΕΔΔ επαναδραστηριοποίησε τις εργασίες σύνταξης του σχεδίου του Κώδικα των Εγκλημάτων κατά της Ειρήνης και της Ασφάλειας της Ανθρωπότητας, το οποίο δεν έχει περατωθεί μέχρι σήμερα. Στο σχέδιο των άρθρων του κώδικα περιέχεται το αξιόποινο των πράξεων της επίθεσης για τα άτομα που επιχειρούν αυτές τις πράξεις, η περιγραφή και η οριοθέτηση της έννοιας της επίθεσης καθώς και η αναφορά σε μορφές επιθετικών ενεργειών που εξομοιώνονται με την έννοια της επίθεσης (άρθρο 12 του Σχεδίου) (48).

Επομένως, βλέπει κανείς ότι έχει προβλεφθεί η κάλυψη της έλλειψης του στοιχείου της ατομικής ποινικής ευθύνης, ως συνέπειας μετά την τέλεση του διεθνούς εγκλήματος της επίθεσης, μέσα από μια μελλοντική υιοθέτηση και επικύρωση του εν λόγω κώδικα. Όμως στις προθέσεις σύνταξης αυτού του κώδικα περιέχεται επιπλέον ένα στοιχείο αποκαλυπτικό, κατά τη γνώμη μας, για τις συνέπειες λόγω δκε μετά την τέλεση των διεθνών εγκλημάτων που περιλαμβάνονται στο σχέδιο των άρθρων αυτών. Πρόκειται για μια δυναμική τάση α υ τ ο ν ό μ η-σ η ς και α ν ε ξ α ρ τ ο π ο ί η σ η ς της ατομικής ποινικής ευθύνης από το σύνολο των συνεπειών που επάγονται λόγω δκε μετά την τέλεση των διεθνών εγκλημάτων. Είναι

γεγονός ότι, σύμφωνα με το γράμμα των συμβάσεων, που είδαμε προηγούμενα, για το διεθνές έγκλημα της γενοκτονίας και το διεθνές έγκλημα του apartheid, η πρόβλεψη της ατομικής ποινικής ευθύνης παρασύρει το σχολιαστή των συμβάσεων αυτών ώστε να τη συνυπολογίσουν στις συνέπειες λόγω δκε. Κάτι τέτοιο, όμως, αυτοαναιρείται από το μέχρι σήμερα σχεδιασμό του Κώδικα των Εγκλημάτων κατά της Ειρήνης και Ασφάλειας της Ανθρωπότητας για τους εξής λόγους:

Πρώτο, στο κείμενο των σχεδιαζόμενων άρθρων απουσιάζει οποιαδήποτε ένδειξη ή αναφορά που θα επέτρεπε συμπερασματικά κάποια σύνδεση ή και συσχέτιση της ατομικής ποινικής ευθύνης με τη δκε που επάγεται μετά την τέλεση των αντίστοιχων διεθνών εγκλημάτων. Αντίθετα στην παράγραφο 2 του άρθρου 3 του σχεδίου του κώδικα, κάτω από τον υπότιτλο "Ευθύνη και Τιμωρία" και τον κύριο τίτλο "Γενικές Αρχές" τονίζεται με έμφαση η ανεξάρτητη πορεία της ποινικής δίωξης των ατόμων για τελούμενα εγκλήματα κατά της ειρήνης και ασφάλειας της ανθρωπότητας σε σχέση με τη δκε (49).

Δεύτερο, στα σχόλια που ακολουθούν το σχεδιασμό της παραγράφου 1 του άρθρου 3 του κώδικα, σύμφωνα με την πέμπτη εισήγηση του Ειδικού Εισηγητή στην ΕΔΔ, το 1987 (50), γίνεται ειδική μνεία της παρατήρησης που σχολιάσθηκε από την ΕΔΔ στα πλαίσια της κωδικοποίησης για τη δκε, το 1976, η οποία έχει ως εξής:

"Η υποχρέωση να τιμωρηθούν προσωπικά τα άτομα-όργανα υπεύθυνα εγκλημάτων κατά της ειρήνης, κατά της ανθρωπότητας, δεν συνιστά, για την Επιτροπή, μορφή διεθνούς ευθύνης του κράτους"

Με τον τρόπο αυτόν κρίνεται απαράδεκτη η θεώρηση της ατομικής ποινικής ευθύνης είτε ως πρόκριμα είτε ως συνέπεια της δκε που, ενδεχομένως προκύπτει μετά την τέλεση ενός διεθνούς εγκλήματος.

Τρίτο, η περιγραφή των αξιόποινων πράξεων στο σχέδιο του κώδικα επιχειρείται με αυτοτέλεια στο κείμενο των άρθρων όχι μόνον όταν αναφέρεται σε εγκλήματα για το περιεχόμενο των οποίων τα κράτη έχουν ήδη δεσμευθεί συμβατικά (π.χ. γενοκτονία, apartheid), ή τα όργανα των ΗΕ έχουν αποφανθεί (π.χ. επίθεση), αλλά και όταν ακόμα αυτή η περιγραφή δεν είναι τίποτα άλλο από μια γραμματική επανάληψη των προηγούμενων αυτών ρυθμίσεων (51).

Το συμπέρασμα που προκύπτει από όσα ειπώθηκαν παραπάνω είναι ότι, υιοθετούμενος ο Κώδικας Εγκλημάτων κατά της Ειρήνης και της Ασφάλειας της Ανθρωπότητας, με τον τρόπο που έχει σχεδιασθεί μέχρι σήμερα, θα δώσει μια επί πλέον αφορμή για να απορριφθεί η επιβολή της ατομικής ποινικής ευθύνης ως το μόνο κοινό στοιχείο ιδιαιτερότητας των συνεπειών που επάγονται μετά την τέλεση διεθνών εγκλημάτων και να αρθούν οι σχετικές αμφιβολίες ή επιφυλάξεις. Το συμπέρασμα αυτό δεν αναστρέφεται από το γεγονός ότι η επιβολή της ατομικής ποινικής ευθύνης, σύμφωνα με τα άρθρα του σχεδίου του κώδικα, δημιουργεί διεθνείς υποχρεώσεις στα κράτη που αφορούν στη δίωξη, στην εκδίκαση ή στην έκδοση των υπεύθυνων ατόμων (άρθρο 4) (52). Στην περίπτωση παραβίασης αυτών των διεθνών υποχρεώσεων, η δκε, που προκύπτει, βασίζεται σε άλλη νομική βάση από τη δκε μετά την τέλεση διεθνούς εγκλήματος, έστω και αν το περιεχόμενο του είναι το ίδιο με εκείνο από το οποίο προκύπτει η ατομική ποινική ευθύνη.

2.5.4ε. Ειδική Παρατήρηση

Από την ανάλυση που προηγήθηκε και που αφορούσε το θέμα του χαρακτηρισμού ορισμένων δ.α. ως διεθνών εγκλημάτων βρίσκουμε ότι οι σχετικοί δευτερογενείς κανόνες δεν διασπούν

τα πλαίσια που ορίζουν οι γενικοί κανόνες περί δκε και δεν πείθουν ότι μπορούν να θεμελιώσουν την άποψη για την καθιέρωση ειδικού καθεστώτος δκε σε αυτές τις περιπτώσεις δ.α. Η επαγωγή της δκε παραμένει στα καθιερωμένα πλαίσια που επιβάλλουν το κυρίαρχο δόγμα των ενιαίων αποτελεσμάτων της δκε, η έννοια της "επανάρθωσης" και η ενδοτικότητα των κανόνων της δκε.

Από την άλλη μεριά η ταυτόχρονη υιοθέτηση ειδικών διαδικασιών ελέγχου και παρακολούθησης, ως κοινού στοιχείου των δευτερογενών κανόνων στα κείμενα των συμβάσεων αυτών, που χαρακτηρίζουν δ.α. ως διεθνή εγκλήματα - χωρίς να θεωρείται αποκλειστικό γνώρισμά τους, σύμφωνα με όσα αναφέραμε στο οικείο μέρος -, αποτελεί μια χαρακτηριστική επανάληψη, ενδεικτική της ρητής πρόθεσης των συμβαλλόμενων κρατών

- α) να καθιερώσουν δ υ ν α μ ι κ ά την οργανωτική και λειτουργική εμπλοκή των ΗΕ, σε αυτές τις περιπτώσεις δ.α., καθώς και,
- β) να διευρύνουν θ ε σ μ ι κ ά το ρόλο του διεθνούς παράγοντα κατά την επαγωγή των συνεπειών λόγω δκε μετά την τέλεση των διεθνών εγκλημάτων.

3. Οι κανόνες Jus Cogens και οι Νομικές Συνέπειες της Διεθνούς Κρατικής Ευθύνης

Η έννοια κανόνων jus cogens υπάρχει στο διεθνές εθιμικό δίκαιο. Αλλά, ενώ η ύπαρξη κανόνων jus cogens στο δδ ανταποκρίνεται στη νομική πεποίθηση των κρατών, ο ακριβής ορισμός της έννοιας των κανόνων αυτών δεν έχει παγιωθεί ακόμα στο θετό δίκαιο. Μόνο η συγκεκριμενοποίηση των κριτηρίων που βοηθούν στη διαπίστωση κανόνων jus cogens

προβάλλει συμβατικά. Στην τελευταία περίπτωση έχουμε απόδειξη για μια θετική αντίληψη πάνω στα κριτήρια αυτά από τις προπαρασκευαστικές εργασίες και τις συζητήσεις κατά τη σύναψη της Σύμβασης της Βιέννης για το Δίκαιο των Συνθηκών και ιδιαίτερα κατά την υιοθέτηση των άρθρων 53 και 64, το 1969.

Τόσο στο επίπεδο της σύνταξης του σχεδίου της Σύμβασης αυτής από την ΕΔΔ, όσο και στο επίπεδο των σχετικών συζητήσεων στην όη Επιτροπή της Γενικής Συνέλευσης των ΗΕ και στη Διεθνή Συνδιάσκεψη για την υιοθέτηση του τελικού κειμένου, η ευρεία συμμετοχή των κρατών (110 συμμετοχές κρατών) και ο τρόπος υιοθέτησης του άρθρου 53 (87 ψήφοι υπέρ, 8 ψήφοι κατά και 12 αποχές) μαρτυρεί το γεγονός μίας ευρείας παραδοχής πάνω στα κριτήρια διαπίστωσης των κανόνων *jus cogens*, αρκετά ικανοποιητικής, ώστε να θεωρείται πλέον ο τρόπος αυτός γενικά αποδεκτός από τα κράτη της διεθνούς κοινότητας. Επομένως, παρά τη συμβατική προέλευση του προσδιορισμού των στοιχείων που αποδεικνύουν την ύπαρξη κανόνων *jus cogens*, από το άρθρο 53 της Σύμβασης και ακόμα της "περιορισμένης" αναφοράς της διάταξης μόνο στον έλεγχο του νόμιμου περιεχομένου των συνθηκών που συνάπτονται, βρισκόμαστε μπροστά σε μια σοβαρή απόδειξη της γενικής αντίληψης για τους αναγκαστικούς κανόνες δδ. Ο καθηγητής Χρήστος Ροζάκης στη διατριβή του με τίτλο "Η Έννοια του *Jus Cogens* στο Δίκαιο των Συνθηκών" αναφέρει παρατηρώντας ότι (53):

"Το τελικό συμπέρασμα είναι ότι η συναίνεση για την υιοθέτηση των κανόνων *jus cogens*, ή γενικότερα, της έννοιας του *jus cogens* στο δίκαιο των συνθηκών ήταν σχεδόν ομόφωνη στη Συνδιάσκεψη της Βιέννης μεταξύ υποστηρικτών και αντιπάλων του άρθρου του σχεδίου. Οι κύριες αντιρρήσεις οι οποίες εκφράσθηκαν στις

διαβουλεύσεις των κρατών δεν απευθύνονταν
κατά της ιδίας της έννοιας αλλά εναντίον
της ατυχούς διατύπωσης του άρθρου που
ενσωμάτωνε την έννοια"

Επί πλέον, αν λάβει κανείς υπ' όψη το γεγονός, ότι η
συμβατική συμπεριφορά των κρατών αναφέρεται σε ένα
νευραλγικό κεφάλαιο της κρατικής δραστηριότητας στα διεθνή
πλαίσια και διέπεται πλέον από την ισχύουσα Σύμβαση του
1969, τότε το περιεχόμενο του άρθρου 53 είναι ικανή ένδειξη
για να καταλήξουμε ότι τα κριτήρια διαπίστωσης κανόνων *jus*
cogens μέσα από το συγκεκριμένο κείμενο αποτελούν την
ισχύουσα γενική αντίληψη για τους κανόνες αυτούς και
συνιστούν αφ' ής ισχύσαν την απαρχή μιας προεθιμικής
δικαιοπαγωγικής διαδικασίας.

Ένα τελευταίο στοιχείο, που οφείλουμε να λάβουμε υπ'
όψη, απαραίτητα κατά τη γνώμη μου, είναι ότι η διάκριση σε
κανόνες αναγκαστικού δικαίου και ενδοτικούς, συντελείται
ανεξάρτητα προς τη διάκριση που έχουμε ακολουθήσει σε
κανόνες πρωτογενείς, δευτερογενείς και τριτογενείς. Έτσι,
είναι δυνατό, κανόνες *jus cogens* να διακρίνονται υστερογενώς
σε πρωτογενείς, δευτερογενείς και τριτογενείς με βάση την
εκκίνηση του ουσιαστικού περιεχομένου τους και μόνο.

Στόχος μας, εδώ, είναι να εντοπίσουμε εκείνους τους
κανόνες που προσδιορίζουν τις συνέπειες από την παραβίαση
κανόνων *jus cogens*, γενικά, χωρίς να επεκταθούμε στο
συγκεκριμένο προσδιορισμό των κανόνων *jus cogens*. Επίσης,
χωρίς να είναι στις προθέσεις μας, εδώ, να ασχοληθούμε
ειδικά με το θέμα της έννοιας των κανόνων *jus cogens*
οφείλουμε να αναφερθούμε στα κριτήρια διάκρισης των κανόνων
του δδ σε αναγκαστικούς και μη, τα οποία συναντούν τη
λιγότερη αμφισβήτηση και τα οποία θα στηρίξουν τα σχόλια που
θα επιχειρήσουμε παρακάτω.

3.1. Η "Διαδικασία Πιστοποίησης" των Κανόνων Jus Cogens

Παραπέμποντας στις σχετικές μονογραφίες πάνω στο συγκεκριμένο θέμα (54) και ανατρέχοντας στο προαναφερόμενο άρθρο 53 της Σύμβασης της Βιέννης για το Δίκαιο των Συνθηκών, βλέπουμε ότι, για πρώτη φορά στο εδάφιο β' καθιερώνονται συμβατικά κριτήρια *διάκρισης* των κανόνων του δδ σε κανόνες *jus cogens* και μη και επίσης, στο εδάφιο α' προβλέπονται ειδικές συνέπειες μετά την παραβίαση κανόνων *jus cogens*. Αφήνοντας το σχολιασμό των συνεπειών αυτών για αμέσως παρακάτω, εδώ, θα επιμελίσουμε στον τρόπο υιοθέτησης των κριτηρίων.

Το άρθρο 53 της Σύμβασης της Βιέννης για το Δίκαιο των Συνθηκών έχει ως εξής:

"Συνθήκη τις τυγχάνει άκυρος, εάν, κατά τόν χρόνον συνάψεώς της, συγκρούεται πρός άναγκαστικών κανόνα του γενικού διεθνούς δικαίου. Διά τούς σκοπούς τής παρούσης Συμβάσεως, άναγκαστικός κανών του γενικού διεθνούς δικαίου είναι κανών δεκτός και άναγνωριζόμενος υπό τής διεθνούς κοινότητος τών κρατῶν ως συνόλου ως κανών έκ του οποίου ουδεμία παρέκκλισις έπιτρέπεται και ό οποίος δύναται νά τροποποιηθῇ μόνον διά νέου κανόνος του γενικού διεθνούς δικαίου του αυτού χαρακτήρος." (55)

Αν παρατηρήσουμε, μέσα στη διατύπωση του εδαφίου β' του άρθρου 53, τον τρόπο αναφοράς στους κανόνες *jus cogens*, θα πειστούμε ότι καθιερώνεται ουσιαστικά μια αναζήτηση μέσα από το πλήθος των κανόνων δδ, που ήδη ισχύουν, ή που πρόκειται να ισχύσουν, εκείνων που φέρουν τα χαρακτηριστικά στοιχεία των κριτηρίων διάκρισης σε κανόνες *jus cogens* και μη.

Πρόκειται για την υιοθέτηση της λεγόμενης από τον Καθηγητή Χρ. Ροζάκη "διαδικασίας πιστοποίησης" (56), των κανόνων *jus cogens*, η οποία έχει αναλυθεί και ερευνηθεί διεξοδικά από τον ίδιο στην προαναφερόμενη μελέτη του. Όπως είναι φυσικό, αυτή η αναγωγική διαδικασία καθιστά τα αποτελέσματα της προσπάθειας διαπίστωσης αυτών των κανόνων *αναγνωριστικά* και *δηλωτικά* για την ύπαρξή τους. Οι συγκεκριμένοι κανόνες που θα αναγνωρισθούν σύμφωνα με την παραπάνω "διαδικασία πιστοποίησης" στην πορεία υλοποίησης των σχετικών διατάξεων της Σύμβασης της Βιέννης, ως *jus cogens*, ήδη βρίσκονται σε ισχύ, ή θα τεθούν σε ισχύ, στο μέλλον. Αυτό προκύπτει από το πνεύμα που διέπει τα δύο κριτήρια πιστοποίησης του εδαφίου β' που αναφέρονται ως δείκτες εκτίμησης και απόδειξης των σχετικών κανόνων. Τα σχετικά κριτήρια της "διπλής συναίνεσης", όπως ο Καθηγητής Χρ. Ροζάκης αναφέρει (57), *δηλώνουν* και αποδεικνύουν την ύπαρξη κανόνων *jus cogens*.

Με τόν τρόπο αυτόν η επίδραση που ασκείται από τους κανόνες *jus cogens* στις ρυθμίσεις που υπαγορεύει το εδάφιο α' του άρθρου 53 είναι *αντικειμενική* και *εξωτερική*. Η ύπαρξη των κανόνων *jus cogens* ορίζεται προϋποθετική για την εφαρμογή της παραπάνω διάταξης και μόνο η λεγόμενη "διαδικασία πιστοποίησης" προβλέπεται στο εδάφιο β' του άρθρου 53 της Σύμβασης της Βιέννης για τις συγκεκριμένες ανάγκες εφαρμογής της.

Η επιμονή μας στην παραπάνω προϋποθετική επίδραση των κανόνων *jus cogens* πάνω στην εφαρμογή των συνεπειών μετά την παραβίαση κανόνων *jus cogens* είναι απαραίτητη για να στηρίξει παρακάτω τους ισχυρισμούς μας για την αντίστροφη επιρροή των συνεπειών στη γενική έννοια των κανόνων *jus cogens* καθώς και στο παραδοσιακό καθεστώς της δκε.

Εξ άλλου, είναι γεγονός, ότι τα παραπάνω αφορούν τους κανόνες *jus cogens*—τους οποίους θεωρούμε πλέον καθιερωμένους στη διεθνή νομική τάξη γενικά χωρίς να τους διακρίνουμε από πλευράς ουσιαστικού περιεχομένου σε πρωτογενείς, δευτερογενείς και τριτογενείς. Πράγματι από τη διατύπωση των άρθρων 53 και 64 δεν μπορεί να θεμελιωθεί διάκριση των κανόνων *jus cogens* ανάλογα με το ουσιαστικό περιεχόμενό τους. Έτσι εδώ, η παραδοχή και ο τρόπος αναγνώρισης των κανόνων *jus cogens* μας δίνει το σημείο εκκίνησης για τη δική μας αναζήτηση των γενικών και ειδικών συνεπειών που επάγονται μετά την παραβίασή τους και του ρόλου τους στο δίκαιο της δκε.

3.2. Γενικό Καθεστώς για την Παραβίαση Κανόνων *Jus Cogens*

Με τα σημερινά αυτά δεδομένα, εύλογο είναι να αναρωτηθεί κανείς κατά πόσο οι κανόνες *jus cogens* και οι αντίστοιχες διεθνείς υποχρεώσεις που επιβάλλουν στα κράτη υπαγορεύουν ιδιαίτερες και ειδικές συνέπειες λόγω δκε, όταν παραβιάζονται. Προκειμένου να απαντήσουμε στο ερώτημα και, μετά από έρευνα, για να εντοπίσουμε σχετική πρόβλεψη από πλευράς θετού δικαίου, βλέπουμε ότι βρισκόμαστε μπροστά σε ένα κενό δικαίου. Πράγματι δεν υπάρχει κείμενος κανόνας δδ ο οποίος να προβλέπει ειδικά τις συνέπειες από την παραβίαση κανόνων *jus cogens*.

Ερμηνεύοντας την έλλειψη ειδικής ρύθμισης, μοιραία αποδεχόμαστε ότι και στην περίπτωση, όπου παραβιάζονται οι διεθνείς υποχρεώσεις που προκύπτουν από ένα αναγκαστικό κανόνα δδ εφαρμόζονται οι γενικές νομικές συνέπειες που επέρχονται με την επαγωγή της δκε μετά από την παραβίαση

οποιασδήποτε άλλης διεθνούς υποχρέωσης. Επομένως, η διάκριση και ιεράρχηση των κανόνων δδ σε αναγκαστικούς και ενδοτικούς δεν παρακολουθείται από αντίστοιχη διαβάθμιση και εξατομίκευση των συνεπειών της δκε. Έτσι και στην παρούσα περίπτωση, η γενικότητα των συνεπειών της δκε μένει ακλόνητη. Βέβαια το γεγονός ότι το πρόβλημα των συνεπειών από την παραβίαση κανόνων *jus cogens* έχει τη λύση του στο κείμενο δίκαιο, δίνει μια τυπική απάντηση στο ερώτημα που θέσαμε προηγούμενα. Όμως, είναι επίσης γεγονός, ότι συντηρεί τον προβληματισμό γύρω από τη λύση που θα πρέπει να δοθεί *de lege ferenda*, αφού η αντιμετώπιση αυτή αντιφάσκει με την ίδια την ουσία της διάκρισης των κανόνων του δδ σε κανόνες *jus cogens* και μη. Στο σημείο αυτό σταματά και η ιδιαίτερη λειτουργία του αναγκαστικού κανόνα, όταν είναι πρωτογενής κανόνας (*primary rule*), αφού δεν συνδυάζεται με αντίστοιχο δευτερογενή κανόνα (*secondary rule*) που να εξατομικεύει ανάλογα και τις ειδικές συνέπειες από την παραβίαση του πρώτου. Σχετικά με το θέμα, ο Roberto Ago αναφέρει (58):

"..... Βέβαια, η απαγόρευση παραβίασης ορισμένων κανόνων δεν υπαινίσσεται αναγκάσει και αυτόματα ότι η παραβίαση των υποχρεώσεων που προκύπτουν από αυτούς θα υπόκειται σε ένα καθεστώς ευθύνης διαφορετικό από αυτό που συνεπάγεται η παραβίαση υποχρεώσεων που δημιουργούνται από άλλους κανόνες"

Το συμπέρασμα, στο οποίο καταλήγουμε, ότι οι γενικές συνέπειες που προκύπτουν λόγω δκε έχουν εφαρμογή και στην περίπτωση που παραβιάζονται γενικά κανόνες αναγκαστικού δδ, αντιστρατεύεται την ουσία της διάκρισης των κανόνων του δδ σε κανόνες *jus cogens* και ενδοτικούς, υποβάλλοντας σε μια σοβαρή δοκιμασία την ίδια τη φύση τους. Αυτό συμβαίνει, επειδή η αναγκαστική φύση των κανόνων *jus cogens* παύει να

συννοδεύει και τους δευτερογενείς κανόνες που θα ρυθμίσουν την κατάσταση που επέρχεται στις διακρατικές σχέσεις με την παραβίασή τους. Οι κανόνες, που θα έχουν εφαρμογή γενικά σε αυτήν την περίπτωση, θα είναι, όπως έχουμε αναλύσει, ενδοτικοί. Είναι φυσιολογικό, λοιπόν, να συμπεράνουμε, ότι, από πλευράς νομικής δεοντολογίας, οι κανόνες *jus cogens* παρουσιάζουν μια νομική ατέλεια εφόσον η παραβίασή τους δεν διασφαλίζεται από αντίστοιχους κανόνες κρατικής ευθύνης με αναγκαστικό χαρακτήρα.

Η αναζήτηση μιας εκλογικευμένης κανονιστικής ρύθμισης που να στηρίζεται σε ορθολογικές επιστημονικές βάσεις συνδυάζοντας τους πρωτογενείς κανόνες *jus cogens* με αντίστοιχους δευτερογενείς κανόνες *jus cogens* και ενδεχομένως με αντίστοιχους τριτογενείς κανόνες *jus cogens* φαίνεται επιθυμητή για δύο κυρίως λόγους: Πρώτο θα εξουδετέρωνε τη βασική αυτή μειονεξία σε βάρος της σύλληψης και υιοθέτησης της έννοιας των κανόνων *jus cogens* στο δδ, ώστε να μπορεί να ανταποκριθεί, κατά τη γνώμη μας, στην ουσία της διάκρισης των κανόνων του δδ σε αναγκαστικούς και ενδοτικούς. Δεύτερο θα μπορούσε να επιφέρει ένα χαρακτηριστικό ρήγμα στην αυστηρή γενικότητα των συνεπειών της δκε η οποία σε τελική ανάλυση αποβαίνει καταλυτική σε οποιαδήποτε προσπάθεια διάκρισης και ταξινόμησης των πρωτογενών κανόνων δδ με κριτήριο το γενικό συμφέρον των κρατών της διεθνούς κοινότητας (π.χ. κανόνες γενικού δδ και κανόνες ειδικού δδ, κανόνες αναγκαστικού και κανόνες ενδοτικού).

Υποδειγματική εξαίρεση αυτής της γενικής διαπίστωσης ανευρίσκουμε μόνον στην περίπτωση του ΚΧ των ΗΕ. Όπως αναλύσαμε στο οικείο μέρος, η πρωταρχική υποχρέωση για τήρηση της διεθνούς ασφάλειας και ειρήνης από τα κράτη μέλη όχι μόνο των ΗΕ αλλά και γενικά της διεθνούς κοινότητας υπαγορεύεται από πρωτογενή κανόνα με τα χαρακτηριστικά του αναγκαστικού δικαίου. Αυτός ο συγκεκριμένος πρωτογενής

Κανόνας προστατεύεται από τους αντίστοιχους δευτερογενείς κανόνες των άρθρων 41 και 42 του ΚΧ και υλοποιείται από τους τριτογενείς κανόνες του κεφαλαίου 7 του ΚΧ. Τόσο οι εν λόγω δευτερογενείς κανόνες όσο και οι τριτογενείς επιβάλλονται αναγκαστικά στα κράτη και θεωρούνται κανόνες δημόσιας τάξης. Έτσι, βλέπουμε, ότι η προστασία του πρώτου σκοπού των ΗΕ συντελείται με πληρότητα στα πλαίσια του ΚΧ των ΗΕ, από πλευράς τόσο δευτερογενών όσο και τριτογενών κανόνων *jus cogens*.

3.3. Ειδικές Ρυθμίσεις για την Παραβίαση Κανόνων *Jus Cogens*

Η τροποποίηση αυτής της αυστηρής και αφοπλιστικής εφαρμογής των γενικών συνεπειών της δδ και στην περίπτωση των κανόνων *jus cogens* έρχεται μέσα από ειδικές συμβατικές ρυθμίσεις των κρατών. Συγκεκριμένα αναφερόμαστε στη Σύμβαση της Βιέννης του 1969 για το Δίκαιο των Συνθηκών και ιδιαίτερα στα άρθρα 53 και 64 όπου προβλέπονται οι προϋποθέσεις για το νόμιμο περιεχόμενο μιας συνθήκης και ειδικά η σύγκρουση αυτής της συνθήκης με κανόνες *jus cogens*. Με τα άρθρα αυτά ορίζεται η ανάγκη να συμφωνεί το περιεχόμενο οποιασδήποτε συνθήκης με τους αναγκαστικούς κανόνες του δδ και προβλέπεται ακυρότητα της συνθήκης σε κάθε αντίθετη περίπτωση, η οποία λειτουργεί σε συνδυασμό με το άρθρο 71 της Σύμβασης της Βιέννης του 1969.

Το χαρακτηριστικό στοιχείο των παραπάνω διατάξεων στη Σύμβαση της Βιέννης είναι ότι αναφέρονται γ ε ν ι κ ά σε όλους τους κανόνες *jus cogens* του δδ και ρυθμίζουν θέματα παραβιάσής τους δηλαδή θέματα συνεπειών όταν και εφόσον πρόκειται για ε ι δ ι κ έ ς εκδηλώσεις της

δικαιοπρακτικής δραστηριότητας των κρατών. Όπως έχουμε προαναφέρει, η παραβίαση κανόνα αναγκαστικού δικαίου από ένα κράτος συνιστά μια δ.α. και υπόκειται στη γενικότητα των συνεπειών που επέρχονται λόγω δκε. Μετά όμως από τη θέση σε ισχύ της παραπάνω Σύμβασης, όταν αυτή η παραβίαση συντελείται μέσα στο περιεχόμενο μιας υπό κατάρτιση συμφωνίας μεταξύ δύο ή περισσότερων κρατών, τότε, εφόσον τα συμβαλλόμενα μέρη δεσμεύονται νομικά από τη Σύμβαση της Βιέννης, εφαρμόζεται το ειδικό καθεστώς των άρθρων 53, 64 και 71. Η έννοια των διατάξεων στη συγκεκριμένη περίπτωση, όπου παραβιάζονται νομικοί κανόνες και επομένως οι διεθνείς υποχρεώσεις που απορρέουν από αυτούς τους κανόνες, είναι ότι οι επιπτώσεις της παραβίασης προσδιορίζονται ειδικά και διαφοροποιούνται από τους γενικούς κανόνες που ρυθμίζουν τις υπόλοιπες περιπτώσεις παραβιάσεων. Βρισκόμαστε μπροστά σε ένα ειδικό και εξαιρετικό καθεστώς (*jus singulare*) συνεπειών το οποίο έχει στενή εφαρμογή κάτω από τις εξής περιοριστικές προϋποθέσεις:

- i τα συμβαλλόμενα μέρη σε μια συνθήκη πρέπει να έχουν επικυρώσει και να δεσμεύονται από τις διατάξεις της Σύμβασης της Βιέννης για το Δίκαιο των Συνθηκών και,
- ii η παραβίαση κανόνων *jus cogens* να συντελείται μέσα στο περιεχόμενο μιας καταρτιζόμενης συνθήκης.

Πρόβλημα προκύπτει όταν τα συμβαλλόμενα κράτη μέρη μιας τέτοιας σύμβασης δεν έχουν επικυρώσει το κείμενο της Σύμβασης της Βιέννης. Όπως προαναφέραμε, τα άρθρα 53 και 64 δημιουργούν, αφ' ής ισχυσαν, την απαρχή μιας προεθιμικής δικαιοπαραγωγικής διαδικασίας. Πρέπει, εδώ, συνεπώς να δεχθούμε ότι η εμβέλεια των άρθρων αυτών προβλέπεται ότι θα υπερβεί δυναμικά τα στενά συμβατικά πλαίσια στο άμεσο μέλλον, με αποτέλεσμα να δεσμεύει και τα μη συμβαλλόμενα κράτη στη Σύμβαση της Βιέννης, όπως θα μας δοθεί η ευκαιρία να αναφέρουμε πιο κάτω.

Πριν προχωρήσουμε σε μια ειδική εξέταση αυτής της πράγματι καθοριστικής τομής που επήλθε στα διεθνή παραδοσιακά δεδομένα πάνω στην έννοια και στη λειτουργία των κανόνων *jus cogens* από τη θέσπιση των άρθρων 53 και 64, προκύπτει η ανάγκη να προσδιορίσουμε τα στοιχεία που χαρακτηρίζουν τους κανόνες που θέτουν αυτά τα άρθρα, καθώς και το είδος της ακυρότητας που προβλέπεται μέσα από αυτά.

3.3.1. Ο Νομικός Χαρακτήρας των Άρθρων 53 και 64

Στο κείμενο της Σύμβασης της Βιέννης για το Δίκαιο των Συνθηκών ενυπάρχουν τόσο πρωτογενείς κανόνες που ορίζουν τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των κρατών μερών της, όταν συνομολογούν συνθήκες μεταξύ τους, όσο και δευτερογενείς, καθώς και τριτογενείς κανόνες που προβλέπουν τις συνέπειες και τις διαδικασίες αντίστοιχα για την επίλυση των διαφορών μετά από την παραβίαση των πρωτογενών κανόνων.

Μετά τα δεδομένα αυτά, μπορούμε να έλθουμε, τώρα, στα ίδια τα άρθρα 53 και 64 (59). Από το γράμμα και των δύο άρθρων, βλέπουμε ότι αναφέρονται σε εκείνες τις προϋποθέσεις εγκυρότητας των συνθηκών που αφορούν στο νόμιμο περιεχόμενό τους και στις συγκεκριμένες επιπτώσεις που φέρει η σύγκρουσή τους με ήδη ισχύοντα ή με μετέπειτα δημιουργούμενο αναγκαστικό κανόνα δδ. Γίνεται, συνεπώς, σαφές ότι και τα δύο άρθρα αναφερόμενα στις προϋποθέσεις αυτές εγκυρότητας του περιεχομένου ενός συμβατικού κειμένου, το εξαρτούν ειδικά και αποκλειστικά από την παραβίαση ή μη διεθνών υποχρεώσεων των κρατών που απορρέουν από αναγκαστικούς κανόνες δδ, μέσα από τη σύναψη διεθνών συμβάσεων. Όμως, η παραβίαση μιας οποιασδήποτε διεθνούς υποχρέωσης, - άρα πολύ περισσότερο μιας διεθνούς υποχρέωσης που απορρέει από

αναγκαστικό κανόνα -, δημιουργεί διεθνή αδικοπραξία και συνεπώς επισείει την επαγωγή της δκε. Άρα, στα άρθρα 53 και 64 συναντούμε προϋποθετικά μια κλασσική περίπτωση δ.α. Και τα δύο άρθρα περιέχουν κανόνες δευτερογενείς, εφόσον προβλέπουν τις συνέπειες και τα μέσα με τα οποία αντιμετωπίζεται η παραβίαση άλλων κανόνων όπως είναι στην περίπτωση μας οι παραβιαζόμενοι διεθνείς αναγκαστικοί κανόνες.

Ακολούθως, βλέπουμε στα άρθρα 73 και 30 παρ. 5 να ορίζεται ότι θέματα δκε που μπορεί να προκύψουν, ρητά δεν θίγονται από τις διατάξεις που εισάγονται με τη Σύμβαση της Βιέννης. Ήτοι, οι ρυθμίσεις της Σύμβασης αυτής, όταν προβλέπουν την εφαρμογή ειδικών δευτερογενών κανόνων, επιτρέπουν παράλληλα και την επαγωγή της δκε με βάση τους γενικούς κανόνες του δδ. Συνεπώς βρισκόμαστε μπροστά σε ένα καθεστώς πρόσθετης νομιμής προστασίας των σχέσεων των κρατών της διεθνούς κοινότητας το οποίο δεν επηρεάζει, δεν εξουδετερώνει και δεν αποκλείει -"..... δεν προδικάζει", σύμφωνα με την έκφραση του άρθρου 73 - τις επιπτώσεις που προβλέπονται από τους γενικούς κανόνες για τη δκε. Εύκολα, συμπεραίνει κανείς, ότι ο βασικός σκοπός αυτής της πρόσθετης νομικής προστασίας με τη σωρευτική εφαρμογή δευτερογενών κανόνων είναι η δημιουργία ενός αυστηρού συστήματος τυπικών και ουσιαστικών όρων συνομολόγησης των διεθνών συνθηκών οι οποίες, στις μέρες μας, συνιστούν τον κύριο κορμό τόσο γενικά της συναλλακτικής όσο ιδιαίτερα της δικαιοπαραγωγικής διεθνούς δραστηριότητας των κρατών.

Όμως οι διατάξεις των άρθρων 53 και 64 χωρίς να θίγουν γενικά θέματα δκε, τα οποία σύμφωνα με το άρθρο 73 της Σύμβασης της Βιέννης μένουν ακέραια και ανεπηρέαστα, ορίζουν μόνο, με βάση την ίδια γενεσιουργό αιτία με τη δκε που είναι η παραβίαση αναγκαστικών κανόνων δδ, τις ειδικές επιπτώσεις που έχουν αντίκρουσμα μόνο στη σύμβαση με την οποία

πραγματώνεται η παραβίαση ή η σύγκρουση με αναγκαστικό κανόνα του γενικού δδ. Ο άμεσος λοιπόν στόχος αυτών των διατάξεων αφορά ειδικά την προστασία του κύρους αυτού τούτου του κειμένου της συνθήκης, που συνομολογείται, ή που συνομολογήθηκε και δεν καλύπτει όλα τα προσβαλλόμενα δικαιώματα από την παραπάνω παραβίαση (του αδικούμενου κράτους ή των αδικούμενων κρατών). Συνεπώς, η ρύθμιση των άρθρων αυτών περιέχει μια ειδική κατηγορία συνεπειών που επέρχονται μετά από μία παραβίαση διεθνούς υποχρέωσης και μέσα από το κείμενο μιας συνομολογούμενης ή ήδη συνομολογηθείσας συνθήκης.

Σε αυτό το σημείο, ακριβώς, βρίσκουμε τη χαρακτηριστική απόκλιση από τις γενικές διατάξεις περί δκε. Στα άρθρα αυτά συντελείται μια σημαντική κατηγοριοποίηση μεταξύ του είδους της διεθνούς αδικοπραξίας και της απειλής ειδικής συνέπειας από την τελεσή της. Η πλήρης αντιστοιχία μεταξύ της ειδικής μορφής δ.α., όπως είναι η παραβίαση αναγκαστικού κανόνα δδ και της ειδικής πρόβλεψης του μέτρου της ακυρότητας της συνθήκης ως ειδικής συνέπειας φαίνεται να συμφωνεί και να προσεγγίζει στη σκέψη που διατυπώσαμε παραπάνω *de lege ferenda* για μια ορθολογική κανονιστική ρύθμιση, όπου οι συνέπειες της δκε θα διαφοροποιούνται και θα εξατομικεύονται ανάλογα με την κατηγορία των διεθνών υποχρεώσεων που παραβιάζονται κάθε φορά.

Κάθε παραπέρα επιχειρούμενο συμπέρασμα, τώρα, πάνω στην κανονιστική εξέλιξη που σημειώνουν οι παραπάνω διατάξεις είναι ελλιπές αν δεν βασισθεί σε μια αντίστοιχη εξέταση πάνω στο μέτρο της ακυρότητας που προβλέπουν, δηλαδή, την έννοια της ακυρότητας καθώς και τον προσδιορισμό των φορέων του σχετικού δικαιώματος της ακύρωσης των συνθηκών οι οποίες συγκρούονται με αναγκαστικό κανόνα δδ. Την εξέταση αυτή θα επιχειρήσουμε στις παραγράφους που ακολουθούν.

3.3.2. Το Μέτρο της "Ακύρωσης"

Με τα δεδομένα της νομικής επιστήμης η τελειότητα μιας νομικής ρύθμισης σε ένα δικαιοσύνη σύστημα εξαρτάται απόλυτα από την ποιότητα και το εύρος της νομικής προστασίας που παρέχει στα υποκείμενα του δικαίου κάθε φορά. Από πρακτική πλευρά, τώρα, έχει επικρατήσει, ώστε να θεωρείται η νομική δυνατότητα για να επιβληθεί η ακυρότητα μιας παράνομης πράξης ή ενέργειας ως το μέτρο εκτίμησης ενός αναγκαστικού νομικού κανόνα ως τέλειου ή μη (60). Η αντίληψη αυτή υποστηρίζεται από το γεγονός ότι με την ακυρότητα μιας παράνομης πράξης ή ενέργειας δίνεται προτεραιότητα στην προστασία του κοινωνικού συνόλου από το συγκεκριμένο πλήγμα της παρανομίας που υπέστη με την πρόταξη της αποκατάστασης του δικαίου αντικειμενικά και, σε δεύτερη μοίρα, στην προστασία των δικαιωμάτων των μερών, σε μια συγκεκριμένη νομική σχέση ή κατάσταση.

Στα πλαίσια του σύγχρονου δδ, το μέτρο της "ακύρωσης" μιας παράνομης ενέργειας ή πράξης δεν είναι άγνωστο. Αντίθετα, είναι ούνηθες το φαινόμενο τόσο μέσα στο κείμενο μιας συνθήκης να προβλέπεται το μέτρο της ακύρωσης μιας πράξης ή ενέργειας, όσο και στο διατακτικό μιας διεθνούς δικαστικής απόφασης να εντέλλεται η ακύρωση ή η ακυρότητα (61) ως μέτρο που εντάσσεται στα πλαίσια της επανόρθωσης λόγω δκε.

Με την απουσία ειδικής συμβατικής ρύθμισης το θέμα της ακύρωσης δεν παρουσιάζει ιδιαίτερο πρόβλημα να θεωρηθεί ως ειδική μορφή "επανόρθωσης". Με προϋποθεση τη δυνατότητα για ελεύθερη δικαστική επιδίκαση εκείνης της μορφής "επανόρθωσης", η οποία θεωρείται καταλληλότερη σε μια δεδομένη περίπτωση δκε, η ακύρωση εντάσσεται στα πλαίσια της

restitutio in integrum, όσες φορές αυτή είναι δυνατή και προηγείται από τις άλλες μορφές "επανόρθωσης", όπως έχουμε ήδη πει (62).

Αντίθετα, θεωρούμε σκόπιμο να σταθούμε περισσότερο πάνω στη συμβατική πρόβλεψη για την ακύρωση μιας ορισμένης παράνομης ενέργειας. Το πρόβλημα προκύπτει στο σημείο που έχουμε να προσδιορίσουμε την επιδίκαση της ακυρότητας, ως μορφής "επανόρθωσης" και την ακυρότητα μιας διεθνούς δικαιοπραξίας, επειδή δεν τηρήθηκε ο απαραίτητος τύπος ή υπάρχει άλλο ελάττωμα στη βούληση όταν συνήφθηκε.

Είναι φανερό, ότι η έλλειψη τήρησης ορισμένου απαραίτητου τύπου στη διαδικασία σύναψης μιας δικαιοπραξίας ή η δήλωση ελαττωματικής βούλησης μπορούν να επιδράσουν σχετικά ή απόλυτα πάνω στην εγκυρότητα της διεθνούς δικαιοπραξίας ανάλογα με την περίπτωση κάθε φορά. Αλλά, αυτή η έλλειψη τύπου διαδικασίας ή η δήλωση ελαττωματικής βούλησης δεν θεωρούνται κατ' αρχή ως δ.α. Είναι τελείως διαφορετική η περίπτωση κατά την οποία η συγκεκριμένη έλλειψη τύπου διαδικασίας ή η ελαττωματική δήλωση της κρατικής βούλησης συνιστά αυτή καθαυτή παραβίαση υφιστάμενης διεθνούς υποχρέωσης οπότε στοιχειοθετεί δ.α. Είναι προφανές, ότι αυτή η δ.α. αποτελεί ιδιαίτερο θέμα που αυτονομείται στην αντιμετώπισή του από το καθαυτό θέμα της ακυρότητας μιας ενέργειας ή πράξης που συμβατικά προβλέπεται και απειλείται ως συνέπεια και αποτέλεσμα της έλλειψης απαραίτητου τύπου ή ελαττωματικής δήλωσης βούλησης στη διαδικασία σύναψης μιας δικαιοπραξίας. Το ίδιο περιστατικό - δηλαδή, η έλλειψη τύπου διαδικασίας ή η ελαττωματική δήλωση της κρατικής βούλησης -, στην περίπτωση της δ.α. αποτελεί συστατικό στοιχείο της, ενώ, στη δεύτερη περίπτωση, συνιστά προϋπόθεση για την εγκυρότητα ή μη μιας δικαιοπραξίας. Επομένως η λειτουργία της ακυρότητας, στην τελευταία περίπτωση, δρα διαφορετικά, επειδή έρχεται ως συνέπεια και επιδρά στην ελαττωματική δικαιοπραξία για τη μη τήρηση

ορισμένης προϋπόθεσης για την εγκυρότητά της και όχι, ως μέτρο επανορθωτικό, επειδή παραβιάσθηκε μια συγκεκριμένη διεθνής υποχρέωση. Εδώ οι προϋποθέσεις εγκυρότητας μιας δικαιοπραξίας είναι όροι διαδικασίας - ουσιαστικοί και τυπικοί - για τη σύναψη της και όχι, απαραίτητα, κείμενες διεθνείς υποχρεώσεις των κρατών. Διεθνείς υποχρεώσεις των κρατών γεννιούνται μετά από τη σύναψη έγκυρης διεθνούς δικαιοπραξίας και όχι πριν από αυτή. Συνεπώς, μόνο η παραβίαση ισχυουσών διεθνών υποχρεώσεων θεωρείται διεθνής αδικοπραξία και όχι απαραίτητα η μη τήρηση μιας από τις παραπάνω προϋποθέσεις.

Πάνω σε αυτές τις σκέψεις στηρίζεται βασικά η θεωρητική προσπάθεια να διακριθούν εννοιολογικά η περίπτωση της άκυρης δικαιοπραξίας και η περίπτωση της ακυρότητας ως επανορθωτικού μέτρου μετά από μια δ.α. Είναι γεγονός, όμως, ότι όσες φορές επιχειρήθηκε αυτή η διάκριση οδήγησε, μετά από τη σχετική ανάλυση, στο συμπέρασμα ότι τα όρια στις δύο αυτές περιπτώσεις αλληλοσχετίζονται και αλληλοεμπλέκονται, έτσι ώστε, τόσο οι μεταξύ τους διαφορές να μην είναι σαφείς και απόλυτες, όσο και οι συνέπειες που προκαλούνται στη νομική ταξη πραγμάτων να μη λειτουργούν διαφορετικά.

Σε αυτά περίπου τα θεωρητικά συμπεράσματα βλέπουμε να καταλήγει ο Paul Guggenheim στη μελέτη του "La Validité et la Nullité des Actes Juridiques Internationaux", όπου αναφέρει (63):

"..... Εξετάζοντας τα προβλήματα που εγείρουν οι διάφορες κατηγορίες ακύρων πράξεων, μπορέσαμε να υπολογίσουμε ότι το θέμα της ακυρότητας βρίσκεται σε στενή σχέση με εκείνο της διεθνούς ευθύνης ..."

Και παρακάτω παραδέχεται (64):

"..... Η διαφορά μεταξύ μιας ακύρου πράξεως και μιας παρανόμου πράξεως είναι, επομένως, φύσεως κυρίως σχετικής"

"..... Η αναγνώριση του σχετικού χαρακτήρα της διαφοράς μεταξύ της ακύρου πράξεως και της παρανόμου εγείρει μοιραία το θέμα των συνεπειών που απορρέουν στα πλαίσια του θετού δικαίου" (65)

"..... Οι συνέπειες της διεθνούς ευθύνης για υποκείμενο που διέπραξε μια πράξη κατά παράβαση του διεθνούς δικαίου είναι οι ίδιες είτε η πράξη είναι άκυρη είτε τε παράνομη" (66)

Παρά ταύτα όμως ο Paul Guggenheim διακρίνει με θετικότητα ότι (67):

"..... Κανείς πρέπει να ξεχωρίζει την παραβίαση ενός νομικού κανόνα από την ακυρότητα ενός κανόνα λόγω ελαττώματος στον τύπο ή στη βούληση"

Στη συνέχεια επαναλαμβάνει (68):

"..... Έχοντας αναφέρει την απουσία μιας αυτόνομης έννοιας της επανόρθωσης στο διεθνές δίκαιο, χρησιμοποιούν έννοιες του εσωτερικού δικαίου. Μία από τις πρώτες αρχές που εφαρμόζονται είναι αυτή της αποκατάστασης στο ακέραιο μιας κατάστασης από την αρχή (*restitutio in integrum*). Η επανόρθωση έχει τότε ως αποτέλεσμα την ακύρωση του κανόνα που είναι εναντίον του δικαίου. Αυτή η περίπτωση είναι παρόμοια με εκείνη όπου ένας κανόνας κηρύσσεται άκυρος ως συνέπεια της έλλειψης ενός οριστικού όρου"

Παράλληλα όμως με αυτή την επίσημη υποστήριξη ή έστω επισημάνση της εννοιολογικής διάκρισης και διαφοράς στις δύο περιπτώσεις ακυρότητας, οφείλουμε να παρατηρήσουμε, σε θεωρητικό επίπεδο, ότι έχει διατυπωθεί και η άποψη ότι η ακυρότητα μιας δικαιοπραξίας, επειδή δεν τηρήθηκαν οι όροι ή οι προϋποθέσεις της διαδικασίας σύναψής της, θεωρείται ως νομική κύρωση (69).

Κατά τη γνώμη μας, αδιάφορα από κάθε θεωρητική ανάλυση, η πρακτική εικόνα της διαφοράς που προκύπτει από τις δύο περιπτώσεις ακυρότητας παρουσιάζεται ως εξής:

- από την άκυρη δικαιοπραξία δεν παράγονται νομικά δικαιώματα και υποχρεώσεις, καθ' ολοκληρίαν, ενώ,

- από την ακύρωση παράνομης πράξης αποτρέπεται η δημιουργία νομικών αποτελεσμάτων στη συγκεκριμένη περίπτωση της παράνομης ενέργειας ως ειδική και εξατομικευμένη εκδήλωση εφαρμογής ορισμένου νομικού κανόνα, χωρίς βεβαίως να επηρεάζεται η εγκυρότητα αυτού του νομικού κανόνα.

Μετά από αυτήν την τοποθέτηση-ανάλυση, προκύπτει ότι είναι θέμα πραγματικό και ουσιαστικό αν η ακυρότητα επιδικάζεται ως μέτρο επανορθωτικό ή επιβάλλεται επειδή δεν τηρήθηκαν οι προϋποθέσεις σύναψης μιας δικαιοπραξίας.

Μια τελευταία παρατήρηση πάνω στη συμβατική πρόβλεψη της ακυρότητας μιας ορισμένης παράνομης ενέργειας είναι ότι αυτή αποβαίνει σ τ ε ρ η τ ι κ ή της δικαστικής ευχέρειας να επιδικάζει κάθε φορά την καταλληλότερη μορφή "επανόρθωσης". Η επιλογή του είδους της "επανόρθωσης" έχει γίνει συμβατικά με την ελεύθερη βούληση των συμβαλλομένων μερών.

3.2.2α. Το Μέτρο της "Ακυρότητας" στα Άρθρα 53 και 64

Μετά τα όσα αναφέραμε παραπάνω προσεγγίζοντας στις συγκεκριμένες διατάξεις των άρθρων 53 και 64 της Σύμβασης της Βιέννης για το Δίκαιο των Συνθηκών θα πρέπει να δούμε την ουσία της ακυρότητας που επάγεται μετά τη σύναψη μιας συνθήκης με το περιεχόμενο της οποίας παραβιάζεται διεθνής νομικός κανόνας *jus cogens*.

Από πλευράς μεθοδολογικής το άρθρο 53 είναι το τελευταίο στο Τμήμα 2 του Μέρους V της Συνθήκης, που επιγράφεται "Ακυρότητα των Συνθηκών" και περιλαμβάνει τα άρθρα 46 ως 53. Τα άρθρα 46 ως το 52 ανήκουν στην κατηγορία των άρθρων που θέτουν τις τυπικές και ουσιαστικές προϋποθέσεις για την έγκυρη κατάρτιση μιας συνθήκης και αναφέρονται ειδικά στην εκδήλωση της άρτιας βούλησης των συμβαλλόμενων κρατών, απαλλαγμένης από τα σχετικά ελαττώματα που προβλέπονται στα άρθρα αυτά. Συνεπώς, χωρίς να πληρούνται οι όροι και οι προϋποθέσεις των άρθρων 46 ως 52, δεν υπάρχει έγκυρη συναίνεση ορισμένου κράτους στη σύναψη μιας συνθήκης με αποτέλεσμα να πλήττεται η όλη σχετική προσπάθεια. Η ακυρότητα που προβλέπεται στις περιπτώσεις αυτών των άρθρων επιβεβαιώνει την έλλειψη απαραίτητου όρου ή προϋπόθεσης αυτής της προσπάθειας και δρα *α ν τ ι - σ τ α θ μ ι σ τ ι κ ά* στην ελαττωματική κατάρτιση της συνθήκης.

Αντίθετα στην περίπτωση του άρθρου 53 προβλέπεται μια άλλη κατηγορία προσπαθειών για να ισχύσει έγκυρα μια συνθήκη. Γίνεται ειδική πρόβλεψη για το ουσιαστικό περιεχόμενό της το οποίο δεν πρέπει να συγκρούεται με ισχύοντα αναγκαστικό κανόνα δδ. Σε μια συνθήκη που έχει ήδη καταρτισθεί έγκυρα με την τήρηση όλων των όρων συνομολόγησης και όλων των προϋποθέσεων για την άρτια δήλωση της κρατικής συναίνεσης, ελεύθερης από ελαττώματα, επιβάλλονται επί πλέον

περιορισμοί που αφορούν στο ουσιαστικό περιεχόμενο των διατάξεων της καταρτιζόμενης συνθήκης, ελέγχοντας την αυτονομία της κρατικής βούλησης στην ανάπτυξη των συναλλακτικών σχέσεων με τα υπόλοιπα μέρη της διεθνούς κοινότητας. Η ανάγκη συμμόρφωσης μιας καταρτιζόμενης συνθήκης με τους ισχύοντες αναγκαστικούς κανόνες δδ δεν αναφέρεται στον τρόπο ή στη διαδικασία δήλωσης της κρατικής συναίνεσης αλλά στο ουσιαστικό περιεχόμενο της δήλωσης και φανερώνει μια ουσιαστική παραβίαση συγκεκριμένων διεθνών υποχρεώσεων. Συνεπώς, η ακυρότητα όλης της συνθήκης του άρθρου 53 έχει ως σκοπό να διορθώσει τις επιπτώσεις από την παραπάνω παραβίαση με το μέσο της επαναφοράς των πραγμάτων στην προτέρα από τη σύναψη της συνθήκης κατάσταση, το οποίο μέσο, στην προκείμενη περίπτωση, παίρνει τη μορφή της ακυρότητας.

Η συγκεκριμένη επίδραση του μέτρου της ακυρότητας του άρθρου 53, όμως, έχει ένα πρόσθετο χαρακτηριστικό, ότι αναφέρεται ειδικά και σχετίζεται άρρηκτα με τον τρόπο που εκδηλώθηκε η παραβίαση των διεθνών υποχρεώσεων, δηλαδή με την ίδια τη συνθήκη. Με το άρθρο 53 γίνεται ειδική μέριμνα να επιβληθούν εκείνες οι συνέπειες από την παραβίαση των διεθνών υποχρεώσεων που επιδρούν μόνο στο κείμενο της καταρτιζόμενης συνθήκης χωρίς παράλληλη πρόβλεψη για να καλυφθούν όλα τα υπόλοιπα κεφάλαια των απαιτήσεων για επανόρθωση, που είναι δυνατό, να προκύψουν με νομική βάση τη δκε. Αυτό το συγκεκριμένο χαρακτηριστικό της ακυρότητας του άρθρου 53 γίνεται απόλυτα σαφές, αν το δούμε σε συνδυασμό με το άρθρο 73 της Σύμβασης της Βιέννης για το Δίκαιο των Συνθηκών, όπου ρητά ορίζεται ότι θέματα δκε δεν επηρεάζονται από τις παραπάνω διατάξεις και ότι αφήνονται να ρυθμιστούν με βάση τις γενικές διατάξεις του δδ, όπως έχουμε ήδη προαναφέρει.

Αναλογικά, μπορούμε να πούμε, ότι τα παραπάνω ισχύουν και για την περίπτωση του άρθρου 64, το οποίο ανήκει στο Τμήμα 3 του Μέρους V της Συνθήκης της Βιέννης, με τίτλο "Ώξη και Αναστολή Εφαρμογής των Συνθηκών" και αναφέρεται στις περιπτώσεις, όπου ο αναγκαστικός κανόνας δδ εμφανίζεται να ισχύει μετά τη θέση σε εφαρμογή μιας συνθήκης, η οποία καθίσταται άκυρη για το μέλλον. Δηλαδή, αναγνωρίζουμε και εδώ τον ίδιο ρόλο της ακυρότητας καθώς και την ειδική χαρακτηριστική σχέση του μέτρου αυτού με την ίδια τη συνθήκη, επιτρέποντας την παράλληλη εφαρμογή των γενικών διατάξεων του δδ πάνω σε θέματα δκε, που μπορεί να προκύψουν και δεν καλύπτονται με τη ρύθμιση αυτή.

Μετά την παραπάνω προσπάθεια που κάναμε για να προσδιορίσουμε τις περιπτώσεις εφαρμογής της ακυρότητας, επακολουθεί η ανάγκη να εκτιμήσουμε τους τρόπους επιβολής της ακυρότητας και τους στόχους στους οποίους αποβλέπει. Δεν είναι στις προθέσεις μας να επαναλάβουμε αναλύσεις οι οποίες έχουν τόσο διεξοδικά εξαντλήσει το θέμα, μέχρι σήμερα, αλλά είμαστε υποχρεωμένοι, - βασιζόμενοι σε αυτές -, να δούμε εκείνα τα στοιχεία που θα μας επιτρέπουν τη συγκριτική συσχέτιση της έννοιας της ακυρότητας και των αποτελεσμάτων που επιφέρουν στις διακρατικές σχέσεις, σύμφωνα με τις σχετικές διατάξεις, με την παραδοσιακή έννοια της επανόρθωσης.

Μέσα στα πλαίσια που ορίζει ο μεθοδολογικός αυτός περιορισμός, αν θελήσουμε, τώρα, να σχολιάσουμε το ουσιαστικό περιεχόμενο της ακυρότητας στις συγκεκριμένες περιπτώσεις θα πρέπει αρχικά να δούμε τον τρόπο με τον οποίο επιβάλλεται. Πράγματι, από τις σχετικές διατάξεις, προκύπτει, ότι η επαγωγή της ακυρότητας δεν εξαρτάται από προϋποθετικούς όρους και περιορισμούς ούτε αποκλείεται ή αναιρείται από την πρόβλεψη εξαιρέσεων. Ο αυστηρός και ανελαστικός τρόπος με τον οποίο επάγεται η παραπάνω συνέπεια της ακυρότητας αποκαλύπτει την ειδική και συγκεκριμένη

π ρ ο τ ί μ η σ η των συντακτών της Σύμβασης της Βιέννης στη συνέπεια αυτή λόγω της παραβίασης κανόνων *de jure cogens*, όσον αφορά στο σώμα της συνθήκης, αφήνοντας ανοικτά, όπως προαναφέραμε, τα υπόλοιπα κεφάλαια για απαίτηση επανόρθωσης, που είναι δυνατό να προκύψουν λόγω *de jure*. Η εν λόγω ακυρότητα δεν επιλέγεται μόνο *εξαιρετικά* αλλά και *μόνα δικά* και *αποκλειστικά* καθώς δεν συντρέχει με τη δυνατότητα διαζευκτικής επαγωγής άλλου είδους συνέπειας.

Στο σημείο αυτό πρέπει να προσθέσουμε την επενέργεια των αποτελεσμάτων που επιφέρει η συνέπεια της ακυρότητας στη συγκεκριμένη συνθήκη. Αναφερόμενοι στην κρατούσα ερμηνεία που δίνεται για το θέμα αυτό (70), με βάση τις διατάξεις του εδαφίου α' του άρθρου 53 και το άρθρο 64, σε συνδυασμό με το άρθρο 71, βλέπουμε ότι η συνέπεια της ακυρότητας υπογορεύεται *ex lege* και κάθε διαδικασία απαγγελίας της ακυρότητας αυτής έχει *δηλωτικά* αποτελέσματα και όχι ουστατικά. Επομένως, τα αποτελέσματα της ακυρότητας επέρχονται *ex tunc* και απλά η κήρυξη της ακυρότητας επιβεβαιώνει την παραπάνω επενέργειά τους στις σχέσεις των συμβαλλόμενων μερών της σύμβασης.

Συνδυάζοντας τα στοιχεία της *ανελαστικής* επαγωγής της ακυρότητας με τα *δηλωτικά* αποτελέσματα της κήρυξης της ακυρότητας καταλήγουμε σε ένα *πρώτο συμπέρασμα* ότι οι σχετικές διατάξεις επιβάλλουν την παραπάνω συνέπεια με *άκαμπτο* και *αυστηρό* τρόπο.

Επίσης, βλέπουμε, ότι η ακυρότητα καλύπτει όλο το κείμενο της σύμβασης και όχι μόνο τις περιεχόμενες σε αυτή διατάξεις που προσβάλλουν διεθνείς νομικούς κανόνες *jus cogens*. Κατά το μέρος που η ακυρότητα επιβάλλεται και προσβάλλει τις σχετικές διατάξεις, η συνέπεια αυτή αποδεικνύει τη μονολιθική επιλογή του μέτρου της αποκατάστασης των πραγμάτων στη *status quo ante*. Σε αυτό το

σημείο δεν βλέπουμε η προτίμηση του μέτρου της ακυρότητας να μας απομακρύνει από τα εννοιολογικά πλαίσια της παραδοσιακής άμεσης επανόρθωσης, με αποτέλεσμα να θεωρούμε την πρόβλεψη της ακυρότητας ως την έκφραση μιας συμβατικής προτίμησης στην *restitutio in integrum* με καθαρά ανταποδοτικές και εξισορροποποιητικές επενέργειες.

Από την άλλη μεριά, η επένεργεια της ακυρότητας σε όλο το κείμενο της σύμβασης, όπως ορίζεται στις παραπάνω διατάξεις, υποκρύπτει μια άλλου είδους σκοπιμότητα. Επεκτείνει την εμβέλειά της α δ ι α κ ρ ι τ α τόσο σε διατάξεις που παραβιάζουν κανόνες *jus cogens*, όσο και στις υπόλοιπες που ενδέχεται να βρίσκονται σε συμφωνία με αυτούς. Προφανώς η θεμέλια σκέψη μιας τέτοιας πρόβλεψης στηρίζεται στην αντίληψη των συντακτών της Σύμβασης της Βιέννης ότι η τέλεση μιας τέτοιας δ.α. πλήττει την εγκυρότητα του περιεχομένου όλης της συνθήκης και δεν μπορεί να περιορισθεί μόνο στην έκταση συγκεκριμένων διατάξεών της. Έτσι η θεραπεία από την τέλεση μιας τέτοιας δ.α., η οποία θεωρείται ότι επηρεάζει αρνητικά όλο το κείμενο της σύμβασης, δεν μπορεί να α ρ κ ε σ θ ε ί στην επανορθωτική δράση της ακυρότητας των σχετικών μόνο διατάξεών της, μέσα από τις οποίες παραβιάζονται κανόνες *jus cogens*, αλλά βρίσκει διέξοδο με την επιβολή της κ α θ ο λ ι κ ή ς ε ξ α φ ά ν ι σ ή ς της. Στο σημείο αυτό, είναι φανερό, ότι η συνέπεια της ακυρότητας αποβαίνει ε π ι τ ι μ η τ ι κ ή της συγκεκριμένης συμβατικής πρωτοβουλίας των συμβαλλόμενων μερών στη σύμβαση κάτω από την "απειλή" να την αποδοκιμάσει και να την εξαφανίσει καθολικά.

Επομένως το δ ε ύ τ ε ρ ο - και τελευταίο - συμπέρασμα που απορρέει από την πρόβλεψη της ακυρότητας είναι ότι η συνέπεια αυτή, παράλληλα με τις επανορθωτικές ιδιότητες που έχει, επιβάλλεται με α ξ ι ο λ ο γ ι κ έ ς και ε π ι τ ι μ η τ ι κ έ ς επιπτώσεις στη συμβατική δραστηριότητα των κρατών.

3.3.3. Οι Φορείς του Δικαιώματος για Επίκληση της Ακυρότητας των Άρθρων 53 και 64

Με μια πρώτη ματιά στα άρθρα 53 και 64, βλέπουμε ότι βρισκόμαστε μπροστά σε δευτερογενείς κανόνες δδ, - από πλευράς περιεχομένου -, οι οποίοι συνιστούν "leges perfectae" του δδ, - από πλευράς επιπτώσεων -, με αφορμή την παραβίαση των αναγκαστικών κανόνων δδ. Πράγματι, η απειλή της ακυρότητας ολόκληρης της συνθήκης - και όχι μόνο των σχετικών διατάξεων που έρχονται ακριβώς σε σύγκρουση με αναγκαστικούς κανόνες -, ως συνέπεια της παραβίασης κανόνων *jus cogens*, έχει την έννοια ότι αποκαθιστά το δίκαιο με ικανοποιητική πληρότητα, εξαφανίζει απόλυτα την παράνομη ενέργεια των κρατών και εξουδετερώνει κάθε αρνητική εκδήλωση από τη συγκεκριμένη παραβίαση, πείθοντας για την τελειότητα της σχετικής ρύθμισης. Η εκτίμηση όμως του μέτρου της ακυρότητας δεν πρέπει να γίνει χωριστά από τον τρόπο, με βάση τον οποίο η ακυρότητα των άρθρων 53 και 64 λειτουργεί και επιβάλλεται, σύμφωνα με τις διατάξεις της Σύμβασης της Βιέννης.

Από το συνδυασμό των άρθρων 53 και 71, προκύπτει, ότι το δικαίωμα επίκλησης της ακυρότητας αυτής ανήκει αποκλειστικά στα μέρη της άκυρης συνθήκης μόνο (71). Παραπλέμποντας στα εκτενή σχόλια και τις αναλυτικές παρατηρήσεις που βρίσκονται στη μελέτη του καθηγητή Χρ. Ροζάκη που αναφέραμε, επιθυμώ εδώ απλώς να τονίσω ότι η περιορισμένη δυνατότητα επίκλησης της ακυρότητας μόνο από τα συμβαλλόμενα μέρη της άκυρης συνθήκης, - ούτε καν στα μέρη της Σύμβασης της Βιέννης του 1969 για το Δίκαιο των Συνθηκών -, στερεί τη διάταξη από την τελειότητα ενός καθαρά κυρωτικού νομικού κανόνα. Επί πλέον διαπιστώνει κανείς μιαν ανακολουθία και ασυνέπεια στο επίπεδο όπου συγκρίνουμε το βαθμό υποχρεωτικότητας με τον οποίο οπλίζονται ένας

αναγκαστικός κανόνας και οι δευτερογενείς κανόνες των άρθρων 53, 64 και 71 της Σύμβασης της Βιέννης, οι οποίοι καθορίζουν τους φορείς και τα πλαίσια της εξουσίας για την επιβολή των συνεπειών από την παραβίασή του. Όσον αφορά το βαθμό υποχρεωτικότητας υπάρχει, εξ ορισμού άλλωστε, η καταναγκαστική φύση της επιβολής του παραβιαζόμενου κανόνα και της νομικής προσταγής που περιέχει, ώστε να περιορίζεται πλήρως η αυτονομία των κρατών. Αντίθετα, όσον αφορά στις παραπάνω δευτερογενείς διατάξεις της Σύμβασης της Βιέννης, παρά το γεγονός ότι έχουν τεθεί ειδικά για να αντιμετωπίσουν την περίπτωση παραβίασης αναγκαστικών κανόνων, δεν παρατηρούμε καμμία ανάλογη καταναγκαστική ιδιότητα να τις οδηγεί προκειμένου να επιβάλλουν την ακυρότητα που ορίζουν. Συνεπώς το επιχείρημα, που προβάλλεται μέσα από την παραπάνω μελέτη του καθηγητή Χρ. Ροζάκη, ότι το δημόσιο συμφέρον το οποίο υπαγορεύει σε τελική ανάλυση τη θέση του αναγκαστικού κανόνα δεν εξυπηρετείται από την ακυρότητα αυτής της μορφής, η οποία επιβάλλεται *ex lege*, αλλά δεν ενεργεί *erga omnes*, μας βρίσκει σύμφωνους (72). Στο υποθετικό ερώτημα τί μπορεί να συμβεί, αν κανένα από τα κράτη, που συμμετείχαν στη σύναψη μιας συνθήκης που έρχεται σε αντίθεση με κάποιο κείμενο αναγκαστικό κανόνα δδ, δεν επικαλεσθεί την ακυρότητά της, η απάντηση δεν δίνεται εύκολα και αυθόρμητα. Προφανώς η εφαρμογή της άκυρης συνθήκης από τα συμβαλλόμενα μέρη της ή η μη επίκληση της ακυρότητας από τα ίδια θα έχει διαφορετικά αποτελέσματα για τις *inter se* σχέσεις των κρατών ή τις σχέσεις των κρατών αυτών με τρίτα κράτη, είτε αυτά έχουν επικυρώσει τη Σύμβαση της Βιέννης, είτε όχι. Συγκεκριμένα:

(α) Η αντικειμενική και απόλυτη ακυρότητα της συνθήκης δεν νομιμοποιεί καμμία απολύτως από τις εκδηλώσεις εφαρμογής της συνθήκης από τα μέρη της, στις μεταξύ τους σχέσεις και, παρά την ενδεχόμενη υλική πραγμάτωσή της, δεν διασφαλίζει τη μη επίκληση της ακυρότητας στο μέλλον (άρθρο 69 παρ. 1).

(β) Η εφαρμογή οποιωνδήποτε διατάξεων της συνθήκης (άρθρα 53, 64) θα είναι άκυρη και δεν θα έχει καμμία νομική ισχύ για τα κράτη που έχουν επικυρώσει τη Σύμβαση της Βιέννης για το Δίκαιο των Συνθηκών (άρθρο 69 παρ. 1) τα οποία, όμως, δεν νομιμοποιούνται να επικαλεσθούν αυτήν την ακυρότητα. Φυσικά αυτή η αντιμετώπιση δεν αποκλείει τη δυνατότητα των κρατών αυτών να επικαλεσθούν τη συγκεκριμένη εφαρμογή της άκυρης συνθήκης, ως παραβίαση διεθνούς υποχρέωσης, με νομική βάση τους γενικούς κανόνες περί δκε, οπότε θα οφείλουν μαζί με την αξίωσή τους αυτή να προβάλλουν και να αποδείξουν το έννομο συμφέρον τους εφόσον και όταν μόνο συντρέχει στη δεδομένη περίπτωση (73). Και,

(γ) Για όσα κράτη της διεθνούς κοινότητας δεν έχουν επικυρώσει τη Σύμβαση της Βιέννης, οποιαδήποτε προσβολή της εφαρμογής της άκυρης συνθήκης πρέπει να γίνει με τις εξής προϋποθέσεις:

- να περιορίζεται μόνον, κατά τη γνώμη μου, στην εφαρμογή εκείνων των διατάξεων της συνθήκης που παραβιάζουν κανόνα *jus cogens*, και όχι σε οποιαδήποτε διάταξη της συνθήκης αυτής, και
- να θεμελιώνεται σε όσα ορίζουν οι γενικοί εθιμικοί κανόνες περί δκε.

Αναφέροντας αυτήν την περιπτωσιολογία ανακαλύπτουμε και τα αντίστοιχα κενά στην παραπάνω ρύθμιση των άρθρων 53, 64 και 71. Οι κανόνες των άρθρων αυτών, όπως άλλωστε και όλη η Σύμβαση της Βιέννης, διαπνέονται από το χαρακτηριστικό της ενδοτικότητας και περιορίζονται στα πλαίσια των όσων έχουν στενά συμφωνηθεί. Το δικαίωμα για επίκληση μιας ακυρότητας, η οποία ορίζεται από το νόμο, μόνο από τα κράτη μέρη της άκυρης συνθήκης των άρθρων 53 και 64, σχετικοποιεί την έννοια της απόλυτης ακυρότητας και ελάχιστα τη χειραφετεί από την κλασσική έννοια του έννομου συμφέροντος του αδικούμενου κράτους στην παραδοσιακή νομική σχέση με την επαγωγή της δκε. Συνεπώς και εδώ, που πρόκειται για

παραβίαση θετών αναγκαστικών κανόνων δδ, η απειλή ακυρότητας εκείνων των συμφωνιών που έρχονται σε σύγκρουση με αυτούς, υπόκειται σε αυστηρά συμβατικά όρια και περιορισμούς. Οποσδήποτε, όμως, οι σχετικές διατάξεις επιχειρούν ένα πρώτο σημαντικό βήμα διεύρυνσης του κύκλου των κρατών που έχουν νομικό συμφέρον να επικαλεσθούν την ακυρότητα της σύμβασης, το οποίο απέχει αρκετά από την ιδιότητα της αναγκαστικότητας που εμπεριέχουν οι κανόνες *jus cogens* γενικά για το σύνολο των κρατών της διεθνούς κοινότητας.

3.3.4. Το Μέτρο της "Ακυρότητας" των Άρθρων 53, 64 και 71 της Σύμβασης της Βιέννης είναι Κύρωση;

Από το συνδυασμό του μέτρου της ακυρότητας και του δικαιώματος για την επίκλησή της από το σύνολο των συμβαλλόμενων μερών της συνθήκης γεννιέται το εύλογο ερώτημα αν στις σχετικές διατάξεις της Σύμβασης της Βιέννης για το δίκαιο των Συνθηκών μεταλλάσσεται το περιεχόμενο της έννοιας της "επινόρθωσης", ως μοναδικής συνέπειας λόγω δκε, προσλαμβάνοντας κυρωτικά στοιχεία.

Αρχικά, βλέπουμε ότι, από τα όσα σχετικά λέχθηκαν παραπάνω, προκύπτουν ορισμένα στοιχεία που μας βοηθούν να δώσουμε μια απάντηση στο ερώτημα, όπως:

Π ρ ώ τ ο, η ακυρότητα έχει καταλυτικές επιπτώσεις σε ολόκληρο το κείμενο της σύμβασης και όχι μόνο στις διατάξεις της που παραβιάζουν το περιεχόμενο κανόνων *jus cogens*. Το συγκεκριμένο μέτρο της ακυρότητας ενέχει χαρακτήρα *επιτιμικό* για τη δήλωση της κρατικής βούλησης με τη σύναψη της εν λόγω σύμβασης, έστω και αν η επίμαχη παραβίαση συντελείται σε ένα μόνο άρθρο ή σε περιορισμένο αριθμό διατάξεων. Ενώ η ακυρότητα εκείνων των διατάξεων που ειδικά

παραβιάζουν κανόνες *jus cogens* μπορεί να λογισθεί ότι έχει καθαρά εξισορροποιητικό και αντισταθμιστικό χαρακτήρα, όπως έχει κάθε μέτρο επανόρθωσης, η εμβέλεια της συγκεκριμένης ακυρότητας των άρθρων 53 και 64 πρέπει να θεωρηθεί ότι επιδρά σ π ο δ ο κ ι μ α σ τ ι κ ά στο γεγονός της σύμβασης με σκοπό να λειτουργήσει όχι μόνο ως *restitutio in naturae* ή ως *restitutio in integrum* αλλά και ως "μ έ τ ρ ο ε κ τ ί μ η σ η ς" της νομιμότητας του ενιαίου περιεχομένου της σύμβασης. Με άλλα λόγια με την υιοθέτηση του είδους της ακυρότητας των άρθρων 53 και 64 γίνεται αποδεκτή η αντίληψη ότι οι συμβατικές διατάξεις που προσβάλλουν κανόνες *jus cogens* ε π ι δ ρ ο ύ ν α ρ ν η τ ι κ ά στο όλο πνεύμα και το περιεχόμενο μιας συνθήκης. Αποτέλεσμα αυτής της *a priori* παραδοχής είναι ότι η μοναδική θεραπεία και αποκατάσταση του δικαίου από την παραβίαση των σχετικών κανόνων είναι η καθολική εξαφάνιση της συνθήκης και όχι απλά και μόνο η επαγωγή της ακυρότητας των σχετικών διατάξεων που θα μπορούσε να εκληφθεί ως μια καθαρή επανορθωτική συνέπεια. Έτσι επέρχεται όχι μόνο μια αντικειμενική ισορροπία της διεθνούς νομικής τάξης, αλλά, ταυτόχρονα, συντελείται μια αρνητική εκτίμηση για το σύνολο των διατάξεων της συνθήκης. Ήτοι, δεν πρόκειται μόνο για μια αποκατάσταση των πραγμάτων στη *status quo ante* αλλά και για μια α ρ ν η τ ι κ ή α ξ ι ο λ ο γ ι κ ή κ ρ ί σ η της συγκεκριμένης συμπεριφοράς των κρατών που συνήψαν ή θα συνάψουν τέτοιου περιεχομένου συμβάσεις, η οποία μπορεί να λειτουργήσει και π α ρ α δ ε ι γ μ α τ ι κ ά στη μελλοντική συμπεριφορά των κρατών τόσο για προληπτικούς, όσο και για κατασταλτικούς λόγους.

Δ ε ύ τ ε ρ ο, η ακυρότητα των σχετικών συμβάσεων επάγεται, χωρίς ε ξ α ι ρ έ σ ε ι ς για οποιεσδήποτε δ.α. τελέσθηκαν και έρχονται σε αντίθεση με κανόνες *jus cogens*, μέσα από το κείμενο μιας σύμβασης.

Τ ρ ί τ ο, η επιβολή της ακυρότητας των παραπάνω συνθηκών συντελείται με α υ σ τ η ρ ό κ ι α π ο κ λ ε ι -
σ τ ι κ ό τ ρ ό π ο, χωρίς την πρόβλεψη δυνατότητας για
την επιλογή άλλης συνέπειας μετά την τέλεση των αντίστοιχων
δ.α. Το θέμα αυτό δεν πρέπει να συγχέεται με την περίπτωση,
όπου με αφορμή την τέλεση της αυτής δ.α. θα μπορούσε να
θεμελιωθεί σχετική απαίτηση για ταυτόχρονη επιβολή
επανόρθωσης, με βάση τις γενικές διατάξεις λόγω δκε, που θα
αφορούσε στις διακρατικές σχέσεις είτε μεταξύ συμβαλλόμενων
μερών στην επίμαχη σύμβαση ή και τρίτων προς αυτήν κρατών.
Εκεί, η επιβολή συνεπειών θα έχει έρεισμα τις γενικές
διατάξεις περί δκε, ενώ εδώ, η ακυρότητα προβλέπεται ως
ε ι δ ι κ ή, μ ο ν α δ ι κ ή και α π ο κ λ ε ι σ τ ι -
κ ή συνέπεια μετά τη σύναψη σύμβασης, όπου προβλέπονται
διατάξεις που έρχονται σε αντίθεση με κανόνες *jus cogens*.
Και,

Τ έ τ α ρ τ ο, η δ η λ ω τ ι κ ή επενέργεια της
κήρυξης της ακυρότητας είναι μια τελευταία ιδιότητα των
κ υ ρ ω τ ι κ ώ ν χαρακτηριστικών που διαπιστώνουμε στην
πρόβλεψη της ακυρότητας στο εδάφιο α' του άρθρου 53 και στο
άρθρο 64.

Στο σημείο αυτό σταματάει η μνεία των στοιχείων εκείνων
που χαρακτηρίζουν την επιβολή της ακυρότητας και που τη
διακρίνουν από τα χαρακτηριστικά της έννοιας της
"επανόρθωσης" ως μοναδικής συνέπειας λόγω δκε, σύμφωνα με
τις γενικές διατάξεις περί δκε. Τα εν λόγω στοιχεία θα
μπορούσαν να μας πείσουν να υποστηρίξουμε ότι η ακυρότητα
των άρθρων 53 και 64 της Σύμβασης της Βιέννης είναι μια
κύρωση του δδ, αν δεν είμασταν υποχρεωμένοι να δούμε τις
διατάξεις αυτές σε συνδυασμό με τη διάταξη του άρθρου 71,
όπου διαπιστώσαμε τα εξής:

Ο περιορισμός του δικαιώματος επίκλησης της ακυρότητας μόνο από τα συμβαλλόμενα μέρη της σύμβασης σχετικοποιεί την έννοια της απόλυτης ακυρότητας που επαγγέλλονται οι παραπάνω διατάξεις και την εντάσσει στα πλαίσια των καθαρά *inter se* σχέσεων των μερών της σύμβασης. Εδώ, πρέπει να αναφέρουμε σχολιάζοντας, ότι η απουσία πρόβλεψης δυνατότητας στα συμβαλλόμενα μέρη για συμβατική παραίτηση από το δικαίωμα της επίκλησης της ακυρότητας ή για συμβατική συναίνεση για τη μη επίκληση της ακυρότητας θα έπρεπε να ερμηνευτεί μόνο ότι απορρέει από τον *α υ σ τ η ρ ό* και *δ η λ ω τ ι κ ό* *χ α ρ α κ τ ή ρ α* της επαγωγής της ακυρότητας και όχι ότι εγκαταλείπει το θέμα στην ενδοτική φύση του κανόνα. Παρά την επιθυμητή αυτή ερμηνεία, είναι γεγονός ότι τίποτα στις παραπάνω διατάξεις δεν υποχρεώνει *α ν α γ κ α σ τ ι κ ά* τα συμβαλλόμενα στην άκυρη σύμβαση μέρη να προβούν στην επίκληση της ακυρότητάς της. Επομένως η *π ρ α κ τ ι κ ή* της μη επίκλησης της ακυρότητας από το σύνολο των συμβαλλόμενων μερών είναι ένα ενδεχόμενο στο οποίο δεν δίνει ικανοποιητική λύση το άρθρο 71 της Σύμβασης της Βιέννης.

Το συμπέρασμα που απορρέει από τα δεδομένα αυτά είναι, ότι, η ακυρότητα της σύμβασης, με τις διατάξεις της οποίας παραβιάζονται κανόνες *jus cogens*, δεν είναι μια κύρωση δδ, ίσως είναι μόνο μια οιονεί κύρωση συμβατικού χαρακτήρα. Το δικαίωμα για επίκληση της ακυρότητας προβλέπεται μέσα στα πλαίσια συμβατικών διεθνών νομικών κανόνων οι οποίοι αναγνώρισαν το σχετικό δικαίωμα ως έκφραση όχι βέβαια του στενού νομικού δικαιώματος του αδικούμενου κράτους για "επανόρθωση", σύμφωνα με τις γενικές διατάξεις περί δδ, αλλά των *ε υ ρ ύ τ ε ρ ω ν* *ο υ λ λ ο γ ι κ ώ ν* *σ υ μ φ ε ρ ό ν τ ω ν* των μερών μιας σύμβασης και τίποτα περισσότερο. Η ιδιαίτερη *σ η μ α σ ί α* της καθιέρωσης αυτών των *ο υ λ λ ο γ ι κ ώ ν* *σ υ μ φ ε ρ ό ν τ ω ν* των μερών μιας σύμβασης για την ακυρότητά της, με βάση τα άρθρα 53 και 64 της Σύμβασης της Βιέννης έγκειται στο

γεγονός ότι ορίζεται από το κείμενο της κωδικοποιητικής σύμβασης και όχι από την προς ακυρότητα συμφωνία, οπότε θα έφερε ακέραια την ιδιότητα μιας ενδοτικής ρύθμισης. Στο σημείο αυτό συντελείται μια χαρακτηριστική απαγγέλιση της έννοιας της ακυρότητας από τα πλαίσια μιας καθαρής συμβατικής κύρωσης.

3.4. Η Επίδραση των Άρθρων 53 και 64 στο Γενικό Διεθνές Δίκαιο

Η ανάλυση των άρθρων 53 και 64, που προηγήθηκε, επιχειρήθηκε, μέσα στα περιοριστικά πλαίσια της Σύμβασης της Βιέννης. Προκύπτει, επομένως, θέμα επίδρασής τους και συσχετισμού τους με το γενικό διεθνές δίκαιο.

Έχει ήδη απασχολήσει τη θεωρία (74) η προβληματική, που είναι δυνατό να εγερθεί, από τα ερωτήματα (α) αν, γενικά, η Σύμβαση της Βιέννης είναι κωδικοποιητική ή όχι, και (β) αν, ειδικά, συγκεκριμένες διατάξεις της αφορούν στη κωδικοποίηση υπάρχοντος εθιμικού δικαίου ή όχι (75).

Παρακάμπτοντας τη σχετική συζήτηση, όσον αφορά το άρθρο 53, θα υποστηρίξουμε, ότι παρέλκει η σχετική διερεύνηση, καθόσον ο ορισμός των κανόνων *jus cogens*, όπως προαναφέραμε, έχει χαρακτήρα δ η λ ω τ ι κ ό και δ ι α π ι σ τ ω - τ ι κ ό. Το άρθρο 53, με βάση τα κριτήρια πιστοποίησης μας παραπέμπει στους υφιστάμενους κανόνες αναγκαστικού δικαίου και τους ξεχωρίζει (76). Για πρώτη φορά, με βάση τη διάταξη αυτή, από το σύνολο των διεθνών κανόνων ανελκύονται οι σχετικοί κανόνες του γενικού δικαίου και χαρακτηρίζονται ως αναγκαστικοί με ειδικές επιπτώσεις στο συμβατικό δίκαιο. Ωστόσο πρέπει να αναφέρουμε ότι οι σχετικές διατάξεις

θεωρούνται, όχι διατάξεις κωδικοποιητικές αλλά διατάξεις προοδευτικής εξέλιξης του δδ τουλάχιστον όσον αφορά την ακυρότητα για παραβίαση κανόνα *jus cogens* (77).

Η παραδοχή κανόνων *jus cogens*, όμως, μέσα από ένα συμβατικό κείμενο νομοθετικού περιεχομένου, όπως η Σύμβαση της Βιέννης, προδιαγράφει επιδράσεις στο σύνολο των κρατών της διεθνούς κοινότητας για το μέλλον (78).

Συγκεκριμένα διαβλέπουμε την προϊούσα επιρροή των ρυθμίσεων αυτών όχι μόνο στη σύναψη των διεθνών συμβάσεων, αλλά και στο γενικό καθεστώς των διεθνών κανόνων *jus cogens*. Πρόκειται για τη διττή επίδραση των ειδικών συνεπειών της Σύμβασης της Βιέννης, μετά την παραβίαση διεθνών υποχρεώσεων που υπαγορεύουν αναγκαστικοί κανόνες δδ, πάνω στη γενική συμπεριφορά των κρατών στις γενικές διακρατικές σχέσεις τους - και όχι μόνο στις συμβατικές. Η συνειδητοποίηση, αλλά και η έμπρακτη αναγνώριση της ανάγκης να προβλεφθούν ειδικές συνέπειες για την παραβίαση κανόνων *jus cogens* κατά τη σύναψη διεθνών συνθηκών επιφέρουν το π ρ ώ τ ο ισχυρό πλήγμα στους ισχύοντες δευτερογενείς κανόνες του δικαίου της δκε.

Π ρ ώ τ ο, δεν αναφέρομαι μ ό ν ο στην πρόβλεψη ειδικών δευτερογενών κανόνων για τις συγκεκριμένες δ.α. όσο στον τρόπο υπαγόρευσης των ειδικών συνεπειών που εμπεριέχουν. Συγκεκριμένα ο δηλωτικός χαρακτήρας της έννοιας των κανόνων *jus cogens* στην οποία παραπέμπει το άρθρο 53, όπως σχολιάσαμε προηγούμενα, καθώς και η αυστηρή και άκαμπτη επαγωγή της συνέπειας της "ακυρότητας", χωρίς εξαιρέσεις, θα μπορούσαν να μας πείσουν ότι βρισκόμαστε μπροστά στην καθιέρωση δευτερογενών κανόνων με ο ι ο ν ε ί α ν α γ κ α σ τ ι κ ό χ α ρ α κ τ ή ρ α, αν δεν υπήρχαν οι επιφυλάξεις που ήδη έχουν διατυπωθεί στη θεωρία και στις οποίες αναφερθήκαμε στο οικείο μέρος, ως προς τον προσδιορισμό των φορέων του δικαιώματος επίκλησης της "ακυρότητας" των άρθρων 53 και 64, σύμφωνα με το άρθρο 71

της Σύμβασης της Βιέννης. Κατάδηλη γίνεται η ανάγκη καθιέρωσης γενικών δευτερογενών κανόνων *jus cogens*, μετά την παραβίαση διεθνών κανόνων *jus cogens*.

Δεύτερο, πεποίθησή μας είναι, ότι η αντίστροφη επιρροή των ειδικών συνεπειών που καθιερώνονται με τη Σύμβαση της Βιέννης μετά την παραβίαση κανόνων *jus cogens*, είναι μοιραία για το γενικό καθεστώς των κανόνων *jus cogens* κατά την καθολική - και όχι μόνο συμβατική -, συμπεριφορά των κρατών στις διεθνείς τους σχέσεις. Πράγματι στην προκείμενη περίπτωση, οι σχετικές διατάξεις θα μπορούσαν να λειτουργήσουν δεσμευτικά και για εκείνα από τα κράτη που δεν έχουν επικυρώσει ακόμη τη Συνθήκη της Βιέννης. Η ευρεία υιοθέτηση του άρθρου 53 με 87 θετικές ψήφους, σε σύνολο 107 κρατών, αποτελεί θετική απόδειξη της νομικής πεποίθησης των κρατών πάνω στο περιεχόμενό του και την απαρχή δημιουργίας νέου δικαίου (79).

Με άλλα λόγια, η διάταξη του άρθρου 53 θα μπορούσε να λειτουργήσει δεσμευτικά στο μέλλον με βάση τη λογική που διέπει την υιοθέτηση του άρθρου 38 της Σύμβασης της Βιέννης. Αυτή η σκέψη αφορά τόσο στον τρόπο προσδιορισμού των κριτηρίων διαπίστωσης των κανόνων *jus cogens* όσο και στη συνέπεια της ακυρότητας που επιφέρει η παραβίασή τους.

Η απόλυτη επαγωγή της ακυρότητας ως ειδική εκδήλωση "επανάρθωσης" (της επαναφοράς των πραγμάτων στην προτέρα κατάσταση) επηρεάζει καθοριστικά και αναλογικά την πεποίθηση των κρατών πάνω σε αντίστοιχες σχετικές παραβιάσεις εκτός συμβατικής δραστηριότητας των κρατών. Η μη αναγνώριση εννόμων αποτελεσμάτων από μια σχετική δ.α. διαμορφώνεται ως η δέουσα αντίστοιχη αντίδραση των κρατών, από την πλευρά του γενικού διεθνούς δικαίου.

Ο καθηγητής κ. Κ. Οικονομίδης, στην περίπτωση της Τουρκικής εισβολής και κατοχής τμήματος του κράτους της Κύπρου, επικαλείται σε άρθρο του (80):

"τη μη παραγωγή κανενός εννόμου αποτελέσματος οποιασδήποτε φύσεως και τούτο γιατί η παρανομία υπάρχει εξ υπαρχής (ad initio) και είναι ολική και διαρκής".

Στη συνέχεια, με βάση την παραδοχή του κανόνα της απαγόρευσης της επίθεσης, ως κανόνα *jus cogens*, υποστηρίζει, συγκεκριμένα, ως συνέπεια της παρανομίας:

" (1) Την υποχρέωση μη αναγνώρισεως των παράνομα και μετά από χρήση βίας κατακτηθέντων εδαφών" (81).

Κατά τη γνώμη μου, μπορούμε να πιθανολογήσουμε ως αναμενόμενη την υπέρβαση των στενών συμβατικών ορίων του άρθρου 71 στην πράξη και την μετάπλάσή τους σε κανόνες με πεδίο εφαρμογής

- α) σε ένα πρώτο στάδιο, όλα τα συμβαλλόμενα κράτη της Σύμβασης της Βιέννης χωρίς διάκριση αν είναι ή όχι συμβαλλόμενα σε επίδικη σύμβαση, και
- β) σε ένα δεύτερο στάδιο, όλα τα κράτη της διεθνούς κοινότητας.

Σε μία τέτοια περίπτωση, το επόμενο βήμα θα ήταν η μετουσίωση των διατάξεων των άρθρων 53 και 64 από συμβατικούς δευτερογενείς κανόνες σε εθιμικούς δευτερογενείς κανόνες *jus cogens* με αναφορά όχι μόνο στη συμβατική συμπεριφορά των κρατών αλλά στην καθολική συμπεριφορά τους στις μεταξύ τους σχέσεις. Η πορεία αυτή, κατά τη γνώμη μου, προδιαγράφεται για το μέλλον από τον ίδιο το δυναμισμό που εγκλείουν οι δύο παραπάνω διατάξεις.

3.5. Ειδικά Συμπεράσματα

Πέρα από τη σκιά που ρίχνουν ορισμένες από τις παραπάνω παρατηρήσεις μας σε σχέση με το ισχύον γενικό καθεστώς συνεπειών και με τις ειδικές ρυθμίσεις συνεπειών, μετά από τέλεση δ.α. που έρχονται σε αντίθεση με κανόνες *jus cogens*, οφείλουμε να αναγνωρίσουμε τα ακόλουθα, που αφορούν στο πνεύμα των άρθρων 53, 64 και 71 της Σύμβασης της Βιέννης για το Δίκαιο των Συνθηκών.

Η έννοια των κανόνων *jus cogens* στα πλαίσια των παραπάνω ειδικών διατάξεων της Σύμβασης της Βιέννης λειτουργεί α ν τ ι κ ε ι μ ε ν ι κ ά περιορίζοντας τη συμβατική παντοδυναμία των κρατών μελών της διεθνούς κοινότητας. Συγκεκριμένα η αναφορά στο περιεχόμενο της έννοιας του κανόνα *jus cogens* στο εδάφιο β' του άρθρου 53 της παραπάνω Σύμβασης είναι δ η λ ω τ ι κ ή και όχι συστατική. Γίνεται κάτω από το πνεύμα της παραπομπής σε ήδη ισχύοντες διεθνείς νομικούς κανόνες οι οποίοι δεν καθιερώνονται για πρώτη φορά με την υιοθέτηση του άρθρου αυτού αλλά προϋφίστανται στα πλαίσια του ισχύοντος διεθνούς δικαίου. Στην περίπτωση, τώρα, των διεθνών συμβατικών σχέσεων, αυτή η προϋποθετική περιοριστική επίδραση και επικράτηση των διεθνών υποχρεώσεων που απορρέουν από τους σχετικούς κανόνες *jus cogens* στην κρατική αυτονομία οριστικοποιεί στην πραγματικότητα όχι μόνο την εξάρτηση αλλά και την ιεραρχική σχέση που δημιουργείται μεταξύ των αντίστοιχων νομικών κανόνων. Πρόκειται για μια σχέση που έχει αναλυθεί (82) και που δίνει αφορμή για να αναπτυχθεί ένα σημαντικό στοιχείο διαμόρφωσης μιας διεθνούς δημόσιας τάξης που θα επηρεάζει κατηγορηματικά στο εξής τις διεθνείς συμβατικές σχέσεις των κρατών.

Εκτός από την παραπάνω ιεραρχική επίδραση των κανόνων *jus cogens* στις διακρατικές συμβατικές σχέσεις, θεωρούμε την υιοθέτηση των άρθρων 53, 64 και 71 της Σύμβασης της Βιέννης

ως ένα διαδικαστικό μόνο στάδιο, - έστω σημαντικό -, στην πορεία της διαμόρφωσης και ολοκλήρωσης ενός ενιαίου συστήματος κανόνων *jus cogens*. Το ενιαίο αυτό σύνολο θα περιέχει όχι μόνο σαφείς πρωτογενείς αλλά και τους αντίστοιχους, δευτερογενείς και τριτογενείς κανόνες *jus cogens*. Απομένει να ωριμάσει η αντίστοιχη αναγκαιότητα για την υιοθέτηση τέτοιου είδους συνεπειών και τρόπων επαγωγής τους μετά από κάθε ανεξαιρέτως περίπτωση παραβίασης νομικών κανόνων αναγκαστικού δικαίου. Εξ άλλου η σπουδαιότητα που χαρακτηρίζει τη συμβατική συμπεριφορά των κρατών στα πλαίσια του συνολικού ουσιαστικού περιεχομένου των διακρατικών σχέσεων, η υπαγωγή αυτής της συμπεριφοράς, πλέον, στις ρυθμίσεις των άρθρων 53, 64 και 71 της Σύμβασης της Βιέννης για το Δίκαιο των Συνθηκών, καθώς και το γεγονός της προϊούσας συμμετοχής των κρατών στο καθεστώς που υπαγορεύει η σύμβαση αυτή είναι αναμφισβήτητα στοιχεία ραγδαίας ανέλιξης της έννοιας των κανόνων *jus cogens* καθώς και παράγοντες που προωθούν την τελική ολοκλήρωσή τους στο διεθνές νομικό σύστημα (83).

Αν έλθουμε, τώρα, στις προβλεπόμενες συνέπειες, βλέπουμε ότι, π ρ ώ τ ο, η επιλογή του μέτρου της ακυρότητας, ως συνέπειας η οποία επιδρά απόλυτα σε όλο το κείμενο της σύμβασης, διαδηλώνει (α) την καθοριστική προτίμηση στην *restitutio in integrum* για την περίπτωση των συμβάσεων, το περιεχόμενο των οποίων έρχεται σε αντίθεση με διεθνείς υποχρεώσεις που απορρέουν από κανόνες *jus cogens* και πέραν αυτού (β) την υιοθέτηση ενός ε π ι τ ι μ η - τ ι κ ο ύ μέτρου που ψέγει την όλη συμβατική πρωτοβουλία των κρατών στη συγκεκριμένη περίπτωση. Δ ε ύ τ ε ρ ο, η αναγνώριση του δικαιώματος επίκλησης της ακυρότητας στα συμβαλλόμενα μόνο μέρη της άκυρης σύμβασης, δεν επιτυγχάνει την αναγνώριση μιας *actio popularis* για όλα τα μέλη της διεθνούς κοινότητας τα οποία αντίθετα ενέχονται χωρίς

εξαιρέσεις στην τήρηση των κανόνων jus cogens, αλλά επιφέρει ένα σοβαρό ρήγμα στα στεγανά της έννοιας του αδικούμενου κράτους, σύμφωνα με το παραδοσιακό δίκαιο της δκε.

Όπως είναι επόμενο, τα δύο αυτά γενικά συμπεράσματα δίνουν μια άλλη εικόνα παροχής νομικής προστασίας για τις περιπτώσεις τέλεσης δ.α. που έρχονται σε αντίθεση με κανόνες jus cogens μέσα από τη σύναψη διεθνών συμβάσεων. Διαβλέπουμε, ότι, η λογική, που υπαγόρευσε τις παραπάνω αποκλίσεις από το γενικό καθεστώς συνεπειών λόγω δκε, δεν μπορεί να σταματάει, εδώ και να μην επαγγέλεται την παραπέρα επίδρασή της, στον τρόπο αντιμετώπισης της επαγωγής συνεπειών μετά την τέλεση σχετικών δ.α. που πραγματώνεται μέσα από άλλες εκδηλώσεις κρατικής συμπεριφοράς, πλην της συμβατικής. Κατά τη γνώμη μας, είναι μια προοπτική, που προσιωνίζεται βέβαιη μέσα από μια προσπάθεια, - συνεχιζόμενη σε σχέση με την υιοθέτηση των άρθρων 53, 64 και 71 της Σύμβασης της Βιέννης -, για μια κανονιστική εκλογίκευση των συνεπειών που επάγονται μετά την τέλεση των σχετικών δ.α. με σκοπό να ολοκληρωθεί το σύστημα των κανόνων jus cogens.

4. Γενικά Συμπεράσματα

Στο δεύτερο αυτό κεφάλαιο της εργασίας μας αναλύσαμε ειδικά θέματα, που, κατά τη γνώμη μας, συμπληρώνουν χαρακτηριστικά τη γενική εικόνα που προκύπτει από το πρώτο κεφάλαιο σχετικά με το γενικό καθεστώς των συνεπειών λόγω δκε, σύμφωνα με το ισχύον δδ. Απομένει να τονίσουμε, εδώ, τα ιδιαίτερα στοιχεία που απορρέουν από την εξέταση αυτών των θεμάτων και που συνθέτουν τη δ υ ν α μ ι κ ή των σύγχρονων θεσμών η οποία, άλλοτε αποκαλύπτει μια γενναία

προσπάθεια εξουδετέρωσης των αδυναμιών στο ισχύον καθεστώς των συνεπειών λόγω δκε και, άλλοτε αποτελεί τρανή απόδειξη επιμονής σε αποτυχημένες δομές του.

Ι. Η λογική που μας υπαγόρευσε να ασχοληθούμε με το σύστημα των ΗΕ βασίζεται στην καθοριστική ιδιομορφία του ότι απευθύνεται στην "παγκοσμιότητα" της διεθνούς κοινότητας. Το στοιχείο αυτό καθιστά σημαντική και επομένως ερευνητέα κάθε παρέκκλιση από τους γενικούς κανόνες περί συνεπειών λόγω δκε που περιέχεται στις καταστατικές διατάξεις του Χάρτη του οργανισμού.

Ερχόμενοι σε θέματα συνεπειών μετά από παραβίαση των διεθνών υποχρεώσεων που θέτει ο ΚΧ, οφείλουμε να ομολογήσουμε ότι οι σχετικές διατάξεις είναι χαρακτηριστικά πρωτοποριακές σε σύγκριση με τις κρατούσες γενικά συνέπειες λόγω δκε. Η πρωτοπορία αυτή εκφράζεται μέσα

- (α) από τον πειθαρχικό χαρακτήρα των μέτρων των άρθρων 5, 6 και 19 του ΚΧ,
- (β) από τις ευρείες δυνατότητες σύστασης μέτρων των άρθρων 14, - για τη Γενική Συνέλευση - και 36, 37 και 38 -, για το Συμβούλιο Ασφάλειας,
- (γ) από τη δυνατότητα επιβολής των εξαναγκαστικών μέτρων του κεφαλαίου 7 του ΚΧ, είτε αυτά συνεπάγονται τη χρήση βίας, είτε όχι,
- (δ) από τον εξαναγκαστικό τρόπο επιβολής των παραπάνω μέτρων από το Συμβούλιο Ασφάλειας (άρθρο 25 του ΚΧ), και
- (ε) από τη διεύρυνση του δικαιώματος πρωτοβουλίας για να τεθεί σε λειτουργία η διαδικασία επίλυσης των διεθνών διαφορών στα πλαίσια του συστήματος των ΗΕ.

Η επισήμανση των ιδιαίτερων αυτών χαρακτηριστικών του συστήματος της συλλογικής ασφάλειας που υπαγορεύει ο ΚΧ των ΗΕ, μέσα από τους δευτερογενείς και τριτογενείς κανόνες που

περιέχει, στηρίζει την ξεχωριστή θέση που του αποδίδεται στα πλαίσια παροχής διεθνούς νομικής προστασίας. Πράγματι ο τρόπος επιβολής κυρίως των εξαναγκαστικών μέτρων του κεφαλαίου 7 και μάλιστα των άρθρων 41-42, μέσα από τις οργανωτικές και διαδικαστικές διατάξεις του ΚΧ απομακρύνεται αποφασιστικά από τον αντίστοιχο που υπαγορεύουν οι γενικές διατάξεις περί συνεπειών λόγω δκε. Συγκεκριμένα ο αντισταθμιστικός και εξισορροποιοτικός χαρακτήρας της έννοιας της "επανόρθωσης" δεν φαίνεται να προσιδιάζει στις συνέπειες που υπαγορεύουν οι δευτερογενείς κανόνες του ΚΧ. Ο καθαρά κ υ ρ ω τ ι κ ό ς χαρακτήρας των τελευταίων απομακρύνεται σταθερά από τη γενικά ισχύουσα έννοια της "επανόρθωσης" και τη συμπληρώνει καθοριστικά χωρίς να την ανατρέπει στα πλαίσια της υλοποίησης των αρχών του ΚΧ των ΗΕ. Επίσης η καθολική δυνατότητα εμπλοκής όλων των κρατών μελών του παγκόσμιου οργανισμού, σύμφωνα με τους δευτερογενείς κανόνες του ΚΧ, είναι διαμετρικά αντίθετη με την έννοια του "αδικούμενου κράτους", όπως οι γενικές διατάξεις περί δκε υπαγορεύουν, στο θέμα της νομιμοποίησης του φορέα του δικαιώματος για πρωτοβουλία στην παροχή ευρύτερης νομικής προστασίας και όχι μόνο για αναζήτηση "επανόρθωσης".

Συνεπώς θεωρούμε, ότι η σύνθεση των παραπάνω χαρακτηριστικών και ιδιομορφιών του συστήματος συλλογικής ασφάλειας των ΗΕ δίνει τη σαφή εικόνα της αποστασιοποίησης των σχετικών συνεπειών με τα ισχύοντα στο γενικό δίκαιο της δκε, αλλά και της συνεπαγόμενης σπουδαιότητάς τους, αν λάβουμε υπ' όψη την παγκόσμια εμβέλεια του ΚΧ των ΗΕ και τα ζωτικής σημασίας - για τη διεθνή κοινότητα - αγαθά που προστατεύει. Η αδιαμφισβήτητη αυτή σπουδαιότητα του συστήματος συλλογικής ασφάλειας δεν ανατρέπεται, κατά τη γνώμη μας, από το πραγματικό γεγονός των δυσχερειών που προέκυψαν και προκύπτουν κατά την υλοποίηση των σχετικών καταστατικών διατάξεων του Χάρτη. Οι παραπάνω αδυναμίες δεν

μπορούν να αποτελέσουν κίνητρα για να δικαιολογήσουν μια προοπτική αποδυνάμωσης και αχρήστευσης του συστήματος των ΗΕ αλλά αντίθετα είναι αίτια που εδραιώνουν την επίμονη και επίπονη προσπάθεια των κρατών μελών για εύρεση τρόπου υπερκερασμού, αυτών των δυσχερειών ώστε να υπάρξουν οι αντικειμενικές δυνατότητες εφαρμογής των καταστατικών διατάξεων του Χάρτη.

Πράγματι πρόκειται για μια προσπάθεια που βλέπουμε να επιβεβαιώνεται στη διαχρονική πορεία του παγκόσμιου οργανισμού και την οποία διατρέξαμε προηγούμενα, αναφερόμενοι, σε ένα π ρ ώ τ ο στάδιο, στην πρακτική των θεωρικών πράξεων των ΗΕ με κανονιστικό περιεχόμενο και, σε ένα δ ε ύ τ ε ρ ο στάδιο, στην προώθηση σύναψης πολυμερών συνθηκών από τα κράτη μέλη του οργανισμού με νομοθετικό περιεχόμενο που εξειδικεύουν, ερμηνεύουν και αναλύουν το ζήτημα της παροχής διεθνούς νομικής προστασίας σε ορισμένα διεθνή αγαθά που έχουν ήδη υιοθετηθεί και προβλεφθεί από τις καταστατικές διατάξεις του Χάρτη των ΗΕ.

Επιπλέον, διαπιστώνουμε, ότι ενώ η πρακτική των πράξεων, που αναφέραμε, αποτελεί το μέσο απόδειξης της προσήλωσης των κρατών μελών στη λογική των καταστατικών στόχων του Χάρτη, - τους οποίους υπηρετεί με τα εργαλεία της ερμηνείας της εξειδίκευσης και της αποσαφήνισης -, οι παραπάνω συμβάσεις συνιστούν τη δυναμική υποστήριξη των ίδιων με αυτές στόχων μέσα από συμβατικές δεσμεύσεις που διαμορφώνουν ιδιόζουσες περιπτώσεις νομικής προστασίας. Η παροχή αυτού του είδους νομικής προστασίας δεν ανεξαρτοποιείται από το ισχύον σύστημα των ΗΕ, - όπως θα περίμενε κανείς -, αλλά συντελείται, χωρίς υπερβολή, μέσα σε αυτά τα οργανωτικά και θεωρικά πλαίσια του παγκόσμιου οργανισμού. Αυτή η συμβατική συμπεριφορά των κρατών μελών των ΗΕ δεν αρκείται σε μια εννοιολογική σύνδεση απλά του περιεχομένου των συμβάσεων με τους καταστατικούς σκοπούς του Χάρτη των ΗΕ, αλλά συντονίζεται και συσχετίζεται με το

σύστημα των ΗΕ, το οποίο σε τελευταία ανάλυση επηρεάζει, ως αποτέλεσμα μιας στενής αλληλεξάρτητης σχέσης μεταξύ των συμβάσεων αυτών και του ίδιου. Πράγματι η σύσταση ειδικών οργάνων, η αναγνώριση ειδικού δικαιώματος αναφοράς και προσφυγής των ατόμων, η καθιέρωση αρμοδιοτήτων προληπτικής εξέτασης και συνεχούς ελέγχου και παρακολούθησης της συμμόρφωσης των κρατών μερών αυτών των συμβάσεων, καθώς και η υιοθέτηση διαδικασιών συνδιαλλαγής για τη διευθέτηση των διαφορών είναι μερικά από τα ιδιόζοντα χαρακτηριστικά της ειδικής προστασίας που παρέχουν οι παραπάνω συμβάσεις, παράλληλα με τη δυνατότητα αναζήτησης της "επανόρθωσης" ως κλασσικής συνέπειας λόγω δικε από το αδικούμενο κράτος. Το κ υ ρ ί α ρ χ ο, όμως, στοιχείο που κάνει τις συμβάσεις αυτού του είδους - και μάλιστα την ειδική νομική προστασία που παρέχουν στα συμβαλλόμενα μέρη τους - να ξεχωρίζουν από το σύνολο των συμβάσεων που καθημερινά συνομολογούνται μεταξύ των κρατών, είναι η ε μ π λ ο κ ή των οργανωτικών και λειτουργικών δομών των ΗΕ για την εφαρμογή του περιεχομένου τους.

Συγκεκριμένα η λειτουργία των ειδικών οργάνων, που καθιερώνουν οι συμβάσεις αυτές, στην έδρα των ΗΕ, η γραμματειακή και διοικητική εξυπηρέτησή τους από το προσωπικό των ΗΕ, καθώς και το πνεύμα της καθόλου εξυπηρέτησης των συμβαλλομένων μερών από τον παγκόσμιο οργανισμό, σε θέματα όχι μόνο εφαρμογής αλλά και συνεχούς παρακολούθησης της εφαρμογής αυτών των συμβάσεων, είναι εκδηλώσεις αυτής της ά μ ε σ η ς ε μ π λ ο κ ή ς των ΗΕ. Η άμεση αυτή εμπλοκή έχει και τις έμμεσες αλλά ολοφάνερές επιρροές της στη λειτουργία του ίδιου του παγκόσμιου οργανισμού. Δημιουργεί, χωρίς αμφισβήτηση, συνθήκες δ ι ε ύ ρ υ ν σ η ς των οργανωτικών και λειτουργικών αρμοδιοτήτων των ΗΕ, οι οποίες χαρακτηρίζονται, όπως είναι φυσικό, από την περιορισμένη δεσμευτικότητα που επιβάλλουν στα συμβαλλόμενα μόνο μέρη αυτών των συμβάσεων

και όχι στο σύνολο των κρατών μελών των ΗΕ. Τελικό συμπέρασμα είναι, ότι αυτές οι συμβάσεις αποδεικνύουν την ύπαρξη διαφορετικών επιπέδων νομικών δεσμεύσεων μεταξύ των κρατών μελών των ΗΕ, τα οποία δεν αλληλοσυγκρούονται, αλλά, αντίθετα, υιοθετούν τρόπους ενισχυμένης νομικής προστασίας για καταστατικούς στόχους του Χάρτη με σκοπό την ενδυνάμωση του ίδιου του συστήματος των ΗΕ.

Το φαινόμενο αυτό της εμπλοκής του οργανισμού από το κείμενο των συμβάσεων λογικά δικαιολογείται, αφού τα ίδια τα ΗΕ είχαν την πρωτοβουλία σύναψης αυτών των συμβάσεων έντοπίζοντας, αρχικά, όχι μόνο το πρόβλημα του προσδιορισμού του αόριστου και γενικού περιεχομένου ορισμένων καταστατικών στόχων του Χάρτη, αλλά και την ιδέα της υιοθέτησης των συμβάσεων αυτών και στη συνέχεια, συμβάλλοντας έμπρακτα σε όλη τη διαδικασία μέχρι το στάδιο της ολοκλήρωσης του κειμένου τους. Επιπλέον η εμπλοκή του οργανισμού από το κείμενο αυτών των συμβάσεων, πιστεύουμε ότι δεν είναι μετέωρη από πλευράς νομικών δεσμεύσεων των μη συμβαλλόμενων κρατών μελών του οργανισμού ως προς τη διεύρυνση των αρμοδιοτήτων των οργάνων του. Θα έλεγα ότι, νομικά, το φαινόμενο αυτό οτιρίζεται στην αποδοχή που προσφέρουν τα ΗΕ με την υιοθέτηση του κειμένου τους από τη Γενική Συνέλευση, πριν ακόμη τεθούν σε ισχύ, ως ένα ειδικό στάδιο διαδικασίας συνομολόγησης αυτών των συνθηκών. Στην προκείμενη περίπτωση οι σχετικές αποφάσεις της Γενικής Συνέλευσης των ΗΕ που παρέχουν την ειδική υιοθέτηση του κειμένου αυτών των συμβάσεων, σε συνδυασμό με τις διευρυμένες αρμοδιότητες που υπαγορεύουν οι διατάξεις των κεφαλαίων 9 και 10 του ΚΧ, είναι δυνατό να θεωρηθούν ότι ταυτόχρονα παρέχουν την έγκριση της Γενικής Συνέλευσης πάνω στο ουσιαστικό περιεχόμενό τους καθολοκληρία, δεσμεύοντας τελικά τα οργανωτικά και λειτουργικά πλαίσια του συστήματος των ΗΕ.

Μετά τα παραπάνω, πιστεύουμε ότι δικαιολογείται η ιδιαίτερη και δειγματοληπτική αναφορά μας στις συμβάσεις αυτές, όχι μόνο επειδή συνδέουν και στηρίζουν στο κείμενό τους το εννοιολογικό περιεχόμενο των νομικών αγαθών που προστατεύουν με τους καταστατικούς σκοπούς του ΚΧ των ΗΕ, αλλά καθιερώνουν την εμπλοκή των οργανωτικών και λειτουργικών δομών του συστήματος των ΗΕ στη διαδικασία και στον τρόπο παροχής νομικής προστασίας που θεσπίζουν, παράλληλα με τους παραδοσιακούς τρόπους προστασίας που επιτάσσει το δίκαιο της δεκ. Οι ίδιες δε αυτές συμβάσεις αποτελούν τα πειστήρια μιας στρατευμένης προσπάθειας των κρατών μελών του οργανισμού των ΗΕ για την ενδυνάμωση των δομών του συστήματος - που, μέχρι σήμερα -, τα ΗΕ έχουν επιβάλλει. Τα μέσα αυτής της προσπάθειας είναι η εξειδίκευση και ερμηνεία των καταστατικών στόχων του ΚΧ και η προσαρμογή τους στις σύγχρονες απαιτήσεις της διακρατικής ζωής με τρόπο ώστε να υπερκεραστούν οι πρακτικές αδυναμίες εφαρμογής του στο κεφάλαιο της εμπέδωσης της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας.

Στα πλαίσια της ίδιας προσπάθειας εντάσσεται η διαπίστωση που κάναμε προηγούμενα για την απόδοση σε ορισμένες δ.α. του νομικού χαρακτηρισμού του "διεθνούς εγκλήματος" μέσα στο κείμενο ορισμένων τέτοιων συμβάσεων (περιπτώσεις γενοκτονίας, apartheid) ή και ορισμένων διακηρύξεων της Γενικής Συνέλευσης (περίπτωση ορισμού της επίθεσης). Πράγματι από τη σχετική ανάλυση που προηγήθηκε καταδεικνύεται ότι ο καθορισμός των διεθνών εγκλημάτων, μετά από την παραβίαση ορισμένων διεθνών υποχρεώσεων των κρατών, αποβλέπει στην καθιέρωση της νομικής προστασίας που παρέχουν τα πλαίσια της λειτουργίας των ΗΕ, είτε πρόκειται για την επαγωγή των συνεπειών από πλευράς δευτερογενών κανόνων, είτε για τη θέσπιση ειδικών οργάνων, ή για την εμπλοκή των κατασταστικών οργάνων των ΗΕ, σύμφωνα με τους αντίστοιχους τριτογενείς κανόνες των παραπάνω συμβάσεων. Οι σχετικές

ρυθμίσεις, χωρίς να επιβάλλονται με αποκλειστικό τρόπο αφού συντρέχουν με εκείνες του δικαίου της δκε, πιστεύουμε, ότι φέρουν το βάρος της κύριας αντιμετώπισης των παραπάνω παραβιάσεων λόγω των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών του συστήματος των ΗΕ. Ήτοι, η συλλογικότητα στη λήψη των αποφάσεων των οργάνων του και η παγκόσμια εμβέλεια της καθολικής δράσης του οργανισμού προσφέρουν τα εχέγγυα για τη μεγαλύτερη δυνατή απαξίωση τόσο εναντίον της τελούμενης σχετικής δ.α. που ορίζεται ως "διεθνές έγκλημα", όσο και εναντίον του αδικούντος κράτους.

Καταλήγοντας πρέπει να δεχθούμε, ότι με τα σημερινά δεδομένα τα λειτουργικά και οργανωτικά πλαίσια των ΗΕ π ρ ο σ φ έ ρ ο υ ν την καθοριστική διέξοδο από το τέλμα των ρυθμίσεων του δικαίου της δκε στην επαγωγή των συνεπειών από την τέλεση των δ.α. που έρχονται σε αντίθεση με τις διεθνείς υποχρεώσεις που απορρέουν από τον ΚΧ. Τα διαπιστούμενα καθημερινά προβλήματα στην επιτυχή αντιμετώπιση των παραβάσεων αυτών από τα ΗΕ δεν πρέπει να αποτελούν τροχοπέδη στην πορεία του οργανισμού αλλά αφορμή για μια διαρκή προσπάθεια για την μετεξέλιξή τους σε στοιχεία προσδευτικών καθημερινών λύσεων που θα συνεισφέρουν όχι μόνο στην αντιμετώπισή τους αλλά και στην ενδυνάμωση του συστήματος του παγκόσμιου οργανισμού.

II. Τέλος, βλέπουμε ότι η καθιέρωση της διάκρισης των κανόνων δδ σε κανόνες αναγκαστικού δικαίου και μη προκαλεί προβλήματα στο δίκαιο της δκε και συγκεκριμένα στην επαγωγή των συνεπειών λόγω δκε. Τα προβλήματα αυτά σχετίζονται τόσο με την κρατούσα έννοια των κανόνων *jus cogens* όσο και με την παροχή της νομικής προστασίας που τους αναγνωρίζεται.

Συγκεκριμένα ο προσδιορισμός της έννοιας των κανόνων *jus cogens* ο οποίος συντελείται μέσα από μια αναφορά σε κριτήρια πιστοποίησης, - όπως μας δόθηκε προηγούμενα η ευκαιρία να δούμε, α δ υ ν α τ ε ί, τουλάχιστον μέχρι σήμερα, να μας οδηγήσει με ασφάλεια και απόλυτη βεβαιότητα

στην επισήμανσή τους κατά τη ρύθμιση των διακρατικών σχέσεων και την παραπέρα απαρίθμησή τους. Αυτή η έλλειψη γνώσης των συγκεκριμένων κανόνων *jus cogens* που διέπουν σήμερα τις διακρατικές σχέσεις συνιστά το π ρ ώ τ ο στοιχείο αδυναμίας στην εφαρμογή της πρωτοποριακής έννοιας των κανόνων *jus cogens* στο δδ κατά την επαγωγή των συνεπειών λόγω δκε. Πράγματι όταν αγνοούμε τους συγκεκριμένους κείμενους κανόνες αναγκαστικού δικαίου *a priori* δεν μπορούμε να διαπιστώσουμε ποιές από τις τελούμενες δ.α. παραβιάζουν διεθνείς υποχρεώσεις που απορρέουν από κανόνες *jus cogens* ή όχι. Στο βαθμό, λοιπόν, που μειονεκτεί η ασφαλής και αδιαμφισβήτητη προσέγγιση σε κανόνες *jus cogens*, με τα σημερινά δεδομένα, επηρεάζεται ανάλογα και το δίκαιο της δκε το οποίο ενεργοποιείται μετά από την τέλεση δ.α.

Το δ ε ύ τ ε ρ ο σκοτεινό σημείο στην υιοθέτηση των κανόνων *jus cogens* από πλευράς δικαίου της δκε αναφέρεται στην απουσία ειδικών δευτερογενών κανόνων για την επαγωγή ειδικών συνεπειών μετά την τέλεση δ.α. που έρχονται σε αντίθεση με κανόνες *jus cogens*, καθώς και τριτογενών κανόνων που να προβλέπουν ειδικούς μηχανισμούς και διαδικασίες εφαρμογής της δκε σε αυτές τις περιπτώσεις. Πράγματι η απουσία ειδικών συνεπειών λόγω δκε μας αναγκάζει μοιραία να προφεύγουμε στην υπαγωγή των σχετικών περιπτώσεων στους ισχύοντες γενικούς κανόνες της δκε. Η κάλυψη που προσφέρεται στις περιπτώσεις δ.α. που αντιβαίνουν σε κανόνες *jus cogens*, από τις γενικές διατάξεις της δκε, ενώ δεν αφήνει κενά ρύθμισης σε θέματα δκε, δεν απαντά ικανοποιητικά στο αίτημα δικαίου για παροχή εκείνης της νομικής προστασίας που να προσιδιάζει στην έννοια των κανόνων *jus cogens*. Ούτε η έννοια της "επανόρθωσης", ούτε η έννοια του "αδικούμενου κράτους", όπως ορίζονται στο ισχύον καθεστώς της δκε, μπορούν να ανταποκριθούν στο περιεχόμενο των συλλογικών συμφερόντων της διεθνούς κοινότητας που αναγνωρίζονται πανηγυρικά πλέον από την καθιέρωση της διάκρισης σε κανόνες

αναγκαστικού δικαίου ή μη. Η έλλειψη παροχής ανάλογης προστασίας στις απαιτήσεις που επιβάλλει η παραδοχή κανόνων αναγκαστικού δικαίου στο δδ προβληματίζει σε τέτοιο σημείο ώστε να πλήττει την ίδια την παραδοχή της έννοιας των κανόνων *jus cogens*.

Αντίθετα η εξαίρετική συμβατική πρόβλεψη της ακυρότητας των συμβάσεων που προσβάλλουν κανόνες *jus cogens* ανοίγει το δρόμο στην εξάλειψη των μειονεκτημάτων, που αφορούν στις γενικές ρυθμίσεις για συνέπειες λόγω δκε μετά την παραβίαση κανόνων αναγκαστικού δικαίου, μέσα στα περιορισμένα πλαίσια των άρθρων 53 και 64 της Σύμβασης της Βιέννης για το Δίκαιο των Συνθηκών. Πράγματι, διατηρώντας τις επιφυλάξεις μας, όπως τις εκθέσαμε στο οικείο μέρος για τις συγκεκριμένες ρυθμίσεις, πιστεύουμε, ότι οι παραπάνω διατάξεις έκαναν ένα πρώτο σωστό βήμα στην κατεύθυνση για μια ορθολογική αντίστοιξη μεταξύ δ.α. με ορισμένο περιεχόμενο και δευτερογενών κανόνων που προβλέπουν ειδικές συνέπειες λόγω δκε.

Το εύκτατο, λαμβάνοντας υπ' όψη τα επικρατούντα στο δίκαιο της δκε, θα ήταν, το πρώτο αυτό βήμα να έδινε την αφορμή για μια γενικευμένη αντιμετώπιση των περιπτώσεων παραβίασης διεθνών υποχρεώσεων που υπαγορεύονται από κανόνες αναγκαστικού δικαίου και που θα προέκυπταν από όλο το εύρος των κρατικών δραστηριοτήτων και όχι μόνο από τη συμβατική συμπεριφορά των κρατών. Στα πλαίσια μιας τέτοιας προοπτικής θα μπορούσε να αναπτυχθεί ένα ολοκληρωμένο σύστημα κανόνων με τα χαρακτηριστικά και τις ιδιότητες του αναγκαστικού δικαίου, το οποίο από πλευράς περιεχομένου θα είχε τρι-
δ ι κ ή διάκριση στους κανόνες που θα περιείχε, ήτοι θα περιλάμβανε όχι μόνο πρωτογενείς αλλά και δευτερογενείς και τριτογενείς κανόνες *jus cogens*.

ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

1. ILC Yearbook , 1976, vol. II, part one, 26 (80).
2. W. Schücking, Le Développement du Pacte de la Société des Nations, RCADI 1927, τ. 20, J. Ray, Commentaire du Pacte de la Société des Nations selon la Politique et la Jurisprudence des Organes de la Société, 1930, Γεωργίου Τενεκίδη, Δημόσιον Διεθνές Δίκαιον, Παπαζήσης, Αθήναι, 3η έκδοση, 1977, σελ. 119 - 138, L. Kunz, L'Article XI du Pacte de la Société des Nations, RCADI, τ. 20, H. Rauchberg, Les Obligations Juridiques des Membres de la S.d.N. pour le Maintien de la Paix, RCADI, τ. 37, P. Barandon, Le Système Juridique de la S.d.N. pour la Prévention de la guerre, Paris, 1933, J.L. Brierly, The Covenant and the Charter, BYBIL, 1947.
3. Η διάκριση σε κανόνες πρωτογενείς, δευτερογενείς και τριτογενείς καθιερώνεται στα πλαίσια της σύγχρονης κωδικοποίησης για το δίκαιο της δκε από την ΕΔΔ, όπως σχολιάσαμε προηγούμενα.
4. Ο κύριος σκοπός του ΚΧ για τη διατήρηση της ειρήνης και της διεθνούς ασφάλειας επέβαλε ανάλογες νομικές υποχρεώσεις στα κράτη μέλη του οργανισμού για ειρηνική επίλυση των διεθνών διαφορών. Για να εξυπηρετηθεί ο κύριος αυτός στόχος, ο ΚΧ βασιζόταν σε ορισμένες αρχές όπως οι αρχές της κυρίαρχης ισότητας των κρατών, της εδαφικής ακεραιότητας και της πολιτικής ανεξαρτησίας των κρατών μελών του οργανισμού. Το σύνολο των διατάξεων αυτών που προέβλεπαν τους παραπάνω στόχους και τις αρχές αποτελεί τις διατάξεις με τους πρωτογενείς κανόνες του ΚΧ οι οποίοι δημιουργούν νομικά δικαιώματα και επιβάλλουν νομικές υποχρεώσεις για τα κράτη μέλη. Για να ενισχυθεί η εφαρμογή των διατάξεων αυτών έχουν τεθεί τα άρθρα 5, 6, 19 και τα ειδικά

κεφάλαια 6, 7 του ΚΧ. Στα κεφάλαια αυτά προβλέπονται οι τρόποι, οι μηχανισμοί ως και τα απαγορευτικά ή εξαναγκαστικά μέτρα που είναι δυνατό να επιβληθούν στις περιπτώσεις που έχουν παραβιασθεί οι παραπάνω διατάξεις με τους πρωτογενείς κανόνες. Συνεπώς τα άρθρα 5, 6, 19 και τα κεφάλαια 6 και 7 περιέχουν από πλευράς εννοιολογικού περιεχομένου, δευτερογενείς (secondary) κανόνες, αφού αναφέρονται και σχετίζονται άμεσα και άρρηκτα με την εφαρμογή ή την παράβιαση των διατάξεων με τους πρωτογενείς κανόνες, καθώς και τριτογενείς κανόνες (tertiary rules) οι οποίοι προβλέπουν τις διαδικασίες, τους τρόπους και τα όργανα επίλυσης των σχετικών διαφορών, στα πλαίσια των ΗΕ. Ακριβώς η ύπαρξη των δευτερογενών κανόνων έρχεται να συμπληρώσει και να τελειοποιήσει τους υπόλοιπους πρωτογενείς κανόνες του ΚΧ επιβάλλοντας ειδικές συνέπειες όσες φορές παραβιάζοταν νομικό δικαίωμα ή νομική υποχρέωση με βάση τον ΚΧ.

5. ILC Yearbook, 1976, vol. II, part one, 33 - 35 (102 - 106), Κ. Ιωάννου, Κ. Οικονομίδη, Χρ. Ροζάκη, Α. Φατούρου, Δημόσιο Διεθνές Δίκαιο, Η θεωρία των πηγών, Α. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή, 1988, 380, Γ. Τενεκίδη *op. cit.*, 145.
6. Κρατερός Ιωάννου, Ο Πόλεμος στον Περσικό Κόλπο και το Διεθνές Δίκαιο, εκδ. Α. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή, 1991, 80 (υποσ. 41). Επίσης *ibid*, 81-82, όπου γίνεται δεκτό ότι: "Εκτός από την περίπτωση της εισβολής του Ιράκ στο Κουβέιτ και την περίπτωση της Κορέας (η οποία όμως αποτελεί ιδιαιτερότητα παρά μια ένδειξη προηγούμενης πρακτικής) το Συμβούλιο Ασφαλείας μόνο μια φορά στο παρελθόν έχει επιτρέψει τη χρήση βίας σύμφωνα με το Έβδομο Κεφάλαιο του Χάρτη, αλλά σε πολύ περιορισμένη κλίμακα. Συγκεκριμένα, με την Απόφαση 221 της 9ης Απριλίου 1966 εξουσιοδοτήθηκε το Ηνωμένο

Βασίλειο να αποτρέψει "και με τη χρήση βίας εάν είναι αναγκαίο" την άφιξη στον πορτογαλλικό τότε λιμένα της Beira του τάνκερ "Joanna V" που μετέφερε πετρέλαιο προοριζόμενο για το παράνομο καθεστώς της Νότιας Ροδεσίας". Ακόμα το αυτό M. Virally, L' Organisation Mondiale, Librairie Armand Colin, Paris, 1972, 479-482 (Les Sactions dans le Pratique de l' O.N.U).

7. Το 1974 η ΓΣ ανέστειλε την ιδιότητα του μέλους της ΓΣ από την Νοτιοαφρικανική Ένωση.
8. Κρ. Ιωάννου, *op. cit.* 144, 147, 153, Security Council Resolutions 713/1991, 757, 781, 786, 787 και 794/1992.
9. Κ. Ευσταθιάδης, 'Ο 'Οργανισμός 'Ηνωμένων 'Εθνών, 'Αθήναι, 1945, H. Kelsen, The Law of the United Nations, Stevens, London, 1951, Γ. Τενεκίδης, *op. cit.* 139-152, Α-Θ. Χριστοδουλίδης, Δραστηριότητες του ΟΗΕ, (Σημειώσεις), τεύχος Ι, ΠΑΣΠΕ, 1986, Αντ. Μπρεδήμα, Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών, εκδ. Α. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, 1989, M. Virally, *op. cit.*, J.P. Cot - A. Pellet, La Charte des Nations Unies, Paris - Bruxelles, 1985.
10. Αντίθετα στο άρθρο 40, τα μέτρα που μπορούν να επιβληθούν χαρακτηρίζονται "προσωρινά" και δίνεται βάρος στην περιορισμένη χρονική διάρκεια του μέτρου. Στη συνέχεια τα άρθρα 41 και 42 προσδιορίζουν τις γενικές ιδιότητες των μέτρων που μπορούν να επιβληθούν αναφέροντας ενδεικτικά και όχι περιοριστικά παραδείγματα τέτοιων μέτρων. Έτσι ενώ στο άρθρο 41 η βασική ιδιότητα που περιορίζει τα μέτρα είναι η μη χρήση ένοπλης δύναμης, στο άρθρο 42 προβλέπεται ότι τα μέτρα που θα επιβληθούν θα έχουν ως περιεχόμενο την ανάληψη στρατιωτικής δράσης για να αποκαταστήσουν τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια.

11. Κ. Οικονομίδης, Δημόσιο Διεθνές Δίκαιο, Α', Α. Σάκκουλας, Αθήνα - Κομοτηνή, 1990, 45 όπου η ειρηνική επίλυση των διαφορών αναφέρεται ως ο πρώτος από τους τρεις άξονες στους οποίους αρθρώνεται η προσπάθεια για διατήρηση της ειρήνης και ασφάλειας από τον Ο.Η.Ε.
12. Η άλλη περίπτωση επιτρεπτής χρησιμοποίησης ενόπλου βίας, σύμφωνα με τον ΚΧ των ΗΕ αναγράφεται στο άρθρο 51 του ΚΧ και αφορά στη νόμιμη άμυνα.
13. Κρ. Ιωάννου ορ. cit. 95-96.
14. Κ. Οικονομίδης, ορ. cit. 45.
15. ILC Yearbook 1976, vol. II, part one, 35 (106).
16. Γ. Τενεκίδης ορ. cit. 145 όπου αναφέρεται ότι στο άρθρο 2 παρ. 6 του ΚΧ επιβεβαιώνεται το "αδιαίρετο της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας".
17. ILC Yearbook, 1976, vol. II, part one, 35 (106).
18. Supra.
19. Κ. Οικονομίδης, ορ. cit. 157-158, 163-164, Κ. Ιωάννου, Κ. Οικονομίδη, Χρ. Ροζάκη, Α. Φατούρου, ορ. cit. 416, 420-424.
20. Supra.
21. Οι πρόσφατες περιπτώσεις του πολέμου στον Περσικό Κόλπο, στην πρώην Γιουγκοσλαβία και στην στρατιωτική υποστήριξη της ανθρωπιστικής βοήθειας στη Σομαλία. Στις αποφάσεις του Συμβουλίου Ασφαλείας 660, 661, 662, 664, 665, 666, 667, 670, 678 του 1990, 686, 687 του 1991, οι οποίες αναφέρονται στην περίπτωση του πολέμου στον Περσικό Κόλπο, ρητά ορίζεται ότι η σχετική δράση του ΟΗΕ εντάσσεται στα πλαίσια εφαρμογής του Κεφαλαίου VII του ΚΧ. Ειδικά στην περίπτωση της πρώην Γιουγκοσλαβίας επισημαίνουμε την ομόφωνη απόφαση 713/1991, στις 25 Σεπτ. 1991, του Συμβουλίου Ασφαλείας, η οποία στο άρθρο 6 επικαλείται την εφαρμογή του Κεφ. VII του ΚΧ για να επιβάλλει "..... a general and complete embargo on all deliveries of weapons and military equipment to Yugos-

lavia". Επίσης, η ίδια επίκληση του Κεφ. VII του ΚΧ γίνεται στην απόφαση του Συμβουλίου Ασφαλείας με αριθμό 757, στις 30 Μαΐου 1992, στο σκεπτικό της (13 ψήφοι υπέρ, 2 αποχές - Κίνα, Ζιμπάμπουε), όπου ορίζεται ο οικονομικός και εμπορικός αποκλεισμός στα γιουγκοσλαβικά προϊόντα και αγαθά και στις οικονομικές σχέσεις, η αναστολή των αθλητικών, επιστημονικών, τεχνικών και μορφωτικών ανταλλαγών, ο αεροπορικός αποκλεισμός και η μείωση του αριθμού του προσωπικού των διπλωματικών αποστολών στην Γιουγκοσλαβία. Ακόμα η ίδια ρητή αναφορά στα πλαίσια της εφαρμογής του Κεφ. VII του ΚΧ γίνεται στην απόφαση 787 του Συμβουλίου Ασφαλείας, στις 16 Νοεμβρίου 1992 και μάλιστα στα άρθρα 9, 10 και 12, όπου με ψήφους 13 υπέρ και 2 αποχές (Κίνα, Ζιμπάμπουε), επιβλήθηκε ο ναυτικός αποκλεισμός στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γιουγκοσλαβίας. Τέλος στα άρθρα 8 και 9 της απόφασης του ΣΑ 794/1992 για την στρατιωτική υποστήριξη της ανθρωπιστικής βοήθειας στη Σομαλία γίνεται ρητή επίκληση του Κεφαλαίου VII του ΚΧ.

22. U.N. Multilateral Treaties deposited with the Secretary-General. Status at 31 Dec. 1991, New York, p. 11-12, τα κράτη για τα οποία ισχύει, μέχρι πρόσφατα, δήλωση για την προαιρετική ρήτρα του άρθρου 36 παρ. 2 είναι: Αυστραλία, Αυστρία, Μπαρμπάντος, Βέλγιο, Βοτσβάνα, Καναδάς, Καμπότζη, Κολομβία, Κόστα-Ρίκα, Κύπρος, Δανία, Δομινικανή Δημοκρατία, Αίγυπτος, Ελ Σαλβαδόρ, Εστονία, Φινλανδία, Γκάμπια, Γουϊνέα-Μπισάου, Αϊτή, Ονδούρας, Ινδία, Ιαπωνία, Κένυα, Λιβερία, Λιχτενστάιν, Λουξεμβούργο, Μαλάουϊ, Μάλτα, Μαυρίτιους, Μεξικό, Ναουρου, Ολλανδία, Νέα Ζηλανδία, Νικαράγουα, Νιγηρία, Νορβηγία, Πακιστάν, Παναμάς, Φιλιππίνες, Πολωνία, Πορτογαλία, Ισπανία, Σενεγάλη, Σομαλία, Σουδάν, Σουρινάμ, Σβάτζιλαντ, Σουηδία, Ελβετία, Τόγκο, Ουγκάντα, Ηνωμένο Βασίλειο, Ουρουγουάη, Ζαΐρ.

23. G.A. 25th session, Resolutions adopted on the reports of the Sixth Committee, 121-124, 1st Principle, par. 2. "a war of aggression constitutes a crime against the peace, for which there is responsibility under international law".
24. G.A. Resolutions at its 29th regular session, 17 Sept.-18 Dec. 1974, Res. adopted on the reports of the Sixth Committee, 307-310, Preamble of the definition, par. 5.
25. Κ. Οικονομίδη, *op. cit.* 162-164, Κ. Ιωάννου, Κ. Οικονομίδη, Χρ. Ροζάκη, Α. Φατούρου, *op. cit.* 420-424.
26. Η μετάφραση έχει γίνει από τη Διεύθυνση Πληροφοριών των Ηνωμένων Εθνών.
27. Περισσότερα στη μελέτη Herman Santa Cruz "La Discrimination Raciale", UN, New York, 1977, Numero de Vente: F.76.XIV.2 (Etude de Rapporteur Special de la Sous-Commission de la lutte contre les mesures discriminatoires et de la protection des minorités), 241 και επ. Μ. Κατσιγιάννη-Παπακωνσταντίνου, Οι Φυλετικές Διακρίσεις και η Διεθνής Μέριμνα για την κατάργησή τους, Ε.Ε.Ν. Μάϊος 1981, 426-427.
28. Εδώ, δεν αναλύεται όλο το περιεχόμενο της Διακήρυξης αλλά τονίζεται το σημείο εκείνο όπου γίνεται η αναφορά και η υπαγωγή της αρχής της αυτοδιάθεσης με τον πρώτο καταστατικό σκοπό των ΗΕ.
29. Ο όρος "διεθνείς θεσμικές πράξεις" καθιερώνεται και χρησιμοποιείται από τον καθηγητή κ. Κ. Οικονομίδη στο σύγγραμμα των Κ. Ιωάννου, Κ. Οικονομίδη, Χρ. Ροζάκη και Α. Φατούρου, *op. cit.* 409 επ.
30. Από το 1966 που τα ΗΕ τερμάτισαν το καθεστώς της εντολής μέχρι τις μέρες μας το πρόβλημα της Ναμίμπια απασχολούσε συνεχώς τα ΗΕ. Ήδη, πλέον η Ναμίμπια ως πλήρως ανεξάρτητο κράτος εντάχθηκε στα ΗΕ (1990).
31. *Supra* υποσ. 27.
32. *Supra* υπ. 27, Κ. Οικονομίδης, *op. cit.* 106-107.

33. Απόφαση Σ.Α. 221/της 9ης Απριλίου 1966 περί του αποκλεισμού στη Νότια Ροδεσία.
34. OPI/489, UN Office of Public Information - March 1977.
35. ILC Yearbook, 1964, vol. II, 125-127.
36. OPI/442, UN Office of Public Information - June 1973.
37. Herman Santa Cruz, La Discrimination Raciale, op. cit. 37-40, (115-125), Μ. Κατσιγιάννη-Παπακωνσταντίνου, op. cit. 418-420.
38. Supra.
39. UN Resolutions of Legal Interest adopted by the GA - 28th Session - 1973, 1974-03837, 37-43.
40. ILC Yearbook, 1964, vol. II, 125-126 (5-11).
41. ILC Yearbook, 1964, vol. II, 128 (19).
42. ILC Yearbook, 1964, vol. II, 128 (20-21).
43. OPI/442, UN Office of Public Information, June 1973.
44. Σύμφωνα με το πνεύμα αυτό, η Ελλάδα που έχει υπογράψει και επικυρώσει τη Σύμβαση για την Εξάλειψη Όλων των Μορφών των Φυλετικών Διακρίσεων, έχει ποινικοποιήσει, με το Ν. 927/28-6-1979 (ΦΕΚ 139/1979 τ. Α'), την πράξη των φυλετικών διακρίσεων θεωρώντας τα οχετικά αδικήματα πλημμελήματα που διώκονται μετά από έγκληση.
45. Αναφερόμαστε στον όρο "θεσμικές πράξεις" όπως καθιερώνεται από τον καθηγητή Κ. Οικονομίδη, op. cit. 157-158 και στο σύγγραμμα των Κ. Ιωάννου, Κ. Οικονομίδη, Χρ. Ροζάκη και Α. Φατούρου, op. cit. 409-429.
46. A.G. Documents Officiels: 44ième Session, Supplement No 10 (A/44/10), 2 Mai - 21 Juillet 1989, 124 (73).
47. Supra, 124 (75).
48. Supra, 177.
49. Supra, 174.
50. A.G. Documents Officiels: 42ième Session, Supplement No 10 (A/42/10), 29.

51. A.G. Documents Officiels: 44ième Session, Supplement No (A/44/10), 152-159-160, 153-157 και 180 (2). Επίσης, *ibid* 173-177 το σχέδιο των άρθρων του Κώδικα των Εγκλημάτων κατά της Ειρήνης και της Ασφάλειας της Ανθρωπότητας.
52. A.G. Documents Officiels: 43ième Session, Supplement No 10 (A/43/10), 133-135.
53. Christos Rozakis, *The Concept of Jus Cogens in the Law of Treaties*, North-Holland P.C., 1976, 52.
54. *Supra*, Γ. Β. Ζωτιάδου, *Τό 'Αναγκαστικόν Διεθνές Δημόσιον Δίκαιον*, 'Αφοί Π. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη, 1968.
55. Μετάφραση στην ελληνική γλώσσα από Ι. Γκιώνη, Γ. Τενεκίδη, *op. cit.* 529.
56. *Supra* 46, "test of identification".
57. *Supra* 53.
58. ILC Yearbook, 1976, vol. II, Part one, 32 (99).
59. Το άρθρο 64 της Σύμβασης της Βιέννης έχει ως εξής: "Εάν νέος αναγκαστικός κανών του γενικού διεθνούς δικαίου εμφανισθεί, τυχόν ύφισταμένη συνθήκη συγκρουομένη προς τούτο καθίσταται άκυρος και τερματίζεται" (μετάφραση στην ελληνική γλώσσα από Ι. Γκιώνη, Γ.Κ. Τενεκίδη, *op. cit.* 529).
60. Α. Ράπη, *Γενικά Αρχαί*, Βιβλ. Γρ. Παρισιάνου, 'Αθήναι, 1965, 29, όπου η διάκριση των επιτακτικών αναγκαστικών κανόνων σε *leges perfectae*, *leges minus quam perfectae*, *leges plus quam perfectae* και *leges imperfectae*.
61. Σύμφωνα με τα δεδομένα της θεωρίας και της πράξης, στο εσωτερικό δίκαιο, οι έννοιες της "ακυρότητας" και της "ακυρώσεως" διακρίνονται μεταξύ τους με βάση συγκεκριμένα κριτήρια που αναφέρονται (α) στα χαρακτηριστικά των εννοιών, (β) στα αποτελέσματα και στις συνέπειες που προκαλούν στη συναλλακτική ζωή των προσώπων και, (γ) στις διαδικασίες και ενέργειες που απαιτούνται για την κήρυξή τους σε άκυρες ή ακυρώσιμες.

Το αντίθετο ακριβώς συμβαίνει στο δδ, όπου οι ίδιες έννοιες δεν έχουν ωριμάσει τόσο ώστε να έχουμε μια σαφή και διακεκριμένη χρήση των δύο όρων. Αποτέλεσμα αυτής της ασάφειας είναι η υιοθέτηση των δύο όρων να γίνεται ειδικά μόνο σε σχέση με μια συγκεκριμένη ρύθμιση την οποία έχει προβλέψει η συμβατική δραστηριότητα των κρατών ή έχει επιβάλλει η δικαιοδοτική αρμοδιότητα του δ. δικαστή και πάντα με την συνοδεία των ειδικών χαρακτηριστικών και ιδιοτήτων που οι δύο παραπάνω τρόποι πρόβλεψης έχουν δεχθεί.

62. Lazare Kopelmanas, "Du conflict entre le traité international et la loi interne", RDILC, 1937, XVIII, No 1-2, όπου ειδική αναφορά στη φύση και τα αποτελέσματα της ακυρότητας. F.A. Mann, The Consequences of an International Wrong in International and National Law, BYBIL, 1976-1977, 6, όπου αναφέρει ότι: "..... obviously the problem arises only where it is a juristic act such as legislation, an executive order or a judicial decision that is alleged to be tortious. In such cases it may happen that nullity, and possibly a judicial declaration of nullity, is the only effective method or at least the necessary concomitant of an effective method for the protection of the victim state. It may in fact be little more than a step in the practical implementation of the idea of *r e s t i t u t i o n i n k i n d*". Ian Brownlie, Principles of Public International Law, 3rd edition, Oxford, Clarendon Press, 1979, 461, όπου ισχυρίζεται ότι το μέτρο της ακυρότητας και γενικότερα η *restitutio in integrum* επιβάλλεται τελείως εξαιρετικά: "..... to achieve the object of reparation tribunals may give "*l e g a l r e s t i t u t i o n*", in the form of a declaration that an offending treaty, or act of the executive, legislature, or juricature, *i s i n v a l i d*. Such action can be classified

- either as a genuine application of the principle of restitutio in integrum or as an aspect of satisfaction. Restitution in kind, specific restitution, is exceptional
63. RCADI, 1949, 1, 74, 255.
 64. Supra 256.
 65. Supra 257.
 66. Supra 258.
 67. Traité de Droit International Public, tome II, Librairie de l' Universitaire, Georg et Cie S.A., Genève, 1954, 3.
 68. Supra 67-68.
 69. Γεώργιος Κ. Τενεκίδης, op. cit. 45. F.A. Mann, op. cit. 6. Εκεί βλέπουμε να χαρακτηρίζεται η ακυρότητα ως κύρωση: "..... if the s a c t i o n o f n u l l i t y fits well into the fundamental principles of public international law, it leads to the continued existence and recognition of the status quo".
 70. Christos Rozakis, op. cit. 114-115, 104, 108, Κρ. Ιωάννου, Κ. Οικονομίδη, Χρ. Ροζάκη, Α. Φατούρου, op. cit. 237-239.
 71. Christos Rozakis, op. cit., 106, 108, 117-118.
 72. Christos Rozakis, op. cit., 116-120.
 73. Christos Rozakis, op. cit., 121.
 74. Κ. Ιωάννου, Κ. Οικονομίδη, Χρ. Ροζάκη, Α. Φατούρου, op. cit. 85.
 75. Supra.
 76. Supra 242.
 77. Supra 85.
 78. Supra 86.
 79. Supra 199.
 80. Εφημερίδα Καθημερινή, 24-6-1985.

81. Η συγκεκριμένη υποχρέωση ρητά αναφέρεται και στην απόφαση της ΓΣ με αριθμό 3314 (XXIX) στις 14 Δεκ. 1974, στην παρ. 3 του άρθρου 5.
82. Christos Rozakis, *op. cit.*, 22.
83. 67 επικυρώσεις της Σύμβασης της Βιέννης για το Δίκαιο των Συνθηκών μέχρι τον Απρίλιο του 1993.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

Οι Διεθνείς Νομοπαρασκευαστικές Προσπάθειες και οι Νομικές Συνέπειες της Διεθνούς Κρατικής Ευθύνης

1. Γενικά

Στα προηγούμενα κεφάλαια, μας δόθηκε επανειλημμένα η ευκαιρία να παρατηρήσουμε τις ανεπιτυχείς προσπάθειες των κρατών για να κωδικοποιήσουν τους διεθνείς εθιμικούς κανόνες που διέπουν το δίκαιο της θκε. Είναι γεγονός, ότι αξιόλογες κωδικοποιητικές προσπάθειες συναντήσαμε όχι μόνο στα πλαίσια της παγκόσμιας (ΚτΕ, ΟΗΕ) και περιφερειακής (ΟΑΚ) οργάνωσης των κρατών, αλλά και στα πλαίσια ιδιωτικών επιστημονικών φορέων κάτω από την αιγίδα ανεξάρτητων μη κυβερνητικών ενώσεων (καθώς και πανεπιστημιακών ιδρυμάτων. Εδώ, ανατρέχουμε στις ίδιες κωδικοποιητικές προσπάθειες με το ειδικό ενδιαφέρον να δούμε τις διατάξεις που αναφέρονται στις συνέπειες που επέρχονται στις σχέσεις των ενδιαφερόμενων κρατών λόγω θκε. Η δική μας, λοιπόν, εξέταση των σχετικών διατάξεων θα περιλάβει σχέδια άρθρων που προέκυψαν από τις δύο παραπάνω κατηγορίες προσπαθειών - διεθνείς ή μη κυβερνητικές οργανώσεις -, επιχειρώντας ταυτόχρονα μια επιλεκτική προτίμηση σε εκείνα τα σχέδια άρθρων των οποίων οι περιεχόμενες διατάξεις μπορούν να δώσουν κίνητρα για ανάλυση και σχολιασμό. Συγκεκριμένα θα αναφερθούμε στο σχέδιο άρθρων που εκπόνησε το Ινστιτούτο Διεθνούς Δικαίου, το 1927, για τη "Διεθνή Ευθύνη που απορρέει από τις Ζημίες που προκλήθηκαν στο Πρόσωπο ή την Περιουσία των Αλλοδαπών στο Έδαφος των Κρατών", στην

κωδικοποιητική προσπάθεια της Κοινωνίας των Εθνών και, τέλος, στην πρώτη κωδικοποιητική προσπάθεια της Επιτροπής Διεθνούς Δικαίου στα πλαίσια του ΟΗΕ.

Γενικό συμπέρασμα αυτής της αναφοράς είναι, ότι στις σχετικές διατάξεις που ορίζουν θέματα συνεπειών λόγω δκε, δεν δίνεται ιδιαίτερη προσοχή από τους συντάκτες τους. Ένα ή το πολύ δύο άρθρα με γενικές και αόριστες ρήτρες αποδεικνύουν την πρόθεση των κρατών να εγκαταλείψουν τα σχετικά προβλήματα στη βούληση των κρατών *post factum* ή στην κρίση ενός *ad hoc* δικαστή. Επίσης, για όλες αυτές τις προσπάθειες, παραμένει η κοινή διαπίστωση ότι μέσα στα ίδια κείμενα δηλώνεται η πεποίθηση ότι η δκε δημιουργεί δικαιώματα και υποχρεώσεις στα πλαίσια μιας κλειστής παραδοσιακής σχέσης αδικούντος και αδικούμενου κράτους, όπως έχουμε δει προηγούμενα. Δεύτερη κοινή διαπίστωση είναι ότι βασικά το περιεχόμενο της επανόρθωσης, ως συνέπειες λόγω δκε, παραμένει επίσης στα παραδοσιακά πλαίσια, ενώ παράλληλα σημειώνουμε μια τάση για προσθετική συρρίκνωση της μορφής της άμεσης επανόρθωσης (*restitutio in integrum*) σε συνδυασμό με μια αντίστοιχη προώθηση της μορφής της χρηματικής αποζημίωσης.

2. Το Σχέδιο Άρθρων για τη "Διεθνή Κρατική Ευθύνη που Απορρέει από Ζημίες που Προκλήθηκαν στο Πρόσωπο ή την Περιουσία των Αλλοδαπών στο Έδαφος των Κρατών" από το Ινστιτούτο Διεθνούς Δικαίου το 1927

Το 1927, το Ινστιτούτο Διεθνούς Δικαίου, στο σχέδιο των άρθρων που κατήρτισε για τη "Διεθνή Κρατική Ευθύνη από Ζημίες που προκλήθηκαν στο Πρόσωπο ή την Περιουσία των

Αλλοδαπών στο Έδαφος των Κρατών", περιέχει στα άρθρα Χ και ΧΙ τις συνέπειες που επέρχονται μετά την τέλεση των σχετικών δ.α.

Αρχικά, στο άρθρο Χ, εδάφιο α' (1), προβλέπεται η κύρια συνέπεια της διεθνούς ευθύνης, η ανάγκη για "επανόρθωση". Ακολούθως, στο εδάφιο β' του ίδιου άρθρου (2) επιτρέπεται η επιβολή της "ικανοποίησης" ως εξαιρετικής συνέπειας για την οποία όμως προσδιορίζονται ορισμένες προϋποθέσεις, όπως είναι οι συντρέχουσες περιστάσεις και οι γενικές αρχές του διεθνούς δικαίου. Αυτή η συνέπεια υλοποιείται συγκεκριμένα με την έκφραση επίσημης συγγνώμης ή τον κολασμό του φυσικού ενόχου, - χωρίς να προσδιορίζεται το είδος του κολασμού (3). Τέλος, στο άρθρο ΧΙ γίνεται μία περισσότερο περιπτωσιολογική αναφορά ορισμένων δ.α. για τις οποίες η δκε επιφέρει ως συνέπεια την μορφή της χρηματικής αποζημίωσης ως "επανόρθωση", όπως π.χ. η παράνομη πρόκληση ηθικής ζημιάς, η παραβίαση διεθνούς υποχρέωσης που υπαγορεύει την ενέργεια πράξης, η περίπτωση της δκε για δ.α. άλλων κρατών.

Από το συνδυασμό των διατάξεων των άρθρων Χ και ΧΙ, διαπιστώνουμε, ότι το σχέδιο των άρθρων του Ινστιτούτου Διεθνούς Δικαίου κάνει μια διάκριση μεταξύ κύριας και εξαιρετικής συνέπειας λόγω δκε, της "επανόρθωσης" και της "ικανοποίησης", οι οποίες, σύμφωνα με τη διατύπωση του άρθρου Χ, είναι δυνατό να επιβληθούν ταυτόχρονα σε μια συγκεκριμένη περίπτωση δκε. Η πρώτη διαφορά που καθιστά εύλογη αυτήν τη διάκριση είναι η γενικότητα της εφαρμογής τους. Από τη μια μεριά η "επανόρθωση" είναι η συνέπεια που εφαρμόζεται σε όλες τις περιπτώσεις δκε, ενώ η "ικανοποίηση" μπορεί να επιβληθεί μόνο κάτω από ειδικές προϋποθέσεις σε συγκεκριμένες περιπτώσεις δκε. Η δεύτερη διαφορά μεταξύ τους βρίσκεται στις δυνατές μορφές εκδήλωσης αυτών των συνεπειών. Αν λάβουμε υπ' όψη μας τις δυο μορφές με τις οποίες, στο εδάφιο β' του άρθρου Χ, εξειδικεύεται το περιεχόμενο της συνέπειας

της "ικανοποίησης", - με την παροχή επίσημης συγγνώμης, καθώς και με τον πειθαρχικό ή άλλου είδους κολασμό του φυσικού ενόχου -, δεν βλέπουμε να προσδιορίζεται με την αντίστοιχη σαφήνεια και εξειδίκευση και ο όρος της "επανόρθωσης". Μοναδική εξαίρεση έχουμε στις τρεις περιπτώσεις των τριών πρώτων παραγράφων του άρθρου ΧΙ (παράνομη πρόκληση ηθικής βλάβης, παραβίαση διεθνούς υποχρέωσης που υπαγορεύει την ενέργεια πράξης και δκε για συμπεριφορά άλλου κράτους), όπου ορίζεται η μορφή της χρηματικής αποζημίωσης. Συνεπώς, στο κείμενο των άρθρων αυτών, η "επανόρθωση" παραμένει μια έννοια αόριστη της οποίας ο προσδιορισμός αφήνεται στην κρίση του δ. δικαστή ή στη βούληση των ενδιαφερόμενων κρατών.

Επίσης, ένα άλλο χαρακτηριστικό σημείο, που αναφέρεται στις συνέπειες της δκε, αφορά ειδικά την "ικανοποίηση". Οι δύο προϋποθέσεις που πρέπει να συντρέξουν για να επιβληθεί η "ικανοποίηση", σύμφωνα με το εδ. β' του άρθρου Χ, δεν προσδιορίζονται με σαφήνεια ώστε να αποτρέπουν τη δυνατότητα αυθαιρεσιών ή καταχρήσεων. Η διαπίστωση π ρ ώ τ ο των περιστάσεων και δ ε ύ τ ε ρ ο των γενικών αρχών του δδ που επιτρέπουν τη συνέπεια της "ικανοποίησης", - όπως αόριστα καθορίζει το εδάφιο β' του άρθρου Χ -, δεν απορρέει από συγκεκριμένα κριτήρια. Αντίθετα η διεύρυνση αυτή βασίζεται σε μια διαδικασία έκφρασης υποκειμενικών κρίσεων και εκτιμήσεων κάθε φορά, οι οποίες είναι δυνατό να διαιωνίζουν αντί να επιλύουν τις αντιγνώμεις και αντιδικίες των ενδιαφερόμενων κρατών.

Ιδιαίτερα προβληματίζει η ασάφεια της διάταξης αυτής, προκειμένου να απαντήσουμε στο ερώτημα σε ποιές περιστάσεις πρέπει να σταθούμε, στις περιστάσεις τέλεσης της δ.α., στο είδος της δ.α., στα αποτελέσματα που επέφερε η τέλεση της δ.α., ή, ακόμη, και σε όλα αυτά μαζί. Επομένως, και στο

σημείο αυτό, παρατηρούμε τη μεγαλύτερη δυνατότητα ελευθερίας κρίσης για τον καταλογισμό της "ικανοποίησης" τόσο στο δ. δικαστή, όσο και στη βούληση των ενδιαφερόμενων κρατών.

Μία τελική παρατήρηση, που αναφέρεται στα κριτήρια επιβολής των συνεπειών που υπαγορεύονται λόγω δκε, είναι, ότι οι διατάξεις του σχεδίου βασίζουν την επιβολή των συνεπειών αυτών στα αποτελέσματα που επέρχονται από την τέλεση μιας δ.α. και όχι στο είδος της δ.α., εκτός από μια εξαίρεση. Η εξαίρεση βρίσκεται στο εδάφιο β' του άρθρου Χ, όπου η προϋπόθεση των περιστάσεων που επιτρέπουν την επιβολή της "ικανοποίησης", - με τις επιφυλάξεις που διατυπώσαμε παραπάνω -, είναι δυνατό να οδηγήσει στη συνεκτίμηση του είδους της παραβίασης της διεθνούς υποχρέωσης που προκάλεσε τη δκε.

Κατά τα λοιπά, βλέπουμε, ότι το σχέδιο των άρθρων που εκπονήθηκε από το Ινστιτούτο Διεθνούς Δικαίου επιβεβαιώνει τις κρατούσες αντιλήψεις για τη δημιουργία μιας κλειστής διμερούς σχέσης μεταξύ αδικούντος και αδικούμενου κράτους μετά την τέλεση των σχετικών δ.α., λόγω δκε.

3. Η Κωδικοποιητική Προσπάθεια της Κοινωνίας των Εθνών

Το 1929, η Προπαρασκευαστική Επιτροπή της Συνδιάσκεψης για την Κωδικοποίηση του Διεθνούς Δικαίου (Χάγη, 1930) και ειδικότερα, για την κωδικοποίηση της "Ευθύνης των Κρατών για Ζημιές που επήλθαν στο Πρόσωπο ή την Περιουσία των Αλλοδαπών πάνω στο Έδαφός τους" κατέληξε στη σύνταξη ενός σχετικού κειμένου που περιλάμβανε τις "Βάσεις για Συζήτηση" στα επί μέρους ζητήματα (4). Το σχέδιο αυτό περιείχε με αριθμό 29 το θέμα της "Αποζημίωσης για βλάβη" (5), το οποίο αφορούσε στις

συνέπειες που προκαλούνται λόγω δκε. Οι συγκεκριμένες προτάσεις της "Βάσης για Συζήτηση" με αριθμό 29 διαμορφώθηκαν με τη σύγκλιση των απόψεων-απαντήσεων των κρατών που στάλθηκαν στην παραπάνω Επιτροπή, με αφορμή το Ειδικό Ερωτηματολόγιο (αρ. 4) της Επιτροπής των Ειδικών για την προοδευτική κωδικοποίηση του δδ (Γενεύη 1926) (6).

Η ίδια Προπαρασκευαστική Επιτροπή για τη "Βάση για συζήτηση", που εξετάζουμε εδώ, σχολίασε (7) ότι καταβάλλει μια προσπάθεια συγκερασμού τελώς αντίθετων απόψεων των κρατών, - δηλαδή, εκείνων που επιθυμούσαν διατάξεις για το θέμα αυτό με συγκεκριμένο και λεπτομερές περιεχόμενο και, εκείνων που δήλωναν προτίμηση στην απουσία οποιασδήποτε ρύθμισης για το θέμα -, προκειμένου να καταλήξει σε μια συμβιβαστική λύση με την αναγραφή μερικών αρχών που διέπουν το ουσιαστικό περιεχόμενό της. Τελικά, η διατύπωση των σχετικών διατάξεων, όπως παραδέχεται και η ίδια η Προπαρασκευαστική Επιτροπή, μόνο ελάχιστες τροποποιήσεις έχει επιφέρει στο αντίστοιχο άρθρο του Σχεδίου του Ινστιτούτου Διεθνούς Δικαίου.

Σύμφωνα, λοιπόν, με τη συγκεκριμένη "Βάση για Συζήτηση" δύο είναι οι συνέπειες της επαγωγής της δκε (8). Η π ρ ώ-
τ η είναι η υποχρέωση του αδικούντος κράτους να εξουδετερώσει τη ζημιά (to make good the damage) που επήλθε από μια προηγούμενη αθέτηση μιας διεθνούς υποχρέωσης (παρ. 1 εδ. α'). Επίσης, στην ίδια κατηγορία συνεπειών, ανήκει και η πρόβλεψη για επιβολή αποζημίωσης στην περίπτωση όπου η επελθούσα ζημιά από την ίδια αιτία είχε ηθικό αντίκρουσμα (παρ. 2). Η δ ε ύ τ ε ρ η συνέπεια είναι η επιβολή "ικανοποίησης" με τη μορφή μιας πανηγυρικής δήλωσης συγγνώμης και, εφόσον είναι δυνατό, της τιμωρίας των φυσικών ενόχων (παρ. 1 εδ. β').

Αν θελήσουμε να σχολιάσουμε την παραπάνω "Βάση για συζήτηση" με αριθμ. 29 πρέπει, πρώτα, να λάβουμε υπ' όψη μας τις αντίστοιχες παρατηρήσεις που κάναμε στα άρθρα του

σχεδίου του Ινστιτούτου Διεθνούς Δικαίου και που αφορούν και στις διατάξεις ~~εδώ~~, κατά το μέρος που ταυτίζονται μεταξύ τους. Στη συνέχεια, μπορούμε να επισημάνουμε τα παρακάτω σημεία απόκλισης από αυτό:

- Το γεγονός ότι στο σχέδιο για συζήτηση στη Συνδιάσκεψη της Χάγης η σχετική πρόταση για τις συνέπειες λόγω δκε έφερε τον τίτλο "αποζημίωση για τη βλάβη" (compensation for damages), ενώ στο σχέδιο του Ινστιτούτου Διεθνούς Δικαίου δεν υπάρχει τίτλος. Ο χρησιμοποιούμενος τίτλος, εννοιολογικά, είναι στενότερος από το περιεχόμενο που περιλαμβάνουν οι σχετικές διατάξεις, οι οποίες σαφώς βλγουν συνέπειες που μόνο η ευρεία έννοια της "επανάρθωσης", όπως έχει παραδοσιακά επικρατήσει, μπορεί να περιλαμβάνει. Αντίθετα, ο όρος "αποζημίωση για τη βλάβη" είναι μια έννοια με υλιστικό περιεχόμενο και δεν προσιδιάζει, τουλάχιστον, ως τίτλος μιας διάταξης στην οποία υπαγορεύεται επίσης και η συνέπεια της "ικανοποίησης", σύμφωνα με το εδάφιο β' της παραγράφου Ι.

- Στο σχέδιο του Ινστιτούτου Διεθνούς Δικαίου γίνεται χρήση του όρου "επανάρθωση" με την ευρεία έννοια, που θεωρούμε σωστότερο, ενώ οι συντάκτες της σχετικής "Βάσης για συζήτηση" περιορίζονταν να χρησιμοποιούν τον όρο "επανάρθωση" μόνο για να χαρακτηρίσουν την περίπτωση της επιβολής χρηματικής ικανοποίησης λόγω ηθικής βλάβης, σύμφωνα με τις διατάξεις της παραγράφου 2, δίνοντας προτίμηση στον όρο "αποζημίωση" (compensation or make good the damages) τόσο στον τίτλο όσο και στο κυρίως κείμενο των σχετικών διατάξεων για να αποδώσουν τη γενική συνέπεια λόγω δκε. Επομένως, κρίνουμε ότι η χρησιμοποίηση του όρου "αποζημίωση" στένεψε υπέρμετρα τις αντίστοιχες εννοιολογικές δυνατότητες του όρου "επανάρθωση" όπως αυτός είχε καθιερωθεί παραδοσιακά από τη θεωρία και τη νομολογία μέχρι τότε.

Ανεξάρτητα, όμως, από οποιαδήποτε αρνητική ή θετική κριτική για τις παραπάνω διατάξεις, είναι χαρακτηριστικό το γεγονός ότι στο κείμενο των άρθρων που υιοθέτησε η ΙΙΙ Επιτροπή της Συνδιάσκεψης για την Κωδικοποίηση του Διεθνούς Δικαίου, το 1930, μετά την πρώτη ανάγνωση, περιέχεται ένα λιτό άρθρο χωρίς τίτλο που μόλις θυμίζει την παραπάνω "Βάση για συζήτηση" και που μόνο ακροβιγώς διέπει το θέμα. Πρόκειται για το άρθρο 3, που έχει ως εξής (9):

"Η διεθνής ευθύνη ενός κράτους επάγει την υποχρέωση να επαναρρωσεί (make reparation) τη βλάβη που προκλήθηκε ως αποτέλεσμα της αποτυχίας του να εκπληρώσει τις διεθνείς του υποχρεώσεις."

Το πρώτο στοιχείο που απορρέει από αυτές τις διατάξεις είναι η επαναφορά ενός καθιερωμένου όρου, της "επανάρθωσης", ικανού να χαρακτηρίσει με γενικό τρόπο τις συνέπειες που προκύπτουν λόγω δ.κ.

Το δεύτερο σημείο, στο οποίο ήδη αναφερθήκαμε, είναι η λιτότητα του άρθρου, το οποίο πράγματι σιωπά πάνω σε θέματα όπως το είδος ή το μέτρο της "επανάρθωσης". Όπως είναι επόμενο, τα σχετικά κενά θα πρέπει να καλυφθούν μέσα από τη δικαστική απόδοση του δικαίου, παρέχοντας την ευχέρεια ελεύθερου προσδιορισμού του είδους και του μέτρου της "επανάρθωσης" κάθε φορά στις δικαστηριακές αρχές που θα επιλαμβάνονταν των σχετικών δ. διαφορών.

Σύμφωνα με σχόλια της Υποεπιτροπής της Συνδιάσκεψης κύρια αιτία για αυτήν τη σιωπή αποτέλεσε το σκεπτικό ότι τα διεθνή δεδομένα δεν εξασφάλιζαν την απαραίτητη αποκρυστάλλωση των αρχών πάνω στις οποίες θα μπορούσε να στηριχθεί η κωδικοποίηση των σχετικών θεμάτων. Ένδειξη για αυτήν τη σημειούμενη ανωριμότητα στο κεφάλαιο αυτό έχουμε με την παρατήρηση-ομολογία της Προπαρασκευαστικής Επιτροπής για την Κωδικοποίηση του Διεθνούς Δικαίου το 1929, όταν

συνέτασσε το σχέδιο των "Βάσεων για Συζήτηση" την οποία έχουμε ήδη προαναφέρει (10), όπου παραδέχονταν ότι στο συγκεκριμένο θέμα των συνεπειών λόγω δκε οι απαντήσεις των κρατών που είχαν σταλεί αποδείκνυαν την τεράστια διάσταση των κρατικών απόψεων της εποχής.

4. Η Πρώτη Προσπάθεια Κωδικοποίησης της Διεθνούς Κρατικής Ευθύνης από την Επιτροπή Διεθνούς Δικαίου

Το 1956 (11), έχουμε την πρώτη εισήγηση του Ειδικού Εισηγητή F.V. Garcia-Amador της Επιτροπής Διεθνούς Δικαίου, η οποία προσδιορίζει την έναρξη της πρώτης προσπάθειας κωδικοποίησης του θέματος της δκε στα πλαίσια του ΟΗΕ. Από το σύνολο των έξι εισηγήσεων που υποβλήθηκαν στη ΓΣ από τον ίδιο Εισηγητή πάνω στο ίδιο θέμα (12), απομονώνουμε τα κεντρικά εκείνα σημεία που επηρεάζουν χαρακτηριστικά την τοποθέτηση της ΕΔΔ στο κεφάλαιο των συνεπειών από την τέλεση μιας δ.α. Συγκεκριμένα το σχέδιο των άρθρων "Για τη Διεθνή Ευθύνη του Κράτους για Ζημιές που προκλήθηκαν πάνω στο Έδαφός του στο Πρόσωπο ή την Περιουσία των Αλλοδαπών" που παρουσίασε η ΕΔΔ, ως αποτέλεσμα των παραπάνω εργασιών της (13), περιέχει 27 άρθρα. Τα δύο τελευταία αναφέρονται στην "Αποκατάσταση και χρηματικές ζημιές" καθώς και στα "Μέτρα πρόληψης της επανάληψης της ζημιογόνου πράξης" και ανήκουν στο Κεφάλαιο VIII που φέρει τον τίτλο "Η Φύση και το Μέτρο της Επανόρθωσης". Στα δύο αυτά άρθρα διαπιστώνουμε τα παρακάτω στοιχεία:

— Η ΕΔΔ, σε αυτήν την πρώτη κωδικοποιητική προσπάθειά της, διαδηλώνει την πίστη της στα παραδοσιακά παραδεδεγμένα ως προς το ρόλο της "επανόρθωσης" της μοναδικής συνέπειας της δκε. Εδώ, η "επανόρθωση" λειτουργεί μ ό ν ο δ ι ο ρ-

θωτικά είτε παίρνοντας τη μορφή της "αποκατάστασης των πραγμάτων στο ακέραιο" (*restitutio in integrum*), είτε υλοποιείται με τη μορφή της χρηματικής αποζημίωσης - όπως προβλέπει το άρθρο 26 -, χωρίς να της αναγνωρίζεται ρόλος κυρωτικός ή επιτιμητικός για τη συμπεριφορά του αδικούντος κράτους. Επομένως στις δύο αυτές κατηγορίες "επανόρθωσης" εντάσσονται τα μέτρα που επιβάλλονται λόγω δκε.

- Η επισήμανση αυτή δεν εξυπηρετεί μόνο θέματα κατάταξης των μέτρων, αλλά έχει ουσιαστική σημασία επειδή ταυτόχρονα αποκλείει ρητά την επιβολή εκείνων των μέτρων με καθαρά κυρωτικό χαρακτήρα. Στη διαπίστωση αυτή οδηγείται κανείς, αν λάβει υπ' όψη του τη διάταξη της πρώτης παραγράφου του άρθρου 27 του σχεδίου της ΕΔΔ, όπου προβλέπεται ότι (14):

"..... η επανόρθωση δεν θα πάρει τη μορφή της "ικανοποίησης" για το κράτος της εθνικότητας (του ζημιωθέντος αλλοδαπού), η οποία θα μπορούσε να προσβάλλει την τιμή και την αξιοπρέπεια του αντίδικου κράτους."

4.1. Τα Χαρακτηριστικά της Κωδικοποίησης Σχετικά με με τις Συνέπειες λόγω Διεθνούς Κρατικής Ευθύνης

Αν θελήσουμε να σχολιάσουμε ιδιαίτερα την προσπάθεια κωδικοποίησης της ΕΔΔ στα σημεία που μας ενδιαφέρουν εδώ, βλέπουμε τα εξής:

I. Κύριο σημείο απόκλισης της προτεινόμενης κωδικοποίησης από τα παραδοσιακά δεδομένα στο θέμα των συνεπειών λόγω δκε αποτελεί το ουσιαστικό περιεχόμενο της παραγράφου I του άρθρου 27, με το οποίο απαγορεύεται η

επιβολή μέτρων "ικανοποίησης" στο υπεύθυνο κράτος για ζημιές που προκλήθηκαν στο πρόσωπο ή την περιουσία του αλλοδαπού, υπέρ του κράτους της εθνικότητάς του. Με βάση την κεντρική σκέψη ότι η μορφή της "ικανοποίησης" έχει "κυρωτικές" επιπτώσεις στο υπεύθυνο κράτος οι οποίες δεν συμβιβάζονται με την έννοια του κράτους κάτω από τις συντρέχουσες συνθήκες της δ. κοινότητας, ο Ειδικός Εισηγητής της ΕΔΔ προτείνει και εισάγει στο σχέδιο των άρθρων την απαγόρευση της επειδή έρχεται σε αντίθεση με "την τιμή και την αξιοπρέπεια του κράτους".

Η όλη διατύπωση της σχετικής διάταξης είναι τουλάχιστον ατυχής επειδή συσκοτίζει παρά απλοποιεί την ικανότητα υπαγωγής μιας περίπτωσης στο περιεχόμενό της για δύο κυρίως λόγους. Ο πρώτος λόγος είναι ουσιαστικός και αναφέρεται στην αδόκιμη χρήση των όρων "η τιμή και η αξιοπρέπεια" του αντίδικου κράτους. Θεωρούμε ότι οι σχετικοί όροι επιβαρύνουν με ανθρωποκεντρικές ιδιότητες την έννοια "κράτος" σε ένα καθαρά νομικό κείμενο. Επί πλέον οι ίδιοι όροι αφορούν σε έννοιες αόριστες και δύσκολα προσδιορισμένες στη διεθνή πρακτική, οπότε το όλο θέμα, με αφορμή τη διατύπωσή του, αντί να εισάγεται στη σχετική διάταξη ως συγκεκριμένος φραγμός και όριο για να επιδικάζεται η μορφή της "ικανοποίησης", μας προδιαθέτει να αναγνωρίσουμε τα ευρέα περιθώρια κρίσης και εκτίμησης από τον εκάστοτε διεθνή δικαστή των συναφών υποθέσεων (15). Ο δεύτερος λόγος είναι νομοτεχνικός και αφορά στην πρόβλεψη της μορφής της "ικανοποίησης" στη διάταξη. Πράγματι η έννοια και το περιεχόμενο της "ικανοποίησης" ως μορφής "επανόρθωσης" δεν προβλέπεται στο κείμενο των άρθρων του σχεδίου με αποτέλεσμα να προκύπτει πρόβλημα για να καλυφθεί το σχετικό κενό. Αναζητώντας μια ερμηνευτική διέξοδο για να πλησιάσουμε τη βούληση της ΕΔΔ, όπως εκφράσθηκε στο σχέδιο των άρθρων σε αυτό το σημείο, καταφεύγουμε κύρια στη σχετική Εισήγηση του Ειδικού Εισηγητή προς τη ΓΣ και επικουρικά στις καθιερωμένες

θέσεις του γενικού δδ για την έννοια της "ικανοποίησης", ώστε να προσδιορίσουμε τα συγκεκριμένα μέτρα - που αποκλείονται σύμφωνα με τη διάταξη του άρθρου 27 παρ. 1 του σχεδίου.

Ο F.V. García Amador στην έκτη Εισήγησή του στη ΓΣ, ως Ειδικός Εισηγητής της ΕΔΔ, παραδέχεται ότι στο παραδοσιακό δίκαιο υπάρχει η ευρεία έννοια της "επανόρθωσης" (*reparation lato sensu*) στην οποία εντάσσεται και η "ικανοποίηση" (16). Επιχειρώντας την οριοθέτηση της έννοιας της "ικανοποίησης" - αναγνωρίζει, με βάση αναφορές στον Anzilotti, Accioly, Vattel και Bissonnette -, ότι στην ευρεία έννοια της "επανόρθωσης" εντάσσονται συγκεκριμένα η μορφή της "επανόρθωσης" *stricto sensu*, η οποία αφορά στην υλική ζημιά που προκλήθηκε από την παραβίαση διεθνούς υποχρέωσης του υπόχρεου κράτους, καθώς και η μορφή της "ικανοποίησης", η οποία αφορά στην ηθική ζημιά. Στην ίδια Εισήγησή του, ο Ειδικός Εισηγητής επαναξιολογώντας τα δεδομένα του "παραδοσιακού δδ", - δηλαδή τις εκφρασμένες θεωρητικές θέσεις και απόψεις και την υπάρχουσα νομολογία -, διακρίνει διαφορετικά τις δύο αυτές μορφές "επανόρθωσης" *lato sensu* (17). Συγκεκριμένα η "επανόρθωση" *stricto sensu* επιβάλλεται για να καλύψει όλη την πραγματική ζημιά, - υλική ή ηθική -, που επήλθε στο πρόσωπο ή την περιουσία του αλλοδαπού, καθώς και την πραγματική υλική ζημιά που υπέστη το κράτος της εθνικότητάς τους σε ορισμένες περιπτώσεις, ως αποτέλεσμα της παραβίασης διεθνούς υποχρέωσης του διεθνώς υπεύθυνου κράτους. Αντίθετα, η "ικανοποίηση" επιβάλλεται για να καλύψει μόνο την "ηθική και πολιτική ζημιά" που υπέστη το κράτος της εθνικότητας του αλλοδαπού, με βάση την ίδια παραπάνω ζημιογόνο αφορμή. Στη συνέχεια, ο ίδιος Εισηγητής διερευνώντας την έννοια και το περιεχόμενο της "ικανοποίησης" αποδέχεται την ύπαρξη ορισμένων χαρακτηριστικών μειονεκτημάτων στην επιβολή μέτρων "ικανοποίησης", όπως (18): Πρώτο, η έννοια της "ηθικής και

πολιτικής ζημιάς" είναι αόριστη, γενική και δύσκολα προσδιορίζεται με αντικειμενικά κριτήρια. Δεύτερο, η έλλειψη σταθερού αντικειμενικού περιεχομένου της "ηθικής και πολιτικής ζημιάς" καθιστά την επιβολή της "ικανοποίησης" μεροληπτική, επειδή είναι πιθανότερο να επιδικάζεται σε βάρος κράτους ασθενέστερου συγκριτικά με το ισχυρότερο κράτος της εθνικότητας του αλλοδαπού υπέρ του οποίου επιβάλλεται. Τρίτο, η επιβολή της "ικανοποίησης" παίρνει από τη φύση της μεγάλη δημοσιότητα, έχοντας επιτιμητικό χαρακτήρα με κυρωτικές συνέπειες για το υπόχρεο κράτος. Και, τέταρτο, η επιβολή της "ικανοποίησης" σχετίζεται με την πρόθεση (animus) του προσφεύγοντος κράτους να βίξει "την τιμή και την αξιοπρέπεια" του υπεύθυνου κράτους που παραβίασε τις διεθνείς του υποχρεώσεις με την τέλεση της δ.α. Το στοιχείο αυτής της πρόθεσης περισσότερο στηρίζεται στην υποκειμενική κρίση του "προσβληθέντος κράτους" και λιγότερο στις συνθήκες κάτω από τις οποίες υπαγορεύεται η "ικανοποίηση".

Συνεπώς, κάτω από αυτές τις σκέψεις, ο Ειδικός Εισηγητής της ΕΔΔ υποστηρίζει ότι δεν υπάρχει έδαφος επιβολής μέτρων "ικανοποίησης" τα οποία έχουν "κυρωτικό χαρακτήρα". Ο στόχος της "ικανοποίησης" να επιβάλλει επανόρθωση μόνο για την "ηθική και πολιτική ζημιά" του κράτους της εθνικότητας του αλλοδαπού, χωρίς να ανταποκρίνεται στην πραγματική ζημιά (υλική ή ηθική) που επήλθε στο πρόσωπο ή την περιουσία του φυσικού προσώπου του αλλοδαπού, προκάλεσε απαράδεκτες περιπτώσεις κατάχρησης και διάκρισης στις σχέσεις των κρατών στην πράξη, οι οποίες θεραπεύονται και εξουδετερώνονται με την πρόταση της παραγράφου Ι του άρθρου 27, σύμφωνα πάντα με τα επεξηγηματικά σχόλια του F.V. García Amador, στην 6η Εισήγησή του προς τη ΓΣ, το 1961.

II. Παράλληλα προς τα παραπάνω, γίνεται δεκτό ότι υπάρχουν περιπτώσεις όπου η παράνομη και επιζήμια για τον αλλοδαπό πράξη ενός κράτους έχει αντίκτυπο και στο "γενικό συμφέρον" του κράτους της εθνικότητας του αλλοδαπού. Σ' αυτές ακριβώς τις περιπτώσεις είναι δυνατό να επιδικασθεί στο αντίδικο κράτος η υποχρέωση για τη λήψη μέτρων ικανών να αποτρέπουν την επανάληψη πράξεων και ενεργειών παρόμοιων με την προηγούμενη. Η δυνατότητα της επιδίκασης αυτού του μέτρου προβλέπεται στο άρθρο 27 παράγραφο 2 του σχεδίου και έχει ως εξής:

"Παράλληλα με τις προβλέψεις της παραπάνω παραγράφου, σε κάθε παρόμοια περίπτωση το Κράτος της εθνικότητας θα έχει το δικαίωμα, χωρίς επίπτωση στην οφειλόμενη επανόρθωση σχετικά με τη ζημιά που υπέστη ο αλλοδαπός, να απαιτήσει ώστε το υπεύθυνο Κράτος να πάρει τα απαραίτητα μέτρα για να αποτρέψει την επανάληψη πράξεων όπως εκείνες που αποδόθηκαν σε αυτό το Κράτος".

Σύμφωνα με τις απόψεις του ίδιου του Εισηγητή, - στην τρίτη εισήγησή του -, δεν εντάσσεται στην έννοια και το περιεχόμενο της *reparation stricto sensu* που ο ίδιος είχε θέσει ως προϋπόθεση στο θέμα των συνεπειών λόγω δκε, αλλά παρουσιάζει περισσότερη συγγένεια εννοιολογική με την έννοια της *satisfaction* έχουσα κυρωτικά αποτελέσματα (20). Πράγματι η υιοθέτηση ενός τέτοιου μέτρου διαφεύγει τελείως από τα εννοιολογικά περιθώρια της *reparation*, έστω και με την "ευρεία έννοια", όπως έχει γίνει παραδοσιακά αποδεκτή. Η "επανόρθωση" έρχεται να θεραπεύσει κατ'εστιαστικά τη διατάραξη της διεθνούς νομιμότητας από την παραβίαση των διεθνών υποχρεώσεων των κρατών. Επομένως μέτρα με π ρ ο-

λ. η π. τ. κ. ό ... χαρακτήρα όπως αυτά που υπαγορεύονται από την προτεινόμενη διάταξη, νομίζουμε, ότι όχι μόνο δεν εντάσσονται στην έννοια της reparation lato sensu αλλά δημιουργούν ένα άλλο κεφάλαιο συνεπειών λόγω δκε.

Συνεπώς βλέπουμε ότι η παράγραφος 2 του άρθρου 27 υπαγορεύει την επιβολή μόνο μιας ειδικής μορφής ικανοποίησης και όχι εξαιρετικά τη συνέπεια της ικανοποίησης, σύμφωνα με τους περιοριστικούς όρους και τις προϋποθέσεις της παραπάνω διάταξης.

III. Ένα άλλο χαρακτηριστικό σημείο των διατάξεων που σχολιάζουμε είναι ότι δεν απαγορεύουν τη μορφή της ικανοποίησης με βάση το περιεχόμενό της αλλά με βάση τις ενδεχόμενες επιπτώσεις που είναι δυνατό να προκαλέσει ο τρόπος επιβολής της στο αδικούν κράτος. Εξ άλλου η αναφορά στον όρο "ικανοποίηση" γίνεται χωρίς άλλη ιδιαίτερη διευκρίνιση με αποτέλεσμα η διάταξη να παραπέμπει στη μέχρι τότε καθιερωμένη έννοια του όρου από τη νομολογία και την πρακτική.

VI. Το παρόν σχέδιο άρθρων δεν καινοτομεί επίσης ως προς τον τρόπο επιλογής της μιας ή της άλλης μορφής "επανόρθωσης". Δεν διαπιστώνουμε και εδώ, μια a priori αντιστοιχία μεταξύ δ.α. και επιδικαστέας "επανόρθωσης" εκτός από δύο εξαιρέσεις. Η π ρ ώ τ η βρίσκεται στην παράγραφο 2 του άρθρου 26 όπου ορίζεται ότι η μορφή της "αποκατάστασης των πραγμάτων στο ακέραιο" δεν επιδικάζεται όταν περιλαμβάνει την ανάκληση νομικού κανόνα, την ακύρωση δικαστικής απόφασης ή τη μη εφαρμογή εκτελεστικού ή δικαστικού μέτρου, όταν στη συγκεκριμένη περίπτωση είναι ασυμβίβαστη ή προκαλεί δυσχέρειες σύμφωνα με το εσωτερικό δίκαιο του αντίδικου κράτους. Η δ ε ύ τ ε ρ η προβλέπεται στην παράγραφο I του άρθρου 27, όπου ορίζεται ότι δεν επιδικάζεται η μορφή της "ικανοποίησης" για το κράτος της εθνικότητας (του αλλοδαπού) επειδή είναι ενδεχόμενο να προσβληθεί η τιμή και η αξιοπρέπεια του

αντίδικου κράτους. Και στις δύο αυτές περιπτώσεις δεν πρόκειται για μια καθαρή αντιστοιχία μεταξύ κατηγορίας δ.α. και συνεπαγόμενης συνέπειας λόγω δκε, αλλά για έναν αποθετικό προσδιορισμό και μάλιστα για την απαγόρευση επιδίκασης μιας συγκεκριμένης συνέπειας λόγω ειδικών συνθηκών, όπως ορίζουν οι παραπάνω διατάξεις. Ιδιαίτερα, όσον αφορά στη διάταξη της παραγράφου Ι του άρθρου 27 αντιμετωπίζουμε όχι απλά και μόνο μια εξαιρετική απαγόρευση επίδικασης μέτρου "επανόρθωσης" ασυμβίβαστου σε ορισμένες συνθήκες αλλά την πλήρη απαγόρευση της "ικανοποίησης" ως μορφής "επανόρθωσης", σύμφωνα με το αιτιολογικό ότι έρχεται σε σύγκρουση με "την τιμή και την αξιοπρέπεια του κράτους".

Αυτή η παρατηρούμενη ατέλεια των σχετικών διατάξεων πάνω σε θέματα προσδιορισμού με σαφήνεια και ακρίβεια του χαρακτήρα και του μέτρου της "επανόρθωσης" δικαιολογείται, σύμφωνα με τα ειδικά σχόλια του Ειδικού Εισηγητή της ΕΔΔ, από την "ατελείωτη ποικιλία των περιπτώσεων (που προκύπτουν) στην καθημερινή πρακτική" η οποία θα καθιστούσε "δυσχερή και αναποτελεσματική κάθε προσπάθεια για μια συστηματική κατάταξη των (οχρητικών) αρχών και κανόνων" (21).

Υ. Αποτελεί αξιοπρόσεκτη καινοτομία το γεγονός ότι στο σχέδιο των άρθρων περιέχεται η βασική οκέψη ότι για τον προσδιορισμό του είδους και του μεγέθους του μέτρου της "επανόρθωσης", που επιδικάζεται κάθε φορά, παίρνεται ως κριτήριο η πραγματική ζημιά που προκλήθηκε στο πρόσωπο ή την περιουσία του αλλοδαπού (22). Αποτέλεσμα αυτής της λειτουργικής σχέσης μεταξύ "επανόρθωσης" και προγενόμενης ζημιάς στο πρόσωπο ή την περιουσία του αλλοδαπού είναι η απόκλιση από την κλασική έννοια της αποκλειστικής διμερούς νομικής σχέσης που προκύπτει λόγω δκε μεταξύ αδικούντος κράτους και του κράτους της εθνικότητας του αλλοδαπού (στην προκείμενη περίπτωση ως αδικούμενο κράτος).

Πράγματι από το κείμενο των άρθρων προκύπτει ότι ο πυρήνας που στηρίζει το σύστημα των συνεπειών που επέρχονται λόγω δκε δεν είναι άλλος από την παραδοχή ότι η δκε δημιουργεί μία μονοσήμαντη νομική σχέση μεταξύ του "αδικούντος", κράτους και του "αδικούμενου" κράτους. Το περιεχόμενο αυτής της νομικής σχέσης εξακολουθεί και εδώ, να παραμένει η δημιουργία ενός αποκλειστικού δικαιώματος για "επανόρθωση" του κράτους της εθνικότητας του ζημιωθέντος αλλοδαπού στην οποία πρέπει να ανταποκριθεί το αδικούν κράτος σύμφωνα με αντίστοιχη διεθνή υποχρέωσή του. Η ομοιότητα όμως με τις κλασσικές παραπάνω παραδοχές σταματάει σε αυτό ακριβώς το σημείο, όπου βρίσκουμε τη βασική απόκλιση από αυτές. Συγκεκριμένα, μετά τη διαπίστωση περίπτωσης δκε, στο στάδιο κατά το οποίο επιβάλλονται οι συνέπειες της "επανόρθωσης" υπεισέρχεται ως απαραίτητο στοιχείο εκτίμησης του είδους και του ύψους των μέτρων "επανόρθωσης" ο εξωτερικός παράγοντας της ζημιάς που προκλήθηκε στο πρόσωπο ή την περιουσία του αλλοδαπού.

- Μία πρώτη μαρτυρία αυτής της τοποθέτησης βλέπουμε στην παράγραφο I του άρθρου 26, όπου ορίζεται με γ ε ν ι - κ ό τ ρ ό π ο σκοπός και η λειτουργία της "επανόρθωσης" ως συνέπειας της δκε. Προβλέπεται, δηλαδή, ότι η "επανόρθωση" επιβάλλεται για να θεραπεύσει "... τη ζημιά που προκλήθηκε στον αλλοδαπό, (ώστε) να εξαλείψει τις επιπτώσεις από την πράξη ή παράλειψη που αποδίδεται στο υπεύθυνο κράτος" (23). Συμπέρασμα αυτής της διαπίστωσης είναι ότι ο μοναδικός στόχος της "επανόρθωσης" είναι να εξυπηρετήσει τα ζημιογόνα αποτελέσματα που προκάλεσε στύν αλλοδαπό η πράξη ή η παράλειψη των οργάνων ή των αρχών ενός κράτους με την οποία παραβιάσθηκαν διεθνείς του υποχρεώσεις (άρθρο 2 του σχεδίου των άρθρων) χωρίς να εξετάζονται άλλες ενδεχόμενες επιπτώσεις από την ίδια αιτία, όπως π.χ. στις νομικές διακρατικές σχέσεις. Η διάταξη εκφράζεται με σαφήνεια για την περιορισμένη εμβέλεια της έννοιας της

"επανόρθωσης", σύμφωνα με τη βούληση των συντακτών της, στο συγκεκριμένο σχέδιο των άρθρων, αφού μιλάει για την "επανόρθωση της ζημιάς" και όχι για την "επανόρθωση λόγω δκε", όπως γίνεται δεκτό, σύμφωνα με το παραδοσιακό δδ.

- Το θέμα ορίζεται ειδικότερα στην παράγραφο 3 εδάφιο α' του άρθρου 26, όπου προβλέπεται ότι το ύψος της χρηματικής αποζημίωσης θα υπολογίζεται με βάση "τη φύση της ζημιάς που προκλήθηκε στο πρόσωπο ή την περιουσία του αλλοδαπού" (24). Η παράγραφος αυτή, βέβαια, αναφέρεται μόνο στο ένα από τα μέτρα "επανόρθωσης", δηλαδή στη χρηματική αποζημίωση. Πιστεύουμε, όμως, ότι η σχετική διάταξη δεν κάνει εξαίρεση στα κριτήρια επιβολής των μέτρων "επανόρθωσης". Απλώς, η πρόβλεψη του κριτηρίου "της φύσης της ζημιάς" μόνο για το μέτρο της χρηματικής αποζημίωσης θεωρείται, ως δεδομένη, όταν επιβάλλεται το άλλο μέτρο της "αποκατάστασης των πραγμάτων στο ακέραιο" (*restitutio in integrum*) όπου δεν γίνεται ειδική μνεία, ως περιττή. Το ίδιο το περιεχόμενο του μέτρου αυτού ακριβώς αναφέρεται σε μια φυσική επαναφορά των πραγμάτων στην κατάσταση που προϋπήρξε της ζημιάς. Επομένως εξυπακούεται ότι στην επιδίκαση αυτού του μέτρου υπολογίζεται η παραπάνω ζημιά που προκλήθηκε στο πρόσωπο ή την περιουσία του αλλοδαπού, χωρίς να επιβάλλεται η ρητή πρόβλεψή του στο σχέδιο των άρθρων. Στην περίπτωση, όμως, του μέτρου της χρηματικής αποζημίωσης η απόλυτη συνάρτηση αυτού με τη "φύση της ζημιάς" που σημειώθηκε τροποποιούσε τα καθιερωμένα πλαίσια επιβολής "επανόρθωσης" και επομένως απαιτούσε την ειδική πρόβλεψη της παραγράφου 3 του άρθρου 26. Πράγματι, η χρηματική αποζημίωση αποβλέπει στην εξισορρόπηση των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων, που διαταράχθηκαν λόγω δκε, όχι όπως στην περίπτωση της *restitutio in integrum* με μέσο τη φυσική αποκατάσταση των πραγμάτων αλλά χρησιμοποιώντας ως υποκατάστατο πλέον αυτής την επιβολή χρηματικού ποσού. Συνεπώς οι παράγοντες οι οποίοι συντελούν για να

προσδιορίζουν το ύψος κάθε φορά του επιδικαστέου χρηματικού ποσού αποκαλύπτουν τη λειτουργική σχέση των συνεπειών λόγω δκε στη διμερή νομική σχέση μεταξύ "αδικούντος" και "αδικούμενου" κράτους, καθώς και το ρόλο του ως επανορθωτικού μέτρου.

- Μια τρίτη μαρτυρία για το ίδιο θέμα αντλούμε από το εδάφιο β' της παραγράφου 3 του άρθρου 26, το οποίο προβλέπει τον έσχατο ποσοτικό περιορισμό στο ύψος της επιβαλλόμενης κάθε φορά χρηματικής αποζημίωσης που είναι η περίπτωση του αδικαιολόγητου πλουτισμού του αλλοδαπού.

4.2. Σχόλια - Παρατηρήσεις

Το σύνολο των παραπάνω ρυθμίσεων εκφράζει τη διαφοροποίησή τους όσον αφορά την έννοια και το περιεχόμενο των συνεπειών λόγω δκε από τις παραδεδεδεγμένες θέσεις του γενικού δδ πάνω στο ίδιο θέμα των συνεπειών. Αυτές παρέμεναν σταθερά ενταγμένες μέσα στα πλαίσια μιας αποκλειστικής διακρατικής σχέσης χωρίς απόλυτες εξαρτήσεις από ε ξ ω - κ ρ α τ ι κ ο ύ ς παράγοντες. Συγκεκριμένα,

- Στο κλασσικό δδ, όπως έχουμε δει προηγούμενα, οι συνέπειες λόγω δκε αναφέρονται αποκλειστικά και μόνο στις διμερείς σχέσεις των συγκεκριμένων κρατών και μάλιστα προκύπτουν από τη δημιουργία ενός αποκλειστικού δικαιώματος για "επανόρθωση" από το "αδικούμενο" κράτος στο οποίο πρέπει να ανταποκριθεί το "αδικούν" κράτος με βάση αντίστοιχη διεθνή υποχρέωσή του για "επανόρθωση". Άρα η συνέπεια της "επανόρθωσης" σε αυτήν τη σχέση δρα ως οφειλόμενη συνέπεια σε κράτος, ήτοι στο αδικούμενο κράτος, αδιάφορα προς το φυσικό φορέα του δικαιώματος που παραβιάσθηκε και στη συνέχεια προκάλεσε τη δ.α. (π.χ. το αλλοδαπό φυσικό πρόσωπο

στο πρόσωπο ή στην περιουσία του όποιου επήλθε η ζημιά ή η βλάβη από τη διάπραξη μιας δ.α.), καθώς και προς την πραγματική ζημιά που προκλήθηκε. Επομένως, σύμφωνα με τα παραπάνω, στην κρίση του διεθνή δικαστή για την επιμέτρηση της "επανόρθωσης" θα ληφθούν υπ' όψη κυρίως στοιχεία που αναφέρονται στη διεθνή υποχρέωση που παραβιάσθηκε και μόνο το ύψος και το είδος της πραγματικής ζημιάς που σημειώθηκε π.χ. στο πρόσωπο ή στην περιουσία του αλλοδαπού, ως αντικειμενικό επιβαρυντικό στοιχείο της διεθνούς υποχρέωσης που παραβιάσθηκε με την τέλεση της δ.α. στη συγκεκριμένη περίπτωση θα παίζει ρόλο υστερογενή κατά την επαγωγή των συγκεκριμένων συνεπειών. Ποτέ, όμως, η πραγματική αυτή ζημιά δεν αποτελεί το αποκλειστικό και κύριο στοιχείο για την επιδίκαση "επανόρθωσης".

Αντίθετα, από την πρόβλεψη των παραγράφων I και 3 (εδ. α', β') του άρθρου 26 στο σχέδιο των άρθρων της ΕΔΔ επέρχεται μια καταστατική, κατά τη γνώμη μου, αλλοίωση του παραδοσιακού ρόλου της "επανόρθωσης", ως συνέπειας της δκε. Καθιερώνει τη "φύση της ζημιάς" ως το μοναδικό κριτήριο για την επιμέτρηση της χρηματικής αποζημίωσης ως μορφής "επανόρθωσης" και, σύμφωνα με την παραπάνω διασταλτική ερμηνεία που δώσαμε, κατ' επέκταση για τη συνέπεια της "επανόρθωσης" γενικά. Κοντολογίς συσχετίζει άρρηκτα την "επανόρθωση" με το π ρ α γ μ α τ ι κ ό γ ε γ ο ν ό ς της ζημιάς που υπέστη ο αλλοδαπός και όχι με το ν ο μ ι κ ό γ ε γ ο ν ό ς τ η ς δ . α . που προκάλεσε τη δκε.

Ο ίδιος ο Εισηγητής της ΕΔΔ για το σχέδιο των άρθρων, στην έκτη εισήγησή του, αναφέρει ισχυριζόμενος ότι η παραδοσιακή προσέγγιση στο θέμα των συνεπειών γίνεται ασυμβίβαστη με το διεθνές δίκαιο στην παρούσα φάση ανάπτυξης έχουσα πολιτικές προεκτάσεις. Έτσι προφανώς υπερθεματίζοντας για την μη επαγωγή δκε σε περιπτώσεις όπου δεν επήλθε ζημιά, προτείνει την κατάργησή της. Έγραφε (25), επί λέξει:

"..... Η "ζημιά" ή η "βλάβη" θα πρέπει να υπολογίζεται σε σχέση με το υποκείμενο το οποίο πραγματικά προσβλήθηκε - π.χ. ο αλλοδαπός - και η "επανόρθωση" θα πρέπει να υπολογίζεται σε σχέση με το μοναδικό και πραγματικό αντικείμενό της - π.χ. όχι ως "επανόρθωση οφειλόμενη στο κράτος", αλλά ως "επανόρθωση οφειλόμενη στο άτομο για λογαριασμό του οποίου ασκήθηκε η διπλωματική προστασία".

Αναλύοντας περαιτέρω την τοποθέτηση αυτή βρισκόμαστε μπροστά σε ορισμένες επί πλέον προβληματικές σχέσεις, όπως, ότι:

- Η απόλυτη εξάρτηση της "επανόρθωσης" από τη ζημιά του αλλοδαπού υπεισέρχεται ως απαραίτητος παράγοντας στη νομική σχέση μεταξύ του υπεύθυνου κράτους και του κράτους της εθνικότητας του αλλοδαπού με τη μορφή της απαραίτητης π ρ ο ύ π ό θ ε σ η ς για την επιβολή της. Ένα πρώτο αποτέλεσμα αυτής της παραδοχής είναι ότι προβλέπονται όρια στο ύψος της "επανόρθωσης" αφ' ενός μεν η συγκεκριμένη ζημιά ή βλάβη του αλλοδαπού, αφ' ετέρου δε το γεγονός του αδικαιολόγητου πλουτισμού του αλλοδαπού. Τα δύο στοιχεία, τόσο η πραγματική ζημιά όσο και ο αδικαιολόγητος πλουτισμός, ως πραγματικά περιστατικά, χρήζουν απόδειξης σε κάθε διαδικασία αναζήτησης και επιβολής της "επανόρθωσης". Και ερωτάται κανείς, εδώ, ποιό θα είναι το εφαρμοστέο δίκαιο στην απόδειξη αυτών των στοιχείων. Τα σχετικά άρθρα του σχεδίου δεν δίνουν απάντηση στο σοβαρό, κατά τη γνώμη μας, θέμα, οπότε προκύπτει πρόβλημα επιλογής μεταξύ των δυνατών λύσεων. Δηλαδή, θα ανατρέξουμε στους κανόνες που υιοθετήθηκαν υπό τη διεθνή πρακτική, - διαιτητική, δικαστική -, όταν το στοιχείο της "προσγενόμενης ζημιάς" κρινότανε ελεύθερα χωρίς να θεωρείται ως το απαραίτητο στοιχείο - προϋπόθεση για την επιβολή της "επανόρθωσης" και θα

παραμένουμε αποκλειστικά και μόνο εκεί, ή θα αναζητήσουμε τις αποδεικτικές διαδικασίες από το εσωτερικό δίκαιο των κρατών; Αν απαντήσουμε καταφατικά στην τελευταία αυτή επιλογή πάλι θα πρέπει να δούμε ποιό από τα δύο εσωτερικά δίκαια θα προτιμηθεί το δίκαιο του υπεύθυνου κράτους ή το δίκαιο του κράτους της εθνικότητας του αλλοδαπού.

- Επειδή η "επανόρθωση" ανταποκρίνεται αποκλειστικά και μόνο στη ζημιά που προέκυψε στον αλλοδαπό δημιουργεί τις αντικειμενικές συνθήκες για μια βάσιμη προσδοκία του συγκεκριμένου προσώπου του αλλοδαπού για την απόδοση της επιβληθείσας "επανόρθωσης" από το κράτος της εθνικότητάς του. Μια τέτοια προοπτική θα οδηγούσε μοιραία στην προϋπόθεση καθιέρωση αντίστοιχης διεθνούς υποχρέωσης του κράτους της εθνικότητας για μια ανάλογη απόδοση. Βέβαια το κείμενο των άρθρων δεν αφήνει αμφιβολία ότι δεν υπαγορεύει καμμία τέτοιου είδους υποχρέωση πολύ δε περισσότερο κανένα ανάλογο δικαίωμα του αλλοδαπού προσώπου για μια αντίστοιχη απόδοση. Όμως είναι εξ ίσου αναμφισβήτητο, πιστεύουμε, ότι στην περίπτωση που θα εφαρμόζοταν μια τέτοια διάταξη θα αλλοιώνονταν τόσο η διακρατική ευχέρεια και το ανεξέλεγκτο δικαίωμα του κράτους της εθνικότητας για απόδοση ή μη της "επανόρθωσης", όσο και η παραδοσιακή θέση του αλλοδαπού προσώπου ως ξένη και άσχετη προς την αποκλειστική νομική σχέση μεταξύ του υπεύθυνου κράτους και του κράτους της εθνικότητάς του. Φυσιολογική απόληξη των σχεδιαζόμενων διατάξεων θα ήταν ο περιορισμός του ρόλου του κράτους της εθνικότητας στη θέση του τυπικού διπλωματικού προστάτου εν ονόματι μιας αναγκαστικής σχέσεως δικονομικής εκπροσώπησης μεταξύ αυτού και του αλλοδαπού-υπηκόου του, λόγω της αδυναμίας του τελευταίου να νομιμοποιηθεί ενεργητικά διεθνώς εναντίον του υπεύθυνου κράτους.

Ένα πρώτο γενικό συμπέρασμα από τα σχόλια και τις παρατηρήσεις που προηγήθηκαν είναι η εισαγωγή μιας νεωτεριστικής αντίληψης για μια αποκλειστική ή

και λειτουργική εξάρτηση της έννοιας της επανόρθωσης από την προσγενόμενη ζημιά που προκλήθηκε στο πρόσωπο ή στην περιουσία του αλλοδαπού, όπως την αναλύσαμε παραπάνω, που αποτελεί και το κύριο αντικείμενο της κωδικοποιητικής αυτής προσπάθειας της ΕΔΔ όπως ο τίτλος του σχεδίου των 27 άρθρων δηλώνει.

Ένα δεύτερο και τελευταίο συμπέρασμα από την ανάλυση που επιχειρήσαμε συνολικά είναι η υποβάθμιση και περιθωριοποίηση του θεσμού της δκε. Αυτό, κατά τη γνώμη μου, ούντελείται όχι μόνο από το περιορισμένης εμβέλειας αντικείμενο της κωδικοποίησης στα πλαίσια της ρύθμισης των σχέσεων των κρατών μετά την τέλεση δ.α. που εμπεριέχουν προσβολή στο πρόσωπο ή στην περιουσία των αλλοδαπών, αλλά και από το συρρικνωμένο περιεχόμενο των συνεπειών λόγω δκε. Πράγματι, με βάση την πρόταση των άρθρων 26 και 27 του αναθεωρημένου σχεδίου των άρθρων για τη δκε που υιοθέτησε και κυκλοφόρησε ο ΕΕ στις 11 Δεκεμβρίου 1961 (26), η έννοια της επανόρθωσης στενεύει υπέρμετρα το παραδοσιακό περιεχόμενό της. Δίνει βαρύτητα στην υποκατάστατη μορφή της χρηματικής αποζημίωσης, επιτρέπει μόνο οριακά και συγκεκριμένα την επαγωγή της πλήρους αποκατάστασης των πραγμάτων ως μορφής "άμεσης επανόρθωσης", καθώς και των προληπτικών μέτρων κατά της επανάληψης των παράνομων ενεργειών και, τέλος, απαγορεύει τη μορφή της ικανοποίησης. Από τα παραπάνω κατάδηλη γίνεται η απροθυμία και η επιφυλακτικότητα και αυτών των μελών της ΕΔΔ για να απελευθερώσουν και αναπτύξουν το θεσμό της δκε μέσα σε ορθολογικά κανονιστικά πλαίσια δίνοντας την προτίμησή τους στη μέθοδο της ειδικής κωδικοποίησης και στεγανοποίησης του θεσμού με ασφυκτικά περιορισμένες προδιαγραφές.

ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

1. ILC Yearbook 1956, vol. II, 227-228 (annex 8).
2. Ibid.
3. Ibid.
4. ILC Yearbook 1956, vol. II, 223 (annex 2).
5. Ibid, 225.
6. Ibid, 221 (annex I).
7. League of Nations, Conference for the Codification of International Law (1930), vol. II, Oceana Publ. Inc. 1975, Bases of Discussion III, 146-152, τελευταία βλέπετε Observations 151.
8. ILC, Yearbook 1956, vol. II, 225 (annex 2).
9. Ibid, annex 3.
10. League of Nations, Conference for the Codification of International Law (1930), vol. IV, Oceana Publ. Inc. 1975, Minutes of the Committee III, 1675 (234), Report of the 3rd Sub-Committee, March 29th 1930: "... So as concerns basis No 29, it was agreed that everything following the first sentence should be struck out.
"It was suggested however that the text to the last paragraph: "... might be considered in connection with basis No 23.
"It was agreed that the first sentence might be moved toward the beginning of the convention.
"It was thought by some that the last sentence of the basis is probably in the definition of International responsibility.
"It was thought that the statement in the second sentence ... might be deemed political in its nature and was perhaps inappropriate to the convention.
"The last clause of paragraph I, requiring ... was deemed already covered by basis No 18.

"It was thought that the second and third paragraphs relating to compensation for "moral suffering" and confining the amount of compensation in certain cases of post-act obligations to the damage caused by the state's failure to take appropriate measures after the act, dealt with the measure of damages and were probably not yet ripe for codification. The question of measure of damages, it seemed to the Committee had best be left to the jurisprudence of the courts for the present, until there had been a sufficient crystallisation of principles to warrant codification"

Η συζήτηση πάνω σε αυτήν τη Βάση Νο 29 της Εισήγησης έγινε από την Επιτροπή ΙΙΙ στη 12η συνάντηση, στις 1 Απριλίου 1930, πρακτικά σ. 131-142 (ή 1552-1565) του ΙV τόμου της Συνδιάσκεψης.

11. ILC Yearbook 1956, vol. II, 173-221.
12. ILC Yearbooks 1956, vol. II, 173-221, 1957, vol. II, 104-128, 1958, vol. II, 47-71, 1959, vol. II, 1-36, 1960, vol. II, 41-68 και 1961, vol. II, 1-45.
13. ILC Yearbook, 1961, vol. II, 49. Στα αγγλικά το άρθρο φέρει τον υπότιτλο "Restitution and Pecuniary Damages" και το άρθρο 27 τον υπότιτλο "Measures to prevent the repetition of the injurious act". Και τα δύο άρθρα ανήκουν στο Κεφάλαιο VIII με τίτλο "Nature and Measure of the reparation".
14. Η μετάφραση στα ελληνικά έχει γίνει από το αγγλικό κείμενο όπως δημοσιεύτηκε στο ILC Yearbook, 1961, vol. II, 49, με δική μας ευθύνη.
15. Ibid, 7 (24).
16. ibid 13 (52-56).
17. Ibid, 16 (62-65).
18. Ibid, 19 (73-78).
19. Ibid, 45 (179).
20. ILC Yearbook, 1958, vol. II, 70 (13-16).

21. ILC Yearbook, 1961, vol. II, 45 (177).
22. Ibid, 44 (176).
23. Ibid.
24. Supra.
25. Ibid, αναφορική 22.
26. ILC Yearbook, 1961, vol. II, A (CN 4/34/ADD. 1), 11 Dec. 1961, 46-49.

Μ Ε Ρ Ο Σ Τ Ρ Ι Τ Ο

Η ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΑ ΚΩΔΙΚΟΠΟΙΗΣΗΣ ΤΗΣ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΚΡΑΤΙΚΗΣ ΕΥΘΥΝΗΣ ΜΕ ΕΜΦΑΣΗ ΣΤΙΣ ΝΟΜΙΚΕΣ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΔΙΚΑΙΟΥ

Η τρέχουσα κωδικοποιητική προσπάθεια της ΕΔΔ πάνω στη διεθνή κρατική ευθύνη επιχειρεί βασικά ένα μεθοδολογικό διαχωρισμό στα θέματα των συνεπειών. Διακρίνει, δηλαδή, από τη μια μεριά το περιεχόμενο και το είδος των συνεπειών της δκε και από την άλλη μεριά τους τρόπους εφαρμογής της δκε συμπεριλαμβανόμενης και της διευθέτησης των σχετικών διεθνών διαφορών, προβλέποντας τα μέρη 2 και 3 αντίστοιχα για τις δύο παραπάνω περιπτώσεις, μέσα στο κείμενο των οχεδιαζόμενων άρθρων.

Συγκεκριμένα, το μέρος 2 του κειμένου αυτού, που επιγράφεται "Περιεχόμενο, Μορφές και Βαθμοί της Διεθνούς Κρατικής Ευθύνης", αφιερώνεται στις νομικές συνέπειες της δκε σύμφωνα με την ειδική διάταξη του άρθρου I του μέρους αυτού (1):

"Η διεθνής ευθύνη ενός κράτους η οποία, σύμφωνα με τις διατάξεις του μέρους I, προκύπτει από μια διεθνή αδικοπραξία τελεσθείσα από αυτό το κράτος επάγεται νομικές συνέπειες σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο μέρος αυτό".

Όπως είναι φυσικό, το δικό μας ενδιαφέρον συγκεντρώνεται στα 16 άρθρα που διαλαμβάνει το μέρος 2 στο κείμενο που έχει συνταχθεί από τον Ειδικό Εισηγητή της ΕΔΔ, Willem Riphagen και έχει υποστεί διορθώσεις από την ειδική Επιτροπή Σχεδίου μετά από διαδοχικές προσαρμογές και προσεγγίσεις στη λογική των σχολίων και των παρατηρήσεων που

έχουν υποβληθεί (2). Χωρίς η σχετική προπαρασκευαστική φάση να έχει ολοκληρωθεί και για τα 16 άρθρα και φυσικά, χωρίς να μπορούμε να προβλέψουμε με βεβαιότητα το ακριβές κείμενο που τελικά θα επικρατήσει και θα υιοθετηθεί, οι δικές μας αναφορές και εκτιμήσεις μοιραία θα βασίζονται στο κείμενο των 16 άρθρων μαζί με τα σχόλια που το συνοδεύουν και που έχει προσαρτηθεί στην έκτη εισήγηση του Ειδικού Εισηγητή (ΕΕ) προς την ΕΔΔ, τον Απρίλιο του 1985 (3), καθώς και στη σχετική έκθεση της ΕΔΔ προς τη ΓΣ, το Δεκέμβριο του 1986 (4).

Ήδη, στη διάρκεια της 39ης Συνόδου της ΕΔΔ, το 1987, ο M. Gaetano Arangio-Ruiz ορίσθηκε ως ο νέος Ειδικός Εισηγητής για το θέμα της δκε και κλήθηκε να συνεχίσει το έργο των προκατόχων του στη σχετική κωδικοποίηση (5). Στα επόμενα δύο χρόνια 1988 και 1989 υποβλήθηκαν στην ΕΔΔ δύο εισηγήσεις του νέου ΕΕ (6), οι οποίες αφορούν στο μέρος 2 των άρθρων και όπου παρατηρείται κυρίως μια πρόθεση για παρέμβαση σε θέματα μεθοδολογικής διάταξης των άρθρων που ανήκουν στο μέρος αυτό και του περιεχομένου τους και όχι σε θέματα ουσιαστικών και ριζικών αλλαγών, τουλάχιστον μέχρι σήμερα. Είναι φυσικό, λοιπόν, στην πορεία της ανάλυσης που ακολουθεί, να επισημαίνονται οι οποιεσδήποτε διαφοροποιήσεις που παρατηρούνται από τη σύγκριση των δύο σχεδίων.

Μη παραβλέποντας τον περιορισμό της αβεβαιότητας για την τελική μορφή του κειμένου των άρθρων για τις νομικές συνέπειες της δκε, που επισημάναμε παραπάνω, νομίζουμε ότι μια προσεκτική διερεύνηση των προτεινόμενων ρυθμίσεων στα σχέδια των άρθρων αυτών θα αποβεί πολύτιμη για να προσεγγίσουμε στο σύγχρονο τρόπο αντιμετώπισης των σχετικών προβλημάτων και θεμάτων, καθώς και να προετοιμασθούμε για τις μελλοντικές ρυθμίσεις που θα αφορούν στον όλο θεσμό της δκε και που πιθανολογείται ότι θα επιλεγούν τελικά από την ΕΔΔ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Τα Όρια Εφαρμογής του Μέρους 2 της Κωδικοποίησης

1. Τα Χαρακτηριστικά και τα Όρια Εφαρμογής του Μέρους 2 της Κωδικοποίησης

Πρώτη ανάγκη στην προσπάθεια εξέτασης και σχολιασμού του μέρους 2 έρχεται ο προσδιορισμός του πεδίου εφαρμογής των κανόνων που το συνιστούν. Εδώ, προτάσσεται βασικά η διακρίβωση των κυρίων χαρακτηριστικών των κανόνων αυτών και ακολουθεί η διερεύνηση προβλημάτων που προκύπτουν από την υφιστάμενη εφαρμογή άλλων κανόνων δδ, όπως θέματα ιεράρχησης, συγκρούσεων, αντιθέσεων ή συγκλίσεων. Τέλος έπεται η εξέταση των προτεινόμενων λύσεων ή η επισήμανση τυχόν κενών σε συνδυασμό με συμπερασματικές παρατηρήσεις.

1.1. Η Αρχή της Αναλογικότητας

Πριν αναζητήσουμε και αναλύσουμε τα βασικά χαρακτηριστικά των κανόνων του μέρους 2, θεωρούμε ιδιαίτερα σημαντικό να σταθούμε πάνω σε μια γενική διαπίστωση που αφορά την κεντρική ιδέα για τη στήριξη των άρθρων που περιγράφουν τις συνέπειες λόγω δκε.

Η λογική που διέπει το σχεδιασμό των άρθρων του μέρους 2 της κωδικοποίησης ανταποκρίνεται στην κεντρική ιδέα ότι η αναφορά στις συνέπειες σχετίζεται απόλυτα με το είδος και το περιεχόμενο της διεθνούς υποχρέωσης που παραβιάζεται κάθε φορά με την τέλεση μιας δ.α.

Σύμφωνα με το ισχύον θετό δίκαιο, "το δόγμα της ενιαίας φύσης των συνεπειών λόγω δκε προκαθορίζει την "επανόρθωση" ως μοναδική συνέπεια μετά την τέλεση δ.α. Η συγκεκριμένη όμως μορφή επανόρθωσης του επιβάλλεται κάθε φορά, ορίζεται μόνο υστερογενώς, εκτός εάν τα ενδιαφερόμενα κράτη έχουν ειδικά προκαθορίσει με διαφορετικό τρόπο. Μόνο σε αυτό το υστερογενές στάδιο του καθορισμού της μορφής της επανόρθωσης, υπάρχει δυνατότητα να ληφθούν υπ' όψη το είδος και το περιεχόμενο της παραβίασθεις διεθνούς υποχρέωσης.

Αντίθετα στην τρέχουσα κωδικοποίηση εγκαταλείπεται αυτός ο τρόπος επιβολής της μορφής της επανόρθωσης και ακολουθείται μια αντίστροφη συλλογιστική. Σύμφωνα με αυτήν, οι συνέπειες που επάγονται λόγω δκε είναι ανάγκη να εναρμονίζονται και να ανταποκρίνονται στο είδος και το περιεχόμενο της διεθνούς υποχρέωσης που παραβιάσθηκε μετά την τέλεση μιας δ.α. Το περιεχόμενο της διεθνούς υποχρέωσης συνιστά το κριτήριο στον καταλογισμό των συνεπειών λόγω δκε που επάγονται σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση δ.α. και όχι η βούληση των κρατών ή η διακριτική ευχέρεια των διεθνών δικαστικών ή διαιτητικών οργάνων, όπως ισχύει σήμερα κατά κανόνα. Πρόκειται για την υλοποίηση της αρχής της αναλογικότητας που υποστηρίζει το σχέδιο των άρθρων του μέρους 2.

Η συγκεκριμένη αρχή δεν υπαγορεύεται ως μια δεοντολογική επιταγή πάνω στο τι ακριβώς είναι ευκαίο σε κάθε παρουσιαζόμενη περίπτωση. Αντίθετα συνιστά θετή ρήτρα που πιστοποιείται στο κείμενο των άρθρων του μέρους 2 κατά δύο τρόπους. Πρώτο, μέσα στα άρθρα που ορίζουν τις

επιμέρους συνέπειες αναφέρεται ρητά η έννοια της αναλογικότητας ως μέτρο για την ποιοτική και ποσοτική επιλογή τους. Ως τέτοιου είδους διατάξεις μπορούμε να αναφέρουμε την παράγραφο 1 εδάφιο δ' και την παράγραφο 2 του άρθρου 6 (7), το άρθρο 7 (8), το άρθρο 8 (9), η παράγραφος 2 του άρθρου 9 (10), όπου η έννοια της αναλογικότητας ρητά κυριαρχεί ως μέτρο για την επιδίκαση των συνεπειών λόγω δκε. Δ ε ύ τ ε ρ ο, η παράθεση εξαιρέσεων και περιορισμών στην επαγωγή ορισμένων συνεπειών ή ο καθορισμός επιπρόσθετων ή εξαιρετικών συνεπειών μετά την τέλεση δ.α. που παραβιάζουν διεθνείς υποχρεώσεις με συγκεκριμένο περιεχόμενο συνιστούν μια άλλου είδους επιβεβαίωση της αρχής της αναλογικότητας στην πράξη. Η εξειδίκευση συνεπειών που υπαγορεύεται π.χ. στα άρθρα 4, 11, 12, 13, 14, 15 και 16 (11) δεν είναι τίποτα άλλο παρά η άλλη όψη του ίδιου νομίσματος που λέγεται υλοποίηση της "αρχής της αναλογικότητας".

Είναι γεγονός, ότι στο ισχύον δίκαιο δεν είναι άγνωστη η αρχή της αναλογικότητας κατά την εφαρμογή των συνεπειών της δκε. Τόσο όμως η επικράτηση του δόγματος της ενιαίας φύσης της δκε - όπως έχουμε αναλύσει (12) -, που δεσπόζει παραδοσιακά στις διακρατικές σχέσεις, όσο και η έννοια της "επανόρθωσης" ως μοναδικής συνέπειας λόγω δκε π ε ρ ι ο ρ ί ζ ο υ ν α ν α γ κ α σ τ ι κ ά τα όρια της εφαρμογής της αρχής της αναλογικότητας στα πλαίσια μιας δεοντολογικής επιταγής που απευθύνεται αποκλειστικά στα κράτη και που μπορεί να ληφθεί υπ' όψη στη διάρκεια μιας συναινετικής διαδικασίας υπογραφής συνυποσχετικών ρητρών και στη συνέχεια στην επιδίκαση ορισμένων μέτρων "επανόρθωσης" από διεθνή δικαστικά ή διαιτητικά όργανα.

Οι σύγχρονες όμως ανάγκες των διακρατικών σχέσεων αποτέλεσαν την αφορμή για να προκληθούν συγκεκριμένες ρωγμές στο μονολιθικό οικοδόμημα της ενιαίας φύσης των συνεπειών της δκε, όπως έχουμε ήδη αναλύσει προηγούμενα (13). Η ραγδαία εξέλιξη του δδ στα μεταπολεμικά χρόνια τόσο σε

οργανωτικές δομές του διεθνούς συστήματος όσο και σε ουσιαστικό επίπεδο προξένησε με αργά αλλά σταθερά βήματα τη σχετική διάβρωση. Οι λειτουργικές και ουσιαστικές διατάξεις του ΚΧ των ΗΕ, η καθιέρωση αναγκαστικών κανόνων δδ, η καθημερινή σχεδόν σύναψη πολυμερών συνθηκών με νομοθετικό περιεχόμενο αποτελούν μερικά από τα φαινόμενα τα οποία είναι αδύνατο να παραβλέψει μια σύγχρονη κωδικοποίηση του δικαίου της δκε.

Η ΕΔΔ (14) συνεπικουρούμενη από τις προτροπές και τις αποφάσεις της όης Επιτροπής της Γενικής Συνέλευσης των ΗΕ προσπάθησε να επαναπροσδιορίσει τις συνέπειες της δκε υιοθετώντας την αρχή της αναλογικότητας ως ν ο μ ι κ ή ε-π ι τ α γ ή ώστε να κατορθώσει να ανατρέψει το ισχύον δόγμα της ενιαίας φύσης της δκε και να προσαρμοσθεί στο πλέγμα των σύνθετων σημερινών αναγκών της διεθνούς συμβίωσης.

Το μέρος 2 των άρθρων της κωδικοποίησης με τον τίτλο "Περιεχόμενο, Μορφές και Βαθμοί της δκε" αποτελεί τη διατράνωση αυτής της επαναστατικής αντίληψης για τις συνέπειες της δκε.

Η πρακτική εφαρμογή της αρχής της αναλογικότητας στο μέρος 2 προσανατολίζεται σε δύο κατευθύνσεις. Η π ρ ώ τ η αναφέρεται στο είδος των συνεπειών που πρέπει να επάγονται μετά από μια δ.α. ανάλογα με το περιεχόμενο της παραβιασθείσης διεθνούς υποχρέωσης. Στην πρώτη αυτήν πορεία υλοποίησης της αρχής της αναλογικότητας διαπιστώνουμε το πρώτο βασικό μειονέκτημα. Η ΕΔΔ σε αυτήν τη φάση, όταν καθορίζει τις συνέπειες από ορισμένες δ.α. δεν καταφεύγει στον καθορισμό της έννοιας της αναλογικότητας με βάση ένα ή περισσότερα κριτήρια, π.χ. με βάση ορισμένα γενικά ποιοτικά χαρακτηριστικά του περιεχομένου της διεθνούς υποχρέωσης που παραβιάσθηκε. Αντίθετα ακολουθεί, κατά κανόνα, τη μέθοδο της περιπτωσιολογίας αναφέροντας διεθνείς υποχρεώσεις που

απορρέουν από συγκεκριμένους διεθνείς νομικούς κανόνες η παραβίαση των οποίων επισείει ορισμένες μόνο συνέπειες. Πρόκειται για ένα σχεδιασμό μιας σειράς διατάξεων με εξαιρετικό περιεχόμενο (*jus singulare*) οι οποίες υπακούουν μόνο σε μια στενή ερμηνευτική διαδικασία, όπως θα αναλύσουμε και παρακάτω.

Κύριο μειονέκτημα του παραπάνω τρόπου παράθεσης εξαιρετικών συνεπειών είναι ότι δεν δημιουργεί τις προϋποθέσεις για μια μακροπρόθεσμη ουσιαστική κανονιστική ευελιξία των σχετικών ρυθμίσεων με την υπαγωγή και άλλων κατηγοριών διεθνών υποχρεώσεων στην κλίμακα των συνεπειών που υιοθετεί, για το μέλλον. Επομένως, θεωρητικά, κάθε μελλοντική ανάγκη για ειδική ρύθμιση συνεπειών λόγω δεκε θα απαιτήσει ρητή συμβατική πρόβλεψη. Εξάλλως, στον τρόπο διάταξης των άρθρων αποτελεί το άρθρο 13 (15), όπου για τον περιορισμό της επαγωγής ορισμένων συνεπειών αναφέρεται ως γενική προϋπόθεση η παραβίαση διεθνούς υποχρέωσης που απορρέει από μια πολυμερή διεθνή συνθήκη, όταν αυτές "καταστρέφουν το αντικείμενο και το σκοπό της ίδιας της συνθήκης". Πιστεύουμε ότι από νομοτεχνική άποψη η διάταξη αυτή είναι άρτια επειδή διασφαλίζει την ομαλή μελλοντική εφαρμογή της με βάση το γενικό κριτήριο που υιοθετεί.

Από την άλλη μεριά η εξαιρετική παράθεση συνεπειών μετά την τέλεση ορισμένων δ.α. δεν είναι άμοιρη θετικών στοιχείων. Κύριο πλεονέκτημα θεωρούμε το γεγονός ότι η αντιμετώπιση αυτή δημιουργεί τη βεβαιότητα για το δίκαιο σε κάθε παρουσιαζόμενη σχετική περίπτωση δ.α. αίροντας τις τόσο συχνά εμφανιζόμενες αμφιβολίες για τις συνέπειες που τελικά θα επαχθούν ως περιεχόμενο της δεκε, όπως συμβαίνει σήμερα. Δεύτερο πλεονέκτημα βλέπουμε στο γεγονός ότι η αντιστοιχία συνεπειών και δ.α. εξαίρει από το ανώνυμο πλήθος των συλλήβδην ονομαζόμενων δ.α. ορισμένες δ.α. οι οποίες χαρακτηρίζονται από το είδος της διεθνούς υποχρέωσης που

παραβιάζουν με σκοπό να προσδώσει ορισμένου είδους και περιεχομένου ευθύνη στα κράτη που φέρονται ως αδικούντα. Η επιλογή των δ.α. παρέχει αυξημένες εγγυήσεις προστασίας ορισμένων διεθνών υποχρεώσεων των κρατών συρρικνώνοντας τα περιθώρια άτιμωρησίας μέσα από καθαρά συναινετικές διαδικασίες, όπως είναι δυνατό να συμβεί με τα σημερινά ισχύοντα.

Η υλοποίηση της αρχής της αναλογικότητας στο μέρος 2 ακολουθεί και μια δ ε ύ τ ε ρ η πορεία, αυτήν της διεύρυνσης ή του περιορισμού του κύκλου των ενεχόμενων κρατών στην επαγωγή της δκε. Με βάση το περιεχόμενο των διεθνών υποχρεώσεων που παραβιάζονται κάθε φορά η παραδοσιακή διμερής διακρατική σχέση μεταξύ αδικούντος και αδικούμενου κράτους υποκαθίσταται από έναν ευρύτερο έως και παγκόσμιο κύκλο ενεχόμενων κρατών με αιτία τη δκε. Με τον τρόπο αυτό διαβαθμίζεται η νομική προστασία του διεθνούς συμφέροντος για την τήρηση ορισμένων διεθνών υποχρεώσεων, α ν ά λ ο γ α με το περιεχόμενό τους, αποδίδοντας την ιδιότητα του "αδικούμενου κράτους" όχι μόνο στο άμεσα αδικούμενο κράτος, - όπως συμβαίνει σήμερα -, αλλά και σε άλλα κράτη ως και σε όλα τα κράτη της διεθνούς κοινότητας (άρθρο 5 του μέρους 2) (16).

Από τη εξαίρεση που προηγήθηκε, μπορεί να εκτιμήσει κανείς ότι η αρχή της αναλογικότητας, εφαρμοζόμενη, όχι μόνο αντιστρατεύεται οριστικά την παραδοσιακή αντίληψη για την ενιαία φύση της δκε αλλά εμπλουτίζει τη διεθνή δικαιοταξία με την παραδοχή και υιοθέτηση ποικίλων βαθμών δκε επιχειρώντας την εξειδίκευση και την κλιμάκωση της παροχής νομικής προστασίας στα διεθνή πλαίσια.

1.2. Ο Χαρακτήρας και η Φύση της Υποχρεωτικότητας των Κανόνων του Μέρους 2

Πρώτο μέλημα στο σχεδιασμό του μέρους 2 υπήρξε ο προσδιορισμός του ρόλου των άρθρων που θα ρύθμιζαν τις νομικές συνέπειες από την τέλεση μιας δ.α. σε συνάρτηση και σε σχέση με τους υπάρχοντες κανόνες του διεθνούς συμβατικού ή εθνικού δικαίου. Πράγματι, όπως μας έχει ήδη δοθεί η ευκαιρία να αναφέρουμε, η ειδική πρόβλεψη συνεπειών για ορισμένες δ.α. είναι ένα δεδομένο της σημερινής πραγματικότητας, το οποίο η ΕΔΔ δεν μπορεί και δεν πρέπει να ανατρέψει μέσα από την τρέχουσα κωδικοποιητική προσπάθεια της δκε. Όμως, είναι εξ ίσου γεγονός, ότι αυτή η πρόβλεψη αφήνει κενά εφαρμογής όσες φορές είναι αδύνατο να επιβληθούν οι σχετικές συνέπειες, με αποτέλεσμα είτε την αβεβαιότητα των νομικών δικαιωμάτων του "αδικούμενου κράτους", είτε την παρελκυστική πολιτική του "αδικούντος κράτους" στην εκπλήρωση των διεθνών υποχρεώσεών του. Με την ευκαιρία της κωδικοποίησης, η οποιαδήποτε προσπάθεια να καλυφθούν τα νομικά αυτά κενά δίνει μια σοβαρή causa για την υιοθέτηση μιας ενδεχόμενης πρότασης με σχετικές ρυθμίσεις.

Με αυτό το σκεπτικό, στην τρίτη εισήγησή του προς την ΕΔΔ, το 1982 (17), ο Ειδικός Εισηγητής, ξεκινώντας από τη διαπίστωση ότι, σήμερα, το ισχύον δδ εκδηλώνεται όχι με ενιαίο τρόπο αλλά μέσα από μια ποικιλία αλληλοεξαρτώμενων υ π ο σ υ σ τ η μ ά τ ω ν διεθνών κανόνων οι οποίοι αποτελούν τους πρωτογενείς κανόνες δδ, παρατηρούσε ταυτόχρονα και τις αντίστοιχες διαφοροποιήσεις των δευτερογενών κανόνων σε συσχετισμό με τα εν λόγω υποσυστήματα δδ κάθε φορά. Παραδεχόμενος όμως αυτά, ήταν υποχρεωμένος να δεχθεί και την ύπαρξη των παραπάνω κενών από τη μη εφαρμογή των δευτερογενών κανόνων καθώς και τη δυνατότητα υποκατάστασης με την εφαρμογή δευτερογενών

κανόνων που ανήκαν σε διαφορετικό υποσύστημα από εκείνο που ρύθμιζε πρωτογενώς μια δεδομένη διακρατική σχέση. Με βάση αυτές τις παρατηρήσεις, ο ΕΕ επιδίωξε να περιλάβει στο μέρος 2 της κωδικοποίησης εκείνες τις νομικές συνέπειες που συνθέτουν ένα γ εν ι κ ό πλαίσιο νομικής προστασίας της διεθνούς κοινότητας. Κύριος στόχος και ταυτόχρονα περιορισμός αυτής της προσπάθειας ήταν να περιληφθούν στο σχεδιαζόμενο κείμενο των άρθρων εκείνες οι νομικές συνέπειες μετά από μια δ.α. οι οποίες αναφέρονται στη δημιουργία

(α) νέων υποχρεώσεων του "αδικούντος κράτους",

(β) νέων δικαιωμάτων ή και υποχρεώσεων του "αδικούμενου κράτους" και,

(γ) νέων δικαιωμάτων τρίτου κράτους ή τρίτων κρατών.

Αυτές οι τρεις κατηγορίες συνεπειών, - ή οι "παράμετροι" της νέας νομικής σχέσης μετά από μια δ.α., όπως ονομάζονται από τον ΕΕ, - αποτελούν τη σπονδυλική στήλη που στηρίζει το νομικό πλαίσιο προστασίας που ορίζεται στο μέρος 2 και φέρει δύο κύρια χ α ρ α κ τ η ρ ι σ τ ι κ ά ότι δεν είναι ε ξ α ν τ λ η τ ι κ ά και δεν είναι α π ο κ λ ε ι σ τ ι κ ά. Ταυτόχρονα δε υποτάσσει το όλο σύστημα συνεπειών που διαλαμβάνει το μέρος 2 σε μια ιεραρχική εξάρτηση από τη μια μεριά από τους κανόνες και τις διαδικασίες που προβλέπονται από τον ΚΧ των ΗΕ και αφορούν στη διατήρηση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας (άρθρο 4) και από την άλλη από τους αναγκαστικούς κανόνες δδ (άρθρο 12). Για τα θέματα αυτά γίνεται εκτενέστερος λόγος αμέσως παρακάτω.

1.2.1. Ο μη Εξαντλητικός Χαρακτήρας του Μέρους 2

Το πρώτο χαρακτηριστικό απορρέει από το κείμενο των εισηγήσεων του ΕΕ και από το κείμενο των άρθρων 2, 3 και 16 του μέρους 2.

Πράγματι, ο ΕΕ επιμερίζοντας το περιεχόμενο του μέρους 2 στις τρεις παραπάνω "παραμέτρους" προτείνει μια μεθοδολογική αφαίρεση αποσκοπώντας να μη θίξει εκείνες τις νόμιμες συνέπειες οι οποίες έχουν καθιερωθεί με συμβατικό ή εθιμικά τρόπο και δεν είναι δυνατό να ενταχθούν εννοιολογικά σ' αυτές τις κατηγορίες (παραμέτρους) συνεπειών. Αυτή η τοποθέτηση εισάγει μια πρώτη γενική εξαίρεση από το πεδίο εφαρμογής ή αναφοράς του μέρους 2.

Η παραπάνω γενική animus των συντακτών του μέρους 2 έχει τις ειδικές εκδηλώσεις της μέσα στο κείμενο των διατάξεων των άρθρων 2, 3 και 16, όπου καθορίζονται τα επιτρεπτά όρια παραδοχής άλλων νομικών κανόνων σε θέματα συνεπειών δκε.

1.2.2. Το Μέρος 2 και το Ειδικό Διεθνές Δίκαιο

Αρχικά, με βάση το άρθρο 2, οι προβλεπόμενες συνέπειες στο μέρος 2 δεν εφαρμόζονται εφόσον υπάρχει ειδικός διεθνής νομικός κανόνας ο οποίος ορίζει συνέπειες για μια συγκεκριμένη δ.α. Αναλύοντας το άρθρο 2 διαπιστώνουμε τα εξής:

Η διάταξη διατρανώνει την ενδοτικότητα των κανόνων δδ πάνω σε θέματα συνεπειών δκε, επιβεβαιώνει την κρατούσα σχετική αντίληψη, - όπως την έχουμε ήδη

αναπτύξει - και καθιερώνει ένα σχετικό τεκμήριο συμβατότητας. Με βάση αυτό το τεκμήριο, το μέρος 2 αποτελεί το γενικό πλαίσιο συνεπειών το οποίο δεν εφαρμόζεται μόνο εφόσον και σε όση έκταση τα κράτη έχουν αποφασίσει διαφορετικά. Π ρ ο ὕ π ο θ έ σ ε ι ς εφαρμογής αυτών των ειδικών διεθνών ρυθμίσεων σε θέματα συνεπειών είναι: Πρώτο, να αφορούν σε συγκεκριμένη δ.α. Δεύτερο, να μην αφορούν σε δ.α. που παραβιάζουν τις καταστατικές αρχές του Χάρτη των ΗΕ για τη διατήρηση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας. Και, τρίτο να μην πρόκειται για δ.α. που πλήττουν κανόνες *jus cogens*.

Σε σχετικό σχόλιο που ακολουθεί το άρθρο 2 ο ΕΕ ονομάζει το γενικό χαρακτήρα των ρυθμίσεων του μέρους 2 ως "συμπληρωματικό" θέλοντας να υπογραμμίσει τη σκοπιμότητα των άρθρων να καλύψουν τα κενά και τις ασάφειες πάνω σε γενικά θέματα συνεπειών λόγω δεκε χωρίς να θίξει την ειδική μέριμνα των κρατών σε ειδικά θέματα παροχής διεθνούς νομικής προστασίας (*jus speciale*) (18).

Η πρόβλεψη για αντίστοιχη υποκατάσταση των γενικών συνεπειών του μέρους 2 από τις συνέπειες που ορίζονται σε ειδικούς διεθνείς κανόνες σε όση έκταση έχουν συμφωνηθεί επιτρέπει την εφαρμογή του μέρους 2 συμπληρωματικά στις συγκεκριμένες δ.α., εφόσον δεν έχουν καλυφθεί με αυτόν τον τρόπο όλα τα κεφάλαια των συνεπειών, όπως ο ΕΕ εννοεί. Προφανώς ο ΕΕ αναφέρεται στις τρεις "παραμέτρους" των συνεπειών που έχει προτείνει, δηλαδή στις νέες υποχρεώσεις του "αδικούντος" κράτους και στα νέα δικαιώματα ή τις υποχρεώσεις του "αδικούμενου κράτους" ή και των τρίτων κρατών. Έτσι, ενισχύεται η συμπληρωματική φύση του μέρους 2 στην εφαρμογή των ειδικών διεθνών νομικών κανόνων, οι οποίοι, σημειωτέον, μπορεί να έχουν συμβατική ή εθιμική προέλευση επειδή η διάταξη ομιλεί αδιάκριτα για "άλλους κανόνες διεθνούς δικαίου".

1.2.3. Το Μέρος 2 και το Διεθνές Εθιμικό Δίκαιο

Ερχόμενοι στο άρθρο 3, βρίσκουμε μια άλλη κατηγορία εξαιρετικής εφαρμογής νομικών κανόνων που δεν αντιτίθενται με το μέρος 2 και που αφορούν σε θέματα συνεπειών. Η κατηγορία αυτή διεθνών νομικών κανόνων αναφέρει συνέπειες που μεθοδολογικά δεν εντάσσονται στη λογική των συνεπειών που θίγονται στα άρθρα του μέρους 2, δηλαδή στις τρεις "παραμέτρους" της νέας νομικής σχέσης μετά από μια δ.α.

Δύο είναι οι προϋποθέσεις εφαρμογής του άρθρου 3: η μία είναι ο υ σ ι α σ τ ι κ ή και αφορά το είδος των συνεπειών που προβλέπονται και, η άλλη είναι τ υ π ι κ ή και περιορίζει την εξαιρετική εφαρμογή αυτών των συνεπειών μόνο εφόσον προβλέπονται από διεθνείς κανόνες εθιμικού δικαίου. Συνεπώς είναι σαφές, ότι στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 3 δεν περιλαμβάνονται εκείνοι οι εθιμικοί κανόνες που αφορούν σε συνέπειες που προβλέπονται στο μέρος 2, επειδή δεν ανταποκρίνονται στην ουσιαστική προϋπόθεση του άρθρου 3 και επειδή καλύπτουν τις προϋποθέσεις του άρθρου 2 που έχουμε ήδη αναφέρει, το οποίο κρίνεται εφαρμοστέο για την περίπτωση.

Αν επεκταθούμε, τώρα, στο χώρο των συμβατικών νομικών κανόνων, σύμφωνα με την παραπάνω συλλογιστική, πιστεύουμε ότι προκύπτει κάποιο κενό στην εφαρμογή των άρθρων 2 και 3 που αφορά εκείνους τους συμβατικούς κανόνες που διέπουν συνέπειες οι οποίες δεν αφορούν στις τρεις "παραμέτρους" συνεπειών που ο ΕΕ προτείνει. Σύμφωνα με το γράμμα των διατάξεων των άρθρων 2 και 3, προσπαθώντας να ερμηνεύσουμε την αληθή βούληση του ΕΕ θα πρέπει να θεωρήσουμε ότι το μέρος 2 αποτελεί το α π ο κ λ ε ι σ τ ι κ ό ρυθμιστικό πλαίσιο για τις συνέπειες μετά από μια δ.α. επικρατώντας κάθε άλλης συμβατικής ρύθμισης που προβλέπει τις συνέπειες που δεν προβλέπονται στο μέρος 2 εκτός εκείνων που εμπίπτουν

στις απαιτούμενες προϋποθέσεις του άρθρου 2 στο μέρος 2. Αντίθετα, για λόγους ενιαίας αντιμετώπισης των σχετικών θεμάτων θα πρέπει να πούμε ότι θα ήταν προτιμητέα μια τροποποίηση του άρθρου 3, ώστε να καλύπτει και την περίπτωση του διεθνούς συμβατικού δικαίου όταν προβλέπει εξαιρετικές συνέπειες λόγω δκε.

Αναλύοντας το ίδιο το περιεχόμενο του άρθρου 3 βλέπουμε ότι επιτρέπεται η εφαρμογή διεθνών εθιμικών κανόνων που ρυθμίζουν ε ξ α ι ρ ε τ ι κ έ ς συνέπειες για μια δ.α. (*jus singulare*). Στο σημείο αυτό πρέπει να τονισθεί η διευκρίνιση που γίνεται στα σχόλια που ακολουθούν το άρθρο 2 (19) και αναφέρεται στην τυπική προϋπόθεση του άρθρου, ότι στην έννοια του εθιμικού κανόνα περιλαμβάνεται και το κείμενο διατάξεων που περιέχονται σε συμβάσεις με δηλωτικό περιεχόμενο για ισχύοντες εθιμικούς κανόνες, όπως π.χ. το κείμενο των περισσότερων διατάξεων της Σύμβασης της Βιέννης για το Δίκαιο των Συνθηκών. Έτσι γίνεται δεκτό, ότι, σύμφωνα με το άρθρο 3, εξακολουθεί και έχει εφαρμογή το άρθρο 52 της Σύμβασης της Βιέννης του 1969 για το Δίκαιο των Συνθηκών το οποίο προβλέπει την ακυρότητα της συνθήκης που συνήφθηκε μετά από απειλή ή χρήση βίας κατά παράβαση αρχών δδ που έχουν ενσωματωθεί στον ΚΧ των ΗΕ. Επίσης για τον ίδιο λόγο, μια άλλη περίπτωση κωδικοποιημένου εθιμικού δικαίου που προβλέπει εξαιρετική συνέπεια για μια δ.α. και που συμβιβάζεται με μια ενδεχόμενη εφαρμογή του άρθρου 3 είναι του άρθρου 62 παράγραφο 2 β' της ίδιας Σύμβασης όπου ορίζεται η αδυναμία επίκλησης της θεμελιώδους μεταβολής των περιστάσεων ως λόγου λήξεως ή αποχώρησης από μια συνθήκη μετά από την παραβίαση διεθνούς υποχρέωσης.

Η επίκληση των δύο περιπτώσεων ως παραδείγματα εφαρμογής του άρθρου 3 γίνεται στην παράγραφο I των σχολίων που το συνοδεύουν στην δη εισήγηση του ΕΕ για την ΕΔΔ όπου αναγράφεται ότι το διακριτικό γνώρισμα αυτών των συνεπειών είναι ότι "δεν σχετίζονται ά μ ε σ α με τις νέες

υποχρεώσεις του αδικούντος κράτους ούτε με νέα δικαιώματα ή υποχρεώσεις ενός άλλου κράτους ή άλλων κρατών". Προφανώς ο ΕΕ με αυτήν τη διευκρίνιση θέλει να τονίσει ότι αυτές οι συνέπειες δεν εντάσσονται στο γενικό πλαίσιο συνεπειών που αναφέρονται, αποκλειστικά και μόνο στις τρεις "παραμέτρους" της νέας νομικής σχέσης που προκύπτει μετά από μια δ.α. και που προτίθεται να περιλάβει στο μέρος 2. Σύμφωνα με αυτήν τη λογική, ο ΕΕ υιοθετεί και προτείνει το κείμενο του άρθρου 3 επικαλούμενος σχετικά παραδείγματα εφαρμογής του με την επεξηγηματική αιτιολογία ότι οι σχετικοί διεθνείς εθιμικοί κανόνες δεν προβλέπουν συνέπειες που σχετίζονται άμεσα με το περιεχόμενο των τριών "παραμέτρων" της νομικής σχέσης που προκύπτει μετά από μια δ.α. Ότι, δηλαδή, η ακυρότητα ή η αδυναμία επίκλησης της λήξεως της ισχύος μιας συνθήκης ως συνέπειες μιας δ.α., όπως περιγράφονται στα άρθρα 52 και 62 παράγραφο 2 β' της Σύμβασης της Βιέννης για το Δίκαιο των Συνθηκών, δεν αφορούν ούτε σε υποχρεώσεις του "αδικούντος κράτους" ούτε σε δικαιώματα του "αδικούμενου κράτους" ή τρίτων κρατών και, επομένως, δεν ανατρέπονται από τις ρυθμιστικές προβλέψεις του μέρους 2 και εξακολουθούν να ισχύουν.

Σχετικά με το γνώρισμα-κριτήριο της "μη αμεσότητας" που αναφέρεται στην παράγραφο Ι των σχολίων του άρθρου (20) διαπιστώνουμε ότι δεν μπορεί να προκύψει από τη διατύπωση του άρθρου 3 ούτε από το κείμενο των άλλων άρθρων του μέρους 2, αλλά έχει ρητά προκύψει από την όλη μεθοδολογική διάταξη την οποία ο ΕΕ έχει εκφράσει και υποστηρίζει στην προκαταρκτική και στις υπόλοιπες έξι μέχρι σήμερα εισηγήσεις του στην ΕΔΔ. Στο άρθρο 3 αναγράφεται μόνο ότι οι εθιμικοί κανόνες θα ισχύουν εφόσον ορίζουν συνέπειες "οι οποίες δεν προβλέπονται στο μέρος αυτό". Άρα το περιεχόμενο του σχολίου της παραγράφου Ι υπέχει θέση ερμηνευτικού στοιχείου απαραίτητου για την παραπέρα εφαρμογή του άρθρου 3 και όχι απλώς μιας συμπληρωματικής ή διευκρινιστικής παρατήρησης,

σύμφωνα με τις αληθείς προθέσεις του ΕΕ. Η ασάφεια του άρθρου 3 στο σημείο αυτό δημιουργεί τις προϋποθέσεις για μια απόλυτη εξάρτηση από το περιεχόμενο των σχολίων προκαλώντας όμως, πιστεύουμε, προβλήματα ερμηνείας σε μια μελλοντική του εφαρμογή. Οι ερμηνευτικές δυσχέρειες επιτείνονται από το γεγονός ότι στο ειδικό αυτό σχόλιο αναφέρεται η έλλειψη της ιδιότητας της α μ ε σ ό τ η τ α ς των συνεπειών που επικαλείται ο ΕΕ. Η αμεσότητα, ως έννοια αφηρημένη, πολύ δύσκολα μπορεί να προσδιοριστεί με νομικά κριτήρια. Κατά τη δική μας γνώμη, με αφορμή τα παραδείγματα που ο ΕΕ επικαλείται, το κείμενο μιας συνθήκης αποτελεί ά μ ε σ η πηγή δικαιωμάτων και υποχρεώσεων και επομένως μια ακυρότητα της συνθήκης αυτής λόγω δεκε πλήττει εξ ίσου ά μ ε σ α τα εν λόγω δικαιώματα και υποχρεώσεις που εννοιολογικά εντάσσονται και στις τρεις παραπάνω "παραμέτρους" συνεπειών.

Αντίθετα, θεωρούμε ότι το αληθές γνώρισμα-κριτήριο για το παραδεκτό των συνεπειών που προβλέπονται από διεθνείς εθιμικούς κανόνες, σύμφωνα με τη διατύπωση του άρθρου 3, πρέπει να είναι η ε ξ α ι ρ ε τ ι κ ή φύση τους, η οποία ακριβώς δεν αντιστρατεύεται εννοιολογικά και μεθοδολογικά το γ ε ν ι κ ό πλαίσιο συνεπειών που ορίζεται στο μέρος 2. Συνεπώς καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι είναι ανεπιτυχής η επίκληση της σχετικής αιτιολογίας της παράγραφο I των σχολίων του άρθρου 3 για τη "μη αμεσότητα".

Ερχόμενοι στο θέμα της υπαγωγής των συγκεκριμένων παραδειγμάτων των άρθρων 52 και 62 παραγράφου 2 β' της Σύμβασης της Βιέννης για το Δίκαιο των Συνθηκών στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 3, θεωρούμε ότι οι διατάξεις αυτές αποτελούν περιπτώσεις εξαιρετικών συνεπειών μετά από μια συγκεκριμένη δ.α. και ανταποκρίνονται στις δύο προϋποθέσεις που ορίζει το άρθρο 3, τόσο την ουσιαστική, όσο και την τυπική. Επειδή όμως το περιεχόμενο των διατάξεων αναφέρεται σε θέματα ακυρότητας και λήξης της ισχύος μιας συνθήκης διέπεται και από τα οριζόμενα στο άρθρο 16 εδάφιο α' του

μέρους 2 (21). Στη διάταξη αυτή προβλέπεται ειδικά η άρση οποιουδήποτε δυνατόν συσχετισμού μεταξύ συνεπειών που προκύπτουν μετά από μια δ.α., - όπως ορίζει το μέρος 2 - και ζητημάτων που αναφέρονται στην ακυρότητα, την λήξη ή την αναστολή της, ισχύος μιας συνθήκης. Ο κύριος στόχος αυτής της διάταξης είναι ο πλήρης διαχωρισμός στις διατάξεις για τη δκε από εκείνες που διέπουν το κύρος ή την ισχύ μιας συνθήκης. Η ειδική μνεία για τη σχετική ανεξαρτοποίηση απαλλάσσει τα κράτη ή το διεθνές δικαστή από ενδεχόμενες επικίνδυνες προκριματικές επικαλύψεις μεταξύ του δικαίου της δκε και του δικαίου των συνθηκών. Συνεπώς με βάση την παραπάνω πρόβλεψη δεν γεννώνται προβλήματα αμφισβήτησης ότι θέματα συνεπειών δκε κρίνονται με νομική βάση τους σχετικούς κανόνες του μέρους 2 ενώ θέματα που αφορούν στο κύρος ή στην ισχύ μιας συνθήκης κρίνονται με νομική βάση το ισχύον δίκαιο των συνθηκών κάθε φορά, χωρίς το ένα θέμα να προδικάζει ή να κινδυνεύει να θεωρηθεί ή να αποτελεί πρόκριμα ή απαραίτητη προϋπόθεση για το άλλο.

Η διάταξη του άρθρου 16 εδάφιο α' είναι περίπου ταυτοσήμαντη με εκείνες των άρθρων 73 και 30 παράγραφο 5 της Σύμβασης της Βιέννης για το Δίκαιο των Συνθηκών και αποβλέπει στην ίδια σκοπιμότητα που επέβαλλε και την υιοθέτησή τους (22). Σύμφωνα με το άρθρο 73 της Σύμβασης της Βιέννης, προβλέπεται ότι θέματα συνεπειών δκε που προκύπτουν μετά από την παραβίαση συμβατικών υποχρεώσεων των συμβαλλόμενων κρατών δεν επηρεάζονται, δεν ανατρέπονται και δεν συσχετίζονται με τις ρυθμίσεις της ίδιας της Σύμβασης. Επίσης το άρθρο 30 παράγραφο 5 αναφερόμενο ειδικά σε θέματα σύγκρουσης συνθηκών που είναι δυνατό να θεμελιώσουν δκε ορίζει ότι η δκε δεν θίγεται ούτε επηρεάζεται από τα προβλεπόμενα στη Σύμβαση σχετικά με τη σύγκρουση αυτή. Άρα είναι δυνατό οι γενικές συνέπειες της δκε να επιβάλλονται

ανεξάρτητα ή ακόμα να συντρέχουν με την παράλληλη επιβολή των συνεπειών π.χ. των άρθρων 52 και 62 παράγραφο 2 καθώς και του άρθρου 30 παράγραφο 4 της Σύμβασης.

Πέρα από αυτό το ταυτολογικό περιεχόμενο των διατάξεων του άρθρου 16 εδάφιο α' και εκείνων των άρθρων 30 παράγραφο 5 και 73 της Σύμβασης της Βιέννης υπάρχει μια ουσιώδης διαφορά στις συντρέχουσες προϋποθέσεις για την εφαρμογή τους. Η διάταξη του εδαφίου α' του άρθρου 16, όταν απαγορεύει το συσχετισμό του μέρους 2 με τα θέματα της ακυρότητας, της λήξης ή της αναστολής της ισχύος μιας συνθήκης, π ρ ο υ π ο θ έ τ ε ι τ η δ ι ά π ρ α ξ η δ. α. που είναι δυνατό να επηρεάσει ή όχι μια συνθήκη. Συνεπώς όσες φορές το μέτρο της ακυρότητας, της λήξης ή της αναστολής της λήξης μιας συνθήκης προβλέπεται από το κείμενο δίκαιο των συνθηκών μετά από μια δ.α., όπως είναι οι περιπτώσεις των άρθρων 52 και 62 παράγραφο 2 β' της Σύμβασης της Βιέννης, τότε το μέτρο αυτό επιβάλλεται με βάση τις κείμενες διατάξεις του δικαίου των συνθηκών χωρίς αλληλοσυσχετισμό με θέματα δκε που δυνατό να προκύψουν, σύμφωνα με τα οριζόμενα του άρθρου 16 εδάφιο α'. Αντίθετα όταν τα άρθρα 30 παράγραφο 5 και 73 της Σύμβασης της Βιέννης προβλέπουν ότι δεν θίγουν θέματα δκε τα οποία είναι δυνατό να προκύπτουν από τη σύναψη ή την εφαρμογή μιας συνθήκης π ρ ο υ π ο θ έ τ ο υ ν τ η ν π α ρ α β ί α σ η δ ι ε θ ν ώ ν υ π ο χ ρ ε ώ σ ε ω ν των συμβαλλομένων μερών, που προκύπτουν από τη σύναψη διεθνών συνθηκών αλλά χωρίς να προδικάζουν ότι αυτή η παραβίαση πρέπει απαραίτητα να κρίνεται ως δ.α.

Στο συμπέρασμα αυτής της ουσιώδους διαφοράς στα προαπαιτούμενα καταλήγουμε, σύμφωνα με το γράμμα των διατάξεων που συσχετίζουμε. Αν δούμε τα σχόλια που ακολουθούν το άρθρο 16 ιδιαίτερα στην παράγραφο 3 (23), ανακαλύπτουμε, ότι ο ΕΕ σαφώς μιλά για τις συνέπειες της ακυρότητας ή της λήξης ή της αναστολής της ισχύος μιας

συνθήκης μετά από μια δ.α. Στο σχόλιο αυτό γίνεται μια ρεαλιστική αναγνώριση ότι στην πράξη θέματα δεκεί είναι δυνατό να εμπλέκονται με την ακυρότητα, τη λήξη, ή την αναστολή της ισχύος μιας συνθήκης και αυτήν την εμπλοκή η προτεινόμενη διάταξη του εδαφίου α' του άρθρου 16 θέλει να αποκλείσει. Το ειδικό αυτό σχόλιο δεν ανατρέπει το πλαίσιο των προϋποθέσεων που ορίσαμε σύμφωνα με τη διατύπωση του άρθρου 16 εδάφιο α' αλλά μας επιτρέπει να ερμηνεύσουμε με ευρύτητα τυχόν αμфиοβητήσεις για το διαχωρισμό σε θέματα δεκεί και θέματα που αφορούν στο κύρος ή στην ισχύ μιας συνθήκης.

Με την ανάλυση που επιχειρήσαμε για τη διάταξη του εδαφίου α' του άρθρου 16 μπορούμε να υποστηρίξουμε τελικά ότι το παραδεκτό των συνεπειών που ορίζονται στις δηλωτικές διατάξεις των άρθρων 52 και 62 παράγραφος 2 β' βασίζεται τόσο στο άρθρο 3 όσο και στη διάταξη του εδαφίου α' του άρθρου 16 των προτεινομένων άρθρων του μέρους 2.

Ένα, άλλο θέμα που αφορά το περιεχόμενο του άρθρου 3 έχει σχέση με τον τρόπο εφαρμογής του. Διερωτάται κανείς κατά πόσο πρέπει να θεωρήσουμε ότι η εφαρμογή των εξαιρετικών διατάξεων του διεθνούς εθιμικού δικαίου είναι αποκλειστική και δεν επιτρέπει την συμπληρωματική εφαρμογή των συνεπειών του μέρους 2 ή το αντίθετο. Με μια πρώτη ματιά βλέπουμε ότι η ίδια η διάταξη δεν αναφέρει κάτι σχετικό απ' ευθείας. Αν επιμείνουμε, όμως, στη λογική της σχετικής διατύπωσης, βλέπουμε ότι η ουσιαστική προϋπόθεση του άρθρου 3 που ορίζεται με την άρνηση ότι για το παραδεκτό των εξαιρετικών αυτών συνεπειών επιβάλλεται οι συνέπειες αυτές "να μην έχουν προβλεφθεί στο μέρος αυτό (το μέρος 2)", μας οδηγεί στη σκέψη ότι οι εξαιρετικές αυτές συνέπειες δεν έρχονται σε αντίθεση ούτε συγκρούονται με το σύνολο των γενικών συνεπειών που προβλέπει το μέρος 2. Θα πρέπει, λοιπόν, να συμπεράνουμε ότι η εξαιρετική εφαρμογή των διεθνών εθιμικών κανόνων του άρθρου 3 σφείλεται στην μη

Εξαντλητική φύση των κανόνων του μέρους 2. Κάθε αντίθετη ερμηνεία θα έπρεπε να προκύπτει από το σαφές γράμμα της διάταξης, πράγμα το οποίο δεν διαπιστώνουμε στο σχετικό άρθρο 3. Αντ' αυτού βρίσκουμε ότι στην παράγραφο 3 των σχολίων του άρθρου 3 (24) ο ΕΕ εκφράζεται με σαφήνεια ότι "το μέρος 2 δεν θα είναι εξαντλητικό ως προς τις νομικές συνέπειες των δ.α."

Μετά τα παραπάνω, καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι η εφαρμογή των εξαιρετικών συνεπειών του άρθρου 3 συνοδεύεται και από την εφαρμογή των γενικών συνεπειών του μέρους 2 που αποτελούν στην ουσία το ελάχιστο όριο νομικής προστασίας των κρατών σε θέματα δκε και το οποίο δεν θα πρέπει με κανένα τρόπο να αυτοαναιρείται ή να συγκρούεται με την επιβολή των παραπάνω εξαιρετικών συνεπειών. Άρα, κρίνουμε ευκταία, εδώ, - εκτός από την τροποποίηση του άρθρου 3, ώστε να περιλάβει και τους διεθνείς συμβατικούς κανόνες, που προαναφέραμε -, να τεθεί μια σχετική προσθήκη στο τέλος του άρθρου 3 με τη φράση "και δεν έρχονται σε αντίθεση με το περιεχόμενό τους".

1.2.4. Οι Περιορισμοί Εφαρμογής του Μέρους 2 της Κωδικοποίησης

Το σύστημα των συνεπειών που υπαγορεύει το μέρος 2 υπόκειται σε δύο κατηγορίες περιορισμών με βάση τη λογική της ιεράρχησης των διεθνών νομικών κανόνων ή με βάση το ουσιαστικό περιεχόμενο των νομικών κανόνων.

Η πρώτη κατηγορία περιορισμών στην εφαρμογή του μέρους 2 της κωδικοποίησης προέρχεται από την προτεραιότητα εφαρμογής των διατάξεων του ΚΧ των ΗΕ.

Η δ ε ύ τ ε ρ η κατηγορία περιορισμών στην εφαρμογή των συνεπειών του μέρους 2 αναφέρεται στο ουσιαστικό περιεχόμενο των διεθνών νομικών κανόνων. Δύο ομάδες περιορισμών ανήκουν σε αυτήν την κατηγορία. Η πρώτη αναφέρεται στην εφαρμογή των αναγκαστικών κανόνων δδ και η δεύτερη αφορά τους νομικούς κανόνες που διέπουν την παροχή διπλωματικών και προξενικών ασυλιών και προνομίων.

Για τις δύο κατηγορίες περιορισμών αναλυτικά αναφερόμαστε αμέσως παρακάτω.

1.2.4α. Το Μέρος 2 και οι Διατάξεις του ΚΧ των ΗΕ

Η πρώτη κατηγορία περιορισμών αναφέρεται στο προτεινόμενο άρθρο 4 και περιλαμβάνει τις διατάξεις και τις διαδικασίες που ορίζονται από τον ΚΧ των ΗΕ σχετικά με τη διατήρηση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας. Η περίπτωση του άρθρου 4 ανήκει στην κατηγορία των άρθρων που αποσκοπούν να άρουν τις ενδεχόμενες συγκρούσεις από την μελλοντική εφαρμογή του μέρους 2 με άλλους κείμενους κανόνες δδ στην οποία ανήκουν και τα άρθρα 2 και 3 που είδαμε προηγούμενα. Υπάρχει όμως μια ειδοποιός διαφορά στις ρυθμίσεις που υπαγορεύουν τα άρθρα 2 και 3 και εκείνης του άρθρου 4. Στις προηγούμενες περιπτώσεις που είδαμε, η άρση των συγκρούσεων βασιζόταν στο ουσιαστικό περιεχόμενο των συμβατικών ή των εθιμικών κανόνων δδ κάθε φορά (ο ειδικός ή εξαιρετικός χαρακτήρας ορισμένων διατάξεων). Αντίθετα, στην περίπτωση του άρθρου 4 θίγεται μια άλλη κατηγορία σύγκρουσης διεθνών κανόνων με βάση την ιεραρχική προτεραιότητα των κανόνων που περιέχονται στον ΚΧ των ΗΕ σε σύγκριση με άλλους κανόνες δδ.

Η ιεραρχική προτεραιότητα του ΚΧ των ΗΕ, σε ότι αφορά τις υποχρεώσεις που απορρέουν από τις διατάξεις του για τα κράτη μέλη του παγκόσμιου οργανισμού, είναι αναμφισβήτητος κανόνας του κείμενου δδ με βάση το άρθρο 103 του ΚΧ. Σχετικά ο ΕΕ, στην τρίτη εισήγησή του προς την ΕΔΔ (25), αναφέρει ότι, οι ρυθμίσεις του ΚΧ των ΗΕ μαζί με ορισμένες "διακηρύξεις" καθολικής αποδοχής που έχουν "επεξεργασθεί" το περιεχόμενό του, έχουν καθιερώσει στο σύγχρονο δδ το παγκόσμιο σύστημα του ΚΧ των ΗΕ στο οποίο υπόκεινται όλα τα "υποσυστήματα" που καθορίζουν θέματα δκε. Επομένως, συνεχίζει ο ΕΕ, η ΕΔΔ είναι υποχρεωμένη να αποδεχθεί την υποταγή των σχεδιαζόμενων άρθρων για τη δκε στις ουσιαστικές και διαδικαστικές ρυθμίσεις του ΚΧ. Με την πρόταση του άρθρου 4 επιχειρείται να συγκεκριμενοποιηθεί η κείμενη ιεραρχική σχέση σε ότι αφορά την επιβολή των συνεπειών της δκε για να αποτραπούν τυχόν αμφιβολίες ή και επικίνδυνοι χειρισμοί πάνω σε θέματα που μπορεί να επηρεάσουν ή και να διαταράξουν τη διατήρηση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας μεταξύ των κρατών.

Η σκέψη που υπαγόρευσε το προτεινόμενο άρθρο 4, με έμμεσο, αλλά σαφή τρόπο, αναγνωρίζει το ενδεχόμενο η εφαρμογή των συνεπειών του μέρους 2, που επιβάλλονται μετά από μια δ.α., να δημιουργήσει καταστάσεις που επηρεάζουν αρνητικά τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια. Στην προκείμενη περίπτωση, το άρθρο 4 ενεργώντας ως ασφαλιστική δικλείδα για κάθε παρόμοια εκτροπή επιβάλλει ουσιαστικούς και διαδικαστικούς περιορισμούς στην εφαρμογή του μέρους 2 μέσα από την ιεραρχική εξάρτηση που καθιερώνει ο ΚΧ. Πράγματι οι περιορισμοί αυτοί έχουν ρητά διττό χαρακτήρα, επειδή, ακριβώς, αφορούν τόσο στις ουσιαστικές προϋποθέσεις που θέτει ο ΚΧ για τη διατήρηση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας όσο και στις διαδικασίες που έχει ορίσει για τη διαπίστωση και τον τρόπο επίλυσης των διεθνών διαφορών που προκύπτουν από γεγονότα που ανταποκρίνονται στις

προϋποθέσεις αυτές. Συνεπώς πρέπει να θεωρήσουμε ότι η αποκλειστική αρμοδιότητα των οργάνων των ΗΕ σε θέματα διαπίστωσης γεγονότων που διαταράσσουν τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια καθώς και επιβολής μέτρων για την επίλυση των σχετικών διαφορών, συνιστά φραγμό στην εφαρμογή των μέτρων του μέρους 2.

Η αυτονόητη αυτή επιφύλαξη που θέτει το άρθρο 4 για την ιεραρχική εξάρτηση του μέρους 2 από τον ΚΧ, όπως εκθέσαμε παραπάνω, αφήνει ένα κενό, ικανό, κατά τη γνώμη μας, να μεταβάλλει τα θέματα επιβολής συνεπειών λόγω δκε σε αντικείμενα αμφισβητούμενης αρμοδιότητας μεταξύ των οργανωτικών και λειτουργικών μηχανισμών του ΟΗΕ και των ειδικών μηχανισμών για την επιβολή των συνεπειών δκε, όπως ακριβώς η ΕΔΔ προγραμματίζει να περιλάβει σε ένα μέρος 3 της πορούσας κωδικοποίησης. Πράγματι στο άρθρο 4 δεν καθορίζεται ποιο ή ποια θα είναι τα αρμόδια όργανα για να επιληφθούν και να αποφασίσουν οριστικά πότε και πως οι νομικές συνέπειες του μέρους 2 θίγουν ή όχι τις ουσιαστικές και διαδικαστικές διατάξεις του ΚΧ σχετικά με τη διατήρηση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας. Επίσης ακάλυπτο μένει και το θέμα ποια θα είναι τα πλαίσια άσκησης του κατάλληλου δικονομικού μέσου για εκείνα τα κράτη που επιθυμούν να αποκρούσουν τυχόν ισχυρισμούς των "αδικούντων κρατών", ιδιαίτερα, ότι δήθεν η συγκεκριμένη επιβολή συνεπειών λόγω δκε θα μπορούσε να διαταράξει τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια με απώτερο στόχο την καταστρατήγηση του μέρους 2. Η λύση στα παραπάνω κενά πρέπει να δοθεί με σαφήνεια μέσα από ειδική ρύθμιση στα πλαίσια του σχεδιαζόμενου μέρους 3 που φέρει τον τίτλο "Η Εφαρμογή της Διεθνούς Κρατικής Ευθύνης".

1.2.4β. Το Μέρος 2 και οι Αναγκαστικοί Κανόνες
Διεθνούς Δικαίου

Η δεύτερη κατηγορία "ιεραρχικής διάκρισης" νομικών κανόνων δδ που οδηγεί, επίσης, στην ίδια, - όπως και με το άρθρο 4 -, διαφοροποίηση ή έστω περιοριστική εφαρμογή των συνεπειών που επάγονται λόγω δκε, βασίζεται σε ένα διαφορετικού είδους κριτήριο. Το κριτήριο αυτό είναι ουσιαστικό, αναφέρεται σε ειδικά χαρακτηριστικά πρωτογενών κανόνων δδ και γίνεται αποδεκτό με την αιτιολογία ότι η ιδαίτερη μεταχείρισή τους από πλευράς συνεπειών λόγω δκε προσιδιάζει στη φύση και στο περιεχόμενό τους.

Ο ΕΕ, στην τρίτη εισήγησή του στην ΕΔΔ (26), το 1983, επιχειρώντας μια μεθοδολογική διάκριση πάνω στις κατηγορίες των διεθνών υποχρεώσεων που προκύπτουν από τους πρωτογενείς κανόνες δδ σταματά στους κανόνες *jus cogens*. Αποδέχεται την έννοια των αναγκαστικών κανόνων δδ ως "αξιωματική" και δεν επεκτείνεται ούτε στο σκοπό ούτε στο περιεχόμενό του "νομικού αυτού φαινομένου", όπως ο ίδιος ο ΕΕ ονομάζει, με την αιτιολογία ότι τουλάχιστον δεν υπάρχει ακόμη καθολική συνάνεση (*consensus*) πάνω σε αυτά. Ταυτόχρονα, όμως, αναγνωρίζει την αποκλειστική αρμοδιότητα της "διεθνούς κοινότητας ως συνόλου" για να καθορίσει τις αδιευκρίνιστες ακόμη πλευρές των αναγκαστικών κανόνων δδ. Με αυτό το σκεπτικό καταλήγει να προτείνει στην ΕΔΔ να υιοθετήσει εξαίρεση στην εφαρμογή νομικών συνεπειών - ή έστω ορισμένων από αυτές - που επάγονται μετά την παραβίαση μιας διεθνούς υποχρέωσης, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο μέρος 2, όταν οι συνέπειες αυτές συγκρούονται με υποχρεώσεις που προέρχονται από αναγκαστικό κανόνα δδ. Έτσι, σε ένα π ρ ώ τ ο σ τ ά δ ι ο εισηγείται το περιεχόμενο ενός άρθρου με αριθμό 4 το οποίο ορίζει ότι (27):

"Μια διεθνής αδικοπραξία ενός κράτους δεν επάγει υποχρέωση αυτού του κράτους ή δικαίωμα ενός άλλου κράτους, εφόσον η εκπλήρωση αυτής της υποχρέωσης ή η άσκηση αυτού του δικαιώματος θα είναι ασυμβίβαστη με έναν αναγκαστικό κανόνα του γενικού διεθνούς δικαίου εκτός εάν ένας άλλος αναγκαστικός κανόνας του γενικού διεθνούς δικαίου επιτρέπει αυτήν την εκπλήρωση ή την άσκηση σε αυτήν την περίπτωση".

Σε αυτό το στάδιο βλέπουμε να πρυτανεύει η αντίληψη ότι οι αναγκαστικοί κανόνες δδ πρέπει να αποτελούν ένα βασικό και καθολικό περιορισμό στο σχεδιασμό οποιασδήποτε συνέπειας που αναφέρεται στις νέες υποχρεώσεις ή στα νέα δικαιώματα που συνθέτουν τη νομική κατάσταση μετά από μια δ.α., χωρίς να γίνεται καμιά διάκριση στις τρεις "παραμέτρους" των συνεπειών, που προαναφέραμε, δηλαδή, αν πρόκειται για τις νέες υποχρεώσεις από τη μεριά του αδικούντος κράτους, τα νέα δικαιώματα του αδικούντος κράτους, ή, τέλος, τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των τρίτων κρατών.

Σε ένα δ ε ύ τ ε ρ ο σ τ ά δ ι ο, όμως, ο ΕΕ, σύμφωνα με αναφορά του στην πέμπτη εισήγηση του (28) προς την ΕΔΔ, αποσύρει την καθολική ρύθμιση του θέματος που περιλαμβανόταν στο παραπάνω άρθρο 4 και εντάσσει τη ρύθμιση των υποχρεώσεων που απορρέουν από αναγκαστικούς κανόνες δδ στα μερικότερα πλαίσια των άρθρων 8 και 9 που αναφέρονται μόνο στη δεύτερη παράμετρο συνεπειών, δηλαδή καθορίζουν τον τρόπο άσκησης ορισμένων δικαιωμάτων μόνο του αδικούμενου μέρους μετά την τέλεση μιας δ.α. Πράγματι, όπως θα δούμε παρακάτω στο οικείο μέρος, στα άρθρα 8 και 9 του μέρους 2 προτείνεται η άσκηση ορισμένων ιδιαίτερων δικαιωμάτων μόνο

από τη μεριά του αδικούμενου μέρους πέραν και εκτός των δικαιωμάτων που αντιστοιχούν στις αντίστοιχες υποχρεώσεις του αδικούντος κράτους με βάση το άρθρο 6 του μέρους 2. Το ουσιαστικό περιεχόμενο των δικαιωμάτων αυτών αφορά στην αναστολή των διεθνών υποχρεώσεων του αδικούμενου μέρους προς το αδικούν κράτος ως συνέπεια λόγω δικε. Αυτό το δικαίωμα αναστολής γίνεται δεκτό κάτω από τη βάση της έννοιας της α μ ο ι β α ι ό τ η τ α ς των εκατέρωθεν υποχρεώσεων, δηλαδή εκείνης που παραβιάσθηκε και εκείνης που αναστέλλεται, ή, κάτω από τη βάση της νόμιμης άσκησης των α ν τ ι π ο ί ν ω ν, όπως θα εξετάσουμε παρακάτω στο οικείο μέρος.

Έτσι προτείνεται, - σε αυτό το στάδιο και δεν έχει τροποποιηθεί τουλάχιστον μέχρι σήμερα -, το εδάφιο β' του άρθρου με αριθμό 12 το οποίο αφαιρεί από το δικαίωμα του "αδικούμενου κράτους" για αναστολή των διεθνών του υποχρεώσεων προς το αδικούν κράτος εκείνες τις υποχρεώσεις που απορρέουν από αναγκαστικούς κανόνες του γενικού διεθνούς δικαίου (29). Εδώ, βλέπουμε, ότι καθιερώνεται γενικός κανόνες, χωρίς εξαιρέσεις, που ορίζει ότι ο αναγκαστικός χαρακτήρας των σχετικών διεθνών υποχρεώσεων είναι α π α ρ α β ι α σ τ ο ς και δεν μπορεί να βληθεί ή να επηρεασθεί μετά την τέλεση οποιασδήποτε δ.α. από την επιβολή συνεπειών λόγω δικε. Αυτό γίνεται δεκτό και στην περίπτωση τέλεσης δ.α. με την οποία έχουν παραβιασθεί διεθνείς υποχρεώσεις των κρατών που απορρέουν από κανόνες *jus cogens* (30). Συνεπώς δεν είναι δυνατό να βασισθεί κανείς στη νομική βάση της αρχής της αμοιβαιότητας που διέπει κατά γενικό τρόπο το δικαίωμα για αναστολή της εκτέλεσης των υποχρεώσεων που σχετίζονται και αντιστοιχούν στις παραβιασθείσες ήδη υποχρεώσεις του αδικούντος κράτους. Η εφαρμογή της αρχής της αμοιβαιότητας δεν γίνεται δεκτή, εδώ, επειδή, σύμφωνα και με σχόλια που ακολουθούν το άρθρο 8, δεν υπάρχει αντιστοιχία μεταξύ παραβιασθείσας υποχρέωσης που απορρέει από

αναγκαστικό κανόνα δδ και δικαιώματος αναστολής αντίστοιχης υποχρέωσης της ίδιας βαρύτητας εκ μέρους του αδικούμενου κράτους. Με τον ισχυρισμό αυτό, ο ΕΕ, έμμεσα αλλά σαφέστατα, αναφέρεται στο σκοπό που επιτελεί η αναγνώριση αναγκαστικών κανόνων δδ, στον οποίο έχουμε αναφερθεί σε προηγούμενο κεφάλαιο. Πράγματι με βάση τα σχόλια (5) και (6) που ακολουθούν το άρθρο 8 (31), ο ΕΕ εκφράζει την άποψη ότι η αρχή της αμοιβαιότητας δεν γίνεται δεκτή για αναστολή των υποχρεώσεων που απορρέουν από αναγκαστικούς κανόνες δδ επικαλούμενος την εμβέλεια των αποτελεσμάτων από την αναστολή αυτών των υποχρεώσεων. Σύμφωνα, λοιπόν, με το σκεπτικό των σχολίων αυτών, το μέτρο της αμοιβαιότητας καθορίζεται από το κατά πόσο τα αποτελέσματα από την αναστολή διεθνών υποχρεώσεων στρέφονται μ ό ν ο κατά του αδικούντος κράτους, οπότε υπάρχει η απαιτούμενη αντιστοιχία και σχετικότητα των εκατέρωθεν υποχρεώσεων, ή όχι, όπως στην περίπτωση των υποχρεώσεων που απορρέουν από αναγκαστικούς κανόνες δδ και συνεπώς δεν πρέπει να ισχύσει το δικαίωμα αναστολής.¹ Έτσι πιστεύουμε, ότι μετά τα παραπάνω, ο ΕΕ αρνούμενος την αντιστοιχία των υποχρεώσεων αυτών έμμεσα παραδέχεται, ότι ο ακριβής στόχος της ύπαρξης κανόνων αναγκαστικού δικαίου δεν είναι η εξυπηρέτηση των διμερών συμφερόντων των κρατών αλλά η ικανοποίηση των συλλογικών αναγκών της διεθνούς κοινότητας χάριν των οποίων έχουν τεθεί και ισχύουν (32). Άρα δεν υπάρχει θέμα αναστολής υποχρεώσεων που απορρέουν από κανόνες *jus cogens*, επειδή στην περίπτωση αυτή θα θίγονταν όχι τα αντίστοιχα δικαιώματα του αδικούντος κράτους μόνο αλλά τα συλλογικά δικαιώματα και συμφέροντα της διεθνούς κοινότητας.

Χωρίς ιδιαίτερες επεξηγήσεις από τη μεριά του ΕΕ, στο ίδιο εδάφιο β' του άρθρου 12 γίνεται, επίσης, εξαίρεση των υποχρεώσεων που απορρέουν από αναγκαστικούς κανόνες δδ από την άσκηση του δικαιώματος αναστολής διεθνών υποχρεώσεων του αδικούμενου κράτους που πραγματοποιείται με βάση το άρθρο 9

το οποίο αναφέρεται στο θέμα της νόμιμης ενέργειας αντιποίνων. Και εδώ, πιστεύουμε, ότι, παρά την έλλειψη σαφών αναφορών, η παραπάνω εξαίρεση βασίζεται, επίσης, στον καθοριστικό ρόλο των αναγκαστικών κανόνων του δδ στα πλαίσια της αρμονικής συμβίωσης των κρατών, ο οποίος δεν επιδέχεται διακοπές ή αναστολές έστω και ως συνεπειών λόγω δκε.

Βέβαια, δεν υπάρχει ο περιορισμός στην αναστολή των υποχρεώσεων, όσες φορές είναι δυνατό ο ίδιος ο αναγκαστικός κανόνας δδ να υπαγορεύει τη μη εκτέλεση της υποχρέωσης σε περίπτωση παραβίασης της ίδιας της υποχρέωσης από ένα άλλο κράτος, σύμφωνα με ρητή διευκρίνιση του ΕΕ στο οχόλιο του άρθρου 8 (παρ. 5, υποσημ. 38) (33).

Όπως φαίνεται από τη ρύθμιση του άρθρου 12 εδάφιο β', η εξαίρεση, που αναφέρεται στις διεθνείς υποχρεώσεις που απορρέουν από αναγκαστικούς κανόνες δδ από το δικαίωμα αναστολής του αδικούμενου κράτους **κ α θ ο ρ ί ζ ε ι** το **α π α ρ α β ί α σ τ ο** των σχετικών υποχρεώσεων μόνο όσον αφορά στην άσκηση των δικαιωμάτων του αδικούμενου κράτους, ήτοι στην επαγωγή ορισμένων συνεπειών της δεύτερης παραμέτρου λόγω δκε (34). Στο σημείο αυτό, όμως, υπενθυμίζεται ότι από τη μια μεριά το δικαίωμα αναστολής που περιγράφεται στα άρθρα 8 και 9 δεν είναι η μόνη συνέπεια της δεύτερης παραμέτρου, ενώ από την άλλη μεριά προκύπτουν υποχρεώσεις για το αδικούν κράτος μετά την τέλεση μιας δ.α., σύμφωνα με τα άρθρα 6 και 7 του μέρους 2 της κωδικοποίησης, που ανήκουν στην πρώτη παράμετρο συνεπειών, καθώς επίσης υποχρεώσεις και δικαιώματα τρίτων κρατών που ανήκουν στην τρίτη παράμετρο των συνεπειών λόγω δκε (35). Σχετικά, λοιπόν με το υποθετικό ενδεχόμενο να δημιουργηθούν συγκρούσεις κατά την εφαρμογή των παραπάνω συνεπειών π.χ. των υπολοίπων συνεπειών της δεύτερης κατηγορίας ή των συνεπειών της πρώτης και τρίτης κατηγορίας με εκείνες τις υποχρεώσεις που απορρέουν από αναγκαστικούς κανόνες δδ το κείμενο του άρθρου 12 εδάφιο β' δεν μπορεί να δώσει απάντηση. Το κενό ρύθμισης

που προκύπει σε αυτά τα θέματα, πιστεύουμε ότι θα μπορούσε να αντιμετωπισθεί—μόνο με την υιοθέτηση ενός άρθρου, παρόμοιου περιεχομένου με αυτό που είχε προταθεί στο πρώτο στάδιο αντιμετώπισης του θέματος που θα αφορούσε στο καθολικό πεδίο εφαρμογής του μέρους 2.

Τέλος, επισημαίνουμε ότι η εξαίρεση των υποχρεώσεων που προκύπτουν από αναγκαστικούς κανόνες δδ από το δικαίωμα αναστολής των υποχρεώσεων του αδικούμενου κράτους αποδεικνύει την ιεραρχική σχέση που υπάρχει μεταξύ αυτών και των συνεπειών της δκε, έστω και αν αναφέρεται ρητά μόνο στο επίπεδο του δικαιώματος αναστολής, αφήνοντας να αιωρείται το κενό σε σχέση με τις υπόλοιπες συνέπειες, που παρατηρήσαμε παραπάνω. Η ιεραρχική αυτή σχέση βασίζεται στο ο υ σ ι α σ τ ι κ ό π ε ρ ι ε χ ό μ ε ν ο των κανόνων αναγκαστικού δικαίου και δεν ταυτίζεται, όπως αναφέραμε και στην αρχή, με το είδος της ιεραρχικής σχέσης που εξετάσαμε του άρθρου 4. Εκεί η αυξημένη ισχύς των διατάξεων του ΚΧ στηριζόταν στην προτεραιότητα του ίδιου του κειμένου του ΚΧ σε σύγκριση με τις συνέπειες λόγω δκε.

Επί πλέον, παρά την παραπάνω οριακή ιεραρχική σχέση που διαπιστώσαμε μεταξύ των κανόνων *jus cogens* και των συνεπειών λόγω δκε, όπως ορίζονται στο μέρος 2 της κωδικοποίησης, δεν υπάρχει πρόβλεψη για γενικές συνέπειες που θα προκύψουν αν οι ίδιοι οι κανόνες *jus cogens* παραβιασθούν με την τέλεση σχετικών δ.α. Το συγκεκριμένο κενό, βέβαια, μπορεί να αντιμετωπισθεί με την υ π α γ ω γ ή των περιπτώσεων των τελεσμένων κάθε φορά σχετικών δ.α. στις ειδικές κατηγορίες δ.α. για τις οποίες έχει προβλεφθεί, ήδη, καθεστώς συνεπειών στις επί μέρους διατάξεις του μέρους 2, π.χ. αν οι τελεσθείσες δ.α. παραβιάζουν υποχρεώσεις που απορρέουν από συμβατικούς ή εθιμικούς κανόνες, ή απορρέουν από πολυμερείς συνθήκες που είτε οι ίδιες προβλέπουν συνέπειες μετά την παραβίαση των σχετικών αναγκαστικών κανόνων, είτε καθιερώνουν αντικειμενικά καθεστώτα, ή η σχετική παραβίαση

του συγκεκριμένου αναγκαστικού κανόνα θεωρείται διεθνές έγκλημα. Για όλες τις παραπάνω ειδικές περιπτώσεις βρίσκονται λύσεις μέσα από τις προβλεπόμενες διατάξεις του μέρους 2, όπως θα σχολιάσουμε αμέσως παρακάτω. Όμως το αρνητικό κατά τη γνώμη μου στοιχείο σε μια τέτοια αντιμετώπιση της παραβίασης διεθνών αναγκαστικών κανόνων είναι ότι θα μπορούσε κάθε φορά να έχουμε επαγωγή διαφορετικών συνεπειών μετά την τέλεση σχετικών δ.α. χωρίς να υπάρχει μια ελάχιστη γενική νομική προστασία της διεθνούς κοινότητας αντάξια του καταστατικού ρόλου που επιτελούν οι αναγκαστικοί κανόνες δδ. Πάνω στην ίδια λογική βάση που στηρίζει ορισμένα κοινά χαρακτηριστικά των κανόνων αναγκαστικού δικαίου, πιστεύουμε, ότι μπορεί, επίσης, να επιδιωχθεί η πρόβλεψη μιας ε λ ά χ ι σ τ η ς κ ο ι ν ή ς ν ο μ ι κ ή ς π ρ ο σ τ α σ ί α ς για την παραβίαση των κανόνων αυτών στα πλαίσια της παρούσας κωδικοποίησης. Η υπαγωγή των σχετικών δ.α. στις αντίστοιχες περιπτώσεις που ήδη προβλέπονται και διέπονται από τις διατάξεις του μέρους 2, μαζί με την ελάχιστη κοινή νομική προστασία που θα παρείχαν σχετικοί δευτερογενείς κανόνες θα μπορούσαν από κοινού εφαρμοζόμενες να ανταποκριθούν στην ιδιαιτερότητα που επιβάλλει η αναγνώριση διεθνών αναγκαστικών κανόνων στη σύγχρονη διεθνή δικαιοταξία.

1.2.4γ. Το Μέρος 2 και οι Διπλωματικές και Προξενικές Ασυλίες

Η δεύτερη κατηγορία υποχρεώσεων που ρητά εξαιρούνται από το δικαίωμα του "αδικούμενου κράτους" για αναστολή των υποχρεώσεων του απέναντι στο "αδικούν κράτος" ως ειδική συνέπεια λόγω δκε μετά την τέλεση δ.α., με βάση την αρχή της

αμοιβαιότητας ή τα αντίποινα, είναι η παροχή διπλωματικών και προξενικών ασυλιών (άρθρο 12 εδ. α' σε συνδυασμό με άρθρα 8 και 9).

Το δικαίωμα για παροχή των διπλωματικών και προξενικών ασυλιών προς τα πρόσωπα που απολάβουν των προνομίων αυτών γίνεται μέσα σε περιοριστικά πλαίσια που συνιστούν ταυτόχρονα και τις σαφείς υποχρεώσεις τους. Αυτό γίνεται δεκτό με βάση το δικαίωμα των διπλωματικών και προξενικών σχέσεων (36), έτσι όπως έχει διαμορφωθεί μέχρι τις μέρες μας, μέσα από τις διατάξεις τόσο του γενικού δδ όσο και των σχετικών κωδικοποιήσεων των Συμβάσεων της Βιέννης του 1961 και 1963 αντίστοιχα. Για παράδειγμα αναφερόμαστε στο άρθρο 41 της Σύμβασης της Βιέννης του 1961, όπου προβλέπονται ορισμένες από αυτές τις υποχρεώσεις των διπλωματικών λειτουργιών, όπως είναι ο σεβασμός στους νόμους και τους κανονισμούς του κράτους της διαπίστευσης καθώς και η υποχρέωση για τη μη ανάμειξη στις εσωτερικές υποθέσεις του κράτους αυτού. Φυσικό είναι, λοιπόν, κάθε παραβίαση των παραπάνω σαφών υποχρεώσεων, που έρχεται σε αντίθεση με θετούς κανόνες του δικαίου των διπλωματικών σχέσεων, εφόσον πληροί όλες τις σχετικές προϋποθέσεις, σύμφωνα με τους κείμενους διεθνείς νομικούς κανόνες να θεωρείται δ.α. και να προκαλεί την επαγωγή των συνεπειών λόγω δκε. Στο σημείο αυτό ακριβώς προκύπτει προβληματισμός για το είδος των συνεπειών που επάγονται σε αντίστοιχες δ.α. Το δόγμα αναφέρεται στο αν οι συνέπειες μιας δ.α. αυτού του είδους είναι αυτές που προβλέπονται από τις γενικές διατάξεις περί δκε ή είναι διαφορετικές. Ο σχετικός σκεπτικισμός τροφοδοτείται, σύμφωνα με τον ΕΕ, από την απουσία πρόβλεψης ειδικών συνεπειών τουλάχιστον μέσα στο κείμενο των κωδικοποιήσεων της Βιέννης του 1961 και 1963 αλλά και από το περιεχόμενο της απόφασης του ΔΔ στις 24 Μαΐου 1980 για την υπόθεση που αφορούσε στο Διπλωματικό και Προξενικό Προσωπικό των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής στην Τεχεράνη.

Πράγματι στο κείμενο των Συμβάσεων αυτών δεν υπάρχει πρόβλεψη για το ενδεχόμενο παραβίασης των σαφών υποχρεώσεων από συγκεκριμένες ενέργειες των προσώπων που απολάβουν των σχετικών προνομίων της ασυλίας, λόγω χάριν των υποχρεώσεων που προβλέπονται στο άρθρο 41 της κωδικοποίησης του 1961 που έχουμε προαναφέρει. Η έλλειψη αυτή θα μπορούσε να οδηγήσει οποιονδήποτε στο ασφαλές συμπέρασμα ότι η αναζήτηση συνεπειών από μια τέτοια δ.α. θα έπρεπε να γίνει μέσα στις γενικές διατάξεις που συνιστούν το δίκαιο της δκε. Πριν, όμως, αχθούμε σε αυτό το συμπέρασμα, σκόπιμο είναι να δούμε ορισμένες ρυθμίσεις που έχουν περιληφθεί στο κείμενο της παραπάνω Σύμβασης (αντίστοιχες ρυθμίσεις γίνονται και στη Σύμβαση της Βιέννης του 1963 για το Δίκαιο των Προξενικών Σχέσεων).

Η πρώτη είναι αυτή του άρθρου 2 όπου ορίζεται ότι τόσο η καθιέρωση διπλωματικών σχέσεων όσο και αποστολή διπλωματικών αποστολών γίνονται έπειτα από "αμοιβαία συναίνεση" των κρατών. Η δεύτερη βρίσκεται στο άρθρο 45 και διέπει ένα αποκλειστικό δικαίωμα των κρατών για οριστική διακοπή ή προσωρινή αναστολή των διπλωματικών σχέσεων, ορίζοντας ταυτόχρονα και τις υποχρεώσεις που προκύπτουν για τα κράτη στα οποία έχουν διαπιστευθεί διπλωματικές αντιπροσωπείες, καθώς και ορισμένα δικαιώματα των κρατών που διαπιστεύουν διπλωματικές αντιπροσωπείες σε μια τέτοια περίπτωση. Εκείνο που ενδιαφέρει, εδώ, να επισημάνουμε είναι, ότι, σύμφωνα με το θετό δίκαιο, η άσκηση του δικαιώματος αυτού δεν εξαρτάται από καμία ουσιαστική ή τυπική προϋπόθεση αφήνοντας τη σχετική επιλογή στην αποκλειστική και ελεύθερη βούληση του κράτους. Σύμφωνα με τον καθηγητή Κ. Οικονομίδη η διακοπή διπλωματικών σχέσεων "αποφασίζεται μονομερώς" (37). Μοναδική εξαίρεση στη μονομερή ευχέρεια για διακοπή των διπλωματικών σχέσεων αποτελεί η επιβολή του μέτρου αυτού, ως κυρωτικού, σύμφωνα με το άρθρο 41 του Κεφαλαίου VII του ΚΧ των ΗΕ.

Συνεπώς βλέπουμε, ότι το θεμέλιο για την ύπαρξη διπλωματικών σχέσεων μεταξύ δύο κρατών και που αφορά τόσο στην αρχική σύναψη όσο και την οριστική διακοπή ή την προσωρινή ανάκλησή τους είναι το ίδιο, δηλαδή, η κυρίαρχη κρατική βούληση. Μάλιστα, στην περίπτωση της αρχικής σύναψης των διπλωματικών σχέσεων απαιτείται σύμπτωση των εκατέρωθεν βουλήσεων, ενώ στην περίπτωση της οριστικής διακοπής ή της προσωρινής ανάκλησής τους αρκεί η μονομερής βούληση του κράτους.

Επίσης είναι αξιοπρόσεκτο το γεγονός, ότι κατά τη διάρκεια των διπλωματικών σχέσεων των κρατών δεν προβλέπεται περίπτωση δικαιώματος άρσης ή προσβολής των προνομίων και των ασυλιών που παρέχονται από το κράτος όπου είναι διαπιστευμένη η διπλωματική αντιπροσωπεία, ακόμα και στην περίπτωση ενόπλου σύρραξης, σύμφωνα με το άρθρο 44 της Σύμβασης. Το απαραβίαστο των διπλωματικών προνομίων και ασυλιών για το συγκεκριμένο κράτος υπάρχει ακέραιο σε όλο αυτό το διάστημα, ενώ στην περίπτωση "ενόπλου ρήξης" προκύπτει μια επί πλέον υποχρέωση για παροχή διευκολύνσεων για την ταχύτερη αναχώρηση των συγκεκριμένων προσώπων που απολάβουν αυτών των ασυλιών από το έδαφος, σύμφωνα με το άρθρο 44 της ίδιας Σύμβασης της Βιέννης του 1961. Από την άλλη μεριά, η διακοπή των διπλωματικών σχέσεων συνεπάγεται την υποχρέωση για σεβασμό και προστασία των "χώρων της αποστολής, ως και της περιουσίας και των αρχείων της". Συνεπώς συμπεραίνουμε, ότι η διακοπή των διπλωματικών σχέσεων αποτελεί ένα μονομερές αποκλειστικό δικαίωμα κάθε κράτους η οποία δεν έρχεται σε αντίθεση με το κείμενο δίκαιο, αλλά αντίθετα είναι νομικά βάσιμη εφόσον βέβαια ενεργείται σύμφωνα με τους περιορισμούς που θέλει το εδάφιο α' του άρθρου 45. Παρά το γεγονός ότι η διακοπή αυτή ενεργείται μονομερώς "δρα αμφίπλευρα, έχει δηλαδή ως αποτέλεσμα την πλήρη διακοπή των σχέσεων και για τα δύο κράτη", όπως αναφέρει ο Χρ. Ροζάκης (38). Με άλλα λόγια από

η πλευράς αποτελεσμάτων επηρεάζει την αρχική συμφωνία της σύναψης των διπλωματικών σχέσεων. Εκείνο, όμως που χαρακτηρίζει ιδιαίτερα, τη διακοπή των διπλωματικών σχέσεων, κατά τη γνώμη μας, είναι ότι στην πράξη εμφανίζεται ως το αποκορύφωμα της κρίσης στις διμερείς σχέσεις των κρατών στο σύνολό τους, τις οποίες και επηρεάζει καταλυτικά.

Ένα τελευταίο στοιχείο που πρέπει να ληφθεί υπ' όψη στην εξέταση του θέματος των συνεπειών μετά από μια δ.α. σε σχέση με τις διπλωματικές ασυλίες είναι η ερμηνεία που δίνεται μέσα από την απόφαση του ΔΔ που έχουμε προαναφέρει. Στην απόφαση αυτή το ΔΔ είχε την ευκαιρία να πεί ότι:

"Οι κανόνες του διπλωματικού δικαίου συνιστούν ένα α υ τ ο δ ύ ν α μ ο ν ο μ ι κ ό κ α θ ε σ τ ώ ς το οποίο, από τη μια μεριά, ορίζει τις υποχρεώσεις του κράτους στο οποίο διαπιστεύεται η διπλωματική αποστολή σχετικά με τις ευκολίες, τα προνόμια και τις ασυλίες και, από την άλλη μεριά προβλέπει τις δυνατές παραβιάσεις τους από τα μέλη της αποστολής και ε ξ ε ι δ ι κ ε ύ ε ι τ α μ έ σ α που το κράτος στο οποίο διαπιστεύεται (η αποστολή) έχει στη διάθεσή του να αντιμετωπίσει αυτήν την παραβίαση" (39).

Με βάση αυτό το σκεπτικό το ΔΔ υποστήριξε ότι μια παραβίαση των διπλωματικών αρμοδιοτήτων-λειτουργιών δεν δικαιολογεί με κανένα τρόπο μια αντίστοιχη παραβίαση των διπλωματικών ασυλιών. Μια τέτοια περίπτωση μπορεί να αντιμετωπισθεί αποτελεσματικά π.χ. με την κήρυξη προσώπου ως μη αρεστού, - *persona non grata*, (άρθρο 9 της Σύμβασης της Βιέννης για το Δίκαιο των Διπλωματικών Σχέσεων του 1961) -, ή με την αναστολή ή διακοπή των διπλωματικών σχέσεων.

Ερμηνεύοντας το ισχύον δίκαιο, η απόφαση του ΔΔ τονίζει:

- (α) την ιδιομορφία που διέπει το όλο καθεστώς των διπλωματικών και προξενικών σχέσεων των κρατών, στηριζόμενη στους κανόνες του γενικού δδ και των κωδικοποιήσεων του 1961 και 1963. Στοιχείο αυτής της ιδιομορφίας και ιδιαιτερότητας αποτελεί και η αναγνώριση των μονομερών δικαιωμάτων των κρατών για τη "κήρυξη προσώπου μη αρεστού" ή τον περιορισμό της δύναμης του προσωπικού της διπλωματικής αποστολής και τη διακοπή ή αναστολή των διπλωματικών σχέσεων.
- (β) Το απαράβιαστο στις ασυλίες, στα προνόμια και στις ευκολίες που παρέχονται στη διπλωματική και προξενική αποστολή. Και,
- (γ) Την άσκηση των δικαιωμάτων για "κήρυξη προσώπου μη αρεστού" για τον περιορισμό της δύναμης του προσωπικού της διπλωματικής ή της προξενικής αποστολής και για την αναστολή ή διακοπή των διπλωματικών ή προξενικών σχέσεων ως μοναδικών μέσων απάντησης όσες φορές παραβιάζονται οι διεθνείς υποχρεώσεις των κρατών με βάση το δίκαιο των διπλωματικών και προξενικών σχέσεων (40).

Στο σημείο αυτό θα μπορούσε κανείς να ισχυριθεί ότι βρισκόμαστε μπροστά σε "ιδιαίτερες δ.α." κατ' αναλογία των *delicta propria* του εσωτερικού ποινικού δικαίου (41).

Μετά τα παραπάνω παραμένει αδιευκρίνιστο αν η άσκηση των εν λόγω δικαιωμάτων "κήρυξης προσώπου μη αρεστού" κ.λ.π. συντελείται μόνο ως απάντηση σε αυτές τις περιπτώσεις τέλεσης δ.α. ή όχι. Το κείμενο δίκαιο στο σημείο αυτό είναι ασαφές. Αντίθετα, ρητά προβλέπεται ότι η κρίση για την άσκηση των δικαιωμάτων αυτών ανήκει στην κυρίαρχη βούληση των κρατών.

Έτσι προκύπτει το ενδεχόμενο να ασκηθούν τα παραπάνω δικαιώματα σε άλλες περιπτώσεις είτε μετά από την τέλεση δ.α. όπου παραβιάζονται διεθνείς υποχρεώσεις που δεν απαγορεύονται από το δίκαιο των διπλωματικών και προξενικών σχέσεων και όπου το κράτος που τα ασκεί είναι αδικούμενο είτε χωρίς να έχει προηγηθεί η τέλεση δ.α.

Τα αποτελέσματα που προκύπτουν, πιστεύω, ότι πρέπει να τα διευκρινίσουμε κατά περίπτωση κάθε φορά. Στην π ρ ώ τ η περίπτωση το κράτος που ασκεί μονομερώς τα δικαιώματα αυτά, σύμφωνα με τη δυνατότητα που έχει, θα αποβλέπει σε επανορθωτικά αποτελέσματα από τις επιπτώσεις που επήλθαν μετά την τέλεση της δ.α. που δεν αφορά σε υποχρεώσεις από το δίκαιο των διπλωματικών και προξενικών σχέσεων. Στη δ ε ύ - τ ε ρ η περίπτωση η μονομερής δυνατότητα άσκησης αυτών των δικαιωμάτων, όταν δεν έχει προηγηθεί η τέλεση δ.α., μεταφράζεται σε άσκηση ισχυρού πολιτικού "μέσου πίεσης" που υιοθετείται στα πλαίσια άσκησης εχθρικής πολιτικής επηρεάζοντας σημαντικά τις διακρατικές σχέσεις, των εμπλεκομένων κρατών.

Το συμπέρασμα που προκύπτει είναι, ότι, κατά το ισχύον δίκαιο, υπάρχει η ρητή και αναμφισβήτητη εξειδίκευση των συνεπειών που προσιδιάζουν στις δ.α. που τελούνται κατά παράβαση των διεθνών υποχρεώσεων που απορρέουν από το δίκαιο των διπλωματικών και προξενικών σχέσεων, χωρίς ταυτόχρονα να είναι απαγορευτική η άσκηση των ίδιων αυτών συνεπειών μετά την τέλεση άλλων δ.α.

Ο ΕΕ λαμβάνοντας υπ' όψη τα σημερινά δεδομένα προβαίνει στην καταγραφή και κωδικοποίησή τους μέσα στο κείμενο των διατάξεων του μέρους 2. Έτσι το στίγμα της αναφοράς των διπλωματικών και προξενικών σχέσεων γίνεται με τη μορφή της εξαίρεσης. Συγκεκριμένα, ο ΕΕ καθιερώνοντας νέο είδος συνεπειών, όπως θα δούμε αναλυτικά παρακάτω, με την πρόβλεψη νέων δικαιωμάτων του αδικούμενου κράτους, μετά την τέλεση

μίας δ.α., για αναστολή των διεθνών του υποχρεώσεων απέναντι στο "αδικούν κράτος" ε ξ α ι ρ ε ί εκείνες τις υποχρεώσεις που αφορούν την παροχή διπλωματικών και προξενικών ασυλιών. Το νόημα αυτής της εξαίρεσης έγκειται στην κατηγορηματική απαγόρευση αναστολής των διεθνών υποχρεώσεων των κρατών για παροχή διπλωματικών και προξενικών ασυλιών, είτε πρόκειται για τελεσθείσες δ.α. μετά από παραβίαση διεθνών υποχρεώσεων που αφορούν και εμπεριέχονται στο δίκαιο των διπλωματικών ή προξενικών σχέσεων είτε πρόκειται για δ.α. άλλου περιεχομένου. Η αρχή της αμοιβαιότητας και τα αντίποινα που αποτελούν τη βάση της υιοθέτησης αυτών των νέων δικαιωμάτων στο μέρος 2 της παρούσας κωδικοποίησης - στα άρθρα 8 και 9 - δεν ισχύουν για τις συγκεκριμένες διεθνείς υποχρεώσεις. Από το άλλο μέρος θα πρέπει να δεχθούμε ότι όλες οι υπόλοιπες συνέπειες είναι εφαρμοστέες αδιάκριτα, είτε πρόκειται για δ.α. που σχετίζονται με το δίκαιο των διπλωματικών και προξενικών σχέσεων, είτε όχι.

Τέλος, η ένταξη της εξαίρεσης αυτής στα πλαίσια του άρθρου 12, όπου στο εδάφιο (β) αναφέρεται η εξαίρεση των υποχρεώσεων που απορρέουν από αναγκαστικούς κανόνες δδ από το δικαίωμα αναστολής των διεθνών υποχρεώσεων από το "αδικούμενο κράτος", - όπως έχουμε ήδη σχολιάσει -, προκαλεί το ίδιο αίσθημα ιεραρχικής εξάρτησης των συνεπειών λόγω δκε από τις διεθνείς υποχρεώσεις των κρατών για παροχή διπλωματικών και προξενικών ασυλιών. Όπως, όμως και να ερμηνευθεί, η εξαίρεση του εδαφίου (α) του άρθρου 12, είναι βέβαιο ότι αναγνωρίζει και προστατεύει την ι δ ι α ι τ ε ρ ό τ η τ α των υποχρεώσεων των κρατών για παροχή διπλωματικών και προξενικών ασυλιών. Επί πλέον στο σημείο αυτό, συνδυάζοντας τις παραπάνω παρατηρήσεις μας, που προκύπτουν από το κείμενο δίκαιο των διπλωματικών και προξενικών σχέσεων και τη διεθνή νομολογία, καταλήγουμε στη

οκέψη ότι η απαγόρευση αναστολής των διεθνών υποχρεώσεων των κρατών, σύμφωνα με το προτεινόμενο εδάφιο α' του άρθρου 12, απορρέει από **α ν α γ κ α σ τ ι κ ό κ α ν ό ν α δ δ.**

1.2.5. Ειδικές Εξαιρέσεις Συνεπειών από τις Ρυθμίσεις του Μέρους 2

Τέλος, στο άρθρο 16, το τελευταίο στη σειρά άρθρων του προτεινόμενου μέρους 2, ο ΕΕ έχει προβλέψει τρεις κατηγορίες θεμάτων που **ε ξ α ι ρ ο ύ ν τ α ι** ρητά ως περιεχόμενο των συνεπειών του μέρους 2. Η έννοια της εξαίρεσης αυτής αναφέρεται στο **θ ε μ α τ ι κ ό π ε ρ ι ο ρ ι σ μ ό** των στόχων του μέρους 2. Χρησιμοποιούμε το χαρακτηρισμό αυτό για το συγκεκριμένο περιορισμό για να τον αντιδιαστέλλουμε με τον πρώτο, και κύριο **μ ε θ ο δ ο λ ο γ ι κ ό π ε ρ ι ο ρ ι σ μ ό** του μέρους 2, που έχουμε αρχικά αναφέρει και αφορά στην αποκλειστική εξέταση των τριών "παραμέτρων" των συνεπειών που δημιουργεί η νέα νομική σχέση μεταξύ κρατών μετά από μια δ.α.

Ειδικότερα, ο περιορισμός κατά θέματα έχει να κάνει με τις συνέπειες που μπορεί να επιβληθούν λόγω δκε και να επηρεάσουν ή να βίξουν ζητήματα σχετικά με:

- (α) την ακυρότητα, τη λήξη ή την αναστολή της ισχύος μιας συνθήκης,
- (β) τα δικαιώματα συμμετοχής σε διεθνή οργανισμό, και
- (γ) τα αντίποινα εμπολέμων.

Με τον τρόπο αυτό καμιά από τις συνέπειες που επιβάλλονται, σύμφωνα με το μέρος 2, δεν θα μπορούσε να έχει περιεχόμενο που να επηρεάζει ή και να βίγει μια από τις τρεις αυτές κατηγορίες θεμάτων. Η διάταξη αυτή φαίνεται να έχει εφαρμογή στην υποθετική περίπτωση, όπου, στην πράξη,

είναι δυνατό το ίδιο γεγονός να θεμελιώνει δκε, με βάση τις διατάξεις του μέρους Ι της προτεινόμενης κωδικοποίησης, αλλά ταυτόχρονα να επηρεάζει είτε το κύρος ή την ισχύ μιας συνθήκης, σύμφωνα με το κείμενο δίκαιο περί συνθηκών, είτε τη συμμετοχή ενός κράτους μέλους ενός διεθνή οργανισμού, σύμφωνα με το καταστατικό του, ή τέλος να σχετίζεται με αντίποινα μεταξύ εμπολέμων. Σύμφωνα με το άρθρο 16, οι δύο αυτές νομικές κρίσεις βαίνουν ανεξάρτητα η μια από την άλλη και ούτε το αποτέλεσμα της μιας κρίσης προδικάζει την πορεία της άλλης. Επίσης τίποτα στην πράξη δεν μπορεί να αποκλείσει αυτές οι δύο κρίσεις να συνυπάρξουν. Σημειωτέον, ότι η κρίση που αναφέρεται στις τρεις αυτές θεματικές κατηγορίες συνεπειών δε δεσμεύεται από τις προϋποθέσεις επαγωγής της δκε αλλά οφείλει να βασίζεται και να διέπεται μόνο από τους συγκεκριμένους όρους και τις προϋποθέσεις που θέτουν οι σχετικοί νομικοί κανόνες δδ που καθορίζουν τα ad hoc θέματα, όπως π.χ. το δίκαιο των συνθηκών, το καταστατικό των διεθνών οργανισμών ή οι κανόνες του ανθρωπιστικού δικαίου.

Συνεπώς στις περιπτώσεις εφαρμογής του άρθρου 16 και, όταν ακόμα είναι δυνατό στην πράξη να επιβάλλονται συνέπειες λόγω δκε και ταυτόχρονα συνέπειες που αναφέρονται στις τρεις παραπάνω θεματικές κατηγορίες με βάση τους ιδιαίτερους νομικούς κανόνες δδ, - που αναφέραμε -, δεν μπορούμε να μιλούμε για τη συμπληρωματική φύση του μέρους 2. Αυτό σημειώνεται ιδιαίτερα από τον ΕΕ στην παράγραφο 2 των σχολίων του άρθρου 16 (42), όπου γράφει ότι το μέρος 2 δεν έχει συμπληρωματικό χαρακτήρα για τις περιπτώσεις του άρθρου 16.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

Ο Προσδιορισμός του Αδικούμενου Μέρους

1. Η Έννοια του Αδικούμενου Μέρους

Περατώνοντας την οριοθέτηση της εφαρμογής των κανόνων του μέρους 2 εισερχόμαστε στην εξέταση του περιεχομένου των συνεπειών της δκε. Λέγοντας συνέπειες της δκε εννοούμε το σύνολο των υποχρεώσεων και των δικαιωμάτων που προκύπτουν μετά την τέλεση μιας δ.α. και που συναποτελούν τη νομική σχέση της δκε, όπως έχουμε πει και προηγούμενα. Αυτή η νομική σχέση που προκύπτει μετά την τέλεση μιας δ.α. αναπτύσσεται μεταξύ δύο μερών τα οποία, όπως είναι φυσικό, είναι οι φορείς των παραπάνω δικαιωμάτων και υποχρεώσεων που επάγονται λόγω δκε.

Άρα, πριν προσδιορίσουμε το περιεχόμενο των συνεπειών, είναι αναγκαίο να καθορίσουμε τους φορείς των σχετικών δικαιωμάτων και υποχρεώσεων, ήτοι τα δύο μέρη της νομικής σχέσης της δκε: Π ρ ώ τ ο το μέρος του "αδικούντος ή των αδικούντων" κρατών και δ ε ύ τ ε ρ ο, το μέρος "του αδικούμενου ή των αδικούμενων" κρατών.

Ο προσδιορισμός του "αδικούντος κράτους" αφορά σε ουσιαστικό στοιχείο της ίδιας της έννοιας της δ.α., το υποκειμενικό, χωρίς το οποίο δεν υφίσταται δ.α. αφού δεν θα υπάρχει περίπτωση απόδοσης της διεθνούς παράνομης ενέργειας ή παράλειψης σε συγκεκριμένο κράτος. Επειδή η εξέταση αυτού του στοιχείου συναρτάται με την υπόσταση της δ.α., ξεφεύγει από τα όρια της παρούσας μελέτης και πρέπει να τη θεωρήσουμε ως δεδομένη, για να εξυπηρετηθούν οι ανάγκες της ανάλυσης που ακολουθεί.

Αντίθετα η έννοια του "αδικούμενου μέρους" είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με το κεφάλαιο των συνεπειών, επειδή συνιστά τον φορέα εκείνων των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων του πέρ του οποίου και για τη νομική προστασία, του οποίου προκύπτουν οι συνέπειες. Εξ άλλου οι σχετικές διατάξεις εμπεριέχονται στο μέρος 2 της κωδικοποίησης και αφορούν αναπόσπαστο τμήμα του, ενώ οι διατάξεις που αναφέρονται στο θέμα του καταλογισμού περιέχονται στο μέρος I της ίδιας κωδικοποίησης (43).

1.1. Γενικά

Με το σχεδιασμό του άρθρου 5 επιχειρείται η προώθηση σύγχρονων θέσεων πάνω στην έννοια του "αδικούμενου κράτους", έννοια καθοριστική στο κεφάλαιο που εξετάζονται οι νομικές συνέπειες μετά από μια δ.α. Πράγματι, ο ίδιος ο ΕΕ δέχεται, ότι στο μέρος αυτό των νομικών συνεπειών πρέπει να εξετασθούν τρία στοιχεία, το στοιχείο του προσδιορισμού του κράτους που έχει δεχθεί την προσβολή από μια δ.α., το στοιχείο του περιεχομένου των νομικών συνεπειών και τρίτο το θέμα της προτεραιότητας στην επιβολή των νομικών συνεπειών (44).

Μέσα στις προτεινόμενες ρυθμίσεις, η κλασική αντίληψη για το φορέα του δικαιώματος να απαιτήσει "επανόρθωση" - που δεσπόζει στο δίκαιο της δκε και που ερευνήσαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο μαζί με τις αποκλίσεις που παρατηρούνται στη συμβατική πρακτική των κρατών-, προσιδιάζει μόνο σε μια κατηγορία διεθνών υποχρεώσεων. Δίπλα σε αυτήν τη γενική κατηγορία συνυπάρχουν άλλες εξ ίσου γενικές κατηγορίες διεθνών υποχρεώσεων, η παραβίαση των οποίων δε δημιουργεί την παραδοσιακή έννοια του "αδικούμενου

κράτους", αλλά διευρύνει τον κύκλο των κρατών στα οποία αναγνωρίζεται νομικά το συμφέρον τους στην τήρηση των παραπάνω διεθνών υποχρεώσεων. Η διάκριση των διαφόρων αυτών κατηγοριών γίνεται με βάση ορισμένα χαρακτηριστικά που έχουν οι διεθνείς υποχρεώσεις και που αποτελούν το κλειδί στην όλη λογική που διέπει το άρθρο 5 του μέρους 2.

1.2. Οι θέσεις του Ειδικού Εισηγητή

Ο ΕΕ ξεκινάει κάνοντας την ακόλουθη σκέψη:
"παραδοσιακά, το διεθνές δίκαιο
προσδιορίζεται κυρίως μέσα από διμερείς
σχέσεις" (45)

και, συνεχίζει παρατηρώντας, ότι, παρά το γεγονός ότι το ισχύον δίκαιο αναγνωρίζει ότι μια δ.α. μπορεί να προκαλέσει ζημιά σε περισσότερα από ένα κράτη, είναι απρόθυμο να παραδεχθεί την έμμεση, παράγωγη ή εξωσυμβατική ζημιά (46). Έτσι αναγνωρίζει, ότι οι κανόνες του γενικού διεθνούς δικαίου αναφέρονται σε διμερείς σχέσεις όπως ακριβώς και οι κανόνες του συμβατικού δικαίου ακόμα και αν πρόκειται για πολυμερείς συνθήκες, με βάση τον κανόνα *pacta tertiis nec nocent nec prosunt* (47). Δηλαδή, κατά κανόνα οι διεθνείς υποχρεώσεις που προκύπτουν από το διεθνές δίκαιο είναι υποχρεώσεις που έχουν σημείο αναφοράς κάποιο συγκεκριμένο κράτος. Ακόμη και αν εμπλακούν στην πράξη περισσότερα του ενός κράτη και πάλι το δδ δημιουργεί διμερείς σχέσεις μεταξύ των κρατών που κ α τ ά κ α ν ό ν α ανειμετωπίζονται κατά ζεύγη χ ω ρ ι σ τ ά. Το ίδιο ακριβώς μπορεί να διαπιστώσει κανείς ότι συμβαίνει και με τις νέες νομικές σχέσεις που προκύπτουν μετά από την παραβίαση μιας διεθνούς υποχρέωσης. Αυτό το φαινόμενο του

"διαχωρισμού των διμερών σχέσεων" (48) δεν χάνει το διμερή χαρακτήρα του ακόμα και αν τα θιγόμενα κράτη είναι περισσότερα τους ενός. Επίσης, κατ' αρχήν δεν σημειώνεται διαφοροποίηση αν η διεθνής υποχρέωση πηγάζει από το εθιμικό δίκαιο ή απορρέει από συνθήκη. Παρ' όλα αυτά υπάρχουν εξαιρέσεις σε αυτό το φαινόμενο του "διαχωρισμού των διμερών σχέσεων". Η διερεύνηση αυτών των εξαιρέσεων είναι θέμα π ρ α γ μ α τ ι κ ό, και συνεπώς εξεταστέο κάθε φορά.

Εκτός από τις περιπτώσεις όπου έχουμε διεθνή εγκλήματα, δεν υπάρχουν άλλες διεθνείς αδικοπραξίες με επιπτώσεις *erga omnes* (49). Συνεπώς, συνεχίζει ο ΕΕ, η εκτίμηση αν υπάρχει νομικά προστατευόμενο συμφέρον που προσβάλλεται από τις πράξεις ή τις ενέργειες ενός άλλου κράτους είναι θέμα πραγματικό. Μέρη μιας δ.α. μπορεί να είναι μόνο τα κράτη που ενέχονται στην πρωτογενή σχέση. Και αναφέρει,

"..... το ζήτημα συνεπώς είναι θέμα ερμηνείας των πρωτογενών κανόνων ποίων τα συμφέροντα προστατεύει ο πρωτογενής κανόνας; (50) Αλλά και αν ακόμα υποθεθεί ότι ένας πρωτογενής κανόνας προστατεύει τα συμφέροντα ενός κράτους δεν είναι αναγκαίο ότι το κράτος αυτό είναι μέρος σε (μία δεδομένη) παραβίασή του (51).

Πράγματι, παραδέχεται ο ΕΕ, σε πολλές περιπτώσεις υπάρχει τάνυση μεταξύ εκείνων των κρατών που έχουν αποδεχθεί έναν κανόνα δδ και εκείνων των κρατών που δεσμεύονται από το συγκεκριμένο νομικό κανόνα, καθώς επίσης και εκείνων των κρατών που είναι μέρη στις νέες δευτερογενείς νομικές σχέσεις που προκύπτουν μετά από μια παραβίασή του. Αυτή η σύμπτωση στα "τρία επίπεδα" είναι το σύνηθες φαινόμενο στις διμερείς συνθήκες. Το πρόβλημα προκύπτει όσες φορές έχουμε πολυμερείς συνθήκες, όπου οι υποχρεώσεις απευθύνονται α π ρ ό σ ω π α στα κράτη μέρη

της, με αποτέλεσμα να προκύπτει θέμα προσδιορισμού του "αδικουμένου κράτους" (52). Επίσης σχετικό πρόβλημα προκύπτει και στις περιπτώσεις όπου δημιουργούνται υποχρεώσεις και δικαιώματα υπέρ ή κατά τρίτων κρατών, σύμφωνα με τὰ άρθρα 35 και 36 της Σύμβασης της Βιέννης για το Δίκαιο των Συνθηκών (53).

Όμως παρά το γεγονός ότι στις περισσότερες δ.α. είναι εύκολο και φανερό το κράτος που θεωρείται ότι έχει νομικό συμφέρον να απαιτήσει "επανόρθωση", υπάρχουν περιπτώσεις όπου προβληματίζεται κανείς να δώσει μια οριστική απάντηση επειδή ο ίδιος ο πρωτογενής κανόνας επιτρέπει ρητά στα τρίτα κράτη να έχουν νόμιμο συμφέρον στην τήρησή του ή και προστατεύει και δικαιώματα τρίτων κρατών. Και οι δύο αυτές περιπτώσεις, συνιστούν, σύμφωνα με τις απόψεις του ΕΕ, **ε-
ξ
α
ι
ρ
έ
σ
ε
ι
ς** (54). Συγκεκριμένα τέτοιες εξαιρέσεις υπάρχουν μέσα στον ΚΧ των ΗΕ, στην έννοια του "διεθνούς εγκλήματος" καθώς και μέσα σε άλλα αντικειμενικά καθεστώτα (55).

Μετά από αυτές τις διαπιστώσεις-παρατηρήσεις ο ΕΕ καταλήγει στην εκτίμηση ότι:

"..... Το σύγχρονο διεθνές δίκαιο φαίνεται ότι προσδευτικά παραδέχεται την έννοια της "παράγωγης ζημιάς" σε ένα κράτος, είτε ως αποτέλεσμα της συμμετοχής του σε πολυμερή κανονιστική πράξη, ή ως αποτέλεσμα της αναγνώρισης εξωσυμβατικών συμφερόντων που προστατεύονται από πρωτογενή κανόνα διεθνούς δικαίου" (56).

Επίσης δίνει την εξήγηση ότι ο όρος "παράγωγη ζημιά" απορρέει από το αντικείμενο και το σκοπό του πρωτογενούς νομικού κανόνα ή κανόνων. Ακόμα, με βάση το γράμμα καθώς και το αντικείμενο ή το σκοπό αυτών των νομικών κανόνων είναι

δυνατό να αναγνωρίζεται και να παρέχεται η νομική προστασία σε συμφέροντα κρατών που δεν ανήκουν στο συγκεκριμένο συμβατικό κύκλο κάθε φορά (57).

Συνεπώς τόσο το γράμμα όσο και ο σκοπός και το αντικείμενο μιας συνθήκης αποτελούν τα δύο κύρια χαρακτηριστικά κριτήρια προσδιορισμού των κρατών υπέρ των οποίων υπάρχει νομική προστασία από μια συγκεκριμένη παραβίαση συνθήκης.

Με γνώμονα τις παραπάνω παρατηρήσεις, σκέψεις και απόψεις, ο ΕΕ επιχειρεί μέσα από τις προτεινόμενες ρυθμίσεις να αντιστοιχίσει την έννοια του "αδικούμενου κράτους" καθώς και το εύρος της έννοιας αυτής κάθε φορά με το είδος και την προέλευση του νομικού κανόνα που παραβιάσθηκε από μια συγκεκριμένη δ.α. Σε αυτό το εγχείρημα χρησιμοποιεί δύο καθοριστικά κριτήρια: Το πρώτο βασίζεται στην κλασική άποψη ότι κάθε δ.α. δημιουργεί νέες διμερείς νομικές σχέσεις μεταξύ του "αδικούντος" και του "αδικούμενου" κράτους. Το δεύτερο αναφέρεται στην πεποίθηση ότι με τα σημερινά δεδομένα της αλματώδους αύξησης της συμβατικής δραστηριότητας των κρατών, με καθαρά νομοθετικό περιεχόμενο, επιβάλλεται μια άλλου είδους νομική προστασία από τις παραβιάσεις διεθνών υποχρεώσεων που απορρέουν απ' αυτή. Πράγματι, ο σκοπός της σύναψης συνθηκών που αποβλέπουν στη θέσπιση αντικειμενικών νομοθετικών καθεστώτων δεν συμβιβάζεται με το είδος της νομικής προστασίας που παρέχεται στα πλαίσια των κλασικών αντιλήψεων. Τα συμφέροντα των κρατών που συμμετέχουν ενεργά σ' αυτήν τη διεθνή νομοθετική δραστηριότητα επιβάλλουν μια άλλου είδους κατοχύρωση όσες φορές το ισχύον δδ αποδεικνύεται ανίσχυρο να τα προστατεύσει.

Με βάση τις παραπάνω σκέψεις ο ΕΕ προτείνει το άρθρο 5 του μέρους 2 (58) επιχειρώντας μέσα από διατάξεις περιπτωσιολογικές να αναφέρεται σε συγκεκριμένες μορφές ή

τύπους διεθνών υποχρεώσεων μέσα από τους οποίους προκύπτει με κάποια ευκολία η έννοια του "αδικούμενου μέρους", π.χ. καθιέρωση διεθνών υποχρεώσεων από το διεθνές εθιμικό δίκαιο, από το διεθνές συμβατικό δίκαιο - διμερές και πολυμερές -, μέσα από αποφάσεις δικαστικών και διαιτητικών οργάνων, από αποφάσεις διεθνών οργανισμών κλπ.

Οι αναφορές του άρθρου 5 στις διάφορες μορφές πηγών διεθνών υποχρεώσεων, δηλαδή έθιμο, συνθήκη - πολυμερή, διμερή -, δικαστική απόφαση, διεθνείς θεσμικές αποφάσεις, δεν υπονοούν κάποιου είδους περιοριστική αναγνώριση των συγκεκριμένων πηγών. Ο ΕΕ, εδώ, απλά, καταγράφει τις κυριότερες μορφές εκδήλωσης διεθνών υποχρεώσεων για να προσδιορίσει αντίστοιχα το "αδικούμενο κράτος" κάθε φορά. Από αυτήν την άποψη το άρθρο 5 θέτει τα κριτήρια και τις προϋποθέσεις για τον καθορισμό του φορέα του δικαιώματος να απαιτήσει υπέρ αυτού τις συνέπειες μετά από μια δ.α. Κανόνες αυτής της λειτουργικής διεργασίας είναι οι παρακάτω:

1.2.1. Η Έννοια του Αδικούμενου Μέρους

Βασικός κανόνας που διέπει τη λογική του προσδιορισμού του αδικούμενου μέρους στη νομική σχέση της δκε είναι η διάταξη της παραγράφου Ι του άρθρου 5. Εκεί, ορίζεται, ότι ως αδικούμενο κράτος θεωρείται κάθε κράτος του οποίου προσεβλήθη δικαίωμα από τις πράξεις (ενέργειες ή παραλείψεις) ενός άλλου κράτους, οι οποίες συνιστούν διεθνή αδικοπραξία σύμφωνα με τις προβλεπόμενες ρυθμίσεις στο μέρος Ι της παρούσας κωδικοποίησης.

Η ουσία της διάταξης αυτής είναι, ότι παρέχεται

ν ο μ ι κ ή π ρ ο σ τ α σ ί α στο φορέα ενός διεθνούς δικαιώματος, όταν τούτο προσβάλλεται μετά την τέλεση μιας δ.α. Πράγματι, κύριο αίτημα προς απόδειξη για να γίνει δεκτό ένα κράτος ως αδικούμενο μέρος είναι η βεβαιότητα ότι συγκεκριμένος διεθνής νομικός κανόνας έχει αναγνωρίσει σε αυτό το κράτος ένα διεθνές δικαίωμα το οποίο μπορεί να ασκεί και να απολαμβάνει. Στο συγκεκριμένο διεθνές δικαίωμα, όπως ο ΕΕ αναφέρει (59), αντιστοιχεί μια διεθνής υποχρέωση για ένα ή για περισσότερα κράτη της διεθνούς κοινότητας. Αν ένα ή και περισσότερα κράτη της διεθνούς κοινότητας τελέσουν μια δ.α. με την οποία παραβιάζεται το περιεχόμενο της συγκεκριμένης υποχρέωσης τότε προσβάλλεται το εν λόγω δικαίωμα και καθίσταται ο φορέας του "αδικούμενο μέρος" στη νομική σχέση που προκύπτει λόγω δκε. Συνεπώς για να προσδιορίσουμε κάθε φορά το "αδικούμενο μέρος" έχουμε ως αποκλειστικό ζητούμενο στοιχείο την απάντηση στο ερώτημα ποιος είναι ο φορέας του διεθνούς δικαιώματος.

Το περιεχόμενο της παραγράφου Ι καταγράφει την κύρια αυτή σχέση και υπέχει θέση βασικού κανόνα, όπως έχουμε προαναφέρει. Αντίθετα, οι υπόλοιπες διατάξεις του άρθρου 5 περιέχουν συγκεκριμενοποίηση του αδικούμενου μέρους σε περιπτώσεις πηγών διεθνών δικαιωμάτων επιχειρώντας την υλοποίηση της συλλογιστικής που διέπει την παράγραφο Ι με αναφορές σε ειδικές πηγές διεθνών δικαιωμάτων, όπως είναι οι διεθνείς εθιμικοί κανόνες, οι διμερείς και πολυμερείς συμβάσεις, οι δικαστικές και διαιτητικές αποφάσεις ή οι διεθνείς θεσμικές αποφάσεις.

Αυτές οι περιπτώσεις, σύμφωνα με το γράμμα των διατάξεων των παραγράφων 2 και 3 του άρθρου 5 - ιδιαίτερα παραπέμπουμε στις εισαγωγικές εκφράσεις των δύο διατάξεων - (60), συνιστούν παραδείγματα εφαρμογής του βασικού κανόνα της παραγράφου Ι. Η πρώτη διάταξη αναφέρεται σε συγκεκριμένες περιπτώσεις με την υπόμνηση ότι αυτές υλοποιούν "ιδιαίτερα" τον παραπάνω κανόνα (παρ. Ι), ενώ η

δεύτερη κάνει μνεία της περίπτωσης των διεθνών εγκλημάτων τονίζοντας την "ειδική" φύσή της, μέσα στα πλαίσια εφαρμογής του ίδιου βασικού κανόνα (παρ. Ι).

Συνεπώς οι παράγραφοι 2 και 3 του άρθρου 5 δεν προτείνονται, περιοριστικά αλλά αποτελούν ερμηνευτικές αναφορές που συμφωνούν και εντάσσονται στο όλο πνεύμα και στη λογική που υπαγορεύει η πρόταση της παραγράφου Ι του ίδιου άρθρου.

Μετά τη βασική αυτή σκέψη προχωρούμε παρακάτω στην μερικότερη εξέταση των προτεινόμενων διατάξεων των παραγράφων 2 και 3 του άρθρου 5.

1.2.2. Το Αδικούμενο Μέρος μέσα από Διμερείς Σχέσεις

Στην παράγραφο 2 του άρθρου 5 (δ1) αναφέρονται τέσσερις συγκεκριμένες περιπτώσεις όπου η έννοια του αδικούμενου μέρους προκύπτει μέσα από μια στενά ερμηνευτέα διμερή σχέση "αδικούντος και αδικούμενου μέρους", σύμφωνα με τα σημερινά δεδομένα (εδ. α', β', γ' και δ').

Η σχετική περιπτώσιολογία της παραγράφου 2 κάνει ειδική μνεία των διμερών συμβάσεων, των δικαστικών και διαιτητικών αποφάσεων, των διεθνών θεσμικών αποφάσεων και των συμβατικών διατάξεων που καθιερώνουν δικαιώματα υπέρ τρίτου ή τρίτων κρατών. Η τέλεση δ.α. με τις οποίες προσβάλλονται διεθνή δικαιώματα τα οποία καθιερώθηκαν με τους τέσσερις παραπάνω τρόπους αναγνώρισης και υιοθέτησης διεθνών δικαιωμάτων, καθιστά "αδικούμενο μέρος" εκείνο ή εκείνα τα κράτη που είναι οι αντίστοιχοι φορείς των πρωτογενών δικαιωμάτων, δηλαδή:

- το έτερο συμβαλλόμενο μέρος σε μια διμερή σύμβαση, (εδ. α'),

- το αντίδικο ή τα αντίδικα μέρη μιας διεθνούς διαφοράς που κρίθηκε με δικαστικό ή διαιτητικό τρόπο, (εδ. β'),
- ο φορέας του προσβληθέντος δικαιώματος με βάση το καταστατικό του διεθνούς οργανισμού (εδ. γ') και τέλος,
- το τρίτο κράτος, το οποίο είχε αναγνωρισθεί δικαιούχο με βάση μια συγκεκριμένη συμβατική διάταξη, (εδ. δ').

Από την παραπάνω ειδική μνεία βλέπουμε να απουσιάζει η μνεία εκείνων των πολυμερών συνθηκών, οι οποίες δημιουργούν σχέσεις μεταξύ των συμβαλλόμενων μερών, ανά ζεύγη κρατών, όπως ο ίδιος ο ΕΕ έχει επισημάνει σε παλαιότερες εισηγήσεις του (62) και στις οποίες ισχύει η ίδια λογική στη σχέση μεταξύ "αδικούντος και αδικούμενου μέρους", μετά την τέλεση μιας δ.α., που προσέβαλε διεθνή δικαιώματα που προβλέπονταν από αυτές τις συνθήκες. Αυτή η παράλειψη, η οποία παρατηρείται στο άρθρο 5 τόσο στην αρχική του διατύπωση όσο και στην πλέον πρόσφατη που εισηγείται ο σημερινός ΕΕ, δεν αφήνει τελικά κενό στη ρύθμιση του θέματος αλλά καλύπτεται ερμηνευτικά. Πράγματι με βάση τη γενική διάταξη της παραγράφου I του άρθρου 5 (63) που αναφέρεται στη λειτουργική σχέση μεταξύ του φορέα του διεθνούς δικαιώματος που θέσπισε ο πρωτογενής διεθνής νομικός κανόνας και του "αδικούμενου μέρους" μετά από την προσβολή του δικαιώματος αυτού που συντελέσθηκε μετά από μια δ.α., πρέπει να θεωρήσουμε ότι, η προσβολή δικαιώματος, που καθιερώθηκε από πολυμερείς συνθήκες, όπως οι παραπάνω, διέπεται από τις κλασικές απόψεις και παραδοχές στο θέμα του προσδιορισμού του αδικούμενου μέρους. Η έννοια κλειδί σε αυτές τις περιπτώσεις θα είναι η έννοια του φορέα του προσβληθέντος διεθνούς δικαιώματος.

Το πρόβλημα, όμως, προκύπτει σχετικά με την αναζήτηση εκείνου του κριτηρίου που μπορεί να οδηγήσει ασφαλώς στο διαχωρισμό των πολυμερών συνθηκών σε αυτές που δημιουργούν νομικές σχέσεις ανά ζεύγη κρατών-μερών και σε αυτές όπου παρατηρούμε ότι η υλοποίησή τους ή η παραβίασή τους ενδιαφέρει ή και θίγει αντίστοιχα το συμφέρον όλων των κρατών μερών της για τη συνολική εφαρμογή της. Ο συγκεκριμένος διαχωρισμός κρίνεται χρήσιμος, επειδή προσδιορίζει άμεσα το "αδικούμενο κράτος" ή το σύνολο των κρατών-μερών που είναι δυνατό να θεωρηθούν βάσιμα ότι προσβάλλονται τα νομικά δικαιώματά τους από την παραβίαση διεθνών υποχρεώσεων που προκύπτουν από μια πολυμερή συνθήκη με νομική βάση τη συμμετοχή τους στη συνθήκη αυτή, όπως θα δούμε αμέσως παρακάτω.

Ο ΕΕ επιχειρεί να δώσει απάντηση στο παραπάνω πρόβλημα με τις σχετικές ειδικές ρυθμίσεις που ακολουθούν και που περιλαμβάνονται σε διατάξεις του άρθρου 5 του μέρους 2 της κωδικοποίησης.

1.2.3. Το Αδικούμενο Μέρος λόγω Συμμετοχής σε Πολυμερείς Συνθήκες

Στα εδάφια ε' και στ' της παραγράφου 2 του άρθρου 5 (64) αναφέρονται εκείνες οι περιπτώσεις δ.α. που προσέβαλαν διεθνή δικαιώματα κρατών μερών μιας πολυμερούς συνθήκης και όπου ως αδικούμενο κράτος γίνεται δεκτό κάθε κράτος μέρος αυτής, μ ό ν ο ε φ ό σ ο ν:

- αποδεικνύεται ότι το προσβαλλόμενο δικαίωμα έχει τεθεί προς όφελος του συγκεκριμένου κράτους (εί ε' - i), ή
- διαπιστώνεται ότι η προσβολή του συγκεκριμένου δ

καιώματος από ένα κράτος μέρος αναγκαστικά επιδρά στην ενάσκηση των δικαιωμάτων ή την τέλεση των υποχρεώσεων όλων των άλλων κρατών μερών (εδ. ε' - ii), ή

- το δικαίωμα που προσβλήθηκε είχε τεθεί για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, και των θεμελιωδών ελευθεριών (εδ. ε' - iii), ή, τέλος,
- αποδεικνύεται ότι το προσβαλλόμενο δικαίωμα είχε τεθεί για την προστασία των συλλογικών συμφερόντων των κρατών μερών (εδ. στ').

Αρχικά πρέπει να τοποθετηθούμε γενικά πάνω στον τρόπο εφαρμογής των προτεινόμενων διατάξεων, ότι, δηλαδή, οι ρυθμίσεις αυτές θα έχουν δυνατότητα εφαρμογής, μόνο όπου το ίδιο το γράμμα της πολυμερούς συνθήκης δεν ορίζει με καθαρότητα εκείνο το κράτος που θεωρεί ως "αδικούμενο" από μια συγκεκριμένη προσβολή διεθνούς δικαιώματος, όπως συνηθέστατα συμβαίνει στην πράξη. Σε αυτό το συμπέρασμα καταλήγουμε, επειδή οι παραπάνω διατάξεις καθιερώνουν ουσιαστικά ορισμένα κριτήρια που οδηγούν ερμηνευτικά στον εντοπισμό των συγκεκριμένων πολυμερών συνθηκών στα οποία δεν θα υπήρχε ανάγκη να καταφύγουμε αν το κείμενο των συνθηκών αυτών περιελάμβανε ειδικές σχετικές ρήτρες.

Πράγματι στις παραπάνω διατάξεις των εδαφίων ε' και στ' περιέχονται τρία κριτήρια με βάση τα οποία θα μπορούμε να εκτιμούμε κάθε φορά τον κύκλο των κρατών μερών μιας πολυμερούς συνθήκης που θεωρούνται "αδικούμενα κράτη" μετά από μια δ.α. που προσέβαλε διεθνή δικαιώματα προστατευόμενα στο κείμενό της.

Το πρώτο κριτήριο μας επιβάλλει να αναζητούμε κάθε φορά στη βούληση των συμβαλλόμενων κρατών σε μια πολυμερή συνθήκη εκείνα τα στοιχεία που θα μας πείθουν ότι τα διεθνή δικαιώματα που προβλέπονται σε αυτήν έχουν τεθεί **π ρ ο ς ό φ ε λ ο ς** κάθε κράτους μέρους της, ώστε σε μια

περίπτωση δ.α. που προσβάλλει αυτά τα δικαιώματα κάθε κράτος μέρος της να θεωρείται π α ρ α δ ε κ τ ά ως "αδικούμενο μέρος". Κατόπιν αυτού μπορούμε να ισχυρισθούμε ότι η περίπτωση i του εδαφίου ε' υποδεικνύει την ερμηνευτική διαδικασία ως τρόπο προσέγγισης στην ουσιαστική βούληση των συμβαλλόμενων κρατών κατά τη σύναψη της πολυμερούς συνθήκης για να κριθεί αν ένα κράτος μέρος είναι "αδικούμενο" από μια συγκεκριμένη δ.α.

Σημειωτέο ότι ο ΕΕ στην παράγραφο 18 των σχολίων που συνοδεύουν το άρθρο 5 (65) αναφέρει τις προπαρασκευαστικές πράξεις-εργασίες για τη σύναψη μιας συνθήκης ως μέσο ερμηνευτικής προσέγγισης στην αληθινή βούληση των συντακτών της. Κατά τη δική μας άποψη το σχόλιο είναι αδόκιμα περιοριστικό, ενώ θα έπρεπε να παραπέμπει γενικά στις κρατούσες εθιμικά και συμβατικά (άρθρα 31-33 της Σύμβασης της Βιέννης για το Δίκαιο των Συνθηκών) ερμηνευτικές μεθόδους.

Το δ ε ύ τ ε ρ ο κριτήριο αναγράφεται στην περίπτωση ii του εδαφίου ε' και απαιτεί μια αποδεικτική διαδικασία για τη διαπίστωση ορισμένων πραγματικών καταστάσεων. Αντικείμενο της αποδεικτικής αυτής διαδικασίας είναι η πραγματική και ουσιαστική επίδραση που επιφέρει μια δ.α. στην ενάσκηση των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων που απορρέουν από την παραβιασθείσα συνθήκη στα κράτη μέρη της.

Το τ ρ ί τ ο κριτήριο αναφέρεται στα εδάφια ε'-iii και στ' σχετίζεται άρρηκτα με το ουσιαστικό περιεχόμενο των συνθηκών, δηλαδή, αφορά σε πολυμερείς συνθήκες που καθιερώνουν την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ανεξάρτητα με την ιθαγένεια των προσώπων και πολυμερείς συνθήκες που καθιερώνουν συλλογικά συμφέροντα για τα κράτη-μέρη. Το περιεχόμενο αυτών των κριτηρίων είναι ουσιαστικό και η εφαρμογή τους συνδέεται με την εκτίμηση της συνδρομής τους κάθε φορά. Συνεπώς, πιστεύουμε, ότι η αναφορά των κριτηρίων στο εδάφιο ε' της παραγράφου 2 του άρθρου 5

ακολουθεί το γενικό ε π ε ξ η γ η μ α τ ι κ ό πνεύμα που διέπει τις παραγράφους 1 και 2 εδάφια α', β', γ' και δ' του ίδιου άρθρου, όπως σχολιάσαμε παραπάνω.

Θα πρέπει να σταθούμε ιδιαίτερα στις δύο τελευταίες περιπτώσεις πολυμερών συνθηκών για να εξοικειωθούμε στο ειδικό περιεχόμενό τους που παρουσιάζει στις μέρες μας μεγάλη συχνότητα στη συμβατική δραστηριότητα των κρατών.

1.2.3α. Πολυμερείς Συνθήκες που καθιερώνουν Αντικειμενικά Καθεστώτα (66)

Πράγματι, ως σύγχρονο φαινόμενο της προσδευτικής εξέλιξης του δδ και της αντίστοιχης πύκνωσης των συμβατικών σχέσεων των κρατών, όπως σύγχρονοι διεθνολόγοι έχουν ήδη επισημάνει, θεωρείται η νομική αναγνώριση και προστασία σ υ λ λ ο γ ι κ ώ ν σ υ μ φ ε ρ ό ν τ ω ν των κρατών μέσα από τη σύναψη πολυμερών συνθηκών που συνιστούν αντικειμενικά καθεστώτα (67). Η έννοια του σ υ λ λ ο γ ι - κ ο ύ σ υ μ φ ε ρ ό ν τ ο ς αντιδιαστέλλεται από την έννοια του κοινού ή του παράλληλου συμφέροντος (68) των κρατών που παρουσίαζε τη μεγαλύτερη συχνότητα ως αντικείμενο νομικής προστασίας μέσα από τη σύναψη πολυμερών συνθηκών. Η πρώτη χαρακτηριστική διαφορά μεταξύ των δύο εννοιών βρίσκεται στους αντικειμενικούς στόχους που εξυπηρετούν. Η προστασία του κοινού ή του παράλληλου συμφέροντος των κρατών μέσα από τη σύναψη πολυμερών συνθηκών αναφέρεται στην ύπαρξη και αναγνώριση α τ ο μ ι κ ώ ν αναγκών των κρατών μερών οι οποίες εξυπηρετούνται μέσα από τη συγκεκριμένη νομική κάλυψη. Μια παραβίαση αυτής της διεθνούς συμφωνίας είναι δυνατό να προσβάλλει τα ατομικά αυτά συμφέροντα ενός ή και

περισσότερων κρατών με βάση την πραγματική προσβολή που επιδέχονται τα κράτη ατομικά και ξεχωριστά, δημιουργώντας διμερείς σχέσεις μεταξύ "αδικούντος και αδικούμενου κράτους". Αντίθετα, στις περιπτώσεις όπου με τη σύναψη ορισμένων πολυμερών συμβάσεων αναγνωρίζεται ή δημιουργείται σ υ λ λ ο γ ι κ ό σ υ μ φ έ ρ ο ν στα κράτη-μέρη για την εξυπηρέτηση κοινωνικών αναγκών, τότε, όπως ο ΕΕ επισημαίνει στην παράγραφο 21 των σχολίων του άρθρου 5 (69), η προστασία και η προαγωγή του επιβάλλει στα κράτη αυτά ορισμένες υποχρεώσεις. Η παραβίαση μιας τέτοιας υποχρέωσης, συνεχίζει ο ΕΕ, προσβάλλει το σύνολο των κρατών μερών της συνθήκης ή τη σ υ λ λ ο γ ι κ ό τ η τ α των κρατών μερών, - σύμφωνα ακριβώς με σχετικό χαρακτηρισμό -, που είναι το αντικείμενο της προσβολής (70) και όχι ένα ή και περισσότερα κράτη από τα μέρη της συνθήκης, ατομικά και ξεχωριστά. Συνεπώς, συμπεραίνει ο ΕΕ, θα πρέπει να εκτιμήσουμε ότι η προστασία αυτών των συλλογικών συμφερόντων των κρατών μερών π ρ ο ὕ π ο θ έ τ ε ι ότι κάθε κράτος μέρος της συνθήκης α δ ι - κ ε ί τ α ι και ότι νόμιμα μπορεί να καταστεί "αδικούμενο κράτος" σε μια παραβίασή τους εφόσον δεν προβλέπει κάτι ιδιαίτερο στο θέμα αυτό η ίδια η συνθήκη (71).

Τα εν λόγω χαρακτηριστικά της έννοιας του συλλογικού συμφέροντος δίνουν τα σημεία απόκλισης από τις έννοιες του κοινού ή παράλληλου συμφέροντος των κρατών που προστατεύονται μέσα από τη σύναψη των πολυμερών συμβάσεων. Η κύρια διαφορά σε αυτές τις έννοιες αναφέρεται στη διεύρυνση του κύκλου των υποκειμένων κρατών που θεωρούνται "αδικούμενα" και γενικότερα στον τρόπο παροχής της σχετικής νομικής προστασίας σε υποκειμενικό επίπεδο. Αυτού του είδους οι ρυθμίσεις είναι όντως πρωτοποριακές όχι με την έννοια ότι είναι η πρώτη φορά που έχουν προβλεφθεί στο κείμενο ειδικών συμβάσεων. Ακριβώς η συμβατική πρωτοβουλία των κρατών έχει ήδη περιλάβει σε ει δ ι κ έ ς ρυθμίσεις μια τέτοια υποκειμενική διεύρυνση της νομικής προστασίας που παρέχει

από μια συγκεκριμένη δ.α. Οι ρυθμίσεις είναι, όντως, πρωτοποριακές, επειδή καθιερώνουν αυτού του είδους τη νομική προστασία ως γ ε ν ι κ ά κ α ν ό ν α για όλες τις πολυμερείς συνθήκες που εξυπηρετούν συλλογικά συμφέροντα των κρατών μερών.

Εκείνο όμως που παραμένει νεφελώδες είναι το ακριβές περιεχόμενο της έννοιας των πολυμερών συνθηκών που καθιερώνουν αντικειμενικά καθεστώτα (72). Ο ίδιος ο ΕΕ δείχνει να προτιμά τον όρο "συλλογικό συμφέρον" παρά τη χρήση της έννοιας του αντικειμενικού καθεστώτος στο κείμενο των άρθρων που έχει προτείνει. Βέβαια αυτή η προτίμηση περιορίζεται μόνο στο κείμενο των άρθρων και στα σχόλια που τα ακολουθούν καθώς επίσης και στις εισηγήσεις του όπου κάνει συνεχή μνεία του όρου του "αντικειμενικού καθεστώτος". Μάλιστα επειδή η έννοια υπήρξε θεμελιακή για να στηρίξει τις προτάσεις του πάνω στη διαφοροποίηση των νομικών συνεπειών που προκύπτουν από δ.α. που προσβάλλουν "συλλογικά συμφέροντα" των κρατών μερών μιας πολυμερούς συνθήκης, βλέπουμε να προσπαθεί να την προσδιορίσει ως εξής:

"..... Είναι ο "κανονιστικός" χαρακτήρας -σε αντιδιαστολή και προς τον ανταποδοτικό χαρακτήρα και προς το συνεργατικό χαρακτήρα - του κανόνα του διεθνούς δικαίου ο οποίος καθορίζει την αντικειμενικότητα στο παρόν κείμενο. Τα μέρη του καθεστώτος (αντικειμενικού) δημιουργούν το συλλογικό συμφέρον το οποίο απαιτεί καθένα από αυτά να εκπληρώσει τις υποχρεώσεις του αδιάκριτα προς την εκπλήρωση των υποχρεώσεων ενός άλλου μέρους. Με αυτήν την έννοια το αντικειμενικό καθεστώς είναι το αντίθετο της ρήτρας *si omnes*. Ίσως ο απλούστερος τρόπος να περιγράψει κανείς τέτοια

καθεστώς θα ήταν να αναφερθεί στο "αντικείμενο και στο σκοπό" μιας συνθήκης. Κατά κάποιο τρόπο η πρόβλεψη μέσα από το αντικειμενικό καθεστώς μηχανισμού αποτελεσματικής επίλυσης των διαφορών, ή, επί πλέον, μηχανισμού λήψης αποφάσεων για τη διαχείριση του συλλογικού συμφέροντος υποστηρίζει τον κανονιστικό χαρακτήρα του αντικειμενικού καθεστώτος" (73).

Από την παραπάνω περιγραφή προβάλλουν τα ουσιαστικά χαρακτηριστικά των "αντικειμενικών καθεστώτων", όπως,

- (α) το κανονιστικό περιεχόμενο των πολυμερών συνθηκών και,
- (β) η απαίτηση για εκπλήρωση των υποχρεώσεων που υπαγορεύει το "αντικειμενικό καθεστώς" στα κράτη-μέλη ανεξάρτητα από την εκπλήρωση ή όχι των αντιστοιχων υποχρεώσεων από τα άλλα κράτη-μέλη, αλλά και το τυπικό χαρακτηριστικό ότι η θέσπιση "συλλογικών συμφερόντων" των κρατών-μερών εντάσσεται στο αντικείμενο και το σκοπό της ίδιας της πολυμερούς συνθήκης που καθιερώνει "αντικειμενικό καθεστώς" (74).

Με βάση τα παραπάνω κριτήρια, ο ΕΕ αναγνωρίζει την καθιέρωση παγκόσμιων αντικειμενικών καθεστώτων από τον ΚΧ των ΗΕ, από την παραδοχή "ορισμένων δ.α. ως διεθνών εγκλημάτων, από το σύνολο της διεθνούς κοινότητας και από την αποδοχή της έννοιας κανόνων αναγκαστικού δικαίου για ορισμένους κανόνες του γενικού δδ (75). Αλλά, επίσης, ο ΕΕ αποδέχεται τη δυνατότητα θέσπισης και περιφερειακών αντικειμενικών καθεστώτων τα οποία, κατά κανόνα, όπως ακριβώς και τα παγκόσμια αντικειμενικά καθεστάτα προβλέπουν

αυτόνομα ειδικές διαδικασίες αντιμετώπισης των δ.α. που προσβάλλουν τις υποχρεώσεις που τα ίδια επιβάλλουν στα κράτη μέλη για την προστασία των συλλογικών συμφερόντων. Ανεξάρτητα, όμως, προς αυτήν τη διαπίστωση, ο ΕΕ προτείνει το εδάφιο στ' (f') της παραγράφου 3 του άρθρου 5, ώστε να αντιμετωπισθεί η περίπτωση της απουσίας ειδικών δευτερογενών κανόνων για την προστασία των συλλογικών συμφερόντων των κρατών μερών. Σύμφωνα με το περιεχόμενο της παραγράφου αυτής :

"Κάθε άλλο κράτος μέρος μιας πολυμερούς συνθήκης (θεωρείται αδικούμενο μέρος) όταν το προσβαλλόμενο από πράξεις ενός κράτους δικαίωμα απορρέει από μια πολυμερή συνθήκη, εφόσον ρητά έχει γίνει δεκτό ότι το δικαίωμα αυτό τέθηκε για να προστατεύσει τα συλλογικά συμφέροντα των κρατών μερών". (76)

1.2.3β. Προστασία Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων μέσα από Πολυμερείς Συνθήκες

Η δεύτερη περίπτωση πολυμερών συνθηκών, που υπάγεται στη τρίτη κατηγορία συνθηκών για τις οποίες η έννοια του "αδικούμενου κράτους" αναζητείται με βάση το ουσιαστικό τους περιεχόμενο, αναφέρεται στο εδάφιο ε'-iii της παραγράφου 2 του άρθρου 5 και είναι μια ειδική κατηγορία συνθηκών που καθιερώνουν "αντικειμενικά καθεστώτα". Συγκεκριμένα πρόκειται για συμβατικά κείμενα που σκοπούν να προστατεύουν θεμελιώδεις, ατομικές ελευθερίες και δικαιώματα. Όπως αναφέρει ο ΕΕ, είναι συμβάσεις που καθιερώνουν "αντικειμενικά καθεστώτα" επιβάλλοντας στα κράτη μέλη

υποχρεώσεις η παραβίαση των οποίων δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι προσβάλλει —μόνο— το συμφέρον ενός συγκεκριμένου κράτους μέρους (77). Έτσι και στο θέμα αυτό η προτεινόμενη ρύθμιση που θα βρίσκει έδαφος εφαρμογής μόνο όσες φορές δεν προβλέπονται, από τις ίδιες τις συμβάσεις ειδικού δευτερογενείς κανόνες δεν είναι άλλη από το να θεωρείται ως "αδικούμενο" κάθε κράτος μέρος της.

Η ξεχωριστή αναφορά στις περιπτώσεις αυτών των συμβάσεων, θα μπορούσε νομοτεχνικά να παραλειφθεί, επειδή, τόσο από πλευράς ουσιαστικών χαρακτηριστικών, όσο και από πλευράς αποτελεσμάτων, οι συμβάσεις αυτές υπάγονται στις ρυθμίσεις για τις πολυμερείς συμβάσεις που διέπουν αντικειμενικά καθεστώτα. Αντίθετα η μόνη σκοπιμότητα που εξυπηρετείται από το εδάφιο ε' (ε')-iii της παραγράφου 2 του άρθρου 5 είναι η δ ι α κ ρ ι μ έ ν η υ π ό μ ν η σ η μιας κατηγορίας διεθνών συμβάσεων ιδιαίτερα σημαντικής για την ειρηνική πορεία των διακρατικών σχέσεων.

1.2.4. Το Αδικούμενο Μέρος στο Διεθνές Εθιμικό Δίκαιο

Με βάση τη γενική διατύπωση της παραγράφου I του άρθρου 5, πρέπει να δεχθούμε, ότι ο βασικός κανόνας που περιέχεται αφορά χωρίς διακρίσεις και σε δικαιώματα που προβλέπονται μέσα από κανόνες διεθνούς εθιμικού δικαίου και που έχουν προσβληθεί από την τέλεση μιας δ.α. Πράγματι, η γενική αυτή διάταξη έχει εφαρμογή και στην περίπτωση, όπου προσβάλλονται δικαιώματα που υπαγορεύουν οι κανόνες διεθνούς εθιμικού

δικαίου, σύμφωνα με σαφή τοποθέτηση του ΕΕ σε προηγούμενες εισηγήσεις του, ότι η μνεία των πηγών αναγνώρισης διεθνών δικαιωμάτων δεν είναι περιοριστική αλλά παραδειγματική (78).

Εκτός όμως από αυτήν τη γενική εφαρμογή του βασικού κανόνα και, στην περίπτωση του διεθνούς εθιμικού δικαίου, γίνεται δεκτό, ότι, μέσα από το διεθνές εθιμικό δίκαιο, μπορεί να βασισθεί η έννοια του αδικούμενου κράτους σε κριτήρια που προσυδιάζουν στην προαναφερόμενη περίπτωση των πολυμερών συμβάσεων που ορίζουν αντικειμενικά καθεστώτα.

Έτσι στη συνέχεια και χωρίς να ανατρέπεται ή να αλλοιώνεται η γενική παραδοχή, βλέπουμε ότι, στην παράγραφο 2 εδάφιο ε' (ε') γίνεται ειδική αναφορά και στο διεθνές εθιμικό δίκαιο, μαζί με τις πολυμερείς συμβάσεις όπου αναφέρονται τα κριτήρια, τα οποία θα μας υποδείξουν το "αδικούμενο κράτος" σε μια συγκεκριμένη περίπτωση δ.α. Τα κριτήρια αυτά δεν είναι άλλα από αυτά που αναφέραμε παραπάνω και για τις πολυμερείς συμβάσεις και που περιλαμβάνονται στα τρία υπο-εδάφια του εδαφίου ε', δηλαδή ότι:

- (α) το προβληθέν δικαίωμα τέθηκε υπέρ του κράτους που γίνεται δεκτό ως "αδικούμενο",
- (β) η άσκηση των δικαιωμάτων και η εκπλήρωση των υποχρεώσεων του κράτους, που γίνεται δεκτό ως "αδικούμενο", επιρεάζεται αναγκαστικά από την τέλεση μιας συγκεκριμένης δ.α. (79) και,
- (γ) το ουσιαστικό περιεχόμενο του διεθνούς εθιμικού κανόνα που παραβιάστηκε με την τέλεση μιας δ.α. αφορά στην προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών.

Εδώ, πρέπει να δεχθούμε τον ίδιο τρόπο εκτίμησης και ερμηνείας των παραπάνω ρυθμίσεων με εκείνο που δεχθήκαμε και για τις πολυμερείς συμβάσεις, επειδή ακριβώς υπάρχει ενότητα

στην πρόβλεψη και αντιμετώπιση. Δηλαδή, επειδή δεχθήκαμε, ότι η εφαρμογή των τριών υποεδαφίων του εδαφίου ε' δεν είναι περιοριστική αλλά ε π ε ξ η γ η μ α τ ι κ ή και δ ι α - σ α φ η τ ι κ ή, όπως και όλες οι άλλες ρυθμίσεις της παραγράφου 2 του άρθρου 5, ο προσδιορισμός του αδικούμενου μέρους, όταν παραβιάζονται δικαιώματα που το διεθνές εθιμικό δίκαιο έχει καθιερώσει, υ π ά γ ε τ α ι στο γενικό τρόπο εφαρμογής που η καθοριστική παράγραφος I του άρθρου 5 υπαγορεύει.

1.2.5. Το Αδικούμενο Μέρος και η Έννοια του Διεθνούς Εγκλήματος

Γενικά

Μας δόθηκε η ευκαιρία σε προηγούμενο κεφάλαιο να πούμε ότι, π α ρ α δ ο σ ι α κ ά, η έννοια του "διεθνούς εγκλήματος" αποδίδεται στην παραβίαση συγκεκριμένων διεθνών υποχρεώσεων των κρατών μετά από ρητή και ειδική αναφορά στο κείμενο ορισμένων συμβάσεων. Η υιοθέτηση του ειδικού αυτού όρου δεν συσχετίζεται με καμιά αντίστοιχη αναγνώριση ιδιαίτερων καθολικών χαρακτηριστικών των διεθνών υποχρεώσεων που παραβιάζονται ούτε συνεπάγεται απαραίτητα στην πράξη την επιβολή γενικευμένων ειδικών συνεπειών μετά την τέλεση των σχετικών παραβιάσεων, αλλά περιορίζεται σε μια ο ν ο - μ α τ ι κ ή διάκριση ειδικών παραβιάσεων σύμφωνα με τις ρητές διατάξεις του συμβατικού κειμένου. Η έλλειψη ποιοτικών διαφορών και χαρακτηριστικών στη χρησιμοποίηση των εννοιών "διεθνής αδικοπραξία" και "διεθνές έγκλημα" είναι μια σαφής παραδοχή στο ισχύον δδ που έχει ως αποτέλεσμα η ξεχωριστή αυτή ορολογία σε σχέση με τον καθιερωμένο όρο της διεθνούς

αδικοπραξίας για συλλήβδην όλες τις παραβιάσεις των διεθνών υποχρεώσεων των κρατών να μην τροποποιεί και αλλοιώνει το είδος και το περιεχόμενο της δκε η οποία παραμένει ενιαία σε κάθε περίπτωση.

Τα παραπάνω σε συνδυασμό και με όσα έχουν ήδη λεχθεί κατά το σχολιασμό των σχετικών συμβάσεων από πλευράς κρατικής πρακτικής συνιστούν οπωσδήποτε απαρασάλευτους περιορισμούς της σημερινής διεθνούς νομικής πραγματικότητας. Αυτό δε σημαίνει βεβαίως, ότι παράλληλα δεν αναπτύχθηκε ο σχετικός αντίλογος. Ο αντίλογος αυτός, μοιραία, κινήθηκε στα ήλασια της νομικής δεοντολογίας και είχε στόχο να προσφέρει ερείσματα για μια ουσιαστική διάκριση μεταξύ δ.α. και διεθνούς εγκλήματος μέσα από θεωρητικές αναλύσεις (80).

Δεν θα μπορέσουμε, εδώ, να αναφερθούμε διεξοδικά στις θέσεις και απόψεις των κλασικών θεωρητικών και υποστηρικτών της σχολής του διεθνούς ποινικού δικαίου, οι οποίοι αναλύσκονται ειδικά σε θέματα ουσιαστικού και δικονομικού διεθνούς ποινικού δικαίου (81). Το ζήτημα της εννοιολογικής διάκρισης μεταξύ διεθνούς αδικοπραξίας και διεθνούς εγκλήματος έχει άμεση και άρρηκτη σχέση και εξάρτηση με το περιεχόμενο της διεθνούς υποχρέωσης που παραβιάσθηκε σε μια χρονική στιγμή και συνεπώς συνδέεται με θέματα π ρ ω τ ο γ ε ν ώ ν διεθνών νομικών κανόνων. Κάθε σχετική αναφορά, λοιπόν, εδώ, θα παραβιάζε τα όρια και το αντικείμενο της παρούσας μελέτης.

Σε αντίθεση με το ισχύον δίκαιο για τη δκε το οποίο επιβάλλει συνέπειες κατά ε ν ι α ί ο τ ρ ό π ο, χωρίς ανάλογη διάκριση με βάση το περιεχόμενο της διεθνούς υποχρέωσης που παραβιάσθηκε, ή με βάση το χαρακτηρισμό της παραβίασης ως "διεθνές έγκλημα", η κωδικοποίηση του δδ για το δίκαιο της δκε από την ΕΔΔ απομακρύνεται σταθερά από την πάγια αυτή γραμμή.

Η ΕΔΔ καθιερώνει την απόκλιση αυτή με την πρόταση και υιοθέτηση του άρθρου 19 του μέρους I της παρούσας κωδικοποίησης το οποίο τιτλοφορείται "Διεθνή Εγκλήματα και Διεθνή Αδικήματα" (82). Το άρθρο 19 εντασσόμενο στο μέρος I, όπου περιλαμβάνονται οι κανόνες για την υποκειμενική και αντικειμενική υπόσταση της διεθνούς αδικοπραξίας καταγράφει μια ριζοσπαστική ρύθμιση που προκάλεσε έντονη θετική αλλά και αρνητική κριτική (83).

Συγκεκριμένα η ΕΔΔ ασχολήθηκε ιδιαίτερα πάνω στο πρόβλημα που σχετίζεται με την ουσιαστική διάκριση των εννοιών του διεθνούς εγκλήματος και της διεθνούς αδικοπραξίας και την σύστοιχη ανάγκη για ανάλογη διάκριση μεταξύ των συνεπειών λόγω δικε, σε δύο διαδοχικά στάδια.

I. Έτσι, σε ένα πρώτο στάδιο, κατά το σχεδιασμό του μέρους I της κωδικοποίησης, ο ΕΕ προτείνει το άρθρο 19 το οποίο καθορίζει τα εννοιολογικά όρια της διάκρισης μεταξύ των δύο ειδών διεθνών αδικοπραξιών. Ξεκινώντας, δηλαδή, από το γενικό όρο της διεθνούς αδικοπραξίας, τον οποίο αποδέχεται με την παραδοσιακή του έννοια - ότι χρησιμοποιείται γενικά για όλες αδιάκριτα τις παραβιάσεις των διεθνών υποχρεώσεων των κρατών (παρ. I του άρθρου 19) -, διακρίνει στη συνέχεια δύο είδη διεθνών αδικοπραξιών, τα διεθνή εγκλήματα και τα διεθνή αδικήματα (παράγραφοι 2, 3 και 4 του άρθρου 19) (84).

Η κατηγορία των διεθνών εγκλημάτων προσδιορίζεται από ορισμένα κριτήρια, όπως: το χαρακτηρισμό μιας διεθνούς υποχρέωσης των κρατών ως "ουσιώδους για την προστασία θεμελιωδών συμφερόντων της διεθνούς κοινότητας", καθώς και την αναγνώριση της παραβίασης της παραπάνω υποχρέωσης ως "έγκλημα" από τη διεθνή κοινότητα στο σύνολό της. Τα κριτήρια αυτά αναφέρονται συμπλεκτικά στην παράγραφο 2 του άρθρου 19, με συνέπεια να είναι απαραίτητη η συνδρομή τους για να χαρακτηριστεί μια δ.α. ως διεθνές έγκλημα. Το κ ύ-

ο χαρακτηριστικό, όμως, των κριτηρίων αυτών είναι το στοιχείο της γ.ε.ν.ι.κ.ή.ς και καθολικής αναστολής τους σε όσες διεθνείς αδικοπραξίες προσδίδουμε το νομικό χαρακτηρισμό του διεθνούς εγκλήματος.

Με βάση τα κριτήρια που αναφέρονται στην παράγραφο 2, η ΕΔΔ υιοθετεί στην παράγραφο 3 μια ενδεικτική καταγραφή υποχρεώσεων των κρατών από το ισχύον διεθνές δίκαιο οι οποίες θεωρούνται ουσιώδους σημασίας για την προστασία ορισμένων αγαθών της διεθνούς κοινότητας, ώστε η παραβίασή τους να είναι "διεθνές έγκλημα", όπως:

- η παραβίαση της διατήρησης της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας, π.χ. η επίθεση,
- η παραβίαση της προστασίας του δικαιώματος της αυτοδιάθεσης των λαών, π.χ. η βίαιη εγκατάσταση και διατήρηση αποικιακής κατοχής,
- η παραβίαση της προστασίας του ατόμου, π.χ. η δουλεία, η γενοκτονία, το apartheid και,
- η παραβίαση της προστασίας και της διατήρησης του ανθρώπινου περιβάλλοντος, π.χ. η μαζική μόλυνση της ατμόσφαιρας ή των θαλασσών.

Ακολουθώς η ΕΔΔ προσδιορίζει την έννοια του διεθνούς αδικήματος στην παράγραφο 4 του άρθρου 19 με αρνητικό τρόπο, δηλαδή, αναφέρει, ότι στη δεύτερη κατηγορία των διεθνών αδικημάτων ανήκουν όσες από τις διεθνείς αδικοπραξίες δεν θεωρούνται διεθνή εγκλήματα με βάση τις παραπάνω παραγράφους 2 και 3 του ίδιου άρθρου (85).

Η περιγραφή αυτή των κανόνων που περιέχονται στο άρθρο 19 του μέρους I της κωδικοποίησης βεβαιώνει την επαναστατική τοποθέτηση της ΕΔΔ για μια θετική αντιμετώπιση της ουσιαστικής διάκρισης των εννοιών του διεθνούς εγκλήματος και της διεθνούς αδικοπραξίας σε αντίθεση με τα σημερινά ισχύοντα. Πράγματι, η πρόταση υιοθέτησης του άρθρου αυτού

επισημοποιεί μια σαφή δ ι α κ ρ ι σ η των διεθνών υποχρεώσεων των κρατών με βάση το περιεχόμενο αντικείμενό τους (86). Τα κριτήρια αυτής της διάκρισης είναι τόσο ο υ σ ι α σ τ ι κ ά αφού αναφέρονται στον ουσιώδη χαρακτήρα των παραβιάσεων διεθνών υποχρεώσεων που προστατεύουν θεμελιώδη συμφέροντα της διεθνούς κοινότητας όσο και τ υ π ι κ ά επειδή απαιτούν την αναγνώριση των σχετικών παραβιάσεων ως διεθνών εγκλημάτων από τα κράτη της διεθνούς κοινότητας. Το κύριο όμως στοιχείο των κριτηρίων αυτών είναι η γ ε ν ι κ ή και κ α θ ο λ ι κ ή άναφορά τους σε όλο το φάσμα των διεθνών αδικοπραξιών με αποτέλεσμα να δημιουργούνται οι προϋποθέσεις για μια παραπέρα οργανική και λειτουργική διάκριση των διεθνών υποχρεώσεων των κρατών. Από αυτήν καθαρά την άποψη θα υποστηρίζαμε ότι οι παράγραφοι 2 και 3 του άρθρου 19 του μέρους Ι της κωδικοποίησης περιέχουν τις γ ε ν έ θ λ ι ε ς δ ι α τ ά ξ ε ι ς για ένα μελλοντικό ολοκληρωμένο σ ύ σ τ η μ α γ ε ν ι κ ώ ν ν ο μ ι κ ώ ν κ α ν ό ν ω ν π ε ρ ί δ ι ε θ ν ώ ν ε γ κ λ η μ ά τ ω ν.

II. Όπως ήταν επόμενο, η ΕΔΩ δεν περιορίσθηκε σε αυτήν τη γενική διάκριση των διεθνών αδικοπραξιών σε διεθνή εγκλήματα και διεθνή αδικήματα, αλλά βασίσθηκε σε αυτήν και, σε ένα δ ε ύ τ ε ρ ο σ τ ά δ ι ο, δηλαδή, κατά την σύνταξη του μέρους 2 της κωδικοποίησης, στήριξε την αντίστοιχη διάκριση των συνεπειών των διεθνών εγκλημάτων λόγω δκε.

Η α ρ χ ή της α ν α λ ο γ ι κ ό τ η τ α ς που διέπει το πνεύμα της σύνταξης όλου του μέρους 2 της κωδικοποίησης λειτούργησε για το θέμα των διεθνών εγκλημάτων σε δύο επίπεδα: Τ ο π ρ ώ τ ο αναφέρεται στον καθορισμό της έννοιας του αδικούμενου κράτους, μετά την τέλεση διεθνούς εγκλήματος και τ ο δ ε ύ τ ε ρ ο στην επαγωγή των συγκεκριμένων υποχρεώσεων και δικαιωμάτων λόγω

δκε. Θα αναφερθούμε στην πρώτη περίπτωση, αμέσως παρακάτω, ενώ θα γίνει μνεία για τη δεύτερη στο οικείο μέρος του κεφαλαίου που ακολουθεί.

1.2.5α. Το Αδικούμενο Μέρος μετά την Τέλεση του Διεθνούς Εγκλήματος

Στο άρθρο 5 παράγραφος 3 (87) αναφέρεται ότι εφόσον η δ.α. που τελέσθηκε συνιστά διεθνές έγκλημα τότε η ιδιότητα του αδικούμενου κράτους αποδίδεται σε όλα τα άλλα κράτη. Μέσα από τη λιτότητα της διατύπωσης της διάταξης προκύπτουν ερμηνευτικά προβλήματα και ασάφειες τις οποίες θα προσπαθήσουμε να εξετάσουμε παρακάτω.

Αρχικά βλέπουμε ότι πρέπει να προσεγγίσουμε το περιεχόμενό της παραγράφου 3 επιχειρώντας τον ίδιο τρόπο ανάλυσης που αναφέραμε και για την προηγούμενη παράγραφο του άρθρου 5. Πράγματι, διαπιστώνουμε και εδώ, ότι η έκφραση "εξ άλλου", που εισάγει στη διάταξη της παραγράφου 3, δηλώνει τη ρητή πρόθεση του ΕΕ να συνδέσει εννοιολογικά το περιεχόμενό της με εκείνο της παραγράφου Ι (88). Κατόπιν αυτού, δεχόμαστε ότι, η παράγραφος 3 συνιστά μια επεξηγηματική και ερμηνευτική διάταξη του γενικού και βασικού κανόνα που απορρέει από την παράγραφο Ι του άρθρου 5 για τον προσδιορισμό της έννοιας του "αδικούμενου μέρους", μετά την τέλεση οποιασδήποτε δ.α. Βλέπουμε, ότι, όταν στην περίπτωση των διεθνών εγκλημάτων θεωρούνται "όλα τα άλλα κράτη" ως "αδικούμενα", εφαρμόζεται στην ιδιαίτερη κατηγορία των διεθνών εγκλημάτων η ειδική εφαρμογή της γενικής ρήτρας της παραγράφου Ι. Δηλαδή, σύμφωνα με την παράγραφο Ι, δεχόμαστε, ότι η απόδοση

της έννοιας του "αδικούμενου μέρους" σε "όλα τα άλλα κράτη" στην περίπτωση των διεθνών εγκλημάτων γίνεται, επειδή ακριβώς αυτά από κοινού και με το αδικούν κράτος αποτελούν τους φορείς των δικαιωμάτων, όπως οι πρωτογενείς διεθνείς νομικοί κανόνες είχαν αναγνωρίσει.

Όπως είναι φανερό, η διάταξη αυτή συνδέεται άμεσα με τη διάταξη του άρθρου 19 παράγραφος 2 του μέρους I, που εξετάσαμε προηγούμενα και σε σχέση με αυτήν πρέπει κατά τη γνώμη μας να την προσεγγίσουμε και ερμηνεύσουμε.

Πράγματι, η παράγραφος 2 του άρθρου 19 (89) προϋποθέτει το τυπικό κριτήριο της αναγνώρισης από τη διεθνή κοινότητα, ως σύνολο, της παραβίασης μιας διεθνούς υποχρέωσης ως "διεθνές έγκλημα" και το ουσιαστικό κριτήριο του χαρακτηρισμού αυτής της παραβίασης της διεθνούς υποχρέωσης ως "ουσιώδους για την προστασία θεμελιωδών συμφερόντων της διεθνούς κοινότητας". Μέσα από αυτήν την περιγραφή πρέπει να δεχθούμε ότι η διάταξη,

- πρώτο, προσωποποιεί την έννοια της διεθνούς κοινότητας αναγνωρίζοντάς την ως φορέα ορισμένων "θεμελιωδών συμφερόντων" που προσεύονται νομικά,

- δεύτερο, παραδέχεται την ύπαρξη "θεμελιωδών συμφερόντων" για τη διεθνή κοινότητα, τα οποία πρέπει να γίνονται δεκτά, ως πρόκριμα, για να προχωρήσουμε στο δικανικό χαρακτηρισμό μιας παραβίασης μιας διεθνούς υποχρέωσης ως "διεθνές έγκλημα",

- τρίτο, διακρίνει μεταξύ ουσιωδών και μη παραβιάσεων διεθνών υποχρεώσεων που έχουν τεθεί για την προστασία των "θεμελιωδών συμφερόντων" της διεθνούς κοινότητας και,

- τέταρτο, απαιτεί την εκφρασμένη βούληση της διεθνούς κοινότητας, ως σύνολο, ότι θεωρεί την παραβίαση ορισμένων διεθνών υποχρεώσεων

ως διεθνή εγκλήματα.

Στα τέσσερα αυτά σημεία στα οποία αναλύεται το περιεχόμενο της διάταξης, διαπιστώνουμε, ότι η έννοια της διεθνούς κοινότητας παίζει κύριο ρόλο στην εφαρμογή του άρθρου τόσο ως φορέας των "θεμελιωδών συμφερόντων", αλλά και ως αποκλειστικός παράγοντας αναγνώρισης ορισμένων παραβιάσεων διεθνών υποχρεώσεων ως διεθνών εγκλημάτων. Ο ρόλος αυτός συνιστά το περιεχόμενο της νομικής προσωποποίησης της έννοιας της διεθνούς νομικής κοινότητας, σύμφωνα με τη βούληση της ΕΔΔ, όπως διαγράφεται στην παράγραφο 2 του άρθρου 19. Το θέμα ότι προσωποποιείται η διεθνής κοινότητα στην συγκεκριμένη περίπτωση δεν μπορεί να αμφισβητηθεί, πλην όμως δεν προκύπτει η ίδια βεβαιότητα για τον ίδιο τον καθορισμό της έννοιάς της. Είναι αλήθεια, ότι η διάταξη δεν παρέχει τη δυνατότητα να δούμε ακριβώς τα χαρακτηριστικά και τις ιδιότητες της έννοιας της διεθνούς κοινότητας. Έτσι προκύπτει ένα πρώτο κενό στη διατύπωση του κειμένου, που είναι φυσικό να γεννήσει πολλά ερωτήματα πρακτικής εφαρμογής μετά από μια ενδεχόμενη τελική υιοθέτησή της.

Άραγε σε ποιά διεθνή κοινότητα θα αναφερθούμε; Θα θεωρήσουμε ότι ανήκουν σε αυτήν όλες οι πολιτειακές οντότητες που είναι αναγνωρισμένες ως κράτη ή θα συμπεριλάβουμε εξ ίσου και εκείνες τις οντότητες που δεν έχουν ακόμη αναγνωρισθεί σε κράτη. Τι σημασία μπορεί να έχει το γεγονός της συμμετοχής ή μη ενός κράτους στον ΟΗΕ για την έννοια της διεθνούς κοινότητας όπως χρησιμοποιείται εδώ; Πράγματι, η απάντηση στα παραπάνω ερωτήματα δεν είναι εύκολη, επειδή θα πρέπει να εμπλακούμε στα ερμηνευτικά κανάλια μιας διαδικασίας που θα συσχετίζεται με το θέμα των υποκειμένων του δδ. Υπάρχουν δύο αρνητικά προγενέστερα στοιχεία που δεν βοηθούν να είμαστε κατηγορηματικοί για μια συγκεκριμένη θέση. Το πρώτο είναι, ότι, στη

σχετική εισήγηση του ΕΕ προς την ΕΔΔ (90) για την πρόταση του άρθρου 19, δεν γίνεται καμιά ειδική επεξήγηση και διευκρίνιση για τη χρησιμοποίηση του όρου αυτού. Το δε ύ-
περ ο είναι ότι στα ισχύοντα συμβατικά κείμενα όπου ορισμένες παραβιάσεις διεθνών υποχρεώσεων θεωρούνται διεθνή εγκλήματα, γίνεται χρήση καθιερωμένων όρων, όπως "τα συμβαλλόμενα μέρη" (άρθρο 1 της Σύμβασης για το Έγκλημα της Γενοκτονίας, στις 9 Δεκεμβρίου 1948) ή "τα κράτη μέρη" (άρθρο 1 της Σύμβασης για την Καταστολή και τον Κολασμό του Εγκλήματος του Apartheid, στις 30 Νοεμβρίου 1973).

Τα δύο αυτά στοιχεία μαζί με το γεγονός, ότι, μέχρι σήμερα, η χρήση του όρου "διεθνής κοινότητα" δεν γίνεται για να δηλωθεί μια έννοια με συγκεκριμένο νομικό περιεχόμενο αλλά για να γίνει επίκληση μιας αφηρημένης φιλολογικής έννοιας που μπορεί να περιγράψει εύστοχα μια πραγματική κατάσταση με ρευστά και ακαθόριστα εννοιολογικά όρια, δυσχεραίνουν κάθε προσπάθεια βάσιμης προσπέλασης στο ακριβές νόημα της συγκεκριμένης καταχώρησης του όρου στην επίσημη νομική ορόλογία. Ο Καθηγητής κ. Γ. Τενεκίδης αναφέρει επιγραμματικά ότι "η "διεθνής κοινότητα" εκφράζει την de facto αλληλεξάρτηση των κρατών" προφανώς υποστηρίζοντας το περιγραφικό και φιλολογικό περιεχόμενο της έννοιας (91).

Με τα σημερινά δεδομένα, η υιοθέτηση του όρου αυτού στο κείμενο του άρθρου 19 παράγραφο 2, του μέρους 1 της κωδικοποίησης, μεταφέρει την παραπάνω ασάφεια και αβεβαιότητα στα πλαίσια μιας μελλοντικής εφαρμογής του διαιωνίζοντας το σχετικό εννοιολογικό προβληματισμό.

Επίσης, από την άλλη μεριά, παράλληλα με την εν λόγω εννοιολογική αδυναμία για τον όρο "διεθνής κοινότητα", διαπιστώνουμε ότι στο δεύτερο οκέλος της παραγράφου 2 του άρθρου 19, όπου τίθεται το τυπικό κριτήριο της αναγνώρισης από τη διεθνή κοινότητα ως συνό-

λ ο υ μιας παραβίασης διεθνούς υποχρέωσης ως διεθνές έγκλημα, προκύπτει—μια άλλου είδους αδυναμία εφαρμογής της διάταξης. Πράγματι, ποια μπορεί να είναι, άραγε, η αληθινή σημασία της έκφρασης, ότι η παραπάνω αναγνώριση πρέπει να γίνει από τη διεθνή κοινότητα συνολικά; Με ποιο τρόπο η διεθνής κοινότητα εκφράζεται συνολικά; Τι ρόλο μπορεί να παίζει η αρχή της πλειοψηφίας των κρατών; Σε ποιες περιπτώσεις η διεθνής πρακτική, είναι δυνατό, να μας δώσει παραδείγματα αυτής της αναγνώρισης από τη διεθνή κοινότητα ως σύνολο; Αυτά είναι ορισμένα από τα ερωτήματα που παραμένουν αναπάντητα και συνθέτουν τη γενική προβληματική εικόνα που προκύπτει από την ασύφεια του τυπικού κριτηρίου.

Αν ανατρέξει κανείς στην τέταρτη εισήγηση του ΕΕ προς την ΕΔΔ, του 1983 (92), διαπιστώνει, ότι στην ανάλυση του περιεχομένου των συνεπειών, μετά από την τέλεση ενός διεθνούς εγκλήματος, γίνεται μια προσπάθεια καθορισμού "στοιχείων για ειδικές νομικές συνέπειες που είναι κοινά για όλα τα διεθνή εγκλήματα". Ως ένα από αυτά τα κοινά στοιχεία αναφέρεται "η αρμοδιότητα (δικαιοδοσία) της οργανωμένης διεθνούς κοινότητας, δηλαδή, των Ηνωμένων Εθνών για την περίπτωση". Το νόημα αυτής της αναφοράς, όπως επεξηγεί ο ΕΕ, δεν είναι, ότι η τέλεση οποιουδήποτε διεθνούς εγκλήματος υπάγεται αναγκαστικά στο περιεχόμενο του άρθρου 39 του ΚΧ θεωρούμενο "απειλή για την ειρήνη, παραβίαση της ειρήνης, ή επιθετική ενέργεια" το οποίο είναι αποκλειστικά θέμα "ερμηνείας και εφαρμογής του ΚΧ", αλλά ότι το ζήτημα δεν είναι δυνατό να θεωρηθεί ότι υπάγεται στην αρμοδιότητα (δικαιοδοσία) κανενός μεμονωμένου κράτους, σύμφωνα με την έννοια του άρθρου 2 παράγραφος 7 του ΚΧ. Περαινόντας το συλλογισμό του, στο σημείο αυτό, ο ΕΕ επιχειρεί να το θεμελιώσει στη λογική της αντιστοιχίας μεταξύ του φορέα του δικαιώματος θέσπισης των σχετικών πρωτογενών κανόνων, — π.χ. της αναγνώρισης ορισμένων δ.α. ως διεθνών εγκλημάτων (τυπικό

κριτήριο), - που είναι "η διεθνής κοινότητα ως σύνολο" (άρθρο 19 παρ. ~~2~~ του μέρους 1) και του φορέα θέσπισης των συναφών δευτερογενών ή και τριτογενών κανόνων δικαίου.

Μέσα από την παραπάνω επιχειρηματολογία του, ο ΕΕ προβαίνει σε μια έμμεση αλλά σαφή υποστήριξη του περιεχομένου της "διεθνούς κοινότητας ως συνόλου", το οποίο δεν είναι άλλο από εκείνο της έννοιας της "οργανωμένης διεθνούς κοινότητας" που ενσαρκώνουν τα Ηνωμένα Έθνη. Αν θελήσουμε να επεκτείνουμε αυτήν την παραδοχή στον ισχυρισμό του ΕΕ για το κοινό στοιχείο των ειδικών νομικών συνεπειών για τα διεθνή εγκλήματα, βλέπουμε, ότι τα Ηνωμένα Έθνη όχι μόνο είναι οι φορείς του δικαιώματος θέσπισης των νομικών κανόνων που υιοθετούν ποιές από τις δ.α. θεωρούνται διεθνή εγκλήματα, με βάση το τυπικό κριτήριο που αναφέραμε προηγούμενα σχολιάζοντας το άρθρο 19 παράγραφος 2 (δικαίωμα νομοθετικής πρωτοβουλίας), αλλά καθίστανται και οι αρμόδιοι φορείς να κρίνουν *a posteriori* την τελεσθείσα δ.α. και να την χαρακτηρίσουν διεθνές έγκλημα (διαγνωστικό ή αναγνωριστικό δικαίωμα), καθώς και να επιβάλλουν τις προβλεπόμενες κάθε φορά συνέπειες επ' ονόματί τους (με βάση τους δευτερογενείς και τους τριτογενείς κανόνες).

Συνεπώς, πιστεύουμε, ότι υιοθετούμενη η παραπάνω ερμηνεία θα μπορούσε επιτυχώς να άρει όλα τα ερμηνευτικά αδιέξοδα και τις ασάφειες που εντοπίσαμε σε σχέση με τον προτεινόμενο όρο της "διεθνούς κοινότητας ως συνόλου" στη διατύπωση του άρθρου 19 παράγραφος 2. Όμως, η άποψη αυτή περιορίζεται μέσα στα πλαίσια της υποστήριξης του κοινού στοιχείου των ειδικών νομικών συνεπειών που επιβάλλονται μετά από ένα διεθνές έγκλημα και δεν συνιστά επεξηγηματικό σχόλιο ή ερμηνευτική παρατήρηση με ειδική αναφορά στο συζητούμενο όρο της "διεθνούς κοινότητας" ώστε να διευκολύνει τις προϋποθέσεις εφαρμογής και υλοποίησης της παραγράφου 2 του άρθρου 19 του μέρους 1. Έτσι, εμμένουμε

στη γνώμη μας, ότι η ευκαιριακή επεξήγηση για το περιε-
του όρου που συντελείται στην παράγραφο 60 της τέ-
εισήγησης (93) δεν μπορεί να καλύψει τα κενά της πα-
του άρθρου 19 παράγραφος 2. Η ανυπαρξία σαφών μέσων γ
ερμηνευτική λύση στην ασάφεια του όρου οδηγεί
ερμηνευτική διαδικασία σε αδιέξοδο ή σε αντί-
αποτελέσματα. Δεν είναι υπερβολή, κατά τη γνώμη μ
λοχυριοθεί κανείς ότι το κενό είναι δυνατό να προκαλέ
πλήρη αδυναμία εφαρμογής της παραγράφου 2 του άρθρο
δεν υπάρξει διορθωτική παρέμβαση στη σχετική διατύπωσ

Συμπερασματικά, θα καταλήγαμε, ότι στα πλαίσ
χρησιμοποίησης ενός ασαφούς και αβέβαιου όρου,
"διεθνής κοινότητα", η υιοθέτηση της παραγράφου 2 του
19 πλήττει καίρια και αποφασιστικά το ριζοσπαστ
νεωτεριστικό πνεύμα που διέπει την προσπάθεια για αρ-
των εννοιών του διεθνούς εγκλήματος και του
αδικήματος που επιχειρείται στο ίδιο άρθρο. Αν
αληθινή βούληση στην ΕΟΔ να οριοθετηθεί μια τέτοια
στο χώρο των διεθνών αδικαιοπραγιών, τότε η ίδια ή Εί
να δώσει ουσία και τύπο στο περιεχόμενο της καινοφα-
tio juris που προβάλλει μέσα από την προσωπική
διεθνούς κοινότητας.

Με δεδομένη την ασαφή εικόνα που αφορά στο γ
"θεμελιωδών συμφερόντων" της παραγράφου 2 του άρθρ
μέρους 1, θα προσπαθήσουμε να δούμε από πλευράς
λόγω δε ποιος είναι ο αντίστοιχος φορέας των δ
και υποχρεώσεων, ως αδικούμενο μέρος, στη νομική
δημιουργείται μετά την τέλεση ενός διεθνούς εγκλήμ

Από τη μέχρι τώρα ανάλυση της έννοιας του α
κράτους, όπως αυτή χρησιμοποιείται στο μέρος
κωδικοποίησης του δικαίου για τη δε, γίνεται
υπάρχει πλήρης ανισορροπία και αντιστοιχία μεταξύ

του δικαιώματος που υπαγορεύει ο πρωτογενής νομικός κανόνας δό με την έννοια του αδικούμενου κράτους λόγω δκε (94). Στα πλαίσια αυτής της σχηματικής λογικής που υπαγορεύει η γενική ρήτρα της παραγράφου 1 άρθρο 5, λαμβάνοντας υπ' όψη και τις μερικότερες εκδηλώσεις της, σε όσα θίγηκαν προηγούμενα, εγκαταλείπεται η κλασική θεώρηση της κλειστής διμερούς σχέσης μεταξύ αδικούντος και αδικούμενου κράτους και διευρύνεται ο κύκλος των αδικούμενων κρατών κάθε φορά με βάση τη συμμετοχή των κρατών σε πολυμερή συμβατικά κείμενα που διέπουν αντικειμενικά καθεστώτα και ειδικά με βάση το είδος και το χαρακτήρα των δικαιωμάτων που αναγνωρίζονται σε αυτά (π.χ. συλλογικά δικαιώματα, δικαιώματα προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων κλπ.). Η αρχή της αναλογικότητας, που λειτουργεί και σε αυτό το επίπεδο του καθορισμού της έννοιας του αδικούμενου κράτους, επηρεάζει στην πρόταση του άρθρου 5, όπου γίνεται μια προσπάθεια ομαδοποίησης των περιπτώσεων που μπορεί να προκύπτουν στην πράξη.

Στο άρθρο αυτό, λοιπόν, στην παράγραφο 3 του άρθρου 5, γίνεται μνεία και της περίπτωσης των διεθνών εγκλημάτων όπου ως αδικούμενα ορίζονται "όλα τα άλλα κράτη".

Επιχειρώντας την πρώτη παρατήρησή μας σχετικά με την παράγραφο 3 του άρθρου 5, ομολογούμε, ότι η έκφραση για το φορέα των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων που απορρέουν από την ιδιότητα του αδικούμενου κράτους, μετά την τέλεση διεθνών εγκλημάτων, έχει βατό και συγκεκριμένο περιεχόμενο. Πράγματι η διατύπωση, ότι "όλα τα άλλα κράτη" είναι αδικούμενα, όταν διαηράττονται διεθνή εγκλήματα, μας δημιουργεί τη βεβαιότητα ότι όλες οι οργανωμένες ως κράτη πολιτειακές οντότητες πλην εκείνης της οποίας η συμπεριφορά κρίνεται διεθνώς εγκληματική φέρουν την ιδιότητα του αδικούμενου κράτους. Αυτό το συμπέρασμα βγαίνει αβίαστα σε

αντίθεση με τα εννοιολογικά προβλήματα που αναφέραμε για τον αντίστοιχο όρο που χρησιμοποιείται στο άρθρο 19 παράγραφος 2 του μέρους 1, όπου ορίζονταν οι φορείς των πρωτογενών δικαιωμάτων, δηλαδή των "θεμελιωδών συμφερόντων", με τον οποίο έχει άμεση συνάρτηση και σχέση η ιδιότητα του αδικούμενου κράτους στο χώρο των συνεπειών λόγω δκε.

Η γραμματική διάσταση στη χρήση των δύο όρων της "Διεθνούς κοινότητας" και του "όλα τα άλλα κράτη" έχει νόημα αν υποκρύπτει ή αποκαλύπτει κάποια πρόσθεση για χρησιμοποίηση δύο εννοιών με μια διαφορετική ευρύτητα στο περιεχόμενό τους. Τούτο δεν γίνεται αντιληπτό, όπως εξετάσαμε προηγούμενα, με αποτέλεσμα η "Διεθνής κοινότητα" παρά την προσωποποίησή της να παραμένει μια απροσδιόριστη έννοια η οποία μόνο σε συσχετισμό με την παράγραφο 3 του άρθρου 5 του μέρους 2 μπορεί να αποκτήσει σαφείς διαστάσεις και ιδιότητες. Δηλαδή αν προϋποθέσουμε ότι, σύμφωνα με το πνεύμα της παρούσας κωδικοποίησης, η έννοια του αδικούμενου κράτους παρακολουθεί και συμβαδίζει άρρηκτα με την έννοια του υποκειμένου των πρωτογενών δικαιωμάτων τα οποία προσβλήθηκαν με την τέλεση της δ.α. τότε θα πρέπει ερμηνευτικά να αχθούμε στο συμπέρασμα ότι το περιεχόμενο της έννοιας της Διεθνούς κοινότητας εξαντλείται στο σύνολο των πολιτειακών οντοτήτων που είναι οργανωμένες σε κράτη και μόνο.

Κατόπιν τούτου, θεωρούμε προτιμότερο αντί να επιχειρείται η ερμηνεία του όρου "Διεθνής κοινότητα" μέσα από το συσχετισμό των δύο εννοιών που μοιραία υπάρχει, αφού οι συνέπειες λόγω δκε εμπλέκουν στην όλη συλλογιστική της επαγωγής τους τους φορείς των πρωτογενών δικαιωμάτων, να επιδιωχθεί η προσαρμογή της παραγράφου 2 του άρθρου 19 του μέρους 1 στα εννοιολογικά πλαίσια της παραγράφου 3 του άρθρου 5 του μέρους 2.

Μια δεύτερη παρατήρηση που θα επιθυμούσαμε να κάνουμε αφορά στον τρόπο νομιμοποίησης του αδικούμενου κράτους με την παράγραφο 3 του άρθρου 5, ο οποίος είναι τελείως διαφορετικός από τον αντίστοιχο που προτείνεται για τις περιπτώσεις των δ.α. που προβάλλουν συλλογικά δικαιώματα, όπως αυτά καθιερώνονται μέσα από οριομένες πολυμερείς συμβάσεις που διέπουν αντικειμενικά καθεστώτα. Δηλαδή, για τη δεύτερη περίπτωση η διάταξη του εδαφίου στ' (f) της παραγράφου 2 του άρθρου 5 ορίζει, συγκεκριμένα, ότι κάθε κράτος συμβαλλόμενο σε πολυμερή συνθήκη θεωρείται μεμονωμένα αδικούμενο κράτος εφόσον η πολυμελής αυτή σύμβαση προέβλεπε καθεστώς συλλογικών δικαιωμάτων για τα κράτη μέρη της. Αντίθετα, στην περίπτωση των διεθνών εγκλημάτων, όπου, σύμφωνα με την παρατήρηση του ΕΕ στην παράγραφο 23 των σχολίων που συνοδεύουν το άρθρο 5 (95), καθιερώνεται εξ ορισμού καθεστώς συλλογικών δικαιωμάτων, η διάταξη της παραγράφου 3 προβλέπει ότι αδικούμενο μέρος είναι όλα τα άλλα κράτη. Στο σημείο αυτό, προκύπτει άπορία πάνω στο νόημα της έκφρασης "όλα τα άλλα κράτη". Η διάταξη αυτή καθιερώνει, άραγε, την ιδιότητα του αδικούμενου μέρους για όλα τα υπόλοιπα κράτη, τα οποία υποχρεώνονται να μην ασκήσουν α π ό κ ο ι ν ο ύ, προβλέποντας για την περίπτωση των διεθνών εγκλημάτων ένα καθεστώς κοινωνίας (societas) στην ενάσκηση των σχετικών δικαιωμάτων και υποχρεώσεων; Ή, άραγε, θα μπορούσε κάθε άλλο κράτος εκτός από το αδικήσαν να φέρει και να ασκεί την ιδιότητα του αδικούμενου μέρους α τ ο μ ι κ ά;

Για το θέμα αυτό βρίσκουμε διατυπωμένη στην παράγραφο 25 των σχολίων που ακολουθούν το άρθρο 5 (96) την παρατήρηση-σκέψη του ΕΕ, ο οποίος, συμπερασματικά, υποστηρίζει, ότι στην περίπτωση των διεθνών εγκλημάτων κάθε άλλο κράτος θα πρέπει να είναι αδικούμενο κράτος. Όμως, αν αυτή είναι τελικά η πρόθεση της ΕΔΔ, για λόγους ορθολογικής διάταξης του σχετικού άρθρου, θα έπρεπε να προτιμηθεί για

την παράγραφο 3 μια παρόμοια διατύπωση με εκείνη του εδαφίου στ' της παραγράφου 2. Αντίθετα, αν η διαφορετική διατύπωση που υφίσταται σήμερα φανερώνει και την ουσιαστική διάσταση στην προτεινόμενη λύση τότε η διάταξη της παραγράφου 3 πρέπει να συμπληρωθεί με μια περισσότερο καθαρή και διευκρινιστική έκφραση ή να συνδυασθεί με μια σχετική πρόβλεψη πάνω στον τρόπο άσκησης των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων του αδικούμενου μέρους στην περίπτωση των διεθνών εγκλημάτων, κατά το σχεδιασμό του τρίτου μέρους της παρούσας κωδικοποίησης που φέρει τον τίτλο "Εφαρμογή της Διεθνούς Ευθύνης και Διευθέτηση των Διαφορών" (97).

Στα προτεινόμενα πέντε (5) άρθρα και στο παράρτημα του μέρους 3 (98) της κωδικοποίησης, στο σημείο, όπου αναφέρονται τα δικαιούχα μέρη για αναζήτηση επίλυσης των σχετικών διαφορών με δικανικά μέτρα, ο ΕΕ μεριμνά για την περίπτωση των διεθνών εγκλημάτων ειδικά σε ότι αφορά την άσκηση των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων που απορρέουν από το άρθρο 14 του μέρους 2, που θα εξετάσουμε παρακάτω στο οικείο μέρος. Έτσι στο εδάφιο β' του άρθρου 4 του μέρους 3 προβλέπεται ότι:

"Άρθρο 4 β' Κάθε μέρος (διάδικος) σε διαφορά που αφορά συμπληρωματικά δικαιώματα και υποχρεώσεις που προβλέπονται στο άρθρο 14 του μέρους 2 των παρόντων άρθρων δύναται, να την υποβάλλει με προσφυγή για κρίση στο Διεθνές Δικαστήριο" (99).

Η έκφραση "κάθε μέρος της διαφοράς" έχει ουδέτερο περιεχόμενο και δεν δίνει λύση έστω έμμεση που να αποκαλύπτει είτε κατά ποιό τρόπο θα γίνει η εκπροσώπηση του συνόλου των άλλων κρατών, ως αδικούμενο μέρος στην περίπτωση των διεθνών εγκλημάτων είτε ότι υποστηρίζει μεμονωμένη άσκηση των διαδικασιών που προβλέπονται στο μέρος 3 της κωδικοποίησης από κάθε ένα κράτος ξεχωριστά σε ατομική βάση

από το σύνολο των κρατών που ανήκουν στην κατηγορία "όλων των άλλων κρατών", σύμφωνα με την παράγραφο 3 του άρθρου 5 του μέρους 2. Συνεπώς, διαπιστώνουμε, ότι η σχετική πρόταση του μέρους 3 δεν βοηθάει να αντιμετωπισθεί το συγκεκριμένο κενό που προαναφέραμε και το οποίο απειλεί πράγματι την ικανότητα για εφαρμογή της διάταξης για την νομιμοποίηση του αδικούμενου μέρους στις περιπτώσεις των διεθνών εγκλημάτων.

Μια τριτογενής παρατήρηση, που θα θέλαμε να κάνουμε, σχετίζεται με το σχόλιο-διευκρίνιση του ΕΕ στην παράγραφο 23 των σχολίων που συνοδεύουν το άρθρο 5 του μέρους 2 στην έισηγησή του στην ΕΔΔ (100). Εκεί, γίνεται σαφές, ότι και στις περιπτώσεις διεθνών εγκλημάτων όχι μόνο δεν αποκλείεται αλλά είναι δυνατό η ιδιότητα του αδικούμενου κράτους να βασισθεί στην έννοια του προσβαλλόμενου νομικού συμφέροντος, όπως αυτή υπαγορεύεται από τις άλλες διατάξεις του άρθρου 5 και όχι αποκλειστικά και μόνο από την παράγραφο 3 του άρθρου 5. Για παράδειγμα στον ισχυρισμό του αυτό αναφέρει την περίπτωση του διεθνούς εγκλήματος της επίθεσης, όπου το προσβαλλόμενο νομικό συμφέρον του κράτους που υφίσταται την επίθεση εντοπίζεται εύκολα και διακρίνεται επίσης εύκολα από το προσβαλλόμενο νομικό συμφέρον των υπολοίπων κρατών από την ίδια αιτία. Έτσι, βλέπουμε, ότι η παραδοχή ότι όλα τα άλλα κράτη θεωρούνται αδικούμενα, μετά την τέλεση ενός διεθνούς εγκλήματος, είναι μια νεωτεριστική αντίληψη για μια σαφή εμπλοκή όλων των κρατών στο σύστημα προστασίας των προσβαλλόμενων "θεμελιωδών συμφερόντων" που δεν ανατρέπει ούτε αποκλείει, αλλά βρίσκεται σε συμφωνία, αφού σ υ μ π λ η ρ ώ ν ε ι και ε π ε κ τ ε ί ν ε ι, με τις κλασικές παραδοσιακές αντιλήψεις πάνω στο θέμα του φορέα των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων, ως αδικούμενο μέρος, μετά την επαγωγή της δκε. Ο σ υ μ π λ η ρ ω μ α τ ι κ ό ς χαρακτήρας των διατάξεων της κωδικοποίησης, στο κεφάλαιο των συνεπειών λόγω δκε, σε σχέση με άλλες παράλληλες κείμενες

διατάξεις, που εξετάσαμε προηγούμενα σχολιάζοντας το άρθρο 2 του μέρους 2, προβάλλει κι εδώ ρητά, σύμφωνα και με τη σαφή διευκρινιστική υπόμνηση των σχολίων.

Στο σημείο αυτό πρέπει να υπομνήσουμε, ότι ο ΕΕ επανειλημμένα αναφέρει ότι η εμπλοκή όλων των κρατών δεν σημαίνει ότι για κάθε κράτος της διεθνούς κοινότητας, - που ανήκει στο περιεχόμενο του όρου "όλα τα άλλα κράτη" -, δημιουργείται το ίδιο καθυστώρ συνεπειών, μετά την τέλεση ενός διεθνούς εγκλήματος από το αδικούν κράτος. Αν τ'έβλεπα, σημαίνει, ότι τα διεθνή εγκλήματα προκαλούν κακό (injury) σε όλα τα κράτη, δηλαδή, επιφέρουν δυσμενείς επιπτώσεις *erga omnes* (101). Ο *erga omnes* χαρακτήρας των διεθνών εγκλημάτων, εκτός του ότι δεν δημιουργεί τα ίδια δικαιώματα και τις ίδιες υποχρεώσεις για "όλα τα άλλα κράτη" ως συνέπειες από την τέλεσή τους, δεν επάγει και το ίδιο περιεχόμενο συνεπειών για όλα τα τελούμενα διεθνή εγκλήματα. Αυτό, βέβαια, γίνεται ιδιαίτερα αντιληπτό μόνο παρακάτω, όπου αναλύονται τα επί μέρους δικαιώματα και οι υποχρεώσεις "όλων των άλλων κρατών" στις περιπτώσεις των διεθνών εγκλημάτων (102).

Τέλος, θα θέλαμε να κλείσουμε τη σχολίαση της παραγράφου 3 του άρθρου 5 με μια παρατήρηση που αφορά στο πνεύμα που υπαγόρευσε την υιοθέτηση της διάταξης. Πραγματικά, πιστεύουμε, ότι, παρά τις ατέλειες και τις ασάφειες που επισημάναμε για την υιοθέτηση της διάταξης της παραγράφου 3 από νομοτεχνικής πλευράς, το σκεπτικό που οδηγεί σ' αυτήν την υιοθέτηση από ουσιαστικής πλευράς αποτελεί σταθμό για τα διεθνή νομοπαραγωγικά δεδομένα. Για πρώτη φορά γίνεται συνειδητή προσπάθεια να συνδυασθεί και να συσχετισθεί η έννοια του διεθνούς εγκλήματος με τη *de jure* δηλωμένη αναγνώριση ενός συστήματος αξιών θεμελιώ-

κρίση για τη διεθνή συμβίωση των κρατών, σε αντίθεση με τη σημερινή πρακτική — συμβατική και εθιμική — των κρατών ως προς την έννοια της διεθνούς αδικοπραξίας η οποία συσχετίζεται με την προσβολή οποιωνδήποτε νομικών αγαθών για τη διεθνή συμβίωση των κρατών. Η αξιολογική αυτή διαδικασία δε γίνεται αυτοσκοπός αλλά η απαραίτητη υποδομή που θα στηρίξει τη διαμόρφωση των αντίστοιχων προς τις εν λόγω αξίες συμβιωτικών θεμελιωδών αναγκών και συμφερόντων των μελών της διεθνούς κοινότητας για νομική προστασία από την προσβολή των αγαθών που εκπροσωπούν οι παραπάνω θεμελιώδεις αξίες.

Έτσι, η αξιολογική κρίση που εμπεριέχεται στη διαμόρφωση της έννοιας του διεθνούς εγκλήματος σε σχέση με την έννοια των λοιπών δ.α., όπως τη συναντούμε στο άρθρο 19 του μέρους 1, που είδαμε προηγούμενα, συνιστά την ουσία της διάκρισης των δ.α. με βάση τη σοβαρότητα ή άλλως το θεμελιωδώς χαρρακτικό της γενόμενης παραβίασης της διεθνούς υποχρέωσης, κάτι το οποίο είναι αν' όχι άγνωστο, οπωσδήποτε όμως οριακό και αποσπασματικό για τα σημερινά δεδομένα.

Με βάση την παραπάνω αξιολογική κρίση για αναγνώριση θεμελιωδών και μη αναγκών ή συμφερόντων των μελών της διεθνούς κοινότητας, δεν σταματά κανείς μόνο στην εννοιολογική διάκριση των δ.α. σε διεθνή εγκλήματα και διεθνή αδικήματα, αλλά επεκτείνει αυτήν τη διάκριση και στην ανάγκη για νομική προστασία αυτών των αναγκών και συμφερόντων με διαφορετικό τρόπο από εκείνο που ισχύει για όλες τις δ.α. Σε αυτό το πλαίσιο λογικής, εντάσσεται, όπως έχουμε ήδη αναφέρει, η παράγραφος 3 που αποτελεί ένα πρώτο δείγμα (103) αυτής της δικρατικής νομικής προστασίας που εξετάζουμε εδώ.

Από πλευράς περιεχομένου, η διάταξη ορίζοντας ότι όλα τα κράτη της διεθνούς κοινότητας, εκτός από εκείνο που προσέβαλε τα θεμελιώδη συμφέροντα της, σύμφωνα με την παράγραφο 2 του άρθρου 19 του μέρους 1, είναι αδικούμενα από μια τέτοια προουβολή, βασίζεται στην παραδοχή ότι τα προσβαλλόμενα αντίστοιχα πρωτογενή δικαιώματα των κρατών ανήκουν στην κατηγορία των συλλογικών δικαιωμάτων. Ο συλλογικός χαρακτήρας αυτών των πρωτογενών δικαιωμάτων επεκτείνεται, ακολούθως, στο περιεχόμενο των δευτερογενών νομικών κανόνων με την καθολική εμπλοκή "όλων των άλλων κρατών" στις διεργασίες που επιτελούνται λόγω δκε. Η υπαγόρευση αυτής της εμπλοκής οφείλεται στον α δ ι α ί ρ ε - τ ο χαρακτήρα των πρωτογενών συμφερόντων, ως στοιχείο της έννοιας του "συλλογικού συμφέροντος" και επιβάλλει την π α - γ κ ό σ μ ι α ενεργοποίηση εναντίον τέτοιου είδους παραβιάσεων. Αυτό ακριβώς το σημείο της π α γ κ ο σ μ ι ό - τ η τ α ς στη συλλογική αντίδραση λόγω δκε αποτελεί το διακριτικό στοιχείο της νομικής προστασίας που παρέχεται από τη μια μεριά στα θεμελιώδη δικαιώματα των μελών της διεθνούς κοινότητας και από την άλλη μεριά όχι μόνο στα λοιπά νομικά δικαιώματα των κρατών αλλά και στα συλλογικά νομικά συμφέροντα ή δικαιώματα που προκύπτουν από ορισμένες συμβάσεις, όπως εξετάσαμε προηγούμενα (104).

Το νόημα της συλλογικής εμπλοκής όλων των μελών της διεθνούς κοινότητας είναι, ότι η τελεσθείσα προουβολή των θεμελιωδών συμφερόντων της έχει ανατρέψει την ομαλή συμβίωση των μελών της σε τέτοιο σημείο ώστε μόνο η συνδυασμένη αντίδραση των μελών από κοινού είναι δυνατό να δημιουργήσει κατασταλτικές και ταυτόχρονα και προληπτικές συνθήκες για μια τέτοια παραβίαση. Με την πρόταση της παραγράφου 3 του άρθρου 5 του μέρους 2 ο ΕΕ δημιουργεί μια ποιοτική ιεράρχηση της διεθνούς νομικής προστασίας που παρέχεται λόγω δκε στην περίπτωση των διεθνών εγκλημάτων ως προς το θέμα του

αδικούμενου μέρους, ενώ ταυτόχρονα προκαλεί και την αντίστοιχη ρωγμή στο ισχύον σύστημα της ενιαίας μορφής της δκε.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

Οι Συνέπειες *Stricto Sensu* από την Τέλεση μιας Διεθνούς Αδικπραξίας

1. Οι Νέες Υποχρεώσεις του Αδικούντος Κράτους

Το θέμα των συνεπειών που προκαλούνται μετά την τέλεση μιας δ.α. έχει δύο σκέλη, όπως αναφέραμε και προηγούμενα. Το πρώτο σχετίζεται με τον προσδιορισμό των φορέων των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων που συνιστούν τη νομική σχέση των κρατών που προκύπτει λόγω δκε. Το δεύτερο σχετίζεται με τον προσδιορισμό του περιεχομένου των συγκεκριμένων συνεπειών που επάγονται λόγω δκε (συνέπειες *stricto sensu*). Επομένως μετά την εξέταση του θέματος του προσδιορισμού του "αδικούμενου μέρους" μετά την τέλεση μιας δ.α. ακολουθεί για διερεύνηση και ανάλυση το συγκεκριμένο περιεχόμενο των νέων διεθνών δικαιωμάτων και υποχρεώσεων.

Η αναφορά στα ειδικά αυτά θέματα θα γίνεται με τη λογική σειρά των άρθρων του μέρους 2 που σχετίζονται με αυτά, κάνοντας αρχή με τις νέες υποχρεώσεις που προκύπτουν για το αδικούν κράτος (105).

1.1. Οι Νέες Υποχρεώσεις του Άρθρου 6 του Μέρους 2

Στα άρθρα που ακολουθούν με αρίθμηση 6 - 7, ο ΕΕ καταγράφει τις νέες υποχρεώσεις του "αδικούντος κράτους" απέναντι στο "αδικούμενο κράτος ή κράτη". Βασικά οι νέες υποχρεώσεις αυτές διακρίνονται σε εκείνες που επιβάλλονται με σκοπό να "α ν α ι ρ έ σ ο υ ν" εξ ολοκλήρου τις επιπτώσεις που επέφερε μια δ.α. - και σε εκείνες που λειτουργούν ως "υποκατάστατο" όταν οι πρώτες είναι αδύνατο να επιβληθούν (106).

Αναλυτικότερα στα πλαίσια αυτού του διαχωρισμού βλέπουμε, ότι στην π ρ ώ τ η παραπάνω κατηγορία ανήκουν τόσο υποχρεώσεις που επιβάλλονται γ ε ν ι κ ά και α δ ι ά κ ρ ι τ α μετά από οποιαδήποτε δ.α., με ορισμένες μόνο εξαιρέσεις κατά περίπτωση, όσο και υποχρεώσεις που επιβάλλονται ε ι δ ι κ ά μετά από συγκεκριμένη δ.α.

Συγκεκριμένα στο άρθρο 6 ορίζεται ότι το "αδικούμενο κράτος" μπορεί να απαιτήσει από το κράτος που διέπραξε μια ο π ο ι α δ ή π ο τ ε δ.α. (107):

- (α) να διακόψει την εν λόγω πράξη, να αφήσει ελεύθερα τα πρόσωπα και τα πράγματα που παρακρατεί σύμφωνα με την πράξη αυτή και να παρεμποδίσει τη συνέχιση των αποτελεσμάτων της,
- (β) να εφαρμόσει τα διορθωτικά μέτρα που προβλέπονται από το εσωτερικό του δίκαιο,
- (γ) να επαναφέρει την προτέρα κατάσταση, και
- (δ) να παρέξει τις κατάλληλες εγγυήσεις για τη μη επανάληψη της πράξης στο μέλλον (108).

Σύμφωνα με τα σχόλια που ακολουθούν το άρθρο 6, ο ΕΕ προσδιορίζει στην παράγραφο 1 του άρθρου 6 τη νέα υποχρέωση του "αδικούντος κράτους" απέναντι στο "αδικούμενο κράτος" αναλύοντάς τη σε τέσσερα "στοιχεία" τα οποία περιγράφει στα

τέσσερα εδάφια της παραγράφου 1 του άρθρου 6. Η συμπλεκτική παράθεση των τεσσάρων εδαφίων μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι το αδικούν κράτος για να εκληρώσει τη νέα υποχρέωσή του, που θέτει το άρθρο 6 στην παράγραφο 1, πρέπει να ανταποκριθεί σωρευτικά και στα τέσσερα παραπάνω στοιχεία. Ήτοι τα στοιχεία αυτά συναποτελούν το περιεχόμενο της μιας και ενιαίας υποχρέωσης της παραγράφου 1.

Αν θελήσουμε τώρα να συσχετίσουμε το περιεχόμενο της νέας αυτής υποχρέωσης με την παραδοσιακή έννοια της "επανόρθωσης" καταλήγουμε στα εξής συμπεράσματα:

I. Κατ' αρχήν ο ΕΕ, στην παράγραφο 1 των σχολίων που συνοδεύουν το άρθρο 8 (109), παραδέχεται ότι το περιεχόμενο των νέων υποχρεώσεων του αδικούντος κράτους που προτείνει στα άρθρα 6 και 7 ανταποκρίνεται και αντιστοιχεί σε γενικές γραμμές με το περιεχόμενο της παραδοσιακής έννοιας της "επανόρθωσης". Όμως είναι καταφανής η πρόθεσή του να αποστασιοποιηθεί από τα ισχύοντα, προτείνοντας τα άρθρα 6 και 7, όπου κύριος στόχος είναι η περιχαράκωση του περιεχομένου ιδιαίτερα της "νέας υποχρέωσης" του "αδικούντος κράτους" με τα τέσσερα στοιχεία που την αποτελούν και τη συνιστούν. Χαρακτηριστικό δείγμα της αντιμετώπισης είναι η διαπίστωση ότι τεχνικά εγκαταλείπεται η χρήση του καθιερωμένου όρου της "επανόρθωσης", τον οποίο δεν συναντάμε πλέον το σχέδιο των άρθρων. Ειδικότερα, παρατηρούμε ότι:

Στη διατύπωση της παραγράφου 1 του άρθρου 6, βρίσκουμε ότι εγκαταλείπεται η κλασική αναφορά στη γενική έννοια της "επανόρθωσης" και γίνεται στροφή στην παράθεση τεσσάρων ειδικών μορφών "επανόρθωσης" που περιγράφουν το ουσιαστικό περιεχόμενό της. Ήτοι, στο εδάφιο α' έχουμε την κατασταλτική και ανατρεπτική λειτουργία της "επανόρθωσης" με τη διακοπή των εξακολουθητικών αποτελεσμάτων της δ.α. Στο εδάφιο β' βλέπουμε τη διορθωτική λειτουργία με την επιβολή εκείνων των μέτρων που προβλέπονται από το εσωτερικό δίκαιο του αδικούντος κράτους.

Ακολουθώντας στο εδάφιο γ' έχουμε την ακυρωτική λειτουργία για την επαναφορά του *status quo ante* και, τέλος, στο εδάφιο δ' την προληπτική λειτουργία της "επανόρθωσης" με τη διασφάλιση από περιπτώσεις μελλοντικής υποτροπής (110).

Πρόκειται για μια αναφορά στις λειτουργίες-μορφές του ουσιαστικού περιεχομένου της "επανόρθωσης", η οποία δεν προχωρά μέχρι του σημείου να παραθέτει και τα αντίστοιχα μέτρα που ανήκουν σε κάθε μια από τις παραπάνω μορφές και που μπορούν να επιβάλλονται στο "αδικούν κράτος", ως νέες υποχρεώσεις, κάθε φορά, μετά από μια δ.α. Αντίθετα, αυτή η αναφορά σταματά στην περιγραφή του σκοπού στον οποίο αποβλέπουν οι τέσσερις μορφές "επανόρθωσης" επιτρέποντας στη μετέπειτα κρατική πρακτική και τη διεθνή νομολογία να εξειδικεύει το περιεχόμενο των παραπάνω μορφών με την επιβολή των συγκεκριμένων μέτρων που προσιδιάζουν κατά περίπτωση.

Συμπέρασμα αυτής της συγκριτικής παρατήρησης είναι ότι ο ΕΕ δεν καινοτομεί ορίζοντας το ουσιαστικό περιεχόμενο της νέας υποχρέωσης του "αδικούντος κράτους" στην παράγραφο Ι του άρθρου 6, αλλά για πρώτη φορά καθορίζει τα περιοριστικά πλαίσια στην άσκηση της δικαιοδοτικής ευχέρειας από το μελλοντικό εφαρμοστή του δδ στην επιβολή εκείνων των μέτρων που ανταποκρίνονται σωρευτικά και στα τέσσερα παραπάνω στοιχεία.

II. Ένα άλλο σημείο που χαρακτηρίζει τη διατύπωση του άρθρου 6 - και αφορά και στο άρθρο 7 που θα σχολιάσουμε ειδικά αμέσως παρακάτω -, είναι η σ χ ε τ ι κ ό τ η τ α στην επιβολή των "νέων υποχρεώσεων" (111). Γίνεται σαφές ότι η εκπλήρωση των υποχρεώσεων αυτών στρέφεται για να ικανοποιήσει αντίστοιχο δικαίωμα του "αδικούμενου κράτους" το οποίο είναι ο μοναδικός φορέας των αντιθέτων προς τις συγκεκριμένες υποχρεώσεις δικαιωμάτων που προκύπτουν μετά από μια δ.α. Το "αδικούμενο κράτος", βάσει των άρθρων αυτών έχει όχι μόνο το αποκλειστικό δικαίωμα για να απαιτήσει την

εκπλήρωση των "υποχρεώσεων" από το "αδικούν κράτος" αλλά και την πρωτοβουλία για την άσκησή του. Συνεπώς, η επιβολή των "υποχρεώσεων" ε ξ α ρ τ ά τ α ι και σ χ ε τ ί ζ ε τ α ι άρρηκτα με την ανάλογη δήλωση βούλησης του "αδικούμενου κράτους" για την άσκηση των αντίστοιχων δικαιωμάτων. Μετά από αυτά καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι με τα άρθρα 6 και 7 υποστηρίζεται η άποψη ότι μετά από μια δ.α. δημιουργείται μια ε τ ε ρ ο β α ρ ή ς σχέση με μοναδικό δικαίωμα του αδικούμενου κράτους να απαιτήσει την εκπλήρωση των "νέων υποχρεώσεων" από το "αδικούν κράτος". Βέβαια στα άρθρα αυτά δεν αναφέρεται τίποτα ως προς τον τρόπο άσκησης του παραπάνω δικαιώματος του "αδικούμενου κράτους", στην περίπτωση, όπου το "αδικούν κράτος" δεν προβαίνει συναινετικά στις παραπάνω παροχές. Προφανώς το κενό ενδέχεται να αντιμετωπισθεί από μια μελλοντική διάταξη στα πλαίσια του σχεδιαζόμενου Γ' μέρους που τιτλοφορείται "Εφαρμογή της Διεθνούς Κρατικής Ευθύνης", ή να αντιμετωπισθεί με τα παραδοσιακά ισχύοντα μέσα στο δδ, όπως έχουμε αναπτύξει προηγούμενα. Στην τελευταία περίπτωση κάθε προσπάθεια ορθολογικής και περιοριστικής διάταξης των συνεπειών που επάγονται μετά από μια δ.α. (112) θα εξουδετερώνεται ή και θα ανακόπτεται από την έλλειψη ασφαλών διαδικαστικών τρόπων παροχής της σχετικής νομικής προστασίας στα ενδιαφερόμενα κράτη κάθε φορά (113).

III. Σχολιάζοντας, ιδιαίτερα το περιεχόμενο της νέας υποχρέωσης του αδικούντος κράτους, ο ΕΕ εξηγεί ορισμένες ιδιότητες που ανταποκρίνονται στα στοιχεία που τη συναποτελούν, όπως π.χ. το θέμα του χ ρ ό ν ο υ εκπλήρωσης της υποχρέωσης. Σύμφωνα με το σκεπτικό του ΕΕ τα μέτρα που επιβάλλονται στο αδικούν κράτος και ανταποκρίνονται στα δύο πρώτα στοιχεία για να εκπληρωθεί η νέα υποχρέωση ενεργούν ex nunc (114). Αντίθετα το στοιχείο γ' υπαγορεύει την επιβολή μέτρων με αναδρομική ισχύ προκειμένου να έχουμε την επαναφορά των πραγμάτων στην

πρωτέρα κατάσταση (115). Αυτή η ex tunc ενέργεια των μέτρων μπορεί να ικανοποιήσει τη *restitutio in integrum* του εδαφίου γ' είτε αναφέρεται σε πραγματικές είτε σε νομικές καταστάσεις. Τέλος τα μέτρα που ανταποκρίνονται στο στοιχείο δ' έχουν ενέργεια ex ante εφόσον πρόκειται για προληπτικά μέτρα που αποσκοπούν στο να διασφαλίζουν το αδικούμενο κράτος από την επανάληψη στο μέλλον πράξεων που θα είναι όμοιες με την τελεσθείσα δ.α. (116).

Τελειώνοντας με την περιγραφή της νέας υποχρέωσης του αδικούντος κράτους, ο ΕΕ επισημαίνει το ενδεχόμενο κενό που θα δημιουργείτο στην περίπτωση α δ υ ν α μ ί α ς επιβολής μέτρων με αναδρομική ισχύ, ήτοι μέτρων που ανταποκρίνονται στο στοιχείο γ' και προβλέπει σχετικά στην παράγραφο 2 του άρθρου 6 (117) υ π ο κ α τ ά σ τ α τ ο τρόπο ικανοποίησης των σχετικών απαιτήσεων του αδικούμενου κράτους με την επιβολή αποζημίωσης, η οποία θα αντισταθμίζει με χρηματικό ποσό την αξία της επαναφοράς πραγμάτων στην κατάσταση που προϋπήρχε της τέλεσης της δ.α. Βλέπουμε, λοιπόν, ότι η καταβολή χρηματικής αποζημίωσης προβλέπεται μόνο, όταν δεν υπάρχει δυνατότητα για μια *restitutio in integrum*, ήτοι για μέτρα που αφορούν το στοιχείο γ' της νέας υποχρέωσης και έχει μια "υ π ο κ α τ ά σ τ α τ η λ ε ι-τ ο υ ρ γ ί α" για την πραγματική αδυναμία ανταπόκρισης του αδικούντος κράτους σε προσπειτούμενο για την εκπλήρωσή της.

1.2. Διεθνείς Αδικοπραξίες κατά Αλλοδαπών

Την ίδια "υποκατάστατη λειτουργία" της καταβολής αποζημίωσης εισάγει ο ΕΕ για τις περιπτώσεις δ.α. που τελέσθηκαν μετά από παραβίαση διεθνών υποχρεώσεων που αφορούν στη μεταχείριση και προστασία αλλοδαπών, φυσικών ή νομικών προσώπων. Συγκεκριμένα στο άρθρο 7 ορίζονται οι παρακάτω όροι και προϋποθέσεις για να έχουμε τη δυνατότητα επιβολής αποζημίωσης:

- (α) Κατά κανόνα, όταν έχουμε δ.α. που παραβιάζει διεθνείς υποχρεώσεις για την προστασία των αλλοδαπών φυσικών ή νομικών προσώπων, το αδικούν κράτος οφείλει να ανταποκριθεί σωρευτικά σε όλα τα στοιχεία της νέας υποχρέωσης που θέτει το άρθρο 6 στην παράγραφο 1, όπως ακριβώς επιβάλλεται για όλες τις διαπραττόμενες δ.α., εκτός από την παρακάτω περίπτωση.
- (β) Κβτ' εξαίρεση, όταν το αδικούν κράτος δεν έχει προβεί στην επαναφορά των πραγμάτων στην προτέρα κατάσταση, ήτοι δεν έχει ανταποκριθεί στο στοιχείο γ' της νέας υποχρέωσης της παραγράφου 1 του άρθρου 6, τότε προβλέπεται η ευχέρεια του "αδικούμενου κράτους" να αναζητήσει αντί της *restitutio in integrum* την καταβολή αποζημίωσης από το "αδικούν κράτος".
- (γ) Προαπαιτούμενο για να υπάρξει αυτή η δυνατότητα είναι απλά η διαπίστωση του πραγματικού γεγονότος ότι το "αδικούν κράτος" δεν έχει προβεί σε αυτήν τη *restitutio*, χωρίς να υπάρχει ανάγκη να διαπιστωθεί ταυτόχρονα αν αυτό το γεγονός οφείλεται αποδεδειγμένα σε α δ υ ν α μ ί α ανταπόκρισης στη *restitutio*, όπως, δηλαδή, απαιτείται για να έχει εφαρμογή η παράγραφος 2 του άρθρου 6 που

αναφέρεται αδιάκριτα σε όλα τα δ.α.

- (δ) Το ύψος της απαιτούμενης αποζημίωσης θα ανέρχεται στην αξία του συνολικού κόστους για την επαναφορά των πραγμάτων στην προτέρα κατάσταση.

Ο ΕΕ προτείνει την ειδική αυτή αντιμετώπιση στις περιπτώσεις των δ.α. που παραβιάζουν διεθνείς υποχρεώσεις για την προστασία των αλλοδαπών, φυσικών ή νομικών προσώπων, κάτω από το εξής σκεπτικό: Με βάση την κρατική πρακτική διαπιστώνει κανείς μια αξιοσημείωτη τάση να παρέχεται στο "αδικούν κράτος" η δυνατότητα επιλογής μεταξύ της *restitutio in integrum* και της καταβολής αποζημίωσης, όταν πρόκειται για τις παραπάνω δ.α. Ως αιτιολογία αυτής της πρακτικής, προβάλλει το γεγονός, ότι η επιβολή των ακυρωτικών μέτρων με αναδρομική ισχύ που ανταποκρίνονται στο περιεχόμενο της *restitutio in integrum* καθίσταται δυσχερής και πολλές φορές αδύνατη στην πράξη, επειδή η υλοποίησή της προσκρούει σε ανυπέρβλητα εμπόδια της εσωτερικής νομικής τάξης του "αδικούντος κράτους". Χωρίς να θεωρείται ότι η παραπάνω πρακτική έχει επικρατήσει πλήρως τόσο στη διεθνή νομολογία όσο και στα κείμενα και στη διδασκαλία των διεθνολόγων (118), ο ΕΕ δέχεται αυτήν την πραγματικότητα, αλλά, με την προτεινόμενη ρύθμιση, παρέχει ρητά την ευχέρια αυτής της επιλογής στο "αδικούμενο κράτος".

Πιστεύουμε, όμως, ότι και, μετά από αυτήν την αντιμετώπιση, το είδος και το περιεχόμενο της υποχρέωσης σε αυτό το σημείο εξακολουθεί και εγκαταλείπεται έμμεσα στην πρωτοβουλία του "αδικούντος κράτους", επειδή για την εφαρμογή του άρθρου 7, απαιτείται μόνο η διαπίστωση ότι δεν έχει παρασχεθεί η *restitutio in integrum*, χωρίς να εξετάζεται η σχετική αδυναμία του "αδικούντος-υπόχρεου κράτους" για την αντίστοιχη παροχή. Συνεπώς, με βάση το άρθρο 7 προκύπτει μια ουσιαστική ευχέρια του "αδικούντος κράτους" να αδρανήσει να επαναφέρει τα πράγματα στην προτέρα

κατάσταση, χωρίς να υπάρχουν ανυπέρβλητα εμπόδια για την πραγμάτωσή της τα οποία προκαλούνται π.χ. από την εσωτερική νομική τάξη.

1.3. Η Σύγχρονη Πρόταση για τα Άρθρα 6 και 7

Με αφορμή τις τελευταίες εκθέσεις της ΕΔΔ πάνω στις εργασίες των 40ής μέχρι και 44ης συνόδων της (1988 ως και 1992) (119), βλέπουμε, ότι ο νέος ΕΕ με την αρχική του εισήγηση προς την ΕΔΔ, το 1988, προτείνει την πλήρη ανατροπή του περιεχομένου των άρθρων 6 και 7, όπως αυτά είχαν σχεδιασθεί από τον προηγούμενο ΕΕ και την παραπέρα αναμόρφωσή τους πάνω σε νέες δομικές βάσεις.

Ο ίδιος π ρ ώ τ α ξεκινάει εισηγούμενος το άρθρο 6 με τίτλο την "Διακοπή μιας Διεθνούς Αδικοπραξίας με Διάρκη Χαρακτήρα" και με μοναδικό περιεχόμενο την επαγωγή μιας ε ι δ ι κ ή ς υποχρέωσης που δημιουργείται για το αδικούν κράτος να σταματήσει την τέλεση μιας δ.α. όταν αυτή έχει συνεχιζόμενο χαρακτήρα. Η πρόταση της ειδικής υποχρέωσης γίνεται με την έννοια ότι δεν θα είναι αποκλειστική συνέπεια μετά την τέλεση αυτών των δ.α., αλλά θα είναι μια επιπρόσθετη υποχρέωση για το αδικούν κράτος που θα επάγεται παράλληλα με τις γενικές συνέπειες που θα σ υ ν τ ρ έ - χ ο υ ν λόγω δκε. Η επεξηγηματική έκφραση στο κείμενο του άρθρου 6 "... χωρίς να επηρεάζει το γενικό περιεχόμενο της ευθύνης το οποίο έχει ήδη επαχθεί" (120), αποδίδει αναμφισβήτητα με σαφήνεια την παραπάνω τοποθέτηση.

Εκτός, όμως, από τις εννοιολογικές και ερμηνευτικές αναφορές μας στο κείμενο του προτεινόμενου άρθρου 6 αξίζει να επισημάνουμε τους στόχους στους οποίους αποβλέπει η διακριτική αυτή ρύθμιση - με την πρόταση σε ιδιαίτερο

αυτοτελές άρθρο της συγκεκριμένης υποχρέωσης -, σύμφωνα με τις εκτιμήσεις του ΕΕ, αν λάβουμε υπ' όψη το γεγονός ότι το εδάφιο α' της παραγράφου 1 του προγενέστερου άρθρου 6 περιέχει ανάλογη ρύθμιση μέσα στα πλαίσια της πρότασης για τη νέα υποχρέωση της παραγράφου 1. Αιτιολογία αυτής της ξεχωριστής ρύθμισης για τον ΕΕ αποτελεί η επισήμανση ότι (121):

"..... Κάθε παραβίαση ισχύοντος νομικού κανόνα προκαλεί βλάβη όχι μόνο στην αποτελεσματικότητα του ίδιου του κανόνα, αλλά επίσης στην ίδια του την υπόσταση. Αυτό είναι ιδιαίτερα αληθές στην περίπτωση των παράνομων πράξεων με διάρκεια στο χρόνο. Επιβάλλεται ένας κανόνας πάνω στην παύση, λοιπόν, όχι μόνο προς το συμφέρον του αδικούμενου κράτους, αλλά επίσης προς το συμφέρον της διεθνούς κοινότητας όσον αφορά την προάσπιση της υπεροχής του δικαίου την οποία θα πρέπει να υπολογίζει. Εντούτοις η διακοπή διαφέρει από την επανόρθωση ..."

Δ ε ύ τ ε ρ ο, ο ΕΕ προτείνει το επόμενο άρθρο 7 με τίτλο "Φυσική Αποκατάσταση" και με περιεχόμενο τη γ ε ν ι- κ ή και κ ύ ρ ι α υ π ο χ ρ έ ω σ η που επιβάλλεται στο αδικούν κράτος για μια πλήρη και φυσική επαναφορά των πραγμάτων στην προτέρα κατάσταση η οποία διαταράχθηκε με την τέλεση μιας οποιασδήποτε δ.α., κάτω από ορισμένους όρους και προϋποθέσεις (122). Δύο είναι τα βασικά χαρακτηριστικά της θέωσης της έννοιας της φυσικής αποκατάστασης από το προτεινόμενο άρθρο 7:

- α. Η κ α θ ο λ ι κ ή επαγωγή της υποχρέωσης για "φυσική αποκατάσταση" στο αδικούν κράτος μετά την τέλεση οποιασδήποτε δ.α. και,

β. Ο κύριος σκοπός της επιβολής της υποχρέωσης της "φυσικής αποκατάστασης" είναι η πλήρης αποκατάσταση των ζημιών που προκλήθηκαν από την τέλεση της δ.α.

Ο ΕΕ κάνει την αρχική σκέψη ότι υπάρχουν αντικρουόμενες απόψεις των θεωρητικών και αντίθετες πρακτικές των κρατών για το περιεχόμενο της έννοιας της "φυσικής αποκατάστασης", ως μορφής επανόρθωσης. Σύμφωνα με αυτές, υποστηρίζει, ότι η υποχρέωση αυτή επιδιώκει την επαναφορά της κατάστασης των πραγμάτων ε ί τ ε όπως προϋπήρχαν της τέλεσης μιας δ.α., ε ί τ ε όπως θα ήσαν αν δεν είχε επισυμβεί η δ.α. Στη συνέχεια, αναφέρει, ότι α ν τ ί θ ε τ α υπάρχει ομοφωνία θεωρίας και πρακτικής για το ότι (123):

"..... Η φυσική αποκατάσταση θεωρείτο η πλέον φυσική μορφή επανόρθωσης και, με αυτήν την έννοια, η πρωταρχική και προτιμώμενη μορφή επανόρθωσης"

Με βάση το σκεπτικό αυτό, ο ΕΕ προτάσσει τη νέα υποχρέωση του αδικούντος κράτους για "φυσική αποκατάσταση" στην παράγραφο 1 του άρθρου 7. Επειδή, όμως, ο ΕΕ αναγνωρίζει, ότι στην πρακτική των κρατών παρατηρούνται καταστάσεις που καθιστούν αδύνατη πολλές φορές τη συμμόρφωση του αδικούντος κράτους στην υποχρέωση για φυσική αποκατάσταση, δέχεται τρεις π ε ρ ι ο ρ ι σ τ ι κ έ ς περιπτώσεις στις οποίες είναι δυνατό να μην επιβάλλεται, όπως:

- (α) όταν είναι ουσιαστικά αδύνατη η επιβολή της,
- (β) όταν έρχεται σε αντίθεση με υποχρέωση του αδικούντος κράτους που απορρέει από αναγκαστικό κανόνα γενικού δδ και,
- (γ) όταν είναι υπερβολικά επιβαρυντική για το αδικούν κράτος

και τις αναφέρει σε τρία αντίστοιχα εδάφια α', β', γ' στην παράγραφο 1 του άρθρου 7, ολοκληρώνοντας με αυτόν τον τρόπο τη γενική επιταγή για πλήρη και φυσική αποκατάσταση των πραγμάτων.

Σε αντίθεση με το σαφές περιεχόμενο των εδαφίων α' και β' της παραγράφου 1, η εφαρμογή του εδαφίου γ' είναι δυνατό να προξενήσει αυθαίρετες ερμηνείες και να οδηγήσει σε αμφισβητούμενες πρακτικές. Για να αποτραπεί ένα τέτοιο ενδεχόμενο ο ΕΕ επιχειρεί στην επόμενη παράγραφο 2 του άρθρου 7 να προσδιορίσει το περιεχόμενο του εδαφίου γ' θέτοντας δύο στενά ερμηνευτέα κριτήρια για το χαρακτηρισμό της έννοιας της φυσικής αποκατάστασης ως υπερβολικά επιβαρυντικής. Το πρώτο είναι το στοιχείο της δυσανάλογης επιβάρυνσης του αδικούντος κράτους από την επιβολή της φυσικής αποκατάστασης σε σύγκριση με τη σημειωθείσα ζημιά που προκλήθηκε από την τέλεση της δ.α. (εδ. α' της παρ. 2). Το δεύτερο είναι το στοιχείο της σοβαρότητας απειλής που θα ήθελε υποστεί το πολιτικό, οικονομικό και κοινωνικό σύστημα του αδικούντος κράτους από την εφαρμογή της φυσικής αποκατάστασης (εδ. β' της παρ. 2). Το πνεύμα της παραγράφου 2 του άρθρου 7 είναι ότι τα κριτήρια των εδαφίων α' και β' εφαρμοζόμενα στενά εξυπηρετούν στην άρση της ασάφειας του εδαφίου γ' της παραγράφου 1 και δεν πρέπει με κανένα τρόπο να αποτελέσουν τα ερείσματα για μια ενδεχόμενη καταστρατήγηση της ίδιας της έννοιας της φυσικής αποκατάστασης.

Συνεπώς με το πνεύμα της διάταξης της παραγράφου 2 είναι η απαγορευτική διάταξη της επόμενης παραγράφου 3 του άρθρου 7 η οποία ορίζει ότι δεν θα προσβάλλεται παραδεκτά κανένας άλλος ισχυρισμός του αδικούντος κράτους ο οποίος θα

βασίζεται σε κώλυμα από την εσωτερική νομική τάξη του για να αρνηθεί την εκπλήρωση της υποχρέωσής του για φυσική αποκατάσταση.

Τέλος, στην παράγραφο 4 του άρθρου 7, αναγνωρίζεται το αποκλειστικό δικαίωμα του αδικούμενου κράτους να επιλέγει αντί της επιβολής της φυσικής αποκατάστασης την επιβολή μιας ισοδύναμης επανόρθωσης ή της χρηματικής αποζημίωσης για να υποκαταστήσει ολικά ή μερικά τη φυσική αποκατάσταση. Η ελευθερία επιλογής του αδικούμενου κράτους υπακούει σε τρεις προϋποθέσεις: πρώτο, να απευθύνεται έγκαιρα στο αδικούν κράτος, δεύτερο να μην είναι μειονεκτική για το αδικούν κράτος, και τρίτο να μην προσβάλλει υποχρέωση που απορρέει από αναγκαστικό κανόνα του γενικού δδ (124).

Από την περιγραφή του περιεχόμενου του άρθρου 7 προκύπτει ο πυρήνας της βασικής σκέψης του ΕΕ που προτείνει το νέο άρθρο, ότι, δηλαδή, παρά τους επιβαλλόμενους περιορισμούς και προϋποθέσεις η κύρια υποχρέωση του αδικούντος κράτους μετά την τέλεση μιας οποιασδήποτε δ.α. είναι η πλήρης και φυσική αποκατάσταση των πραγμάτων που διαταράχθηκαν με την τέλεση μιας δ.α. (125).

2. Τα "Νέα Δικαιώματα" του "Αδικούμενου Μέρους"

Ενώ στα άρθρα 6 και 7 (126) προβλέπεται το περιεχόμενο της νέας υποχρέωσης του "αδικούντος κράτους" απέναντι στο "αδικούμενο κράτος" μετά την τέλεση μιας δ.α., στα επόμενα

άρθρα 8 - 13 αναλύεται το περιεχόμενο και ο τρόπος άσκησης των νέων δικαιωμάτων του "αδικούμενου κράτους" που συνεπάγεται το ίδιο γεγονός, δηλαδή η τέλεση της δ.α.

Ο ΕΕ, στην παράγραφο 1 των σχολίων του άρθρου 8 (127), επεξηγεί ότι, θεωρεί τη "νέα υποχρέωση" του "αδικούντος κράτους" που προτείνει στα άρθρα 6 και 7 ως την έννοια που αντιστοιχεί σε γενικές γραμμές με την παραδοσιακή έννοια της "επανόρθωσης" και, ότι στα άρθρα 8 - 13 προβλέπει τα "νέα δικαιώματα" του "αδικούντος κράτους" (128).

Όμως, η παραδοχή ότι πρόκειται για "νέα δικαιώματα" μας αναγκάζει να προσδιορίσουμε τα παραδοσιακά δικαιώματα του "αδικούμενου κράτους" μετά από μια δ.α. τα οποία γίνονται δεκτά και κάτω από το καθεστώς που εισάγουν οι διατάξεις του μέρους 2 των άρθρων "για το Περιεχόμενο, τις Μορφές και τους Βαθμούς της Διεθνούς Ευθύνης". Είναι σαφές, ότι στο σημείο αυτό, ο ΕΕ αναφέρεται στη νομική εξουσία ή το δικαίωμα του "αδικούμενου κράτους" να "απαιτήσει" από το "αδικούν κράτος" να εκπληρώσει τη "νέα υποχρέωση" των άρθρων 6 και 7 της οποίας το περιεχόμενο ανταποκρίνεται γενικά σε αυτό της "επανόρθωσης", όπως εξετάσαμε αμέσως προηγούμενα.

Ερχόμενοι τώρα στις καθ'αυτές διατάξεις του άρθρου 8, βλέπουμε, ότι από πλευράς ουσιαστικού περιεχομένου τα "νέα δικαιώματα" αφορούν:

- το δικαίωμα του "αδικούμενου κράτους" για αναστολή ή στην εκπλήρωση των διεθνών υποχρεώσεών του απέναντι στο "αδικούν κράτος", που πηγάζουν από τον ίδιο νομικό κανόνα που προβλέπει και την παραβιασθείσα διεθνή υποχρέωση με βάση την αρχή της αμοιβαιότητας, (άρθρο 8),
- το δικαίωμα του "αδικούμενου κράτους" για αναστολή των διεθνών υποχρεώσεών του απέναντι στο "αδικούν κράτος" που πηγάζουν από άλλους νομικούς κανόνες από εκείνους που υπαγόρευαν την

αρχικά παραβιασθείσα διεθνή υποχρέωση, λόγω αντεπιποσίτων, (άρθρο 9) και, - τις προϋποθέσεις άσκησης των παραπάνω δικαιωμάτων και τις εξαιρέσεις που προτείνονται κατά την εφαρμογή τους, (άρθρα 10 - 13).

Στις γραμμές που ακολουθούν, επιχειρούμε μια γενική εκτίμηση του ρόλου και της σημασίας των "νέων δικαιωμάτων" και στη συνέχεια μια αναλυτική προσέγγιση στις προτεινόμενες διατάξεις, όπως αυτές προβλέπονται στα άρθρα του σχεδίου.

2.1. Η Causa Επιβολής των "Νέων Δικαιωμάτων" του Αδικούμενου Μέρους

Το σκεπτικό που υπαγορεύει τη δημιουργία ορισμένων μονομερών δικαιωμάτων του αδικούμενου κράτους, ως συνεπειών λόγω δικε, βασίζεται στις υπάρχουσες αδυναμίες του συστήματος ποροχής διεθνούς νομικής προστασίας στα κράτη, μετά την τέλεση δ.α. σε βάρος τους.

Είναι γεγονός, ότι η αρχή εξέλιξη του δδ ιδιαίτερα στην ανάγκη κανόνων που να επιβάλλουν στα κράτη την υπακοή στις επιταγές τους με εξαναγκαστικά μέτρα, ώστε να παρέχουν στα μέλη της διεθνούς κοινότητας την αναγκαία διεθνή νομική προστασία, καθώς και η προσήλωση των κρατών στις συναινετικές διαδικασίες επίλυσης των διεθνών διαφορών, προκάλεσε το φαινόμενο αυτοδικίας από τη μεριά των κρατών και μάλιστα το φαινόμενο της διενέργειας των αντιποίνων. Παραδοσιακά, η έννοια των αντιποίνων σημαίνει την τέλεση δ.α. από ένα κράτος για εκφοβιστικούς και εκβιαστικούς λόγους σε βάρος ενός άλλου κράτους το οποίο είχε προηγουμένως τελέσει άλλη δ.α. σε βάρος του πρώτου με σκοπό

να υποχρεωθεί το δεύτερο κράτος να υπακούσει στις διεθνείς υποχρεώσεις του που πρώτο είχε παραβιάσει και να αποδεχθεί την επανορθωτική διαδικασία λόγω δκε. Η πρακτική των αντιποίνων απέκτησε πολλούς οπαδούς με συνέπεια να καθιερωθεί στα πλαίσια της διεθνούς συμπεριφοράς των κρατών, -ειδικά των περισσότερο ισχυρών- δημιουργώντας παράλληλα την πεποίθηση δικαίου στα μέλη της διεθνούς κοινότητας ότι στις περιπτώσεις αντιποίνων αίρεται η δκε του αδικούντος κράτους.

Ήδη, σύμφωνα με το κλασικό διεθνές δίκαιο, η επιβολή αντιποίνων είναι δυνατό να θεωρηθεί κάτω από ορισμένες προϋποθέσεις θεμιτός τρόπος ανταπόκρισης σε προηγούμενη παραβίαση διεθνών υποχρεώσεων ενός κράτους, όταν αυτό αρνείται να επανορθώσει λόγω δκε. Τα κύρια χαρακτηριστικά των αντιποίνων είναι ότι αποφασίζονται και ενεργούνται με πρωτοβουλία του φερόμενου ως αδικούμενου κράτους και ότι μπορούσαν να περιέχουν τη διενέργεια πράξεων με χρήση ένοπλης βίας ή και όχι, τουλάχιστον, μέχρι την περίοδο του μεσοπολέμου.

2.1.1. Η Έννοια των Αντιποίνων Διαχρονικά

Τα αντίποινα θεωρούνται ως μια κατηγορία μέτρων αυτοδικίας, σύμφωνα με τις κατατάξεις που αναφέρονται στα συγγράμματα των θεωρητικών του διεθνούς δικαίου (129). Μέσα από αυτά, διαπιστώνουμε, ότι, παραδοσιακά και τουλάχιστον μέχρι τον β'ππ, ο όρος "αντίποινα" δηλώνει εκείνον τον τρόπο επίλυσης των διεθνών διαφορών ο οποίος επιχειρείται μονομερώς από ένα κράτος με τη διενέργεια διεθνών παρανόμων πράξεων εναντίον ενός άλλου κράτους με σκοπό να ασκήσουν

πίεση πάνω σε αυτό για να "αποδεχθεί μια ικανοποιητική διευθέτηση της διαφοράς που προέκυψε από (μία προηγούμενη) δ.α. (του δεύτερου)".

Η άσκηση βίας που είναι το χαρακτηριστικό των μέτρων αυτοδικίας, στην περίπτωση των αντιποίνων, πραγματοποιείται με διενέργεια διεθνών παρανόμων πράξεων, οι οποίες ε ξ α λ-
ρ ε τ ι κ ά επιτρέπονται για το σκοπό που αναφέραμε παραπάνω. Έτσι, συνηθέστατα παρατηρούμε, ότι, σύμφωνα με αντίστοιχες κατατάξεις ορισμένων από τους θεωρητικούς του δδ η διενέργεια αντιποίνων εντάσσεται σε εκείνες τις "περιστάσεις" που όταν συντρέχουν α ί ρ ο υ ν τον άδικο χαρακτήρα μιας παράνομης διεθνούς πράξης ή παράλειψης ενός κράτους - που υλοποιεί τα αντίποινα-, με επακόλουθο να μη συντελείται δ.α. (130). Επομένως με μόνο περιορισμό την προηγούμενη αδικοπρακτική συμπεριφορά του κράτους που παραβίασε διεθνή δικαιώματα ενός άλλου κράτους, κρίνεται θεμιτή, σύμφωνα με τις κλασικές αντιλήψεις, η διενέργεια αντιποίνων από το δεύτερο κράτος. Η "απόλυτη" αυτή έννοια των αντιποίνων, η οποία, άλλωστε, ανταποκρινόταν στη σχετική πρακτική των κρατών, υποχωρούσε μόνο στις περιπτώσεις όπου τα ίδια τα κράτη είχαν εξαιρέσει ρητά την άσκηση αυτών των μέτρων στις μεταξύ τους διακρατικές σχέσεις. Ο J.H.W. Ver-
zijl στο σύγγραμμά του International Law in Historical Perspective αναφέρει περιπτώσεις διεθνών συμφώνων με σχετικές απαγορευτικές για αντίποινα ρήτρες (131).

Στην ίδια περίοδο, η προσφυγή σε αντίποινα αποδεικνύεται στην πράξη, όπως ο Ian Brownlie αναφέρει (132), ως όπλο στα χέρια των ισχυρών κρατών εναντίον των αδυνάτων, ενώ είναι αμφίβολο αν μικρό κράτος συνηθίζει να καταφεύγει σε εξαναγκαστικά αντίποινα. Τα αντίποινα, - συνεχίζει ο Ian Brownlie -, αν θεωρηθούν από το κράτος που τα υφίσταται ότι δημιουργούν τις τυπικές συνθήκες για

πόλεμο, θα έχουν αποτύχει στο σκοπό τους, - που είναι η διευθέτηση μιας διακρατικής διαφοράς -, και θα μπορούν να οδηγήσουν σε μια σοβαρή σύρραξη (133).

Συνεπώς, παρά το γεγονός ότι προϋποθέτουν την προηγούμενη αδιικοπρακτική συμπεριφορά ενός κράτους και θεωρούνται ως εξαναγκαστικά μέτρα επίλυσης διαφορών, - που δεν εμπεριέχουν όμως πόλεμο -, η παραπάνω καταχρηστική άσκηση των αντιποίνων μπορεί να οδηγήσει σε αποτελέσματα αντίθετα από τη συλλογιστική που τα επέβαλε.

Η προϊούσα εξέλιξη της διεθνούς οργάνωσης των κρατών επιφέρει, με τον καιρό, τα πρώτα ρήγματα στην παραπάνω απόλυτη έννοια των αντιποίνων. Με βάση την αντίστοιχη αμφισβήτηση η οποία προκλήθηκε από την απεριόριστη άσκησή τους άρχισε μια διαδικασία κανονιστικής παρέμβασης και ελέγχου στο δικαίωμα προσφυγής στη μέθοδο των αντιποίνων κάθε φορά. Αυτή η διαδικασία πρωτοεμφανίζεται μέσα από μια προσπάθεια αποκήρυξης ορισμένου είδους αντιποίνων, π.χ. εκείνων που εμπεριέχουν την άσκηση ένοπλης βίας (armed reprisals). Σύμφωνα με την παραδεκτή έννοια των αντιποίνων, εκείνης της περιόδου, δεν υπήρχε περιορισμός στην άσκησή τους ή διάκρισή τους σε διάφορες κατηγορίες ανάλογα με τα χρησιμοποιούμενα μέσα εξαναγκασμού. Αυτή η συλλήβδην αποδοχή τους αναστρέφεται μετά από τα παρακάτω γεγονότα:

I. Η χρήση ένοπλης βίας με αφορμή την άσκηση αντιποίνων σχετίζεται άρρηκτα με την έννοια του πολέμου αφού εμπεριέχεται σ' αυτήν, με συνέπεια να δοκιμάζεται μαζί με αυτήν από τις αρχές του 20ού αιώνα και καθίσταται πλέον εκτός διεθνούς δικαίου με τον ΚΧ των ΗΕ. Η καθοδική αυτή πορεία της παραδοχής των ένοπλων αντιποίνων σημαδεύεται από μια αντίστροφη ανοδική πορεία αρχών όπως η πλήρης απαγόρευση στην προσφυγή στην απειλή ή χρήση βίας καθώς και ο ειρηνικός κανονισμός των διεθνών διαφορών.

Μια πρώτη ένδειξη αυτής της διαδικασίας έχουμε με τη Β' Σύμβαση της Χάγης του 1907 σχετικά με τον περιορισμό στη χρήση βίας για την ανάκτηση συμβατικών οφειλών (134). Αργότερα το Σύμφωνο της ΚτΕ παρά το γεγονός ότι δεν αναφέρεται ρητά στα ένοπλα αντίποινα, με τις αντίστοιχες διατάξεις του για την αποφυγή στον πόλεμο κλονίζει την υφισταμένη πεποίθηση δικαίου για το είδος αυτό των αντιποίνων. Την ίδια επίδραση ασκεί και το μετέπειτα Σύμφωνο των Παρισιών του 1928 (Σύμφωνο Kellogg - Briand) με την καθιερούμενη αρχή της πλήρους αποκήρυξης του πολέμου ως μέσου επίλυσης των διεθνών διαφορών.

Η φθίνουσα αυτή τροχιά της νομιμότητας των ένοπλων αντιποίνων κλίνει οριστικά και αδιαμφισβήτητα με τον ΚΧ των ΗΕ και τη ρητή απαγόρευση της προσφυγής στην απειλή ή τη χρήση βίας.

II. Παράλληλα με τα παραπάνω συμβατικά κείμενα, διαπιστώνουμε μια σύγχρονη διεργασία στους ακαδημαϊκούς και θεωρητικούς κύκλους η οποία προετοιμάζει και ταυτόχρονα επηρεάζει το γενικό κλίμα.

Στο σημείο αυτό θα αναφερθούμε στον Κανονισμό που υιοθέτησε το Ινστιτούτο Διεθνούς Δικαίου, στη Σύνοδο του 1934, μετά από εισήγηση του Ν. Πολίτη και που αφορούσε στα αντίποινα σε καιρό ειρήνης (135). Από το περιεχόμενο του Κανονισμού βλέπουμε την παραδοχή μιας μεθοδολογικής διάκρισης η οποία αναγνωρίζει αντίποινα σε καιρό ειρήνης και αντίποινα σε καιρό πολέμου (μεταξύ εμπολέμων). Στη συνέχεια το κείμενο, μετά το προσίμιο, δίνει τον ορισμό των αντιποίνων (άρθρο 1), ποιές ενέργειες κρατών ρητά δεν θεωρούνται αντίποινα (άρθρο 2), τις κατηγορίες αντιποίνων σε ένοπλα και μη (άρθρο 3), τότε και κάτω από ποιές προϋποθέσεις απαγορεύεται η προσφυγή σε αντίποινα (άρθρο 5) καθώς και ο τρόπος επιτέλεσης των αντιποίνων όσες φορές αυτά δεν αντιβαίνουν προς τους ρητούς περιορισμούς του Κανονισμού

(άρθρα 6 και 7). Στα υπόλοιπα άρθρα 8 και 9 προβλέπεται ο τρόπος επίλυσης των αναφυόμενων διαφορών. Ιδιαίτερα, όμως, πρέπει να σταθούμε στο άρθρο 4, όπου ρητά αναφέρεται, ότι:

"Τα ένοπλα αντίποινα απαγορεύονται κατά τον ίδιο τρόπο όπως και η προσφυγή στον πόλεμο".

Αυτή η απερίφραστη απαγόρευση των ενόπλων αντιποίνων σε καιρό ειρήνης δίνει το μέτρο της παγίωσης των αντίστοιχων αντιλήψεων ενός ακαδημαϊκού σώματος με παγκόσμια επιρροή.

III. Στην ίδια μεσοπολεμική περίοδο, παρατηρείται ένα σύστοιχο φαινόμενο σχετικό με τον τρόπο διενέργειας των αντιποίνων. Με τη βοήθεια της κρατικής πρακτικής και κυρίως της νομολογίας παγιώνονται ορισμένοι κανόνες που θέτουν περιορισμούς όχι πλέον στο περιεχόμενο των μέτρων που συνιστούν τα αντίποινα, όπως είδαμε στις παραπάνω υποπαραγράφους I και II, αλλά καθορίζουν ρητά την αναγκαία συνδρομή εκείνων των στοιχείων που καθιστούν τα αντίποινα νόμιμα. Κύριοι τέτοιοι κανόνες είναι: (α) το προσπειτούμενο της δ.α. του κράτους προς το οποίο στρέφονται τα αντίποινα, ως η γενεσιουργός αιτία των αντιποίνων, (β) το περιεχόμενο των μέτρων των αντιποίνων να είναι αναλόγου βαρύτητας και ποιότητας με την προηγθείσα δ.α. (η αρχή της αμοιβαιότητας), (γ) ο αυστηρός περιορισμός των αντιποίνων μόνο στο κράτος που έχει προηγούμενα αδικοπρακτήσει και όχι σε τρίτα κράτη και, (δ) ο στόχος των αντιποίνων να είναι στενά ερμηνευτέος και να αποβλέπει στην αυτοδίκαιη επιβολή των κανόνων του δδ από το κράτος που τα ασκεί εναντίον του κράτους που έχει ήδη παραβιάσει το δδ και δεν δέχεται να επανορθώσει σχετικά (136).

Τα παραπάνω δεδομένα δίνουν τα στοιχεία για να καταλήξουμε στο συμπέρασμα ότι η παλαιά αντίληψη για τη γενική και απόλυτη αποδοχή των αντιποίνων έχει ανατραπεί. Τη θέση της έχει διαδεχθεί η συντονισμένη προσπάθεια, που

είδαμε, τόσο από την πλευρά της θεωρίας όσο και της πράξης, για μια σταδιακή σχετικοποίηση των παλαιών αντιλήψεων με δύο όψεις. Η πρώτη αναφέρεται στην εξαίρεση και την πλήρη απαγόρευση της άσκησης ορισμένου είδους αντιποίνων, π.χ. των ενόπλων. Η δεύτερη κάτω από τη γενική παραδοχή ότι όλα τα υπόλοιπα είδη αντιποίνων είναι θεμιτά, επιβάλλει τυπικούς και ουσιαστικούς περιοριστικούς κανόνες άσκησής τους.

IV. Ο ρυθμός των εξελίξεων στο θέμα των αντιποίνων επιταχύνεται ακόμα περισσότερο στη μεταπολεμική περίοδο και ιδίως με τον ΚΧ των ΗΕ. Τα θεσμικά πλαίσια διαμορφώνουν μια περισσότερο από πριν συγκεκριμένη εικόνα ενώ η διεθνής πρακτική, ιδιαίτερα, όπως αυτή προβάλλει μέσα από τη δραστηριότητα των διεθνών οργανισμών, εκφράζει μια ενιαία αντίληψη για το θέμα. Παρά ταύτα, όμως, η πρόοδος αυτή εξακολουθεί να συντελείται πάνω στους ίδιους στόχους που είδαμε και στην περίοδο του μεσοπολέμου.

Η αρχή της ειρηνικής διευθέτησης των διεθνών διαφορών και η αρχή που απαγορεύει την προσφυγή στην απειλή βίας αποτελούν θετό δίκαιο με βάση τον ΚΧ των ΗΕ. Όμως, είναι γεγονός, ότι ρητή απαγόρευση των ένοπλων αντιποίνων δεν υπάρχει στο κείμενο του ΚΧ και επομένως μόνο ερμηνευτικά οδηγούμαστε σε αυτό το συμπέρασμα μέσα από την αδιαμφισβήτητη και οριστική απαγόρευση κάθε ένοπλης βίας και άρα των ένοπλων αντιποίνων. Η απαρέγκλιτη εφαρμογή αυτής της ερμηνείας διαπιστώνεται μέσα από τις αποφάσεις και την πρακτική των οργάνων των ΗΕ. Με την ευκαιρία της ομόφωνης υιοθέτησης της "Διακήρυξης Αρχών Διεθνούς Δικαίου που αφορούν τις Φιλικές Σχέσεις και τη Συνεργασία μεταξύ των Κρατών, σύμφωνα με τον Καταστατικό Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών", με την Απόφαση 2625 της Γενικής Συνέλευσης, στις 24 Οκτωβρίου 1970 (137), διατρανώνεται κατηγορηματικά η κοινή πεποίθηση των κρατών μελών του παγκόσμιου οργανισμού για την απαγόρευση αυτού του είδους των αντιποίνων, τερματίζοντας

κάθε δυνατότητα παρερμηνείας. Συγκεκριμένα, με βάση το δηλωτικό χαρακτήρα αυτής της Διακήρυξης και ειδικά την επεξηγηματική παράγραφο 6 στην πρώτη αρχή του κειμένου, καταγράφεται η ρητή απαγόρευση στην άσκηση ένοπλων αντιποίνων:

"Τα κράτη έχουν την υποχρέωση να απέχουν από πράξεις αντιποίνων που εμπεριέχουν τη χρήση βίας".

Σύμφωνα με τον ΚΧ των ΗΕ οι μόνες περιπτώσεις νομιμότητας της άσκησης βίας διέπονται από την εφαρμογή του Κεφαλαίου VII και από το άρθρο 51 μέσα από τις ειδικές προϋποθέσεις άσκησης του δικαιώματος νόμιμης άμυνας. Επομένως, κατά τον ίδιο τρόπο, σ' αυτές τις περιπτώσεις μόνο υποχωρεί η απαγόρευση των ένοπλων αντιποίνων (138). Η ίδια επιφύλαξη διατυπώνεται απερίφραστα στη 13η παράγραφο της πρώτης αρχής που καθορίζει η παραπάνω Διακήρυξη:

"Κομμιά περίπτωση από τις διαλαμβανόμενες στις προηγούμενες παραγράφους δεν θα θεωρηθεί ότι διευρύνει ή ότι περιορίζει με κανένα τρόπο το σκοπό και τις διατάξεις του Καταστατικού Χάρτη που αφορούν περιπτώσεις σύμφωνα με τις οποίες η άσκηση βίας είναι νόμιμη."

Η λογική της εξαίρεσης αυτής βεβαιώνει τη διατήρηση αντίστοιχης νεοποίησης που αναπτύχθηκε ταυτόχρονα με την προσπάθεια απαγόρευσης της άσκησης των ένοπλων αντιποίνων, δηλαδή, κατά τη μεσοπολεμική περίοδο και που τη βλέπουμε να διατυπώνεται ρητά στην παράγραφο 4 του άρθρου 2 του "Κανονισμού του Καθεστώτος των Αντιποίνων σε Καιρό Ειρήνης" που υιοθετήθηκε από το Ινστιτούτο Διεθνούς Δικαίου, το 1934. Η διάταξη αυτή περιορίζει τη δυνατότητα εφαρμογής του Κανονισμού και επομένως και της απαγόρευσης άσκησης των ένοπλων αντιποίνων, όταν ασκείται νόμιμη άμυνα από τα κράτη.

Υ. Ταυτόχρονα με αυτήν τη θεσμική και πρακτική αντιμετώπιση των ένοπλων αντιποίνων, τα κράτη της διεθνούς κοινότητας αναπτύσσουν μια άλλη δραστηριότητα για την οριστικοποίηση θετών κανόνων που να ρυθμίζουν τον τρόπο άσκησης εκείνων των αντιποίνων που θεωρούνται θεμιτά. Αυτή όμως η καινούργια προσπάθεια καταλήγει σε τελείως διαφορετικά αποτελέσματα από εκείνα στα οποία αρχικά απέβλεπε και σκοπούσε (139).

Κατ' αρχή καθολική είναι η εντύπωση, ότι η νομιμότητα των μη ένοπλων αντιποίνων δεν αμφισβητείται, δεδομένου ότι δεν υφίσταται ρητή αντίθετη ρύθμιση, ούτε στοιχεία που να θεμελιώνουν πεποίθηση για αντίθετη άποψη. Η γενική αυτή παραδοχή, η οποία δεσπόζει στα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια, γίνεται πλέον αντικείμενο σοβαρών αλλοιώσεων οι οποίες, δεν θα ήταν υπερβολή να πούμε, τείνουν να την απορρίψουν στις μέρες μας. Δύο είναι οι παράγοντες οι οποίοι συντελούν σε αυτή την κατάληξη. Ο π ρ ώ τ ο ς παράγοντας εκπορεύεται από το θετό δίκαιο τόσο μέσα από τη ραγδαία εξέλιξη του δδ, κατά την τελευταία εικοσαετία, καθώς και την υιοθέτηση νέων θεσμών (αναγκαστικοί κανόνες δδ, έννοια διεθνούς εγκλήματος, συμβάσεις που καθιερώνουν αντικειμενικά καθεστώτα), όσο και από τη σύγχρονη δραστηριότητα των διεθνών οργανισμών μέσα από έναν αποτελεσματικό αντιπερισπασμό στην προσφυγή σε άσκηση μη ένοπλων αντιποίνων. Ο δ ε ύ τ ε ρ ο ς παράγοντας συνίσταται σε μια οργανωμένη προσπάθεια αμφισβήτησης της παραπάνω γενικής παραδοχής για τη νομιμότητα των μη ένοπλων αντιποίνων. Ο σκοπός αυτής της προσπάθειας είναι η επίλυση χρόνιων προβλημάτων σχετικών με την αποτελεσματική απονομή διεθνούς δικαιοσύνης από διεθνή όργανα με ταυτόχρονη εκμνημόνευση δικαιωμάτων αυτοδικίας και τα μέσα στα οποία προσφεύγει είναι η πρόταση για την υιοθέτηση καινούργιων κανόνων δικαίου, ή η τροποποίηση άλλων ήδη υφιστάμενων. Αυτός,

λοιπόν ο παράγοντας αγκαλιάζει όλους τους συντελεστές για την προοδευτική εξέλιξη του δδ, όπως αυτή εκδηλώνεται μέσα από μια σύγχρονη νομοπαρασκευαστική διαδικασία και από ένα τεχνοκρατικό όργανο, όπως είναι η ΕΔΔ, στα πλαίσια του οργανισμού των ΗΕ.

Την καθαρή εικόνα των περιορισμών, που υπάρχουν σήμερα, για την άσκηση των μη ένοπλων αντιποίνων μετά τις επιπτώσεις που δημιουργούν οι παραπάνω παράγοντες, θα εξετάσουμε στη συνέχεια, σε σχέση με τις καινούργιες ρυθμίσεις που προτείνονται από τον ΕΕ. Εκείνο το οποίο γίνεται σαφές και μπορούμε να πούμε, εδώ, είναι, ότι η τάση ρύθμισης των αντιποίνων, όπως την είδαμε διαχρονικά, καταδεικνύει την πρόθεση περιορισμού μέχρι και κατάργησης των σχετικών δικαιωμάτων από τα μέλη της διεθνούς κοινότητας. Σήμερα, όμως, αυτή η τάση προσλαμβάνει έναν ιδιαίτερο χαρακτήρα μέσα από την επιλογή νέας μεθόδου προσέγγισης στη σχετική αντιμετώπιση του θέματος. Δηλαδή, χωρίς να εγκαταλείπεται τόσο η μέθοδος της απαγόρευσης ορισμένης κατηγορίας αντιποίνων (π.χ. αντίποινα που παραβιάζουν αναγκαστικούς κανόνες δδ, ή αντίποινα με περιεχόμενο τη διάπραξη διεθνών εγκλημάτων κλπ.), όσο και η θέσπιση σαφών περιορισμών στην άσκηση των άλλων μη ένοπλων αντιποίνων (π.χ. αρχή της αναλογίας), εκδηλώνεται η προτίμηση στη θέσπιση ορισμένων μέτρων με ειδικό περιεχόμενο που μπορούν να ασκηθούν μονομερώς από ένα κράτος που θεωρείται "αδικούμενο" μετά από μια δ.α.

Τα άρθρα 8 - 15 του μέρους 2 εγκαινιάζουν τη νέα διαδικασία με την πρόταση των "νέων δικαιωμάτων", όπως ο ΕΕ ονομάζει, του αδικούμενου κράτους, προσδίδοντας σε αυτά εξισορροποιητικό και ανταποδοτικό χαρακτήρα και εγκαταλείποντας τελείως την παραδοσιακή κυρωτική φύση των αντιποίνων.

2.1.2. Η Έννοια των Αντιποίνων και οι Συνέπειες λόγω Διεθνούς Κρατικής Ευθύνης

Εδώ, γεννιέται εύγλωττα το ερώτημα ή η απορία, ότι εφόσον τα αντίποινα έχουν ως γενεσιουργό αιτία την προηγούμενη διενέργεια μιας δ.α. από το κράτος εναντίον του οποίου απευθύνονται, τότε η σχέση τους πρέπει να είναι άμεση με το δίκαιο της δκε. Θα μπορούσε, λοιπόν, κανείς να οδηγηθεί στο λανθασμένο συμπέρασμα ότι τα αντίποινα πρέπει να θεωρηθούν ως συνέπειες λόγω δκε. Αυτή η υπεραπλούστευση όμως του ρόλου των αντιποίνων δεν κρίνεται βάσιμη τόσο λόγω του χαρακτήρα όσο και του σκοπού που εξυπηρετεί η άσκησή τους, τουλάχιστον σύμφωνα με το κλασικό δδ.

Το περιεχόμενο των αντιποίνων, όπως είδαμε παραπάνω, είναι η διενέργεια πράξεων που αντικειμενικά συνιστούν δ.α. Το γεγονός αυτό τους προσδίνει το βίαιο χαρακτήρα τους, ο οποίος, αν συνδυασθεί με το φαινόμενο της αυθαιρεσίας και της κατάχρησης ισχύος, που παρατηρείται πολλές φορές κατά την άσκησή τους και κατά την επιλογή των μέτρων που συνιστούν αντίποινα, - ήτοι μέτρα με τη χρήση ένοπλης βίας-, δημιουργεί τις προϋποθέσεις ώστε να θεωρούνται ως βίαια μέσα επίλυσης των διεθνών διαφορών. Παραδοσιακά, δε, τα αντίποινα καταχωρούνται στην κατηγορία των βίαιων τρόπων επίλυσης των διεθνών διαφορών.

Εξ άλλου, επειδή κάθε κράτος που θεωρείτο "αδικούμενο" από μια δ.α. μπορούσε να προσφύγει, σύμφωνα με την κρίση του, μονομερώς, στην άσκησή τους, όσες φορές δεν ήταν δυνατή η "επανόρθωση" από το "αδικούν κράτος" οικειοθελώς, προσέδινε στη φύση των αντιποίνων ιδιότητες όμοιες με εκείνες των πράξεων αυτοδικίας. Παραδοσιακά, επίσης, τα αντίποινα θεωρούνται ως μια κατηγορία μέτρων αυτοδικίας.

Από την άλλη μεριά, σύμφωνα με τα παραπάνω, σκοπός της άσκησης των αντιποίνων είναι, όπως ο καθηγητής Γ. Κ. Τενεκίδης αναφέρει (140), η λήψη μέτρων εκφοβιστικών εναντίον ενός κράτους για να το πείσουν

(α) να σταματήσει τη διεθνώς άδικη συμπεριφορά του,

(β) να συμμορφωθεί με το δδ και,

(γ) να προβεί σε "επανόρθωση".

Αυτός ακριβώς ο ρόλος των αντιποίνων ότι ενεργούνται και τοποθετούνται χρονικά μετά από την άρνηση να επιτευχθεί "επανόρθωση", μετά από μια δ.α. - και συνεπώς μετά την αποτυχία εφαρμογής του δικαίου της δκε -, θέτει τα αντίποινα έξω από τα νομικά πλαίσια του δικαίου της δκε. Επομένως, επειδή ο σκοπός των αντιποίνων είναι να επιβάλλουν το σεβασμό του δικαίου, - σύμφωνα με τον καθηγητή Γ. Κ. Τενεκίδη -, ανήκουν στο χώρο απονομής της δικαιοσύνης και ειδικά στα μέσα επίλυσης των διεθνών διαφορών. Πράγματι η έλλειψη απονομής δικαιοσύνης με εξαναγκαστικά μέσα στα διεθνή πλαίσια, όπως έχουμε προαναφέρει, αποτελεί την αιτία προβολής μέσων αυτοδικίας και επομένως και των αντιποίνων από τη μεριά των κρατών με στόχο τη μονομερή απονομή δικαιοσύνης με ίδια μέσα. Τα παραπάνω καθιστούν σαφείς τους λόγους που εξηγούν γιατί τα αντίποινα δεν θεωρούνται, σήμερα, ως συνέπειες λόγω δκε και συνεπώς δεν εξετάζονται στο οικείο κεφάλαιο. Τα αντίποινα δεν συνδέονται άμεσα με τη δκε αλλά ασκούνται μετά την αποτυχία του συστήματος της δκε. Στους μέχρι σήμερα περιοριστικούς όρους που έχουν τεθεί και αφορούν στη θεμιτή άσκησή τους συγκαταλέγεται χωρίς αντίρρηση η μη ανταπόκριση του αδικούντος κράτους στο αίτημα για "επανόρθωση", μετά από μια δ.α. που διέπραξε (141). Άρα η άσκηση των αντιποίνων δεν παραλληλίζεται με τις συνέπειες που επάγονται λόγω δκε, αλλά συνδέεται με τη δκε με μια σχέση παρεπόμενη και τελείως ανεξάρτητη από τους κανόνες που συνιστούν το δίκαιο της δκε.

Εκτός από αυτήν τη μεθοδολογική συσχέτιση και διάκριση των αντιποίνων με το δίκαιο της δκε, οφείλουμε να επιμείνουμε πάνω στη χαρακτηριστική διάκριση του ρόλου των αντιποίνων με εκείνον που επιτελούν οι συνέπειες της δκε, σύμφωνα με το κρατούν δδ.

Όπως έχουμε προαναφέρει, ο ρόλος της επανόρθωσης είναι η εξισορρόπηση των αμοιβαίων συμφερόντων των κρατών μετά τη διατάραξη που επέφερε σε αυτά μια δ.α. μέσα από την επιβολή των ανταποδοτικών μέτρων που επάγονται ως συνέπειες της δκε.

Διαμετρικά αντίθετος είναι ο ρόλος των αντιποίνων. Πράγματι, η απειλή των αντιποίνων στο πεδίο των διεθνών σχέσεων μπορεί να επενεργήσει προληπτικά και να ανατρέψει ουσιαστικά κάθε πρόθεση για μελλοντική παραβίαση κανόνων του δδ. Μέσα που προκαλούν αυτήν την προληπτική και ανατρεπτική επενέργεια στη συμπεριφορά των κρατών είναι ο εκφοβισμός από μια μελλοντική εκβιαστική προσβολή των νόμιμων συμφερόντων τους. Αυτός ο εκφοβιστικός χαρακτήρας των αντιποίνων επιτείνεται, αν ληφθούν υπ' όψη π ρ ώ τ α ότι τα αντίποινα 'ασκούνται μονομερώς από εκείνο το κράτος που θεωρείται "αδικούμενο", και δ ε ύ τ ε ρ ο ότι το κράτος αυτό έχει την πρωτοβουλία επιλογής των μέτρων που ασκούνται ως αντίποινα και που μπορεί να είναι καταστροφικά για τα συμφέροντα του κράτους που τα υφίσταται. Βέβαια, η αρχή της αναλογικότητας που καθιερώθηκε νομολογιακά, όπως είδαμε προηγούμενα, επιβάλλει κάποιο μετριασμό στην αυθαιρεσία επιλογής του είδους των αντιποίνων. Από την άλλη μεριά, όμως, η τήρηση της αρχής κρίνεται *post factum*, όταν προκύψει περίπτωση για δικαστική εκτίμηση πάνω στη νομιμότητα ή μη της άσκησης αντιποίνων. Τέλος, όπως έχουμε προαναφέρει, στη διεθνή πρακτική, κατά κανόνα, τα αντίποινα ασκούνται από κράτη ισχυρά με συνέπεια να διαταράσσονται οι διεθνείς σχέσεις των κρατών που εμπλέκονται με την άσκηση των αντιποίνων σε τέτοιο σημείο, ώστε πολλές φορές να φθάνουν στην έσχατη βαθμίδα της πλήρους ρήξης.

Η παραπάνω αναφορά στα χαρακτηριστικά καταδεικνύει τον εκφοβιστικό και εκβιαστικό ρόλο που ασκούν τα αντίποινα στις διεθνείς σχέσεις με την επαπειλή ενός "μείζονος κακού" εναντίον εκείνου του κράτους που έχει διαπράξει μια δ.α. και αρνείται να επανορθώσει. Επί πλέον η άσκηση των αντιποίνων λειτουργεί ταπεινωτικά και επιτιμητικά για το κράτος που τα υφίσταται. Το συμπέρασμα στο οποίο μας οδηγούν οι διαπιστώσεις αυτές είναι ότι τα αντίποινα αποτελούν κύρωση του δδ. Σχετικά μπορούμε να δούμε ότι πολύ συχνά τα αντίποινα κατοχωρούνται στα οικεία κεφάλαια για τις κυρώσεις του δδ σε πολλά συγγράμματα διεθνολόγων (142).

Συνεπώς καταλήγουμε ότι παρά το γεγονός ότι ως στόχος των αντιποίνων προβάλλει η επίτευξη της συμμόρφωσης ενός κράτους με το δδ και μάλιστα η παροχή επανόρθωσης μετά από μια δ.α. (143), ο ρόλος που ασκούν είναι κυρωτικός και όχι επανορθωτικός.

Μετά την ανάλυση και εξέταση της σχέσης των αντιποίνων με το δίκαιο της δκε και των κυρωτικών χαρακτηριστικών τους σε αντίθεση με τις επανορθωτικές ιδιότητες των συνεπειών της δκε, σύμφωνα με τα σημερινά δεδομένα και ισχύοντα, βλέπουμε να υπάρχει ένα πρόβλημα μεθοδολογικής σύνδεσής τους με την έννοια της ίδιας της δ.α. Πράγματι, η συγγνωστή άσκηση των αντιποίνων κάτω από ορισμένους όρους και προϋποθέσεις, όπως είδαμε, αποκαλύπτει την προαναφερθείσα παρεπόμενη σχέση με το δίκαιο της δκε. Από την άλλη μεριά η τέλεση αντιποίνων σημαίνει, από πλευράς ουσίας, ότι διαπράττονται πράξεις ή παραλείψεις που, ενώ αντικειμενικά και υποκειμενικά στοιχειοθετούν την έννοια μιας δ.α., δεν χαρακτηρίζονται ως δ.α. σύμφωνα με την κρατούσα εξαιρετική αποδοχή της έννοιας των αντιποίνων.

Με βάση τις χαρακτηριστικές ιδιότητες της άσκησης των αντιποίνων, που προαναφέραμε, διαπιστώνουμε τη συστηματική πλέον ένταξή τους όχι στις συνέπειες λόγω δκε, αλλά στις περιπτώσεις εκείνες, που, όταν συμβαίνουν, αποχαρακτηρίζουν μια δ.α. ως τέτοια. Στοιχεία που υποστηρίζουν αυτή τη μεθοδολογική αντιμετώπιση αντλούμε τόσο από τη θεωρία όσο και από την πράξη. Έτσι, παράλληλα με τη θεωρητική αντιμετώπιση των αντιποίνων ως μέσων επίλυσης των διεθνών διαφορών (144), βρίσκουμε, επίσης, μια αντίστοιχη τάση με την κατάταξή τους στην κατηγορία των περιπτώσεων που όταν συντρέχουν α ί ρ ο υ ν είτε τον άδικο χαρακτήρα μιας δ.α. (145) είτε τη διεθνή ευθύνη ενός κράτους (146). Επίσης, στοιχείο που συνηγορεί με αυτήν την αναφορά βλέπουμε στην τελική διαμόρφωση της σχετικής Βάσης για Συζήτηση με αριθμό 25 από την Προπαρασκευαστική Επιτροπή της Συνδιάσκεψης για την Κωδικοποίηση του 1930, με αφορμή τις απαντήσεις των κρατών στο σημείο XI του ερωτηματολογίου με τίτλο "Περιστάσεις κατά τις οποίες ένα κράτος δικαιούται να αρνηθεί την ευθύνη (147)". Το τελικό κείμενο της Βάσης για συζήτηση με αριθμό 25, το οποίο, βέβαια δεν συζητήθηκε κατά τη Συνδιάσκεψη έχει ως εξής (148):

"Ένα κράτος δεν είναι υπεύθυνο για ζημιά που προκλήθηκε σε αλλοδαπό εάν αποδείξει ότι ενήργησε κάτω από συνθήκες που δικαιολογούν την άσκηση αντιποίνων εναντίον κράτους στο οποίο ανήκει ο αλλοδαπός."

Ερχόμενοι στα πλαίσια της σύγχρονης κωδικοποίησης για το δίκαιο της δκε βλέπουμε ότι ο ΕΕ του μέρους I εντάσσει "Τα Αντίμετρα σε σχέση με μια Διεθνή Αδικοπραξία" στο Κεφάλαιο V, στις "Περιστάσεις που αποκλείουν τον Άδικο Χαρακτήρα της Πράξης", άρθρο 30 (149), χ ω ρ ί ς ν α

κατονομάζει τον όρο αντίποινα ούτε στον τίτλο -ούτε στο κείμενο του άρθρου, όπως θα εξετάσουμε αμέσως παρακάτω.

Αξίζει να σημειωθεί, εδώ, ότι ο τίτλος του Κεφαλαίου V δίνει λύση σε μια θεωρητική αντιγνωμία στο πρόβλημα κατά πόσο πρόκειται για περιστάσεις που αποκλείουν τη δκε ή περιστάσεις που αίρουν τον άδικο χαρακτήρα μιας τελούμενης δ.α. στις οποίες εντάσσονται τα αντίποινα ή αντίμετρα καθώς και κατά πόσο η εν λόγω διάκριση έχει ουσιαστικά ή μη αποτελέσματα. Χωρίς να επεκταθούμε στο συγκεκριμένο θέμα, επειδή ξεφεύγει από τα όρια της παρούσας μελέτης, διαπιστώνουμε ότι ο ΕΕ, μετά από μια ενδελεχή αναφορά στο πρόβλημα, καταλήγει στο συμπέρασμα ότι πρόκειται για περιστάσεις που αίρουν τον άδικο χαρακτήρα μιας δ.α. και, ως τέτοιες, εντάσσονται στο οικείο μέρος, όπου εξετάζεται η αντικειμενική και υποκειμενική υπόσταση μιας δ.α., καθώς και οι σχετικές εξαιρέσεις.

2.1.3. Η Σχέση των "Νέων Δικαιωμάτων" με το Δίκαιο της Διεθνούς Κρατικής Ευθύνης

Η προοδευτική εξέλιξη του δδ ιδιαίτερα σε θέματα ειρηνικού διακανονισμού των διεθνών διαφορών είχε τις καθοριστικές επιπτώσεις πάνω στις σύγχρονες αντιλήψεις για τα αντίποινα.

Ο καθηγητής Roberto Ago, πρώτος ΕΕ στην ΕΔΔ για το μέρος I του σχεδίου της κωδικοποίησης (150), είχε επισημάνει ορισμένες αλλοιώσεις στην παραδοσιακή έννοια των αντιποίνων:

"..... Το μονοπώλιο του αδικούμενου κράτους σχετικά με τη δυνατότητα να προσφύγει εναντίον του (αδικούντος)

κράτους σε κυρώσεις οι οποίες σε άλλη περίπτωση θα ήταν παράνομες, δεν είναι πλέον απόλυτο σύμφωνα με το σύγχρονο διεθνές δίκαιο Η παραδοχή ότι (υφίστανται) ορισμένες υποχρεώσεις - υποχρεώσεις *erga omnes* -, η παραβίαση των οποίων πρέπει να θεωρείται ως προσβολή εναντίον όλων των μελών της διεθνούς κοινότητας και όχι απλά εναντίον ενός κράτους ή κρατών που επηρεάζονται άμεσα από την παραβίαση, επιβεβαιώνει την ανάγκη για παγκόσμια αλληλεγγύη Μια κοινότητα, όπως η διεθνής κοινότητα (αναγκάστηκε να στραφεί) σε ένα σύστημα το οποίο εναποθέτει σε διεθνείς θεσμούς άλλους εκτός των κρατών την αποκλειστική ευθύνη, πρώτο, για να διαπιστωθεί ότι διαπράχθηκε παραβίαση υποχρέωσης βασικής σημασίας για τη διεθνή κοινότητα ως σύνολο και στη συνέχεια για να ληφθεί απόφαση για τα μέτρα που θα επιβληθούν και πως θα υλοποιηθούν Σύμφωνα με τον Καταστατικό Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών, αυτές οι ευθύνες έχουν ανατεθεί στα αρμόδια όργανα του Οργανισμού"

(151).

Αυτές οι σκέψεις και οι παρατηρήσεις του ΕΕ διατυπώθηκαν προκειμένου να προτείνει "τα αντίμετρα τα σχετιζόμενα με μια διεθνή αδικοπραξία" ως ιδιαίτερη κατηγορία ανάμεσα στις περιπτώσεις εκείνες που όταν συντρέχουν αίρουν τον άδικο χαρακτήρα μιας πράξης. Η πρόταση αυτή αποτελεί κωδικοποίηση κειμένου νομικού κανόνα που αποδέχεται ως θεμιτή την άσκηση αντιποίνων, - όπως έχουμε

ήδη αναφέρει -, τα οποία, ως πράξεις και ενέργειες, ενώ συγκεντρώνουν τις αντικειμενικές και υποκειμενικές προϋποθέσεις για να θεωρούνται δ.α., όμως, επειδή συνιστούν αντίδραση σε προηγούμενη δ.α. του κράτους εναντίον του οποίου στρέφονται, κρίνονται συγγνωστές. Έτσι το άρθρο 30 που ανήκει στο Κεφάλαιο V του μέρους I του σχεδίου της Κωδικοποίησης, με τίτλο "Περιστάσεις που αποκλείουν τον Άδικο Χαρακτήρα", έχει ως εξής (152):

Άρθρο 30. Αντίμετρα σχετικά με μια
Διεθνή Αδικοπραξία

" Ο άδικος χαρακτήρας μιας πράξης ενός κράτους αντίθετος σε υποχρέωση αυτού του κράτους απέναντι σε ένα άλλο κράτος αποκλείεται όταν η πράξη συνιστά μέτρο εναντίον του άλλου κράτους υπαγορευόμενο από το διεθνές δίκαιο, ως συνέπεια μιας διεθνούς αδικοπραξίας αυτού του άλλου κράτους."

Από τη φρασολογία του άρθρου αυτού επισημαίνουμε τη χρησιμοποίηση του όρου "αντίμετρα" στον τίτλο (153). Αξίζει να σημειώσουμε, εδώ, ότι, αρχικά, ο ΕΕ είχε τιτλοφορήσει το άρθρο "Νόμιμη Εφαρμογή μιας Κύρωσης" (154) παρατηρώντας ότι η χρήση του όρου "κύρωση" χαρακτηρίζει εκείνη την πράξη που επιβάλλει ποινή ή διασφαλίζει την εκτέλεση μιας άλλης πράξης και που παίρνει τη μορφή παραβίασης ενός υποκειμενικού δικαιώματος στο οποίο οφείλεται σεβασμός κάτω από κανονικές συνθήκες. Στη συνέχεια, όμως, σύμφωνα με τις συζητήσεις και τα σχόλια που αναπτύχθηκαν πάνω στην 8η εισήγηση του ΕΕ προς την ΕΟΔ, επιλέχτηκε ο όρος "αντίμετρα". Σύμφωνα με τις επεξηγηματικές παρατηρήσεις πάνω σε αυτήν την αλλαγή, αναφέρεται ότι ο όρος "αντίμετρα" παρουσιάζει πλεονεκτήματα σε σύγκριση με τον όρο "κυρώσεις" επειδή αποτρέπει ενδεχόμενες δυσκολίες εφαρμογής του στην πράξη (155). Ειδικά, δυσχέρειες μπορούν να προκύψουν σε ότι αφορά τις δύο

διαφορετικές περιπτώσεις που αναγνωρίζονται διεθνώς ότι είναι δυνατό να —αφορούν στο περιεχόμενο του άρθρου αυτού: Δηλαδή,

- (α) τις πράξεις που ενεργούνται με την πρωτοβουλία του "αδικούμενου" κράτους και στρέφονται άμεσα και ευθέως εναντίον εκείνου του κράτους που έχει διαπράξει ήδη μια δ.α. και,
- (β) τις πράξεις των κρατών που ενεργούνται για να εκτελέσουν σχετικές αποφάσεις των αρμοδίων διεθνών οργανισμών, σύμφωνα με τις οποίες έχει ανατεθεί η εν λόγω εφαρμογή και εκτέλεσή τους είτε στο "αδικούμενο κράτος" είτε σε άλλο κράτος, ή σε αριθμό κρατών, ή στο σύνολο των κρατών μελών του οργανισμού αυτού.

Η τρέχουσα έννοια του όρου "κύρωση" σχετίζεται περισσότερο με την εφαρμογή ειδικών μέτρων που βασίζονταν σε συλλογικές αποφάσεις οργάνων διεθνών οργανισμών και ιδιαίτερα των μέτρων που "ο ΟΗΕ δύναται να υιοθετήσει, σύμφωνα με το σύστημα που έχει καθιερώσει ο ΚΧ ως προς τη διατήρηση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας" (156). Αντίθετα, ο όρος "αντίμετρα", όπως προτάθηκε για τον τίτλο του άρθρου 30, και ο όρος "μέτρα" για μέσα στο κείμενο του άρθρου 30 διασφαλίζουν εννοιολογικά και τις δύο παραπάνω περιπτώσεις, ανταποκρινόμενοι καλλίτερα στις προθέσεις της ΕΔΔ (157).

Σύμφωνα, λοιπόν, με το άρθρο 30 του μέρους I δύο είναι οι προϋποθέσεις άσκησης των μέτρων αυτών, η π ρ ώ τ η φορά την εξάρτησή τους από μια προηγούμενη δ.α., η οποία ενεργεί ως αίτιο (causa) και η δ ε ύ τ ε ρ η αναφέρεται στον κείμενο κανόνα δδ ο οποίος υπαγορεύει τη λήψη τους. Μέσω για να μη θεωρούνται αυτοτελώς τα μέτρα αυτά ως δ.α., όσες φορές συγκεντρώνουν τα σχετικά στοιχεία, είναι η σαφής και ρητή πρόβλεψη για την άρση του άδικου χαρακτήρα τους, σύμφωνα με το άρθρο 30.

Στο σημείο αυτό ακριβώς του άρθρου 30 του μέρους I επισημαίνουμε την προοδευτική συμβολή της πρότασης του ΕΕ σε σχέση με τα δεδομένα της πράξης και της θεωρίας που ήθελαν τα αντίποινα, ως την περίπτωση κατά την οποία αίρεται ο άδικος χαρακτήρας μιας δ.α. η εν πάση περιπτώσει από την οποία δεν προκύπτει διεθνής ευθύνη. Ο ΕΕ δεν αποστασιοποιείται μόνο από πλευράς ορολογίας με τον όρο "αντίποινα" χρησιμοποιώντας τον όρο "αντίμετρα" ή "μέτρα", -τον τίτλο και στο κείμενο του άρθρου 30-, ούτε αρκείται στην αναφορά των αντιμέτρων ως λόγο που αίρει τον άδικο χαρακτήρα μιας πράξης, αλλά χαρακτηρίζει τα αντίμετρα ως συνέπεια μιας δ.α. και τα εντάσσει στο δίκαιο της δ.κ.ε.

Η προϋπόθεση του άρθρου 30 του μέρους I ότι η λήψη του μέτρου εναντίον του άλλου κράτους πρέπει να υπαγορεύεται από το δδ "ως συνέπεια μιας διεθνούς αδικιοπραξίας αυτού του άλλου κράτους" με σαφήνεια προσπαθεί, ώστε η τέλεση των αντιμέτρων να προβλέπεται από κείμενο κανόνα δδ ως συνέπεια μιας ήδη τελεσμένης δ.α. Αν θελήσουμε να δούμε την ουσία της διάταξης αυτής βρισκόμαστε μπροστά σε μια αναστροφή των δεδομένων που ισχύουν σήμερα σχετικά με την άσκηση των αντιποίνων. Δηλαδή, ενώ, κατά το ισχύον δίκαιο και με βάση όσα έχουμε σχετικά προαναφέρει, η άσκηση των αντιποίνων, - εκτός των ένοπλων -, γίνεται γενικά αποδεκτή ως μέτρο αυτοδικίας όταν τελείται κάτω από τους όρους που θίξαμε, - της αναλογικότητας, του εξαναγκασμού του άλλου κράτους σε επανόρθωση μιας προτέρας δ.α. κλπ -, η διάταξη του άρθρου 30 ρητά ορίζει για τη νόμιμη λήψη των αντιμέτρων και τη νόμιμη πρόβλεψή τους ως συνέπεια μιας δ.α. Άρα, η λήψη αντιμέτρων μόνο αν προβλέπεται από το δδ είναι συγγνωστή και αποτελεί λόγο που αίρει τον άδικο χαρακτήρα μιας δ.α. Η τάση που εκδηλώνεται

μέσα από την προτεινόμενη διάταξη είναι να περιχαρακωθεί η άσκηση των αντιμέτρων από σαφείς κείμενους νομικούς κανόνες και να παύσει να ισχύει το δόγμα της ελεύθερης - έστω και κάτω από τους προαναφερθέντες όρους -, άσκησης των αντιποίνων ως μέτρων αυτοδικίας. Ήτοι, δεν θα αρκεί πλέον η μη ρητή απαγόρευση ορισμένου είδους αντιποίνων ώστε να δεχόμαστε τη νόμιμη άσκησή τους, όπως συμβαίνει σήμερα, αλλά αγόμαστε στο σημείο να αναζητούμε κάθε φορά για τη νόμιμη άσκηση των αντιμέτρων τη θεμελίωσή τους στο κείμενο δδ ως συνέπειας μιας δ.α.

Εξ άλλου η έννοια των αντιμέτρων ως συνέπειας μιας δ.α., σύμφωνα με τη διατύπωση του άρθρου 30 του μέρους Ι, πα ρ α π έ μ π ε ι το θέμα των αντιμέτρων στο μέρος 2, όπου εξετάζονται τα συναφή θέματα των συνεπειών της δκε και καθιστά το περιεχόμενο του άρθρου 30 ερμηνευτικό για την ουσιαστική και μεθοδολογική ένταξη των αντιμέτρων στις συνέπειες λόγω δκε.

Αν τώρα, λάβουμε υπ' όψη μας, τα νέα δικαιώματα των άρθρων 8¹ - 15 του μέρους 2 και τα οποία βλέπουμε αναλυτικά παρακάτω, διαπιστώνουμε ότι αποτελούν εξειδίκευση των μέτρων του άρθρου 30 του μέρους Ι και επομένως ανήκουν μεθοδολογικά στις συνέπειες της δκε.

Αξίζει να σημειωθεί, ότι στα σχετικά άρθρα του μέρους 2 δεν γίνεται χρήση των όρων "αντίμετρα" ή "μέτρα", αλλά διαγράφονται περιγραφικά τα νέα δικαιώματα του αδικούμενου κράτους. Μόνο στα επεξηγηματικά σχόλια των άρθρων αυτών χρησιμοποιούνται οι όροι "μέτρα λόγω αμοιβαιότητας" και "μέτρα αντιποίνων" με σκοπό να διακριθούν σε δύο κατηγορίες τα μέτρα που μπορούν να ασκηθούν συγγνωστά, με μονομερείς ενέργειες του αδικούμενου κράτους, όπως αναλύουμε στη συνέχεια παρακάτω.

2.2. Το Δικαίωμα Αναστολής των Αντίστοιχων ή Σχετικών με την Παραβιασθείσα Διεθνών Υποχρεώσεων

Ερχόμενοι, ειδικότερα, στην ανάλυση των νέων δικαιωμάτων, όπως προτείνονται από την ΕΔΔ, αρχίζουμε με το άρθρο 8 του μέρους 2 το οποίο αναφέρεται στην πρώτη κατηγορία αυτών που αφορούν στο δικαίωμα του αδικούμενου κράτους να αναστέλλει διεθνείς υποχρεώσεις του σχετιζόμενες ή αντίστοιχες με αυτήν που έχει ήδη παραβιασθεί από μια προηγούμενη δ.α. του αδικούντος κράτους (158).

Η διάταξη του άρθρου 8 προβλέποντας το δικαίωμα για να ανασταλεί η εκπλήρωση διεθνών υποχρεώσεων επιτρέπει στο "αδικούμενο κράτος" κάτω από ορισμένες προϋποθέσεις να επιχειρήσει πράξη που έρχεται σε αντίθεση με κείμενο κανόνα δικαίου, ήτοι μια δ.α. Πρόκειται για άλλη μια συνέπεια μετά από μια δ.α. κατά την οποία παρέχεται το νομικά κατοχυρωμένο δικαίωμα για μ ο ν ο μ ε ρ ή αντίδραση κατά της δ.α. που το "αδικούν κράτος" έχει ήδη επιτελέσει, με κύριο στόχο να επενεργήσει κ α τ α σ τ α λ τ ι κ ά κατά της δ.α. καθώς και ε ξ ι σ ο ρ ρ ο π ο ι η τ ι κ ά επαναφέροντας την ισορροπία που είχε διαταραχθεί λόγω δ.α. στις σχέσεις μεταξύ των κρατών.

Οι όροι άσκησης αυτών των μέτρων από τη μεριά του "αδικούμενου κράτους" είναι οι ακόλουθοι:

Ι. Το περιεχόμενο των διεθνών υποχρεώσεων που μπορούν να ανασταλούν πρέπει να είναι το ίδιο ή αντίστοιχο ή άμεσα και άρρηκτα εξαρτώμενο και σχετιζόμενο με την παραβιασθείσα διεθνή υποχρέωση. Είναι προφανές, ότι αυτή η δυνατότητα προκύπτει, όταν η πρωταρχική διακρατική σχέση, πριν τελεσθεί η δ.α., δημιουργεί δικαιώματα και υποχρεώσεις στα σχετιζόμενα μέρη του ίδιου ή και αντί-

στο ι χ ο υ περιεχομένου. Επίσης ο αποκλειστικός σ κ ο-
π ό ς αυτής της σχέσης θα πρέπει να είναι καθαρά α ν τ ι
σ τ α θ μ ι σ τ ι κ ό ς έχοντας ως μόνο α ν τ ι κ ε ί-
μ ε ν ο την εξυπηρέτηση των παροχών και αντιπαροχών των
κρατών μερών. Το φαινόμενο αυτό, κυρίως, μπορεί να
παρατηρηθεί στις περιπτώσεις διμερών ή έστω και πολυμερών
συμφωνιών συναλλακτικού χαρακτήρα, από τις οποίες
δημιουργούνται σχέσεις ανά ζεύγη κρατών. Συνεπώς,
συμπεραίνουμε, ότι για να εκτιμήσουμε κατά πόσο η εκπλήρωση
μιας διεθνούς υποχρέωσης μπορεί βάσιμα να ανασταλεί θα
πρέπει απαραίτητα να ανατρέξουμε στο αντικείμενο και στο
σκοπό που εξυπηρετεί η π ρ ω τ α ρ χ ι κ ή διακρατική
σχέση η οποία διαταράχθηκε με την τέλεση της δ.α.

II. Ο δικαιολογητικός λόγος που υπαγορεύει αυτού του
είδους τα μέτρα είναι η α ρ χ ή τ η ς α μ ο ι β α ι-
ό τ η τ α ς, σύμφωνα με το άρθρο 8 (159), η οποία
θέτει το κ ρ ι τ ή ρ ι ο για την άσκηση των παραπάνω
δικαιωμάτων. Η ίδια α μ ο ι β α ι ό τ η τ α που διέπει
την αντίστιξη μεταξύ παροχών και αντιπαροχών που προκύπτουν
από τη βασική πρωταρχική διακρατική σχέση, καθώς και την
αντιστοιχία των διεθνών υποχρεώσεων, που είδαμε παραπάνω,
αποτελεί την causa για το δικαίωμα αναστολής των διεθνών
υποχρεώσεων του άρθρου 8.

III. Το δικαίωμα αναστολής πρέπει να ασκείται μόνο για
εκείνες τις διεθνείς υποχρεώσεις του αδικούμενου κράτους οι
οποίες στρέφονται και αφορούν μόνο τα αντίστοιχα δικαιώματα
του αδικούντος κράτους, ώστε οι επιπτώσεις από τη μη
εκπλήρωσή τους να επέρχονται μ ό ν ο στο αδικούν κράτος
και να μην επεκτείνονται και σε τρίτα κράτη.

IV. Τέλος, παρά το γεγονός (α) ότι η αρχή της
αναλογικότητας που διέπει το σύνολο των άρθρων του μέρους 2
καλύπτει και το άρθρο 8 και, (β) ότι η αμοιβαιότητα που
πρέπει να διακρίνει τις σχέσεις των κρατών που διαταράχθηκαν
μετά από μια δ.α. και που συνιστά το κριτήριο άσκησης των

δικαιωμάτων που προβλέπει το άρθρο αυτό, μας επιβάλλει αντίστοιχες λύσεις. — ο ΕΕ αναφέρει, τελείως διευκρινιστικά στην παράγραφο 3 των σχολίων που ακολουθούν το άρθρο 8 (160), ότι η σχέση της αναλογικότητας μεταξύ δ.α. και επιβαλλόμενου μέτρου ισχύει και στην περίπτωση του άρθρου 8. Μέχρι εδώ, αυτή η υπόμνηση του ΕΕ δεν προβληματίζει αν και θεωρούμε σκόπιμη μια ρητή αναφορά στο κείμενο του ίδιου του άρθρου η οποία θα περιχαράκωνε τη μελλοντική άσκηση των δικαιωμάτων του αδικούμενου κράτους με βάση το άρθρο 8 από τις ενδεχόμενες αμφισβητήσεις. Στη συνέχεια, όμως, ο ΕΕ επεκτείνει το σχετικό συλλογισμό του και σε ότι αφορά την υποχρέωση του αδικούμενου κράτους για την τήρηση μιας ορισμένης διαδικασίας με βάση το άρθρο 10, το οποίο ρητά αναφέρεται μόνο στα δικαιώματα που ασκούνται με βάση το άρθρο 9 που αναλύουμε αμέσως παρακάτω (161). Δηλαδή, στο άρθρο 10 προβλέπονται η υποχρέωση για προηγούμενη εξάντληση διαδικαστικών μέσων για την ειρηνική διευθέτηση της διαφοράς σύμφωνα με την παράγραφο 1 του άρθρου 10, καθώς και ο τρόπος λήψης των συντηρητικών-ασφαλιστικών μέτρων (interim measures), σύμφωνα με την παράγραφο 2, εδάφια α' και β', που συνιστούν τυπικούς και επομένως αυστηρούς διαδικαστικούς όρους. Η ιδιότητα αυτή των όρων επιβάλλει ώστε να εφαρμόζονται αποκλειστικά στις περιπτώσεις μόνο που αφορούν και για τον ίδιο λόγο να μην επιδέχονται αναλογική εφαρμογή σε περιπτώσεις που δεν κατονομάζονται ρητά. Επομένως, θεωρούμε όχι απλά σκόπιμο αλλά και επιβεβλημένο να επεκταθεί ρητά η εφαρμογή του άρθρου 10 και για τις περιπτώσεις που προβλέπονται στο άρθρο 8, εφόσον αυτό κρίνεται επιθυμητό, για λόγους ενιαίας ρύθμισης συναφών θεμάτων.

2.2.1. Εξαιρέσεις Διεθνών Υποχρεώσεων από Το Δικαίωμα Αναστολής

Από την παράθεση των παραπάνω όρων και προϋποθέσεων που θέτει το άρθρο 8 για την άσκηση του δικαιώματος αναστολής του αδικούμενου κράτους, ως ειδικής συνέπειας λόγω δκε, προκύπτουν τα στοιχεία εκείνα που οδηγούν στην εξαίρεση ορισμένων κατηγοριών διεθνών υποχρεώσεων των κρατών από το δικαίωμα αυτό. Ο ΕΕ ρητά αναφέρεται σε αυτές τις εξαιρέσεις στα άρθρα 11 - 13 του μέρους 2 προβλέποντας την προστασία του δικαιώματος αναστολής από ενδεχόμενες παρερμηνείες ή και καταχρήσεις από μια μελλοντική εφαρμογή του κατά τρόπο που δεν θα ανταποκρινόταν στις σύγχρονες απαιτήσεις της διεθνούς δικαιοταξίας.

Επειδή οι εξαιρέσεις από τη δυνατότητα εφαρμογής του άρθρου 8, οι οποίες διαλαμβάνονται στα άρθρα 11 - 13, αφορούν κατά τον ίδιο ακριβώς τρόπο και στην εφαρμογή του επόμενου άρθρου 9 θα αναφερθούμε στο περιεχόμενό τους αμέσως παρακάτω, μετά τη σχολίαση του δικαιώματος του αδικούμενου κράτους για αναστολή υποχρεώσεων με βάση το άρθρο 9.

2.3. Το Δικαίωμα Αναστολής Διεθνών Υποχρεώσεων Άσχετων με την Παραβίασθείσα

Στο άρθρο 9 του μέρους 2 προβλέπεται το δικαίωμα του αδικούμενου κράτους να αναστέλλει διεθνείς υποχρεώσεις του απέναντι στο αδικούν κράτος οι οποίες δεν σχετίζονται με την

παραβιασθείσα από την τέλεση της δ.α. Πρόκειται για τη δεύτερη κατηγορία των νέων δικαιωμάτων του αδικούμενου κράτους.

Στη διατύπωση του άρθρου αυτού γίνεται χρήση του όρου "αντίποινα" (162) ως του λόγου που υπαγορεύει το συγκεκριμένο δικαίωμα αναστολής. Η επίσημη μεταγραφή των αντιποίνων στην παράγραφο 1 του άρθρου 9 από το χώρο της αυτοδικίας στις συνέπειες λόγω δκε σημαίνει ριζική μεταβολή στη λογική που τα διέπει και στη διαδικασία που τα υπαγορεύει. Πράγματι, σύμφωνα με το άρθρο 9, η αναστολή οποιασδήποτε διεθνούς υποχρέωσης, η οποία ενεργεί ως αντίμετρο, βάσει του άρθρου 30 του μέρους 1, σε μια ήδη διαπραχθείσα δ.α. και δεν σχετίζεται με την παραβιασθείσα διεθνή υποχρέωση, είναι θεμιτή, ως συνέπεια λόγω δκε.

Στα άρθρα 8 και 9 το περιεχόμενο των νέων δικαιωμάτων που καθιερώνονται είναι το ίδιο και αναφέρεται στην αναστολή των διεθνών υποχρεώσεων του αδικούμενου κράτους απέναντι στο αδικούν κράτος. Όμως οι ομοιότητες μεταξύ τους σταματούν σε αυτό το σημείο, επειδή, τόσο το είδος των διεθνών υποχρεώσεων που μπορούν να ανασταλούν όσο και ο λόγος και ο σκοπός του δικαιώματος της αναστολής κάθε φορά, διαφέρουν εντελώς. Στο άρθρο 8 η έννοια της αμοιβαιότητας, ως λόγος άσκησης του δικαιώματος αναστολής διεθνών υποχρεώσεων, δημιουργεί εκείνες τις συνθήκες ώστε να επιβληθούν αντίμετρα με καθαρά εξισορροποιητικό χαρακτήρα. Αντίθετα, στο άρθρο 9 η αναφορά στο λόγο των αντιποίνων έρχεται να τονίσει, μέσα από τη διάκριση σε διεθνείς υποχρεώσεις που έχουν ή δεν έχουν σχέση με την παραβιασθείσα από το αδικούν κράτος, τον **ε κ β ι α σ τ ι κ ό** και **ε κ φ ο β ι σ τ ι κ ό** χαρακτήρα των σχετικών αντιμέτρων (163). Όταν το αδικούμενο κράτος μπορεί να αναστείλει διεθνείς υποχρεώσεις του προς το αδικούν κράτος κάνοντας επιλογή πάνω στο πόσες και ποιες από αυτές τις διεθνείς υποχρεώσεις του κρίνονται ικανές να επηρεάσουν με τη μη εκπλήρωσή τους το αδικούν κράτος ώστε να

υποχρεωθεί να συμμορφωθεί, τότε το κοινωνικό αγαθό που προυπατεύει η διάταξη δεν είναι ταυτόσημο με το αγαθό της ισορρόπησης των αμοιβαίων συμφερόντων των ενεχόμενων κρατών που υπαγορεύει το άρθρο 8. Εδώ, στο άρθρο 9 η νομική προστασία παρέχεται στο αγαθό της παγίωσης της διεθνούς ειρήνης με την υποχρεωτική υήρηση των διεθνών νομικών κανόνων. Ο τρόπος προστασίας αυτού του αγαθού είναι η επιβολή κ υ ρ ώ σ ε ω ν με την άσκηση των αντιποίνων εναντίον του αδικούντος κράτους, όπως είδαμε προηγούμενα.

Με σκοπό να εξουδετερωθούν τα μειονεκτήματα της υπερβολικής και άκριτης επιβολής αντιποίνων που η διεθνής πρακτική έχει παρατηρήσει κατά την άσκησή τους στο παρελθόν, ο ΕΕ θέτει έναν πρώτο και βασικό περιορισμό στο "αδικούμενο κράτος" με τη σχέση της αναλογικότητας μεταξύ του είδους των διεθνών υποχρεώσεων που μπορούν να ανασταλούν και της δ.α. που έχει διαπραχθεί (164). Πράγματι, η πρόταση της παραγράφου 2 του άρθρου 9 καθιερώνει αυτήν τη σχέση της αναλογικότητας ως κριτήριο άσκησης των αντιποίνων από το αδικούμενο κράτος, υποκείμενο στη δικαστική εκτίμηση και κρίση κάθε φορά που θα μπορούσε να προκύψει αντίστοιχο πρόβλημα.

Δύο παράμετροι λαμβάνονται υπ' όψη για την τελική κρίση για την αναλογικότητα των μέτρων που ασκούνται ως αντίποινα. Η π ρ ώ τ η είναι η σπουδαιότητα της δ.α. που διαπράχθηκε. Εδώ, ελλείπει άλλη διευκρίνιση από τη μεριά του ΕΕ, είμαστε υποχρεωμένοι να δεχθούμε ότι η σχετική εκτίμηση πρέπει να βασισθεί σε στοιχεία που αναφέρονται τόσο στο ουσιαστικό περιεχόμενο της διεθνούς υποχρέωσης που παραβιάσθηκε και στα αποτελέσματα που επέφερε η παραβίασή της, όσο και στο είδος του διεθνούς νομικού κανόνα ο οποίος την προέβλεπε. Η δ ε ύ τ ε ρ η αναφέρεται στις επιπτώσεις που προκάλεσε η άσκηση του δικαιώματος των αντιποίνων. Εδώ, επίσης, χωρίς ιδιαίτερη επεξήγηση από τη

μεριά του ΕΕ, πρέπει να ληφθούν υπ' όψη συλλήβδην τόσο τα νομικά όσο και τα πραγματικά αποτελέσματα αυτής της άσκησης. Η συνεκτική μηση, λοιπόν, των νομικών και ουσιαστικών στοιχείων από τις δύο παραπάνω παραμέτρους αποτελεί την απαραίτητη διαδικασία για μια τελική κρίση πάνω στην αναλογικότητα αντιποίνων και δ.α.

Θα μπορούσε να ισχυρισθεί κανείς ότι η ειδική αναφορά σε αυτήν τη σχέση αναλογικότητας δεν ήταν απαραίτητη εφόσον το σύνολο των άρθρων του μέρους 2 συντάχθηκε με βάση την αρχή της αναλογικότητας που το διέπει ως ρητή νομική επιταγή σε όλες τις διατάξεις του. Παρά το γεγονός ότι η παράγραφος 2 του άρθρου 9 εντάσσεται στο γενικό αυτό πνεύμα της αναλογικότητας των συνεπειών καταγράφει μια ισχύουσα πρακτική στο ειδικό θέμα της άσκησης αντιποίνων.

Πράγματι, η διεθνής νομολογία και η θεωρία έχουν ήδη εκφραστεί υπέρ της αναλογικότητας μεταξύ αντιποίνων και δ.α.:

I. Μπορούμε να υπενθυμίσουμε την απόφαση του Ειδικού Διαδικαστικού Δικαστηρίου για την υπόθεση της Nautiliaa μεταξύ Πορτογαλίας και Γερμανίας το 1926 (165), όπου υποστηρίζεται με σαφήνεια η ανάγκη της αναλογικότητας μεταξύ δ.α. και αντιποίνων.

II. Η ίδια άποψη γίνεται αποδεκτή από τον L. Oppenheim ως κείμενος κανόνας του δδ, παρά το γεγονός ότι ο ίδιος αναγνωρίζει τις επιφυλάξεις και την αντίθετη γνώμη των Strupp και Hatscher (166).

III. Με την ίδια θετικότητα ο J.H.W. Verzijl υποστηρίζει την ανάγκη για τη σχέση αναλογικότητας μεταξύ αντιποίνων με την δ.α. (167). Γνωρίζοντας, όμως, τις δυσχέρειες καθορισμού των πλαισίων μέσα στα οποία κρίνεται η σχέση της αναλογικότητας a priori, οδηγείται στο συμπέρασμα

ότι πρόκειται για μια γενική αρχή η οποία διέπει τις συγκεκριμένες περιπτώσεις κάθε φορά σε συνάρτηση με τις διαστάσεις και τις επιπτώσεις που παίρνουν τα αντίποινα στην πράξη.

IV. Τέλος, στο άρθρο 6 του Κανονισμού για το Καθεστώς των Αντιποίνων σε Περίοδο Ειρήνης που συνέταξε το Ινστιτούτο Διεθνούς Δικαίου το 1934, περιλαμβάνονται έξι παράγραφοι με σκοπό να προσδιορίσουν τον τρόπο άσκησης των αντιποίνων, όπου διαλαμβάνεται και η σχέση της αναλογικότητας (168). Ήτοι, αρχικά ορίζεται ο στόχος των αντιποίνων με αντικειμενικό κριτήριο την επίτευξη της απαραίτητης επανόρθωσης από τη μεριά του αδικούντος κράτους (παρ. 1), ο οποίος, εφόσον πληρωθεί, επιφέρει το πέρας της άσκησης των αντιποίνων (παρ. 6). Μέσα σε αυτά τα χρονικά πλαίσια άσκησης των αντιποίνων επιβάλλεται να μην αλλάζει ο αρχικός σκοπός που υπαγόρευσε την άσκησή τους (παρ. 5), το είδος των αντιποίνων να είναι α ν ά λ ο γ ο με τη βαρύτητα της παράνομης πράξης και τη σημασία της ζημιάς που προκλήθηκε (παρ. 2), να μην έχει επιπτώσεις στους υπηκόους τρίτων κρατών (παρ. 3), να μη συγκρούεται με τους ανθρωπιστικούς κανόνες και να μη διεγείρει το δημόσιο αίσθημα (παρ. 4).

Μετά τα παραπάνω, είναι καταφανές ότι η παράγραφος 2 του άρθρου 9 αποτελεί κωδικοποίηση πάγιας πρακτικής που κάνει αποδεκτή την ανάγκη για αναλογικότητα μεταξύ αντιποίνων και δ.α. Ακριβώς, όμως, επειδή στο σχέδιο των άρθρων δεν ορίζονται τα στοιχεία προσδιορισμού αυτής της αναλογικότητας, η αφηρημένη γενική υπόμνησή της αποτελεί το σημείο δυνητικής παρέμβασης του δικαστικού ελέγχου στην καταχρηστική άσκηση των αντιποίνων.

Εκτός από τον παραπάνω περιορισμό στην άσκηση των αντιποίνων, ο ΕΕ καταγράφει στο άρθρο 10 επιπλέον ειδικούς περιορισμούς (169): Στην παράγραφο 1 προβλέπεται, ως π ρ ο - α π α ι τ ο ύ μ ε ν ο για την άσκηση των αντιποίνων, η

εξάντληση των διεθνών διαδικασιών για την ειρηνική διευθέτηση της διαφοράς ικανής να διασφαλίσει την εκπλήρωση των υποχρεώσεων του αδικούντος κράτους με βάση το άρθρο 6 του σχεδίου.

Το ακριβές νόημα της παραγράφου 1 του άρθρου 10 είναι ότι καθιερώνει ως α ν α γ κ α λ ο στάδιο την αναζήτηση της διευθέτησης της διαφοράς που δημιουργήθηκε μετά από μια δ.α. μεταξύ αδικούντος και αδικούμενου κράτους μέσα από διεθνείς δικαστικές ή διαιτητικές διαδικασίες, κάτω από τις εξής προϋποθέσεις:

I. Οι διαδικασίες αυτές αναφέρονται στη συγκεκριμένη σχέση από την οποία πηγάζει η παραβιασθείσα διεθνής υποχρέωση του αδικούντος κράτους και έχουν προβλεφθεί ειδικά για την περίπτωση σχετικών δ.α., έστω και, αν δεν είναι υποχρεωτικές *de lege lata*, ή έστω και, αν οι αποφάσεις στις οποίες καταλήγουν δεν έχουν προβλεφθεί ως οριστικές και δεσμευτικές. Η αυστηρή τήρηση της παραγράφου 1 του άρθρου 10 είναι απαραίτητη στην προκείμενη περίπτωση και, σύμφωνα με την παράγραφο 10 των σχολίων που ακολουθούν το άρθρο 10 (170), έρχεται να καλύψει τις παραπάνω διαδικαστικές αδυναμίες.

II. Για να τεθεί σε εφαρμογή αυτός ο τρόπος διευθέτησης της διαφοράς απαιτείται η συνεργασία του αδικούντος κράτους ή εν πάση περιπτώσει των ενεχομένων κρατών π.χ. στο διορισμό διαιτητών (παρ. 5 των σχολίων του άρθρου 10) (171) και,

III. Να έχει προβλεφθεί η ειδική αρμοδιότητα που καλύπτει όχι μόνο τη βάση της σχετικής διαφοράς αλλά και το αντικείμενό της κάθε φορά, - π.χ. ύπαρξη δικαιώματος ή υποχρέωσης, ερμηνεία διάταξης ή κανόνα δικαίου, καταλογισμός δέσ - , από τα οριζόμενα διεθνή δικαστικά ή διαιτητικά όργανα (παρ. 6 των σχολίων του άρθρου 10) (172).

Εξ άλλου η ίδια η διάταξη της παραγράφου 1 ορίζει ρητά ώστε η προβλεπόμενη διεθνής διαδικασία να μπορεί και να έχει την εξουσία να επιβάλλει την εφαρμογή όλων των υποχρεώσεων που προκύπτουν από το άρθρο 6 του σχεδίου για το αδικούν κράτος.

Τόσο από την περιγραφή των προϋποθέσεων εφαρμογής της παραγράφου 1 του άρθρου 10 όσο και από τα σχόλια του ΕΕ που συνοδεύουν το άρθρο 10 (παρ. 5, 6 και 10) προκύπτει η εκτίμηση ότι αναφερόμαστε σε δικαστικές ή διαιτητικές διεθνείς διαδικασίες επίλυσης της ουγκεκκριμένης διαφοράς. Η σαφής πρόθεση του ΕΕ διατυπώνεται στην αναζήτηση επίλυσης της *ad hoc* διαφοράς με ειδική αρμοδιότητα έκδοσης οριστικών αποφάσεων για τα ενεχόμενα κράτη στη διαφορά ώστε να καθίσταται απαράδεκτη η άσκηση των αντιποίνων του άρθρου 9. Συνεπώς, εφόσον υφίσταται η δυνατότητα προσφυγής σε τρόπο επίλυσης της διεθνούς διαφοράς με τις προδιαγραφές και τις προϋποθέσεις που προαναφέρει η παράγραφος 1 του άρθρου 10 η άσκηση του δικαιώματος του αδικούμενου κράτους, σύμφωνα με το άρθρο 9, καθίσταται απαράδεκτη. Επομένως η ανυπαρξία μιας οποιουδήποτε από τις παραπάνω προϋποθέσεις δεν επηρεάζει ορνητικά την άσκηση των δικαιωμάτων του άρθρου 9 στην οποία το αδικούμενο κράτος μπορεί να προχωρήσει ανεμπόδιστα.

Επὶ πλέον, η παράγραφος 2 του άρθρου 10 του σχεδίου περιλαμβάνει δύο άλλες περιπτώσεις, όπου δεν ισχύει για το αδικούμενο κράτος η υποχρέωση της παραγράφου 1 του άρθρου 10 να ακολουθήσει υποχρεωτικά τη διαδικασία της ειρηνικής διευθέτησης της διαφοράς, που αφορούν στη λήψη συντηρητικών-ασφαλιστικών μέτρων (173). Η π ρ ώ τ η περίπτωση αναφέρεται (174) σε εκείνα τα συντηρητικά - ασφαλιστικά μέτρα που το αδικούμενο κράτος δύναται να πάρει μονομερώς μέσα στα πλαίσια της δικής του αρμοδιότητας για εκείνο το χρονικό διάστημα που μεσολαβεί ώστε το εν λόγω αρμόδιο διεθνές δικαστικό όργανο να αποφανθεί για το

Απαρδεκτό ή μη της επιβολής των παραπάνω ασφαλιστικών μέτρων προστασίας (παρ. 2 εδ. α') και αποφασισθεί σχετικά η διακοπή τους ή μη. Η εξαίρεση αυτή από την τήρηση της παραγράφου 1 για την ακώλυτη μονομερή λήψη των παραπάνω μέτρων από τη μεριά του αδικούμενου κράτους ισχύει και όταν το διεθνές δικαστικό όργανο δεν έχει καμιά αρμοδιότητα για την επιβολή αυτών των ασφαλιστικών μέτρων προστασίας, σύμφωνα με την παράγραφο 7 των σχολίων του ΕΕ πάνω στο άρθρο 10 (175). Η δ ε ύ τ ε ρ η περίπτωση κατά την οποία δεν προκύπτει υποχρέωση του αδικούμενου κράτους να ακολουθήσει τη διαδικασία της ειρηνικής διευθέτησης της διαφοράς αφορά τη μη τήρηση των ασφαλιστικών-συντηρητικών μέτρων τα οποία είχαν αποφασισθεί από το διεθνές δικαστικό όργανο από τη μεριά του αδικούντος κράτους (παρ. 2 εδ. β'). Επομένως και σε αυτήν την περίπτωση το αδικούμενο κράτος αποδεσμεύεται από την υποχρέωση τήρησης της παραγράφου 1 του άρθρου 10 του μέρους 2 και έχει πλήρη τα δικαιώματα που προκύπτουν από το άρθρο 9 (παρ. 8 των σχολίων του άρθρου 10).

Είναι φανερό, ότι το περιεχόμενο του άρθρου 10 είναι προϋποθετικό για την εφαρμογή του άρθρου 9 και έχει ως αντικείμενο τη θέση διαδικαστικών όρων. Συνεπώς, όπως έχει αναφερθεί και προηγούμενα, πρέπει να ερμηνευθεί στενά μόνο σε σχέση με το άρθρο 9. Κάθε αναλογική εφαρμογή του σε περιπτώσεις πέραν εκείνης που ρυθμίζεται στο άρθρο 9 μετά από την εν λόγω διατύπωση του άρθρου 10 καθίσταται προβληματική. Οφείλουμε, λοιπόν, να είμαστε αντίθετοι με το σχόλιο του ΕΕ στην παράγραφο 3 του άρθρου 8 για αναλογική εφαρμογή του άρθρου 10 και στην περίπτωση του άρθρου 8, για λόγους τυπικούς. Για λόγους ουσιαστικούς βρίσκουμε λογικό και επιβεβλημένο να υιοθετηθεί μια ανάλογη εφαρμογή του άρθρου 10 στην περίπτωση που προβλέπει το άρθρο 8, για να υπάρξει ενιαία αντιμετώπιση των δύο άρθρων 8 και 9, αλλά με ρητή αναφορά και όχι μετά από ερμηνευτική εκτίμηση.

2.4. Περιορισμοί στην Άσκηση του Δικαιώματος Αναστολής Διεθνών Υποχρεώσεων

Το σχέδιο των άρθρων του μέρους 2 περιλαμβάνει στα επόμενα άρθρα 11 - 13 απαγορευτικούς περιορισμούς που αφορούν στα δικαιώματα του αδικούμενου κράτους για αναστολή των διεθνών υποχρεώσεων του απέναντι στο αδικούμενο κράτος τα οποία ασκούνται με βάση τα άρθρα 8, 9 και 10. Παραπάνω, σχολιάζοντας τόσο το άρθρο 8 όσο και τα άρθρα 9 και 10 μας δόθηκε η ευκαιρία να αναφερθούμε στους ειδικούς όρους-προϋποθέσεις καθώς και στον ιδιαίτερο τρόπο άσκησης των δικαιωμάτων αυτών ξεχωριστά. Εδώ, ο ΕΕ θέτει γενικότερους περιορισμούς που αποκλείουν την άσκηση και των δύο κατηγοριών δικαιωμάτων αναστολής διεθνών υποχρεώσεων.

Έτσι, λοιπόν, εκτιμώντας τη σημασία που έχει αποκτήσει στις μέρες μας η σύναψη πολυμερών συνθηκών για την προώθηση ομαλών σχέσεων των κρατών στους διάφορους τομείς της διεθνούς συμβίωσής τους, ο ΕΕ αποδέχεται μια πρώτη και καθοριστική εξαιρέσεων διεθνών υποχρεώσεων από το δικαίωμα αναστολής του αδικούμενου κράτους, αυτήν που απορρέει από πολυμερείς συμβάσεις. Αυτός ο διαχωρισμός, βέβαια, δεν συντελείται γενικά και αόριστα με βάση μόνο το τυπικό κριτήριο, δηλαδή, ότι οι διεθνείς αυτές υποχρεώσεις απορρέουν απλά και μόνο από πολυμερή συμβατικά κείμενα. Αντίθετα, βασίζεται στον προσδιορισμό ουσιαστικών και διαδικαστικών κριτηρίων που προκύπτουν από το αντικείμενο και τον σκοπό της σύναψης των συγκεκριμένων κάθε φορά πολυμερών συνθηκών.

Επίσης, με βάση τη λογική που επιβάλλει η εφαρμογή της αρχής της αναλογικότητας σε σχέση με την άσκηση των δικαιωμάτων των άρθρων 8 και 9, όπως αναλύσαμε προηγούμενα, προβλέπονται στις διατάξεις του άρθρου 12 του μέρους 2

δύο επί πλέον κατηγορίες εξαιρέσεων που αφορούν στις παρακάτω περιπτώσεις:

I. των διεθνών υποχρεώσεων των κρατών για παροχή προνομίων και ασυλιών στις διπλωματικές αποστολές, στις προξενικές αρχές και στο προσωπικό τους. Και, εδώ, όπως έχουμε προαναφέρει, γίνεται δεκτό ότι οι διεθνείς κανόνες που υπαγορεύουν τις παραπάνω υποχρεώσεις αποτελούν ένα αυτόνομο καθεστώς το οποίο προβλέπει περιοριστικές συνέπειες μετά από την εξέταση δ.α. που παραβιάζουν υποχρεώσεις των κρατών που διέπονται από αυτό. Το εδάφιο α' του άρθρου 12 ρητά ορίζει ότι το δικαίωμα αναστολής δεν μπορεί να επεκταθεί σε αυτόν τον ειδικό χώρο των διεθνών υποχρεώσεων των κρατών, έστω και αν αφορά δ.α. που τελούνται παραβιάζοντάς το. Και,

II. των διεθνών υποχρεώσεων που προκύπτουν από αναγκαστικούς κανόνες του γενικού δδ (άρθρο 12 εδ. β'). Πράγματι, όπως έχουμε αναλύσει και προηγούμενα, δεν υπάρχει αντιστοιχία ή σχετικότητα μεταξύ των διεθνών υποχρεώσεων που απορρέουν από κανόνες *jus cogens* και λοιπών διεθνών υποχρεώσεων των κρατών ώστε να θεμελιωθεί δικαίωμα αναστολής. Η ίδια κατηγορηματική λύση δίνεται ακόμα και αν η δ.α. που τελέσθηκε παραβίασε υποχρέωση που απέρρεε από αναγκαστικό κανόνα εκτός αν ο ίδιος ο παραβιασθείς αναγκαστικός κανόνας προβλέπει ειδικό δικαίωμα αναστολής.

Για όλες τις παραπάνω περιπτώσεις εξαιρέσεων από την άσκηση των δικαιωμάτων του αδικούμενου κράτους με βάση τα άρθρα 8 και 9 γίνεται προσπάθεια αναλυτικής προσέγγισης αμέσως παρακάτω.

2.4.1. Πολυμερείς Συμβάσεις - I

Η πρώτη κατηγορία εξαιρέσεων από την παραδεκτή άσκηση των δικαιωμάτων του αδικούμενου κράτους με βάση τα άρθρα 8 και 9 περιλαμβάνεται στα τρία εδάφια της παραγράφου 1 του άρθρου II (176) και αφορά σε ορισμένου περιεχομένου διεθνείς υποχρεώσεις από πολυμερείς συνθήκες. Τα κριτήρια προσδιορισμού αυτού του περιεχομένου είναι ουσιαστικά και παρουσιάζουν μεγάλο ενδιαφέρον. Συγκεκριμένα, λοιπόν, οι εξαιρέσεις από το δικαίωμα αναστολής του αδικούμενου κράτους αφορούν

- εκείνες τις διεθνείς υποχρεώσεις που απορρέουν από πολυμερείς συμβάσεις, όταν η μη εκπλήρωσή τους επηρεάζει την άσκηση των δικαιωμάτων ή την εκπλήρωση των υποχρεώσεων των άλλων κρατών μερών της σύμβασης (άρθρο II, παρ. I εδ. α'),
- εκείνες τις διεθνείς υποχρεώσεις που τίθενται για να προστατεύουν συλλογικά δικαιώματα των κρατών μερών μιας πολυμερούς συμφωνίας (άρθρο II, παρ. I εδ. β'), και,
- εκείνες τις διεθνείς υποχρεώσεις που αφορούν στην προστασία των ανθρώπινων δικαιωμάτων (άρθρο II, παρ. I εδ. γ').

Η διατύπωση της παραγράφου I του άρθρου II είναι διαζευκτική και, επομένως, η απαγόρευση άσκησης του δικαιώματος αναστολής ισχύει, εφόσον βρισκόμαστε μπροστά σε μια οποιαδήποτε από τις τρεις περιπτώσεις που προβλέπονται στα εδάφια α', β' και γ'. Από τις τρεις αυτές περιπτώσεις, όπως είναι φανερό, δεν παρουσιάζει πρόβλημα εφαρμογής η τρίτη περίπτωση που αναφέρεται στο ουσιαστικό περιεχόμενο των διατάξεων μιας πολυμερούς συνθήκης που θεμελιώνει διεθνείς υποχρεώσεις για την προστασία των ανθρώπινων δικαιωμάτων ανεξάρτητα από την εθνικότητα των ατόμων.

Αντίθετα, δυσχέρειες εφαρμογής προκύπτουν για τις δύο πρώτες περιπτώσεις, όπου δημιουργείται αντίστοιχο πρόβλημα ερμηνείας, όταν οι ρητές διατάξεις του κειμένου της πολυμερούς συνθήκης δεν είναι σαφείς. Από αυτές, η πρώτη αφορά την παραβίαση διεθνών υποχρεώσεων που απορρέουν από μια πολυμερή συνθήκη η οποία επιδρά α ν α γ κ α σ τ ι κ ά στην άσκηση των δικαιωμάτων ή την εκπλήρωση των υποχρεώσεων ό λ ω ν των υπόλοιπων κρατών μερών της. Επίσης, η δεύτερη περίπτωση αφορά στο είδος των συμφερόντων που προστατεύονται από μια πολυμερή συνθήκη, ως σ υ λ λ ο γ ι κ ά σ υ μ φ έ ρ ο ν τ α, των οποίων φορέας εξ ορισμού είναι το σ ύ ν ο λ ο των κρατών μερών της. Η παραβίαση, λοιπόν, των διεθνών υποχρεώσεων που κατοχυρώνουν αυτά τα συλλογικά συμφέροντα προκαλεί επιπτώσεις στο σύνολο των συμμετεχόντων κρατών.

Είναι προφανές, ότι η ανταποδοτική και εξισορροποιητική φύση του δικαιώματος αναστολής των διεθνών υποχρεώσεων με βάση το άρθρο 8 καθώς και η εκφοβιστική και κυρωτική φύση του δικαιώματος αναστολής των διεθνών υποχρεώσεων με βάση το άρθρο 9 έρχονται σε δεύτερη μοίρα μπροστά στα συμφέροντα των κρατών που διέπονται από μια πολυμερή συνθήκη η οποία είχε ως αντικείμενο να προστατεύσει αυτά τα συμφέροντα έναντι οποιουδήποτε παραβιάσής τους από τα συμμετέχοντα κράτη ή να καθιερώσει συλλογικά συμφέροντα μεταξύ των κρατών μερών της, ή τέλος να προστατεύσει ανθρώπινα δικαιώματα.

Αναγκαστικά, όπως άλλωστε ο ΕΕ αναφέρει στην παράγραφο 4 των σχολίων του άρθρου II (177), το θέμα του περιορισμού της άσκησης των νέων δικαιωμάτων από το αδικούμενο κράτος πρέπει να το δει κανείς σε σχέση με την αντίστοιχη διεύρυνση του κύκλου των κρατών που θεωρούνται αδικούμενα μετά την τέλεση μιας δ.α. που παραβιάζει δικαιώματα που έχουν θεσπισθεί από την ίδια κατηγορία πολυμερών συνθηκών με τις παραπάνω αναφερόμενες στο άρθρο II. Πράγματι, όπως έχουμε

προαναφέρει, στο άρθρο 5 παράγραφο 4 εδάφια β', γ' και δ', κάθε κράτος μέρος των παραπάνω συνθηκών θεωρείται ως αδικούμενο μετά από μια δ.α. που τις παραβιάζει (178). Συνεπώς, κάθε κράτος μέρος αυτών των συνθηκών ως αδικούμενο, μετά από μια τέτοια δ.α. θα δικαιούτο να ασκήσει τα δικαιώματα που ορίζουν τα άρθρα 8, 9 και 10 του μέρους 2. Αντ' αυτού, η ρύθμιση της παραγράφου I του άρθρου II στερεί από την κατηγορία αυτή των αδικούμενων κρατών το δικαίωμα άσκησης των νέων δικαιωμάτων καθιστώντας ουσιαστικά τη θέση τους θεσμικά κατώτερη από εκείνην του "παραδοσιακού" αδικούμενου κράτους, συρρικνώνοντας τα διευρυμένα δικαιώματα που ο ίδιος ο ΕΕ προτείνει με τις προηγούμενες διατάξεις του. Μια μόνη εξαίρεση προβλέπεται από τον ΕΕ για την κατηγορία αυτή των αδικούμενων κρατών. Αυτό μπορεί να συμβεί δια μέσου της διαδικασίας λήψης συλλογικών αποφάσεων σύμφωνα με το κείμενο της ίδιας της συνθήκης. Πράγματι, σύμφωνα με την παράγραφο 2 του άρθρου II (179), όταν η ίδια η πολυμερής συνθήκη προβλέπει διαδικασία λήψης συλλογικών αποφάσεων για την επίλυσή των σχετικών διαφορών τότε είναι δυνατό μέσα από μια τέτοια απόφαση να επιτραπεί η άσκηση των δικαιωμάτων αναστολής των υποχρεώσεων είτε με βάση την αρχή της αμοιβαιότητας είτε με βάση την έννοια των αντιποίνων, εξαιρούμενων μόνο εκείνων των συμβατικών υποχρεώσεων για την προστασία των δικαιωμάτων των ανθρώπων ανεξάρτητα προς την εθνικότητά τους (παρ. 7 των σχολίων του που συνοδεύουν το άρθρο II) (180).

Ως δικαιολογητικός λόγος αυτής της ειδικής πρόβλεψης για τις παραπάνω πολυμερείς συνθήκες, πρόβάλλει η ανάγκη να αποφευχθεί ο ενδεχόμενος κίνδυνος σοβαρών επιπτώσεων στα συμφέροντα των κρατών μερών της πολυμερούς συνθήκης από την ακώλυτη άσκηση αντιμέτρων, είτε λόγω αμοιβαιότητας, είτε λόγω αντιποίνων, από τη μεριά εκείνων από τα κράτη μέρη που θα προέβαιναν στη λήψη αυτών των μέτρων ως αδικούμενα κράτη. Ο βασικός ισχυρισμός στη σκέψη του ΕΕ είναι ότι, στην πράξη,

ο βαθμός προσβολής των συμφερόντων των κρατών μερών μιας πολυμερούς συνθήκης, με περιεχόμενο όπως τα εδάφια α' και β' της παραγράφου I του άρθρου II περιγράφουν, δεν είναι ο αυτός για το σύνολο των κρατών μερών, άσχετα, αν, με βάση το άρθρο 5 παράγραφος 4 εδάφια β', γ' και δ', κάθε κράτος μέρος μιας τέτοιας συνθήκης θεωρείται αδικούμενο κράτος από μια δ.α. που παραβιάζει το περιεχόμενό της. Την ίδια διαφορετική επίπτωση από την άσκηση αντιμέτρων μπορεί να διαπιστώσει κανείς ανάμεσα στα κράτη μέρη της ίδιας της συνθήκης. Ο μόνος τρόπος να εξουδετερωθούν οι παραπάνω αδυναμίες είναι να σταθμίζονται κάθε φορά οι σχετικές επιπτώσεις τόσο από την τέλεση της αρχικής δ.α. όσο και από το ενδεχόμενο άσκησης αντιμέτρων και να επιλέγονται οι κατάλληλοι μέθοδοι αντιμετώπισης της αρχικής δ.α.

Μέσα από τις τρεις περιπτώσεις των πολυμερών συνθηκών που αναφέρονται στην παράγραφο I του άρθρου II, καταβάλλεται μια προσπάθεια ιεράρχησης μεταξύ των ατομικών συμφερόντων των κρατών και εκείνων των συμφερόντων που προκύπτουν μετά από τη σύναψη ορισμένων πολυμερών συμφωνιών μεταξύ τους, λόγω ακριβώς της συμμετοχής τους σε αυτές. Είναι γεγονός, ότι, στις μέρες μας, η ειδική παρατήρηση μας οδηγεί στη διαπίστωση, ότι στη γενική κατηγορία των πολυμερών συνθηκών, στην οποία υπάγονται όλες συλλήβδην οι συμφωνίες με βάση τον αριθμό των κρατών μερών, περιέχονται υποκατηγορίες πολυμερών συνθηκών με κριτήριο το είδος των σχέσεων που δημιουργούνται μεταξύ των συμμετεχόντων κρατών. Συγκεκριμένα, αν και η πλειονότητα των πολυμερών συνθηκών αφορά στη δημιουργία αστερεότυπων σχέσεων μεταξύ δικαιωμάτων και υποχρεώσεων ανά ζεύγη συμμετεχόντων κρατών, είναι χαρακτηριστικό, σήμερα, το φαινόμενο της δημιουργίας άλλου είδους διακρατικών σχέσεων όπως εκείνων που αναφέρονται στα εδάφια α', β' και γ' της παραγράφου I του άρθρου II. Συνεπώς, οι συνέπειες από την τέλεση μιας δ.α. που παραβιάζει δικαιώματα και συμφέροντα

ένός κράτους με βάση μια παραδοσιακή συμβατική ή και εξου συμβατική σχέση που αφορά σε ξεχωριστά και επί μέρους αντικρουστά δικαιώματα και υποχρεώσεις μεταξύ των κρατών μερών δεν μπορεί να ταυτίζονται με εκείνες που προκαλούνται από μια δ.α., που παραβιάζει μια πολυμερή συμβατική σχέση με περιεχόμενο την καθιέρωση δικαιωμάτων απαραβίαστων για το σύνολο των κρατών μερών ή συλλογικών συμφερόντων. Η ανάγκη για ιδιαίτερη προστασία σε αυτού του είδους τις συμβατικές σχέσεις οδηγεί τον ΕΕ στην ειδική ρύθμιση της παραγράφου I του άρθρου II, με την απαγόρευση της άσκησης των νέων δικαιωμάτων από τη μεριά του αδικούμενου κράτους.

Αν συγκρίνουμε τη συλλογιστική που επιβάλλει τις ρυθμίσεις της παραγράφου I του άρθρου II με την αντίστοιχη που επιβάλλει τις ρυθμίσεις της παραγράφου 4, εδάφια β', γ' και δ' του άρθρου 5 διαπιστώνουμε ότι η ίδια περίπου επιχειρηματολογία υποστηρίζει την πρόταση ρυθμίσεων με αντικρουόμενα αποτελέσματα. Πράγματι, ενώ με βάση το άρθρο 5 παράγραφος 4 εδάφια β', γ' και δ' διευρύνεται η έννοια του αδικούμενου κράτους με κριτήριο και μόνο την τυπική συμμετοχή στις τρεις κατηγορίες των πολυμερών αυτών συνθηκών, στη συνέχεια με βάση την παράγραφο I του άρθρου II συρρικνώνεται το περιεχόμενο των δικαιωμάτων των αδικούμενων κρατών λόγω δε, ή, τουλάχιστον, μπαίνουν σοβαρές προϋποθέσεις άσκησής τους σε σύγκριση με τα δικαιώματα των υπολοίπων αδικούμενων κρατών, σύμφωνα με τα προτεινόμενα στο μέρος 2 από τον ΕΕ.

Πράγματι, πρέπει να αναγνωρίσει κανείς ότι ο σκοπός αυτών των ρυθμίσεων είναι να προστατευθεί νομικά το ευρύ κοινωνικό σύνολο των κρατών μερών που διέπεται από το καθεστώς των εν λόγω συνθηκών. Η εξυπηρέτηση, όμως, μιας τέτοιας ανάγκης δεν πρέπει να καταστεί υπέρμετρα επιβαρυντική για τη θέση των αδικούμενων κρατών στερώντας τα από την άσκηση πρωτοποριακών δικαιωμάτων άμυνας κατά του αδικούμενου κράτους, όπως αυτά που προβλέπονται στα άρθρα 8,

9 και 10. Είναι γεγονός, ότι η πρόταση του άρθρου II παράγραφος I έχει αρνητικά αποτελέσματα όχι μόνο για τη θέση των αδικούμενων κρατών-μερών, επειδή, στην ουσία, συνιστά περιορισμό στην επαγωγή ορισμένου είδους συνεπειών λόγω δκε για τις συγκεκριμένες περιπτώσεις, αλλά για το νομικό καθεστώς των συνθηκών αυτών. Η κατοχύρωση του ειδικού καθεστώτος, που οι εν λόγω συνθήκες διέπουν και καθιερώνουν, βάλλεται από το ίδιο το γεγονός της πρότασης για τη μειονεκτική θέση των αδικούμενων κρατών. Προφανώς η υιοθέτηση των παραπάνω συνθηκών δεν απέβλεπε να στερήσει τα κράτη μέρη από την αναγκαία νομική προστασία σε περίπτωση δ.α. Αντίθετα απέβλεπε μόνο στην επιβολή ειδικού καθεστώτος ρύθμισης ορισμένων διακρατικών σχέσεων. Η ιδιαιτερότητα, όμως, του καθεστώτος αυτού δεν κατοχυρώνεται με την μονόπλευρη απαγόρευση επαγωγής ορισμένων γενικών συνεπειών λόγω δκε, που προτείνονται στο μέρος 2, όπως ακριβώς υπαγορεύει η διάταξη του άρθρου II παράγραφος I, αλλά με την παράλληλη πρόταση ειδικών συνεπειών που θα μπορούν να αναπληρώσουν λειτουργικά το "κενό" από την παραπάνω απαγόρευση. Ουσιαστικά, μάλιστα, δεν πρόκειται για κενό με την έννοια της έλλειψης πρόβλεψης, αλλά για συμπύκνωση δικαιωμάτων των αδικούμενων κρατών και επομένως για υποβάθμιση της θέσης τους σε σύγκριση με τις άλλες περιπτώσεις δ.α.

Πράγματι, στις περιπτώσεις των συνθηκών του άρθρου II παράγραφος I, μόνο η θέσπιση ειδικών συνεπειών λόγω δκε θα μπορούσε να προσφέρει τη δέουσα προστασία στα κράτη μέρη λόγω δκε αποκαθιστώντας την ισορροπία στις σχετικές ρυθμίσεις που είχε διαταραχθεί από την απαγόρευση επαγωγής ορισμένης κατηγορίας γενικών συνεπειών λόγω δκε. Εξ άλλου, ο αντικειμενικός στόχος που εξυπηρετείται, σύμφωνα με το σκεπτικό του ΕΕ, με την απαγόρευση ορισμένων γενικών συνεπειών λόγω δκε δεν είναι ασυμβίβαστος με την υιοθέτηση ειδικών συνεπειών για τον ίδιο λόγο. Ήδη ο ΕΕ στις

παραγράφους 2 και 3 των σχολίων που ακολουθούν το άρθρο II (181) παρατηρεί ότι είναι σύνηθες το φαινόμενο της πρόβλεψης από τις ίδιες τις πολυμερείς συνθήκες των ειδικών συνεπειών που θα προκύψουν μετά από την τέλεση μιας δ.α. Όπως έχει ορισθεί, από το άρθρο 2 του μέρους 2 (182), αυτές οι ειδικές προβλέψεις υπερισχύουν σε εφαρμογή, ως *leges speciales*, των γενικών ρυθμίσεων του μέρους 2. Συνεπώς η περίπτωση αυτή δεν δημιουργεί καμιά ανάγκη για διαφορετική ρύθμιση, ενώ, αντίθετα, πρόβλημα προκύπτει μόνο για εκείνες τις πολυμερείς συνθήκες που δεν προβλέπουν κάτι σχετικό. Αυτό το ενδεχόμενο δεν έχει ληφθεί υπ' όψη από τον ΕΕ με αποτέλεσμα να βρισκόμαστε μπροστά στην πλημμελή παροχή νομικής προστασίας στα αδικούμενα κράτη μέρη των πολυμερών αυτών συνθηκών, που αναφέραμε και αναλύσαμε προηγούμενα.

Σύμφωνα με τις παραπάνω παρατηρήσεις, θεωρούμε προτιμότερη μια ρύθμιση η οποία θα λάμβανε υπ' όψη της τα παρακάτω, σχετικά με τις πολυμερείς συνθήκες που ορίζουν τα τρία εδάφια της παραγράφου I του άρθρου II:

I. Βασικά πρέπει να γίνει ρητή διάκριση μεταξύ εκείνων από τις σχετικές πολυμερείς συνθήκες που προβλέπουν ειδικές συνέπειες και εκείνων που δεν προβλέπουν ειδικές συνέπειες λόγω δκε. Η απαγόρευση για επαγωγή ορισμένων γενικών συνεπειών πρέπει να αφορά μ ό ν ο στις πολυμερείς συνθήκες με περιεχόμενο όπως αυτό που ορίζουν τα εδάφια α', β' και γ' της παραγράφου I του άρθρου II, οι οποίες όμως έχουν περιλάβει στο κείμενό τους ειδικές συνέπειες λόγω δκε.

II. Δεύτερο, η απαγόρευση για επαγωγή ορισμένων γενικών συνεπειών που ορίζει το άρθρο II παράγραφος I πρέπει να περιορισθεί μ ό ν ο στην περίπτωση που η αναστολή της εκπλήρωσης διεθνών υποχρεώσεων από τη μεριά του αδικούμενου κράτους πρόκειται να ασκηθεί λόγω α ν τ ι π ο ί ν ω ν για εκείνες τις διεθνείς υποχρεώσεις που δεν έχουν έρεισμα την ίδια νομική βάση (π.χ. το ίδιο συμβατικό κείμενο) με τη

διεθνή υποχρέωση που παραβιάστηκε από τη μεριά του αδικούντος κράτους— με την τέλεση της δ.α. Με άλλα λόγια, πρέπει να αποκλεισθεί τελείως μόνο η εφαρμογή του άρθρου 9 του μέρους 2 για τις εν λόγω πολυμερείς συνθήκες.

III. Τρίτο η απαγόρευση της εφαρμογής του άρθρου 8 είναι θεμιτή για τις παραπάνω πολυμερείς συνθήκες μόνο μετά τη λήψη συλλογικής απόφασης όλων των κρατών μερών σχετικά με δ.α. που αφορά σε παραβιάσεις διεθνών υποχρεώσεων που απορρέουν από την ίδια πολυμερή σχέση. Η καθιέρωση ειδικής διαδικασίας ως προϋπόθεσης για να μην επιτραπεί η εφαρμογή του άρθρου 8, από τη μια μεριά ενεργεί προληπτικά ως αποτρεπτικό μέσο για την τέλεση σχετικών δ.α., ενώ από την άλλη μεριά δημιουργεί ευνοϊκότερες συνθήκες αλληλεγγύης για το σύνολο των κρατών μερών που έχουν εξ ορισμού και την ιδιότητα του αδικούμενου κράτους στις αντίστοιχες περιπτώσεις δ.α. για μια αποτελεσματική καταστολή των αρνητικών επιπτώσεων στο ειδικό συμβατικό καθεστώς που έχουν καθιερώσει οι πολυμερείς αυτές συνθήκες. Η ασφαλιστική δικλείδα της λήψης συλλογικής απόφασης όχι για να επιτραπεί η εφαρμογή του άρθρου 8, όπως η παράγραφος 2 του άρθρου II (183) αφήνει να διαφανεί, αλλά για να απαγορευθεί αντίστροφα η εφαρμογή του άρθρου 8, μεταλλάζει τον αγώνα σύγκρουσης μεταξύ των ατομικών συμφερόντων των κρατών μερών και των συμφερόντων τους ως συνόλου από τη συμμετοχή τους στο προκαίμενο συμβατικό καθεστώς σε μια κατάσταση πραγματικής επικράτησης και κατάσχυσης του ρόλου των κρατών μερών των παραπάνω συνθηκών, ως συνόλου, στα χέρια των οποίων περνάει εξουσιαστικά η προστασία των πολυμερών αυτών συνθηκών, σε βάρος των αδικούντων κρατών.

VI. Όπως έχει ήδη αναφερθεί προηγούμενα, το άρθρο 2 του μέρους 2 ορίζει προϋποθέσεις και όρους για να υπερισχύσουν οι ειδικές συνέπειες που προβλέπονται συμβατικά από τα κράτη για ορισμένες δ.α. εκείνων των συνεπειών που προβλέπονται στο μέρος 2. Με βάση το γεγονός ότι οι

ρυθμίσεις των άρθρων 8 και 9 είναι νεωτεριστικές είναι αναμενόμενο η πρόβλεψη των παραπάνω ειδικών συνεπειών να μη περιλαμβάνει κεφάλαια που να αφορούν σε νέα δικαιώματα των αδικούμενων κρατών. Σύμφωνα όμως με ρητή επιφύλαξη στο κείμενο του άρθρου 2, καθ' ο μέρος οι παραπάνω ειδικές συνέπειες δεν προβλέπουν σχετικά δικαιώματα των αδικούμενων κρατών θα πρέπει οι συνέπειες των άρθρων 8 και 9 να έχουν εφαρμογή και σε αυτές τις περιπτώσεις αθροιστικά με τις υπόλοιπες συνέπειες που προβλέπονται συμβατικά, ή, τουλάχιστον, θα πρέπει να δημιουργείται σοβαρή αμφισβήτηση για το αν επιτρέπεται η εφαρμογή των άρθρων αυτών ή όχι. Κατά τη γνώμη μας, χάριν της ενότητας στον τρόπο της αντιμετώπισης, το ενδεχόμενο αυτής της αμφισβήτησης πρέπει να αρθεί, όπως ακριβώς προτείνουμε με τις παραπάνω II και III σκέψεις που κάναμε (184).

Στο σημείο αυτό, κλείνουμε την εξέταση του πρώτου γενικού περιορισμού στην άσκηση των νέων δικαιωμάτων του αδικούμενου κράτους των άρθρων 8 και 9, ο οποίος, αν ισχύσει όπως προτείνεται από τον ΕΕ, διαβλέπουμε να έχουμε τη δυνατότητα πραγματικής εφαρμογής των παραπάνω νέων δικαιωμάτων σε ολιγόριθμες περιπτώσεις διακρατικών σχέσεων. Επί πλέον, διαβλέπουμε, ότι η προϋούσα δυνατότητα εφαρμογής των νέων δικαιωμάτων θα φθίνει συνεχώς στο μέλλον, πριν καλά-καλά υιοθετηθεί ως θεσμός, αν λάβουμε υπ' όψη μας τη σύγχρονη τάση του διεθνούς δικαίου να νομοθετείται μέσω από τη σύναψη πολυμερών συνθηκών ιδίως με περιεχόμενο όπως τα εδάφια α', β' και γ' της παραγράφου I του άρθρου II περιγράφουν.

2.4.2. Πολυμερείς Συμβάσεις - II

Ο δ ε ύ τ ε ρ ο ς γ ε ν ι κ ό ς π ε ρ ι ο ρ ι -
σ μ ό ς στην άσκηση των νέων δικαιωμάτων που προβλέπουν τα
άρθρα 8 και 9 αφορά δ.α. που παραβιάζουν υποχρεώσεις που
πηγάζουν από πολυμερείς συνθήκες οι οποίες προβλέπουν
διαδικασία λήψης συλλογικών αποφάσεων για το σκοπό της
προστασίας από την παραβίαση των διεθνών υποχρεώσεων που οι
ίδιες έχουν επιβάλλει. Ο περιορισμός αυτός που ορίζεται στην
παράγραφο II (185) έχει περιεχόμενο διαδικαστικό σε αντίθεση
με το περιεχόμενο της παραγράφου I του ίδιου άρθρου που
είναι ουσιαστικό. Συγκεκριμένα η πρόβλεψη στο κείμενο μιας
πολυμερούς συμφωνίας της παραπάνω διαδικασίας ενεργεί ως
όρος και προϋπόθεση για τη μη εφαρμογή των δικαιωμάτων των
άρθρων 8 και 9 μετά από πρωτοβουλία του αδικούμενου κράτους.
Η πρόβλεψη αυτή, λοιπόν, θέτει διαδικαστικό όρο και δεν
εμποδίζει τη λήψη συλλογικής απόφασης η οποία να επιτρέπει
την ουσιαστική άσκηση των δικαιωμάτων αυτών από τη μεριά του
αδικούμενου κράτους. Αυτή η δυνατότητα εφαρμογής απορρέει
από ρητή αναφορά στο κείμενο της παραγράφου 2 του άρθρου II.

Το κείμενο της παραγράφου 2 του άρθρου II επειδή δεν
διακρίνει σε ποιές πολυμερείς συμφωνίες αναφέρεται θα πρέπει
να θεωρήσουμε ότι το πεδίο εφαρμογής του αφορά σε όλες τις
πολυμερείς συνθήκες (με κράτη μέρη πάνω από δύο) με μόνο
κριτήριο το ποσοτικό κριτήριο από τη συμμετοχή κρατών και
χωρίς καμιά αναφορά στο περιεχόμενό τους. Η παραπάνω
τοποθέτηση δεν αρύεται από καμιά διασταλτική ερμηνεία αλλά
απλά απορρέει με βάση τη γραμματική διατύπωση της παραγράφου
η οποία αναφέρεται αδιάκριτα σε πολυμερείς συνθήκες. Εξ
άλλου, δεν μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι ενδεχόμενα
πρόκειται για παράλειψη επειδή ήδη στην παράγραφο I του
ίδιου άρθρου ο ΕΕ έχει διαχωρίσει τις πολυμερείς συνθήκες
στις οποίες αναφέρεται με βάση ορισμένο ουσιαστικό

περιεχόμενο. Άρα, είναι σαφής η πρόθεσή του - η οποία συμφωνεί και με τη διατύπωση της διάταξης της παραγράφου 2 - να μην παραπέμψει στις συνθήκες της παραγράφου I, αλλά να αναφερθεί στη γενική κατηγορία των πολυμερών συνθηκών και να δημιουργήσει ένα διαδικαστικό περιορισμό για την άσκηση των δικαιωμάτων των άρθρων 8 και 9.

Με βάση την παράγραφο 2 του άρθρου II στην περίπτωση πολυμερών συνθηκών με ουσιαστικό περιεχόμενο, όπως αυτό που προβλέπουν τα εδάφια α' και β' της παραγράφου I του ίδιου άρθρου, οι οποίες όμως περιλαμβάνουν στο κείμενό τους την παραπάνω διαδικασία λήψης συλλογικών αποφάσεων, είναι δυνατό μετά από τη λήψη της σχετικής συλλογικής απόφασης να επιτραπεί στο αδικούμενο κράτος η άσκηση των δικαιωμάτων των άρθρων 8 και 9 σε αντίθεση με τα οριζόμενα στην παράγραφο I. Μόνη ε ξ α ί ρ ε σ η εφαρμογής αυτής της δυνατότητας αφορά τις πολυμερείς συνθήκες με περιεχόμενο, όπως προβλέπεται στο εδάφιο γ' της παραγράφου I, ήτοι, τη θέσπιση υποχρεώσεων για την προστασία των ανθρώπινων δικαιωμάτων ανεξάρτητα από την εθνικότητα των φορέων τους, έστω και αν προβλέπουν την εν λόγω διαδικασία.

Σύμφωνα με τα παραπάνω στοιχεία, πρέπει να δεχθούμε, ότι οι πολυμερείς συνθήκες που δεν προβλέπουν στο κείμενό τους διαδικασία λήψης συλλογικών αποφάσεων, όπως η παράγραφος 2 του άρθρου II ορίζει, και δεν έχουν περιεχόμενο, όπως προβλέπουν τα εδάφια α', β' και γ' της παραγράφου I του ίδιου άρθρου, επιτρέπουν την ακώλυτη άσκηση των δικαιωμάτων των άρθρων 8 και 9 με την πρωτοβουλία του αδικούμενου κράτους.

2.4.3. Παροχή — Προνομίων σε Διπλωματικές και Προξενικές Αποστολές

Η τ ρ ί τ η κ α τ η γ ο ρ ί α ε ξ α ι ρ έ σ ε ω ν στην άσκηση των δικαιωμάτων που απορρέουν από τα άρθρα 8 και 9 του μέρους 2 αφορά την απαγόρευση για αναστολή διεθνών υποχρεώσεων του φιλοξενούντος κράτους σε σχέση με ασυλίες που παρέχονται στις διπλωματικές αποστολές, στις προξενικές αρχές και στο προσωπικό τους είτε με βάση την αρχή της αμοιβαιότητας είτε με βάση τα αντίποινα (άρθρο 12 εδ. α'). Όπως μας δόθηκε προηγούμενα (186) η ευκαιρία να τονίσουμε οι διεθνείς υποχρεώσεις των κρατών για παροχή ασυλιών και προνομίων στις διπλωματικές αποστολές, στις προξενικές αρχές και στο προσωπικό τους συνιστά ένα ιδιαίτερα π � ο ν ο μ ι - α κ ό κ α θ ε σ τ ώ ς α π α ρ α β ί α σ τ ο από τα μέλη της, διεθνούς κοινότητας (187). Έχει γίνει, λοιπόν, δεκτό, όπως ο ΕΕ αναφέρει στην παράγραφο 7 των σχολίων του άρθρου 8 (188), ότι η ειδική προστασία που δίνεται στα κράτη μέλη της διεθνούς κοινότητας για να υπερασπισθούν την έννοια αυτού του απαραβίαστου είναι η περιορισμένη δυνατότητα αντίδρασης των αδικούμενων κρατών σε περιπτώσεις τέλεσης δ.α. μετά από παραβίαση διεθνών υποχρεώσεων που υπαγορεύουν την παροχή των παραπάνω προνομίων και ασυλιών. Συγκεκριμένα η μόνη αντίδραση των αδικούμενων κρατών εναντίον των κρατών που διαπράττουν δ.α. παραβιάζοντας αυτές τις υποχρεώσεις είναι (α) η δήλωση προσώπων ως ανειπιθύμητων και, (β) η διακοπή των διπλωματικών σχέσεων. Αυτές οι δύο συνέπειες είναι οι μόνες που αφήνουν απαραβίαστα τα εν λόγω προνόμια ακόμα και σε περιπτώσεις δ.α. Η παραπάνω περιορισμένη δυνατότητα επιβολής συνεπειών από την τέλεση σχετικών δ.α. υπάρχει και όταν — σύμφωνα με σχολίο του ΕΕ —, έχουν παραβιασθεί από το διαπιστευμένο κράτος διεθνείς υποχρεώσεις

που αφορούν στον τρόπο άσκησης των καθηκόντων τους στο έδαφος του φιλοξενούντος κράτους από τα μέλη και το προσωπικό των εν λόγω αποστολών.

Κατόπιν αυτών, η ειδική διεθνής προστασία που αφορά στην παροχή ασυλιών και προνομίων στις διπλωματικές αποστολές, στις προξενικές αρχές και στο προσωπικό τους συνεπάγεται και ειδικό καθεστώς συνεπειών λόγω έκε το οποίο είναι ρητά υπαγορευτικό για την άσκηση των νέων δικαιωμάτων του αδικούμενου κράτους με βάση τα άρθρα 8 και 9.

2.4.4. Αναγκαστικοί Κανόνες Διεθνούς Δικαίου

Ο τέταρτος γενικός περιορισμός στην άσκηση των νέων δικαιωμάτων του αδικούμενου κράτους με βάση τα άρθρα 8 και 9 του μέρους 2, ως συνέπειες της έκε, αφορά στην απαγόρευση για αναστολή των διεθνών υποχρεώσεων των κρατών που απορρέουν από αναγκαστικούς κανόνες έδ είτε λόγω της αρχής της αμοιβαιότητας είτε λόγω αντιστοίχων (άρθρο 12 έδ. β').

Σε ότι αφορά τους δύο τελευταίους - τρίτο και τέταρτο - περιορισμούς, παρατηρούμε, ότι έχουμε ήδη αναφερθεί προηγούμενα στην ποιοτική και ουσιαστική εξάρτηση των κανόνων που διέπουν τις συνέπειες λόγω έκε, - με βάση τις διατάξεις του μέρους 2 της παρούσας κωδικοποίησης, ή με βάση συμφωνία των ενδιαφερόμενων μερών -, τόσο από τους κανόνες που υποχρεώνουν στην παροχή ασυλιών και προνομίων στις διπλωματικές αποστολές, στις προξενικές αρχές και στο προσωπικό τους, όσο και από τους αναγκαστικούς κανόνες του γενικού έδ. Η σημασία της εν λόγω ιεράρχησης κανόνων έδ σχετικά με τις δύο αυτές κατηγορίες θετών νομικών

κανόνων, που ρητά προβλέπεται στο άρθρο 2 του μέρους 2, είναι ότι σε ένα —π ρ ώ τ ο ε π έ π ε δ ο— δημιουργείται μια γενική απαγόρευση εφαρμογής συνεπειών λόγω δκε — είτε σύμφωνα με τις διατάξεις του μέρους 2 είτε μετά από συμφωνία των μερών —, εφόσον αυτές οι συνέπειες έρχονται σε αντίθεση με το περιεχόμενο των δύο αυτών κατηγοριών νομικών κανόνων.

Σύμφωνα με τη γενική διατύπωση του άρθρου 2 του μέρους 2 και την ίδια με την παραπάνω συλλογιστική θα πρέπει να δεχθούμε ότι το αντίθετο φαίνεται ότι είναι επιτρεπτό, ότι δηλαδή όσες από τις συνέπειες λόγω δκε — που προβλέπονται στο μέρος 2 ή σε συμφωνία των μερών — δεν συγκρούονται με τις παραπάνω κατηγορίες διεθνών νομικών κανόνων ε π ά γ ο ν τ α ι π α ρ α δ ε κ τ ά στο αδικούν κράτος. Έτσι θα επάγονται παραδεκτά, όπως είναι φυσικό, και μάλιστα θα υπερισχύουν των συνεπειών του μέρους 2 όσες συνέπειες θα μπορούσαν να έχουν προβλεφθεί από τον ίδιο τον αναγκαστικό κανόνα 55 μετά την παραβίασή του.

Στην τελευταία αυτήν περίπτωση, πρόβλημα μπορεί να προκύψει από το υποθετικό ενδεχόμενο, που ένας αναγκαστικός κανόνας 55 προβλέποντας συνέπειες λόγω παραβίασής του έρχεται σε ουσιαστική σύγκρουση με το περιεχόμενο άλλου αναγκαστικού κανόνα 55. Πράγματι διαπιστώνουμε σχετικό κενό ρύθμισης του υποθετικού αυτού ενδεχομένου. Επιχειρώντας όμως μια απάντηση θα βλέπαμε ότι το ενδεχόμενο αυτό είναι δυνατό να υποκρύπτει βούληση της διεθνούς κοινότητας για ε ρ ο π ο ι ή σ η του περιεχομένου εκείνου του αναγκαστικού κανόνα 55 με το οποίο έρχεται σε σύγκρουση η επαγωγή συνεπειών που προβλέπονται από άλλον αναγκαστικό κανόνα 55. Στην περίπτωση αυτή το κριτήριο του χρόνου ισχύος των δύο συγκρουομένων αναγκαστικών κανόνων 55 προσφέρει μια ικανοποιητική λύση με την επικράτηση στην εφαρμογή του μεταγενέστερου σχετικού νομικού κανόνα. Εξ άλλου, το

περιεχόμενο του άρθρου 53 της Σύμβασης της Βιέννης για το Δίκαιο των Συνθηκών βοηθάει και επιτρέπει μια τέτοιου είδους ερμηνεία.

Η ίδια παραπάνω ποιοτική ιεράρχηση των δύο κατηγοριών νομικών κανόνων σε σύγκριση με τις διατάξεις του μέρους 2, δικαιολογεί, σε ένα δεύτερο επίπεδο, την υιοθέτηση μιας ειδικής εξαίρεσης στην παραδεκτή επαγωγή συνεπειών λόγω δκε, όπως αναλύσαμε προηγούμενα με τις προϋποθέσεις και τους όρους που θέτει το άρθρο 2 του μέρους 2. Συγκεκριμένα, με βάση τη διάταξη του άρθρου 12 από το σύνολο των συνεπειών που μπορούν να επαχθούν στο αδικούν κράτος λόγω δκε, μετά από τις διευκρινήσεις που προαναφέραμε, απαγορεύεται ρητά η άσκηση δικαιώματος αναστολής διεθνών υποχρεώσεων που απορρέουν από τις δύο κατηγορίες νομικών κανόνων, όπως τα εδάφια α' και β' του άρθρου 12 αναφέρουν. Τέλος, η εν λόγω εξαίρεση δεν υφίσταται, όταν βρισκόμαστε ενώπιον αναγκαστικού κανόνα του γενικού δδ ο οποίος προβλέπει την παραπάνω αναστολή των σχετικών δικαιωμάτων, ως συνέπεια από την προηγούμενη παραβίασή του, σύμφωνα με αντίστοιχη υποσημείωση του ΕΕ (189).

2.4.5. Η μη Εφαρμογή των Άρθρων 10 και 11

Εξαιρείται στην επιβολή των περιορισμών που θέτουν τα άρθρα 10 και 11 για την άσκηση των δικαιωμάτων αναστολής διεθνών υποχρεώσεων είτε με βάση την αρχή της αμοιβαιότητας είτε λόγω αντιποίνων προβλέπει το επόμενο άρθρο 13. Με βάση το άρθρο αυτό, όταν το περιεχόμενο της δ.α. που τελέσθηκε επιφέρει καταλυτικά αποτελέσματα στο αντικείμενο και το σκοπό μιας πολυμερούς συνθήκης ως σύνολο,

τότε δεν έχουν εφαρμογή τα άρθρα 10 και 11. Η καταστροφή του αντικειμένου της πολυμερούς συνθήκης από την προαναφερθείσα δ.α. εξαφανίζει εκείνες τις προϋποθέσεις για ειδική προστασία του νομικού καθεστώτος που εγκαθίδρυσε η πολυμερής συνθήκη, μετά τη σύναψή της, συμπαρασύροντας δικαιολογημένα και την ανάγκη για υιοθέτηση των ειδικών περιορισμών των άρθρων 10 και 11 κατά την άσκηση των δικαιωμάτων αναστολής των διεθνών υποχρεώσεων από το αδικούμενο κράτος. Συγκεκριμένα, αυτοαναιρείται η ανάγκη για προστασία των συλλογικών συμφερόντων των κρατών μερών της πολυμερούς συνθήκης, σύμφωνα με το άρθρο II παράγραφος I εδάφια α' και β', ή για την τήρηση της διαδικασίας διευθέτησης της διαφοράς, σύμφωνα με το άρθρο 10, είτε, τέλος, για τη λήψη συλλογικών αποφάσεων σύμφωνα με το άρθρο 11 παράγραφος 2. Συνεπώς, η άσκηση των δικαιωμάτων για αντίμετρα επιτρέπεται αν και η επίτευξη της επαναφοράς των πραγμάτων στην προτέρα κατάσταση, ως στόχος για αντίμετρα, καθίσταται "απίθανη αν όχι αδύνατη", όπως ακριβώς ισχυρίζεται ο ΕΕ (190). Επίσης χαρακτηριστικά, ο ΕΕ αναφέρει στην παράγραφο 3 των σχολίων που συνοδεύουν το άρθρο 13 (191) ότι:

"η χρεωκοπία του συστήματος που ίδρυσε η πολυμερής συνθήκη προκαλεί μια αναβίωση των διμερών σχέσεων μεταξύ των ενδιαφερομένων κρατών (δηλαδή του αδικούντος και του αδικούμενου κράτους)".

Σύμφωνα με ρητή διατύπωση, η εξαίρεση που εισάγεται με το άρθρο 13 από τους περιορισμούς στην άσκηση των δικαιωμάτων αναστολής των διεθνών υποχρεώσεων του αδικούντος κράτους δεν αφορά τους περιορισμούς που θέτει το άρθρο 12 οι οποίοι έχουν α π ό λ υ τ η εφαρμογή και μετά τη συνδρομή των προϋποθέσεων που θέτει το άρθρο 13.

Τέλος, το άρθρο 13 είναι ασαφές στον προσδιορισμό εκείνων των διεθνών υποχρεώσεων η παραβίαση των οποίων οδηγεί στην καταστροφή του αντικειμένου και του σκοπού μιας

πολυμερούς συνθήκης. Στην παράγραφο 4 (192) των σχολίων ο ΕΕ παραπέμπει στην έννοια της "υλικής παραβίασης", όπως αυτή χρησιμοποιείται στη Σύμβαση για το Δίκαιο των Συνθηκών δημιουργώντας μια εννοιολογική εξάρτηση από αντίστοιχες καταστάσεις που προβλέπονται μέσα στο κείμενο της Σύμβασης αυτής, παρά το γεγονός ότι ρητά και κατηγορηματικά δεν υπάρχουν περιθώρια αλληλεξάρτησης μεταξύ συνεπειών λόγω δκε και συνεπειών στην εγκυρότητα και στην ισχύ των συνθηκών οι οποίες κρίνονται αποκλειστικά με βάση τη Σύμβαση για το Δίκαιο των Συνθηκών (άρθρο 16 εδ. α', του μέρους 2 του σχεδίου της κωδικοποίησης) (193).

3. Ειδικές Συνέπειες για Κατηγορίες Διεθνών Αδικοπραξιών

Γενικά

Με βάση την αρχή της αναλογικότητας που επιδρά, όπως είδαμε, σε όλο το φάσμα των συνεπειών λόγω δκε, δηλαδή, όχι μόνο στο σκέλος της νομιμοποίησης του αδικούμενου μέρους κάθε φορά, αλλά και στην πρόταση του περιεχομένου της δκε, ήτοι των "νέων υποχρεώσεων" και των "νέων δικαιωμάτων" που προκύπτουν μετά την τέλεση μιας δ.α. στις σχέσεις των ενδιαφερόμενων κρατών, ο ΕΕ προτείνει μια κατηγορία ειδικών συνεπειών που αφορούν επίσης στο περιεχόμενο της δκε στις περιπτώσεις διεθνών εγκλημάτων και μάλιστα ειδικότερα στην περίπτωση της τέλεσης του διεθνούς εγκλήματος της επίθεσης.

Την ισχύουσα κατάσταση για την ενταία φύση της δκε, ως προς το περιεχόμενο-των συνεπειών, ο ΕΕ έχει την πρόθεση να ανατρέψει μέσα από την πρόταση των άρθρων 14 και 15 του μέρους 2 της κωδικοποίησης. Από τις προτεινόμενες διατάξεις προκύπτουν τα κύρια χαρακτηριστικά των νέων ρυθμίσεων που έρχονται να θεμελιώσουν τις νέες αντιλήψεις σχετικά με ένα ιδιαίτερο περιεχόμενο συνεπειών μετά την τέλεση διεθνών εγκλημάτων και να το περιφραυρήσουν μέσα σε σαφή προδιαγεγραμμένα θεωρικά πλαίσια.

Η καθολικότητα εφαρμογής των ρυθμίσεων αυτών για όλα γενικά τα τελούμενα διεθνή εγκλήματα και η "αναγκαστή", κατά τη γνώμη μας, επιβολή τους, η οποία δεν εμποδίζει τη διεύρυνση των προβλεπόμενων συνεπειών κάτω από συναινετικές διαδικασίες αλλά υπαγορεύεται με τη μορφή της "ελάχιστης" νομικής προστασίας που παρέχεται στα μέλη της διεθνούς κοινότητας σε αυτές τις περιπτώσεις, συνιστούν τα χαρακτηριστικά δεδομένα των νέων προτάσεων.

Η καθιέρωση ιδιαίτερων συνεπειών, όχι μόνο, όσον αφορά στον καθορισμό του αδικούμενου κράτους, όπως είδαμε και προηγούμενα, αλλά και στον προσδιορισμό του περιεχομένου των συνεπειών, που αναλύουμε αμέσως παρακάτω, πραγματοποιείται με την αναγνώριση "υποχρεώσεων αλληλεγγύης" οι οποίες δυναμικά και ουσιαστικά εμπλέκουν όλα τα κράτη της διεθνούς κοινότητας, - πλην του αδικούντος κράτους -, στην πρακτική της παροχής νομικής προστασίας κατά τους κράτους που τελεί διεθνές έγκλημα.

3.1. Ειδικές Συνέπειες για τα Διεθνή Εγκλήματα

Το ισχύον καθεστώς για την ενιαία φύση της δκε η οποία υπογορεύει την επαγωγή των ίδιων συνεπειών μετά την τέλεση κάθε είδους δ.α., - έστω και αν πρόκειται για δ.α. που χαρακτηρίζονται από τους κείμενους νομικούς κανόνες ως διεθνή εγκλήματα -, αποσπεί την πηγή των αδυναμιών του νομικού πλαισίου που δέπει σήμερα τις συνέπειες μετά την τέλεση διεθνών εγκλημάτων. Χωρίς να παραβλέπει κανείς, όπως ήδη επισημάναμε, τη σαφή βούληση των κρατών, όχι μόνο, να χαρακτηρίζουν ορισμένες δ.α. ως διεθνή εγκλήματα με την υιοθέτηση αντίστοιχων ειδικών κανόνων, αλλά και να προβλέπουν τρόπους επίλυσης των σχετικών διαφορών που προκύπτουν μεταξύ τους με τη θέσπιση ειδικών "τριτογενών" κανόνων (194), διαπιστώνει την παράλληλη αδράνεια και αντίδραση για μια συντονισμένη προσπάθεια καθορισμού ειδικών δευτερογενών νομικών κανόνων που θα διαφοροποιούσαν τις συνέπειες μετά την τέλεση διεθνών εγκλημάτων.

Τα παραπάνω αναφέρονται με παραστατικότητα στα κείμενα των εισηγήσεων του ΕΕ προς την ΕΔΔ, όπου βλέπουμε τα εξής (195):

Με πολύ οπτικισμό ο ΕΕ παρατηρεί ότι ενώ η διεθνής κοινότητα είναι πρόθυμη να αναγνωρίσει ορισμένες δ.α. ως διεθνή εγκλήματα, με την υιοθέτηση κανόνων και ακόμη να θεσπίσει ταυτόχρονα μηχανισμούς υλοποίησης των επιβαλλόμενων μέτρων, μέσα από τριτογενείς κανόνες, αντίθετα διατάζει να προβλέψει "ειδικούς δευτερογενείς κανόνες διαφορετικούς από εκείνους που έχουν εφαρμογή στις δ.α. γενικά". Παρ' όλα αυτά, συνεχίζοντας, ο ΕΕ εκφράζει τη γνώμη (196) ότι δεν υπάρχει ελπίδα τα κράτη να δεχθούν την υιοθέτηση ενός νομικού κανόνα όπως ο κανόνας που διακρίνει τις δ.α. σε διεθνή εγκλήματα και διεθνή αδικήματα του άρθρου 19 του

μέρους Ι, αν δε δοθεί "ν ο μ ι κ ή ε γ γ ύ η σ η" για το ότι, εφόσον έχουν διαπράξει διεθνές έγκλημα, ως αδικούντα κράτη, δεν θα υποστούν τη σχετική κατηγορία και δεν θα αντιμετωπίσουν τις απαιτήσεις και τα αντίποινα από κανένα κράτος ή από όλα τα άλλα κράτη "χωρίς να υπάρξει αντικειμενική και έγκυρη διαδικασία απόδειξης των γεγονότων και επαγωγής του εφαρμοστέου δικαίου (δευτερογενείς κανόνες)". Επίσης, από την άλλη μεριά ο ΕΕ τονίζει (197) το γεγονός ότι η διεθνής κοινότητα και παρά την ύπαρξη των παραπάνω εγγυήσεων, δεν θα δεχόταν, εφόσον έχει τελεσθεί διεθνές έγκλημα, η λήψη των αναγκαίων μέτρων που πρέπει να επιβληθούν, να θεωρηθεί θέμα που επαφίεται ολοκληρωτικά στην "προθυμία" καθενός κράτους μεμονωμένα. Ακόμα, διαπιστώνει ότι (198), κανένα κράτος μεμονωμένα "δεν θα αποδεχθεί την υποχρέωση να υποστηρίξει τα επιχειρούμενα από άλλο κράτος αντίποινα, ούτε την υποχρέωση να πάρει μέρος σε συλλογικά αντίποινα, χωρίς (να προηγηθεί) μια ανεξάρτητη και έγκυρη διαδικασία και μια συλλογική συζήτηση και απόφαση για την κατανομή του βάρους της υλοποίησης" (199).

Είναι προφανές, ότι μέσα από τις παραπάνω σκέψεις αποκαλύπτεται η προβληματική εικόνα των αντικρουόμενων κρατικών συμφερόντων που πρέπει να ληφθεί υπ' όψη σε κάθε προσπάθεια καθορισμού συνεπειών μετά την τέλεση διεθνών εγκλημάτων. Από την επιτυχία της προσπάθειας αυτής εξαρτάται η σκοπιμότητα και η πρακτικότητα του διαχωρισμού μεταξύ διεθνών αδικημάτων και διεθνών εγκλημάτων, σύμφωνα με τις ρυθμίσεις του μέρους Ι. Πράγματι, όπως επισημαίνει ο ΕΕ (200), ο κίνδυνος αποτυχίας των διατάξεων του άρθρου 19 του μέρους Ι είναι ορατός αν δεν προβλεφθεί αντίστοιχος αποτελεσματικός και πρακτικός τρόπος επαγωγής συνεπειών. Κάθε σχετική ρύθμιση, λοιπόν, πρέπει να ανταποκριθεί όχι μόνο στη σχεδίαση πρακτικών και εφικτών συνεπειών μετά την τέλεση διεθνών εγκλημάτων αλλά και στο καθολικό και σύμφυτο

αίτημα για πρόβλεψη τέτοιων οργανωτικών και διαδικαστικών βάσεων που θα διασφαλίζουν και θα εγγυώνται την αμερόληπτη και αντικειμενική παροχή αποτελεσματικής νομικής προστασίας τόσο σε αδικούμενα όσο και σε αδικούντα κράτη.

Η ανάλυση αυτή που προσπαθεί να δώσει το μέτρο της χρησιμότητας για την προοπτική της σχεδίασης και της υιοθέτησης των σχετικών ρυθμίσεων, αφού λάβει υπ' όψη της, τόσο τις αρνητικές διαπιστώσεις, που έχουμε αναφέρει σε προηγούμενο κεφάλαιο και που προκύπτουν από την ισχύουσα εφαρμογή των ενιαίων συνεπειών λόγω δικε για όλες τις τελούμενες δ.α., όσο και τα προβλήματα που δημιουργούνται σε κάθε εγχείρημα ανατροπής των ενιαίων αυτών συνεπειών, όπως είδαμε παραπάνω, πρέπει να συμπληρωθεί με ένα τρίτο στοιχείο που θα αναφέρεται στη δυνατότητα επιβολής και πρόβλεψης ειδικών συνεπειών για τα τελούμενα διεθνή εγκλήματα. Σε αυτό το τελευταίο σημείο, πριν δούμε από κοντά τις διατάξεις των άρθρων 14 και 15, αναφερόμαστε αμέσως παρακάτω.

3.1.1. Κοινά Χαρακτηριστικά των Συνεπειών των Διεθνών Εγκλημάτων

Η λογική της αρχής της αναλογικότητας που στηρίζει τη σχεδίαση του μέρους 2 της κωδικοποίησης και που, όπως είναι επόμενο, καλύπτει και τις προτεινόμενες διατάξεις των άρθρων 14 και 15, δίνει την αφορμή να προσεγγίσουμε ένα καίριο θέμα: Υπάρχει, άραγε, ένας κοινός τύπος που να αποτελείται από ορισμένα κοινά χαρακτηριστικά των συνεπειών που επιβάλλονται μετά την τέλεση διεθνών εγκλημάτων, με βάση το ειδικό συμβατικό δίκαιο, που ισχύει και εφαρμόζεται σήμερα;

Μια θετική απάντηση σε αυτό το ερώτημα θα πρόσφερε την απαραίτητη δικαιολογία για την προώθηση εξαιρετικών συνεπειών μετά την τέλεση διεθνών εγκλημάτων.

Σε προηγούμενο κεφάλαιο μας δόθηκε η ευκαιρία να αναφερθούμε στις αδυναμίες που προκύπτουν όχι μόνο από την εφαρμογή των ενιαίων συνεπειών της δκε μετά την τέλεση οποιωνδήποτε δ.α. και επομένως και των διεθνών εγκλημάτων αλλά και από την κατακερματισμένη συμβατική πρακτική των κρατών να υιοθετούν μέσα από ειδικά συμβατικά κείμενα ορισμένες δ.α. ως διεθνή εγκλήματα. Εδώ, παρουσιάζεται η ανάγκη να δούμε αν μέσα από τη συμβατική πρακτική προκύπτουν ορισμένα κοινά στοιχεία στις συνέπειες που προβλέπονται από τους σχετικούς δευτερογενείς κανόνες.

Ο ΕΕ στην τέταρτη εισήγησή του προς την ΕΔΔ (201) αναφέρεται στα διαπιστωμένα αυτά κοινά στοιχεία, όπως π.χ.:

- η τέλεση διεθνών εγκλημάτων προκαλεί κακό (injury) σε "όλα τα άλλα κράτη" της διεθνούς κοινότητας, - εκτός του αδικούντος κράτους - (o erga omnes χαρακτήρας τους),
- η οργανωμένη διεθνής κοινότητα, δηλαδή, τα Ηνωμένα Έθνη έχουν αρμοδιότητα επί του θέματος του χαρακτηριζομένου μιας δ.α. ως διεθνές έγκλημα και της εφαρμογής των κατάλληλων δευτερογενών και τριτογενών κανόνων,
- κατά την επιβολή των συνεπειών μετά την τέλεση διεθνών εγκλημάτων δεν μπορεί να προβληθεί ο ισχυρισμός από τη μεριά του αδικούντος κράτους της επέμβασης σε ζητήματα που ανήκουν στην εσωτερική δικαιοδοσία των κρατών, και
- η τέλεση διεθνών εγκλημάτων προκαλεί τη δημιουργία οικουμενικών συλλογικών δικαιωμάτων για αντίδραση στις συγκεκριμένες δ.α. τα οποία βασίζονται στους δεσμούς αλληλεγγύης που αναπτύσσονται

μεταξύ "όλων των άλλων κρατών μερών". Με αφετηρία αυτούς τους δεσμούς αλληλεγγύης δημιουργούνται κοινές υποχρεώσεις για κάθε ένα από όλα τα άλλα κράτη μέρη όχι απέναντι του αδικούντος κράτους αλλά απέναντι των υπολοίπων από την κατηγορία "όλων των άλλων κρατών μερών".

Βασιζόμενος στη διατύπωση των παραπάνω κοινών στοιχείων ο ΕΕ προχωρεί στην πρόταση των άρθρων 14 και 15 δίνοντας στις σχετικές διατάξεις το χαρακτήρα ενός ελάχιστου πλαισίου πρόβλεψης ειδικών συνεπειών κοινών για όλα τα διεθνή εγκλήματα. Κατά τη διεργασία αυτή, υποστηρίζει, ότι πρέπει να ληφθούν επί πλέον υπ' όψη δύο προϋποθετικοί παράμετροι, στους οποίους έχουμε ήδη αναφερθεί και προηγούμενα: πρώτο, ο εγκαθιστός χαρακτήρας των διεθνών εγκλημάτων δεν συνεπάγεται το ίδιο καθεστώς δικαιωμάτων και υποχρεώσεων για "όλα τα άλλα κράτη" που θεωρούνται "αδικούμενο μέρος" μετά την τέλεση διεθνών εγκλημάτων και δεύτερο, δεν επάγεται το ίδιο καθεστώς των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων, ως περιεχόμενο των νομικών συνεπειών λόγω δε, για όλα τα τελούμενα διεθνή αδικήματα (202).

Με βάση τους παραπάνω περιορισμούς, στα πλαίσια της ειδικής πρόβλεψης συνεπειών για κατηγορίες δ.α., ο ΕΕ ερμηνεύει στο άρθρο 14 του μέρους 2 γενικούς κανόνες οι οποίοι προτείνονται για να εφαρμόζονται ειδικά μετά την τέλεση διεθνών εγκλημάτων.

3.1.2. Οι Συνέπειες της Παραγράφου I του Άρθρου 14

Για την εξέταση των συνεπειών του άρθρου 14 θα καταφύγουμε σε μια μεθοδολογική διάκριση μεταξύ των συνεπειών που προβλέπονται στην παράγραφο I και εκείνων των συνεπειών που προβλέπονται στην παράγραφο 2 του άρθρου 14. Κριτήριο της διάκρισης αυτής θα αποτελέσει η σχετική κλίση ή μη των συνεπειών που εμπεριέχονται στις δύο παραγράφους με τις συνέπειες οι οποίες επάγονται μετά την τέλεση δ.α., - με τους περιορισμούς και τις εξαιρέσεις τους - και στις οποίες έχουμε ήδη αναφερθεί.

Πράγματι, βλέπουμε, ότι η παράγραφος I προβλέπει συνέπειες οι οποίες είτε είναι ίδιες με αυτές που αναφέρονται σε όλες γενικά τις δ.α., σύμφωνα με τα άρθρα 6-13 του μέρους 2, είτε παραπέμπουν στον τρόπο αναγνώρισης ειδικών συνεπειών, με βάση το άρθρο 2 του μέρους 2. Στις δύο περιπτώσεις της παραγράφου I έχουμε να κάνουμε με συνέπειες ήδη γνωστές από όσα έχουμε προαναφέρει μέχρι εδώ. Αντίθετα στην παράγραφο 2 περιέχονται συνέπειες που προβλέπονται με μόνον ειδικό τρόπο μετά την τέλεση γενικά όλων των διεθνών εγκλημάτων των λεγόμενων "υποχρεώσεων αλληλεγγύης", όπως θα εξετάσουμε παρακάτω.

Κάνοντας αρχή στην εξέταση των συνεπειών του άρθρου 14, βλέπουμε, ότι, σύμφωνα με την παράγραφο I, οι συνέπειες που επιβάλλονται μετά την τέλεση ενός διεθνούς εγκλήματος είναι (203): (i) όλες όσες επιβάλλονται μετά την τέλεση οποιασδήποτε δ.α., όπως ακριβώς αυτές προβλέπονται στα προηγούμενα άρθρα που αναλύσαμε και, (ii) όσες έχουν προβλεφθεί από τη "διεθνή κοινότητα ως σύνολο", ειδικά για την περίπτωση.

ι. Στην π ρ ώ τ η περίπτωση της παραγράφου Ι γίνεται λόγος για την επαγωγή όλων εκείνων των υποχρεώσεων και των δικαιωμάτων που επιβάλλονται μετά την τέλεση οποιασδήποτε δ.α. Η γραμματική διατύπωση ότι "κάθε διεθνές έγκλημα συνεπάγεται όλες τις νομικές συνέπειες μιας δ.α." χωρίς άλλη διευκρίνιση δημιουργεί την πρώτη εντύπωση ότι έχουμε την επαγωγή όλων των διεθνών δικαιωμάτων και όλων των διεθνών υποχρεώσεων από πλευράς περιεχομένου συνεπειών - και όχι βέβαια από πλευράς νομιμοποίησης του αδικούμενου κράτους που στην προκείμενη περίπτωση διέπεται από το εδάφιο ε' του άρθρου 5 (204) -, για καθένα από τα ανήκοντα στην κατηγορία "όλων των άλλων κρατών." Η ενδεχόμενη εφαρμογή μιας τέτοιας ερμηνείας θα ενέπλεκε "όλα τα άλλα κράτη" στην επιβολή των "νέων υποχρεώσεων" του αδικούντος κράτους και στην άσκηση και διεκδίκηση των "νέων δικαιωμάτων" τους, όπως ακριβώς προβλέπεται στις διατάξεις των άρθρων 6-13 του μέρους 2 του σχεδίου και σύμφωνα με το εδάφιο ε' του άρθρου 5 του μέρους 2. Αποτέλεσμα αυτής της επιλοκής θα ήταν μοιραία η συλλήβδην επιβολή ενός σύνθετου πλέγματος συνεπειών από τη μεριά "όλων των άλλων κρατών" της διεθνούς κοινότητας σε βάρος του αδικούντος κράτους.

Μια προσεκτικότερη διαρεύνηση των σκέψεων του ΕΕ, όπως αυτές διατυπώνονται στα κείμενα των σχετικών ευήστων εκθέσεων προς τη ΓΣ, μας επιβεβαιώνει την άποψη ότι το διεθνές έγκλημα, ως δ.α., επισείει όλες τις συνέπειες μιας δ.α. αναγκαστικά, πλήν, όμως, σύμφωνα και με τους όρους και τους περιορισμούς που θέτουν οι διατάξεις που τις καθιερώνουν και όχι καθ' υπέρβαση ή κατ' εξαίρεση αυτών. Η ερμηνεία αυτή βρίσκεται σε συμφωνία με μια παραδοχή που έχουμε ήδη προαναφέρει και την οποία διακηρύττει ο ΕΕ, ότι, δηλαδή,

"ένα διεθνές έγκλημα είναι πάντα μια διεθνής αδικοπραξία συνεπώς μπορεί να υπάρξει αδικούμενο κράτος ή αδικούμενα κράτη σύμφωνα με το άρθρο 5 παράγραφοι 1 ως 4 " (205).

Επίσης, με το ίδιο πνεύμα, ο ΕΕ υποστηρίζει, ότι

"Προφανώς,, για καθένα άλλο κράτος ατομικά, η τέλεση ενός διεθνούς εγκλήματος δεν συνεπάγεται τα ίδια "νέα δικαιώματα" και ούτε τις ίδιες "νέες υποχρεώσεις" του αδικούντος κράτους απέναντι σε όλα τα άλλα κράτη" (206).

Αν λάβουμε υπ' όψη τη λογική των παρακάτω απόψεων φθάνουμε στο συμπέρασμα ότι η εφαρμογή των συνεπειών που προβλέπεται στην πρώτη περίπτωση της παραγράφου I του άρθρου 14 επιβάλλεται, σύμφωνα με τους όρους και τις προϋποθέσεις που θέτουν όχι μόνο τα άρθρα 6-13 αλλά και οι διατάξεις των παραγράφων 1 έως 4 του άρθρου 5 του μέρους 2. Μια τέτοια ερμηνεία, όμως, στην οποία συγκλίνουμε, μετά από τη διερεύνηση που προηγήθηκε, θα απαιτούσε τη φραστική διόρθωση ή τροποποίηση της σχετικής διάταξης στην προτεινόμενη παράγραφο I του άρθρου 14 για λόγους ευκρινέστερης διατύπωσης, ικανής να αποτρέψει πιθανές μελλοντικές αμφισβητήσεις, π.χ. με την προσθήκη των λέξεων "σύμφωνα με τους όρους και τις προϋποθέσεις των άρθρων 5-13 του μέρους 2".

ii. Στη δ ε ύ τ ε ρ η περίπτωση επαγωγής συνεπειών, σύμφωνα με την παράγραφο I του άρθρου 14 έχουμε όλες εκείνες τις συνέπειες που υπαγορεύουν νομικοί κανόνες ειδικά εφαρμοστέοι στη συγκεκριμένη κατηγορία διεθνών εγκλημάτων, όπως αυτοί έχουν γίνει αποδεκτοί από το σύνολο της διεθνούς κοινότητας. Επαναλαμβάνοντας την επιφύλαξη, που έχουμε ήδη εκθέσει και αναλύσει σε σχέση με τη σκοπιμότητα

και τη χρησιμότητα του όρου "το σύνολο της διεθνούς κοινότητας" (207), στην οποία για τους ίδιους ακριβώς λόγους αναφερόμαστε και εδώ, βλέπουμε, ότι η παραπάνω διάταξη επιβάλλει και επιτρέπει την επαγωγή των σχετικών συνεπειών κατά αθροιστικό τρόπο και παράλληλα με τις συνέπειες της πρώτης περίπτωσης της ίδιας παραγράφου. Η διάταξη αυτή υπαγορεύοντας τον αθροιστικό τρόπο επαγωγής των συνεπειών απηχεί και επαναλαμβάνει, σύμφωνα με οχόλιο του ΕΕ (208), το πνεύμα και τη λογική του άρθρου 2 του μέρους 2 το οποίο καθόριζε τον τρόπο επαγωγής των συνεπειών για όλες τις δ.α. γενικά.

Από την εξέταση των δύο περιπτώσεων της παραγράφου Ι καταφαίνεται η ταύτιση των συνεπειών που επάγονται, σε πρώτη φάση, μετά την τέλεση διεθνών εγκλημάτων με τον τρόπο επαγωγής και το περιεχόμενο των συνεπειών που επάγονται μετά την τέλεση οποιωνδήποτε δ.α.

3.1.3. Οι "Υποχρεώσεις Αλληλεγγύης" της Παραγράφου 2 του Άρθρου 14

Η δεύτερη κατηγορία συνεπειών προέρχεται από την ανάπτυξη και την εξέλιξη του τρίτου κοινού στοιχείου των συνεπειών που επάγονται μετά την τέλεση διεθνών εγκλημάτων, με βάση τα ισχύοντα ειδικά συμβατικά κείμενα. Τούτο έγκειται στη δημιουργία συλλογικών συμφερόντων και στην καλλιέργεια του κλίματος της αλληλοϋποστήριξης και της κοινής συντονισμένης δράσης, όπως επισημάναμε παραπάνω (209), μεταξύ των κρατών μερών τους. Διευρύνοντας τον κύκλο των

ενεχόμενων κρατών στην κατηγορία αυτή των συνεπειών και προσδιορίζοντας με σαφήνεια, στο μέτρο που το πετυχαίνει, το περιεχόμενό τους, ο ΕΕ προτείνει τις νέες "υποχρεώσεις αλληλεγγύης".

Με το ίδιο πνεύμα αθροιστικής επιβολής συνεπειών που παρατηρήσαμε στην επαγωγή των δύο περιπτώσεων συνεπειών της παραγράφου Ι, μετά την τέλεση διεθνών εγκλημάτων η παράγραφος 2 του άρθρου 14 προβλέπει μια επιπρόσθετη κατηγορία συνεπειών οι οποίες έχουν το κοινό χαρακτηριστικό ότι πρόκειται για υποχρεώσεις που επιβάλλονται σε όλα τα άλλα κράτη εκτός του αδικούντος κράτους. Το περιεχόμενο αυτών των υποχρεώσεων, που αναφέρεται στα τρία εδάφια της παραγράφου έχει ως εξής:

- (α) να μην προβαίνουν σε αναγνώριση της πραγματικής κατάστασης που προκλήθηκε από ένα τέτοιο έγκλημα,
- (β) να μην προσφέρουν βοήθεια ή υποστήριξη στο κράτος που διέπραξε ένα τέτοιο έγκλημα διατηρώντας την πραγματική κατάσταση που προκλήθηκε από ένα τέτοιο έγκλημα και,
- (γ) να συνεργαστούν με τα άλλα κράτη για να παρέξουν αμοιβαία βοήθεια ώστε να εκληρωθούν οι υποχρεώσεις σύμφωνα με τα εδάφια α' και β'.

Τα δύο πρώτα εδάφια επιβάλλουν υποχρεώσεις με ουσιαστικό χαρακτήρα ενώ το τρίτο εδάφιο επιβάλλει τη διαδικασία της συνεργασίας για να εξυπηρετηθούν οι προηγούμενες ουσιαστικές υποχρεώσεις. Το σύνολο όμως των υποχρεώσεων αυτών επιβάλλει έναν ενιαίο τρόπο συμπεριφοράς και αντίδρασης που στρέφεται εναντίον του αδικούντος κράτους και των αποτελεσμάτων που προκάλεσε η τέλεση του διεθνούς εγκλήματος. Το ιδιαίτερο γνώρισμα αυτών των υποχρεώσεων είναι ότι δεν προκαλούν ανίστοια δικαιώματα στη μεριά όλων των άλλων κρατών που από κοινού αποτελούν την κατηγορία του αδικούμενου μέρους στην περίπτωση των διεθνών εγκλημάτων.

Στο σκεπτικό της τρίτης και τέταρτης εισήγησης προς τη ΓΣ ο ΕΕ σαφέστατα υποστηρίζει (210) ότι όλα τα άλλα κράτη στην περίπτωση της τέλεσης διεθνών εγκλημάτων έχουν ορισμένες υποχρεώσεις περιοριστικά αναφερόμενες, σε ατομική βάση, που κατατείνουν να διαμορφώσουν κοινό μέτωπο αντίστασης κατά των αποτελεσμάτων που προκαλεί η τέλεση των διεθνών εγκλημάτων και της διατήρησής τους. Οι υποχρεώσεις αυτές που προκύπτουν για όλα τα άλλα κράτη, μετά από ένα διενθές έγκλημα, είναι υποχρεώσεις όχι απέναντι στο αδικούν κράτος αλλά υποχρεώσεις που αφορούν στις σχέσεις όλων των άλλων κρατών, μεταξύ τους.

3.1.3α. Χαρακτηριστικά των "Υποχρεώσεων Αλληλεγγύης"

Ι. Μέσα από το πνεύμα που διέπει την πρόταση της παραγράφου 2 του άρθρου 14, διαπιστώνουμε μια προσπάθεια να νομοθετηθεί το στοιχείο της "αλληλεγγύης", στο οποίο ενέχονται αμοιβαία και χωρίς διακρίσεις όλα τα άλλα κράτη της διεθνούς κοινότητας, εκτός από το αδικούν κράτος, μετά την τέλεση ενός διεθνούς εγκλήματος. Η επιβολή μιας συλλογικής αντίδρασης μέσα από την επιτέλεση των εριών υποχρεώσεων της παραγράφου 2 αντιπαρατίθεται ως μια καθολική προσπάθεια αντίδρασης στον *erga omnes* χαρακτήρα του διεθνούς εγκλήματος. Πράγματι, η έννοια της "αλληλεγγύης", εδώ, δεν προβάλλει ως συστατικό στοιχείο μιας παραίνεσης περί του πρακτέου για τα κράτη της διεθνούς κοινότητας, αλλά προσλαμβάνει διαστάσεις θεσμού ο οποίος αποτελείται από τις συγκεκριμένες υποχρεώσεις όλων των κρατών της διεθνούς κοινότητας, πλην του αδικούντος κράτους και τα αντίστοιχα

συλλογικά δικαιώματα αυτών των κρατών για την επιτέλεση των παραπάνω υποχρεώσεων ενός θεσμού στον οποίο θα μπορούσε να αναγνωρίσει κανείς ιδιότητες αναγκαστικών κανόνων δδ.

Είναι γεγονός, ότι ο τρόπος παράθεσης των διεθνών υποχρεώσεων που προκύπτουν για όλα τα άλλα κράτη της διεθνούς κοινότητας και η αναγνώριση των αντίστοιχων διεθνών συλλογικών δικαιωμάτων για εκπλήρωση των παραπάνω υποχρεώσεων στα κράτη της διεθνούς κοινότητας δεν μας πείθει ότι επιβάλλει ενδοτικούς κανόνες δδ, αλλά μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι καθιερώνει αντικειμενικό καθέστωρ διεθνών δικαιωμάτων και υποχρεώσεων στο οποίο ενέχονται όλα τα κράτη της διεθνούς κοινότητας πλην του αδικούντος και το οποίο δεν θα μπορούσαν να καταργήσουν παρά μόνο να το εμπεδώσουν, να το βελτιώσουν, να το προωθήσουν. Τα παραπάνω προκύπτουν από το αυστηρό πνεύμα των διατάξεων της παραγράφου 2 του άρθρου 14, καθώς και το περιεχόμενο των σχολίων που τη συνοδεύουν στο κείμενο της έκτης εισήγησης του ΕΕ προς τη ΓΣ, το 1985 (211).

Ο ΕΕ, στα εν λόγω σχόλιά του, ιδιαίτερα επιμένει τονίζοντας ότι το επίκεντρο αλληλεγγύης που καθιερώνεται στα τρία εδάφια της παραγράφου 2 είναι το ελάχιστο εφαρμοστέο στην περίπτωση των διεθνών εγκλημάτων καθολικά χωρίς να αποκλείεται η συμβατική πρόβλεψη ειδικού καθεστώτος αλληλεγγύης για ορισμένη κατηγορία διεθνών εγκλημάτων ή για ορισμένα διεθνή εγκλήματα μεταξύ των κρατών της διεθνούς κοινότητας. Δηλαδή, το ειδικό αυτό καθεστώς αλληλεγγύης μπορεί από πλευράς περιεχομένου να συμπληρώνει, ή να υπερκαλύπτει τις υποχρεώσεις της παραγράφου 2 του άρθρου 14, βελτιώνοντάς τις, - π.χ. μέσα από μια περιπτωσιολογική εξειδίκευση και προώθηση -, αλλά δεν μπορεί να τις καταργήσει.

Σύμφωνα, λοιπόν, με τις παραπάνω παρατηρήσεις, θα θεωρήσουμε ότι η εφαρμογή των ειδικών διατάξεων για υποχρεώσεις αλληλεγγύης μεταξύ των κρατών μελών της διεθνούς κοινότητας γίνεται επιτρεπτή μέσα στο γενικό πνεύμα της σύμβασης και της σύμβασης που ισχύει για το όλο σύστημα συνεπειών λόγω δε, όπως αυτές προβλέπονται στο μέρος 2 της κωδικοποίησης, χωρίς να μπορεί να καταργήσει τις υποχρεώσεις αλληλεγγύης της παραγράφου 2, οι οποίες επιβάλλονται αναγκαστικά.

II. Εκτός, όμως, από τον αναγκαστικό χαρακτήρα των υποχρεώσεων αλληλεγγύης που εκθέτουμε παραπάνω, διαπιστώνουμε και άλλα χαρακτηριστικά στοιχεία τους. Ένα από αυτά αναφέρεται στον ευρύ και γενικό τρόπο καταγραφής των υποχρεώσεων αλληλεγγύης στην παράγραφο 2 του άρθρου 14. Πράγματι το περιεχόμενο των υποχρεώσεων περιγράφεται μέσα σε γενικά και αόριστα πλαίσια και αφορά τόσο στις δύο ουσιαστικές υποχρεώσεις (εδ. α' και β'), όσο και στην υποχρέωση συνεργασίας (εδ. γ') (212). Οι υποχρεώσεις αλληλεγγύης προσδιορίζονται μόνο από πλευράς στόχων που εξυπηρετούν και όχι από πλευράς συγκεκριμένων μέτρων που τις υλοποιούν. Μάλιστα, λοιπόν, θα προκύπτει σε κάθε περίπτωση διεθνούς εγκλήματος η ανάγκη για συγκεκριμενοποίηση των υποχρεώσεων από άποψη ειδικών μέτρων ληπτέων *ad hoc*.

Η αναγκαιότητα μιας ορισμένης διαδικασίας που θα ανταποκρίνεται στη διευκόλυνση της παραπάνω συγκεκριμενοποίησης προκύπτει άμεσα. Για το λόγο αυτό ακριβώς προβλέπεται η παράγραφος 3 του άρθρου 14. Η διέταξη της παραγράφου αυτής αναφέρεται ειδικότερα στον τρόπο άσκησης των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων που υπαγορεύονται στις προηγούμενες παραγράφους 1 και 2 του άρθρου 14, με μια γενική υπαγωγή και παραπομπή στις διαδικασίες του ΚΧ των ΗΕ

για τη διατήρηση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας. Όπως είναι φυσικό, η έννοια αυτής της παραπομπής αφορά τόσο στις σχετικές οργανωτικές όσο και ουσιαστικές διαδικαστικές διατάξεις του ΚΧ. Ήδη, σε προηγούμενο κεφάλαιο, μας δόθηκε η ευκαιρία να διαπιστώσουμε το φαινόμενο της ειδικής συμβατικής υπαγωγής νέων αρμοδιοτήτων στα οργανωτικά και διαδικαστικά πλαίσια λειτουργίας του παγκόσμιου οργανισμού (213), μαζί με όλες τις εγγενείς επιπτώσεις του στο διεθνές σύστημα. Πράγματι και εδώ, βρισκόμαστε μπροστά σε μια πρόταση για υιοθέτηση της ίδιας αυτής τακτικής. Η διαφορά που διακρίνει τις δύο αυτές περιπτώσεις είναι η ουσιαστική και έγκειται στην ευρύτητα και στη γενικότητα της διάταξης της παραγράφου 3 του άρθρου 14, η οποία αναφέρεται στον τρόπο άσκησης των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων που προκύπτουν ως συνέπειες μετά την τέλεση "όλων των διεθνών εγκλημάτων", αδιακρίτως και όχι ειδικά και μεμονωμένα, όπως αντίθετα συμβαίνει με τη μέθοδο της ειδικής συμβατικής υπαγωγής.

Στο σημείο αυτό, πρέπει να γίνουν δύο παρατηρήσεις.

Πρώτο, η εφαρμογή της παραγράφου 3 υπακούει στο ίδιο πνεύμα της συμπληρωματικότητας που διέπει το σύνολο των συνεπειών, όπως αυτές προβλέπονται στο μέρος 2 της κωδικοποίησης (residual rules). Έτσι βλέπουμε, ότι η διάταξη ρητά αναφέρει, ότι ο τρόπος άσκησης των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων των παραγράφων 1 και 2 του άρθρου 14 θα γίνει, σύμφωνα με τις διαδικασίες του ΚΧ που αφορούν στη διατήρηση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας μόνον εφόσον δεν προβλέπονται ειδικές διαδικασίες από τους εφαρμοστέους κανόνες 55 για τη συγκεκριμένη περίπτωση διεθνούς εγκλήματος.

Δεύτερο, η υπαγωγή στις οργανωτικές και ουσιαστικές διαδικαστικές διατάξεις του ΚΧ που προβλέπονται για τη διατήρηση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας δε

σημαίνει ότι "η τέλεση οποιουδήποτε διεθνούς εγκλήματος αναγκαστικά προσβάλλει τη διατήρηση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας". Αυτά αναφέρονται ρητά από τον ΕΕ στην παράγραφο 12 των σχολίων που ακολουθούν το άρθρο 14 στην έκτη εισήγησή του προς τη ΓΣ (214), το 1985, αίροντας το ενδεχόμενο αμφισβολίας για το ότι, δηλαδή, η παράγραφος 3 παραπέμπει μόνο στις διαδικασίες του ΚΧ και δεν είναι δυνατό να εκληφθεί είτε ότι κάθε διεθνές έγκλημα υπάγεται στο εννοιολογικό περιεχόμενο "της διατήρησης της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας", είτε ότι εξομειώνει την τέλεση διεθνών εγκλημάτων χωρίς διάκριση με την προσβολή "της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας".

Συμπερασματικά, από το συνδυασμό των δύο παραπάνω παρατηρήσεων αίρονται οι αμφισβητήσεις που μπορεί να προκύψουν σχετικά με την εφαρμογή ή μη του άρθρου 103 του ΚΧ των ΗΕ. Συγκεκριμένα οι διαδικασίες του ΚΧ θα έχουν εφαρμογή μόνο σε περίπτωση όπου δεν προβλέπονται ειδικές διαδικασίες, σύμφωνα με την προϋπόθεση της παραγράφου 3 του άρθρου 14 και ακόμη όταν πρόκειται για θέματα που σχετίζονται ή επηρεάζουν "τη διατήρηση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας", σύμφωνα με τα διαλαμβανόμενα στο άρθρο 4 του μέρους 2, όπως έχουμε σχολιάσει σε προηγούμενο σημείο αυτής της μελέτης.

Τέλος, ο ΕΕ, βασιζόμενος στην ίδια λογική, επιχειρεί, στην παράγραφο 4 του άρθρου 14, μια ιεραρχική διαβάθμιση των διεθνών υποχρεώσεων μετά την τέλεση ενός διεθνούς εγκλήματος. Έτσι, βλέπουμε να γίνεται η σχετική διαοτρωμάτωση με πρώτες τις διεθνείς υποχρεώσεις που προκύπτουν από τον ΚΧ των ΗΕ, δεύτερες ιεραρχικά τις διεθνείς υποχρεώσεις που προκύπτουν από τις διατάξεις του άρθρου 14 του μέρους 2 και τελευταίες τις διεθνείς υποχρεώσεις που απορρέουν από όλους τους άλλους νομικούς κανόνες 85.

III. Ένα τελευταίο χαρακτηριστικό στοιχείο της έννοιας της αλληλεγγύης, όπως διαγράφεται στα τρία εδάφια της παραγράφου 2 του άρθρου 14, αφορά στον τρόπο εκπλήρωσης αυτών των υποχρεώσεων από τη μεριά των υπόχρεων κρατών, δηλαδή, όλων των κρατών της διεθνούς κοινότητας πλην του κράτους που διέπραξε το διεθνές έγκλημα. Βλέπουμε, λοιπόν, ότι, ενώ οι δύο πρώτες υποχρεώσεις των α' και β' εδαφίων υπαγορεύονται στα κράτη για να εκπληρωθούν πάνω σε ατομική βάση, η τρίτη υποχρέωση του γ' εδαφίου εκπληρώνεται με τη λήψη ορισμένων συντονιστικών μέτρων που μπορούν να αποφασισθούν, όπως είναι φυσικό, σύμφωνα με συλλογικές διαδικασίες πάνω σε θέματα κοινής δράσης για μια αποτελεσματική υλοποίηση των δύο πρώτων υποχρεώσεων. Το εδάφιο γ' επιβάλλοντας την υποχρέωση για συντονιστική δράση "όλων των άλλων κρατών" δίνει το μέτρο της συλλογικής αντίδρασης κατά του "κακού" που προξένησε η τέλεση ενός διεθνούς εγκλήματος. Αυτή η υποχρέωση όμως αποκτά ουσιαστικό περιεχόμενο με την υλοποίηση των συγκεκριμένων μέτρων που τα κράτη θα πάρουν πραγματώνοντας τις δύο πρώτες κατηγορίες υποχρεώσεων (εδ. α' και β') σε ατομική βάση. Πράγματι, τα εδάφια α', β' και γ' της παραγράφου 2, ορίζοντας τις τρεις χωριστές κατηγορίες υποχρεώσεων, συμπελεκτικά επιβάλλουν σε "όλα τα άλλα κράτη" μια συγκεκριμένη συνολική συμπεριφορά που θα ανταποκρίνεται καθολικά στις τρεις όψεις της έννοιας της αλληλεγγύης, που δεν είναι άλλες από τις τρεις παραπάνω κατηγορίες.

3.1.39. Σχόλια - Παρατηρήσεις

I. Μετά την ανάλυση που προηγήθηκε, βλέπουμε, ότι το περιεχόμενο της έννοιας της αλληλεγγύης είναι σύνθετο και αποτελείται από ένα σύνολο υποχρεώσεων που επιβάλλονται στα κράτη με σκοπό να ανταποκριθούν στην εφαρμογή μιας συνολικής διακρατικής αντίδρασης κατά της τέλεσης του διεθνούς εγκλήματος και κατά του κράτους που το διέπραξε. Εδώ, λοιπόν, συναντά κανείς με καθαρότητα την πρόθεση του ΕΕ να καθιερωθεί μια εύλογη αντιστοιχία μεταξύ του εργα σιμης χαρακτήρα των διεθνών εγκλημάτων και της εμπλοκής "όλων των άλλων κρατών", ως αδικούμενο μέρος, σύμφωνα με το άρθρο 5 παράγραφος 5, στη συλλογική αντίδραση ή άλλως στην καθολική συμμετοχή στις συνέπειες αλληλεγγύης κατά του διεθνούς εγκλήματος και κατά του αδικούντος κράτους.

II. Στις προηγούμενες περιπτώσεις συνεπειών που περιγράφονται στην παράγραφο I του άρθρου 14, είχαμε διαπιστώσει, σύμφωνα και με παρατήρηση του ΕΕ, ότι είναι δυνατόν "όλα τα άλλα κράτη" να μην έχουν τα ίδια δικαιώματα και τις ίδιες υποχρεώσεις, μετά την τέλεση ενός διεθνούς εγκλήματος. Στην περίπτωση όμως της επαγωγής των συνεπειών αλληλεγγύης υπάρχει η βεβαιότητα ότι ενέχονται στις σχετικές υποχρεώσεις πράγματι "όλα τα άλλα κράτη". Η βεβαιότητα για καθολική συμμετοχή στις υποχρεώσεις αλληλεγγύης δεν αλλοιώνεται ούτε επηρεάζεται από το ενδεχόμενο μέσα από τις διαδικασίες καθορισμού του τρόπου άσκησης των υποχρεώσεων αλληλεγγύης, σύμφωνα με την παράγραφο 3 του άρθρου 14, να υπάρξει εξαιδίκευση, διαβάθμιση ή και επιμερισμός των συγκεκριμένων μέτρων που πρέπει να ληφθούν κάθε φορά και που υλοποιούν τις παραπάνω υποχρεώσεις.

3.2. Ειδικές Συνέπειες για το Διεθνές Έγκλημα της Επίθεσης

Στο άρθρο 15 του μέρους 2, ο ΕΕ κάνει ειδική μνεία για τις συνέπειες που επάγονται μετά την τέλεση επιθετικών ενεργειών. Από πλευράς περιεχομένου το άρθρο αρκείται να αναφέρει ότι σε περίπτωση "πράξεων επίθεσης επάγονται όλες οι συνέπειες που επέρχονται μετά από ένα διεθνές έγκλημα και επί πλέον τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις που προβλέπονται από τον Καταστατικό Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών" (215).

Και' αρχή το σύστημα της συλλογικής ασφάλειας που καθιερώνεται στα πλαίσια του οργανισμού των ΗΕ ενεργοποιείται μετά από επιθετικές πράξεις και ενέργειες. Θεωρικά το Κεφάλαιο VII του ΚΧ των ΗΕ που καθορίζει τη συλλογική δράση των ΗΕ βασίζεται στην causa της επίθεσης. Έτσι, με μια πρώτη ματιά, θα λέγαμε, ότι οι διατάξεις του άρθρου 15 είναι ερμηνευτικής και όχι καθοριστικής σημασίας. Τα επιχειρήματα που μπορούν να υποστηρίξουν μια τέτοια άποψη είναι δύο. Π ρ ώ τ α, η επίθεση ως έγκλημα κατά της διεθνούς ειρήνης που προσβάλλει καταστατικές αρχές του ΚΧ, από πλευράς συνεπειών διέπεται π ρ ω τ α ρ χ ι κ ά από τις σχετικές διατάξεις του ΚΧ. Αυτή η πρωταρχία δεν διαταράσσεται ούτε αναστρέφεται με βάση τη δεύτερη περίπτωση των συνεπειών που προβλέπει η παράγραφος I του άρθρου 14. Δ ε ύ τ ε ρ ο, η επίθεση, ως "έγκλημα κατά της διεθνούς ειρήνης", σύμφωνα με το άρθρο 5, παράγραφος 2 της Απόφασης της ΓΣ 3314/14, Δεκέμβριος 1974, καθώς και ως διεθνές έγκλημα, σύμφωνα με το άρθρο 19, παράγραφος 3 εδάφιο α' του μέρους I της παρούσας κωδικοποίησης, θα είχε μοιραία την ίδια μεταχείριση όπως όλα τα διεθνή εγκλήματα, σύμφωνα με το άρθρο 14 του μέρους 2.

Με αφορμή, λοιπόν, το σκεπτικό των παραπάνω επιχειρημάτων και με βάση την αρχή της συμπληρωματικότητας που διέπει όλο το μέρος 2 της κωδικοποίησης σε σχέση με τους ισχύοντες κανόνες δδ για θέματα συνεπειών λόγω δκε, θα μπορούσε κανείς να αντιπροτείνει ότι η απόλεια τελείως του άρθρου 15 δεν θα διαφοροποιούσε το πνεύμα και το γράμμα των προτεινόμενων ρυθμίσεων που εμπεριέχονται σε αυτό. Εκείνο όμως που θα απουσίαζε από μια τέτοια απόλεια θα ήταν η διατράνωση της επίθεσης ως το κορυφαίο εκείνο διεθνές έγκλημα για τις συνέπειες του οποίου είναι απαραίτητη η ειδική υπόμνηση και επισήμανση, έστω και αν η ιδιαίτερη αυτή αναφορά δεν δικαιολογείται απόλυτα από πλευράς ουσίας.

Επί ηλέον, επειδή στην πραγματικότητα, η ενεργοποίηση του Κεφαλαίου VII του ΚΧ των ΗΕ μετά από επιθετικές πράξεις και ενέργειες αποτελεί το έσχατο μέσο συλλογικής αντίδρασης της διεθνούς κοινότητας με την επιβολή εξαναγκαστών μέτρων, η συμπληρωματική φύση των διατάξεων του άρθρου 15 δ ι α - β α θ μ ί ζ ε ι τις συνέπειες σε αυτές τις περιπτώσεις, λόγω δκε, από τις ηπιότερες στις ουβαρότερες ως τις έσχατες.

Ε Π Ι Μ Ε Τ Ρ Ο

Από το 1963, που αναλήφθηκε η σύγχρονη προσπάθεια κωδικοποίησης των κανόνων που διέπουν τη δκε, μετά από την τέλεση μιας δ.α., η ΕΔΔ έχει να παρουσιάσει μια σαφέστατα δημιουργική πορεία στην καταγραφή του θετού δικαίου της δκε και στην προσαρμογή του στις τρέχουσες σχετικές αντιλήψεις και ανάγκες της διεθνούς κοινότητας.

Μέσα στην τριακονταετία που διαρκεί η σχετική προσπάθεια, οι τρεις Ειδικόι Εισηγητές της ΕΔΔ, για το συγκεκριμένο θέμα, - οι Roberto Ago, Willem Riphagen και Gaetano Arangio-Ruiz, κατά χρονική σειρά -, διακρίθηκαν ιδιαίτερα στην κωδικοποιητική αποστολή τους ερευνώντας με σχολαστικότητα τη διαπίστωση και την υλοποίηση του σχετικού θετού δικαίου στην καθημερινή πρακτική και υιοθετώντας ταυτόχρονα τις σύγχρονες τάσεις του, λαμβάνοντας υπ' όψη τις παρούσες διακρατικές συνθήκες και ανάγκες.

Είναι ιδιαίτερα καταφανή τα παραπάνω χαρακτηριστικά της κωδικοποίησής του ισχύοντος δδ και της προσδευτικής εξέλιξής του, όπως εντέλλονται από την καταστατική διάταξη του άρθρου 13 παράγραφος 1 α' του ΚΧ. Πράγματι, η ανωμάτωση της προσδευτικής αντιμετώπισης εκκρεμών θεμάτων και προβλημάτων της καθημερινής πρακτικής των κρατών, μέσα στις καθαρά δηλωτικές διατάξεις του σχεδίου των άρθρων που προτείνονται, δίνει το στίγμα της χρυσής σύζευξης των δύο χαρακτηριστικών με ένα ιδιαίτερα πετυχημένο τρόπο.

Μας δόθηκε η ευκαιρία στη μελέτη αυτή να παρουσιάσουμε, αναλύσουμε και κρίνουμε την μέχρι τώρα πορεία της ΕΔΔ στην πραγμάτωση της κωδικοποίησης του δικαίου της δκε, μετά την τέλεση δ.α., μέσα στο εύρος των θεμάτων που θίξαμε. Υπολείπεται να αναφέρουμε εδώ, το σημείο στο οποίο βρίσκονται οι σχετικές εργασίες κωδικοποίησης τονίζοντας, ότι, σύμφωνα και με την εκτίμηση της ίδιας της ΕΔΔ, το

αντικείμενο της κωδικοποίησης θεωρείται "... κεντρικό ... στο σύγχρονο δδ ... και ανώτερης προτεραιότητας ..." (216).

Ήδη, το 1980, η ΕΔΔ στην 32η σύνοδό της, υιοθέτησε, μετά την πρώτη ανάγνωση, το σχέδιο των άρθρων του μέρους I που αφορά στην "Καταγωγή της Διεθνούς Ευθύνης" (217). Στη συνέχεια, το 1985, ο Ειδικός Εισηγητής Willem Riphaen, υποβάλλει τελικό κείμενο 16 άρθρων με σχόλια μαζί με την έκση εισήγησή του προς την ΕΔΔ, που αφορά στο μέρος 2 της κωδικοποίησης με τίτλο "Περιεχόμενο, Μορφές και Βαθμοί της Διεθνούς Ευθύνης" (218). Επίσης, το 1986, ο Ειδικός Εισηγητής Willem Riphaen υπέβαλε, μαζί με την έβδομη εισήγησή του προς την ΕΔΔ, ειδικό κείμενο για τη δεύτερη ανάγνωση των άρθρων του μέρους I από την ΕΔΔ συνεκτιμώντας τα σχόλια που διατυπώθηκαν από Κυβερνήσεις πάνω σε 10 από τα άρθρα του μέρους I (219).

Ακολούθως, επίσης το 1986, αρχικά η ΕΔΔ υιοθέτησε το σχέδιο των άρθρων 1 έως και 5 του μέρους 2 με τίτλο "Περιεχόμενο, Μορφές και Βαθμοί της Διεθνούς Ευθύνης" (220). Τα υπόλοιπα άρθρα 6 έως και 16 του μέρους 2 και τα άρθρα 1 έως 5 του μέρους 3, με τίτλο "Διευθέτηση Διαφορών και Υλοποίηση της Διεθνούς Ευθύνης", μαζί με το Παράρτημα, πορνεύμφθηκαν στην Επιτροπή Σχεδιασμού για περαιτέρω επεξεργασία (221).

Κατά το 1989 και 1990, ο νυν Ειδικός Εισηγητής Gaetano Agranio-Ruiz με τις σχετικές εισηγήσεις του - αρχική και δεύτερη -, παρέπεμψε στην Επιτροπή Σχεδιασμού τα άρθρα 6, 7, 8, 9 και 10 που αποτελούν το Κεφάλαιο 2 του μέρους 2 με τίτλο "Νομικές Συνέπειες μετά από ένα Διεθνές Αδίκημα" (222). Η Επιτροπή Σχεδιασμού, μελετώντας το περιεχόμενο των σχετικών άρθρων, υιοθέτησε μετά από την πρώτη ανάγνωση μια νέα παράγραφο, υπό τον τύπο "ασφαλιστικού όρου", για το άρθρο 1, που ήδη είχε υιοθετηθεί από την ΕΔΔ και που αναφέρεται στην σαφή υποχρέωση του "αδικούντος κράτους" να

συμμορφώνεται στο εξής στο περιεχόμενο της υποχρέωσης που παραβύουε μετά την επιβολή των νομικών συνεπειών από την τέλεση μιας δ.α. Επίσης, στη συνέχεια η Επιτροπή Σχεδιασμού υιοθέτησε το περιεχόμενο 6 άρθρων (223), ως εξής:

- άρθρο 6, με υπότιτλο "Διακοπή των Εξακολουθητικών Αποτελεσμάτων" που ορίζει την υποχρέωση του αδικούντος κράτους να παύσει τα εξακολουθητικά αποτελέσματα από την τέλεση μιας δ.α. με διαρκή χαρακτήρα.
- άρθρο 6 (επίσης), με υπότιτλο "Επανόρθωση" που (i) επιβάλλει γ εν ι κ ά την επανόρθωση με τις μορφές της φυσικής αποκατάστασης, της αποζημίωσης, της ικανοποίησης και των ασφαλειών και εγγυήσεων για τη μη επανάληψη της δ.α., (ii) συνυπολογίζει την αμέλεια ή το δόλο του αδικούντος κράτους ή του υπηκόου του κράτους για τον οποίο ευθύνεται τούτο, λόγω της προκληθείσας ζημιάς και, (iii) δεν επιτρέπει την ευχέρεια αποφυγής της επανόρθωσης με αφορμή κωλύματα που βασίζονται στο εσωτερικό δίκαιο του αδικούντος κράτους.
- άρθρο 7, με υπότιτλο "Φυσική Αποκατάσταση" που ορίζει ε ν ι κ ά την μορφή της άμεσης επανεφοράς των πραγμάτων στην προτέρα κατάσταση (status quo ante), ως πρωταρχική συνέπεια μετά από την τέλεση δ.α. και τους περιοριστικούς λόγους που επιτρέπουν τη μη επαγωγή τους.
- άρθρο 8, με υπότιτλο "Αποζημίωση" που αφορά ε ν ι κ ά στη μορφή της αποζημίωσης που πρέπει να κατοβάλλεται όταν η φυσική αποκατάσταση δεν επιτυγχάνεται.
- άρθρο 10, με υπότιτλο "Ικανοποίηση", όπου αναφέρονται οι περιπτώσεις επιβολής της μορφής της ικανοποίησης και τα ειδικά μέτρα που τη συνιστούν και,

- άρθρο 10 (επίσης), που αναφέρεται ειδικά στη δυνατότητα παροχής ασφαλειών και εγγυήσεων για τη μη επανάληψη της δ.α. από τα αδικούντα κράτη.

Τα εν λόγω άρθρα δεν μπόρεσαν να συμπληρωθούν από την Επιτροπή Σχεδιασμού με τα απαραίτητα οχόλια και έτσι δεν κατέστη δυνατή, μέχρι σήμερα, η συζήτησή τους από την ΕΔΔ (224).

Σε μεγάλο βαθμό οι τροποποιήσεις που έχουν επέλθει με τα προτεινόμενα αυτά άρθρα 6-10, όπως διαμορφώθηκαν από την Επιτροπή Σχεδιασμού, αποτελούν αναδιάταξη του περιεχομένου των άρθρων 6 και 7 του σχεδίου του προηγούμενου Ειδικού Εισηγητή Willem Riphaen, όπως μας δόθηκε η ευκαιρία να σχολιάσουμε. Υπάρχουν, όμως, επίσης, στοιχεία σαφούς οριοθεδρόμησης στη νοστοροποίηση και τη σύλληψη αντίστοιχων προβλημάτων. Η αποδοχή του δόλου ή της αμέλειας του αδικούντος κράτους ή του φυσικού προσώπου το οποίο προκάλεσε τη "ζημιά" (άρθρο 6 "Επανάρθωση" παρ. 2 α', β') ως στοιχεία ληητέα υπ' όψη κατά την επαγωγή της επανάρθωσης, επαναφέρει στο προσκήνιο παρωχημένα θέματα, πάνω στα οποία είχε εξαντλητικά ενδιατρύψει η ΕΔΔ κατά το σχεδιασμό του μέρους Ι. Επίσης, ο όρος "ζημιά" στο εδάφιο β' της παραγράφου 2 του προτεινόμενου άρθρου 6 είναι δυνατό να ανατρέψει τα στοιχεία της έννοιας "της διεθνούς αδικοπραξίας", όπως είχαν, επίσης, πογιωθεί στο μέρος Ι της παρούσας κωδικοποίησης.

Κατά την 44η σύνοδο της ΕΔΔ, το 1992, με αφορμή τις σχετικές δύο εισηγήσεις του Ειδικού Εισηγητή - τρίτη και τέταρτη -, αναλύθηκε και συζητήθηκε ειδικά το ζήτημα των αντιμέτρων ως των "αποφασιστικών συνεπειών" μιας δ.α. κατά τα λεγόμενα του Ειδικού Εισηγητή (225). Σχετικά με το θέμα αυτό, η ΕΔΔ πρότεινε τα άρθρα 11 ως 14, καθώς και ένα άλλο άρθρο 5 (επίσης), που περιέχονται στην τέταρτη εισήγηση του Ειδικού Εισηγητή, να παραπεμφθούν προς ειδικό σχολιασμό στην Επιτροπή Σχεδιασμού. Τα άρθρα αυτά συγκεκριμένα περιλαμβάνουν (226):

- άρθρο 11, με υπότιτλο "Αντίμετρα του Αδικούμενου Κράτους", όπου ορίζεται γενικά το δικαίωμα προσφυγής σε αντίμετρα.
- άρθρο 12, με υπότιτλο "Όροι Προσφυγής σε Αντίμετρα", όπου καθορίζονται οι προϋποθέσεις άσκησης αντιμέτρων.
- άρθρο 13, με υπότιτλο "Αναλογικότητα" επιβάλλει ρητά την εφαρμογή της αναλογικότητας στην επιβολή αντιμέτρων.
- άρθρο 14, με υπότιτλο "Μη Επιτρεπτά Αντίμετρα", όπου παρατίθενται ενέργειες και πράξεις που δεν επιτρέπονται ως αντίμετρα και,
- άρθρο 5 (επίσης), όπου ερμηνευτικά επισημαίνεται ότι τα πλείονα του ενός αδικούμενα κράτη αναζητούν ακέρατα την επαγωγή των νομικών συνεπειών λόγω δ.α. πάνω σε ατομική βάση.

Η πρόταση των νέων άρθρων 11 - 14 που παραπέμπονται στην Επιτροπή Σχεδιασμού αντιστοιχούν στο εννοιολογικό περιεχόμενο των άρθρων 8-13 του παλαιού σχεδίου του Ειδικού Εισηγητή Willem Riphagen πάνω στο οποίο έχουμε στηρίξει τις παρατηρήσεις μας στο αντίστοιχο μέρος της εργασίας αυτής. Είναι αρκετά πρώιμο να δούμε στις λεπτομέρειες το κείμενο των άρθρων αυτών συγκριτικά με το παλαιό, αφού δεν έχουν τουλάχιστον παγιωθεί και οι αντίστοιχες εκτιμήσεις της Επιτροπής Σχεδιασμού που θα επιμεληθεί ειδικά του θέματος αυτού. Εν τούτοις, σε γενικές γραμμές, μπορούμε να πούμε, ότι η άσκηση αντιμέτρων-αντιποίνων λόγω δκε στενά περιχαρακώνεται μέσα σε σαφείς νομικούς, όμα τε και πολιτικούς περιορισμούς, ώστε να μην αποβαίνει καταχρηστική αλλά ούτε και απαγορευτική όταν και όπου νόμιμα και σκόπιμα επιβάλλεται.

Μετά τα όσα αναφέρθηκαν, γίνεται φανερό, ότι οι εργασίες της ΕΔΔ για τη συγκεκριμένη κωδικοποίηση διέρχονται ένα κρίσιμο στάδιο ζυμώσεων για τη λήψη αποφασιστικών προτάσεων προς οριστικοποίηση του κειμένου των άρθρων. Είναι σαφές, ότι τα ζητήματα που τίθενται, σε αυτήν τη φάση, είναι ζητήματα αιχμής για τις διακρατικές σχέσεις και αφορούν στην ευχέρεια επιβολής αντιμέτρων, καθώς και στην επίλυση διαφορών και στην υλοποίηση της διεθνούς ευθύνης, εφόσον τα αδικούντα κράτη δεν συμμορφώνονται με τα οριζόμενα στο μέρος 2 της κωδικοποίησης.

Κανείς δεν μπορεί να προδικάσει το χρόνο που θα απαιτήσουν οι σχετικές διεργασίες, όπως ακριβώς κανείς δεν μπορεί να αρνηθεί τη δυναμική που εγκλείουν οι εν λόγω διεργασίες.

Για μια ακόμα φορά, οι θεσμοί του δδ δοκιμάζονται στην πράξη αν μπορούν να αποδείξουν ότι συντελούν αποτελεσματικά στην εξομάλυνση των διακρατικών συγκρούσεων και προστριβών ως κύριοι παράγοντες διεθνών σχέσεων. Οι προσδοκίες, που δημιουργούνται, είναι, ότι στα πλαίσια της ΕΔΔ η κωδικοποίηση της δκε θα επηρεάσει θετικά προς αυτήν την κατεύθυνση παρά τις χρονοβόρες δυσκολίες που παρουσιάζονται καθ' οδόν προς το τέρμα των σχετικών εργασιών.

ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

1. ILC Yearbook 1985, vol. II, Part one, 4, article I.
2. ILC Yearbook 1984, vol. II, Part one, 2 - 4.
3. ILC Yearbook 1985, vol. II, Part one, 4 - 19.
4. ILC Yearbook 1986, vol. II, Part two, 35 - 39.
5. Rapport de la CDI sur les travaux de la 39ième session 4 Mai - 17 Juillet 1987, 140 (220).
6. Rapport de la CDI sur les travaux de la 40ième session 9 Mai - 20 Juillet 1988, 201 - 210 (521-547), Rapport de la CDI sur les travaux de la 41ième session 2 Mai - 21 Juillet 1989, 188 - 220 (218-302).
7. ILC Yearbook 1985, vol. II, Part one, 8 - 10 (1-12) Commentaries.
8. Ibid, 10.
9. Ibid 10 - 11.
10. Ibid 11.
11. ILC Yearbook 1984, vol. II, Part one, 2 - 4.
12. Μέρος Δεύτερο της παρούσας εργασίας.
13. Supra.
14. ILC Yearbook 1981, vol. II, Part one, 81 (19-28), 91 (99), G.A.A./CN.4/354/30 March 1982, 36-37 (92-96).
15. ILC Yearbook 1985, vol. II, Part one, 13 (Article 13).
16. Ibid, 5 - 6 (Article 5 - e), όμοια στη Rapport de la CDI sur les travaux de la 41ième session 2 Mai - 21 Juillet 1989, 219-200 (Art. 5 par. 3) μετά την πρόσφατη διόρθωση του άρθρου.
17. G.A. A/CN.4/354/30 March 1982, 7 - 8 (16-20), 20 (60-61), 13 (38), 20 - 21 (60-64), 25 - 26 (70-74), ILC Yearbook 1982, vol. II, Part two, 80 (84-85), όπου γίνεται αναφορά στους όρους: υποσυστήματα (sub-systems) διεθνών νομικών κανόνων, η δυνατότητα υποκατάστασης (fall-back) της εφαρμογής δευτερογενών κανόνων που ανήκουν σε διαφορετικό υποσύστημα από εκείνο που

ρυθμίζει πρωτογενώς μια διακρατική σχέση, ή οι παράμετροι (parameters) της νέας νομικής σχέσης μετά από μια δ.α.

18. Στα αγγλικά ο όρος "the residual character of part 2".
19. ILC Yearbook 1985, vol. II, Part one, 5 (Article 3), Commentary (2).
20. Ibid, Commentary (I) "..... May include consequences other than those directly relating to".
21. Ibid, 15 (Article 16 - a).
22. Χ. Ροζάκη στο συλλογικό έργο των Κ. Ιωάννου, Κ. Οικονομίδη, Χ. Ροζάκη, Α. Φατούρου, Δημόσιο Διεθνές Δίκαιο-Θεωρία των Πηγών, 177 - 178, 280.
23. ILC Yearbook 1985, vol. II, Part one, 15.
24. Ibid, 5 (Article 3) Commentary (3).
25. G.A. A/CN.4/354/ 3 May - 23 July 1982, 37 (94), Ibid, Add. 2, 12 (140), ILC Yearbook 1983, vol. II, Part one, 10-II (52-57).
26. G.A. A/CN.4/354/ 3 May - 23 July 1982, 37 (95), 38-39, ILC Yearbook 1983, vol. II, Part one, 24 (128).
27. G.A. A/CN.4/354/ADD. 2, 3 May - 23 July, 1982, II (129).
28. ILC Yearbook 1984, vol. II, Part one, 7 (8), 4 (Art. 12- b).
29. ILC Yearbook 1985, vol. II, Part one, 13 (Article 12).
30. ILC Yearbook 1985, vol. II, Part one, II (Article 8) Commentary (5).
31. Ibid.
32. Ibid.
33. Ibid.
34. Οι τρεις παράμετροι - συνεπειών της έκε - κατά τον ΕΕ, σε αγγλική ορολογία αναφέρονται ως: (a) "the self-enforcement by the author state" και αφορά στις υποχρεώσεις του αδικούντος κράτους, (b) "the enforcement by the injured state" και περιλαμβάνει τα

δικαιώματα και τις υποχρεώσεις του αδικούμενου κράτους και, (c) — "the international enforcement" και περιλαμβάνει τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις τρίτων κρατών.

35. *Supra* παρ. 29.

36. Κ. Οικονομίδη, 'Απαρβίασιον καί 'Ετεροδικία τῶν Διπλωματικῶν 'Υπαλλήλων μετ' ἀναφορᾶς καί εἰς τὰ περὶ τῶν Προξενικῶν 'Υπαλλήλων κρατοῦντα, 'Αθήναι, 1975, επίσης Κ. Οικονομίδη, Εισαγωγή στο Διπλωματικό και Προξενικό Δίκαιο, εκδ. Αντ. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 1991, 27-31, 102-109, Χ. Ροζάκη στο συλλογικό έργο των Κ. Ιωάννου, Κ. Οικονομίδη, Χ. Ροζάκη, Α. Φατούρου, *op. cit.* 52, 57-58.

37. Εισαγωγή στο Διπλωματικό και Προξενικό Δίκαιο, *op. cit.* 97. Τα αναφερόμενα ισχύουν και για την περίπτωση των προξενικών σχέσεων 139-140.

38. Κ. Οικονομίδη, Εισαγωγή στο Διπλωματικό και Προξενικό Δίκαιο, *op. cit.* 95-98, 139-140, όπου αναφέρονται οι τρόποι λήξης των διπλωματικών και προξενικών σχέσεων και τα μέσα τερματισμού των διπλωματικών και προξενικών καθηκόντων. Χ. Ροζάκη στο συλλογικό έργο των Κ. Ιωάννου, Κ. Οικονομίδη, Χ. Ροζάκη, Α. Φατούρου, *op. cit.* 290.

39. ICJ Reports 1980, 3, The judgement of 24 May 1980, in the case concerning United States of America diplomatic and consular staff in Teheran, 40, ILC Yearbook 1981, vol II, Part one, 86 (59).

40. Στο κείμενο της απόφασης αναφέρεται ο αγγλικός όρος "self-contained regime" για να χαρακτηρίσει το σύνολο των κανόνων του διπλωματικού δικαίου.

41. Ν.Α. Χωροφά, Ποινικόν Δίκαιον, Γενικά Αρχαί, τόμος πρώτος, έκδοση 8η, Αφοί Π. Σάκκουλα, 1966, 166-167.

42. ILC Yearbook 1985, vol. II, Part one, 15 (2), όπου ο ΕΕ αναφέρει ότι το μέρος 2 δεν περιέχει "residual rules" για την περίπτωση του άρθρου 16.
43. Στο κείμενο των άρθρων του μέρους I της κωδικοποίησης στα κεφάλαια I, II και IV ορίζεται ο τρόπος καταλογισμού (imputability) των διεθνών αδικημάτων. Βλέπετε παράρτημα I.
44. ILC Yearbook 1983, vol. II, Part one, 13 (12).
45. ILC 34th Session, A/CN.4/354/ 30 May 1982, 28-29 (80),
"Traditionally, international law is essentially bilateral-minded".
46. Ibid, όπου αντίστοιχα αναφέρεται η constrictive (παράγωγος) ή extra-state (εξωσυμβατική) ζητιά.
47. Ibid, 33 (88).
48. ILC Yearbook 1983, vol. II, part one, 13 (73) όπου αναφέρεται ο όρος "the separability of the bilateral relationships".
49. Ibid.
50. Ibid, 14 (74).
51. Ibid.
52. Ibid, 14 (75).
53. Ibid, 14 (77).
54. Ibid, 21 (114).
55. Ibid, 21 (112-115), όπου ο όρος "objective regimes".
56. ILC, 34th Session, A/CN.4/354/ 30 May 1982, 29 (81).
57. Ibid, 32 (85-86).
58. A.G. Rapport de la CDI sur les travaux de la 40ième session, 9 Mai - 29 Juillet 1988, 209.
59. ILC 34th session A/CN.4/354/ 30 March 1982, 27-30 (77-81), ILC Yearbook 1983, vol. II, Part one, 13 (73), 14-15 (74-78), 21-22 (112-119), ILC Yearbook 1985, vol. II, Part one, 6, commentary (3).

60. A.G. Rapport de la CDI sur les travaux de la 40ième session, 9 Mai - 29 Juillet 1988, 209, όπου αναφέρονται οι περιπτώσεις en particulier (ιδιαίτερες) και en outre (ειδικές) που υλοποιούν το βασικό κανόνα της παραγράφου I.
61. Ibid, εδ. a', b', c', d'.
62. ILC Yearbook 1983, vol. II, Part one, 21-22 (112-115), ILC Yearbook 1985, vol. II, Part one, 7 (14).
63. A.G. Rapport de la CDI sur les travaux de la 40ième session, 9 Mai - 29 Juillet 1988, 209.
64. Ibid, η απόβρυση αφορά εδάφια e' και f'.
65. ILC Yearbook 1985, vol. II, Part one, 7 (18).
66. Επειδή οι πολυμερείς συμβάσεις που έχουν ως αντικείμενο την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών είναι μια μερική περίπτωση συμβάσεων που καθιερώνουν αντικειμενικά καθεστώτα, προτάσσουμε τις συμβάσεις που καθιερώνουν αντικειμενικά καθεστώτα στην ανάλυσή μας.
67. ILC Yearbook 1983, vol. II, Part one, 16 (85) υποσημείωση.
68. ILC Yearbook 1985, vol. II, Part one, 3 (21).
69. Ibid.
70. Ibid.
71. Ibid.
72. ILC Yearbook 1983, vol. II, Part one, 16 (85), 18 (99), όπου ο όρος "multilateral contracts establishing objective regimes".
73. Ibid, 18 (99).
74. Ibid, 16 (85), 18 (99), 21-23 (114-121).
75. Ibid, 22 (116). Τους όρους "quid pro quo character and cooperative character" αποδίδουμε με τους αντίστοιχους ελληνικούς "ανταποδοτικό και συνεργατικό χαρακτήρα".

- * 76. A.G. Rapport de la CDI sur les travaux de la 40ième session, 9 Mai - 29 Juillet 1988, 210. Στο σημείο αυτό, παρατηρούμε, ότι, σύμφωνα με την τρέχουσα διατύπωση της παραγράφου αυτής απαραίτητη προϋπόθεση τίθεται η ρητή ή μνημεία του συλλογικού συμφέροντος για προστασία συγκεκριμένων δικαιωμάτων στο κείμενο των σχετικών συνθηκών. Η παρούσα πρόσφατη ρύθμιση περιορίζει αισθητά σε μεγάλο βαθμό τις ενδεχόμενες περιπτώσεις εφαρμογής της στο μέλλον, συγκριτικά με προηγούμενη διατύπωση, η οποία άφηνε το θέμα στα χέρια μιας ερμηνευτικής διαδικασίας που θα λάμβανε οπωσδήποτε υπ' όψη της το κείμενο της πολυμερούς συνθήκης αλλά δεν θα περιοριζότανε ασφυκτικά μόνο σε αυτό.
77. ILC Yearbook 1985, vol. II, Part one, 3 (22).
78. A.G. Rapport de la CDI sur les travaux de la 40ième session, 9 Mai - 29 Juillet 1988, 6 (7, 8, 9). Παρά το γεγονός ότι τα σχόλια 7, 8 και 9 αφορούν στο σχέδιο των άρθρων που συνάπτεται στην έκτη εισήγηση του ΕΕ έχουν ισχύ και μετά την τροποποίηση που υπέστη το άρθρο 5 μετά την προκαταρκτική συζήτηση των άρθρων 1-5 στην 37η σύνοδο της ΕΔΔ, το 1985, επειδή η τροποποίηση βασίστηκε κατά κύριο λόγο στο περιεχόμενό τους.
79. Ibid, αναφέρεται ως "nécessairement affectué".
80. ILC Yearbook 1976, vol. II, Part one, 26 (79-80).
81. Ibid, 41-50 (123-142). Στην πέμπτη εισήγησή του προς την ΕΔΔ, ο τότε ΕΕ, Roberto Ago, επιχειρεί μια διαχρονική αναφορά στις απόψεις των θεωρητικών που σχετίζονται με το θέμα της διάκρισης των διεθνών υποχρεώσεων των κρατών με βάση το περιεχόμενό τους, με το αντιστοιχείο πρόβλημα του διαχωρισμού των δ.α. σε διεθνή εγκλήματα και μη και, τέλος, με τις συνέπειες που είναι δυνατό να προκαλούνται από την παραβίαση κάθε φορά των σχετικών δ.α. με βάση τη δκε.
82. ILC Yearbook 1980, vol. II, Part two, 32, art. 19.

83. Με την ευκαιρία της πρότασης του άρθρου 19 από τον ΕΕ σημειώθηκε μια πλούσια αρθρογραφία, όπως των: Yves Daudet, Commentaires sur les Travaux de la Commission du Droit International, AFDI 1976, 397-401, K. Marek, Criminalizing State Responsibility, RBDI, vol. XIV, 1978-1979-2, 461-485, Pierre-Marie Dupuy, Action Publique et Crime International de l'Etat, AFDI 1979, 539-554, Pierre-Marie Dupuy, Le Crime International de l'Etat, RGDIP 1980/2, tome 84, 449-486, Max Gounelle, Quelques Remarques sur la Notion de "Crime International" et sur l'Evolution de la Responsabilité Internationale de l'Etat, Melanges Offerts à Paul Reuter, 315-326, Prosper Weil, Vers une Normativité Relative en Droit International, RGDIP 1982-I, tome 86, 6-47.

84. Το κείμενο του άρθρου 19 στην αγγλική έχει ως εξής:
Article 19. International crimes and international

delicts

1. An act of a state which constitutes a breach of an international obligation is an internationally wrongful act, regardless of the subject-matter of the obligation breached.

2. An internationally wrongful act which results from the breach by a state of an international obligation so essential for the protection of fundamental interests of the international community that its breach is recognized as a crime by that community as a whole, constitutes an international crime.

3. Subject to paragraph 2, and on the basis of the rules of international law in force, an international crime may result, inter alia, from:

(a) a serious breach of an international obligation of essential importance for the maintenance of international peace and security, such as that prohibiting aggression;

(b) a serious breach of an international obligation of essential importance for safeguarding the right of self-determination of peoples, such as that prohibiting the establishment or maintenance by force of colonial domination;

(c) a serious breach on a widespread scale of an international obligation of essential importance for safeguarding the human being, such as those prohibiting slavery, genocide and apartheid;

(d) a serious breach of an international obligation of essential importance for the safeguarding and preservation of the human environment, such as those prohibiting massive pollution of the atmosphere or of the seas.

4. Any internationally wrongful act which is not an international crime in accordance with paragraph 2 constitutes an international delict.

85. Ibid, παράγραφου 2 και 3.

86. Αξίζει να σημειωθεί, εδώ, ότι πρόκειται μόνον για ενάκριση και όχι υπεράρχηση.

87. Το κείμενο της παραγράφου στην έκθεση της ΕΔΔ πάνω στις εργασίες της 40ής συνόδου στις της 9 Μαΐου - 29 Ιουνίου 1986 έχει ως εξής:

(3) E n o u t r e, l' expression "état lésé" désigne, si le fait internationalement illicite constitue un crime international (et dans le contexte des droits et obligations des états aux termes des articles 14 et 15), t o u s l e s a u t r e s é t a t s.

88. Ibid.

89. Supra, βλέπετε κείμενο της παραγράφου στην παραπομπή 84.

90. ILC Yearbook 1976, vol.II, Part one, 24-54.
91. Γ. Κ. Τενεκίδης, Δημόσιον Διεθνές Δίκαιον, 1977, εκδ. Παναζήση, 'Αθηναι, 23.
92. ILC Yearbook 1983, vol. II, Part one, II (60).
93. Supra.
94. Σύμφωνα με ρητή μνεία στην παράγραφο I του άρθρου 5.
95. ILC Yearbook 1985, vol.II, Part one, 8.
96. Supra.
97. "Implemenatation of International Responsility and the Settlement of Disputes".
98. CDI Annuaire 1986, vol. I, 60-61.
99. Μετάφραση από το γαλλικό κείμενο στα ελληνικά, *ibid*.
100. Supra παραπομπή 95.
101. ILC Yearbook 1983, vol. II, Part one, 11 (59).
102. ILC Yearbook 1985, vol. II, Part one, 8 (26), 13-14 (παρ. 2 και 5 με τις υποσημειώσεις 44 και 45).
103. Και όχι το μοναδικό, αν λάβει κανείς υπ' όψη του ότι στο μέρος 2 προβλέπονται διακεκριμένα επίπεδα νομικής προστασίας σε σχέση με ορισμένες κατηγορίες δ.α. που αελέσθηκαν μετά από την παραβίαση ορισμένων διεθνών υποχρεώσεων με ειδικό περιεχόμενο π.χ. διεθνείς υποχρεώσεις που καθιστούν ουλλογικά δικαιώματα στα κράτη μέρη πολυμερών συνθηκών, όπως εξετάσαμε παραπάνω.
104. Η τούτωση αυτή γίνεται ιδιαίτερα κατανοητή στην περίπτωση της τουρκικής εισβολής και κατοχής του βορείου τμήματος της Κύπρου και της εμπλοκής των ΗΕ για την επίλυσή του.
105. Ο χαρακτηριςμός "νέες" χρησιμοποιείται "για να επισημάνει τις υποχρεώσεις που δημιουργούνται για πρώτη φορά μετά την τέλεση μιας δ.α.
106. Στο αγγλικό κείμενο των άρθρων χρησιμοποιείται η παρασατική έκφραση "to undo".

107. Τα τέσσερα εδάφια του άρθρου 5 παράγραφος 1 αποδίδονται στην ελληνική-με-δική μας ευθύνη από το αγγλικό κείμενο που δημοσιεύθηκε με την έκτη εισήγηση του ΕΕ προς την ΕΔΔ, το 1985.

108. Με το διορισμό του νέου ΕΕ το 1987 και με βάση την προκαταρκτική του εισήγηση προς την ΕΔΔ, το 1988, έχουμε τις νέες απόψεις του πάνω στα σχέδια των άρθρων που ανήκουν στα μέρη 2 και 3 της κωδικοποίησης. Σχετικά με το θέμα των νέων υποχρεώσεων που προκύπτουν μετά την εξέταση μιας δ.α. λόγω δκε, ο νέος ΕΕ προτείνει το άρθρο 6 με περιεχόμενο μόνο την υποχρέωση για παύση και διακοπή της πράξης ή παράλειψης που συνιστά δ.α. με εξαιρετικώς αποσπασματικά αποτελέσματα ως εξής:

"Art. 6. Cessation d' un fait internationalement illicite à caractère continu

Tout état dont l' acte ou l' omission constitue un fait internationalement illicite (à) (ayant un) caractère continu reste, sans prejudice de la responsabilité qu' il a déjà encourue, tenu de l' obligation de cesser cet acte ou cette omission".

A.G. Rapport de la CDI, 1988, 43ième session suppl. No 10 (A/43/10), 204-205.

Η οχολίαση που ακολουθεί στο άρθρο 6 γίνεται με βάση το κείμενο που δημοσιεύθηκε με την έκτη εισήγηση του ΕΕ το 1985 και όχι το νέο άρθρο 6 (supra) που προτείνει η προκαταρκτική εισήγηση του νέου ΕΕ, το 1988. Το περιεχόμενο του νέου άρθρου αναφέρεται σε ένα μέρος των υποχρεώσεων που καλύπτει το προηγούμενο άρθρο του 1985, ήτοι την υποχρέωση για παύση και διακοπή της δ.α. με διαρκή χαρακτήρα και των συνεχιζόμενων αποτελεσμάτων της. Τα υπόλοιπα μέρη των υποχρεώσεων καλύπτονται από το επίσης προτεινόμενο με την προκαταρκτική εισήγηση

του νέου ΕΕ άρθρο 7 με τίτλο "Restitution en Nature".
Καθώς και τα ευόμενα άρθρα 8 - 10 βλ. παράρτημα V, in-
fra.

109. ILC Yearbook 1985, vol. II, Part one, Art. 8 Commentary (1): "While articles 6 and 7 deal with the new obligations of the author state ("Reparation" in the larger sense of the word)"
110. Χαρακτηρίζουμε ως "λειτουργίες" τις επιταγές που περιέχονται στα τέσσερα εδάφια της παραγράφου I του άρθρου 6 και συναποτελούν τα στοιχεία της έννοιας της νέας υποχρέωσης του αδικούντος κράτους.
111. Η εχολίαση του άρθρου 7 γίνεται αμέσως παρακάτω και αφορά στο ειδικό θέμα της τέλεσης δ.α. που παραβιάζουν διεθνείς υποχρεώσεις για προστασία αλλοδαπών στο έδαφος του αδικούντος κράτους.
112. Όπως αυτή που πιστοποιείται στα άρθρα 6 και 7.
113. Προφανώς θα υπάρξει διαιώνιση των παρατηρούμενων αδυναμιών από τα σημερινά ισχύοντα περί επαγωγής συνεπειών μετά την τέλεση δ.α. λόγω δκε.
114. ILC Yearbook 1985, vol. II, Part one, 9 (3 και 4).
115. Ibid, 9 (8) και (9).
116. Ibid, 9 - 10 (11).
117. Ibid, 9 - 10 (8), (9) και (12).
118. Ibid, 10, Art. 7 (1) και (2).
119. A.G. Rapport de la CDI, 1988, Supplement No 10 (A/43/10), 201-210 και A.G. Rapport de la CDI, 1989, Supplement no 10 (A/44/10), 188-220.
120. A.G. Rapport de la CDI, 1988, 43ième session, Supplement no 10 (A/43/10), 205.
121. A.G. Rapport de la CDI, 1989, 44ième session, Supplement no 10 (A/44/10), 192.
122. Ibid, 193 - 194, "restitution en nature".
123. Ibid, 192 - 193.

124. Ibid, όπου οι όροι "réparation par équivalent" και "indemnisation pécuniaire".

125. Οι πλέον πρόσφατες φάσεις αναθεώρησης και αναδιάταξης των άρθρων, που σχετίζονται με την επαγωγή των νέων υποχρεώσεων για το αδικούν κράτος, εισηγούνται την πρόταση των νέων άρθρων έ ως 10 και αφορούν στις εργασίες της ΕΟΔ μέχρι την τεσσαρακοστή τέταρτη (44η) σύνοδό της, από 4 Μαΐου μέχρι 24 Ιουλίου 1992. Δεν είναι εύκολο να προβλέψει κανείς τις υπόλοιπες φάσεις που επιφυλάσσουν οι μελλοντικές σύνοδοι της ΕΟΔ για το ίδιο θέμα ή τα υπόλοιπα που σχετίζονται με το μέρος 2. Αξίζει όμως να λεχθεί ότι έχει διατυπωθεί η άποψη από τον νέο ΕΕ να αναδιαρθρωθεί το εναιίο κείμενο των άρθρων του μέρους 2 σε τέσσερα μερικότερα κεφάλαια:

- (α) το πρώτο κεφάλαιο των γενικών αρχών,
- (β) το δεύτερο κεφάλαιο των νομικών συνεπειών που απορρέουν ένα διεθνές αδίκημα,
- (γ) το τρίτο κεφάλαιο για τις συνέπειες που απορρέουν μετά από ένα διεθνές έγκλημα, και,
- (δ) το τέταρτο κεφάλαιο των τελικών διατάξεων.

126. Αφορά στην αρίθμηση του σχεδίου των άρθρων όπως δημοσιεύθηκε με την κέρση εισήγηση του ΕΕ προς την ΕΟΔ το 1984, ILC Yearbook 1984, vol. II, Part one, 3.

127. ILC Yearbook 1985, vol. II, Part one, 10.

128. Και εδώ ο χαρακτηριερός "νέα" χρησιμοποιείται για να δηλώσει εκείνα τα δικαιώματα που δημιουργούνται για πρώτη φορά μετά την τέλεση μιας δ.α

129. Ian Brownlie, International Law and the Use of Force by States, Oxford, Clarendon Press, 1963, 26, 28, 151, 219-223, L. Oppenheim, International Law, vol. II, Longman, London, 1972, 135-144, J. H. W. Verzijl, International Law in Historical Perspective, vol. VIII, A. W. Sijthoff-Leyden, 1976, 37-43, G. Ténékidès Responsabilité Internationale, Dalloz, Repertoire de

- Droit International, 1969, 785, I. Σπυρόπουλου, Δημόσιον Διεθνές Δίκαιον, β' έκδ., τ. Πυρσοῦ, 1940, 310-314, Κ. Ευσταθιάδου, Διεθνές Δίκαιον, Ἀθῆναι, 1977, 391-394, Α. Β. Παπακώστας, Δημόσιον Διεθνές Δίκαιον, (Εἰρηνικά καί Βίαια Μέσα Ἐπίλυσης Διεθνῶν Διαφορῶν), Ἀθῆναι, 1977, 107.
130. Εἰδικά βλέπετε G. Ténékidès, *op. cit.*, Κ. Ευσταθιάδου, *op. cit.*
131. *Op. cit.*, vol. VIII, 38-39.
132. Ian Brownlie, *op. cit.*, 220.
133. *Ibid.*
134. Ian Brownlie, *op. cit.*, 223.
135. Annuaire de l' Institut de Droit International, 1934, (Brussels), vol. 36, Part 2, 708-711 (Le Règlement pour les Représailles en temps de Paix).
136. Οι κανόνες αυτοί αναφέρονται κυρίως τους L. Oppenheim, *op. cit.* 136-144, J. H. W. Verzijl, *op. cit.* 42-43.
137. G. A. Resolution 2625 (XXV) της 24 Οκτωβρίου 1970, (A/8082).
138. Σχετικές αναφορές στο θέμα στους Κ. Ευσταθιάδου, *op. cit.* 393, Ian Brownlie, *op. cit.* 251 επ., ILC Yearbook 1977, vol. II, Part two, 118 (593).
139. ILC Yearbook 1983, vol. II, Part one, 15-20, όπου ο ΕΕ εκθέτει τη λογική των περιορισμών που πρέπει ρητά να προσδιορισθούν κατά την άσκηση του δικαιώματος των αντιποίνων στη σύγχρονη εποχή.
140. *Op. cit.* 785 παράγραφος 5, β' όπου χαρακτηρίζονται "measures de contraire". Επίσης, βλέπετε Annuaire de l' Institut de Droit International, *op. cit.*, Le Règlement (1934), άρθρο 1. Ακόμη, ανάλογα Κ. Ευσταθιάδου, *op. cit.* 391-394 και I. Σπυρόπουλου *op. cit.*
141. L. Oppenheim, *op. cit.* 142, παρ. 41, J. H. W. Verzijl, *op. cit.* 40, article 85, Oxford Manual on the law of war on land (1880) - Institut de droit international.

142. Γ. Κ. Τενεκίδης, Δημόσιον Διεθνές Δίκαιο, 1977, op. cit., 46-47, Κ. Οικονομίδης, Δημόσιον Διεθνές Δίκαιο, Α', Σάκκουλα-Αθήνα-Κομοτηνή, 1990, 61-62.
143. L. Oppenheim, op. cit. 142 nap. 41, άρθρο 6 εδάφιο 1 του Κανονισμού του Institut de Droit International au Régime des Répresailles en temps de Paix (1934) op. cit.
144. L. Oppenheim, op. cit. 132, όπου το κεφάλαιο II φέρει τον τίτλο "Compulsive Settlement of State Differences", J. H. W. Verzijl, op. cit. 37, όπου A. Measures Short of War, Α. Β. Παπακώστας, op. cit., υπότιτλος.
145. G. Ténékidès, Dalloz, Repertoire de Droit International op. cit., 784 (27): "Il existe en effet des actes dont la c a r a c t è r e i l l i c i t e d i s - p a r a î t du fait de certaines circonstances entraine le rejet de la réclamation"
146. Κ. Ευσταθιάδου, op. cit. 391.
147. League of Nations, Conference for the Codification of International Law, 1930, Oceana Publ. 1975, vol. II, Bases of Discussion III, 547 (125), Point XI "Circumstances in which a state is entitled to disclaim responsibility".
148. Ibid, 550 (128).
149. ILC Yearbook 1979, vol. II, Part two, 93, "Circumstances precluding Wrongfulness".
150. Αναφερόμαστε στη δεύτερη μεταπολεμική προσπάθεια για να κωδικοποιηθεί το δίκαιο της δκε μετά το 1963.
151. ILC Yearbook 1979, vol. II, Part two, 118 (12), 119 (13).
152. Μετάφραση στα ελληνικά με δική μας ευθύνη από το αγγλικό κείμενο του άρθρου που δημοσιεύθηκε με την Έκθεση της ΕΔΔ στη Γενική Συνέλευση για τις εργασίες της 31ης Συνόδου της, A/CN.4/SER. A/1979/ADD. I (Part 2), "Circumstances precluding the Wrongfulness".

153. Ο αγγλικός τίτλος του άρθρου είναι "Counter-Measures in respect of an Internationally Wrongful Act".
154. ILC Yearbook 1979, vol. II, Part one, 47, Art. 30, "Legitimate Application of a Sanction".
155. Ibid, 39 (79).
156. ILC Yearbook 1979, vol. II, Part two, 121 (21).
157. Ibid. Στο αγγλικό κείμενο χρησιμοποιούνται οι όροι counter-measures και measures αντίστοιχα.
158. ILC Yearbook 1985, vol. II, Part one, 10, Article 8: "Subject to articles II to 13, the injured state is entitled, by way of reciprocity, to the performance of its obligations towards the state which has committed an internationally wrongful act, if such obligations correspond to, or are directly connected with, the obligations breached".
159. "By way of reciprocity" σύμφωνα με το άρθρο 8.
160. ILC Yearbook 1985, vol. II, Part one, 10-11.
161. Ibid.
162. ILC Yearbook 1985, vol. II, Part one, II.
163. Ibid, το κείμενο της παραγράφου έχει ως εξής:
"I the injured state is entitled, by way of reprisal, to suspend the performance of its other obligations towards the state which has committed the internationally wrongful act".
164. Ibid, Art. 9, par. 2: "The exercise of this right by the injured state shall not, in its effects, be manifestly disproportional to the seriousness of the internationally wrongful act committed".
165. U. N. Reports of International Arbitral awards, vol. II, 1026 - 1027.
166. Op. cit. 141, note (I).
167. Op. cit.
168. Annuaire de l' Institut de Droit International, 1934, vol. 38, Part 2, 708 - 711.

169. ILC Yearbook 1985, vol. II, Part one, II.
170. Ibid, 12.
171. Ibid.
172. Ibid.
173. Ibid, όπου ο όρος "interim measures".
174. Ibid.
175. Ibid.
176. Ibid, 12.
177. Ibid.
178. Supra.
179. Infra.
180. ILC Yearbook 1985, vol. II, Part one, 13.
181. Ibid.
182. Supra.
183. Infra.
184. Είναι προφανές ότι για το είδος των πολυμερών συνθηκών στο οποίο δεν αφορά το άρθρο II, οι προτεινόμενες διατάξεις των άρθρων 8, 9 και 10 παραμένουν ανεπηρέαστες.
185. ILC Yearbook 1985, vol. II, Part one, 12. Πρέπει να διακρίνεται κανείς μεταξύ του περιεχομένου των διατάξεων του άρθρου 10 που αφορά στην προσφυγή στις διεθνείς διαδικασίες για ειρηνική διευθέτηση της διαφοράς που προκύπτει για την επιτέλεση των υποχρεώσεων του άρθρου 6 του μέρους 2 καθώς και στη λήψη ασφαλιστικών μέτρων και του περιεχομένου της παραγράφου 2 του άρθρου II που αφορά στη διαδικασία λήψης συλλογικών αποφάσεων για την προστασία των υποχρεώσεων που ορίζονται από μια πολυμερή συνθήκη.
186. Supra.
187. I. C. J. Report, 1980, Judgement 24 May 1980, In the Case concerning the Diplomatic and Consular Staff in Teheran.

188. ILC Yearbook 1985, vol. II, Part one, II (7), Ibid 1983, vol. II, Part one, 17 (91), 23 (127).
189. Ibid, II (5) note 38.
190. Ibid, 13, Art. 13, Commentary (2).
191. Ibid.
192. Ibid.
193. Ibid 15 και supra.
194. Ο ΕΕ χρησιμοποιεί τον όρο "τρίτογενείς κανόνες δδ" (Tertiary rules) για να χαρακτηρίσει το περιεχόμενό τους που αναφέρεται στον καθορισμό τρόπων και διαδικασιών επίλυσης και διευθέτησης διεθνών διαφορών, σε αντιδιαστολή με τους "πρωτογενείς κανόνες δ.α." που καθορίζουν τα ουσιαστικά δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των κρατών σε μια διακρατική σχέση, καθώς και με τους "δευτερογενείς κανόνες δδ" που ορίζουν τις συνέπειες, -ήτοι τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις- που απορρέουν μετά από την παραβίαση πρωτογενών κανόνων λόγω δκε, ILC Yearbook 1983, vol. II, Part one, II (58).
195. Ibid.
196. Ibid, 12 (65).
197. Ibid, 12-13 (66).
198. Ibid.
199. Ibid, 12-13 (65, 67).
200. Supra.
201. ILC Yearbook 1983, vol. II, Part one, 11-12 (59-62).
202. Ibid, II (56), ILC Yearbook 1985, vol. II, Part one, 8 (23, 26), 14 (2, 5), notes 44, 45.
203. Ibid, 13 Article 14, I. "An international crime entails all the legal consequences of an international wrongful act and, in addition, such rights and obligations as are determined by the applicable rules accepted by the international community as a whole".
204. Supra.
205. ILC Yearbook 1985, vol. II, Part one, 14 (9).

206. Ibid, 8 (23, 26), 14 (2, 5), notes 44, 45.
207. Supra.
208. Ibid παράρτημα 193, 14 (5) note 46.
209. Supra.
210. ILC, A/CN.4/354/ADD. 2/5May 1982, 4-7 (123-134), ILC Yearbook 1983, vol. II, Part one, 12 (62).
211. ILC 1985, vol. II, Part one, 14 (6).
212. Ibid, Article 14, Par. 2: "An international crime committed by a state entails an obligation for every other state:
- (A) not to recognize as legal the situation created by such crime; and
 - (B) not to render aid or assistance to the state which has committed such crime in maintaining the situation created by such crime; and
 - (C) to join other states in affording mutual assistance in carrying out the obligations under subparagraphs (A) and (B).".
213. Supra.
214. ILC Yearbook 1985, vol. II, Part one, 14 (12).
215. Ibid, Article 15: "An act of aggression entails all the legal consequences of an international crime and, in addition, such rights and obligations as are provided for in or by virtue of the United Nations charter".
216. Off. Records G.A. 44th Session, Suppl. No 10 (A/47/10), ILC Report to the G.A. on the work of its 44th session (4 May - 24 July 1992), 37 (112).
217. Ibid, 34 (106), ILC Yearbook 1980, vol. II, Part two, 26-63. Για το κείμενο των άρθρων βλέπετε παράρτημα I.
218. ILC Yearbook 1985, vol. II, Part 1, 4-16. Για το κείμενο των άρθρων βλέπετε παράρτημα II.
219. Ibid, 34-75 (108).
220. Βλ. παράρτημα IV

221. Ibid, 35-36 (109). Επίσης, βλέπετε παραρτήματα II και III.
222. Ibid, 37 (110).
223. Ibid, 38 (115), Council of Europe, Committee of Legal Advisers on Public International Law (CAHDI), The Work of the International Law Commission at its 44th Session, Information Document, Strasbourg, 3 September 1992, 5, 10. Για το κείμενο των άρθρων βλέπετε παράρτημα V
224. Ibid, 38 (116), Council of Europe, op. cit., 5.
225. Ibid, 39 (118).
226. Council of Europe, op. cit., 13. Για το κείμενο των άρθρων βλέπετε παράρτημα VI.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Μετά την ολοκλήρωση των σχολίων που επιχειρήσαμε πάνω στο σχέδιο των 16 άρθρων για το "Περαιχόμενο, Μυφές και Βαθμολ της Διεθνούς Κρατικής Ευθύνης", που συντάχθηκε από την ΕΔΔ, προκύπτει η ανάγκη να δώσουμε τις συνολικές εκτιμήσεις μας για τη διεθνή αδικονομία ως πηγή της διεθνούς κρατικής ευθύνης και για τις συνέπειες από την τέλεσή της.

Ο θεσμός της δκε μπορεί και πρέπει να εφαρμόζεται ως βασική λειτουργία της διεθνούς νομικής τάξης, ώστε να προσλάβει τις αναγκαίες διαστάσεις που θα τον προσαρμόζουν στο εύρος των αντίστοιχων πρωτογενών κανόνων του δδ στους οποίους αναφέρεται και τους οποίους υπηρετεί.

Η σύγχρονη προσπάθεια κωδικοποίησης της δκε από την ΕΔΔ έχει αναληφθεί με προδιαγραφές να βαδίζει πάνω ακριβώς σε αυτήν την πορεία. Πράγματι, η ΕΔΔ επιχειρεί μια επαναστατική αλλαγή σε δομικές ανάγκες της διεθνούς δικαιοταξίας, μέσα από την ειρηνική προσδευστική ανάπτυξη του δδ, χρησιμοποιώντας ως ισότιμη βάση την εθμική εφαρμογή του δικαίου της δκε μέχρι σήμερα. Αυτός είναι ακριβώς ο κύριος λόγος που επιβάλλει να χαρακτηριστεί το σχετικό κωδικοποιητικό έργο ανεπιφύλακτα σε γενικές γραμμές, όπως και κάθε άλλη προσπάθεια που θα συνέτεινε σε αυτόν το σκοπό.

Η ΕΔΔ, κινούμενη μέσα σε αυτά τα όρια πλεύσης που προαναφέραμε, διακρίνει σε δύο τις πηγές πρόκλησης της δκε και θεμελιώνει την πρώτη από αυτές στη βάση της " παραβίασης του διεθνούς νομικού κανόνα". Η "παραβίαση διεθνούς νομικού κανόνα" μπορεί να καταστεί το μέτρο εκτίμησης και η ασφαλιστική δικλείδα για την ανάγκη για παροχή διεθνούς νομικής προστασίας με την εφαρμογή της δκε.

Η πάγια εφαρμογή της νομικής βάσης της "παραβίασης του διεθνούς νομικού κανόνα", χωρίς διακρίσεις, είναι το πρώτο αποφασιστικό βήμα αντιπερισπασμού στην αδυναμία του θετού δικαίου για τη δκε που πηγάζει από την ενδοτικότητα των κανόνων της. Είναι ένα βήμα που φαίνεται ότι πλησιάζει να γίνει νομική πραγματικότητα εθιμικής προέλευσης, το οποίο αποτελεί το σταθερό σημείο αναφοράς στις εργασίες της κωδικοποίησης της ΕΔΔ κατά τη διάρκεια των τελευταίων, περίπου 30, χρόνων. Η εξέλιξη αυτή επηρεάζει καθοριστικά το συνολικό θεσμό της δκε και μπορεί να ανοίξει το δρόμο για την παραπέρα σταδιακή μεταλλαγή του μέχρι να προσεγγίσει τον τελικό στόχο να καταστεί η διεθνής κρατική ευθύνη βασική κυρωτική λειτουργία της διεθνούς νομικής τάξης.

Το επόμενο βήμα που θα μπορούσε να πλησιάσει ακόμα περισσότερο τον ίδιο παραπάνω στόχο θα ήταν η αντίστοιχη και "παράλληλη" ανάπτυξη των δευτερογενών κανόνων της δκε ανάλογα με τη δύναμη και τη δεσμευτικότητα που απορρέει από τον παραβιασθέντα πρωτογενή διεθνή νομικό κανόνα. Παραδείγματος χάριν, ο τρόπος και το είδος των συνεπειών που επάγονται μετά την τέλεση δ.α. με την οποία παραβιάζεται πρωτογενής διεθνής νομικός κανόνας που υπογορεύει αυστηρές διμερείς σχέσεις να διακρίνονται ριζικά από συνέπειες μετά από την παραβίαση διεθνών νομικών κανόνων που επιβάλλουν συλλογικά καθεστώτα (καταστατικά διεθνών οργανισμών, διεθνείς συμβάσεις νομοθετικού περιεχομένου) ή μετά από παραβίαση διεθνών νομικών κανόνων *jus cogens*.

Το δόγμα της ενιαίας μορφής της δκε με τα δύο σκέλη του, - το πρώτο που αναφέρεται στον πάγια χαρακτήρα των στενών διμερών διακρατικών σχέσεων που προκύπτουν μετά από μια δ.α., καθώς και στην αντίστοιχη περιοριστική έννοια του νομικού συμφέροντος που υπαγορεύεται από αυτές και το

Δεύτερο που αφορά τη μονοσήμαντη έννοια της "επανόρθωσης" - παρουσιάζεται ανεπαρκές να ανταποκριθεί στο σύγχρονο στάδιο εξέλιξης που οι πρωτογενείς διεθνείς νομικοί κανόνες έχουν επιτύχει σήμερα. Τα οργανωτικά πλαίσια της διακρατικής κοινότητας του μεσοπολέμου και των πρώτων μετά τον β' παγκόσμιο πόλεμο χρόνων που υπαγόρευαν και παγίωσαν την εθιμική καθιέρωση του τρίπτυχου *L' acte illicite - le dommage - la reparation*, - σύμφωνα με τον Paul Reuter -, έχουν από μακρού πλέον ριζικά τροποποιηθεί.

Πρώτη ένδειξη αυτής της ριζικής τροποποίησης αποτελεί ο τρόπος παροχής νομικής προστασίας μέσα από τους δευτερογενείς νομικούς κανόνες που περιέχονται στο Κεφάλαιο VII του ΚΧ των ΗΕ. Ο ευρύς κύκλος των κρατών μελών των ΗΕ που εγγίζει την παγκοσμιότητα καθιστά τον ΚΧ εξαιρεστέο όχι μόνο ως συμβατικό τυπικό κείμενο με παγκόσμια εμβέλεια και ισχύ αλλά και ως καθρέπτη των δυναμικών εξελίξεων και τάσεων που μπορούν να διαπιστωθούν και αφορούν τη διατήρηση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας για ολόκληρη τη διεθνή κοινότητα. Έτσι, είναι λογικό, τα χαρακτηριστικά των δευτερογενών κανόνων του ΚΧ να επιδρούν ανάλογα στο γενικό θεμέλιο της ΔΚΕ.

Συγκεκριμένα αναφερόμαστε στις ρυθμίσεις των άρθρων 39 (β' περίπτωση), 41 και 42 του ΚΧ, όπου οι συνέπειες που προβλέπονται αποστασιοποιούνται τελείως από τα παραδοσιακά πλαίσια των εννοιών της "επανόρθωσης" και του "αδικούμενου μέρους". Ο αντικειμενικός σκοπός που επιτελούν οι συνέπειες των άρθρων για τη διατήρηση ή την αποκατάσταση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας έχει δημιουργικές ιδιότητες οι οποίες υπερβαλλογίζουν τη μαθηματική και ανταποδοτική έννοια της "επανόρθωσης". Επίσης τα κυρωτικά χαρακτηριστικά των μέτρων που προβλέπονται στα παραπάνω άρθρα απομακρύνονται σαφέστατα από τα αντίστοιχα αντισταθμιστικά και εξισορροποποιητικά πλαίσια

λειτουργίας της *restitutio in integrum*. Από την άλλη μεριά, η δύναμη του εξαναγκασμού, με την οποία οπλίζεται η επιβολή των μέτρων αυτών από το ΣΑ, ενισχύει και διασφαλίζει την υποχρεωτικότητα των σχετικών διατάξεων και καταλήγει να διαμορφώσει μια ιδιόζουσα περίπτωση παροχής διεθνούς προστασίας στα κράτη μέλη των ΗΕ, όταν πρόκειται για τον πρώτο καταστατικό σκοπό των ΗΕ της τήρησης της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας. Κάθε διατάραξη ή απειλή της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας ή τέλεση επιθετικών πράξεων, που προσβάλλει τον εν λόγω καταστατικό σκοπό προκαλεί μια σχέση αντιστάθμισης και σύγκρουσης όχι μόνο μεταξύ του αδικούντος και του άμεσα αδικούμενου μέρους, - όπως ακριβώς συμβαίνει σύμφωνα με τα γενικά ισχύοντα λόγω δικε -, αλλά μεταξύ του διαταράσσοντος ή απειλούντος τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια ή του ενεργούντος επιθετικές πράξεις κράτους και όλων των υπολοίπων κρατών μελών των ΗΕ. Γίνεται φανερό, λοιπόν, ότι τόσο ο εξαναγκαστικός τρόπος με τον οποίο επιβάλλονται τα μέτρα αυτά, όσο και η αποκλειστική αρμοδιότητά του ΣΑ για τη λήψη αυτών των εξαναγκαστικών αποφάσεων θέτει εκποδών τον ενδοτικό χαρακτήρα της επιβολής της "επανάρθωσης" μέσα στα αυστηρά όρια της πλατιάς της παραδοσιακής σχέσης μεταξύ αδικούντος και αδικούμενου μέρους.

Ήδη στα 45 χρόνια ζωής των ΗΕ μέχρι σήμερα, ο παγκόσμιος οργανισμός μέσα από την καθημερινή δραστηριότητά του, όσον αφορά την αντιμετώπιση σχετικών προβλημάτων στην πράξη, επιχείρησε την άρση ερμηνευτικών δυσχερειών στην εφαρμογή του καταστατικού αυτού σκοπού του, καθώς και την εννοιολογική διεύρυνση του περιεχομένου του με την υιοθέτηση θεωρικών αποφάσεων ή και διεθνών συμβάσεων. Ιδιαίτερα, μέσα από τη σχετική συμβατική δραστηριότητα των κρατών μελών των ΗΕ διαπιστώνουμε το φαινόμενο της εξειδίκευσης και της αποσαφήνισης των σκοπών και αρχών του ΚΧ που αποβλέπει στην επίρρω-

σ η της παροχής διεθνούς προστασίας σε ορ
νομικά αγαθά (π.χ. τον κολασμό της γενικής
κατάργηση του Apartheid ή των φυλετικών δια
στοιχεία που συνοδεύουν αυτό το φαινόμενο είναι

- η διεύρυνση του εφαρμοστέου π
λειτουργικών αρμοδιοτήτων των οργάν
την εξυπηρέτηση των σχετικών συμβατικ
- η καθιέρωση εξαιρετικών διαδικασιών
για επίλυση των σχετικών διακρατικών
την ίδρυση ειδικών οργάνων-επι
εντάσσονται στο οργανωτικό σύστημα
την αναγνώριση του δικαιώματος τη
προσφυγής σε θέματα προστασίας
διακρίσεων ενώπιον ειδικής Επιτροπής
- το δικαίωμα όλων των συμβαλλόμε
αναζητήσουν την ειδική νομική
προβλέπεται από τις συμβάσει
αναγνωρίζοντας με τον τρόπο αυτό τη
σ υ λ λ ο γ ι κ ο ύ σ υ μ φ έ ρ ο
- η απόδοση της έννοιας του "διεθνούς
ορισμένες δ.α. που παραβιάζουν
διατάξεις του ΚΧ των ΗΕ και,
- η καθιέρωση της ατομικής ποινική
φυσικών προσώπων, - ιδιωτών ή ορ
θεωρούνται οι φυσικοί λειτουργοί
αδικοπραξιών.

Η σύγκληση των κρατικών βουλήσεων των
μερών σε αυτού του είδους τις συμβάσεις προωθεί
ενίσχυση του καταστατικού έργου των ΗΕ στη
ιδίων δευτερογενών διατάξεων του ΚΧ και
υπερκαρσμός των δυσχερειών και αδυναμιών στην
συστήματος συλλογικής ασφάλειας των ΗΕ. Η παρι
αναγνώριση ειδικού καθεστώτος παροχής διε

προστασίας από την προσβολή καταστατικών σκοπών και αρχών του ΚΧ αποβλέπει να συμπεριλάβει και όχι να υποκαταστήσει το σύστημα των ΗΕ για τη συλλογική ασφάλεια των κρατών μελών του. Πράγματι η λειτουργική υπαγωγή των σχετικών δευτερογενών ρυθμίσεων στο σύστημα των ΗΕ δημιουργεί τις ουσιαστικές και τυπικές προϋποθέσεις της εξάρτησής τους και όχι της αυτονόμησής τους από αυτό.

Επόμενο είναι, στο επίπεδο που εξετάζουμε τους δευτερογενείς κανόνες που ο ΚΧ περιέχει για διατήρηση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας, να συνεκτιμήσουμε το σύνολο των παραπάνω στοιχείων, που απορρέουν από τις συμβάσεις αυτές, μαζί με το σύστημα των ΗΕ, επειδή καταδεικνύουν την επιρροή των ουσιαστικών και οργανωτικών δομών των ΗΕ και τη δυναμική έμβραση των κρατών μελών τους στην προστασία των καταστατικών στόχων και αρχών τους. Κυρίως, όμως, αυτή η συμβατική προσπάθεια αποδεικνύει την προσήλωση των συμβαλλόμενων μερών να προασπίσουν την καθοριστική ιδιαιτερότητα του ΚΧ στην εφαρμογή των δευτερογενών κανόνων του μετά την παραβίαση του καταστατικού σκοπού της διατήρησης και αποκατάστασης της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας.

Τα χαρακτηριστικά αυτής της ιδιαιτερότητας, όπως τα διατρέξουμε παραπάνω, προσδιορίζουν τον πυρήνα των μοναδικών θετών διεθνών δευτερογενών κανόνων δημόσιας τάξης που σκιάζει και αποδυναμώνει την ενιαία μορφή της δεκ, όπως δογματικά ισχύει, σύμφωνα με τους ισχύοντες γενικούς κανόνες περί δεκ. Αν, σε αυτές τις ποιοτικές διαφοροποιήσεις, που εισάγει ο ΚΧ των ΗΕ στο θεσμό της δεκ για να προστατευθεί νομικά η διεθνής κοινότητα από τις παραβιάσεις του καταστατικού σκοπού της διατήρησης της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας, προσθέσουμε το στοιχείο της παγκοσμιότητας στη

δράση του οργανισμού των ΗΕ, γίνεται φανερό το μέγεθος της επιρροής που προκαλεί στην όλη συλλογιστική που υπαγόρευσε και επέβαλλε το θεσμό της δκε, όπως αυτός ισχύει, μέχρι σήμερα.

Μια δ ε ύ τ ε ρ η κατηγορία συνεπειών που επιδρά καταλυτικά στην ενιαία μορφή της δκε προέρχεται από την αναγνώριση διεθνών νομικών κανόνων *jus cogens*. Αυτό τούτο το γεγονός της αναγνώρισης διεθνών νομικών κανόνων *jus cogens* σε συνδυασμό με ορισμένες συνέπειες που προκύπτουν, μετά την παραβίασή τους, με βάση ειδικούς δευτερογενείς συμβατικούς κανόνες δεν αφήνουν ανεπηρέαστο το γενικό θεσμό της δκε. Η συνέπεια της ακυρότητας των διεθνών συμβάσεων που προβλέπεται στα άρθρα 53 και 64 της Σύμβασης της Βιέννης για το δίκαιο των Συνθηκών δεν μεταφράζεται μόνο ως εξαιρετική περίπτωση συνεπειών που υπαγορεύεται από ειδικούς δευτερογενείς κανόνες δδ. Αντίθετα, υπονοεί μια δραστική μεταβολή στη γενικότερη αντιμετώπιση διεθνών αδικοπραξιών αυτής της κατηγορίας με μια διαφοροποίηση χαρακτηριστική για τις μαρτυρότερες ιδιότητες που επιβάλλει στο καθεστώς που επέρχεται λόγω δκε τόσο στο επίπεδο των συγκεκριμένων συνεπειών όσο και στο επίπεδο του φορέα του σχετικού νομικού συμφέροντος για την επαγωγή τους.

Συγκεκριμένα στα εξισορροποιητικά και αντισταθμιστικά χαρακτηριστικά της "επανάρθωσης" που απορρέουν από το δόγμα της ενιαίας μορφής της δκε πρέπει, εδώ, να συναθροίσουμε το ε π ι τ ι μ η τ ι κ ό περιεχόμενο της σ υ ν έ π ε ι α ς τ η ς α κ υ ρ ό τ η τ α ς όλου του συμβατικού κειμένου στις διατάξεις του οποίου συντελείται η σχετική δ.α. Από την άλλη μεριά, το νομικό δικαίωμα της επίκλησης της ακυρότητας από όλα τα συμβαλλόμενα μέρη της άκυρης διεθνούς συνθήκης αίρει την περιοριστική έννοια του φορέα του νομικού δικαιώματος για απαίτηση της "επανάρθωσης" με βάση τις γενικές διατάξεις περί δκε.

Παρά το αναμφισβήτητο γεγονός των επιφυλάξεων που μπορούν να διατυπωθούν, - όπως, ήδη έχουμε κάνει - και για τα δύο επίπεδα διαφοροποιήσεων, που αναφέραμε, από το γενικό καθεστώς περί δεκ με βάση τα άρθρα 53, 64 και 71 της Σύμβασης της Βιέννης για το Δίκαιο των Συνθηκών, οι εν λόγω εξαιρετικές ρυθμίσεις όχι μόνο επηρεάζουν τα πλαίσια εφαρμογής της δεκ στις συγκεκριμένες διεθνείς αδικηπραξίες αλλά, μέσα από σαφείς και έμπρακτες ενέργειες, καταγράφουν τη δυναμική τάση της διεθνούς κοινότητας να απομακρυνθεί από το ισχύον καθεστώς των συνεπειών λόγω δεκ. Η σημασία και το εύρος της συμβατικής δραστηριότητας των κρατών στην οποία αναφέρονται οι ρυθμίσεις αυτές επιτρέπουν τις παραπάνω ενδεικτικές γενικεύσεις που επιδρούν αποφασιστικά στον ίδιο το θεσμό της δεκ.

Είναι γεγονός, ότι η προβληματική, γύρω από το ποιοι συγκεκριμένοι κανόνες *jus cogens* ισχύουν σήμερα, παραμένει αναπάντητη, αφού μόνο τα κριτήρια διαπίστωσης των κανόνων αυτών έχουν αποσαφηνιστεί. Η σχετική προσέγγιση απαιτεί μια διαδικασία τελείως δυσχερή με απρόβλεπτες εξελίξεις στη φάση της υλοποίησής της, στην καθημερινή πρακτική, η οποία, μέχρι σήμερα, δεν έχει αντιμετωπισθεί. Κάθε προσπάθεια, όμως, κωδικοποίησης του θεσμού της δεκ δεν μπορεί να παραβλέψει αυτήν την καθοριστική εξέλιξη πλέον στη διάκριση των διεθνών νομικών κανόνων, - σε κανόνες *jus cogens* και κανόνες ενδοτικούς -, μια διάκριση που θα πρέπει να αφορά όχι μόνο τους πρωτογενείς διεθνείς νομικούς κανόνες αλλά και τους δευτερογενείς και τους τριτογενείς διεθνείς νομικούς κανόνες.

Οι παραπάνω αναφορές μας στην εφαρμογή ειδικών συνεπειών για μεγάλες κατηγορίες δ.α. που διαπράττονται με την καθημερινή συμπεριφορά των κρατών μελών της διεθνούς κοινότητας προβάλλουν το φαινόμενο της *de facto* "δ ι α-

«σ π α σ η ς» του δόγματος της ενιαίας μορφής του περιεχομένου της δκε.

Η σύγχρονη προσπάθεια κωδικοποίησης του θεσμού της δκε λαμβάνοντας υπ' όψη τις παραπάνω σημαντικές αποκλίσεις επιχειρεί νά δώσει μέσα στα δέκα έξι (16) άρθρα του μέρους 2 της σχετικής κωδικοποίησης που περιλαμβάνει το περιεχόμενο της δκε τα κανονιστικά πλαίσια λειτουργίας των σύγχρονων αντιλήψεων για τη δκε.

Σύμφωνα με το σχεδιαζόμενο μέρος 2 της κωδικοποίησης, κ ύ ρ ι ο ς σ τ ό χ ο ς των συνεπειών που συνιστούν το περιεχόμενο της δκε είναι ο προσδιορισμός των τριών λεγόμενων "παραμέτρων" της νομικής σχέσης που προκύπτει μετά από μια δ.α. και που αφορά (i) στις υποχρεώσεις του αδικούντος κράτους, (ii), στα δικαιώματα και στις υποχρεώσεις του αδικούμενου κράτους και, (iii) στα δικαιώματα των τρίτων κρατών. Η κλίμακα των παραπάνω θεμάτων, τα οποία ο θεσμός της δκε προορίζεται να καλύψει με την επιβολή των συνεπειών, αποτελεί ταυτόχρονα και το πλαίσιο του ρόλου που ο ίδιος ο θεσμός πρόκειται να διαδραματίζει στις διακρατικές σχέσεις. Πράγματι, η δεοντολογία που διέπει το σύγχρονο θεσμό της δκε καθορίζει την εμβέλεια των επαγόμενων συνεπειών της δκε και τέλος τη διακρίνει και την α υ τ ο ν ο μ ε ι από άλλου είδους συνέπειες που επηρεάζουν τη νομική θέση των κρατών στις μεταξύ τους σχέσεις, όπως είναι η ακυρότητα, η λήξη ή η αναστολή της ισχύος μιας συνθήκης, η συμμετοχή σε διεθνείς οργανισμούς ή τα αντίποινα των εμπολέμων, σύμφωνα με το άρθρο 16 του σχεδίου των άρθρων του μέρους 2 της κωδικοποίησης.

Το σύνολο των συνεπειών που επέρχονται μετά την τέλεση μιας δ.α., σύμφωνα με τη σύγχρονη κωδικοποιητική προσπάθεια, χαρακτηρίζεται από ορισμένες ιδιότητες.

Π ρ ώ τ ο, διακρίνεται για τη σ υ μ π λ η ρ ω μ α-

τ.ε.κ.ή. φύση του η οποία επιβεβαιώνει τον ενδοτικό χαρακτήρα των διακρατικών σχέσεων που προκύπτουν μετά την τέλεση δ.α. και η οποία επιτρέπει την υιοθέτηση ειδικών συνεπειών λόγω δκε με βάση τη συμβατική πρωτοβουλία των κρατών. Η κατάγραφή γενικών κανόνων περί δκε, οι οποίοι δεν αντιστρατεύονται τον ενδοτικό χαρακτήρα των διακρατικών σχέσεων που προκαλούνται μετά από μια δ.α. αλλά μπορούν να διασφαλίσουν τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των ενεχόμενων κρατών λόγω δκε, βρίσκεται μέσα στους κύριους στόχους της ΕΔΔ.

Ο έυτερος, στα ίδια πλαίσια της συμπληρωματικής φύσης των γενικών συνεπειών του μέρους 2 εντάσσεται και η αναγνώριση της ιεραρχικής προτεραιότητας των λειτουργικών και ουσιαστικών διατάξεων του ΚΧ των ΗΕ για την τήρηση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας σε σχέση με τις συνέπειες λόγω δκε της παρούσας κωδικοποίησης.

Από τη μια μεριά, ο ρόλος που επιτελούν οι συνέπειες της δκε και, από την άλλη, η οριοθέτηση του πεδίου εφαρμογής των γενικών συνεπειών του μέρους 2 ολοκληρώνουν τη μεθοδολογική εικόνα της επαγωγής των συνεπειών λόγω δκε σε συνάρτηση τόσο με άλλες ειδικές συνέπειες λόγω δκε που επιβάλλονται με βάση τον ενδοτικό χαρακτήρα των νομικών σχέσεων μεταξύ των κρατών μετά την τέλεση δ.α. όσο και με την ιεραρχική προτεραιότητα των λειτουργικών και διαδικαστικών διατάξεων του ΚΧ των ΗΕ για την τήρηση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας, αλλά και, τέλος, σε σχέση με διάφορες κατηγορίες συνεπειών όπως αναφέραμε ότι είναι η ισχύς μιας διεθνούς συνθήκης, η συμμετοχή σε διεθνείς οργανισμούς ή η άσκηση αντιποίνων από εμπόλεμους.

Η γενικευμένη εφαρμογή της αρχής της

αναλογικότητας κατά το σχεδιασμό των ειδικών διατάξεων που επιβάλλουν τις συνέπειες λόγω δκε εναρμονίζεται με την ιδέα της διαβάθμισης και διάκρισης των τελούμενων δ.α. σε σχέση με το είδος της διεθνούς υποχρέωσης που παραβιάσθηκε. Με τον τρόπο αυτό επέρχεται η αντιστοίχιση ορισμένου είδους συνεπειών ανάλογα με την κατηγορία της διεθνούς υποχρέωσης που παραβιάσθηκε με την τέλεση της δ.α. Κ ύ ρ ι ο, όμως, συμπέρασμα από τη ρ η τ ή αναφορά της αρχής της αναλογικότητας στο μέρος 2 της κωδικοποίησης συνιστά η καθορισμένη a priori διάσπαση της ενιαίας μορφής του περιεχομένου της δκε, ενώ, αντίθετα, σύμφωνα με το ισχύον καθεστώς, η αναλογικότητα βρίσκεται έδαφος εφαρμογής a posteriori μόνο, κατά την επιμέτρηση της επανόρθωσης της οποίας το περιεχόμενο παραμένει ενιαίο και αδιάσπαστο.

Μέσα στο σχέδιο των 16 άρθρων του μέρους 2, η π ρ ώ - τ η προσέγγιση στην υλοποίηση της αρχής της αναλογικότητας συντελείται με τον προσδιορισμό της έννοιας του αδικούμενου κράτους. Η ιδιότητα του αδικούμενου κράτους, ως ουσιώδες στοιχείο στη νομική σχέση που προκύπτει μετά από μια δ.α., παύει να στηρίζεται αποκλειστικά στην απόλυτη λογική της στενής διμερούς σχέσης που αφορά η δκε, σύμφωνα με το ισχύον καθεστώς. Οι νέοι παράγοντες που γίνονται δεκτοί ότι υπεισέρχονται στην εκτίμηση του αδικούμενου κράτους ή των αδικούμενων κρατών είναι το είδος της πηγής προέλευσης των διεθνών υποχρεώσεων που παραβιάσθηκαν με την τέλεση της δ.α., το περιεχόμενο του πρωτογενούς διεθνούς νομικού κανόνα, ο σκοπός και το περιεχόμενο των πολυμερών συμβάσεων, η καθιέρωση της διάκρισης των δ.α. σε διεθνή εγκλήματα και διεθνή αδικήματα, ο χαρακτήρας των διεθνών δικαιωμάτων και συμφερόντων.

Η δ ε ύ τ ε ρ η προσέγγιση στην εφαρμογή της αρχής της αναλογικότητας επιτυγχάνεται με την αναγραφή των συνεπειών που αναφέρονται στις τρεις παραμέτρους δικαιωμάτων

και υποχρεώσεων που δημιουργεί η νέα νομική σχέση λόγω δκε.
Ετσι, εκτός από τις επανορθωτικές υποχρεώσεις του αδικούντος κράτους που ανταποκρίνονται στο περιεχόμενο της παραδοσιακής κλασικής έννοιας της "επανάρθωσης", όπως τη διατρέξαμε προηγούμενα, δίνεται έμφαση στη καθιέρωση ειδικής κατηγορίας "νέων δικαιωμάτων" του αδικούμενου κράτους για αναστολή διεθνών του υποχρεώσεων απέναντι στο αδικούν κράτος, με βάση άλλότε την έννοια της αμοιβαιότητας και άλλότε την έννοια των αντιποίνων. Η διασφάλιση της άσκησης αυτών των "νέων δικαιωμάτων" γίνεται με την πρόβλεψη ειδικών ρυθμίσεων οι οποίες αποβλέπουν τόσο στον τρόπο άσκησής τους, όσο και στους περιοριστικούς όρους εφαρμογής τους στην πράξη. Η κεντρική ιδέα που κατηύθυνε την πρόταση των "νέων δικαιωμάτων" βρίσκεται στον πυρήνα μιας αντίληψης που δεσπόζει στους κόλπους της ΕΔΔ κατά τη σύγχρονη κωδικοποίηση της δκε και που υποστηρίζει την παροχή της νομικής προστασίας στο αδικούμενο κράτος μετά την τέλεση διεθνών αδικοπραξιών που θα π ρ ο σ ι δ ι ά ζ ε ι κάθε φορά στο είδος και' τη βαρύτητα της διεθνούς υποχρέωσης που παραβιάσθηκε καθώς και στο είδος του πρωτογενή διεθνούς νομικού κανόνα που την υπαγόρευε. Η κατοχύρωση αυτής της αντίληψης η οποία συνεπείνεται όχι γενικά και αόριστα ως κατευθυντήρια αρχή, αλλά, συγκεκριμένα, μέσα από τις προβλέψεις των όρων και των περιορισμών που διαλαμβάνονται στα προτεινόμενα άρθρα 10-13 του μέρους 2, επιβάλλει συνθήκες καθορισμού σαφών δικαιωμάτων και υποχρεώσεων οι οποίες δεν εγκαταλείπουν την επαγωγή των συγκεκριμένων συνεπειών στην απόλυτη ερμηνευτική κρίση του διεθνούς δικαστή ή την ανεξέλεγκτη εξουσιαστική βούληση των ενεχόμενων κρατών για τον προσδιορισμό του περιεχομένου της έννοιας της "επανάρθωσης" κάθε φορά. Η καθιέρωση μονομερών δικαιωμάτων για λήψη αντιμέτρων, μέσα από αυστηρούς κανόνες άσκησής τους, μηνύει την απαρχή μιας διαδικασίας πράγματι

α ν τ α π ο δ ο τ τ κ ή ς και κ υ ρ ω τ ι κ ή ς που μπορεί να λειτουργήσει τόσο κατασταλτικά όσο και προληπτικά για την αποτροπή των παραβιάσεων του δδ.

Μια γ ρ έ τ η προσέγγιση στην αρχή της αναλογικότητας παρατηρείται με την καθιέρωση ειδικών συνεπειών για την περίπτωση της τέλεσης διεθνών εγκλημάτων και δη για την περίπτωση του διεθνούς εγκλήματος της επίθεσης. Η παραδοχή του erga omnes χαρακτήρα της επίδρασης από την τέλεση διεθνών εγκλημάτων οδηγεί στην πρόταση όχι μόνο της έννοιας "όλων των άλλων κρατών", ως αδικούμενο μέρος, αλλά και των ειδικών συνεπειών που προβλέπονται στα άρθρα 14 και 15 του μέρους 2. Οι νέες "υποχρεώσεις αλληλεγγύης" επιβάλλουν έναν ενιαίο τρόπο συλλογικής συμπεριφοράς "όλων των άλλων κρατών" για την πραγμάτωση των οποίων προβάλλουν δικαιούχοι, επίσης, "όλα τα άλλα κράτη". Η πρόταση για τη συλλογική αντίδραση "όλων των άλλων κρατών" με την καθιέρωση διεθνών συλλογικών υποχρεώσεων αλληλεγγύης αντιστοιχεί τύποις και ουσία στον erga omnes χαρακτήρα της προσβολής που δέχθηκαν "όλα τα άλλα κράτη" με την τέλεση του διεθνούς εγκλήματος. Πρόκειται για ειδικές συνέπειες λόγω δκε, οι οποίες αποβλέπουν στην παγίωση εκείνων των δευτερογενών κανόνων που θα ανταποκρίνονται όχι μόνο στο γενικό αίτημα περί δικαίου αλλά και στην ανάγκη για σαφείς θεωρητικές λύσεις που θα δικαιολογούν πρακτικά την ουσία της διάκρισης των διεθνών αδικοπραξιών σε διεθνή εγκλήματα και διεθνή αδικήματα. Εξ άλλου, ο αυστηρός και "αναγκαστικός" τρόπος υπαγόρευσης αυτών των "υποχρεώσεων αλληλεγγύης" και η έντεχνη ε μ π λ ο κ ή των ΗΕ στο στάδιο της πραγμάτωσής τους προσφέρει τη χρυσή λύση στις φοβίες και στις επιφυλάξεις της διεθνούς κοινότητας στην καθιέρωση νεοπαγών και μη δοκιμασμένων διαδικασιών με αμφισβητούμενη αντικειμενικότητα και αμεροληψία. Πράγματι, πρέπει να θεωρήσουμε, εδώ, ότι, σύμφωνα με ρητή μνεία στο άρθρο 14, επιχειρείται μια καθαρή υπαγωγή του θέματος της επιτέλεσης

των "υποχρεώσεων αλληλεγγύης" μόνο στους δευτερογενείς και τριτογενείς κανόνες του ΚΧ των ΗΕ, ήτοι, "..... η τέλεση των υποχρεώσεων (αλληλεγγύης) υπόκειται στις διαδικασίες που ενσωματώνονται στον Καταστατικό Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών", χωρίς ταυτόχρονα να προκαταλαμβάνεται η εννοιολογική σύνδεση των "υποχρεώσεων αλληλεγγύης" με τον πρωτογενή κανόνα του ΚΧ για διατήρηση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας.

Μας δόθηκε προηγούμενα η ευκαιρία να εχολιάσουμε αναλυτικότερα τα προτεινόμενα 16 άρθρα του μέρους 2 της Κωδικοποίησης και να εντοπίσουμε ορισμένα σημεία στη ρύθμιση των μερικότερων θεμάτων, που, κατά τη γνώμη μας, μπορούν να προβληματίσουν σε μια μελλοντική εφαρμογή τους στην πράξη, ή και να επιδέχονται τροποποίηση. Παραμένει, όμως, σταθερή η γενική εκτίμησή μας ότι τα όσα παραπάνω αναφέραμε προσδιορίζουν το στίγμα της προσδευτικότητας στη σύγχρονη κωδικοποιητική προσπάθεια της ΕΔΔ. Πρόκειται για μια προσδευτικότητα στη σύλληψη και στην πρόταση διατάξεων οι οποίες προετοιμάζουν τις αντικειμενικές συνθήκες για να μπορέσει ο θεσμός της ΔΚ να καταστεί μια πραγματική κυ-
ρ ω τ ι κ ή λ ε ι τ ε υ ρ γ ι α στη διεθνή νομική τάξη, όπως θεωρούμε ότι επιβάλλεται *de lege ferenda*.

Επομένως, μια περάτωση του έργου της κωδικοποίησης της διεθνούς κρατικής ευθύνης στο άμεσο μέλλον, πάνω στην πορεία που έχει χαραχθεί στα τελευταία τριάντα περίπου χρόνια (1963-1993), σε συνδυασμό με μια θερμή αποδοχή της από το σύνολο της διεθνούς κοινότητας, θα σημάνει τη συνδρομή νέων θετικών συνθηκών για την ομαλή εξέλιξη των διακρατικών σχέσεων, στο βαθμό που ο θεσμός της διεθνούς κρατικής ευθύνης τις επηρεάζει και τις προσδιορίζει.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι

TEXTS OF THE ARTICLES OF PART I OF THE DRAFT ADOPTED BY THE COMMISSION ON FIRST READING *

CHAPTER I

GENERAL PRINCIPLES

Article 1. Responsibility of a State for its internationally wrongful acts

Every internationally wrongful act of a State entails the international responsibility of that State.

Article 2. Possibility that every State may be held to have committed an internationally wrongful act

Every State is subject to the possibility of being held to have committed an internationally wrongful act entailing its international responsibility.

Article 3. Elements of an internationally wrongful act of a State

There is an internationally wrongful act of a State when:

- (a) conduct consisting of an action or omission is attributable to the State under international law; and

- (b) that conduct constitutes a breach of an international obligation of the State.

Article 4. Characterization of an act of a State as internationally wrongful

An act of a State may only be characterized as internationally wrongful by international law. Such characterization cannot be affected by the characterization of the same act as lawful by internal law.

CHAPTER II

THE "ACT OF THE STATE" UNDER INTERNATIONAL LAW

Article 5. Attribution to the State of the conduct of its organs

For the purposes of the present articles, conduct of any State organ having that status under the internal law of that State shall be considered as an act of the State concerned under international law, provided that organ was acting in that capacity in the case in question.

Article 6. Irrelevance of the position of the organ in the organization of the State

The conduct of an organ of the State shall be considered as an act of that State under international law, whether that organ belongs to the constituent, legislative, executive, juridicial or other power, whether its functions

are of an international or an internal character, and whether it holds a superior or a subordinate position in the organization of the State.

Article 7. Attribution to the State of the conduct of other entities empowered to exercise elements of the government authority

1. The conduct of an organ of a territorial governmental entity within a State shall also be considered as an act of that State under international law, provided that organ was acting in that capacity in the case in question.

2. The conduct of an organ of an entity which is not part of the formal structure of the State or of a territorial governmental entity, but which is empowered by the internal law of that State to exercise elements of the governmental authority, shall also be considered as an act of the State under international law, provided that organ was acting in that capacity in the case in question.

Article 8. Attribution to the State of the conduct of persons acting in fact on behalf of the State

The conduct of a person or group of persons shall also be considered as an act of the State under international law if:

- (a) it is established that such person or group of persons was in fact acting on behalf of that State; or
- (b) such person or group of persons was in fact exercising elements of the governmental authority in the absence of the official authorities and in

circumstances which justified the exercise of those elements of authority.

Article 9. Attribution to the State of the conduct of organs placed at its disposal by another State or by an international organization

The conduct of an organ which has been placed at the disposal of a State by another State or by an international organization shall be considered as an act of the former State under international law, if that organ was acting in the exercise of elements of the governmental authority of the State at whose disposal it has been placed.

Article 10. Attribution to the State of conduct of organs acting outside their competence or contrary to instructions concerning their activity

The conduct of an organ of a State, of a territorial governmental entity or of an entity empowered to exercise elements of the governmental authority, such organ having acted in that capacity, shall be considered as an act of the State under international law even if, in the particular case, the organ exceeded its competence according to internal law or contravened instructions concerning its activity.

Article 11. Conduct of persons not acting on behalf of the State

1. The conduct of a person or a group of persons not acting on behalf of the State shall not be considered as an act of the State under international law.
2. Paragraph 1 is without prejudice to the attribution to the State of any other conduct which is related to that of the persons or groups of persons referred to in that paragraph and which is to be considered as an act of the State by virtue of articles 5 to 10.

Article 12. Conduct of organs of another State

1. The conduct of an organ of a State acting in that capacity, which takes place in the territory of another State or in any other territory under its jurisdiction shall not be considered as an act of the latter State under international law.
2. Paragraph 1 is without prejudice to the attribution to a State of any other conduct which is related to that referred to in that paragraph and which is to be considered as an act of that State by virtue of articles 5 to 10.

Article 13. Conduct of organs of an international organization

The conduct of an organ of an international organization acting in that capacity shall not be considered as an act of a State under international law by reason only of the fact that such conduct has taken place in the territory of that State or in any other territory under its jurisdiction.

Article 14. Conduct of organs of an insurrectional movement

1. The conduct of an organ of an insurrectional movement which is established in the territory of a State or in any other territory under its administration, shall not be considered as an act of that State under international law.
2. Paragraph 1 is without prejudice to the attribution to a State of any other conduct which is related to that of the organ of the insurrectional movement and which is to be considered as an act of that State by virtue of articles 5 to 10.
3. Similarly, paragraph 1 is without prejudice to the attribution of the conduct of the organ of the insurrectional movement to that movement in any case in which such attribution may be made under international law.

Article 15. Attribution to the State of the act of an insurrectional movement which becomes the new government of a State or which results in the formation of a new State

1. The act of an insurrectional movement which becomes the new government of a State shall be considered as an act of that State. However, such attribution shall be without prejudice to the attribution to that State of conduct which would have been previously considered as an act of the State by virtue of articles 5 to 10.
2. The act of an insurrectional movement whose action results in the formation of a new State in part of the territory of a pre-existing State or in a territory under its administration shall be considered as an act of the new State.

CHAPTER III

BREACH OF AN INTERNATIONAL OBLIGATION

Article 16. Existence of a breach of an international obligation

There is a breach of an international obligation by a State when an act of that State is not in conformity with what is required of it by that obligation.

Article 17. Irrelevance of the origin of the international obligation breached

1. An act of a State which constitutes a breach of an international obligation is an internationally wrongful act regardless of the origin, whether customary, conventional or other, of that obligation.
2. The origin of the international obligation breached by a State does not affect the international responsibility arising from the internationally wrongful act of that State.

Article 18. Requirement that the international obligation be in force for the State

1. An act of the State which is not in conformity with what is required of it by an international obligation constitutes a breach of that obligation only if the act was performed at the time when the obligation was in force for that State.

2. However, an act of the State which, at the time when it was performed, ~~was not~~ in conformity with what was required of it by an international obligation in force for that State, ceases to be considered an internationally wrongful act if, subsequently, such an act has become compulsory by virtue of a peremptory norm of general international law.

3. If an act of the State which is not in conformity with what is required of it by an international obligation has a continuing character, there is a breach of that obligation only in respect of the period during which the act continues while the obligation is in force for that State.

4. If an act of the State which is not in conformity with what is required of it by an international obligation is composed of a series of actions or omissions in respect of separate cases, there is a breach of that obligation if such an act may be considered to be constituted by the actions or omissions occurring within the period during which the obligation is in force for that State.

5. If an act of the State which is not in conformity with what is required of it by an international obligation is a complex act constituted by actions or omissions by the same or different organs of the State in respect of the same case, there is a breach of that obligation if the complex act not in conformity with it begins with an action or omission occurring within the period during which the obligation is in force for that State, even if that act is completed after that period.

Article 19. International crimes and international delicts

1. An act of a State which constitutes a breach of an international obligation is an internationally wrongful act, regardless of the subject-matter of the obligation breached.

2. An internationally wrongful act which results from the breach by a State of an international obligation so essential for the protection of fundamental interests of the international community that its breach is recognized as a crime by that community as a whole constitutes an international crime.

3. Subject to paragraph 2, and on the basis of the rules of international law in force, an international crime may result, *inter alia*, from:

(a) a serious breach of an international obligation of essential importance for the maintenance of international peace and security, such as that prohibiting aggression;

(b) a serious breach of an international obligation of essential importance for safeguarding the right of self-determination of peoples, such as that prohibiting the establishment or maintenance by force of colonial domination;

(c) a serious breach on a widespread scale of an international obligation of essential importance for safeguarding the human being, such as those prohibiting slavery, genocide and apartheid;

(d) a serious breach of an international obligation of essential importance for the safeguarding and preservation of the human environment, such as those prohibiting massive pollution of the atmosphere or the seas.

4. Any internationally wrongful act which is not an international crime in accordance with paragraph 2 constitutes an international delict.

Article 20. Breach of an international obligation requiring the adoption of a particular course of conduct

There is a breach by a State of an international obligation requiring it to adopt a particular course of conduct when the conduct of that State is not in conformity with that required of it by that obligation.

Article 21. Breach of an international obligation requiring the achievement of a specified result

1. There is a breach by the State of an international obligation requiring it to achieve, by means of its own choice, a specified result if, by the conduct adopted, the State does not achieve the result required of it by that obligation.

2. When the conduct of the State has created a situation not in conformity with the result required of it by an international obligation, but the obligation allows that this or an equivalent result may nevertheless be achieved by subsequent conduct of the State, there is a breach of the obligation only if the State also fails by its subsequent conduct to achieve the result required of it by that obligation.

Article 22. Exhaustion of local remedies

When the conduct of a State has created a situation not in conformity with the result required of it by an international obligation concerning the treatment to be accorded to aliens, whether natural or juridical persons, but the obligation allows that this or an equivalent result may

nevertheless be achieved by subsequent conduct of the State, there is a breach of the obligation only if the aliens concerned have exhausted the effective local remedies available to them without obtaining the treatment called for by the obligation or, where that is not possible, an equivalent treatment.

**Article 23. Breach of an international obligation to prevent
a given event**

When the result required of a State by an international obligation is the prevention, by means of its own choice, of the occurrence of a given event, there is a breach of that obligation only if, by the conduct adopted, the State does not achieve that result.

Article 24. Moment and duration of the breach of an international obligation by an act of the State not extending in time

The breach of an international obligation by an act of the State not extending in time occurs at the moment when that act is performed. The time of commission of the breach does not extend beyond that moment, even if the effects of the act of the State continue subsequently.

Article 25. Moment and duration of the breach of an international obligation by an act of the State extending in time

1. The breach of an international obligation by an act of the State having a continuing character occurs at the moment when that act begins. Nevertheless, the time of commission of the breach extends over the entire period during which the act continues and remains not in conformity with the international obligation.

2. The breach of an international obligation by an act of the State, composed of a series of actions or omissions in respect of separate cases, occurs at the moment when that action or omission of the series is accomplished which establishes the existence of the composite act. Nevertheless, the time of commission of the breach extends over the entire period from the first of the actions or omissions constituting the composite act not in conformity with the international obligation and so long as such actions or omissions are repeated.

3. The breach of an international obligation by a complex act of the State, consisting of a succession of actions or omissions by the same or different organs of the State in respect of the same case, occurs at the moment when the last constituent element of the complex act is accomplished. Nevertheless, the time of commission of the breach extends over the entire period between the action or omission which initiated the breach and that which completed it.

Article 26. Moment and duration of the breach of an international obligation to prevent a given event

The breach of an international obligation requiring a State to prevent a given event occurs when the event begins. Nevertheless, the time of commission of the breach extends over the entire period during which the event continues.

CHAPTER IV

IMPLICATION OF A STATE IN THE INTERNATIONAL WRONGFUL ACT OF ANOTHER STATE

Article 27. Aid or assistance by a State to another State for the commission of an internationally wrongful act

Aid or assistance by a State to another State, if it is established that it is rendered for the commission of an internationally wrongful act, carried out by the latter, itself constitutes an internationally wrongful act, even if, taken alone, such aid or assistance would not constitute the breach of an international obligation.

Article 28. Responsibility of a State for an internationally wrongful act of another State

1. An internationally wrongful act committed by a State in a field of activity in which that State is subject to the power of direction or control of another State entails the international responsibility of that other State.

2. An internationally wrongful act committed by a State as the result of coercion exerted by another State to secure the commission of that act entails the international responsibility of that other State.

3. Paragraphs 1 and 2 are without prejudice to the international responsibility, under the other articles of the present draft, of the State which has committed the internationally wrongful act.

CHAPTER V

CIRCUMSTANCES PRECLUDING WRONGFULNESS

Article 29. Consent

1. The consent validly given by a State to the commission by another State of a specified act not in conformity with an obligation of the latter State towards the former State precludes the wrongfulness of the act in relation to that State to the extent that the act remains within the limits of that consent.

2. Paragraph 1 does not apply if the obligation arises out of a peremptory norm of general international law. For the purposes of the present draft articles, a peremptory norm of general international law is a norm accepted and recognized by the international community of States as a whole as a norm from which no derogation is permitted and which can be modified only by a subsequent norm of general international law having the same character.

Article 30. Countermeasures in respect of an internationally wrongful act

The wrongfulness of an act of a State not in conformity with an obligation of that State towards another State is precluded if the act continues a measure legitimate under international law against that other State, in consequence of an internationally wrongful act of that other State.

Article 31. Force majeure and fortuitous event

1. The wrongfulness of an act of a State not in conformity with an international obligation of that State is precluded if the act was due to an irresistible force or to an unforeseen external event beyond its control which made it materially impossible for the State to act in conformity with that obligation or to know that its conduct was not in conformity with that obligation.

2. Paragraph 1 shall not apply if the State in question has contributed to the occurrence of the situation of material impossibility.

Article 32. Distress

1. The wrongfulness of an act of a State not in conformity with an international obligation of that State is precluded if the author of the conduct which constitutes the act of that State had no other means, in a situation of extreme distress, of saving his life or that of persons entrusted to his care.

2. Paragraph 1 shall not apply if the State in question has contributed to the occurrence of the situation of extreme distress or if the conduct in question was likely to create a comparable or greater peril.

Article 33. State of necessity

1. A State of necessity may not be invoked by a State as a ground for precluding the wrongfulness of an act of that State not in conformity with an international obligation of the State unless:

- (a) the act was the only means of safeguarding an essential interest of the State against a grave and imminent peril; and
- (b) the act did not seriously impair an essential interest of the State towards which the obligation existed.

2. In any case, a state of necessity may not be invoked by a State as a ground for precluding wrongfulness:

- (a) if the international obligation with which the act of the State is not conformity arises out of a peremptory norm of general international law; or
- (b) if the international obligation with which the act of the State is not conformity is laid down by a treaty which, explicitly or implicitly, excludes the possibility of invoking the state of necessity with respect to that obligation; or
- (c) if the State in question has contributed to the occurrence of the state of necessity.

Article 34. Self-defence

The wrongfulness of an act of a State not in conformity with an international obligation of that State is precluded if the act constitutes a lawful measure of self-defence taken in conformity with the Charter of the United Nations.

Article 35. Reservation as to compensation for damage

Preclusion of the wrongfulness of an act of a State by virtue of the provisions of articles 29, 31, 32 or 33 does not prejudice any question that may arise in regard to compensation for damage caused by that act.

* ILC Yearbook 1980, vol. II, Part 2, 30-34

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙ

DRAFT ARTICLES 1 TO 16 OF PART 2 *

Article 1

The international responsibility of a State which, pursuant to the provisions of part 1, arises from an internationally wrongful act committed by that State entails legal consequences as set out in the present part.

Article 2

Without prejudice to the provisions of articles 4 and 12, the provisions of this part govern the legal consequences of any internationally wrongful act of a State, except where and to the extent that those legal consequences have been determined by other rules of international law relating specifically to the internationally wrongful act in question.

Article 3

Without prejudice to the provisions of articles 4 and 12, the rules of customary international law shall continue to govern the legal consequences of an internationally wrongful act of a State not set in the provisions of the present part.

Article 4

The legal consequences of an internationally wrongful act of a State set out in the provisions of the present part are subject, as appropriate, to the provisions and procedures of the Charter of the United Nations relating to the maintenance of international peace and security.

Article 5

For the purposes of the present articles, "injured State" means:

- (a) if the internationally wrongful act constitutes an infringement of a right appertaining to a State by virtue of a customary rule of international law or of a right arising from a treaty provision for a third State, the State whose right has been infringed;
- (b) if the internationally wrongful act constitutes a breach of an obligation imposed by a judgement or other binding dispute-settlement decision of an international court or tribunal, the other State party or States parties to the dispute;
- (c) if the internationally wrongful act constitutes a breach of an obligation imposed by a bilateral treaty, the other State party to the treaty;
- (d) if the internationally wrongful act constitutes a breach of an obligation imposed by a multilateral treaty, a State party to that treaty, if it is established that:
 - (i) the obligation was stipulated in its favour; or
 - (ii) the breach of the obligation by one State

party necessarily affects the exercise of
~~the~~ rights or the performance of the
obligations of all other States parties;
or

(iii) the obligation was stipulated for the
protection of collective interests of the
States parties; or

(iv) the obligation was stipulated for the
protection of individual persons,
irrespective of their nationality;

(e) if the internationally wrongful act constitutes an
international crime, all other States.

Article 6

1. The injured State may require the State which has committed an internationally wrongful act to:

(a) discontinue the act, release and return the persons and objects held through such act, and prevent continuing effects of such act; and

(b) apply such remedies as are provided for in its internal law; and

(c) subject to article 7, re-establish the situation as it existed before the act; and

(d) provide appropriate guarantees against repetition of the act.

2. To the extent that it is materially impossible to act in conformity with paragraph 1 (c), the injured State may require the State which has committed the internationally wrongful act to pay to it a sum of money corresponding to the value which a re-establishment of the situation as it existed before the breach would bear.

Article 7

If the internationally wrongful act is a breach of an international obligation concerning the treatment to be accorded by a State, within its jurisdiction, to aliens, whether natural or juridical persons; and the State which has committed the internationally wrongful act does not re-establish the situation as it existed before the breach, the injured State may require that State to pay to it a sum of money corresponding to the value which a re-establishment of the situation as it existed before the breach would bear.

Article 8

Subject to articles 11 to 13, the injured State is entitled, by way of reciprocity, to suspend the performance of its obligations towards the State which has committed an internationally wrongful act, if such obligations correspond to, or are directly connected with, the obligation breached.

Article 9

1. Subject to articles 10 to 13, the injured State is entitled, by way of reprisal, to suspend the performance of its other obligations towards the State which has committed the internationally wrongful act.

2. The exercise of this right by the injured State shall not, in its effects, be manifestly disproportional to the seriousness of the internationally wrongful act committed.

Article 10

1. No measure in application of article 9 may be taken by the injured State until it has exhausted the international procedures for peaceful settlement of the dispute available to it in order to ensure the performance of the obligations mentioned in article 6.

2. Paragraph 1 does not apply to:

(a) interim measures of protection taken by the injured State within its jurisdiction, until a competent international court or tribunal, under the applicable international procedure for peaceful settlement of the dispute, has decided on the admissibility of such interim measures of protection;

(b) measures taken by the injured State if the State alleged to have committed the internationally wrongful act fails to comply with an interim measure of protection ordered by such international court or tribunal.

Article 11

1. The injured State is not entitled to suspend the performance of its obligations towards the State which has committed the internationally wrongful act to the extent that such obligations are stipulated in a multilateral treaty to which both States are parties and it is established that:

(a) the failure to perform such obligations by one State party necessarily affects the exercise of the rights or the performance of all other States parties to the treaty; or

(b) such obligations are stipulated for the protection

of collective interests of the States parties to the multilateral treaty; or

- (c) such obligations are stipulated for the protection of individual persons irrespective of their nationality.

2. The injured State is not entitled to suspend the performance of its obligations towards the State which has committed the internationally wrongful act if the multilateral treaty imposing the obligations provides for a procedure of collective decisions for the purpose of enforcement of the obligations imposed by it, unless and until such collective decision, including the suspension of obligations towards the State which has committed the internationally wrongful act, has been taken; in such case, paragraph 1 (a) and (b) do not apply to the extent that such decision so determines.

Article 12

Articles 8 and 9 do not apply to the suspension of the performance of the obligations:

- (a) of the receiving State regarding the immunities to be accorded to diplomatic and consular missions and staff;
- (b) of any State by virtue of a peremptory norm of general international law.

Article 13

If the internationally wrongful act committed constitutes a manifest violation of obligations arising from a multilateral treaty, which destroys the object and purpose of that treaty as a whole, article 10 and article 11, paragraph 1 (a) and (b) and paragraph 2, do not apply.

Article 14

1. An international crime entails all the legal consequences of an internationally wrongful act and, in addition, such rights and obligations as are determined by the applicable rules accepted by the international community as a whole.

2. An international crime committed by a State entails an obligation for every other State:

- (a) not to recognize as legal the situation created by such crime; and
- (b) not to render aid or assistance to the State which has committed such crime in maintaining the situation created by such crime; and
- (c) to join other States in affording mutual assistance in carrying out the obligations under subparagraphs (a) and (b).

3. Unless otherwise provided for by an applicable rule of general international law, the exercise of the rights arising under paragraph 1 of the present article and the performance of the obligations arising under paragraphs 1 and 2 of the present article are subject, *mutatis mutandis*, to the procedures embodied in the United Nations Charter with respect to the maintenance of international peace and security.

4. Subject to Article 103 of the United Nations Charter, in the event of conflict between the obligations of a State under paragraphs 1, 2 and 3 of the present article and its rights and obligations under any other rule of international law, the obligations under the present article shall prevail.

Article 15

An act aggression entails all the legal consequences of an international crime and, in addition, such rights and obligations as are provided for in or by virtue of the United Nations Charter.

Article 16

The provisions of the present articles shall not prejudice any question that may arise in regard to:

- (a) the invalidity, termination and suspension of the operation of treaties;
- (b) the rights of membership of an international organization;
- (c) belligerent reprisals.

* ILC Yearbook 1985, vol. II, Part 1, 4 - 15.

Π Α Ρ Α Ρ Τ Η Μ Α Ι Ι Ι

DRAFT ARTICLES 1 TO 5 AND THE ANNEX OF PART 3 *

Article 1

A State which wishes to invoke article 6 of part 2 of the present articles must notify the State alleged to have committed the internationally wrongful act of its claim. The notification shall indicate the measures required to be taken and the reasons therefor.

Article 2

1. If, after the expiry of a period which, except in cases of special urgency, shall not be less than three months after the receipt of the notification prescribed in article 1, the claimant State wishes to invoke article 8 or article 9 of part 2 of the present articles, it must notify the State alleged to have committed the internationally wrongful act of its intention to suspend the performance of its obligations towards that State. The notification shall indicate the measures intended to be taken.

2. If the obligations the performance of which is to be suspended are stipulated in a multilateral treaty, the notification prescribed in paragraph 1 shall be communicated to all States parties to that multilateral treaty.

3. The fact that a State has not previously made the notification prescribed in article 1 shall not prevent it from making the notification prescribed in the present article in answer to another State claiming performance of the obligations covered by that notification.

Article 3

1. If objection has been raised against measures taken or intended to be taken under article 8 or article 9 of part 2 of the present articles, by the State alleged to have committed the internationally wrongful act or by another State claiming to be an injured State in respect of the suspension of the performance of the relevant obligations, the States concerned shall seek a solution through the means indicated in Article 33 of the Charter of the United Nations.

2. Nothing in the foregoing paragraph shall affect the rights and obligations of States under any provisions in force binding those States with regard to the settlement of disputes.

Article 4

If, under paragraph 1 of article 3, no solution has been reached within a period of twelve months following the date on which the objection was raised, the following procedures shall be followed:

- (a) Any one of the parties to a dispute concerning the application of the interpretation of article 12 (b) of part 2 of the present articles may, by a written application, submit it to the International Court of Justice for a decision;

- (b) Any one of the parties to a dispute concerning the additional rights and obligations referred to in article 14 of part 2 of the present articles may, by a written application, submit it to the International Court of Justice for a decision;
- (c) Any one of the parties to a dispute concerning the application of the interpretation of articles 9 to 13 of part 2 of the present articles may set in motion the procedure specified in the annex to part 3 of the present articles by submitting a request to that effect to the Secretary-General of the United Nations.

Article 5

No reservations are allowed to the provisions of part 3 of the present articles, except a reservation excluding the application of article 4 (c) to disputes concerning measures taken or intended to be taken under article 9 of part 2 of the present articles by an alleged injured State, where the right allegedly infringed by such a measure arises solely from a treaty concluded before the entry into force of the present articles. Such reservation shall not affect the rights and obligations of States under such treaties or under any provisions in force, other than the present articles, binding those States with regard to the settlement of disputes.

Annex

1. A list of conciliators consisting of qualified jurists shall be drawn up and maintained by the Secretary-General of the United Nations. To this end, every State which is a Mem-

ber of the United Nations or a Party to the present articles shall be invited to nominate two conciliators, and the names of the persons so nominated shall constitute the list. The term of a conciliator, including that of any conciliator nominated to fill a casual vacancy, shall be five years and may be renewed. A conciliator whose term expires shall continue to fulfil any function for which he shall have been chosen under the following paragraph.

2. When a request has been made to the Secretary-General under article 4 (c) of part 3 of the present articles, the Secretary-General shall bring the dispute before a Conciliation Commission constituted as follows:

The State or States constituting one of the parties to the dispute shall appoint:

- (a) one conciliator of the nationality of that State or of one of those States, who may or may not be chosen from the list referred to in paragraph 1; and
- (b) one conciliator not of the nationality of that State or of any of those States, who shall be chosen from the list.

The State or States constituting the other party to the dispute shall appoint two conciliators in the same way. The four conciliators chosen by the parties to the dispute shall be appointed within sixty days following the date on which the Secretary-General receives the request.

The four conciliators shall, within sixty days following the date of the last of their own appointments, appoint a fifth conciliator chosen from the list, who shall be chairman.

If the appointment of the chairman or of any of the other conciliators has not been made within the period prescribed above for such appointment, it shall be made by the Secretary-General within sixty days following the expiry

of that period. The appointment of the chairman may be made by the Secretary-General either from the list or from the membership of the International Law Commission. Any of the periods within which appointments must be made may be extended by agreement between the parties to the dispute.

Any vacancy shall be filled in the manner prescribed for the initial appointment.

3. The failure of a party or parties to submit to conciliation shall not constitute a bar to the proceedings.

4. A disagreement as to whether a Conciliation Commission acting under this annex has competence shall be decided by the Commission.

5. The Conciliation Commission shall decide its own procedure. The Commission, with the consent of the parties to the dispute, may invite any State to submit to it its views orally or in writing. Decisions and recommendations of the Commission shall be made by a majority vote of the five members.

6. The Commission may draw the attention of the parties to the dispute to any measures which might facilitate an amicable settlement.

7. The Commission shall hear the parties, examine the claims and objections, and make proposals to the parties with a view to reaching an amicable settlement of the dispute.

8. The Commission shall report within twelve months of its constitution. Its report shall be deposited with the Secretary-General and transmitted to the parties to the dispute. The report of the Commission, including any conclusions stated therein regarding the facts or questions of law, shall not be binding upon the parties and shall have no other character than that of recommendations submitted for the consideration of the parties in order to facilitate an amicable settlement of the dispute.

9. The fees and expenses of the Commission shall be borne by the parties to the dispute.

* ILC Yearbook 1986, vol. II, Part 2, 35 - 36.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ IV

THE DRAFT ARTICLES OF PART 2 PROVISIONALLY ADOPTED BY THE
COMMISSION: *

Article 1

The international responsibility of a State which, pursuant to the provisions of Part One, arises from an internationally wrongful act committed by that State, entails legal consequences as set out in the present Part.

Article 2

Without prejudice to the provisions of articles 4 and [12], the provisions of the Part govern the legal consequences of any internationally wrongful act of a State, except where and to the extent that those legal consequences have been determined by other rules of international law relating specifically to the internationally wrongful act in question.

Article 3

Without prejudice to the provisions of articles 4 and [12], the rules of customary international law shall continue to govern the legal consequences of an internationally wrongful act of a State not set out in the provisions of the present Part.

Article 4

The legal consequences of an internationally wrongful act of a State set out in the provisions of the present Part are subject, as appropriate, to the provisions and procedure of the Charter of the United Nations relating to the maintenance of international peace and security.

Article 5

1. For the purposes of the present articles, "injured State" means any State a right of which is infringed by the act of another State, if that act constitutes, in accordance with Part One of the present articles, an internationally wrongful act of that State.

2. In particular "injured State" means:

- (a) if the right infringed by the act of a State arises from a bilateral treaty, the other State party to the treaty;
- (b) if the right infringed by the act of a State arises from a judgement or other binding dispute settlement decision of an international court or tribunal, the other State or States parties to the dispute and entitled to the benefit of that right;
- (c) if the right infringed by the act of a State arises from a binding decision of an international organ other than an international court or tribunal, the State or States which, in accordance with the constituent instrument of the international organization concerned, are entitled to the benefit of that right;
- (d) if the right infringed by the act of a State arises from a treaty provision for a third State, that third State;

(e) if the right infringed by the act of a State arises from a multilateral treaty or from a rule of customary international law, any other State party to the multilateral treaty or bound by the relevant rule of customary international law, if it is established that:

(i) the right has been created or is established in its favour;

(ii) the infringement of the right by the act of a State necessarily affects the enjoyment of the rights or the performance of the obligations of the other States parties to the multilateral treaty or bound by the rule of customary international law; or

(iii) the right has been created or is established for the protection of human rights and fundamental freedoms;

(f) if the right infringed by the act of a State arises from a multilateral treaty, any other State party to the multilateral treaty, if it is established that the right has been expressly stipulated in that treaty for the protection of the collective interests of the States parties thereto.

3. In addition, "injured State" means, if the internationally wrongful act constitutes an international crime [and in the context of the rights and obligations of States under articles 14 and 15], all other States.

* U.N. G.A. Off. Records - 44th Session, Suppl. No 10 (A/47/10), 35 - 36.

Π Α Ρ Α Ρ Τ Η Μ Α V

DRAFT ARTICLES ON STATE RESPONSIBILITY
ADOPTED BY THE DRAFTING COMMITTEE *

Part 2

Paragraph 2 to Article 1

2. The legal consequences referred to paragraph 1 are without prejudice to the continued duty of the State which has committed the internationally wrongful act to perform the obligation it has breached.

Article 6. Cessation of wrongful conduct

A State whose conduct constitutes an internationally wrongful act having a continuing character is under the obligation to cease that conduct, without prejudice to the responsibility it has already incurred.

Article 6 bis. Reparation

1. The injured State is entitled to obtain from the State which has committed an internationally wrongful act full reparation in the form of restitution in kind, compensation, satisfaction and assurances and quarantees of non-repetition, as provided in articles 7, 8, 10 and 10 bis, either singly or in combination.

2. In the determination of reparation, account shall be taken of the negligence or the wilful act or omission of:

(a) the injured State; or

(b) a national of that State on whose behalf the claim is brought which contributed to the damage.

3. The State which has committed the internationally wrongful act may not invoke the provisions of its internal law as justification for the failure to provide full reparation.

Article 7. Restitution in kind

The injured State is entitled to obtain from the State which has committed an internationally wrongful act restitution in kind, that is, the re-establishment of the situation that existed before the wrongful act was committed, provided and to the extent that restitution in kind:

(a) is not materially impossible;

(b) would not involve a breach of an obligation arising from a peremptory norm of general international law;

(c) would not involve a burden out of all proportion to the benefit which the injured State would gain from obtaining restitution in kind instead of compensation; or

(d) would not seriously jeopardize the political independence or economic stability of the State which has committed the internationally wrongful act, whereas the injured State would not be similarly affected if it did not obtain restitution in kind.

Article 8 Compensation

1. The injured State is entitled to obtain from the State which has committed an internationally wrongful act compensation for the damage caused by that act, if and to the extent that the damage is not made good by restitution in kind.
2. For the purpose of the present article, compensation covers any economically assessable damage sustained by the injured State, and may include interest and, where appropriate, loss of profits.

Article 10. Satisfaction

1. The injured State is entitled to obtain from the State which has committed an internationally wrongful act satisfaction for the damage, in particular moral damage, caused by that act, if and to the extent necessary to provide full reparation.
2. Satisfaction may take the form of one or more of the following:
 - (a) an apology;
 - (b) nominal damages;
 - (c) in cases of gross infringement of the rights of the injured State, damages reflecting the gravity of the infringement;
 - (d) in cases where the internationally wrongful act arose from the serious misconduct of officials or from criminal conduct, disciplinary action against, or punishment of, those responsible.

3. The right of the injured State to obtain satisfaction does not justify demands which would impair the dignity of the State which has committed the internationally wrongful act.

Article 10 bis. Assurances and guarantees of non-repetition

The injured State is entitled, where appropriate, to obtain from the State which has committed an internationally wrongful act assurances or guarantees of non-repetition of the wrongful act.

* Council of Europe, Committee of Legal Advisers on Public International Law (CAHDI), Information document/ Strasburg, 3 September 1992, on the Work of the International Law Commission at its 44th Session, 10 - 12

Π Α Ρ Α Γ Ρ Α Φ Η VI

DRAFT ARTICLES REFERRED TO THE DRAFTING COMMITTEE ON STATE RESPONSIBILITY *

Article 11. Countermeasures by an injured State

An injured State whose demands under articles 6 to 10 have not met with adequate response from the State which has committed the internationally wrongful act is entitled, subject to the conditions and restrictions set forth in the following articles, not to comply with one or more of its obligations towards the said State.

Article 12. Conditions of resort to countermeasures

1. Subject to the provisions set forth in paragraphs 2 and 3, no measure of the kind indicated in the preceding article shall be taken by an injured State prior to:

- (a) the exhaustion of all the amicable settlement procedures available under general international law, the United Nations Charter or any other dispute settlement instrument to which it is a party; and
- (b) Appropriate and timely communication of its intention

2. The condition set forth in subparagraph (a) of the preceding paragraph does not apply:

- (a) where the State which has committed the international wrongful act does not cooperate in good faith in the choice and the implementation of available settlement procedures;

- (b) to interim measures of protection taken by the injured State, until the admissibility of such measures has been decided upon by an international body within the framework of a third party settlement procedure;
 - (c) to any measures taken by the injured State if the State which has committed the internationally wrongful act fails to comply with an interim measure of protection indicated by the said body.
3. The exceptions set forth in the preceding paragraph do not apply wherever the measure envisaged is not in conformity with the obligation to settle disputes in such a manner that international peace and security, and justice, are not endangered.

Article 13. Proportionality

Any measure taken by an injured State under articles 11 and 12 shall not be out of proportion to the gravity of the internationally wrongful act and of the effects thereof.

Article 14. Prohibited countermeasures

1. An injured State shall not resort, by way of counter-measure, to:

- (a) the threat or use of force [in contravention of Article 2, paragraph 4, of the United Nations Charter];
- (b) any conduct which:
 - (i) is not in conformity with the rules of international law on the protection of fundamental human rights;

- (ii) is of serious prejudice to the normal operation of bilateral or multilateral diplomacy;
 - (iii) is contrary to a peremptory norm of general international law;
 - (iv) consists of a breach of an obligation towards any State other than the State which has committed the internationally wrongful act.
2. The prohibition set forth in paragraph 1 (a) includes not only armed force but also any extreme measures of political or economic coercion jeopardizing the territorial integrity or political independence of the State against which they are taken.

Article 5 bis.

Whenever there is more than one injured State, each one of them is entitled to exercise its legal rights under the rules set forth in the following articles.

* Council of Europe, Committee of Legal Advisers on Public International Law (CAHDI), Information document/ Strasburg 3 September 1992, on the Work of the International Law Commission of its 44th Session, 13 - 14.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ι. Πρωτογενείς Πηγές, Συλλογές Κειμένων.

- American Society of International Law, Proceeding of the 74th Annual Meeting, The Environment: International Rights and Responsibilities, Gunther Handl, April 1980.
- Annuaire de l' Institut de Droit International, 1934, Brussels, vol. 38, Part 2.
- Council of Europe, Committee of Legal Advisers on Public International Law (CAHDI), The Work of the International Law Commission of its 44th Session, Information Document, Strasburg, 3 Sept. 1992.
- League of Nations, Conference for the Codification of International Law (1930), vol. II, Oceana Publ. Inc., 1975, Bases of Discussion III.
- League of Nations, Conference for the Codification of International Law (1930), vol. IV, Minutes of the Committee III.
- Nations Unies, Assemblée Générale, 39ième Session, Documents Officiels, Supplement No 10 (A/39/10).
- Nations Unies, Assemblée Générale, 40ième Session, Document Officiels, Supplement No 10 (A/40/10).
- Nations Unies, Assemblée Générale, 41ième Session, Document Officiels, Supplement No 10 (A/41/10).
- Nations Unies, Assemblée Générale, 42ième Session, Documents Officiels, Supplement No 10 (A/42/10).
- Nations Unies, Assemblée Générale, 43ième Session, Documents Officiels, Supplement No 10 (A/43/10).
- Nations Unies, Assemblée Générale, 44ième Session, Document Officiels, Supplement No 10 (A/44/10).
- Nations Unies, Assemblée Générale, 45ième Session, Documents Officiels, Supplement No 10 (A/45/10) 2 Mai - 21 Juillet 1989.

- Nations Unies, Commission de Droit International Annuaire, 1986, vol. I.
- Scott, J.B., The Hague Court Reports I.
- Security Council Resolutions 221/1966, 713/1991, 757, 781, 786, 787 and 794/1992.
- United Nations, General Assembly, 25th Session, Resolutions adopted on the Reports of the Sixth Committee.
- United Nations, General Assembly, 28th Session, Resolutions of Legal Interest - 1973, 1974 - 03837.
- United Nations, General Assembly, 29th Session, Resolutions adopted on the Reports of the Sixth Committee, 17 Sept. - 18 Dec. 1974.
- United Nations, General Assembly, 31st Session, A/CN.4/Ser. A./1979/Add. 1 (Part 2).
- United Nations, General Assembly, 34th Session, A/CN.4/354/30 March 1982.
- United Nations, General Assembly, 34th Session, A/CN.4/354/3 May - 23 July 1982.
- United Nations, General Assembly, 34th Session, A/CN.4/354/3 May - 23 July 1982, Add. 2.
- United Nations, General Assembly, 34th Session, A/CN.4/354/30 May 1982.
- United Nations, General Assembly, 45th Session, Official Records, Supplement No 10 (A/45/10).
- United Nations, General Assembly, 46th Session, Official Records, Supplement No 10 (A/46/10).
- United Nations, General Assembly, 47th Session, Official Records, Supplement No 10 (A/47/10).
- United Nations, General Assembly, Resolution 2625/XXV and 24 Oct. 1970 (A/8082).
- United Nations, International Law Commission, Yearbook 1956, vol. II
Yearbook 1957, vol. II
Yearbook 1958, vol. II

- Yearbook 1959, vol. II
- Yearbook 1960, vol. II
- Yearbook 1961, vol. II
- Yearbook 1963, vol. II
- Yearbook 1964, vol. II
- Yearbook 1967, vol. II
- Yearbook 1969, vol. II
- Yearbook 1970, vol. II
- Yearbook 1973, vol. II
- Yearbook 1975, vol. II
- Yearbook 1976, vol. II, Part one
- Yearbook 1976, vol. II, Part two
- Yearbook 1979, vol. II, Part one
- Yearbook 1979, vol. II, Part two
- Yearbook 1980, vol. II, Part two
- Yearbook 1981, vol. II, Part one
- Yearbook 1981, vol. II, Part two
- Yearbook 1982, vol. II, Part two
- Yearbook 1983, vol. II, Part one
- Yearbook 1983, vol. II, Part two
- Yearbook 1984, vol. II, Part one
- Yearbook 1985, vol. II, Part one
- Yearbook 1986, vol. II, Part two
- United Nations, Multilateral Treaties deposited with the Secretary-General, Status of 31 Dec. 1991, New York.
- United Nations, Office of Public Information, OPI/489 - March 1977.
- United Nations, Office of Public Information, OPI/442 - June 1973.

II. Διεθνείς Συνθήκες

- Η Συνθήκη της Βαρσοβίας του 1929, για την Ενοποίηση ορισμένων Κανόνων οι οποίοι αφορούν στις Αεροπορικές Μεταφορές.
- GA Res. 260 (III), στις 9 Δεκ. 1948, που υιοθέτησε το κείμενο της Σύμβασης για την Απαγόρευση και την Τιμωρία του Εγκλήματος της Γενοκτονίας.
- Η Συνθήκη της Ρώμης του 1952, για τις Ζημιές που προκαλούνται από Ξένα Αεροσκάφη στο Έδαφος Τρίτων Κρατών.
- Το Πρωτόκολλο της Χάγης το οποίο τροποποιεί τη Συνθήκη της Βαρσοβίας, στις 28 Σεπτ. 1955, για την Ενοποίηση ορισμένων Κανόνων οι οποίοι αφορούν στην Αεροπορική Μεταφορά.
- Η Συνθήκη των Παρισίων, η οποία υπογράφηκε από τα κράτη-μέλη του ΟΕΕC, στις 29 Ιουλίου 1960, για την Αστική Ευθύνη των Κρατών-Μερών από τη Χρήση της Πυρηνικής Ενέργειας.
- Η Συνθήκη της Βιέννης του 1961, για το Δίκαιο των Διπλωματικών Σχέσεων.
- Η Συνθήκη των Βρυξελλών, στις 25 Μαΐου 1962, για την Ευθύνη από τους Χειριστές Πυρηνικών Πλοίων.
- Η Σύμβαση της Βιέννης του 1963, για το Δίκαιο των Προξενικών Σχέσεων.
- Η Συνθήκη των Βρυξελλών, συμπληρωματική στη Συνθήκη των Παρισίων του 1960, στις 31 Ιανουαρίου 1963.
- Η Συνθήκη της Βιέννης, στις 20 Μαΐου 1963, σχετικά με την Αστική Ευθύνη για Ζημιές που προκαλούνται από την Πυρηνική Ενέργεια.
- Η Συνθήκη της Μόσχας, στις 5 Αυγούστου 1963, η οποία απαγορεύει τις Δοκιμές Πυρηνικών Όπλων στην Ατμόσφαιρα, στο Διάστημα και στον Υποβρύχιο Χώρο.

- GA Res. 2106 A/1965, που υιοθέτησε το κείμενο της Σύμβασης για την Εξάλειψη Όλων των Μορφών των φυλετικών Διακρίσεων.
- Η Σύμβαση της Βιέννης του 1969, για το Δίκαιο των Διεθνών Συνθηκών.
- GA Res. 3068(XXVIII), στις 30 Νοεμβρίου 1973, που υιοθέτησε το κείμενο της Σύμβασης για την Καταστολή και την Τιμωρία του Εγκλήματος του Apartheid

III. Δευτερογενείς Πηγές.

A. Άρθρα, Μονογραφίες, Συγγράμματα

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΑ

- Ago R., *Le Délit International*, RCADI, 1939-II.
- Amador-García F.V., *State Responsibility in the Light of the New Trends of International Law*, AJIL, 1955, vol. 49.
- Anzilotti D., *La Responsabilité Internationale des Etats à raison des Dommages Soufferts par des Etrangers*, RGDIP, tome XIII, 190 6.
- Barandon P., *Le Système Juridique de la S.d.N. pour la Prévention de la guerre*, Μετάφραση από Γερμανικά, Paris, 1933.
- Bollecker-Stern B., *Le Préjudice dans la Théorie de la Responsabilité Internationale*, Ed. Pedone, Paris, 1973.
- Brierly J.L., *The Covenant and the Charter*, BYBIL, 1947.
- Brownlie I., *International Law and the Use of Force by States*, Clarendon Press, Oxford, 1963.

- Brownlie I., Principles of Public International Law, 3rd edition, Clarendon Press, Oxford, 1979.
- Brownlie I., System of the Law of Nations, State Responsibility, Part I, Clarendon Press, Oxford, 1983.
- Cahier P., Le Problème de la Responsabilité pour Risque en Droit International, Institut Universitaire de Hautes 'Etudes Internationales, Geneve, 1977, Brochure 1825, extrait (reprint - Sijthoff).
- Carlebach A., Le Problème de la Faute et sa Place dans la Norm du Droit International, R. Pichon et R. Durand, AUZIAS, Paris, 1962.
- Cavare L., Le Droit International Public Positif, tome II, Pedone, Paris, 1969.
- Cot J.P.- A. Pellet, La Charte des Nations Unies, Paris-Bruxelles, 1985.
- Crux H.S., La Discrimination Raciale, United Nations, New York, 1977, Numero de Vente: F.76.XIV.2 (L' étude de Rapporteur Special de la Sous-Commission de la Lutte contre les mesures discriminatoires et de la protection des minorites).
- Daudet V., Commentaire sur les Travaux de la Commission du Droit International, AFDI, 1976.
- Dugard J., The South West Africa/Namibia Dispute, University of California Press, 1973.
- Dupuy P.M., Action Publique et Crime International de l' 'Etat, AFDI, 1979.
- Dupuy P.M., La Responsabilité Intenationale des 'Etats pour les Dommages d' Origine Technologique et Industrielle, Pedone, Paris, 1976.
- Dupuy P.M., Le Crime International de l' 'Etat, RGDIP 1980/2, tome 84.
- Eagleton C., The Responsibility of States in International Law, the New York University Press, Washington, 1928.

- Eustathiades C.T., 'Etudes de Droit International, 1929-1959, T. I, Principes Généraux de la Responsabilité International des 'Etats, (1er Rapport au 1er Cougren d' 'Etudes Internationales, 1937), Athenes, 1959.
- Eustathiades C.T., Les Sujets du Droit International et la Responsabilité Internationale, RCADI, 1953 - III.
- Friedman W., Some Impacts of Social Organisation on International Law, AJIL, vol. 50, 1956.
- Ghali B.B., Le Principe d' 'Egalité des 'Etats et les Organisations Internationales, RCADI, 1960, t. 100.
- Goldie L.F.E., Liability for Damage and the Progressive Development of International Law, ICLG, vol. 14, 1965.
- Gounelle M., Quelques Remarques sur la Notion de "Crime International" et sur l' Evolution de la Responsabilité Internationale de l' 'Etat, Mélanges Offerts à Paul Reuter, 1981.
- Guggenheim P., La Validité et la Nullité des Actes Juridiques Internationaux, RCADI, 1949, 1.
- Guggenheim P., Traité de Droit International Public, Librairie de l' Universitaire, Georg et Cie S.A., tome II, Genève, 1954.
- Kelsen H., The Law of the United Nations, Stevens, London, 1951.
- Kelsen H., Théorie du Droit International Public, RCADI, 1953-III.
- Kopelmanas L., Du Conflict entre le Traité International et la Loi Interne, RDILC, 1937, XVIII, No 1-2.
- Kunz L., L' Article XI du Pacte de la Societé des Nations, RCADI, 1927, t. 20.
- Lanterpacht H., Régles Générales de Droit de le Paix, RCADI, 1937, IV, t. 62.

- Levy D., La Responsabilité pour Omission et la Responsabilité pour Risque en Droit International Public, RGDIP, 1961, 65.
- Mann F.A., The Consequences of an International Wrong in International and National Law, BYBIL, 1976-1977.
- Marek K., Criminalizing State Responsibility, RBDI, vol. XIV, 1978-1979-2.
- Melescany T., La Responsabilité pour Dommages Nucleaires, Université de Genève, Institut Universitaire de Hautes Etudes Internationales, these No 225, 1973.
- Oppenheim L., International Law, vol. II, Longman, London, 1972.
- Perret R.L., De la Faute et du Devoir en Droit International-Fondement de la Responsabilite, Zurich, 1962.
- Pierard J.P., Responsabilité Civile, Energie Atomique et Droit Compare, Bruxelles, 1963.
- Rauchberg H., Les Obligations Juridiques des Membres de la S.d.N. pour le Maintien de la Paix, RCADI, t. 37.
- Ray J., Commentaire du Pacte de la Societe des Nations selon la Politique et la Jurisprudence des Organes de la Societe, 1930.
- Reitzer L., La Reparation comme Conséquence de l' Acte Illicite en Droit International, Thèse, Sirey, Paris, 1938.
- Reuter P., Principes de Droit International Public, RCADI, 1961, II, vol. 103.
- Riphagen W., The Legal Consequences of Illegal Acts under Public International Law, NILR, 1973.
- Rousseau C., Droit International Public - Les Rapports conflictuels, tome V, Sirey, Paris, 1983.
- Rozakis C., The Concept of Jus Cogens in the Law of Treaties, North-Holland P.C., 1976.

- Salmon S., Les Circonstances excluant l' illicéité, Cours et Travaux publiés sous la direction de Prosper Weil - Responsabilité International - Un. de Droit d' Economie et des Sciences Sociales de Paris, Institut des Hautes Etudes Internationales de Paris, Pedone, Paris, 1987.
- Salvioli G., La Responsabilité des Etats et la Fixation des Dommages et Intérêts par les Tribunaux Internationaux, RCADI, III, 1929.
 - Schneider I., State Responsibility for Environment Protection and Preservation: Ecological Unities and a Fragnented World Public Order, Yale Studies in World Public Order, vol. 2, 1975.
 - Schucking W., Le Développement du Pacte de la Société des Nations, RCADI, 1927, t. 20.
 - Schwazzenberger G., International Law as applied by International Courts and Tribunals, vol. I, 3rd ed., Stevens and Sons Ltd, London, 1954.
 - Sorensen M., Mannual of Public International Law, Carnegie Endowment for International Peace, 1978.
 - Ténékidès G., Responsabilité International, Repertoire de Droit International, Dalloz, 1969.
 - Thierry H. - S. Sur - J. Combacau - C. Vallee, Droit International Public, Editions Montchrestien, Paris, 1975.
 - Verzijl J.H.W., International Law in Historical Perspective, vol. VIII, A.W. Sijthoff, Leyden, 1976.
 - Virally M., L' Organisation Mondiale, Librairie Armand Colin, Paris, 1972.
 - Visscher C.de, La Responsabilité des Etats, Bibliotheca Visseriana, t. ii, Leyden, 1924.
 - Visscher C.de, Le Déní de Justice en Droit International, RCADI, 1935-II, t. 52.

- Visscher C.de, Théories et Réalités en Droit International Public, 21ème ed., Pedone, Paris, 1955.
- Visscher C.de, Les Effectivités du Droit International Public, Pedone, Paris, 1967.
- Weil P., Vers une Normativité Relative en Droit International, RGDIP, 1982-1, tome 86.
- Zacklin R., The Problem of Namibia in International Law, RCADI, 1981-II, tom. 171.
- Zemanek K., La Responsabilité des 'Etats pour Fait Internationallement Illicites, ainsi que pour Faits Internationallement Illicites. Cours et Travaux publiés sous la direction de Prosper Weil-Responsabilité International- Un. de Droit d' 'Economie et des Sciences Sociales de Paris, Institut des Hautes 'Etudes Internationales de Paris, Pedone, Paris, 1987.

ΕΛΛΗΝΙΚΑ

- 'Αραβαντινού Ι.Π., Είσαγωγή στην 'Επιστήμη του Δικαίου, 'Αθήναι, 1978.
- Γεωργιάδη Α. - Μ. Σταθόπουλου, 'Αστικός Κώδικς, II, Γενικό 'Ενοχικά, 'Αφοί Σάκκουλα, 'Αθήναι, 1979.
- Ευσταθιάδη Κ., 'Ο 'Οργανισμός 'Ηνωμένων 'Εθνών, 'Αθήναι, 1945, και Μελέται Διεθνοῦς Δικαίου, τ. II-1959.
- Ευσταθιάδη Κ., Διεθνές Δίκαιον, 'Αθήναι, 'Εκδ. 'Αλφα, 1977.
- Ζωτιάδη Γ.Β., Το 'Αναγκαστικόν Διεθνές Δημόσιον Δίκαιον, 'Αφοί Π. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη, 1968.
- Ιωάννου Κ. - Κ. Οικονομίδη - Χ. Ροζάκη - Α. Φατούρου, Δημόσιο Διεθνές Δίκαιο - Θεωρία των Πηγών, εκδ. Α. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή, 1988.

- Ιωάννου Κ. - Κ. Οικονομίδη - Χ. Ροζάκη - Α. Φατούρου, Δημόσιο Διεθνές Δίκαιο - Οι Φορείς Δικαιωμάτων και Υποχρεώσεων στη Διεθνή Έννομη Τάξη, Α. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 1990.
- Ιωάννου Κ., Ο Πόλεμος στον Περσικό Κόλπο και το Διεθνές Δίκαιο, εκδ. Α. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 1991.
- Καλαβρού Π., Γνωμοδότηση, ΔΙΚΗ, 1985.
- Κατσιγιάννη-Παπακωνσταντίνου Μ., Οι φυλετικές διακρίσεις και η Διεθνής Μέριμνα για την Κατάργησή τους, Ε.Ε.Ν., Μάιος 1981.
- Κεραμέως Κ.Δ., Αστικό Οικονομικό Δίκαιο, Γενικό Μέρος, εκδ. Α. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 1986.
- Λιτζερόπουλου Α.Γ., Τρία θεμελιώδη Προβλήματα της 'Αστικής Εύθυνης εις τὰ Σύγχρονα Δίκαια καί τόν 'Ελληνικόν 'Αστικόν Κώδικα, ΑΙΔ Ζ', 1940.
- Μιχαηλίδη-Νουάρο, 'ΕρμΑΚ, τόμος Ι, 'Ενοχικόν Δίκαιον, Γενικόν Μέρος, 'Ημίτομος α', άρθρα 287-409, 'Αθήναι, 1949, άρθρα 330-334-207.
- Μιχελάκη Ε.Μ., Εισαγωγή εις τό Δίκαιον καί εις τήν 'Επιστήμην του Δικαίου, τ. Κλεισιούνη, 'Αθήναι, 1968.
- Μπέη Κ., Πολιτική Οικονομία, Γενικά 'Αρχαί, κατ' άρθρον έρμηνεία, τομ. Ια', 'Από Π. Σάκκουλα, 'Αθήναι, 1980.
- Μπρεδήμα Α., Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών, εκδ. Α. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 1989.
- Οικονομίδη Κ., 'Απαρβίαστον καί 'Ετεροδικία τῶν Διπλωματικῶν 'Υπαλλήλων μετ' ἀναφορᾶς καί εις τὰ περὶ τῶν Προξενικῶν 'Υπαλλήλων κρατοῦντα, 'Αθήναι, 1975.
- Οικονομίδη Κ., Δημόσιο Διεθνές Δίκαιο, τ. Α', εκδ. Α. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 1990.
- Οικονομίδη Κ., Εισαγωγή στο Διπλωματικό και Προξενικό Δίκαιο, εκδ. Α. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 1991.
- Παπακώστα Α.Β., Δημόσιον Διεθνές Δίκαιον (Ειρηνικά καί Βίαια Μέσα 'Επίλυσης Διεθνῶν Διαφορῶν), 'Αθήναι, 1977.

- Παπαχατζή Γ., Σύστημα καὶ Μαθήματα Διοικητικοῦ Δικαίου, Ἀθῆναι, 1952.
- Πετρόπουλου Γ.Α., Ἱστορία καὶ Εἰσηγήσεις τοῦ Ρωμαϊκοῦ Δικαίου, Β' ἐκδ., ΟΕΔΒ, Ἀθῆναι, 1963.
- Ράμμου Γ., Ἐγχειρίδιον Ἀστικοῦ Δικονομικοῦ Δικαίου, τ. πρῶτος, Ἐκδ. Α. Σάκκουλα, Ἀθῆναι, 1978.
- Ράπη Α., Γενικὰ Ἀρχαί, Βιβλ. Γρ. Παρισιάνου, Ἀθῆναι, 1965.
- Σπυρόπουλου Ι., Δημόσιον Διεθνές Δίκαιον, β' ἐκδ., τ. Πυρσοῦ, 1940.
- Σταμούλη Σ., Ἐννομον Συμφέρον καὶ Ἀστική Δικονομική Προστασία, ΝοΒ 1973, ἐτος 21ον, τεύχος 8ο, 1025-142.
- Στασινόπουλου Μ., Δίκαιον τῶν Διοικητικῶν Πράξεων, Ἀθῆναι, 1951.
- Στασινόπουλου Μ., Ἀστική Εὐθύνη τοῦ Κράτους, ανατ., Ἀθῆναι, 1968.
- Σταυρόπουλου Στ., Ἑρμηνεία τοῦ Κώδικος Πολιτικῆς Δικονομίας (κατ' ἄρθρον), β' ἐκδ., ἐκδ. Α. Σάκκουλα, Ἀθῆναι, 1978.
- Τενεκίδη Γ., Δημόσιον Διεθνές Δίκαιον, 3η ἐκδόση, Παπαζήσης, Αθῆναι, 1977.
- Τενεκίδου-Φραγκοπούλου Α., Σημειώσεις Δημοσίου Διεθνούς Δικαίου, Ἀθῆναι, 1962.
- Τούση Α.Χ., Ἐνοχικόν Δίκαιον, Α' Μέρος, Γενικόν, Ἀφ' ὅς Σάκκουλα, Ἀθῆναι, 1973.
- Χριστοδουλίδη Α.Θ., Ὁραστηριότητες τοῦ ΟΗΕ, (Σημειώσεις), Τεύχος Ι, ΠΑΣΠΕ, 1986.
- Χωραφά Ν.Α., Ποινικόν Δίκαιον, Γενικὰ Ἀρχαί, τόμος πρῶτος, ἐκδ. 8η, Ἀφ' ὅς Π. Σάκκουλα, 1966.

B. Διεθνής Νομολογία

ΔΙΕΘΝΩΝ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΩΝ

Permanent Court of International Justice

- The S.S. Wimbledon, (1923), Series A, No 1.
- Treaty of Neuilly, Article 179, (1924), Series A, No 3.
- Interpretation of Judgments, Nos 7 και 8, (1927), Series A, No 13.
- The Factory at Chorzow (Γερμανία κατά Πολωνίας), Series A, No 9, No 17 (απόφαση 13 Σεπτ. 1928).
- The Treatment of Polish and other Persons of Polish Origin or Speech in the Danzig Territory, (γνωμοδότηση 4 Φεβρ. 1932), Series A/B, No 44.
- Diversion of Water from the Meuse (Ολλανδία κατά Βελγίου), (1937), Series A/B, No 70.
- Phosphates in Morocco, (Ιταλία κατά Γαλλίας), (1938), Series A/B, No 74.

International Court of Justice

- Corfu Channel (Ηνωμένο Βασίλειο κατά Αλβανίας), αποφάσεις στις 9 Απριλίου και 15 Δεκεμβρίου 1949, Reports 1949, 1 επ. και 244.
- The Interpretation of the Peace-Treaties with Bulgaria, Hungary and Rumania (γνωμοδότηση), πρώτη και δεύτερη φάση, Reports 1950, 65 επ. και 227.
- The Rights of Nationals of the United States of America in Morocco (Γαλλία κατά Ηνωμένων Πολιτειών Αμερικής), απόφαση τις 27 Αυγούστου 1952, Reports 1952, 176.

- Northern Cameroon (Καμερούν κατά Ηνωμένου Βασιλείου), απόφαση στις 2 Δεκεμβρίου 1963, Reports 1963.
- South-West Africa (Αιθιοπία και Λιβερία κατά Αφρικανικής Ένωσης), πρώτη φάση, Reports 1962, 318, δεύτερη φάση, απόφαση στις 18 Ιουλίου 1966, Reports 1966, 6.
- Barcelona Traction, Light and Power Company Ltd (Βέλγιο κατά Ισπανίας), απόφαση στις 5 Φεβρουαρίου 1970, Reports 1970, 3.
- The Legal Consequences for State of the continued Presence of South Africa in Namibia notwithstanding Security Council Res. 276/1970, γνωμοδότηση στις 21 Ιουνίου 1971, Reports 1971.
- United States of America Diplomatic and Consular Staff in Teheran (Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής κατά Ιράν), απόφαση στις 24 Μαΐου 1980, Reports 1980, 3.

ΔΙΕΘΝΩΝ ΔΙΑΙΤΗΤΙΚΩΝ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΩΝ

- Charterers and the Crew of the SS Kate, (Μεγάλη Βρετανία κατά Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής), απόφαση 9 Δεκεμβρίου 1921, RIAA, vol. VI, 77.
- Naulilaa Incident (Πορτογαλία κατά Γερμανίας), απόφαση 31 Ιουλίου 1928, RIAA, vol. II, 1011.
- Shufeld's Claim, (Γουατεμάλα κατά Ηνωμένων Πολιτειών Αμερικής), απόφαση στις 24 Ιουλίου 1930, RIAA, vol. II, 1079.
- Dickson Car Wheel Company, (Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής κατά Ηνωμένων Πολιτειών του Μεξικού), 1931, RIAA, vol. 4, 669.
- The SS I AM ALONE, 1935, RIAA, vol. III, 1609.

Armstrong Cork Company Claim, απόφαση 28 Οκτωβρίου
1953, RIAA, vol. XIV, 1953, 159.

ΗΜΕΡΗΣΙΟΣ ΤΥΠΟΣ

ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, 24-6-1985.